FRANÇOIS DE BASSOMPIERRE (1579–1646)

DENÍK MÉHO ŽIVOTA

Dobový portrét ze zámku Beauregard

II

DÍL II · 1622–1640

Montpellier, La Rochelle, Suza a dvanáct let v Bastile

Paměti maršála Francie, psané v Bastile

ČESKÝ PŘEKLAD S VYSVĚTLIVKAMI · podle vydání markýze de Chantérac, Paříž 1875–1877

1622 · 1640

Staré texty

www.stare-texty.cz

Tiráž

François de Bassompierre
Deník mého života. Díl II: 1622–1640
Český překlad s vysvětlivkami

Autor: François de Bassompierre (1579–1646)

Původní název a vydání: *Journal de ma vie. Mémoires du maréchal de Bassompierre. Première édition conforme au manuscrit original, publiée avec fragments inédits pour la Société de l'histoire de France par le marquis de Chantérac*, tomes troisième et quatrième, Paříž, Vve Jules Renouard, 1875 a 1877. První vydání podle vlastnoručního rukopisu; text i ediční poznámky jsou volným dílem.

Předloha: korigovaný přepis ve francouzském Wikizdroji (fr.wikisource.org). Vady přepisu, které jsme našli, jsou vypsány v Poznámce k tomuto vydání.

Překlad a vysvětlivky: Staré texty. Překlad vznikl s pomocí umělé inteligence a byl odstavec po odstavci srovnán s originálem.

Rozsah: čtrnáct kapitol deníku (1 997 odstavců), třicet šest dodatků a čtyři sbírky nevydaných a autografních dopisů; 1 959 vysvětlivek k deníku a 17 k dodatkům.

Obálka: neznámý malíř, *François de Bassompierre*, olej; dobový portrét ze zámku Beauregard (Loir-et-Cher). Volné dílo (reprodukce: Wikimedia Commons). Týž portrét nese obálka Dílu I.

Vyobrazení v knize:

- neznámý malíř (dříve připisováno Corneillovi de Lyon), *Louise-Marguerite Lotrinská, princezna de Conti*, olej na dřevě, 57 × 47 cm, první čtvrtina 17. století, Musée Condé, Chantilly, inv. č. PE 290 — ke kapitole XI;
- Jacques Callot a Abraham Bosse, *Siège de La Rochelle*, list s místopisným klíčem *Annotations des lieux les plus remarquables de la Rochelle*, 1628/1631, lept a mědirytina, 57 × 16,5 cm, National Gallery of Art, Washington (Rosenwald Collection), přír. č. 1952.8.105 — devátý z šestnácti listů souboru 1952.8.97–112; na listě samém je ryto číslo 8 — ke kapitolám VI–VIII a k dodatkům;
- Israël Silvestre (1621–1691), *Chasteau de la Bastille du costé de la rue sainct Antoine*, lept, 1652, Bibliothèque nationale de France, sign. btv1b53211005n (Faucheux 51.13) — ke kapitolám XI–XIV. List vznikl devět let po maršálově odchodu z Bastily a zachycuje tutéž stavbu, ne scénu z Deníku.

Všechna vyobrazení jsou volným dílem; reprodukce podle uvedených institucí.

Vydal: JUDr. Libor Petříček (Staré texty), Březenská 2466/4, 182 00 Praha 8, www.stare-texty.cz

Výroba: Staré texty; elektronická publikace ve formátech EPUB a PDF

Vydání: první, elektronické

Rok vydání: 2026

Autorská práva: © Libor Petříček (Staré texty), 2026, k překladu, vysvětlivkám a redakčnímu zpracování. Šíření podle licence CC BY-NC 4.0 (viz níže).

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla — pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo, co je přeloženo celé a co zkráceno.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0). Podmínkou je uvést jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz, například: „Zdroj: Staré texty, www.stare-texty.cz“.

Komerční užití (prodej, placený obsah, reklama apod.) je možné jen s předchozím souhlasem provozovatele.

Obsah

Poznámka k tomuto vydání **5**

Úvodní studie **7**

I. Rozkol u dvora, ostrov Rié a obléhání Royanu (leden–červen 1622) **10**

II. Négrepelisse, Saint-Antonin a spory s princem de Condé (červen–srpen 1622) **29**

III. Obléhání Montpellieru, maršálská hůl a návrat (září–prosinec 1622) **49**

IV. Pád ministrů, Richelieu v radě a vyslanectví ve Švýcarech (1623–1625) **69**

V. Solothurnský sněm, spiknutí Chalaisovo a vyslanectví v Anglii (1626) **86**

VI. Shromáždění notáblů, anglický vpád na Ré a hráz před La Rochelle (1627) **109**

VII. Obklíčení La Rochelle, španělská flota a první jednání s městem (leden–červen 1628) **131**

VIII. Pád La Rochelle (červenec–prosinec 1628) **148**

IX. Suzský průsmyk, Privas a mír v Alès (1629) **163**

X. Vyslanectví ve Švýcarech, nemoc krále v Lyonu a Den oklamaných (1630) **190**

XI. Zatčení, Bastila a Evropa z okna vězení (1631–1634) **211**

XII. Prodaný úřad, zbořené domy a rok Corbie (1635–1637) **226**

XIII. Rheinfelden, narození dauphina a rok bez svobody (1638) **252**

XIV. Arras, poslední zápis a rukopis, který se zavírá (1639–1640) **269**

Dodatky **288**

Nevydané a autografní dopisy **310**

Místopisný klíč k obléhání La Rochelle **313**

Poznámka k tomuto vydání

Co je tato kniha

Deník mého života napsal François de Bassompierre (1579–1646) ve vězení v Bastile. Není to deník vedený den po dni; je to vzpomínkové vyprávění uspořádané po letech a měsících, psané z paměti a z vlastních zápisů. Kdo byl autor a jak se k tomu psaní dostal, je vypsáno v poznámce k prvnímu dílu; zde stačí připomenout, že kardinál Richelieu ho dal 25. února 1631 zavřít do Bastily, nikdy s ním nevedl proces a maršál odtud vyšel teprve po kardinálově smrti v lednu 1643.

Poprvé vyšel deník roku 1665 v Kolíně nad Rýnem pod smyšlenou tiskařskou adresou a podle chybných opisů. Teprve markýz de Chantérac jej pro Société de l’histoire de France vydal podle autorova vlastnoručního rukopisu (Paříž, Renouard, 1870–1877, čtyři svazky) a opatřil poznámkami a dodatky. Z tohoto vydání překládáme.

Co je v tomto dílu

Naše vydání má dva díly. Tento druhý obsahuje **třetí a čtvrtý svazek** Chantéracova vydání, tedy **léta 1622 až 1640**, a Dílem II celé dílo končí: rukopis se zavírá uprostřed úvahy o vévodovi de Guise v říjnu 1640.

Čtrnáct kapitol jsme rozvrhli po letech. Kapitoly I–III dávají rok 1622 — hugenotské tažení od ostrova Rié k Montpellieru a maršálskou hůl, kterou autor dostal v září před Montpellierem. Kapitoly IV–V jsou léta 1623–1626: pád ministrů, Richelieuův vstup do rady, vyslanectví ve Švýcarech a v Anglii. Kapitoly VI–VIII patří La Rochelle: anglický vpád na Ré, hráz přes rejdu a pád města v roce 1628. Kapitoly IX–X jsou italská a savojská tažení let 1629–1630, suzský průsmyk, Privas a Den oklamaných. A kapitoly XI–XIV jsou Bastila.

Druhá polovina knihy je jiná kniha než první. Autor to vysvětluje sám v prosinci 1639: „nemajíc co povědět o sobě, zaplňuji papír tím, co se každý měsíc děje ve světě a co přichází k mé známosti.“ Od uvěznění tedy přestává být Deník vyprávěním o jeho životě a stává se měsíčním soupisem evropských dějů, jak je zajatec slýchal z návštěv a z dopisů — Německo, Lotrinsko, Nizozemí, Itálie, Anglie. Je to ojedinělý dokument: třicetiletá válka viděná z okna vězení, s vlastním příběhem rozpuštěným v cizích zprávách.

Co je přeloženo a co ne

Vlastní deník je přeložen **celý**, odstavec za odstavcem, bez vynechání. Jeden odstavec předlohy je jeden odstavec překladu.

Přeloženy jsou i **všechny dodatky obou svazků** a všechny čtyři sbírky nevydaných a autografních dopisů, protože se na ně z textu odkazuje.

Nepřeložili jsme **sommaires** — Chantéracovy ročníkové souhrny obsahu s odkazy na stránky jeho edice. Jsou to orientační pomůcky vázané na paginaci, kterou naše vydání nemá; co z nich čtenář potřebuje, dávají názvy kapitol a vysvětlivky.

Dodatky a jejich číslování

Každý Chantéracův svazek má vlastní řadu dodatků: třetí svazek I–XVI, čtvrtý začíná číslovat **znovu od I** a jde do XX. V jedné knize by tedy byly dva Dodatky I až XVI a každý odkaz by byl dvojznačný. Dodatky jsme proto přečíslovali do **jedné průběžné řady I–XXXVI**: Dodatky I–XVI jsou třetí svazek, Dodatky XVII–XXXVI čtvrtý. Převodní tabulka je níže. Čtyři sbírky nevydaných dopisů mají vlastní řadu I–IV a nepřečíslovávají se.

Chantéracovy odkazy na stránky vlastní edice („Voir p. 16“) jsme převedli na odkazy do kapitol, protože jeho paginaci z našeho podkladu rekonstruovat nelze.

Jak jsme překládali

Chantéracovy poznámky a naše vlastní vysvětlivky jsou **sloučeny do jedné poznámky** bez návěští, které by je rozlišovalo. Kde jsme něco doplnili, opravili nebo kde jsme si nebyli jisti, je to v poznámce řečeno.

Jména osob a míst normalizujeme do dnešní podoby. Výjimkou jsou místa, kde je odchylný tvar sám předmětem Chantéracovy poznámky; tam zůstává tvar autorův. Francouzská částice *de* se zachovává.

Autorova data neopravujeme. Chantérac je opravuje v poznámce a my to tak ponecháváme; kde si text odporuje sám a Chantérac mlčí, píšeme o tom vlastní poznámku. Anglická data jsou do roku 1752 o deset dní pozadu a nepřepočítáváme je.

Nedokončené věty nedokončujeme, zdvojené zápisy nespojujeme a zkratky rukopisu nerozepisujeme — jsou autorovy.

Vady předlohy

Překládali jsme z korigovaného přepisu ve francouzském Wikizdroji. Ten přepis má vady, které jsme při práci našli a které tu uvádíme, protože čtenář má právo vědět, kde text nestojí na pevné zemi:

- **Víceodstavcové Chantéracovy poznámky jsou zkráceny na první odstavec**, zbytek se vysypal na konec svazku. Devět takových doplnění jsme podle obsahu vrátilo na místo; mapování vyšlo monotónní podle stránkového pořadí, což je jeho hlavní potvrzení.
- **Poznámka 604 třetího svazku nese text poznámky 605**; Chantéracova glosa ke slovu *pouillier* je ztracena a na jejím místě je naše poznámka, která to přiznává.
- Dvakrát vlepila extrakce **doprostřed věty** kus poznámky ze zlomu strany; obě místa jsou opravena.
- Totéž se stalo v dodatcích: na konci každého svazku sedí závěrečná formule a za ní poznámky toho svazku. Přiřadili jsme je zpět.
- **Verše** jsou v přepisu slité do jednoho řádku; řádkování jsme obnovili.

Kde se mezera zacelit nedala, je to v poznámce napsáno. Nic jsme nedoplňovali dohadem.

Úvodní studie

Dvě knihy v jedné

Díl I Bassompierrova *Deníku* je knihou o dvořanovi. Díl II je zpočátku knihou o vojevůdci a od strany, na níž se za autorem zavřou dveře Bastily, přestává být knihou o něm vůbec.

Ten zlom není literární úmysl, nýbrž dějinná náhoda, a autor si ho je vědom. V prosinci 1639, v devátém roce vězení, si na okraj svého vyprávění připíše vysvětlení, které je zároveň přiznáním: „nemaje co povědět o sobě, zaplňuji papír tím, co se každý měsíc děje ve světě a co přichází k mé známosti.“ Od té chvíle víme, co čteme. Prvních deset kapitol tohoto dílu je pamětí účastníka. Poslední čtyři jsou měsíčním soupisem evropských dějů, jak je zajatec slýchal z návštěv a z dopisů — a jsou tím jediným svědectvím svého druhu, které o třicetileté válce máme: válkou viděnou z okna vězení.

Od maršálské hole k Bastile

Díl II začíná rokem 1622 a tím nejvyšším bodem, jakého Bassompierre dosáhl. V září toho roku, před Montpellierem, mu Ludvík XIII. dává maršálskou hůl. Je mu třiačtyřicet let, je generálním plukovníkem Švýcarů, králův důvěrník od mládí a jeden z nejviditelnějších mužů ve Francii.

Devět let nato, 25. února 1631, je ve vězení, z něhož vyjde až po dvanácti letech a po kardinálově smrti. Nikdy proti němu nebyl veden proces. Nikdy mu nebylo řečeno, co mu je vytýkáno.

Deník zaznamenává i poslední rozmluvu před tím zatčením, a je to jedno z nejpodivnějších míst celé knihy. Maršál přijede ke dvoru sám, dobrovolně, protože ho varovali — „aby neměli námahu mě hledat“ —, a králi to řekne do očí. Král odpoví: „Jakže, Betsteine, ty bys měl tu myšlenku, že bych to chtěl učinit? Dobře víš, že tě mám rád.“ Bassompierre k tomu dopíše vlastní soud, a ten je přesnější než jakákoli obžaloba: „A věřím opravdu, že v tu hodinu to říkal tak, jak to myslel.“ Vzápětí přijdou králi oznámit, že kardinál je v jeho pokoji.

Mlčení

V knize, kterou autor píše sám o sobě, je nejvýmluvnější to, co v ní není.

Dva dny před svým zatčením se Bassompierre jde rozloučit s princeznou de Conti — Louise-Marguerite Lotrinskou, sestrou vévody de Guise, od roku 1605 provdanou za prince de Conti, duchaplnou důvěrnicí královny matky. Připíše k tomu čtyři slova, která v celém Deníku nemají obdobu: „což je naposledy, co jsem ji viděl“. Píše to z Bastily a v tu chvíli už to ví.

Téže noci, kdy je královna matka zatčena v Compiègne, dostane princezna královým dopisem rozkaz odejít do Eu. A při té poslední rozmluvě, kdy král dlouho mluví o své matce, si maršál poznamená jednu větu: „O paní princezně de Conti mi nikdy nic neřekl.“ Zaznamenal tedy ne to, co bylo řečeno, ale to, co řečeno nebylo.

V dubnu 1631 se v Bastile dozví, že zemřela. Píše o tom takto: „Zároveň jsem zvěděl o smrti paní princezny de Conti; měl jsem z ní tu bolest, kterou si zasluhovala čest, jaké jsem od svého příchodu ke dvoru od té princezny přijímal — a ona vedle tolika jiných dokonalostí, které ji učinily obdivuhodnou, měla i tu, že byla velmi dobrou přítelkyní a velmi zavazující. Budu její památku ctít a litovat jí po ostatek svých dnů.“

To je vše. Dobrá přítelkyně, velmi zavazující.

Podle dobové tradice přitom byli tajně oddáni. Tallemant des Réaux to zapisuje bez okolků a dodává, že s ní maršál měl syna, kterému se říkalo la Tour-Bassompierre a kterého by byl uznal, „kdyby k tomu byl měl kdy“ — hezkého, chrabrého muže, který v jednom souboji dal protivníkovi vyrovnat šance tím, že si sám nechal svázat pravou ruku, a přesto zvítězil. Žil v maršálově domě. Z maršálova inventáře víme,

že ještě roku 1641 dostával osmnáct set liber ročně a že výdaje na jeho lidi a koně běžely do prosince 1645. Roku 1652 už bylo jeho dědictví uprázdněné a věřitelé obstavovali, co po něm zbylo. (Vše je v Dodatku XXXV.)

Bassompierre o tom sňatku ani o tom synovi nenapíše v celém Deníku ani slovo. Napíše přitom o svém chrtíku.

Proč, nevíme a nebudeme vědět. Nabízejí se tři výklady a žádný nelze doložit. Mohla to být diskrétnost vůči ženě z lotrinského knížecího domu i vůči živému synovi. Mohla to být opatrnost: rukopis vznikal ve vězení, kde mohl být kdykoli zabaven, a tajný sňatek s princeznou krve bez královského svolení nebyl malá věc. A mohlo to být i to nejjednodušší — že o některých věcech tenhle muž psát nedokázal. Co víme bezpečně, je rozdíl mezi registry: o cizích smrtech píše obšírně, o její čtyřmi řádky, a hned v témž odstavci popisuje, jak mu v Bastile natekly nohy a břicho.

Co slyší zajatec

Od kapitoly XI se Deník mění v něco, co nemá v pamětech sedmnáctého století obdobu. Zajatec dostal nepříliš tvrdé podmínky: vlastní pokoj, vlastní sluhy a kuchaře, právo mluvit s kýmkoli a procházet se po Bastile. Dva měsíce však z pokoje nevyjde vůbec, a vyjde teprve tehdy, když si myslí, že umírá.

Odtud začne psát dějiny. Měsíc po měsíci zapisuje, co se dozvěděl: Gustav Adolf postupuje Německem a padne u Lützenu, Valdštejn je zavražděn v Chebu, Francie vstupuje do války, Španělé jsou roku 1636 u Corbie na dva pochody od Paříže, vévoda Bernard Sasko-výmarský prohraje a vzápětí vyhraje u Rheinfeldenu, Breisach padne, Arras je obležen. Hodnota toho soupisu je dvojí a je třeba ji určit přesně. Není to svědectví očité a autor si na to nehraje: události uvozuje obratem „Měl jsem v tu dobu zprávy, že…“ nebo „přišla zpráva“, tedy jako to, co mu kdo donesl, ne jako to, co viděl. Je to ale soudobý doklad **toho, co se v Paříži vědělo a kdy se to vědělo**, zapsaný den po dni a neupravený pozdějším poznáním. Zprávu o Lützenu nebo o Nördlingenu je lépe číst v jiných pramenech; co se jinde nedočteme, je jak zpráva o ní dorazila a v jaké podobě.

A pod tím soupisem běží jeho vlastní pře o svobodu, čím dál tišeji.

Únor 1638

Celých sedm let maršál o svou svobodu prosí. Neteř de Beuvron chodí ke kardinálovi, dvůr slibuje, lhůty se posouvají. V únoru 1638 pošle maršál neteř znovu, s připomínkou dávného slibu, že bez jeho svobody nebude žádný mír. Ona však nalezne jeho mysl „tak zjednanou proti mně, tak pyšnou ve svých odpovědích a tak nelítostnou“, že je tím maršál nejen zarmoucen, ale ohromen.

A tehdy se v něm něco uzavře: „Vložil jsem sebe i svou svobodu v Boha, který bude dobře vědět, jak učinit konec mým strastem, kdy se mu zalíbí.“

Zkouška přijde v květnu. Dostane upozornění, že má žádat znovu a že bude vyslyšen „dokonce s účinkem“. Odmítne — sám, bez prosby, bez pokusu. Nevzal toho upozornění „ani na výdej, ani na příjem“. Je to kupecký obrat, v němž je naráz slyšet celý ten muž: naději přestal vést v knihách. V celém Deníku se to stane jedinkrát a od té chvíle do konce rukopisu už o svobodu nepožádá.

Medor

V září 1640, dva roky po tomto odmítnutí, zapíše maršál Francie tohle: stala se mu nehoda, „kterou je už jen říci směšné a mně hanba, že jsem ji tak pocítil, ale která mi byla mnohem nesnesitelnější než několik jiných důležitějších“.

Na terase Bastily mu cizí chrtice při hraní rozdrtila chrtíka. Jmenoval se Medor, byl vysoký půl stopy, plavé a bílé srsti, a zbyl mu po staré feně Dianě, kterou velmi miloval, „jako by mi byla chtěla zůstavit“ něco po sobě.

Je to jediné místo v Dílu II, kde autor sám komentuje nepoměr mezi tím, co cítí, a tím, co by cítit měl. Vězení zmenšilo svět do rozměru, v němž se smrt psa měří s pádem měst — a on to ví a napíše to. Básník Malleville, jeho sekretář a přítel, na Medora složil verše, v nichž ho vzal do nebe a Jupiterovi přisoudil psa, jakého má jeho bratr v podsvětí (Dodatek XXXIV). I to patří k obrazu: maršálův dvůr fungoval dál, jen se vešel do jednoho pokoje.

Jak se rukopis uzavírá

V říjnu 1640 začne Bassompierre odstavec slovy, že toho měsíce „zemřel jeden z nejšlechetnějších, nejchrabřejších a nejlepších knížat, které jsem kdy poznal, a který mi činil tu čest, že mě draze miloval“. Vypočítá jeho devět let neštěstí: vyhnanství, ztracenou správu, zničené majetky, dvě mrtvé děti, třetího syna, který nežil podle svého povolání —

A tam text přestane. Uprostřed výčtu, bez tečky za myšlenkou. Jméno toho knížete v rukopise nestojí; byl to vévoda de Guise, bratr princezny de Conti, který se uchýlil do Florencie v týž čas, kdy maršál vešel do Bastily. Jméno dodávají teprve pozdější vydání, a to větou, kterou Chantérac ve vlastnoručním opise nenašel a odmítl jako neautorskou.

Bassompierre vyšel z Bastily v lednu 1643 a žil ještě bezmála čtyři roky. V Pamětech už nepokračoval. Kniha, kterou psal dvanáct let proto, že neměl co jiného dělat, přestala být potřebná v okamžiku, kdy se dveře vězení otevřely.

Čemu věřit

Bassompierre je svědek prvního řádu a vypravěč, který si o sobě nemyslí málo. Obojí je třeba mít na mysli zároveň.

Jeho síla je v tom, že byl u věci a že píše věcně: dispozice vojska, jména kapitánů, kolik mil kterého dne ušel, co kdo řekl. Jeho slabina je paměť a vlastní podoba. Chantérac mu v tomto dílu opravuje data dvaadvacetkrát a my jsme ty opravy ponechali v poznámkách, ne v textu. Kde si text odporuje a Chantérac mlčí, upozorňujeme na to vlastní poznámkou.

Jeden takový rozpor stojí za vypsání, protože ukazuje, jak Deník vznikal. V srpnu 1639 píše maršál o podvodníku Scanevellovi tři dopisy do úřadu a v jednom z nich přiznává, že tvrzení toho člověka, že býval jeho pážetem, je pravdivé (Nevydané dopisy IV). V Deníku — psaném později — stojí, že se ten člověk za pážete jen vydával a že ono páže zemřelo dvanáct let předtím. Obojí platit nemůže. Buď se o falši dozvěděl teprve potom, anebo mu vyprávění srovnalo to, co bylo v srpnu nejasné. Takových míst je v knize víc a čtenář s nimi má počítat: *Deník mého života* je pramen, nikoli protokol.

Zbývá to, co je na té knize nejtrvalejší. Bassompierre se nikde nelituje. Dvanáct let nezákonného vězení, zbořené domy, prodaný úřad, mrtvá žena, nepřiznaný syn — a tón zůstává dvorný, suchý a místy ironický. Jediné, u čeho se přizná, že ho to zasáhlo nad míru, je smrt psa.

I. Rozkol u dvora, ostrov Rié a obléhání Royanu (leden–červen 1622)

[Druhý svazek Bassompierrova deníku začíná v lednu 1622, několik týdnů po smrti konetábla de Luynes. U dvora, který se pomalu vrací od Montaubanu do Paříže, se o krále přetahují tři ministři, tři maršálové Francie a princ de Condé, jenž chce za každou cenu pokračovat ve válce s hugenoty. Bassompierre, tehdy generální plukovník Švýcarů, dostává hodnost prvního polního maršála a hned se dostává do otevřeného sporu se Schombergem a kardinálem de Retz. Na jaře král táhne do dolního Poitou, za odlivu přechází na ostrov Rié a rozpráší tamní hugenoty; pak následuje obléhání Royanu a pomalý postup na jih k Moissacu.]

1622: Král, princ de Condé a ministři

Leden. – Prvního dne roku 1622 přijal král svátosti[1] a chtěl, aby po něm přistoupili při jeho mši k přijímání i všichni rytíři jeho řádu, kteří tam byli.

Nazítří odtud odjel a po krátkých denních pochodech došel do Aigre[2], kde ho vyhledal princ de Condé. Ten, člověk nadmíru obratný a uhlazený, se tvářil stejně vlídně na všechny strany a k žádné se nepřikláněl, dokud nepoznal, jak se věci mají. Jeho záměrem bylo přimět krále k pokračování války s hugenoty, a to ze tří důvodů, jak soudím: především pro vroucí oddanost svému náboženství a nenávist k hugenotské straně; dále proto, že doufal ovládat krále lépe za války než za míru, neboť by se neomylně stal generálním místodržitelem jeho vojska; a konečně proto, aby ho vzdálil od královny matky, od pana kancléře a od starých ministrů, což bylo jeho protivenství.

V královské družině byl abbé Rucellaï[3], který byl v naprosté shodě s nebožtíkem konetáblem[4] a byl mu nablízku až do smrti. Tento abbé, bohatý rodovým majetkem i obročími, z dobrého domu, obratný, učený a urostlý, usiloval o kardinálský klobouk; aby ho dosáhl, stal se v Římě *clerico di camera*[5], což je úřad za padesát tisíc tolarů, jehož se povýšením na kardinála pozbývá. Byl k tomu prefektem *annony*[6] a důvěrníkem kardinála Borghese[7] a nepochyboval, že té pocty dosáhne; aby ji uspíšil, chtěl se odměnit papežské pokladnici, která mu dávala jistý přístup ke kardinálské hodnosti. Zkřížila mu však cestu paní velkovévodkyně[8], jež nenáviděla jeho otce a vzdálila ho od osoby i od záležitostí nebožtíka velkovévody, svého manžela. On, domnívaje se, že přímluvou královny matky dokáže mysl paní velkovévodkyně obměkčit, přijel do Francie se vznešeným doprovodem, přivezl množství darů, které u dvora rozdal, a vetřel se do přízně maršála d'Ancre; jenže maršálova smrt a vzdálení královny matky jeho záměry zbrzdily a král mu nařídil, aby se stáhl ode dvora. Krátce nato se tam vrátil na mou přímluvu, když jsem se za jeho věrnost zaručil[9]. Protože však byl vášnivě oddán službě královny matky, začal pro ni získávat jednoho po druhém a nakonec sám způsobil, že panu de Luynes bylo doporučeno znovu ho ode dvora vzdálit, což mu bylo nařízeno. Uchýlil se do jednoho ze svých opatství,

[1] „Vykonat velikonoce“ (*faire ses pâques*) znamenalo splnit povinnost zpovědi a svatého přijímání; Ludvík XIII. k svátostem přistupoval i o Novém roce a o velkých svátcích. Řád, o němž je řeč, je Řád svatého Ducha.

[2] Podle Héroardova deníku vyjel král z Libourne až 3. ledna a téhož dne nocoval v Guîtres; 4. se dostal do Montguyonu, 5. do Barbezieux, 6. do Châteauneuf-sur-Charente a 8. do Aigre. Princ de Condé za ním přijel do Châteauneuf.

[3] Luigi Rucellai, ve Francii Louis de Rucellaï (Bassompierre píše Rouccelay), narozen 1581 ve Florencii jako syn Orazia Rucellaie a Camilly Guicciardiniové; komendátní opat v Signy a u Saint-Nicolas d'Angers. Jeden z Italů, kteří se drželi kolem Marie Medicejské; po pádu Conciniho jí sloužil, později byl krátce politickým rádcem prince de Condé. Zemřel 22. října 1622 při obléhání Montpellieru na skvrnitou horečku.

[4] Charles d'Albert, vévoda de Luynes, králův oblíbenec a od roku 1621 konetábl Francie; zemřel 15. prosince 1621 na nachovou horečku při obléhání Monheurtu, několik týdnů před událostmi této kapitoly.

[5] Kleriku apoštolské komory.

[6] Zásobování, správa potravin.

[7] Scipione Caffarelli, syn Marcantonia Caffarelliho a Ortensie Borghese, přijal jméno Borghese po svém strýci Pavlu V., který ho 18. července 1605 jmenoval kardinálem. Zemřel 2. října 1633 ve věku 57 let.

[8] Jde o Kristinu Lotrinskou, manželku toskánského velkovévody Ferdinanda I., který vládl v letech 1587 až 1609. Marie Medicejská byla jeho neteř.

[9] Viz Díl I, kapitola XVII.

zvaného Signy-l'Abbaye[10], blízko Sedanu, a začal tam získávat pana de Bouillon a po něm pana d'Épernon, který se nespokojen s dvorem stáhl do Met. Svým prostřednictvím tyto dva znepřátelené pány smířil a tak je naklonil královně, že přiměl pana d'Épernon, aby přijel do Loches pro královnu matku a odvezl ji do Angoulême. Přiměl také pana de Saint-Luc, aby se k ní připojil, a nějaký čas řídil její dvůr i mysl, dokud za ní do Angoulême nepřijel pan biskup z Luçonu[11] a jeho vliv krok za krokem nepodkopal. Dal mu k tomu příležitost svou nadutostí a nerozvážností; od královny odešel při prvním míru uzavřeném v Angoulême[12], když předtím naplnil tamní dvůr sváry, pro něž se markýz de Thémines bil s Richelieuem[13], jenž v souboji zemřel, a pro něž se vzdálil markýz de Mauny[14], který se spolu s Rucellaïem vrhl do náručí panu de Luynes; ten přijal oba. Rucellaï se v krátkém čase vetřel do jeho přízně tak dokonale, že se těšil plné milosti. Tehdy vyšel z vězení princ de Condé a Rucellaï se připojil k němu – jednak aby měl někoho, kdo ho ochrání před královnou matkou, která mu přála smrt, jednak aby ho těsně spojil s panem de Luynes; to se mu podařilo tak, že pan de Luynes dal princi svěřit vrchní velení královského vojska u Pont-de-Cé[15]. Když potom pan de Luynes zemřel a Rucellaï tuto oporu ztratil, oddal se zcela službě prince de Condé a při nejedné příležitosti mu prospěl.

Mezi jeho přáteli byli ministři i my všichni ostatní. Znal záměry nebožtíka konetábla a byl obratný a prohnaný. Princ de Condé od něho chtěl vědět, jak to u dvora vypadá, a on mu řekl, že je rozdělen mezi tři ministry, kteří chtějí ovládat králova ducha a vyloučit všechny ostatní, a tři maršály Francie[16] s několika z nás, kteří s tím nesouhlasíme; že král se mnou často mluví a má ke mně jistou důvěru, takže bych se mohl dostat dál, kdybych o to stál, ale že mi nejde o nynější přízeň, k níž mě chtěl přivést a v níž mě shledal velmi zdrženlivým, nýbrž o to, abych u krále měl v jeho náklonnosti ten podíl, který si svými službami zasloužím. Řekl mu také, že nebýváme vždy stejného mínění jako ti ministři a že jsem pět dní předtím v radě ostře mluvil ke králi proti nim. Princ se ho zeptal, zda se kloním k válce. Rucellaï mu odpověděl, že se vždy přikloním ke všemu, co bude k dobru a prospěchu krále; že jsem naléhal na nebožtíka pana konetábla, aby přijal mír, který mu nabízel pan de Rohan, protože jsem se obával, že se obléhání Montaubanu nezdaří; a že se mnou může promluvit a vyzkoušet můj úmysl. Rucellaï mi rovněž řekl, že princ de Condé se mnou bude mluvit a bude ode mne chtít vědět, k čemu se kloním; to mě přimělo věc promyslet a připravit si odpověď, kterou mu budu muset dát.

Princ de Condé se nejprve sešel s ministry a shledal je nakloněnými válce, vzdálit krále od Paříže, jak jen to půjde, aby ho lépe ovládali, a zabránit tomu, aby napříště mohl kterýkoli oblíbenec zaujmout místo, jež s takovou mocí držel pan de Luynes – a to bylo přesně to, co princ chtěl. Potom neopomněl promluvit s panem maršálem de Créquy a vyzkoušet jeho úmysl: shledal ho nakloněným míru a klidu ve Francii, bude-li ho král moci od hugenotů dosáhnout za výhodných podmínek hodných Jeho Veličenstva, a jinak stíhat hugenoty a přivést je k rozumu a k povinnosti. Nato promluvil se mnou a shledal mé

[10] Signy-l'Abbaye, středisko kantonu v okrese Mézières, bylo sídlem cisterciáckého opatství, jehož držitelem byl Louis de Rucellaï už roku 1602 po svém strýci Annibalu Oricellarim de Rucellaï, zemřelém roku 1601 jako biskup v Carcassonne.

[11] Armand-Jean du Plessis de Richelieu, tehdy biskup z Luçonu, pozdější kardinál a první ministr. K královně matce se připojil za jejího vyhnanství v Blois a v Angoulême.

[12] 30. dubna 1619.

[13] Henri du Plessis de Richelieu, starší bratr biskupa z Luçonu, padl v souboji s markýzem de Thémines v červenci 1619.

[14] Louis de la Marck, markýz de Mauny, druhý syn Charlese-Roberta de la Marck, hraběte de Maulevrier a de Braine, a Antoinette de la Tour, jeho druhé ženy, která byla vdovou po Jeanu d'Avaugour a dcerou Gillese de la Tour, pána de Limeuil, a Marguerite de la Cropte, paní de Lanquais. – Od královny matky odešel patnáct dní před abbé Rucellaïm, tedy krátce před angoulêmským mírem z 30. dubna 1619. Chantérac k tomu píše, že nespokojen s tím, že nedostal správu Angers, opustil královnu matku patnáct dní před Rucellaïm a že ho potom zahrnul přízní vévoda de Luynes; markýz de Thémines prý usiloval o touž správu a zabil pana de Richelieu, který ji získal před ním — **není to kardinál**. O Rucellaïových intrikách odkazuje Chantérac na *Histoire de la mère et du fils*. **Není to Jacques d'Étampes**, pozdější markýz de Mauny a maršál Francie, který ten titul má po matčině lénu u Rouenu a roku 1620 slouží pod Bassompierrem u Ponts-de-Cé. (rešerše LP)

[15] U Pont-de-Cé nedaleko Angers porazilo královské vojsko 7. srpna 1620 oddíly královny matky; bitva uzavřela její druhou vzpouru.

[16] Tři ministři byli kardinál de Retz, Schomberg a de Vic; tři maršálové Praslin, Chaulnes a Créquy.

smýšlení shodné. Řekl jsem mu nadto, že pana de Praslin a všechny ostatní dobré služebníky krále shledá téhož mínění. Mezi jiným mi řekl tato slova: „To je zvláštní věc: vy všichni, vojáci, kteří byste si ji měli přát a kteří se nemůžete povznést jinak než skrze ni, chcete mír – a lidé od talára a od státu žádají válku.“ Odpověděl jsem mu, že si válku přeji a že má být příčinou mého štěstí a postupu, ale pod podmínkou, že to bude ke službě králi a k dobru státu; jinak bych se pokládal za špatného služebníka krále a za špatného Francouze, kdybych pro svůj osobní prospěch usiloval o něco, co by jednomu i druhému způsobilo tolik zla a škody. Po rozhovoru s panem maršálem de Créquy a se mnou řekl Rucellaïovi, že nejsme jeho lidé a že u ministrů pořídí více než u nás. Choval se nicméně velmi obezřetně a uchoval si jedny i druhé za služebníky.

Jednoho večera[17] přijel král na nocleh do Chizé[18] a chtěl se dát do hry, než přijde hodina večeře, s několika z nás. Krátce předtím, než se chtěl posadit, mluvil o štěstěně s panem maršálem de Praslin a se mnou, když vstoupili pan kardinál de Retz a pan strážce pečeti s panem de Schomberg. Král nám při pohledu na ně řekl: „Můj Bože, jak jsou ti lidé protivní! Člověk si chce zpříjemnit čas, a oni ho přijdou trápit – a nejčastěji mi nemají co říct.“ Já, který jsem jim rád oplatil za to, co proti mně denně podnikali, jsem králi řekl: „Jakže, Sire, přicházejí ti páni, aniž jste je dal zavolat, nebo aniž předtím dali Vašemu Veličenstvu vědět, že je třeba projednat něco důležitého, a aniž si k tomu vyžádali vaši hodinu?“ „Ne,“ řekl mi, „nikdy mi to nedávají vědět a přicházejí, kdy se jim zlíbí, a většinou tehdy, kdy se to nelíbí mně, jako právě teď.“ „Ježíši, Sire, je to možné?“ odpověděl jsem mu. „To s vámi jednají jako se školákem a sami se dělají vašimi vychovateli, kteří vás volají na hodinu, kdykoli se jim zachce. Je třeba, Sire, abyste jednal jako král: aby vám každý den, jakmile někam dorazíte, přišel jeden z vašich státních sekretářů říci, zda přišla nějaká důležitá zpráva, která zasluhuje svolat vaši radu, a abyste jim na to vzkázal, ať za vámi přijdou buď ihned, nebo v hodinu, která se vám bude nejlépe hodit; a mají-li vám co říci, ať vám to dají vědět předem, a vy jim pak vzkážete, kdy za vámi mají přijít. Tak jednal nebožtík král, váš otec, a tak je třeba, aby to dělalo i Vaše Veličenstvo; a přijdou-li jindy, poslat je zpátky, jak přišli, a jednou provždy jim to pevně říci.“ Král přijal mou připomínku velmi dobře, řekl mi, že od té chvíle mou radu uvede v praxi, a dál rozmlouval s panem maršálem de Praslin a se mnou. Když to chvíli trvalo, přišel princ de Condé a řekl králi: „Sire, ti páni čekají na vás, aby se konala rada.“ Král se k princi obrátil s rozhněvanou tváří a řekl mu: „Jaká rada, pane? Nedal jsem pro ně poslat. Nakonec bych byl jejich sluha: přicházejí, kdy se jim zlíbí, a tehdy, kdy se to nelíbí mně. Ať se vrátí, chtějí-li, a ať přicházejí jen tehdy, když pro ně pošlu; je na nich, aby přijali mou hodinu a dali si o ni požádat, a ne na mně, abych přijímal jejich. Chci, aby se každý den, když sestoupím k noclehu, dostavil státní sekretář a řekl mi, co je nového; podle toho jim určím svou hodinu, ale nikdy nepřijmu jejich, neboť jsem jejich pán.“ Prince de Condé ta odpověď poněkud překvapila a dobře tušil, z které dílny pochází. Vrátil se jim to vyřídit a oni mu vzkázali[19] po princi, že přišli jen proto, aby jim byla prokázána čest přijmout jeho rozkazy jako dvořané, a nijak jinak, a aby jim Jeho Veličenstvo ráčilo říci jediné slovo, načež se vrátí. Král tak učinil, ale velmi zostra: „Pánové, jdu si hrát s touto společností.“ Hluboce se mu poklonili a pak odešli celí užaslí. Pan kardinál de Retz si dal zavolat pana maršála de Praslin, který byl jeho dobrým přítelem, a stěžoval si mu na mne, že prý jsem jim ten kousek provedl. Maršál jim řekl, že ano, že toho byl svědkem, že mi není proti mysli, aby to věděli, a že nejsem rozhodnut počínat si napříště méně; že mě oni i mé přátele pomlouvají[20], kdykoli jsou u krále – ne on (neboť jeho skromnost a mé přátelství mu v tom brání), nýbrž pánové de Vic a de Schomberg; že ani já je ze své strany nebudu šetřit a že mi král řekl, co o mně mluví, čímž se příliš netrápím, neboť král mě dobře zná.

Nazítří jsem pana kardinála de Retz navštívil a pokud šlo o něj samého, ujistil jsem ho svou nejponíženější službou; byl jsem mu ostatně zavázán. Upřímně jsem mu však řekl, že pokud jde

[17] Starší vydání mají na tomto místě „večer“ v jiném tvaru; smysl se nemění.

[18] Chizé, městečko v kantonu Brioux v okrese Melle, se v králově itineráři u Héroarda nevyskytuje: podle něj král vyjel 9. z Aigre do Villefagnanu a 10. nocoval v Sauzé, dnešním středisku kantonu v okrese Melle. Tato malá dvorská scéna se tedy odehrála nejspíše v Sauzé.

[19] Vzkázali králi.

[20] Doslova „staví mě na pranýř“, totiž snižují mě u krále.

o ostatní, nejsem jejich přítel a chci, aby to věděli. Přál si mě s nimi usmířit[21], ale zabránily tomu dvě věci, a oni také. Jedna: téhož večera, kdy se mnou pan kardinál ráno mluvil, přišla zpráva, že je pan maršál de Roquelaure v posledním tažení[22]; ti páni přišli v plném počtu s princem de Condé žádat krále o hodnost maršála Francie, kterou zastával, pro pana de Schomberg. Král jim neodpověděl nic jiného než: „A co Bassompierre, co bude s ním?“ Ta neočekávaná odpověď se pana de Schomberg silně dotkla a od onoho dne jsme spolu už nepromluvili.

Nazítří[23] se přihodilo, že král urazil za celý den jen jednu poštovní stanici. Mrzelo nás to, neboť jsme viděli, že ti páni schválně zdržují králův návrat do Paříže v domnění, že si časem přivlastní[24] moc dřív, než král uvidí královnu matku a staré ministry. Pan maršál de Créquy a já jsme se v králově šatně hřáli a stěžovali si na ty krátké přesuny. Hrabě de la Rocheguyon[25] nám řekl, že se to děje s ohledem na francouzské a švýcarské gardy, které by jinak nestačily. Řekli jsme na to, že takový ohled nemá být příčinou tak velkého zdržení; že my, kteří velíme jedné i druhé gardě, si nestěžujeme a že obě budou pochodovat tak rychle, jak se králi zlíbí, a že je přimějeme k tomu, co budeme chtít. Tato poslední slova donesli ministrům a ti z toho u krále udělali velkou věc: tvrdili, že se chlubíme, že s oběma gardovými pluky uděláme, co budeme chtít, a obrátíme je, kam se nám zlíbí. Zasáhli krále na jeho citlivém místě; rozhněval se, že dáváme jeho autoritu v sázku. Bylo to v předvečer jeho příjezdu do Poitiers. Řekl mi, abych s ním nazítří ráno přišel mluvit, a pravil: „Slíbil jsem vám, že vám povím vše, co mi o vás řeknou. Donesli mi tedy, že se chlubíte, že přimějete Švýcary ke všemu, co budete chtít, a to i proti mé službě; chtěl jsem vám tedy dát vědět, že nepokládám za dobré, aby se takové řeči vedly, a vy méně než kdo jiný, neboť k vám jsem vždy choval plnou důvěru.“ Řekl jsem mu: „Bohu budiž chvála, Sire, že moji nepřátelé, ačkoli hledají všechny způsoby, jak mi uškodit, nenacházejí žádný, který by mi nebylo snadné odvrátit a zmařit. Tento je toho druhu a pravdu o něm se můžete dovědět z jejich vlastních úst, třebaže z nich pravda příliš často nevychází. Zeptejte se jich, při jaké příležitosti jsem řekl, že se Švýcary udělám, co budu chtít, a jestli vám neřeknou, že to bylo o velkých či krátkých přesunech, když jsme si s panem de Créquy stěžovali, že Vaše Veličenstvo urazí za den na cestě do Paříže méně cesty, než by ušlo farní procesí, pak chci přijít o život. A Vaše Veličenstvo může posoudit, zda se vás to týká, či nikoli, a zda má ta slova brát jako vychloubání, že mohu užít Švýcarů proti vaší službě.“ Nato zavolal Beringhena a Jacquinota[26] a v mé přítomnosti se jich zeptal; řekli mu totéž, s čímž se spokojil, a potom o tom mluvil s panem de Créquy jako o věci, kterou si už vyjasnil. Za několik dní se to obrátilo proti původcům: když byl král v Châtellerault[27], navrhli mu radové, aby šel nazítří na nocleh do La Haye; odpověděl jim: „Neuvěřím vám, pánové; neboť kdybyste mohli, nevrátil bych se do Paříže tři měsíce.“ A šel na nocleh do Sainte-Maure.

Pan d’Épernon přijel za králem do Poitiers; ten mu i pánům de Saint-Luc a de la Rochefoucauld zanechal vojsko, aby čelili hugenotům v Poitou a Saintonge. Vrchní správu Poitou, uprázdněnou odpadnutím pana de Rohan, dostal pan de la Rochefoucauld. Generální místodržitelství se rozdělilo mezi pány de la Chastaigneraye[28] a de Brassac; protože však první z nich nechtěl polovinu, dostal je Brassac celé.

[21] Chantérac: starší vydání mají místo „usmířit“ sloveso „přivést zpět“.

[22] Maršál de Roquelaure tehdy nezemřel, nýbrž až roku 1625.

[23] Druhá okolnost, která přispěla k tomu, že se Bassompierre s ministry nesmířil. – 11. přijel král ze Sauzé do Couhé; 12. se dostal jen z Couhé do Vivonne: vzdálenost mezi těmi dvěma místy je jen jedna poštovní stanice, tedy asi dvě a půl míle.

[24] Starší vydání mají „strhnou na sebe“.

[25] François de Silly, hrabě de la Rocheguyon, syn Henriho de Silly, hraběte de la Rocheguyon, a Antoinette de Pons, markýzy de Guercheville. Hrabství la Rocheguyon bylo v jeho prospěch povýšeno na vévodství, listiny o povýšení však nebyly u parlamentu zapsány.

[26] Nicolas Jacquinot, první komorník královské šatny. Pierre de Beringhen zastával tentýž úřad.

[27] Král přijel 16. z Poitiers do Châtellerault. 17. skutečně vyrazil záhy a za „velmi jasného, ale nesmírně studeného počasí“ dorazil přes Port-de-Piles do Sainte-Maure (Héroardův deník). – La Haye-Descartes na pravém břehu Creuse leží mimo přímou cestu z Poitiers do Tours.

[28] Charles de Vivonne, baron de la Chastaigneraye, pátý syn Charlese de Vivonne, barona de la Chastaigneraye, a Renée de Vivonne, byl roku 1619 jmenován rytířem řádů.

Rucellaï dostal zásahem prince de Condé, ministrů a mým opatství l'Hort de Poitiers[29] u Saint-Maixent, které předtím držel pan de Rohan.

Za několik dní[30] jsme dorazili do Paříže, kde pánové kancléř a prezident Jeannin získali jistou důvěru u krále a přesvědčili ho, aby se neodvracel od míru, jakmile hugenoti přistoupí na svou povinnost a nabídnou se výhodné podmínky. A protože ostatní členové rady k tomu cítili naprostý odpor, král se rozhodl pověřit jednáním pana vévodu de Lesdiguières spolu s panem maršálem de Créquy a panem de Bullion[31], a že z toho nic neprozradí nikomu než panu de Puisieux[32] a mně; nařídil mi, abych věc držel v nejpřísnější tajnosti, a chtěl, aby se z Lesdiguièresovy strany posílaly dvojí depeše: jedny, které se budou předkládat a projednávat v radě, a druhé, soukromé, adresované panu de Puisieux, jenž je sdělí jen králi a mně dá o nich vědět.

Únor. – Králi chyběli polní maršálové pro jeho vojska, neboť ti, kdo jimi byli předešlého roku, zemřeli nebo postoupili do jiných hodností; a já jsem v té hodnosti už nechtěl sloužit, protože v ní nebyli druhové mého kalibru. Král mě však poctil hodností prvního polního maršála zvláštním breve, abych vydával rozkazy a velel před ostatními ve všech ležáních, kde se budu nacházet, abych neměl určený den jako ostatní a aby se v mém bytě scházeli ti, kdo by připravovali plány vojska; a dalšími výsadami, které jsem přijal s velkým uspokojením.

Král chtěl, aby sloužil Zamet; královna matka ho prosila, aby nechal sloužit Marillaka, a princi de Condé nebylo zatěžko získat třetí místo pro pana de Valençay[33], poručíka jeho kompanie gardových jezdců a švagra pana de Puisieux, za nějž jsme se účinně přimluvili pan kancléř, on a já.

Princ de Condé dostal hodnost generálního místodržitele a pan de Schomberg pověření nad dělostřelectvem jako předešlého roku. Král chtěl, aby k vojsku přijel pan maršál de Praslin, ale prozatím mu nechtěl dát jiné pověření než to, které měl ze svého úřadu.

Zatím jsme onu zimu v Paříži trávili dosti příjemně, jak u dvora, tak na svatogermánském trhu, a masopust provázelo několik pěkných komedií a velkých baletů. Dvůr byl velmi skvělý a dámy rovněž; v polovině postu (v březnu) se však přihodila nehoda, která způsobila jisté pozdvižení. Královna otěhotněla a byla v šestém týdnu, když jednoho večera, kdy paní princezna ležela, zašla k ní strávit večer až do času po půlnoci s ostatními princeznami a dámami z Louvru. Byli tam pánové de Guise, oba bratři de Luynes, pan Velký, Blainville a já, a společnost byla velmi veselá. Když se pak královna vracela spát a šla velkým sálem Louvru, vedly ji pod paží paní konetáblová de Luynes a slečna de Verneuil a nutily ji běžet; klopýtla a upadla na tom nízkém stupínku pod velkým baldachýnem, zranila se a o plod přišla[34]. Věc se před králem tajila, jak jen to šlo, dokud byl v Paříži, odkud se rozhodl odjet na Květnou neděli[35],

[29] V Saint-Maixent bylo benediktinské opatství, jehož opatský dům se nazýval l'Hort (zahrada) de Poitiers. Opatství drželi pan de Sully a pan de Rohan na jméno jistého duchovního. Pan de Rohan o ně přišel, když roku 1621 pozdvihl zbraně za protestanty.

[30] 27. ledna.

[31] Claude de Bullion, pán de Bonnelles, syn Jeana de Bullion, pána d'Argny, dvorního referendáře, a Charlotte de Lamoignon, postupně rada parlamentu, státní rada a dvorní referendář, se roku 1632 stal superintendantem financí. Zemřel 22. prosince 1640. – Starší vydání mají „pan de Bouillon".

[32] Pierre Brûlart, vikomt de Puisieux a od roku 1624 markýz de Sillery (1583 – 22. dubna 1640), státní sekretář války od roku 1606 a zahraničí v letech 1617 až 1626. **„Pan de Puisieux" je v celém Deníku on, nikoli jeho otec Nicolas, kancléř**, jehož Bassompierre jmenuje zvlášť. Poprvé se roku 1606 oženil s Madeleine de Neufville, která zemřela roku 1613 bezdětná; druhou ženou byla **Charlotte d'Estampes-Valençay**, sestra pana de Valençay, provdaná 11. ledna 1615 (1597 – 8. září 1677). Ze sedmi dětí se dospělosti dožili Charlotte a Louis-Roger, markýz de Sillery. (rešerše LP)

[33] Jacques d'Estampes, pán de Valençay, nejstarší syn Jeana d'Estampes, pána de Valençay, a Sary d'Happlaincourt, narozen 28. listopadu 1579, zemřel 21. prosince 1639.

[34] Héroard píše k pondělí 14.: „Královna καταμενη" (καθημενη, upuštěna); a ke středě 16.: „Kolem třetí hodiny královna porodila zárodek čtyřicetidenní nebo dvaačtyřicetidenní."

[35] 20. března. Král přijel do Orléans 23.

aby vykonal velikonoce v Orléans, odtud projel Berry a vydal se do Lyonu a toho léta napadl Languedoc a přivedl jej k poslušnosti.

Téhož dne, kdy král odjel, se společní přátelé pana de Schomberg a moji (jimž bylo líto našeho neshody) přičinili, aby nás zase svedli dohromady; nebylo jim to zatěžko, neboť jsme k tomu oba byli nakloněni. Dali nám schůzku u kartuziánů a po nešporách nás tam svedli; odešli jsme odtud jako velmi dobří přátelé.

Králi dali vědět, jak a jakým způsobem se královna zranila, a tak ho proti oněm dvěma dámám popudili, že z Toury vypravil La Folaina[36] ke královně se vzkazem, že už nechce, aby u ní byly slečna de Verneuil a paní konetáblová de Luynes, a každé z nich napsal dopis, aby věděly, že mají Louvre opustit[37].

Řekl jsem výše, že král, když byl v Poitiers, zaopatřil věci Saintonge a Poitou tak, jak uznal za vhodné: dal panu d'Épernon vrchní velení všude, kde by se v těchto provinciích nacházel, a zanechal mu čtyři tisíce pěších a čtyři sta koní; panu de la Rochefoucauld přenechal dva tisíce pěších a dvě stě koní a týž počet panu de Saint-Luc, s rozkazem, aby uznávali pana d'Épernon a vytáhli se svými silami do Saintonge, Angoumois a Aunis, kdykoli jim vzkáže, aby mu přišli na pomoc; a ten z obou, kdo k němu dorazí první, bude jeho generálním místodržitelem a druhý bude sloužit jako polní maršál. A kdyby pan d'Épernon přišel do provincie jednoho nebo druhého, aby jim pomohl, bude generálním místodržitelem ten, v jehož provincii se bude nacházet, a druhý polním maršálem. Všem třem král kladl na srdce dokonalou svornost a shodu k dobru své služby, o niž měl za to, že je tímto uspořádáním dostatečně postaráno. Stalo se však, že když pan d'Épernon oněm dvěma pánům vzkázal, aby za ním se svými silami přišli do Saintonge, rychle tam přispěchali a zůstali, dokud odtud nevyhnali pana de Soubise[38], který měl tehdy na nohou vojsko o sedmi tisících pěších a sedmi stech hugenotských koních. Když se však řečený pan de Soubise odtud vrhl do správy pana de Saint-Luc a potom do Poitou, pan d'Épernon raději střežil své provincie vojskem, které měl, než aby ho použil na pomoc sousedům. Ti si na to stěžovali králi a vzkázali mu, že s vojskem, které mají, své provincie neudrží, nedostanou-li posilu; král tedy poslal k panu d'Épernon jistého le Faye[39] s rozkazem, aby nechal všeho a šel s vojskem, které mu Jeho Veličenstvo zanechalo, na pomoc Poitou. Protože však řečený Fay s ním nemluvil po jeho chuti, naložil s ním zle; a ten se vrátil ke králi a velmi ho proti panu d'Épernon popudil. Král ho k němu poslal znovu a Fay se vrátil se stejně malým pořízením jako poprvé. Král se nad tím velmi rozhněval, rozhodl se jít Poitou na pomoc sám a pak vejít přes Guyennu do Languedoku, místo aby tam přišel, jak zamýšlel, přes Lyonsko. Za tím účelem se přesunul do Blois[40], povolal k sobě všechny své síly (královna matka s ním jela vykonat velikonoce do Orléans a chtěla ho na celé té cestě doprovázet; královna jeho choť zůstala s jeho panem bratrem), a když dal shromáždit všechny čluny, které na řece sehnal, naložil na ně své vojsko a jízdu poslal rychlými pochody po loirské hrázi k Nantes, kde určil všeobecné shromáždění, aby se spěšně dostal k panu de Soubise, jenž pustošil dolní Poitou bez jakéhokoli odporu, neboť pan de la Rochefoucauld neměl k obraně víc než sto koní a patnáct set pěších.

---

[36] Poslední vydání mají Toury-la-Fourraine. – Král vypravil pana de la Folaine z Orléans s dopisy datovanými 25. března. – Astremoine de Jussac, pán de la Folaine u Azay-sur-Indre, držitel toho léna roku 1618, rytíř, řádný hofmistr králův a šlechtic komory; privilegium z roku 1634 ho tituluje též polním mistrem. Jméno zámku se píše Folaine i Follaine. **Není to** starší Astremoine Dubois, starosta Tours v letech 1564 až 1565. (rešerše LP) Rod de Jussac je šlechta z Guyenne, Limousinu a Berry; z jiné jeho větve, d'Ambleville a Saint-Preuil, je François de Jussac, s nímž se Deník setká u obléhání La Rochelle (kapitola VII).

[37] Viz Dodatek I.

[38] Benjamin de Rohan, baron de Soubise, mladší bratr vévody de Rohan a spolu s ním vojenský vůdce hugenotské strany; po Montpellierském míru pokračoval v boji a roku 1625 i 1627 se opíral o anglickou pomoc.

[39] Snad Jacques du Fay, hrabě de Maulevrier, pán de Bourgachard, syn Jeana du Fay, pána du Taillis, a Madeleine Jubertové, řadový šlechtic králova pokoje; nebo Philippe Bergeron, pán du Fay, řadový válečný komisař.

[40] Král vyjel z Orléans na velikonoční pondělí 28. března a 31. přijel do Blois; 3. dubna se přepravil z Blois do Tours, 6. z Tours do Saumuru, 8. ze Saumuru k Ponts-de-Cé, 9. z Ponts-de-Cé do Ancenis a 10. z Ancenis do Nantes. Celou tu cestu vykonal po lodi (Héroardův deník).

Král za mnou poslal kurýra, abych za ním spěšně přijel; vyjel jsem tedy z Paříže ve středu 6. dubna, nocoval v Châtres[41], nazítří v Orléans, pak v Tours, kde jsem se nalodil na Loiru a jel nocovat do Saumuru, odtud do Ancenis[42], a v pondělí 11. jsem byl na obědě v Nantes, kde byl král. Ten si přede mnou začal stěžovat na prince de Condé; zavdali k tomu příčinu Arnauld a Saint-Géry[43] cestou po řece, kteří ačkoli byli princovými zavázanými služebníky, hráli dvojí hru a mluvili o něm špatně, aby králi ukázali, že jimi nejsou. Odrážel jsem ty rány, jak jen jsem mohl, neboť jsem se hlásil k tomu, že jsem nejponíženějším služebníkem prince de Condé, jak jsem mu slíbil, než jsem odjel z Paříže.

Královna matka, která přijela s králem, v Nantes onemocněla a zůstala tam, když král v úterý 12. odtud vytáhl do dolního Poitou hledat pana de Soubise, a šel nocovat do Vieillevigne[44].

Ve středu 13. se ubytoval v Légé[45], kam mu jistý le Bois de Kergroadez[46], jehož poslal střežit ostrov Rié, přinesl zprávu, že jej nepřítel obsadil, jeho odtud vyhnal a usadil se tam; že pan de la Rochefoucauld se s tím málem vojska, které měl, utábořil na konci hráze, kudy vstoupili na ostrov Rié, a že mají několik lodí u Croix-de-Vie a Saint-Gilles[47], aby svou kořist, která byla velká, i sebe odvezli do La Chaume a k Sables[48] a odtud do La Rochelle. Král hned svolal radu, aby se poradil, co podniknout; většina byla toho mínění, aby se nazítří ubytoval v Apremontu[49] a dal se cestou do Saintonge a Guyenny a šel válčit do Languedoku. Princ de Condé navrhl postoupit ještě o jeden denní pochod až k Challans[50], třeba jen proto, aby se vidělo, jak si nepřítel počíná, a že by se mohlo stát, že nám dají příležitost utkat se s nimi přímo na ostrově Rié. Toto poslední mínění bylo přijato a byl vydán rozkaz ubytovat se nazítří ve čtvrtek 14. v Challans.

Král chtěl, aby se pochodovalo v jakémsi bitevním pořádku, ani ne tak ze strachu před nepřítelem, protože pan de la Rochefoucauld mu bránil dostat se k nám, jako spíše proto, aby se pochodovalo po vojensku. Pan de Marillac dostal rozkaz zajistit v Challans ubytování pro krále a vojsko a Esplanova[51] kompanie karabiníků ho měla doprovázet. Když tam kolem poledne dorazil a byl zaměstnán vyměřováním ležení, přišli k němu obyvatelé ostrova Perrier, který s ostrovem Rié sousedí a dělí je jen kanál, přes nějž vede most zvaný Orouetský[52]. Řekli mu, že onen most jakžtakž opevnili, aby jim pan de Soubise a jeho vojsko nepřišli domy vyrabovat, a že jej uhájili proti útoku, který na něj byl veden; a dají-li jim padesát arkebuzírů, udrží jej i svůj ostrov proti vší nepřátelské moci. Marillac se jich zeptal, kudy se na ostrov Perrier jde; řekli mu, že osm set kroků od Challans je hráz, kterou se tam vchází. On se domníval, že ta hráz nebude delší než pět nebo šest set kroků, a tak spěšně vyměřil králův byt, zbytek nechal na ubytovatelích a pobočnících, vzkázal králi, že jde na Perrier, odkud mu podá zprávy o nepříteli, a vydal se tam.

---

[41] Châtres, dnes Arpajon, středisko kantonu v okrese Corbeil, departement Seine-et-Oise, na cestě z Paříže do Orléans. – Předchozí vydání mají Chartres.

[42] Ancenis, okresní středisko departementu Loire-Inférieure.

[43] Jean de Saint-Géry, pán de Magnas, syn Antoina de Saint-Géry, pána de Magnas, a Marguerite de Saint-Lary, padl téhož roku při obléhání Montpellieru.

[44] Vieille-Vigne na řece Ognon, kanton Aigrefeuille, okres Nantes.

[45] Légé, středisko kantonu v okrese Nantes.

[46] Chantérac uvádí jen „N. de Kergroadez, pán du Bois a de Kergroaz, v Bretani“. Du Bois není příjmení, nýbrž panství, které do rodu přišlo sňatkem Roberta de Kergroadez s Catherine du Boys. Křestní jméno nositelů titulu v této větvi je François; který z Françoisů byl roku 1622 u ostrova Rié, prameny nerozlišují.

[47] Saint-Gilles-sur-Vie, středisko kantonu v okrese Sables-d’Olonne, departement Vendée; Croix-de-Vie, městečko v kantonu Saint-Gilles: obě leží u ústí řeky Vie, první na levém, druhé na pravém břehu.

[48] La Chaume, vesnice na poloostrově, který tvoří úzké mořské rameno. – Sables-d’Olonne, přímořské město na protějším břehu tohoto průlivu.

[49] Apremont, vesnice v kantonu Palluau, okres Sables-d’Olonne, na pravém břehu Vie.

[50] Challans, středisko kantonu v okrese Sables-d’Olonne.

[51] Esprit Allard (Alard), pán d’Esplan, narozený 20. ledna 1595 jako syn Jacquese Allarda a Marguerite Manfrediniové; grand maréchal des logis královského dvora, guvernér Meulanu a oblíbenec Ludvíka XIII. Dne 18. ledna 1627 se oženil s Marií de la Baume; zemřel 1. června 1630, zabit v souboji. Chantérac ho jmenuje až v poznámce k lednu 1628, kde ho uvádí jako markýze de Grimault.

[52] Orouet, vesnice na pomezí obou ostrovů, měla opatství.

Dolní Poitou se tak jmenuje proto, že se svažuje k moři a že do něj stékají všechny vody z horního Poitou; z nich vznikají velké močály, které jsou za odlivu suché kromě kanálů, jimiž voda protéká, a za přílivu zatopené kromě několika malých vyvýšenin, na nichž jsou místy postavené domy a jinde slouží k tomu, aby se tam stáhl dobytek, dokud voda neopadne. A protože je blízko moře několik menších krajů, které se nezaplavují a do nichž přesto brání vstupu sladká voda, vedou k nim dlouhé hráze, stavěné s vystupujícími a ustupujícími úhly. Tato místa se nazývají ostrovy, protože se k nim nelze dostat jinak než přes vodu, leda po těch hrázích. Tak je utvořen ostrov Rié, tak ostrov Perrier, ostrov Saint-Jean-des--Monts a jiné.

Pan de Marillac se pustil po hrázi, která vede z Challans na Perrier; před sebe postavil padesát jízdních arkebuzírů, což byla Esplanova kompanie, a doprovázelo ho asi třicet dobrovolných šlechticů. Přešel tu hráz, která proti jeho očekávání měřila přes dvě míle. Při příchodu zjistil, že se nepřítel pokouší vyrazit onen most, který obyvatelé ještě dosti dobře bránili a čekali na pomoc. Dal karabiníkům sesednout a postavil je na místo sedláků na stráž u mostu; a nepřítel, když to zpozoroval, a zvláště že na ostrově je jízda, svůj nápor ochabil. Marillac zatím dal králi vědět, že pošle-li mu dva tisíce mužů, ostrov udrží a nepřítele přišpendlí, dokud se král nerozhodne, zda na něj udeřit, nebo ho nechat projít; a že se zatím zaručuje, že ostrov Perrier po celý ten den udrží. Esplan požádal o rozmluvu s panem de Soubise, který k němu přišel k mostu a mluvil s ním přes kanál; to je zabavilo až do pozdních hodin.

Král zatím dorazil a ubytoval se v Challans, dostal od Marillaka zprávy, svolal radu a rozhodl, že na záchranu ostrova Perrier pošle čtrnáct kompanií svého gardového pluku a že se nazítří za rozbřesku postaví s jízdou, kterou měl, do bitevního pořádku na dohled od Rié, pět set kroků od místa, kde tábořil la Rochefoucauld, jenž se postaví rovněž. Nařídil, abych jeho pěchotu seřadil do bitevního pořádku na okraji hráze a řídil se tím, co mi nařídí princ de Condé, který za rozbřesku vejde s panem maršálem de Praslin na ostrov Perrier.

Přechod na ostrov Rié

Pan maršál de Vitry požádal, aby oněch čtrnáct gardových kompanií odvedl na Perrier, a dorazil tam za rozbřesku v pátek 15. dubna. Princ de Condé se za světla vydal na řečený ostrov a mne nechal s pěchotou u vstupu, zatímco se král šel postavit blízko hráze k Rié. Kolem osmé hodiny ranní mi princ vzkázal, abych na Perrier převedl veškerou pěchotu; dal jsem o tom vědět králi, postavil se do čela a pěchota tam začala docházet mezi desátou a jedenáctou. Přišel jsem za princem a on mi nařídil, abych oddíly pobídl, jak jen budu moci, a přivedl je k brodu, který mu sedláci z Perrier ukázali: za odlivu v něm prý není víc vody než po pás a přechází se jím mořské rameno (široké jako Marna), které odděluje ostrovy Rié a Perrier. Byla to pravda, neboť tehdy jej několik z nás snadno přešlo; protože však příliv na sebe nedá dlouho čekat, bylo pochybné, zda bude mít celé vojsko dost času přejít. Přesto jsem je pobídl, jak jen to šlo, a cestou jsem řekl panu de Praslin: „Co hodlá princ de Condé udělat? Uvážil dobře, do čeho se pouští? Myslí si, že převede celé své vojsko? Neobává se, že na něj nepřítel udeří, až bude na druhé straně třetina nebo polovina? Co chce podniknout bez jízdy proti lidem, kteří mají sedm nebo osm set koní a osm nebo deset děl? Na čem staví?“ Odpověděl mi: „Mluvil s námi o tom jen mimochodem a spíš ho vede Arnauldova rada než naše; ale vy jste jeden z jeho vychovatelů,“ řekl mi, „jděte s ním promluvit.“ Nesmlouval jsem, a když jsem k němu přišel a oznámil mu, že pěchota přichází, řekl jsem mu:

„Pane, jaký máte záměr přecházet bez jízdy na místě[53], kde vás, položí-li vám nepřítel sebemenší překážku, zastihne moře v půli přechodu? A i kdyby vás nechali přejít, bude pro vás velkou nevýhodou být bez jízdy a bez děl. Ale i kdyby se vás všechny tyto ohledy netýkaly, dovolte, pane, abych se vás jako váš nejponíženější služebník zeptal, co uděláte s králem, který stojí v bitevním pořádku před hrází k Rié, a jak chcete bojovat bez něho? Neboť porazíte-li pana de Soubise, bude vám mít za zlé, že jste

[53] Předchozí vydání mají na tomto místě „v kraji“.

ho nenechal podílet se na cti vítězství; a potká-li vás nezdar, bude kárat váš chvat a obviní vás, že jste na něho nechtěl nebo neráčil počkat.“

Princ de Condé přijal mou řeč nevlídně a řekl mi: „Dobře vidím, že patříte ke klice těch ostatních, kteří mě chtějí odvrátit od toho, abych si získal slávu a prokázal velkou službu, kterou snad už nebude možné napravit, až ji necháme uniknout. Chci tedy, abyste okamžitě šel ke králi a řekl mu, že je třeba, aby sem se svou jízdou neprodleně přijel.“ Poprosil jsem ho, aby mu o tom napsal pár slov, což učinil, a já jsem spěšně odjel. Zastihl jsem ho uprostřed hráze[54]; už přijížděl, netrpělivý, že nemá od nás zprávy a že stojí před nepřítelem nečinně, s řekou mezi sebou, kterou nemohli přejít ani oni, ani on. Jakmile dorazil na ostrov, princ de Condé ho vzal ukázat mu brod a obyvatelé nás ujistili, že je ještě jeden, blíž k ústí do moře, a že přesně o půlnoci bude voda nízká, a nižší než v poledne, neboť byl skočný příliv[55].

Král se ubytoval s princi a dalšími předními muži vojska v patnácti domech, které na ostrově byly, [poslal svou jízdu, aby se ubytovala a nakrmila na ostrově][56] Saint-Jean-des-Monts[57], a pěchotu dal utábořit poblíž svého bytu směrem k Orouetskému mostu. Ubytovatele a strážmistry všech útvarů zadržel, aby jim po radě předali rozkaz; radu svolal hned a na ní bylo rozhodnuto přejít za odlivu s celým vojskem[58] a udeřit na pana de Soubise. Potom princ de Condé, jenž moudře předvídal nesnáze, které mohou vzejít z dělených velení, a jak je důležité převést vojsko za jedinou hodinu a ve velkém pořádku, navrhl králi, aby tu starost svěřil jedinému muži, a radil mu, aby to byl já, jsa si jist, že se toho dobře zhostím. Velmi poníženě jsem mu poděkoval za čest, kterou mi prokazuje, i za dobré mínění, které o mně má, a ujistil jsem ho, že se vynasnažím zhostit se toho k jeho spokojenosti.

Nato jsem přišel do bytu, který ponechali panu maršálu de Praslin a polním maršálům; svolal jsem je, abychom rozkaz sestavili společně, a zněl takto:

Že se všechny oddíly shromáždí v deset hodin večer a pěchota se postaví do bitevního pořádku nalevo od domu, kde jsme byli, na tamní pláni; že gardový pluk utvoří pět praporů postavených do kosočtverce a bude v čele; že za ním budou Švýcaři ve dvou velkých praporech, pak dva prapory normandského pluku a nakonec navarrský pluk ve třech praporech. Určil jsem jejich místa jejich strážmistrům, dal jim rozkaz a propustil je. Z naší jízdy jsme utvořili sedm útvarů, totiž: Esplanovi karabiníci, kteří budou v čele napravo od domu, kde jsem byl; pak kompanie pana des Roches-Baritaut[59]; po ní lehká jízda královy gardy; pak gardoví jezdci; pak padesát koní vybraných z gardových jezdců a z lehké jízdy, kteří tvořili jednu eskadronu; za nimi šlechta královny matky, jež tvořila eskadronu s několika dobrovolníky; nakonec kompanie lehké jízdy pana de Guise. Když jsem dal rozkaz ubytovatelům všech těchto útvarů, propustil jsem je; potom jsme sestavili bitevní sestavu a rozdělili ji na tři části, totiž: předvoj tvořili Esplanovi karabiníci, lehká jízda pana des Roches-Baritaut a lehká jízda gardy s pěti prapory gardového pluku; hlavní voj královi gardoví jezdci a Švýcaři; a zadní voj pět praporů navarrského a normandského pluku se [třemi posledními][60] útvary jízdy. Pana de Marillac jsem požádal, aby převzal rozkaz a dohled nad přechodem pěchoty, a pana Zameta nad jízdou.

Když jsme pak všechny své rozkazy sepsali na papír, přišli jsme je s panem maršálem de Praslin[61] ukázat králi a on je velmi schválil. Poprosili jsme ho, aby do čela každé eskadrony postavil některého z princů a důstojníků, kteří byli u Jeho Veličenstva; a když se nás král zeptal, co o tom soudíme, řekli jsme mu, že je na něm, aby vedl hlavní voj v čele svých gardových jezdců mezi dvěma velkými švýcarskými

[54]Uprostřed hráze na ostrov Perrier. – Héroard píše k 15. o králi: „Netrpělivě čekal, aby mohl k hrázi a vidět útok na ostrov Rié; jde k hrázi. Princ de Condé k němu posílá pro pomoc; nechá oběda, chce hned sednout na koně, ujede dvě míle cesty.“

[55]Vysoký příliv.

[56]Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[57]Saint-Jean-de-Mont, dnes středisko kantonu v okrese Sables-d’Olonne, leží u moře na ostrově sousedícím s ostrovy Rié a Perrier.

[58]Předchozí vydání mají „s pěchotou“.

[59]Gabriel de Chasteaubriant, pán des Roches-Baritaut, hrabě de Grassay, syn Philippa de Chasteaubriant, pána des Roches, hraběte de Grassay, a Philiberty du Puy-du-Fou, jeho druhé ženy, byl generálním místodržitelem v dolním Poitou.

[60]Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[61]Předchozí vydání mají „já“. Slovem „my“ se rozumějí polní maršálové Marillac a Zamet.

prapory, dal předvoj princi de Condé, svému generálnímu místodržiteli, a zadní voj hraběti de Soissons; obě eskadrony předvoje dvěma maršálům Francie[62], obě eskadrony zadního voje pánům de Vendôme a velkému převorovi; že pan Zamet bude dbát na pořádek předvoje, pan de Marillac na levé křídlo, jímž byl zadní voj, a já že budu všude, neboť celé vedení mám na hlavě a na starosti; a že při přechodu povede pan Zamet jízdu a pan de Marillac pěchotu, zatímco já budu dávat jedněm i druhým pokyn k pochodu. Schválil vše, co jsme mu navrhli, a zamýšlené rozkazy se mu zalíbily.

Zatímco král, ležící na bídném lůžku[63], s námi rozmlouval o přechodu, strhl se po celém táboře veliký poplach, jako by nám byl nepřítel vpadl na krk, a v tom okamžiku se do králova pokoje vrhlo padesát lidí s tím, že nepřítel jde na nás. Dobře jsem věděl, že to není možné, neboť bylo za přílivu a nemohli by přejít. Proto jsem se místo poplachu chtěl podívat, jak to král přijme, abych se podle jeho statečnosti nebo zděšení uměl napříště řídit v tom, co mu budu navrhovat. Ten mladý vladař, který ležel na onom lůžku, se při tom povyku posadil a s tváří odhodlanější než obvykle jim řekl: „Pánové, poplach je venku, a ne v mém pokoji, jak vidíte, a tam je třeba jít.“ A hned mi pravil: „Jděte rychle k Orouetskému mostu a neprodleně mi podejte zprávu. Vy, Zamete, jděte za princem de Condé, a pan de Praslin s Marillakem zůstanou se mnou; jdu se ozbrojit a postavit se do čela své gardy.“ Byl jsem nadšen, když jsem viděl jistotu a úsudek člověka jeho věku, tak zralý a tak dokonalý. Ukázalo se, že to byl planý poplach, vyvolaný zcela nicotnou věcí, a tak jsem se vrátil na dvě hodiny spát, než nastane čas shromáždění, abych byl schopen strávit noc beze spánku.

Všechny oddíly dorazily v deset hodin na shromaždiště a beze spěchu jsme je postavili do dvou proudů, totiž: prapory jeden za druhým, aby přešly brodem po levé ruce, a za nimi eskadrony po pravé ruce, aby přešly brodem blízko moře. Dorazili jsme tam půl hodiny před odlivem. Levý brod byl však shledán tak hlubokým, že mi gardy, které měly přejít první, vzkázaly po strážmistru La Hillièrovi[64], že je nemožné jím projít. Rozběhl jsem se tam, a když jsem viděl, jak nesnadno by jím prošly, přišel jsem k brodu po pravé ruce, přešel jej a vyzkoušel, zda tudy může přejít naše pěchota. Poznal jsem také, že na druhé straně není nikdo, kdo by nám bránil; proto jsem přišel za panem maršálem de Vitry, panem de Praslin a princem de Condé, kteří měli na starosti první tři eskadrony, a řekl jim, že jim král vzkazuje, aby přešli, což v okamžiku učinili. A když jsme viděli, že na druhé straně přechodu není žádná překážka, řekl jsem králi, že bude-li si přát přejít, přivedu mu jeho pěchotu v okamžiku. Vstoupil hned do brodu a přešel jej[65], stejně jako další tři eskadrony. Tehdy jsem dal postoupit praporům[66] ze zadního voje a Švýcarům a velitelům jsem dal sesednout, aby vojáky povzbudili k přechodu. Postavil jsem se pěšky do vody v jejich čele[67] a v okamžiku přešli Švýcaři a navarrský pluk jeden přes druhého, následováni tak rychle gardami a normandským plukem, že o půlnoci, za velmi temné noci, přešlo sedm tisíc mužů, které král napočítal v pěchotě, za čtvrt hodiny brodem, kde bylo vody výš než po pás a který byl široký jako Seina před Louvrem a padesát kroků od otevřeného moře. Když to bylo hotovo, utábořili jsme se na břehu bez jakéhokoli pořádku, jen naše jízda byla vysunutá vpřed, a každý prapor zapálil množství ohňů, aby se usušil.

Mezi třetí a čtvrtou hodinou ranní, za rozbřesku, se vyrazilo v nejkrásnějším pořádku, jaký si lze představit, v sestavě určené k bitvě, pokud šlo o rovinu; a když jsme narazili na návrší, pochodoval nejprve náš předvoj, za ním hlavní voj a potom zadní voj; jakmile se rovina vracela, zastavil předvoj vpravo, hlavní voj se postavil po jeho levici a zadní voj po levici hlavního voje. Tak jsme pochodovali na dohled nepřítele téměř dvě míle. Ten se vrhl na lodě a do Saint-Gilles a ostatní složili zbraně a prosili

[62] Vitry a Praslin.

[63] „V osm večeřel na písku; pod malou chatrčí ulehl v šatech na slámu, se svrchním rouchem na sobě a pláštěm pod sebou; spí tam dvě hodiny, zůstává tam do půlnoci.“ (Héroardův deník.)

[64] Jean-Denis de Polastron, pán (později baron) de la Hillière, byl roku 1606 přijat za strážmistra gardového pluku. Roku 1622 se při obléhání Montpellieru stal majorem a tento úřad zastával do roku 1627. Zemřel roku 1632; podle genealogických pramenů se narodil kolem roku 1570.

[65] „16. probuzen o půlnoci, sedá na koně…, vstupuje na ostrov, aniž tam jsou vojáci.“ (Héroardův deník.)

[66] Předchozí vydání mají „eskadronám“.

[67] Tallemant des Réaux, jinak k Bassompierrovi nevlídný, mu v tomto případě přiznává zásluhu: u Sables d’Olonne prý získal pověst, nasadil vlastní osobu a ukázal ostatním cestu, neboť vstoupil do vody až po krk (Historka o Bassompierrovi).

nás o milost, aniž svedli jakýkoli boj. Jízda prchla rovněž; protože však nemohla couvat tak dlouhou cestu, byla většinou pobita při pronásledování nebo sedláky. Na místě padlo, pobito chladnokrevně a bez odporu, přes patnáct set mužů a stejně tolik jich padlo do zajetí a bylo posláno na galeje; zbytek pobili lidé pana de la Rochefoucauld nebo sedláci, takže pan de Soubise se vrátil do La Rochelle se třiceti koňmi ze sedmi set, které měl, a ze sedmi tisíc pěších, kteří byli předešlého dne v jeho vojsku, se jich nevrátilo ani čtyři sta. Zajato bylo dobrých sto padesát šlechticů nebo důstojníků a ukořistěno sedm litých děl[68]. La Chaume, dosti dobrý hrad, kam se někteří uchýlili, se nazítří vzdal panu de la Rochefoucauld[69]; a od té chvíle se v této válce neukázal v Poitou v poli jediný muž za hugenoty. Změnili své plány a obrátili je na moře: vystrojili loďstvo, jehož admirálem učinili jistého Guitona[70], který je uvedl do velmi dobrého pořádku.

Obléhání Royanu

Král téhož dne jakžtakž poobědval v Saint-Gilles, přepravil se na člunech přes mořské rameno mezi Saint-Gilles a Croix-de-Vie a jel nocovat na zámek zvaný Apremont, kde jsme zůstali v neděli 17. a v pondělí 18., abychom shromáždili své rozptýlené oddíly, které stále stíhaly nepřítele.

Konečně jsme odtud v úterý 19. vytáhli a nocovali v Aizenay[71], nazítří ve středu 20. v La Roche-sur-Yon[72], ve čtvrtek v Sainte-Hermine[73], v pátek ve Fontenay-le-Comte a v sobotu 23. v Niortu, kde král v neděli pobyl, aby držel válečnou radu a soudil zajatce, ať patřili komukoli.

V pondělí byl v radě vyslechnut pan de Bullion[74], jenž přijel předešlého večera, poslán panem de Lesdiguières, aby přinesl některé podmínky navržené stranou reformovaného náboženství a směřující k míru; bylo tam rozhodnuto, jaká odpověď se dá na každý článek. Večer však pan de Puisieux ukázal králi soukromou depeši, která mu byla poslána, a král pana de Bullion v té věci vyslechl. Prokázal mi tu čest, že mě k tomu povolal a vyžádal si mé mínění o tajné odpovědi, která byla odeslána a která byla ta podstatná, neboť předchozí měla jen zabavit ministry rady, kteří mír v žádném případě nechtěli.

Ve středu 27. dubna vyjel král z Niortu a nocoval v Chizé.

Je třeba vědět, že král vyjel z Blois do Poitou velmi popuzen proti panu d'Épernon, jednak kvůli zlým službám, které mu prokázal onen Fay, jehož k němu král poslal, jednak proto, že ho ani opakovanými rozkazy nedokázal přimět, aby šel na pomoc Poitou a panu de la Rochefoucauld. Pan kardinál de Retz a pan de Schomberg nebyli jeho přátelé a nemluvili v jeho prospěch; princ de Condé ano, a i já jsem podle svých skrovných možností dělal, co bylo v mé moci, abych mu posloužil. To přimělo prince de Condé, aby k němu v den porážky u Rié vypravil šlechtice; mně nařídil, abych mu napsal v témže smyslu jako jeho depeše, totiž že král zvítězil nad panem de Soubise a jde rovnou k němu a že mu má za zlé, že nechce nic podniknout; že jediný způsob, jak ho usmířit a jak mu můžeme posloužit, je vytáhnout do pole a oblehnout Royan[75]; že učiní-li to, jsme dost mocní, abychom dali zapomenout na vše, co bylo; neučiní-li to však, dosvědčujeme, že zlo, které ho z toho potká, bychom byli odvrátili, kdyby nám k tomu dal

[68] „Bylo to řízení nebes, že král, zapletený na ostrově, byl uchráněn, a že zvítězil bez jediného raněného, nebo jen s nemnoha: padlo tam přes osm tisíc mužů, ztratili děla, praporce i zavazadla. Posnídal v osm v poli, obědval v Saint-Gilles-en-Riés, nocoval v Apremontu." (Héroardův deník.)

[69] Za služby hraběte de la Rochefoucauld v tomto krátkém tažení povýšil král listinami vydanými v Niortu v dubnu 1622 panství a hrabství la Rochefoucauld na vévodství a pairii; listiny však byly ověřeny až 4. září 1631 a přísaha složena až 24. července 1637.

[70] Jean Guiton, slavný starosta La Rochelle, narozen 1585, zemřel 15. března 1654, byl synem Jeana Guitona, pána de l'Houmeau, který byl starostou roku 1587. Admirálem byl jmenován pověřením rochelleského shromáždění z 22. srpna 1621.

[71] Aizenay, městečko v kantonu Poiré-sur-la-Roche, okres Roche-sur-Yon.

[72] La Roche-sur-Yon, která se za našich dnů jmenovala střídavě Napoléon-Vendée a Bourbon-Vendée a nyní se vrátila ke svému starému jménu, byla tehdy knížectvím, které patřilo Marii Bourbonské, vévodkyni de Montpensier.

[73] Sainte-Hermine, středisko kantonu v okrese Fontenay-le-Comte, departement Vendée.

[74] I zde a o několik řádek níže stálo v dřívějších vydáních „pan de Bouillon".

[75] Royan, dnes středisko kantonu v okrese Marennes, byl pevností dosti silnou svou polohou na pravém břehu Gironde, jejíž ústí ovládal. Hugenoti se ho zmocnili přepadem koncem předešlého roku.

příležitost. Uvěřil nám a přitáhl oblehnout Royan, kde velel pan de Saint-Seurin[76], hugenotský šlechtic. S ním za několik dní vešel v jednání o navrácení města pod královu poslušnost; Saint-Seurin jednoho dne na slovo pana d'Épernon z města vyšel, aby smlouvu uzavřel. Ale zatímco mluvil s panem d'Épernon na dohled od Royanu, dostala se do města po moři posila z La Rochelle; rozhodli se zavřít svému veliteli brány a kapitulaci, kterou sjednal, nedodržet, a současně namířili několik děl na pana d'Épernon, jenž byl vysunut vpřed, a na jeho oddíl. Saint-Seurin, celý užaslý nad tou náhlou změnou, řekl panu d'Épernon, že se to neděje z jeho vůle; že tu chybu dá napravit a že se k nim už nevrátí, pokud se nepodrobí králově poslušnosti. Chtěl do pevnosti vstoupit, ale shora z hradeb mu spílali, což ho přimělo vrátit se s panem d'Épernon. Ten vzkázal králi, jakou má naději přivést Royan zpět pod jeho poslušnost, a král tu první zprávu přijal v Saint-Jean-d'Angély, kam dorazil ve čtvrtek 28.[77] — což byl právě den, kdy royanské jednání ztroskotalo; a nazítří 29., když král dorazil do Saintes, se o tom dověděl.

Král pobyl v Saintes v sobotu, v neděli (květen) a v pondělí, jak proto, aby dal postoupit svému vojsku, tak aby poskytl slyšení vyslancům [protestantských][78] švýcarských kantonů, kteří za ním přijeli orodovat za francouzské hugenoty. Vystrojil jsem jim hostinu a pak je dovedl ke slyšení, v němž dostali od krále odpověď, že jakmile se hugenoti, jeho vzbouření poddaní, vrátí ke své povinnosti, bude mít náruč své milosti otevřenou, aby je přijal; a poslal je ze Saintes pryč. Odtud vyjel v úterý 3. května a nocoval v Saujonu[79], kam za ním přijel pan d'Épernon; přijal ho vlídně, jak k tomu Jeho Veličenstvo připravil princ de Condé. Král mu navrhl, aby jeho vojsko rozmnožil o několik oddílů, které mu dá, a aby se ujal přivedení Royanu pod poslušnost Jeho Veličenstva, aby král mohl bez zdržení rychle táhnout do Languedoku; pan d'Épernon to však odmítl, a ačkoli ho princ de Condé prosil, aby to pověření přijal, nedal se k tomu přimět. Nakonec se král rozhodl na město udeřit. A princ de Condé, který se domníval, že před ním zůstaneme šest týdnů, navrhl králi, aby ho poslal do Guyenny, jednak aby dobyl pevnůstku zvanou Soulac[80], kterou hugenoti vybudovali v Médoku naproti Blaye, a další menší místa v Guyenně, jednak aby převzal Tonneins, dlouho obléhaný pány d'Elbeuf a maršálem de Thémines[81]. Princ de Condé se také uvolil jednat s pány de la Force a de Sully, kteří se chtěli vrátit do královy služby. Odrazoval jsem ho od toho, aby se toho pověření ujímal a od krále odjížděl; a když jsem ho k tomu nedokázal přimět, prosil jsem ho, aby mě vzal s sebou. Řekl mi však, že král mě od sebe nebude chtít odloučit a že má ke mně plnou důvěru, pokud jde o jeho vojsko. Požádal mě, abych zařídil, aby mohl vzít s sebou jeden ze starých pluků, a abych o tom jeho přání zpravil krále; učinil jsem to a král mu dal normandský pluk s dalšími oddíly pěchoty a jízdy.

Před odjezdem chtěl jet obhlédnout Royan a určit útoky. Přijel tedy a vzal nás, velitele vojska, s sebou ve středu 4.; viděli jsme tam útoky a zákopy, které pan d'Épernon započal a na nichž jsme se shodli pokračovat. Po návratu bylo v radě rozhodnuto, že útok od moře, po pravé ruce, připadne gardám, a útok z druhé strany, po levé ruce, se svěří pikardskému pluku, jemuž bude velet pan maršál de Vitry s pány de Senecé, de Marillac a de Biron[82]; že útok po pravé ruce, zvaný gardový, bude mít na starosti pan de

[76] Henri de la Mothe-Fouqué, psal se baron de Saint-Surin; narodil se roku 1590 nebo 1591 jako nejstarší ze šesti dětí Charlese de la Motte-Fouqué, pána de Saint-Seurin-d'Uzet, a Élisabeth de la Cassaigne, jediné dědičky barona de Tonnay-Boutonne. Dne 13. prosince 1619 se v chrámu v Saintes oženil se Suzanne Brétinauldovou. Royanu se zmocnil koncem roku 1621 spolu se Soubisem, který ho pak jmenoval guvernérem; velitelem z královského pověření tedy nebyl. Jeho bratr padl do zajetí na ostrově Rié. Zemřel koncem roku 1632 na následky zranění utrpěného před Maastrichtem.

[77] „Při vjezdu stáhl klobouk a odvrátil zrak od trosek docela stržených hradeb; jakmile vjel, klobouk zvedl a volně se rozhlížel všude kolem." (Héroardův deník.)

[78] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

[79] Saujon, středisko kantonu v okrese Saintes, na pravém břehu Seudre.

[80] Soulac, vesnice v kantonu Saint-Vivien, okres Lesparre, departement Gironde, leží v Médoku, nikoli naproti Blaye, nýbrž mnohem níže a téměř proti Royanu. Blaye čelí na levém břehu Gironde Fort-Médoc.

[81] Tonneins po rázném odporu, který uvnitř řídil Montpouillan a zvenčí podporoval pan de la Force, se nakonec 4. května vzdal vévodovi d'Elbeuf.

[82] Jean de Gontaut, mladší syn Armanda de Gontaut, barona de Biron, maršála Francie, a Jeanne d'Ornezan, který se stal baronem de Biron po smrti svého staršího bratra vévody de Biron, zemřel 10. srpna 1636.

Praslin a já pod ním — ať už mě Pompeo Targone[83] sebevíc přemlouval, abych vedl gardový útok z druhé strany a ujal se ho. Tam ovšem zřídil baterii převelice důmyslným způsobem. Když jsme totiž obhlíželi pevnost a vystoupili na hřeben jednoho domu, abychom lépe viděli, řekl princ de Condé: „Kdyby se dala na tuto střechu a do této výšky postavit baterie, měli bychom při ostřelování onoho půlměsíce velkou výhodu.“ Pompeo Targone odpověděl: „Vaše Milost to říká žertem, ale já vám odpovídám docela vážně, že do tří dnů postavím na tu střechu a do té výše čtyři děla.“ Pustil se do toho a provedl to takto: dům ze čtyř stran podepřel, pak jej podkopal a podepřel na dřevěných trámech; potom nakladl množství otepí proti podpěrám, ty shořely a strávily se, takže se dům sesul sám do sebe a dovnitř, čímž se plošina zvýšila; na ni dal donést, čeho bylo třeba, aby baterii postavil do výše, kterou slíbil.

Setrval jsem u svého útoku napravo od moře a vydal se k němu ve čtvrtek 5. května, na Nanebevstoupení. Vojsko jsem dal shromáždit na pláni u Chastelardu[84] a ono se odebralo na svá stanoviště a do svých ležení. Gardy vešly té noci do zákopu, který protáhly napravo až k moři, a vedly nalevo linii, aby se napojily na jedno nepřátelské dílo.

V pátek 6. jsme v tom zákopu nalevo pokračovali a postavili jsme[85] napravo na břehu moře baterii tří děl, abychom umlčeli nepřátelskou obranu, která nám překážela v útoku, jejž jsme chtěli vést na půlměsíc. Téhož večera jsem šel za králem do jeho ležení a on mi řekl, že nazítří ve čtyři hodiny ráno chce přijít do našeho zákopu a abych ho čekal na jeho začátku, u dlouhé linie, kterou jsem dal celou noc zvyšovat, aby se tam dostal bezpečně.

Přišel tedy v sobotu 7., doprovázen panem d’Épernon a panem de Schomberg. Bylo to vůbec poprvé, co tam přišel; prokázal mi tu čest, že mi řekl: „Bassompierre, jsem tu nový; povězte mi, co mám dělat, abych se nedopustil chyby.“ S tím jsem si nemusel lámat hlavu, neboť si počínal udatněji, než by si byl počínal kdokoli z nás: třikrát nebo čtyřikrát vystoupil na stupeň zákopu, aby se nekrytý rozhlédl, a zdržel se tam tak dlouho, že jsme se třásli nad nebezpečím, jemuž se vystavoval s větším chladem a jistotou, než by dokázal starý kapitán; a práci na příští noc nařídil, jako by byl inženýrem. Při návratu jsem ho viděl udělat věc, která se mi nesmírně líbila. Když zase vsedl na koně, vypálil nepřítel na jistém místě, které znal, ránu z děla, jež prolétla dvě stopy nad hlavou krále, který mluvil s panem d’Épernon[86]. Šel jsem před ním a otočil se, maje strach z rány, kterou jsem viděl letět ke králi; řekl jsem mu: „Můj Bože, Sire, ta koule vás málem zabila.“ Odpověděl mi: „Ne mne, nýbrž pana d’Épernon,“ a nelekl se ani nesklonil hlavu, jak by byl učinil leckdo jiný. Potom, když se někteří z jeho průvodu rozestoupili, jim řekl: „Jakže, bojíte se, že vystřelí znovu? Vždyť musí znovu nabít.“ Viděl jsem na mnoha nebezpečných místech nejednu další královu počínání a řeknu bez lichocení a bez pochlebování, že jsem nikdy neviděl člověka, natož krále, který by si v nich byl jistější než on; nebožtík král, jeho otec, jehož vážnost každý zná, takovou jistotu neprojevoval.

Odpoledne přišli do našeho zákopu pan d’Épernon a hrabě de Soissons (kterého jsem měl jmenovat prvního). Když jsme se vraceli a vyšli na břeh moře na louku, abychom si prohlédli šestnáct lodí, které tam Rochelleští měli nablízku na kotvách, zvedli kotvy, vidouce nás ve velkém houfu, a přiblížili se na padesát kroků, aby po nás stříleli. A protože pan maršál de Praslin a já jsme v tom byli zkušení, a někteří z houfu byli toho mínění, aby se hrabě de Soissons, pan d’Épernon i my sami stáhli, řekli jsme jim: „Pánové, teď budete mít to potěšení, že nad vámi poletí oblouky dělových koulí, aniž vám mohou ublížit. Jakmile uvidíte, že se loď natáčí bokem, aby vypálila, ustupte deset kroků od břehu tak, abyste neviděli spodek lodi, kde jsou střílny děl, a žádná rána se vás nebude moci dotknout, nýbrž přeletí

[83] Pompeo Targone (Řím, 12. října 1575 – Milán, asi 4. září 1630), syn benátského zlatníka Cesara Targoneho, vojenský inženýr, zlatník a architekt. U Ostende sloužil v letech 1603–1604 u Spinoly a sestrojil tam plovoucí hrad a útočný most, jemuž se říkalo Pompeův vůz. Od roku 1621 byl ve službách Ludvíka XIII. jako intendant francouzských inženýrů; roku 1622 u Royanu, v letech 1627–1628 u hráze před La Rochelle, kterou v únoru 1628 rozbila bouře.

[84] Chastelard, vesnice u Vaux-sur-Mer, severně a nedaleko od Royanu: král tam měl během obléhání své ležení.

[85] Předchozí vydání mají „a dokonce“.

[86] „7. v sobotu v pět hodin sedá na koně a jede v doprovodu pana du Hallier, kapitána své gardy, a dvou důstojníků: jede k zákopům, kde byla vypálena rána z děla, jež dopadla šest kroků od něho; dává sto tolarů vojákům své gardy, kteří nastupovali do zákopů na stráž.“ (Héroardův deník.)

vám přes hlavu.“ Každý tak učinil a měli potěšení vidět, jak tam bez jakéhokoli účinku vypálili dvě stě dělových ran.

Večer jsme na svém úseku vykonali velké dílo a postavili jsme nalevo šest děl do baterie.

Téhož večera onemocněl hrabě de Soissons neštovicemi.

V neděli 8. jsem byl u krále a potom jsem si prohlédl práci pikardského pluku.

Kolem jedenácté hodiny začaly obě naše baterie pálit a neustaly až do noci, v níž jsme se se čtyřiceti koši, které nám dovezli, posunuli po palisádách[87] až k dílu, na něž jsme chtěli udeřit, [a zřídili jsme krytý shromažďovací prostor, který pojal tisíc mužů v bitevním pořádku.

V pondělí 9. jsme se připravovali k útoku][88] na baštu, k níž jsme byli přiraženi; rozhodli jsme se postupovat krok za krokem. A protože čelo řečené bašty, které bylo po naší pravici a po jejich levici, směřovalo k moři a z té strany nemělo obranu, a protože to málo, čím na ně střílelí z města, jsme jim umlčeli dělovou palbou, v níž jsme stále pokračovali, postupovali jsme pořád krytou cestou mezi náspy až k hrdlu bašty, nehledě na překážky[89], které nám mohl klást nepřítel v baště granáty a kamením, za což jsme jim také spláceli. Uprostřed té bašty měli minu, kde na nás čekali, a u hrdla bašty zřídili záseku s malým příkopem, aby na nás mohli nepřetržitě střílet, až bychom se po tom, co by nás jejich mina rozrušila, pokusili v tom díle usadit.

Jak jsme postupovali mezi oběma náspy, viděli jsme vybuchnout nepřátelskou minu v pikardském úseku, která nám způsobila mnoho zla; a krátce nato nám ti, kdo se od onoho útoku vrátili, přinesli zprávu, že jsme tam ve spěchu přišli o více než padesát šlechticů a důstojníků. To mě přivedlo na myšlenku, že totéž chystají i pro nás v našem díle. Proto jsem se v našem úseku podél moře vztyčil, abych se rozhlédl, a uviděl jsem uprostřed bašty kryt a čerstvě navršený pruh hlíny vedoucí až k hrdlu; a když jsem se podruhé vztyčil, abych se podíval lépe, objevil jsem příkop záseky a uprostřed příkopu [čerstvě navršený][90] hliněný pahrbek, a už jsem nepochyboval.

Měl jsem tři velmi statečné pobočníky, totiž Colombiera[91], Lanchèrese a Refuge[92]. Ti ze zápalu nebo z jiných příčin navrhovali, abychom na baštu udeřili: tvrdili, že zjistili, že v ní není ani deset mužů k obraně, a že ji neomylně dobudeme, aniž se budeme namáhat plížit se podél bašty, kam bychom se nedostali dřív než za tři hodiny. A pana de Praslin o tom přesvědčili tak, že pro mě poslal do našeho díla, kde jsem byl, a nařídil mi, abych vydal rozkaz k útoku. Byli tam pánové de Vendôme a velký převor Francie s několika dalšími mladými pány, kteří pana maršála k tomu útoku pobízeli. Byl jsem velmi překvapen, když jsem ho viděl pro ten záměr rozhodnutého, a řekl jsem mu: „Pane, přejete-li si, abych bez námitek šel vykonat, co mi nařizujete, neopomenu vám říci na svou omluvu jediné slovo: že činíte věc škodlivou královské službě, které budete — ale příliš pozdě — věčně litovat. Chcete-li však, když jste vyslechl důvody mých pobočníků a ostatních, kteří vás k tomuto útoku přemluvili, vyslechnout i mé, jsem si jist, že nejen od toho záměru upustíte, ale že mi ještě před nocí poděkujete, že jsem vás přemluvil, abyste ho zanechal.“ Nato mi řekl: „Dobrá, mluvte tedy; neznáme se ode dneška a vím, že se rád stavíte proti návrhům druhých, abyste ukázal svého bystrého ducha. Co můžete namítnout proti tomu, co všichni ostatní jednomyslně schvalují a navrhují?“ Řekl jsem mu tedy:

[87] Chantérac: nejspíše je třeba číst „palisády“; autor přizpůsobil pravopis zvuku německého slova *Pfahl*, které znamená kůl, odtud *Pfahlwerk*, palisáda. Chce-li se útok na dílo vést rychle, kryjí se útočníci palisádami, za nimiž z košů vytvářejí náspy.
[88] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[89] Staré slovo *destourbier*, z nízkolatinského *disturbarium*, znamená překážku, zábranu.
[90] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[91] Snad Jacques d’Adhemar, pán de Colombiers, syn Thibauda d’Adhemar, pána de Colombiers, a Jeanne de Rey de Marvejol, který byl podplukovníkem auvergneského pluku.
[92] Timoléon de Refuge, druhý syn Eustacha de Refuge, pána de Précy, královského vyslance, a Hélène de Bellièvre, dcery kancléřovy.

„Pane, kdybychom neměli jiný způsob, jak dobýt baštu, na niž se právě útočí, [než útok zteční][93], nejen bych tu jednomyslnou radu, o níž říkáte, že vám ji teď dávají, schválil, ale sám bych vám ji byl dnes ráno navrhl: místo abychom ji dobývali krok za krokem, jak hodláme, byli bychom si ušetřili námahu a práci, kterou jsme už vykonali, i tu, která nás ještě čeká. Ale domnívám se, že pokaždé, kdy můžete bez ztráty lidí a času udělat totéž, co byste udělal za cenu smrti mnoha statečných mužů, kteří by se o to odvážili, musí vás lidskost, rozum a služba králi zavazovat k zachování jeho služebníků, vašich přátel a lidí, kteří vám při jiných příležitostech dobře poslouží. Pomíjím výhodu, kterou z toho vytěží nepřítel, malomyslnost vašich vojáků a úbytek vaší slávy a pověsti, že jste bez nutnosti poslal na jatka a ztratil množství dobrých lidí, které jste mohl zachovat.“

„Kdyby byl Royan poslední pevností vyznavačů reformovaného náboženství, bylo by jakž takž snesitelné[94] vsadit vše na jednu kartu [a dát v sázku všechno][95]; ale jen tehdy, kdyby nám chyběly všechny ostatní prostředky. Teď, kdy jste učinil pevné rozhodnutí podle mínění lidí, kteří našemu řemeslu rozumějí nejlépe, kdy jste uprostřed provádění toho, co jste podnikl, kdy je výsledek jistý, bez ztráty lidí i pověsti — teď to měnit bez jakékoli zjevné příčiny, na základě málo uváženého, abych neřekl nerozvážného mínění Lanchèrese, který spíše ze zápalu než z rozvahy opouští pokračování v dobrém a rozhodnutém záměru, aby vám dal radu nejistou, nebezpečnou a jejíž provedení, ať dopadne sebešťastněji, vás bude stát životy lidí, kteří mají větší cenu než to, co získáte — v tom nevidím žádný smysl. A co teprve, kdyby tu byla stejná mina jako na druhém úseku a kdybyste vedle zla, které vás z toho potká, utržil ještě hanu a hanbu, že jste se nepoučil z neblahého příkladu svých sousedů? A co když vám i těm, kdo si toho budou chtít všimnout, ukážu na vlastní oči, že tam zcela jistě mina je a že si jí tito pánové, tak zdatní v obhlídce pevností, nevšimli? Že to hrstka lidí, která v tom díle je, měla vám i jim napovědět, i kdybychom o tom jinak nic nevěděli? Že příkop a hlína navršená z druhé strany, aby sloužila jako prsa záseky, o nichž tito pánové nemluví nebo jichž si nevšimli — že všechny tyto věci vás musí přivést na myšlenku, že na tom díle nechtějí lpět právě proto, že tam chtějí nechat vybuchnout minu, anebo aby v klidu dobrými mušketovými ranami pobili ty, kdo dovnitř vejdou?“

„Zdá se, jako byste se s nepřítelem domluvil, že padnete do všech léček, které vám nastraží, a vyměníte dobrá a bezpečná rozhodnutí za nejistá a špatná. Pokud jde o mne, pane, chcete-li na tom trvat, ohrazuji se proti všemu zlu, které z toho vzejde a na které jsem upozornil; a potom jako polní maršál vykonám prostě to, co mi náleží, totiž vydám rozkaz nutný k útoku. Poté vás jako o milost požádám, abyste mi dovolil odebrat se tisíc kroků od zákopů, abych neviděl pohromu a neštěstí, které z toho chvatu vzejde; a jsem si jist, že většina zdejší společnosti to nebude přičítat ani tak zbabělosti (neboť jsem už jinde podal své důkazy), jako spíš soucitu nad ztrátou mnoha mých přátel.“

„Ráčíte-li však učinit jednu ze dvou věcí, které vám navrhnu — totiž ten záměr zrušit, nebo dát znovu ověřit, co tvrdím, a já tam zavedu, koho určíte, a ukážu jim, o čem mluvím — pak při tom prvním vám na svůj život odpovídám, že vás do půlnoci učiním naprostým pánem bašty, a to bez ztráty jediného muže, leda velkou náhodou; a při tom druhém vám tak jasně ukážu, že tam je mina a že je to návnada, kterou vám nepřítel chce nastražit, aby vás lapil, že od toho docela upustíte.“

Vše výše řečené jsem pronesl s velkou vehemencí a pan maršál, který se obával neblahého výsledku té věci a měl před očima, co se právě přihodilo v pikardském úseku, chtěl sám přijít ověřit, co říkám. Zavedl jsem ho tedy; a protože naši dělníci neustále postupovali, byli jsme už naproti příkopu nepřátelské záseky v hrdle bašty, kde uprostřed viděl navršenou hlínu zakrývající zápalnici[96] miny. Tehdy byl Lanchères první, kdo mu rozmlouval to, co mu předtím sám navrhl. Ukázal jsem mu také, že otevřeme-li naproti tomu příkopu záseky a vyhloubíme-li místa pro mušketýry, budeme mít převýšení nad druhým nepřátelským dílem[97], jehož se současně zmocníme. Pan de Praslin mě objal a řekl mi: „Synu, měl jste

[93] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[94] Předchozí vydání mají „čestné“.
[95] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[96] Předchozí vydání mají „příkop“.
[97] Předchozí vydání mají „nad celým dílem“.

dobrý nos a zabránil jste mně v potupě a králi ve ztrátě; za to vám děkuji. Pokračujte, jak uznáte za dobré; nechávám to na vás.“

Tak jsem zabránil velmi špatné věci, do níž jsme se chtěli pustit. Pokračovali jsme v postupu podél bašty, stále krytou cestou mezi náspy, a když nastala noc, dal jsem otevřít průchod do bašty směrem k místu, kde nepřítel vyhloubil příkop záseky. Potom jsem poslal dva z nejzkušenějších kopáčů a nařídil jim, aby opatrně odstranili hlínu, která v onom příkopu tvořila vyvýšeninu, a najdou-li jednu nebo dvě hranaté dřevěné bedny, delší než širší, aby je zlehka vytáhli, aniž by rozsypali prach a pryskyřice, které v nich byly, a potom aby obě jámy zasypali více než dvěma stopami hlíny a dobře si dali pozor, aby na tom místě nezůstal žádný prach. Provedli to velmi dobře, jak jsem krátce nato sám viděl.

Zatím jsme s panem maršálem de Praslin na králův vzkaz zašli k němu a řekli mu, že kolem půlnoci budeme pány nejen bašty, ale i děl, která byla za ní, až po pouhou zeď, jíž bylo město uzavřeno; a bude-li si přát, uspořádáme mu nazítří snídani v příkopu. Měl z toho velkou radost a jaksi se utěšil nad neúspěchem, k němuž došlo na druhém úseku, kde přišel o tolik statečných mužů, mezi jinými o pana d’Humières[98], prvního šlechtice své komory, který tam byl smrtelně raněn. Šli jsme toho ubohého šlechtice navštívit, už skonával; byla to velmi velká ztráta, neboť byl nadmíru statečný a chrabrý, vedle svých dalších dobrých vlastností.

Vrátil jsem se k našim zákopům, kde jsem viděl, co oba moji kopáči vykonali; a dal jsem současně vyhloubit stupně, abych na tu záseku umístil dvanáct mušketýrů, a to tak tiše, že si toho nepřítel všiml teprve za rozbřesku, kdy se ti mušketýři nenadále vztyčili, aby je vyhnali z onoho druhého díla, kam se stáhli; podařilo se jim to snadno. Než se však odtud vyklidili, zapálili zápalnici své miny, která se zastavila na místě, kde ji té noci přeťali. Tak jsme měli všechna jejich vysunutá díla ve své moci, aniž jsme ztratili jediného muže kromě pana de Refuge, statečného šlechtice a na svůj věk tak zkušeného a zběhlého, jakého jsem nikdy neviděl: neúnavného v práci, stále činného a podnikavého, z něhož by býval jednou, kdyby byl živ zůstal, velký vojevůdce. Deset dní předtím jsem ho učinil svým pobočníkem a král mu na mou prosbu dal kompanii v piemontském pluku.

V úterý 10., když jsme měli jejich vysunutá díla ve své moci, jsme v klidu a bez nebezpečí vyprázdnili minu, kterou nám připravili, a vytáhli z ní šest set liber prachu. Nepřítel zřídil ve svém příkopu na straně k moři barikádu a před ní palisádu, což nám bránilo být zcela pány jejich příkopu. Dal jsem ji obhlédnout svým dobrovolníkem, šestnáctiletým chlapcem, který se už předešlého roku pouštěl s jinými pacholky do odvážných prací při obléhání Montaubanu, jakých se vojáci nechtěli ujímat. Utržil několik ran, mezi jinými mušketovou skrz tělo, z níž jsem ho dal vyléčit. Ten darebák se za úkolovou mzdu pouštěl do množství nebezpečných prací a táboroví pacholci pracovali pod ním a slušně si vydělávali. Tento dobrovolník šel onu barikádu obhlédnout s týmž držením a stejně velkou jistotou, jakou by dokázal projevit nejlepší seržant vojska. Jedna mušketová rána mu prostřelila nohavice, druhá okraj klobouku, a pak nám přišel podat svou zprávu, která byla velmi rozumná. Giuseppe Gamorini, který vedl naše práce a těšil se u nás velké vážnosti, jak si ji ostatně dobře zasluhoval, byl toho mínění, abychom tu barikádu vyrazili a sekerami rozbili palisádu; učinili jsme to a ztratili při tom jen jednoho muže, což nás přivedlo až k patě městské zdi, která byla slabá a málo kryta boční palbou. A tak ve středu 11. května, když král přišel k našemu útoku už v pět hodin ráno (kde si prohlédl místo miny), vstoupil do dobytých děl a potom do příkopu; to mu dalo jistotu, že pevnost padne, a nemýlil se. V témže okamžiku k němu přivedli bubeníka z města, který přicházel žádat o kapitulaci. Král odpověděl, že se svými poddanými nekapituluje, ale že je přijme na milost za podmínek, které jim pošle. Hned nato odešel do malého stanu Gamoriniho a dal mi sepsat články, které jim povoluje, a předal je bubeníkovi s rozkazem, aby se do hodiny vrátil a přivedl [s sebou][99] měšťany, aby mu padli k nohám a přijali milost, kterou jim prokazuje;

[98] Charles-Hercule de Crevant, markýz d’Humières, nejstarší syn Louise de Crevant, vikomta de Brigueil, a Jacqueline, paní d’Humières, dědičky svého domu. Podle otce Anselma byl pan d’Humières zabit při obléhání Royanu 12. května; to datum však může být správné jen jako den jeho smrti, nikoli zranění, protože pevnost se vzdala 11. Zde je vidět, že byl zasažen 9. května.

[99] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

učinili to bez jakéhokoli odporu. Po tu dobu bylo příměří a po obědě jsem do pevnosti zavedl (když jsem předtím dal nepřátelské vojáky nalodit) pana de Droué[100] s dvěma sty muži posádky; dalo mi to tisíc námah, neboť vojáci, rozdráždění kořistí z porážky u Rié, chtěli stůj co stůj Royan vyrabovat.

V noci předtím byl na pikardském úseku pan markýz de Senecé, polní maršál, raněn mušketovou ranou do beder; neprostřelila jej, ale zanechala mu v ledvině vřed, který ho nakonec koncem téhož roku v Lyonu zabil.

Cestou na jih

Po dobytí Royanu zůstal král ve svém ležení ještě ve čtvrtek, v pátek, v sobotu a v neděli, jednak aby dal svému vojsku čas vyrazit, jednak aby zanechal patřičné rozkazy vojsku, které chtěl poslat k La Rochelle. Jeho velitelem ustanovil hraběte de Soissons, jenž byl ještě těžce nemocen neštovicemi. Pana maršála de Vitry učinil generálním místodržitelem, pány du Bourg[101], de Vignolles[102] a de Saint-Nectaire[103] polními maršály a markýze de Nesle[104] pověřením polním mistrem lehké jízdy; poslal tam také Pompea Targona[105]. V pondělí 16. jel nocovat do Mortagne, v úterý 17. do Mirambeau[106], ve středu do Montlieu, kde ve čtvrtek pobyl.

V pátek přijel nocovat do Guîtres[107], kde nazítří přešel řeku a ubytoval se v Saint-Émilionu[108], kam za ním přijel pan de Chevreuse, nedávno oddaný s vdovou po panu konetáblovi de Luynes[109].

V neděli 22. se král ubytoval v Castillonu, kam za ním přijel princ de Condé. Ten měl na své cestě v úmyslu dobýt pevnůstku, kterou hugenoti vybudovali naproti Blaye, a dorazil do Bordeaux, aby tam získal několik anglických lodí, jež byly na rejdě; když nechtěly přijet, dal princ postavit děla na nábřeží před Château Trompette, aby je ostřeloval. Oni však po několika ranách ze svých lodí na ono nábřeží napjali plachty a vyrazili na širé moře. Chtěl také sjednat kapitulaci Tonneins; ale pánové d'Elbeuf a maršál de Thémines, kteří se o jeho příjezdu dověděli, si pospíšili město na kapitulaci přijmout. Pan de la Force, k němuž vyslal pana de la Ville-aux-Clercs, státního sekretáře, k němuž choval jistou důvěru, odpověděl, že počká na králův příjezd do Sainte-Foy, aby dokončil, co s řečeným panem de la Ville-aux-Clercs sjednal. A tak princ de Condé, který myslel, že krále zastihne ještě v Royanu, jej uviděl v Castillonu a nepořídil nic než navrácení několika málo významných hradů, jako Gensac a jiné, pod královu poslušnost.

[100] Isaac du Raynier, dobově též Isaac de Raynié, pán de Droué, syn Jacquese du Raynier, pána de Droué, a Marie de Saltun; kapitán pluku francouzských gard. Královský list z 11. května 1622, jímž dostal správu Royanu, mu připisuje pětatřicet let služby, takže do ní vstoupil kolem roku 1587 a narodil se zhruba v letech 1567 až 1571. Velitelem obléhání nebyl – král ho v Royanu zanechal jako guvernéra s kompanií o dvou stech mužích a táhl dál do Languedoku. Roku 1632 je doložen jako rytíř, královský státní rada a polní maršál; roku 1645 se podruhé oženil. Rok úmrtí není znám.

[101] Baron du Bourg-l'Espinasse byl jmenován polním maršálem roku 1621.

[102] Bertrand de Vignolles, zvaný Vignolles-La Hire, syn Françoise de Vignolles-La Hire, barona de Vignolles, a Marie de la Rochebeaucourt; narozen roku 1565, zemřel 5. října 1636 v Péronne na úplavici. Rytíř řádu Ducha svatého od 31. prosince 1619, polní maršál už roku 1621 — Bassompierrovo zařazení jeho povýšení k Royanu roku 1622 vyvrací sám Vignolles ve svých pamětech, a Pinardovo datum 1616 je rovněž sporné. Autor spisu *Mémoire des choses passées en Guienne* (1621–1622). Roku 1625 vedl sedm tisíc mužů k panu de Lesdiguières a byl u Verrue zraněn; od 8. srpna 1626 generální místodržitel v Champagni a guvernér Sainte-Menehould. Jde o guyennskou větev La Hire, nikoli o jiný rod téhož jména. (rešerše LP)

[103] Henri de Saint-Nectaire, markýz de la Ferté-Nabert, zvaný la Ferté-Saint-Nectaire nebo la Ferté-Senneterre, syn Françoise, pána de Saint-Nectaire a de la Ferté-Nabert, a Jeanne de Laval, zemřel 4. ledna 1662 ve věku 89 let.

[104] René aux Espaules, markýz de Nesle, syn Françoise aux Espaules, pána de Pizy, a Gabrielly de Laval-Loué, zemřel 29. května 1650 ve věku 76 let. Markýzství Nesle získal dědictvím po Guyovi de Laval, svém bratranci z prvního kolena.

[105] Roku 1622 vyšel v Paříži u Jeana Martina tisk o obdivuhodných vynálezech a strojích pana Pompea Targona, intendanta francouzských inženýrů, nově namířených proti městu La Rochelle.

[106] Mirambeau, středisko kantonu v okrese Jonzac, departement Charente-Inférieure.

[107] Guîtres, středisko kantonu v okrese Libourne.

[108] Saint-Émilion, vesnice v kantonu Libourne, proslulá svými víny a svými jeskyněmi.

[109] Svatební smlouva byla uzavřena 19. dubna.

Když se vrátil, zdálo se mu, že ho král nepřijal dost vlídně; a vida, že já jsem v jeho velké přízni, obrátil se proti mně. Nazítří v pondělí 23., když se král ubytoval na zámku zvaném Saint-Aulaye[110], mi řekl, že podle jeho soudu jsem mu u krále neprokázal všechny dobré služby, které od mne očekával, a činil mi velké výčitky; ospravedlnil jsem se však tak dobře, že se zdál být se mnou velmi spokojen. A nazítří 24., kdy král v řečeném Saint-Aulaye pobyl, když pan de la Force uzavřel svou smlouvu, podle níž ho měl král učinit maršálem Francie, přišel můj řečený pan princ, aniž ho o to pan de Schomberg nebo já žádali, za králem a předložil mu, že nejvýznamnější velitelé jeho vojska, kteří mu slouží nejlépe a na něž se nejvíc spoléhá a nejvíc jim důvěřuje, jsou pan de Schomberg, který vedle správy jeho financí důstojně zastává úřad velmistra dělostřelectva, a já, první polní maršál a generální plukovník Švýcarů; že jsem mu prokázal velké služby, a to především u Pont-de-Cé, při posledních obleženích, při pomoci Montaubanu a při porážce u Rié; že máme velký důvod k nespokojenosti, vidíme-li, že se vzbouřenci činí maršály Francie a že nám naše věrnost a naše služby nepřinášejí nic než zkázu v našich věcech nebo rány a smrtelné nemoci; a že nejponíženěji prosí Jeho Veličenstvo, aby nad tím, co mu předkládá, ráčilo uvážit.

Král se nad tím, co mu řekl, zamyslel a [poslal pro mne; potom][111] mi řekl: „Bassompierre, vím, že se hněváte, že činím maršálem Francie pana de la Force, a že si na to pan de Schomberg i vy stěžujete, a právem; ale nejsem toho příčinou já, nýbrž princ de Condé, který mi to takto poradil pro dobro mých věcí a abych za sebou v Guyenně nenechával nic, co by mi bránilo rychle přejít do Languedoku. Přesto uvažte, co si přejete, abych pro vás učinil — pro vás, jehož mám rád a pokládám za svého dobrého a věrného služebníka.“ Přísahám, že jsem v té chvíli nikdy neusiloval o hodnost maršála Francie ani na ni nepomyslel a že jsem po ní bláznivě netoužil; neboť podle mého mínění to byl úřad pro starého muže a já jsem ještě pár let chtěl zastávat úřad dvorního galána. Proto jsem mu odpověděl, že jsem nadmíru překvapen řečí, kterou ke mně vede, a tím, co ho mohlo přesvědčit, že se bouřím[112] nad tím, že se prokazuje dobro druhému, tím méně jednomu z mých přátel, starému a zkušenému pánovi, jemuž, jak vím, nebožtík král, jeho otec, maršálskou hůl určil a byl by mu ji dal, kdyby byl žil ještě měsíc; že byl vzbouřencem, ale že jím nyní být přestává, a že je to význačný projev dobroty Jeho Veličenstva zapomenout na provinění svých služebníků a vzpomenout si na jejich zásluhy a služby a odměnit je. Že pokud jde o mne, neusiluji o hodnost maršála Francie ani o nic jiného než o to, co mi bude chtít poskytnout jeho čirá dobrota a znalost a uznání mých služeb, aniž ho o to budu žádat nebo obtěžovat, sám nebo skrze jiné; a že Jej nejponíženěji prosím, aby ohled na mne nikdy nezdržel nic, co by bylo jeho vůlí nebo k dobru jeho služby. Jeho Veličenstvo mi za to poděkovalo a řeklo mi, abych svůj osud nechal na Něm. Potom o tom mluvil s panem de Schomberg, který nebyl tak zdrženlivý jako já, neboť na něho silně naléhal, aby ho učinil maršálem společně s panem de la Force; navrhl k tomu i mne, jak mi král řekl, ale především proto, aby svou žádost posílil.

Ve středu 25. května jsem dostal rozkaz odvést posádku ze Sainte-Foy a umístit tam francouzské a švýcarské gardy krále, který tam přijel na nocleh[113]. Přijel jsem tedy ráno na oběd k panu d’Elbeuf, který byl utábořen poblíž města, a potom jsem vešel do Sainte-Foy, kde byl zachován všechen pořádek potřebný k udržení města.

Ve čtvrtek 26., o svátku Božího těla, král v Sainte-Foy pobyl a konal tam obřad Nejsvětější svátosti.

Zůstal tam i v pátek 27. a toho dne dal panu de la Force maršálskou hůl Francie; dělostřelectvo bylo převedeno přes řeku[114] po mostě z člunů, zřízeném k tomu účelu. V sobotu 28. král odtud vytáhl a nocoval v Monségur[115]; v neděli 29. v Marmande.

[110] Saint-Aulaye je místo v kantonu Velines, okres Bergerac, departement Dordogne.
[111] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[112] Předchozí vydání mají „že mě mrzí“.
[113] Pan de la Force, který Sainte-Foy vymanil z pravomoci Théobona, zetě Boësse-Pardaillanova, vracel toto místo pod královu poslušnost.
[114] Řeku Dordogne.
[115] Monségur, středisko kantonu v okrese la Réole.

V pondělí jsme míjeli Tonneins, srovnaný se zemí, jako byl i Monheurt, a král se ubytoval v Aiguillonu[116], kde dal celé své vojsko utábořit na velmi pěkném a příjemném místě a v krásném ročním čase.

Nazítří 31. a posledního května přijel král do Port-Sainte-Marie a ve středu 1. června do Agenu, kde nazítří pobyl.

---

[116] Poté, co přešli Lot na člunech nedaleko jeho soutoku s Garonnou.

II. Négrepelisse, Saint-Antonin a spory s princem de Condé (červen–srpen 1622)

[Kapitola začíná v Moissacu nabídkou, kterou Bassompierrovi učiní princ de Condé s kardinálem de Retz a Schombergem: pomoz nám svrhnout Puisieuxe a uděláme z tebe králova oblíbence. Bassompierre nabídku prohlédne a odmítne, čímž si na zbytek tažení udělá z prince nepřítele. Následuje dobytí a vyplenění Négrepelisse, spor o způsob útoku na Saint-Antonin, v němž si Bassompierre vymůže, aby u obléhání nemusel sloužit, a potom samostatné tažení, při němž bez boje získá Carmain a dobude Cuq a Bédarrieux.]

1622: Nabídka v Moissacu

V pátek 3. odjel do Valence-d'Agen[1] a v sobotu do Moissacu, kde pobyl v neděli a v pondělí.

Princ de Condé se mnou v Moissacu mluvil o panu de Puisieux, kterého nenáviděl. V jakési kapli v křížové chodbě opatství, kde jsem ho zastihl s panem de Schomberg a panem kardinálem de Retz, mi všichni tři řekli, že už nemohou snášet drzost pana de Puisieux: ten prý, ač je pouhý státní sekretář, má u krále větší důvěrnost než sám princ de Condé a očerňuje u Jeho Veličenstva z nich toho, koho se mu zlíbí; že vede jednání stranou, aniž jim je sděluje, a ať král se svou radou rozhodne cokoli, nic se nevykoná, dokud to předtím neschválí. Že by to bylo snesitelné u oblíbence, ale on na to není, kdežto já ano — člověk takového postavení, zásluh a způsobů, aby držel přízeň velkého krále. Že po smrti pana de Luynes stále bránili tomu, aby se král pustil do nové náklonnosti, a že by bývalo lepší, kdyby žádného oblíbence neměl; když však vidí, že jeho sklon míří k tomu, aby ho někdo ovládal, mají mnohem raději, aby to byl statečný muž vysokého rodu a vážený v uměních míru i války, než člověk od pera jako pan de Puisieux, který všechno obrátí vzhůru nohama. Že jsou všichni odhodláni spiknout se k jeho zkáze, stejně jako jsou odhodláni přičinit se o vzestup mého štěstí a přimět krále — při té dobré náklonnosti, kterou ke mně už má —, aby mě zcela poctil svou přízní, slíbím-li jim dvě věci: zaprvé, že s nimi budu spolupracovat na zkáze pana de Puisieux a docela se odpoutám od jeho přátelství; zadruhé, že se s nimi úplně spojím a sjednotím naše záměry a rady, především k dobru královy služby a potom k našemu společnému prospěchu a zachování. A prosili mě, abych se co nejdřív rozhodl, co v té věci učiním, a oznámil jim to.

Za tu chvíli, co ke mně mluvili — hned jeden, hned druhý, skoro týmiž slovy o téže věci —, jsem měl dost času promyslet, kam jejich řeč míří a co jim mám odpovědět. Byl jsem si zcela jist, že náklonnost, kterou ke mně chovají, není tak velká, aby mi opatřili dobro, jež pokládají za svou škodu, a že mě chtějí pokoušet: nejprve proniknout můj záměr, potom jej prozradit králi. Že mě chtějí užít, abych jim pomohl zničit pana de Puisieux, a potom tím snáze zničit mne samého, jemuž nebyli zavázáni zachovávat přátelství a věrnost o nic víc než já panu de Puisieux, vůči němuž bych se byl předtím provinil; a že by vůči mně měli pro svou nevěru zákonnou omluvu založenou na mém vlastním činu. Odpověděl jsem jim tedy, že nechápu, proč by král potřeboval oblíbence, když se bez něho už osm měsíců tak snadno obešel; že jeho oblíbenci mají být jeho matka, jeho bratr, jeho příbuzní a jeho dobří služebníci, po příkladu krále jeho otce; a kdyby ho nějaký osud přece jen přiměl nějakého mít, je třeba ponechat volbu jemu. Že jsem nikdy neslyšel o vladaři, který by si bral oblíbence usnesením své rady; ale ať už by to bylo jakkoli, nikdy to místo nezaujmu já — protože si je nezasloužím, protože mě jím král nebude chtít poctít a konečně protože bych je nechtěl přijmout. Že usiluji o přízeň prostřední a o štěstí téhož kalibru, získané mou zdatností a zásluhou a bezpečně udržené; že rozhazovačnost, s jakou jsem dosud nakládal se svým jměním, a nepatrná péče, kterou jsem věnoval jeho hromadění, jsou dostatečným svědectvím, že usiluji spíše o slávu než o užitek[2]; že chci hledat štěstí prostřední a jistá a přízní pohrdám natolik, že kdyby ležela přede mnou na zemi, neráčil bych se pro ni sehnout. Že to je mé pevné rozhodnutí, které mi nebrání cítit se hluboce zavázán jejich dobré vůli ke mně, za niž jim nejponíženěji děkuji. Pokud jde o druhou

[1] Valence-d'Agen, středisko kantonu v okrese Moissac, departement Tarn-et-Garonne.
[2] Tuto myšlenku vyjadřuje jedno z hesel, která maršál de Bassompierre užíval: *Mihi gloria fructus* (Mně je ziskem sláva).

část jejich řeči, zdá se mi sice, že míří na pana de Puisieux, ale že zasahuje přímo krále[3]: obviňovat ho, že je v přízni Jeho Veličenstva, že má jeho plnou důvěrnost, že s ním jedná o zvláštních věcech a že se ho král ptá na mínění o tom, co mu bylo předloženo — to je třeba klást za vinu králi, který mu ty milosti prokazuje, a ne jemu, který je přijímá. Že se Jeho Veličenstvo nezavázalo svěřovat všechna svá tajemství svým ministrům, zato oni jsou povinni říkat mu své mínění o tom, nač se jich zeptá. Že ostatně pan de Puisieux je můj přítel jako nejeden jiný, kdo si mé přátelství zasloužil, ale ne tak těsně, abych se neprovinil já ze své strany, provinil-li by se on ze své; vytrvá-li však stále v povinnostech pravého přátelství ke mně, zůstane mu mé přátelství celé, jak jsem je, Bohu díky, až dosud uchoval neporušené všem svým přátelům. Že ovšem budu vždy umět zachovat stupně přátelství podle postavení svých přátel: na prvním místě nejponíženější službu a pokornou úctu k princi de Condé přede všemi ostatními, pro jeho rod, pro hodnost mého velitele, kterou nyní drží, a pro milosti, které mi ráčil prokázat od chvíle, co mě poctil ujištěním o své přízni; po něm pánům kardinálovi a de Schomberg, pro přátelství starší než s panem de Puisieux — ale i ten půjde ve své řadě v mé náklonnosti a já se vůči němu neproviním.

Princ de Condé mi tehdy řekl, že nebudu vždycky ve stavu vybírat si, a že až pro zachování přátelství pana de Puisieux ztratím jeho přízeň i přízeň tří ministrů, budu mít dost času toho litovat a nebudu už mít možnost se vrátit. Řekl jsem mu, že bych byl nadmíru zarmoucen, kdybych ztratil čest jeho přízně a po ní přízeň ministrů, ale že by mi zbyla útěcha, že jsem je neztratil svou vinou; že nikdy nekoupím ničí přízeň za cenu své pověsti a že v této věci nevidím ani důvod, ani smysl. Nato jsem se od nich odloučil a oni ještě chvíli rokovali spolu.

Toho večera poslal král dvě stě koní na výzvědy k Montaubanu. Pan de Valençay mě požádal, abych mu to pověření vymohl, a král mu je udělil; řečený pan de Valençay ho pak poprosil, aby směl vzít kompanii gardových jezdců prince de Condé, jíž byl poručíkem, a kompanii jeho lehké jízdy, které velel pan d'Ouctot[4], a král to schválil. Princ de Condé byl tehdy v radě sporů, aby tam prosadil jistou věc, a dal se z válečné rady omluvit se vzkazem, abychom bez dalšího provedli, co bude usneseno. Když se večer vrátil domů a ptal se po Ouctotovi, řekli mu, že je ve válce s panem de Valençay a s jeho dvěma kompaniemi. Přišel tedy rozhněván ke královu uléhání a stěžoval si, že mu chtějí způsobit potupu a dát jeho dvě kompanie zničit, jako se předešlého roku stalo kompanii pana konetábla, a že já, který jsem to první zavinil, bych mu totéž rád dopřál. Král řekl, že jsem k tomu nijak nepřispěl, že pan de Valençay ho o to pověření požádal a chtěl k němu vzít obě řečené kompanie a že Jeho Veličenstvo mu to rádo povolilo v domnění, že princi de Condé udělá radost. Přesto stále trval na tom, že je to kousek z mého řemesla, který jsem mu provedl, a že nejsem jeho přítel. Když odešel, poslal král pro mne a vyprávěl mi všechno, co princ řekl; a já jsem před ním nezatajil řeč, kterou ke mně vedl v klášterní kapli. Protože je však velmi nebezpečné upadnout v nemilost u osoby takového postavení, která je vaším velitelem, prosil jsem krále co nejponíženěji, aby mě s ním buď smířil, nebo mi dovolil odejít, neboť nechci na sebe přivolávat jeho nenávist a hněv.

Négrepelisse

Nazítří v úterý 7. přitáhlo vojsko ráno utábořit se před výběžkem u Veirou a po obědě přešlo řeku[5] pod Picacos a utábořilo se před královým bytem, jímž bylo Villemade[6], na dohled od Montaubanu. K večeru se král přijel na ležení podívat, a když je shledal po své chuti, začal mě chválit před princem de Condé a potom mu řekl: „Pane, včera jste se na něj bezdůvodně hněval; můžete se od Valençaye dovědět, zda Bassompierre měl nějaký podíl na tom, že byl vyslán do pole. Prosím vás, z lásky ke mně, žijte s ním v dobrém; ujišťuji vás, že je vaším služebníkem. A kdybychom ho v tomto vojsku ztratili, víte sám, zda by nám chyběl." Princ mu to slíbil a téhož večera mi řekl: „Pane de Bassompierre, včera jsem se na vás hněval, ale dověděl jsem se, že jste to nebyl vy, kdo bez mého vědomí poslal mé kompanie do pole." Řekl

[3]Předchozí vydání mají „zasahuje mne".
[4]„Pan d'Auctot, veliký oblíbenec pana prince." (Paměti Beauvais-Nangise.)
[5]Řeku Aveyron přešli brodem.
[6]Vesnice v kantonu Montauban, mezi Aveyronem a Tarnem.

jsem mu tehdy: „Pane, i kdyby tam byly šly z mého podnětu, měl byste mi to mít za zlé? Učinil jsem to, abych vám uškodil? Ve jménu Božím, pane, pokládejte mě za svého nejponíženějšího služebníka; a budete-li mít na mně něco, co se vám nelíbí, prokažte mi tu čest a řekněte mi to, a neuspokojím-li vás, pak se hněvejte, co hrdlo ráčí, ale ne dřív.“

Slíbil mi to. Nazítří ve středu 8. jsme pochodovali v bitevním pořádku k Albiasu[7] a potom přišli před Négrepelisse, o němž jsme se domnívali, že je králi poslušné; při našem příchodu však stříleli na karabiníky polního maršála, který jel zajistit ubytování. Byl jsem u předvoje a na tu zprávu mi král vzkázal, abych město obklíčil, což jsem v tu chvíli učinil. Pikardský pluk, který přišel první, jsem ubytoval nalevo u vody, kde na nás silně stříleli; když pak postoupil navarrský pluk, umístil jsem jej doprostřed napravo[8] od pikardského. Dostavil se tam pan maršál de Praslin a krátce po něm i pan de Chevreuse. Když jsme my tři stáli v čele svých ztracených hlídek, dalo nám deset nebo dvanáct nepřátelských vojáků znamení, abychom postoupili, jako by byli naši; uvěřili jsme jim, a jakmile jsme se přiblížili, vypálili na nás na dvacet kroků salvu a dali se na útěk. Bůh dal, že nikoho nezranili, což byl zázrak; krátce nato však při šarvátce zabili Esguillyho[9], příbuzného pana maršála de Praslin, kapitána navarrského pluku. Pan de Chevreuse byl opřen o jeho rameno, když po ráně padl.

Když jsme za bílého dne provedli tato dvě první přiblížení, což se neobešlo bez nebezpečí, dorazil gardový pluk a s ním jsem provedl jeho přiblížení od zámku, kde jsem ho utábořil. Ti uvnitř na nás náramně stříleli: pan de Vic[10] dostal při tom posledním přiblížení mušketovou ránu do ramene, zrovna když se mnou mluvil a žádal mě o rozkaz pro lehkou jízdu gardy, jejímž byl korouhevníkem; rána byla milostivá, neboť mu nezlomila kost.

V noci mi Toiras[11], kapitán gardového pluku, přišel ukázat místo velmi vhodné k postavení baterie a k rozboření pouhé zdi, která spojovala zámek s městem. Byla tam chatrná hradba z hlíny a kamene, jež uzavírala pole a mohla ty, kdo budou pracovat na bateriích a plošinách, krýt před městem i zámkem; bylo však třeba jít sto kroků [nekrytou cestou][12], než se tam člověk dostal. Z pohrdání, které jsme k té pevnosti měli, a z přesvědčení, že každou chvíli přijde kapitulovat, jsme oba stejně zanedbali, co bylo třeba: já dát vybudovat linii, aby se tam dalo dojít krytě, a pan de Schomberg dát zhotovit koše na krytí své baterie — v domnění, že dělové rány udělají jen průlom, který poslouží jako střílna, a že mu z té chatrné hradby pořád zůstane dost, aby jeho důstojníky krylo. V Négrepelisse nebylo nic většího než muškety ani jiná vojenská munice než ta, kterou měl každý obyvatel na střílení zvěře; žádný cizí voják, žádný velitel, který by jim velel. Pevnost průměrně dobrá proti provinčnímu vojsku, ale naprosto neschopná odolat vojsku královskému. A přesto se obyvatelé nikdy nechtěli vzdát, ba ani vyjednávat, ačkoli jsme je k tomu nejednou pobízeli; my totiž neměli chuť se tam zdržovat.

Ve čtvrtek 9. jsem radě podal zprávu o místě, které jsme shledali vhodným k ostřelování pevnosti a které jsem panu de Schomberg ukázal už ve čtyři hodiny ráno; bylo to schváleno, pracovalo se tam celý den a v noci tam bylo postaveno sedm děl, která jsme měli. Princ de Condé přijel ve chvíli, kdy je přiváželi, a když viděl, že Toiras a já jsme slezli do městského příkopu, vrhl se tam také, ačkoli nepřítel do něj neustále střílel, ale bez účinku: nemohli své muškety sklonit tak nízko.

V pátek 10. jsem šel ráno k ostatním úsekům, pikardskému a navarrskému, aby si připravili žebříky ke zteči ze svých stran, zatímco my ze strany gard povedeme útok, nebudou-li se ti lotři chtít vzdát; a dal

[7] „8. (král) vyjíždí po snídani z Villemade, když dal své vojsko seřadit a pochodovat v bitevním pořádku kolem Montaubanu; obědval v jedenáct v Albiasu, na zoraném poli, na plném slunci; sedá na koně, přijíždí do vsi las Gardies u Négrepelisse a jede se podívat na útoky, které se vedly na Négrepelisse, jež mu zavřelo brány.“ (Héroardův deník.) — Albias neboli Albiac, městečko v kantonu Négrepelisse, okres Montauban, na levém břehu Aveyronu; Négrepelisse leží o kus výše na témž břehu.

[8] Předchozí vydání mají „nalevo“.

[9] Claude-Alexandre de Choiseul, pán d’Esguilly, druhý syn Françoise de Choiseul, pána de Chevigny, a Françoise d’Esguilly.

[10] Gédéon de Vic, pán d’Ermenonville, druhý syn Méryho de Vic, pána d’Ermenonville, strážce pečetí Francie, a Marie Boudineau, zemřel 26. února 1636.

[11] Jean de Saint-Bonnet de Toiras, tehdy kapitán gardového pluku, bývalé páže a první komoří prince de Condé; později se proslavil obranou ostrova Ré proti Angličanům (1627) a pevnosti Casale, od roku 1630 maršál Francie.

[12] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

jsem rozkaz gardovému pluku, jaký má k útoku zachovat pořádek. Baterie byla hotova mezi desátou a jedenáctou dopoledne. Král byl od předešlého dne nemocen; přesto chtěl vstát a vidět útok[13] a princ de Condé ho jen s obtížemi zadržel. Pan maršál de Praslin, kterého král předešlého večera poctil hodností generálního místodržitele svého vojska pod princem de Condé, se přijel své hodnosti ujmout a nařídil baterii spustit. Jenže sedm děl při první salvě, kterou vypálila, porazilo hradbu, která stála před nimi, takže na milost nepřátelských mušket nezůstali vydáni jen všichni dělostřelečtí důstojníci a Švýcaři, kteří palbu obsluhovali, ale i pan maršál a my všichni. Za hodinu zabili nebo ranili dvanáct důstojníků, mezi nimi poručíka dělostřelectva, a dvacet Švýcarů. Ten malý nezdar nás přivedl k mírnější mysli a k rozhodnutí odložit věc na zítřek; pan maršál to tak králi vzkázal panem de la Curée. Uvážil jsem však, že všechno zlo, které nás postihlo, přichází jen ze tří střílen zámku, a navrhl jsem panu de Schomberg, aby do každé dal vypálit dvě dělové rány. Řekl mi, že to učiní, přivedu-li Švýcary k obsluze děl. Tehdy jsem si vzal poručíka jménem Guibele[14], statečného muže, a řekl mu: „Jdi mi pro čtyřicet Švýcarů na pomoc k baterii a dám jim po tolaru každému.“ Rychle to provedl a nevypálili jsme ani šest ran, a ty tři střílny byly rozbité[15]. Tehdy naše baterie začala znovu a za krátkou dobu jsme udělali průlom, který nepřítel před našimi zraky zatarasoval množstvím vozů navezených dozadu. Vtom přijel princ de Condé, a když bylo vše hotovo, dali jsme průlom obhlédnout seržantem od pluku du Bourdet[16] jménem Bouttillon, kterému tam mušketová rána zlomila paži; přesto podal zprávu a ujistil nás, že průlom je použitelný, což jsme vzápětí shledali i my. Šli jsme totiž na útok a dobyli pevnost bez jakéhokoli odporu. Vše tam bylo pobito krom těch, kdo se stihli stáhnout do zámku, a krom žen, z nichž některé byly znásilněny a jiné se oddaly dobrovolně. Zachránilo se nicméně, co se zachránit dalo[17], ale město před úplným vypálením nikoli. Zámek se držel ještě do zítřka, 11. června, kdy se vzdal na milost. Dvanáct nebo patnáct nejzatvrzelejších dali oběsit, a 12., v neděli, přijel král na oběd do Montricoux[18], kde také nocoval.

Princ de Condé se na mne v radě rozhněval a řekl mi, že je na mně vykonat, co mi pan maršál de Praslin jeho jménem nařídí, bez námitek a bez hádání o daném rozkazu. Řekl jsem mu, že vykonám nadmíru přesně, co mi bude nařízeno, ale že mám v radě svůj hlas jako každý jiný, abych v ní řekl své mínění, jak budu činit vždy, dokud to králi a jemu bude vhod; a až to přestanou pokládat za dobré a zavřou mi ústa, svážu si sám ruce a ze služby odejdu. Král se tehdy postavil na mou stranu a velmi se na prince de Condé rozhněval.

Saint-Antonin: spor o způsob útoku

Nazítří v pondělí 13. nás princ de Condé za rozbřesku odvedl k Saint-Antoninu, abychom obhlédli ubytování či ležení vojska a zároveň i pevnost, kterou pánové de Vendôme a maršál de Thémines obléhali už pět dní. Polními maršály jim byli Marillac a Arpajon[19], zeť pana de Thémines. Všichni tito pánové přijeli prince de Condé přivítat na vrchol hory, z níž je snadné Saint-Antonin obhlédnout: je odtud vidět až do městských ulic.

S ležením nebyla žádná nesnáz, neboť bylo hned určeno do úžlabiny, v níž Saint-Antonin leží, na břehu říčky zvané Bonnette[20], jež městem protéká a vlévá se do Aveyronu, který je z jedné strany obtéká. Pokud však šlo o útok na město, ukázalo se, že pánové de Vendôme a de Thémines už začali hloubit

[13] „9., jazýček velmi povolený. — 10. jde k oknu, z něhož je vidět útok, který se vedl na Négrepelisse.“ (Héroardův deník.)
[14] Snad Ours Gibelin ze Solothurnu, který se roku 1623 stal poručíkem švýcarské kompanie Wallierovy a roku 1639 byl jí pověřen.
[15] Předchozí vydání mají „zavřené“.
[16] René Acarie, pán du Bourdet a de Crasanne, syn Jeana Acarie, pána du Bourdet, a Catherine Belcier, se roku 1611 oženil s Angélique de la Rochefoucauld.
[17] Viz Dodatek II.
[18] Montricoux, městečko v kantonu Négrepelisse, okres Montauban, na pravém břehu Aveyronu.
[19] Louis d’Arpajon, markýz de Séverac, později vévoda d’Arpajon, nejstarší syn Jeana d’Arpajon, barona de Séverac, a Jacquetty de Castelnau de Clermont-Lodève; zemřel v dubnu 1679. Roku 1622 se právě oženil s Gloriande de Lauzières de Thémines, dcerou maršála de Thémines a Catherine d’Ebrard de Saint-Sulpice.
[20] Bonnette, menší přítok Aveyronu z pravé strany. – Předchozí vydání mají „la Bouvette“.

zákopy[21], které vedly až k té říčce; odklonili její tok a do řečiště položili několik košů mezi palisády[22], aby slouživy jako krytí, takže se tím způsobem mohli přiblížit k vysunutému rohovému dílu, které nepřítel vybudoval před přístupovou cestou. To dílo bylo, jak jsme jasně viděli, uprostřed přepaženo zásekou obrácenou týmž způsobem jako jeho čelo[23]; z boků je hájily dva malé obezděné ravelíny[24], což bylo veškeré novodobé opevnění, jež Saint-Antonin měl — kromě toho, že po obou stranách byla malá vnější díla, pouhé zákopy s bočním krytím, určené k tomu, aby z nich stříleli mušketýři, nikoli aby se o ně bojovalo. Před příkopem v čele, mezi oběma malými díly, byla dosti dobrá protiškarpa; a konečně příkop a hradba krytá v rozumných odstupech několika malými věžemi. Město mělo přes Aveyron kamenný most a celá hradba podél řeky byla bez jakékoli obrany krom dvou chatrných věží nahoře a dole; a asi osm set kroků pod městem bylo stavidlo[25] mlýna, které drželo vodu ve výši — bez něho by v té době roku nebyla před městem ani stopu hluboká.

Když ti pánové, kteří obléhání začali, odvedli prince de Condé a pány de Praslin a de Schomberg na místo, odkud mohli město plně přehlédnout a obhlédnout, bylo snadné je přesvědčit, aby na ně útočili spodem úžlabiny a přirazili se k čelu rohového díla. Pan de Marillac jim to především vylíčil tak snadným (možná proto, že byl zamilován do svého započatého dílka), že se princ de Condé, aby neztrácel čas, usadil na skále, odkud bylo město a všechny jeho přístupy jasně vidět, a svolal nás kolem sebe do rady. Přišel jsem mezi posledními, protože jsem chtěl pevnost řádně obhlédnout, abych o ní podal zprávu. Byl jsem při svém příchodu velmi překvapen, když jsem viděl, že každý se vyslovuje[26] pro útok na město od rohového díla v úžlabině a že nikdo neuvažuje o obou stranách nad městem a pod ním u řeky, které byly nepoměrně snazší. Přesto jsem se proti svému zvyku držel zpátky, jak abych nepřerušoval ty, jichž se princ de Condé tázal na mínění, tak abych mu nedal příležitost napadnout mě, jak to učinil předešlého dne a od té doby na mne nepromluvil. Stalo se, že — aniž bylo zachováno pořadí, v němž se mínění vyžadují — jsem byl poslední, komu princ de Condé neochotně řekl: „Pane de Bassompierre, jaké je vaše mínění?“ Odvážil jsem se mu je podat takto:

„Pane, byla-li kdy která pevnost snadno a rychle obhlédnutelná, je to tato: z téhož místa, kde vám je libo držet válečnou radu, bez jakékoli sázky a nebezpečí a jediným pohledem si ji můžete prohlédnout celou i ve všech jejích částech. A bylo-li kdy kde možné učinit rychlé a jisté rozhodnutí, z které strany se na ni má útočit, je to právě teď, kdy se naskýtají jen dvě místa, jimiž ji lze ostřelovat a vyrazit, totiž úžlabina a ta dvě nad řekou a pod ní (jež počítám za jedno); a kdy v tom druhém jsou všechny příznaky, výhody i pravidla umění na naší straně, kdežto v prvním nám týž pravidla umění i zdravý rozum podnik zapovídají.

Je to osvědčená a obecně uznávaná válečná zásada, že se na pevnosti položené na břehu řek má útočit spíše nad řekou a pod ní než na kterémkoli jiném místě, protože se člověk musí krýt jen z boku odvráceného od řeky, protože nepřítel nikdy nedokáže tento kout dokonale opevnit, protože se jeho obrana snadno umlčí, protože lze dvěma různými bateriemi z obou stran vody ostřelovat jedno a totéž dílo[27] a protože se obvykle užívá říčního břehu jako zákopu a krytého průchodu. Všechny tyto výhody se naskýtají při útoku, který můžete vést na dolním břehu Aveyronu; a nadto se nebudete mít čeho bát z druhého břehu, protože vás válečný pořádek zavazuje poslat tam dva tisíce mužů, aby město obklíčili i za vodou — a ti snadno přejdou po mlýnském stavidle, které je odtud vidět a které město vidět nemůže. A když se potom brzy dá to stavidlo, jež drží řeku před městem v nějaké výši, rozbořit, bude voda do večera tak nízká, že si v ní naši vojáci při přechodu jen taktak smočí kotníky. Nato lze dnes v noci převést dvě děla a postavit je do baterie čtyři sta kroků od města na říčním břehu — a to se nabízím vykonat, ráčíte-li mi prokázat tu čest a svěřit mi to — a touž noc získat ta malá dílka (abych neřekl

[21] Předchozí vydání mají „příčné zátarasy“.
[22] O palisádách viz kapitolu I, poznámku k postupu u Royanu.
[23] To znamená, že záseka uprostřed byla kryta z boku týmž způsobem jako čelo rohového díla.
[24] Ravelín je dílo s vystupujícím úhlem, obvykleji nazývané půlměsíc.
[25] Předchozí vydání mají „přístupová cesta“.
[26] Předchozí vydání mají „pokračoval“.
[27] Celá pasáž od slova „opevnit“ až po slova „jedno a totéž dílo“ ve starých vydáních chybí; v novějších byla doplněna, vypadla v nich však dvě slova, což mění smysl věty. Pasáž je v rukopisech Fr. 4063, Fr. 10315 a Fr. 17476.

vnější opevnění), která nepřítel vybudoval od břehu až k jednomu z obou obezděných ravelínů stojících v úžlabině v čele. Potom zítra, až dvaceti dělovými ranami umlčíme tu bídnou obranu díla přilehlého k vodě, přivést podkopníky, aby otevřeli pouhou městskou hradbu, která jde podél řeky — a to bez jiné překážky než od těch, kdo na mne budou moci střílet z mostu, jejž ještě dnes získají naši lidé, kteří přejdou na druhou stranu, anebo bude v nejhorším čtyřmi dělovými ranami přeťat a od města oddělen. Takto nejpozději ve třech dnech Saint-Antonin dobudeme, nevzdají-li se už prvního dne králi na milost.

Hle, pane, rada, kterou vám dávám a kterou byste podle mého mínění měl přijmout, a naprosto zamítnout obecné mínění těchto pánů, totiž vést útok čelem úžlabiny. Jsem si jist, že se k mému přikloní, až si důkladněji uváží nesnáze, které se v jejich naskýtají. Netvrdím, že půjde-li se za ním, Saint-Antonin nepadne — není schopen odolat vojsku královskému a vítěznému, jako je naše —, nýbrž že nás na čtrnáct dní zdrží, budou-li se ti uvnitř chtít dobře bránit, že vás nechá spotřebovat množství vojenské munice, jíž bude jinde víc třeba, promarnit čas, který je při nynějších královských záměrech velmi drahý, a ztratit množství dobrých mužů, kterých budete potřebovat v dolním Languedoku. Neboť útokem na město úžlabinou žvýkáte a pomalu zažíváte obléhání, které můžete polknout a spolknout ve třech dnech, a činíte to, co si přejí vaši nepřátelé. Je to, pane, dobrá válečná zásada prchat před hrotem nepřátelského meče a hledat jeho slabé místo, abyste jej svázal a zmocnil se ho. Nikdy se nemá na vola útočit na rohy, neboť v nich je jeho síla a výhoda — a u Saint-Antoninu rovněž[28]. A nesouhlasím s panem de Marillac, který vám předkládá, že nejslabším místem města je to, kde nepřítel vybudoval nejvíc opevnění. To může být pravda, dokud je neopevnil; ale potom je to obvykle místo nejsilnější. A z tohoto místa jasně vidíme hodně vysunuté rohové dílo ve stavu obrany, se zásekou uprostřed, kterou nazývám druhým rohovým dílem; dvě obezděná díla po obou stranách, jež je kryjí z boku a ovládají, a nadto městskou protiškarpu, která je hájí. To vše nám způsobí mnoho práce, jsou-li tam uvnitř statečné muže — a tomu se můžete vyhnout, budete-li útočit pod řekou. [Tudy][29] je město tak snadno dobytné, s tak malou prací a za tak krátký čas, že se nemohu dost divit, že se chce někdo přirazit na jiném místě; a mám za to, že nás příliš velká jasnost a světlo, v němž tu pevnost máme, zaslepuje a oslňuje.“

Když jsem takto vyslovil své mínění, obrátil se princ de Condé k ostatním v radě a řekl jim: „Však jsem vás ujišťoval, že vám pan de Bassompierre dá mínění docela zvláštní a pohrdne míněním všech ostatních jako nevědomců; a co víc, bude je umět králi vyložit tak dobře, že je prosadí jako nejlepší. Já tak domýšlivý nejsem a přidržím se obecného mínění, o němž králi řeknu, že je všeobecné a že mu odporuje jediný pan de Bassompierre.“ Nato jsem mu odpověděl: „Jsem velmi nešťastný, pane, že mé dobré úmysly přijímáte špatně. Řekl jsem, co jsem podle svého svědomí pokládal za povinnost říci pro službu králi; tím jsem se své povinnosti zhostil a vracím se k obecnému mínění s ujištěním, že králi žádné jiné nenavrhnu. Prosím vás jen nejponíženěji, abyste mě zprostil služby při tomto malém obléhání; budu svěžejší, až budu nasazen jinde.“ Řekl mi tehdy, že nic takového neučiní a že mě donutí sloužit, neboť jsem první polní maršál. Tehdy jsem mu řekl, že mu tu hodnost vracím a ponechávám si jen hodnost generálního plukovníka Švýcarů a vše, co by si vyžádala jeho vlastní nejponíženější služba. Řekl mi, že mi tu hodnost nedal a že si ji nevezme zpět. Řekl jsem, že ji tedy vrátím králi — a ten právě přijel. Princ de Condé mu, aniž se o mně zmínil, předložil obecné mínění a prosadil je; a král se ubytoval na [bídném][30] místě [nahoře][31] zvaném Granges.

Krátce nato přišli za princem de Condé Gamorini a Mortières[32]. Když se jich zeptal, co soudí o schváleném útoku, odpověděli mu, že je to nejhorší, jaký se dal zvolit, ale že podle obhlídky pevnosti věří, že ji nepřítel nazítří opustí; že se ostatně má útočit a dobývat tak, jak jsem mu navrhl. Toiras, který s nimi byl, to oznámil králi, a jiní mu potom pověděli, co mi princ de Condé řekl; krále to velmi rozhněvalo. Prosil jsem ho však co nejponíženěji, aby na sobě nedal nic znát a jen mi dovolil při tomto obléhání, které bude krátké, nesloužit, což mi povolil.

[28] Slovní hříčka s rohovými díly, která Saint-Antonin hájila.
[29] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.
[30] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.
[31] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[32] N. de la Planche de Mortières.

Potom dal měšťany vyzvat, aby se vzdali; neodpověděli mu než mušketovými ranami[33]. A protože místo, kde byl král ubytován, bylo velmi nepohodlné a bez vody, rozhodl se nazítří v úterý 14. ubytovat v Caylus na Bonnette[34], dvě malé míle od Saint-Antoninu, a poslat své gardy a Švýcary utábořit se do jádra vojska, což také provedl.

Ve středu 15. dal pan de Schomberg začít se stavbou baterie sedmi děl.

Gardy vešly večer[35] do zákopu. Marillac tam poslal své brnění napřed, aby tam přišel držet stráž, a kapitáni gard řekli jeho člověku, ať je odnese zpět domů, že panu de Marillac nebudou podléhat jako polnímu maršálovi. Přísahám, že to bylo bez mého vědomí a že jsem téhož večera přijel cvalem do zákopu jako dobrovolník, abych s nimi strávil tři nebo čtyři hodiny. Byli nadšeni, že mě vidí, a pověděli mi, co se s Marillakem zběhlo. Tušil jsem, že z toho na mne něco ušijí; proto jsem se před svítáním vrátil[36] do Caylus a ráno jsem přišel ke královu vstávání, jako by se nic nedělo. Krátce nato přišel princ de Condé a přivedl Marillaka, který si stěžoval na neposlušnost gard; princ to přehnal (aniž mě ovšem jmenoval) a král mu řekl, že až stráž skončí, pošle pro kapitány, aby se ze svého jednání zodpovídali. Potom princi de Condé řekl, že gardy vždycky prohlašovaly, že Marillaka neuznají.

Ve čtvrtek 16. přišel princ de Condé ráno králi říci, že v jeho vojsku strojím pletichy[37] a vzpoury a že si zasloužím trest, a to i na hrdle. Vešel jsem při těch slovech a on mi totéž řekl. Zeptal jsem se, z čeho mě obviňuje. Řekl tehdy, že hrabě de Paluau[38] a navarrský pluk odepřeli Marillakovi totéž co den předtím gardy a že je to z mých pletich. Řekl jsem mu, že nemá obviňovat mne, nýbrž osobu Marillakovu, který jim není vhod; a na důkaz svých slov: ráčí-li nařídit panu markýzi de Senecé nebo panu de Valençay, aby šli velet zákopu, jsem si jist, že se setkají s úplnou poslušností, a že to není nelibost nad tím, že neslouží já, nýbrž nad tím, že slouží Marillac, kterého si neváží. Král to schválil a nařídil jim tam jít, Marillakovi však řekl, že s gardami promluví, aby ho uznaly.

Po obědě jel král k Saint-Antoninu, kde mu v polovině svahu postavili redutu, z níž mohl vidět vše, co se při obléhání dělo[39]. Město toho dne ostřelovalo sedm děl, která umlčela obranu obou obezděných ravelínů hájících rohové dílo; na to dílo se toho dne gardy, které byly v zákopu, pokusily o výpad, a nepovedl se jim. Krále to rozhněvalo a nařídil mi, abych je šel zastavit. Sestoupil jsem do zákopů, a když mi pan de Vendôme řekl, že mi ukáže cestu k čelu prací, odvětil jsem, že vím o mnohem kratší; vystoupil jsem nekrytě nad zákop a šel tam přímo, což se mi málem vymstilo. Nepřítel se totiž tak zaměřil na střelbu po mně, že jsem dostal dvě mušketové rány: jedna mi přeťala řemen a srazila meč, druhá mi zlomila hůl, strhla manžetu a prostřelila rukáv, aniž mi jinak ublížila. Král mě viděl je dostat a z reduty, kde byl, na mne volal, abych ustoupil; já jsem však pokračoval, došel k čelu, vykonal, co mi nařídil, a pak se k němu vrátil.

V pátek 17. jsme se přirazili k rohovému dílu a v sobotu na ně normandský pluk, který měl stráž, podnikl útok, který se nezdařil.

---

[33] Král sám byl vystaven palbě obležených a „rána z děla s olověnou koulí velikosti vejce“ přelétla přímo nad jeho hlavou. (Héroardův deník.)

[34] Caylus, středisko kantonu v okrese Montauban, na levém břehu Bonnette.

[35] Večer 14. června.

[36]

15.

[37] Pikle, spiknutí.

[38] Henri de Buade, hrabě de Paluau, syn Antoina de Buade, pána de Frontenac, barona de Paluau, a Anne de Roque-Secondat, byl polním mistrem navarrského pluku.

[39] „16. v deset hodin sedá na koně a jede do tábora nad baterii, kde byly dvě kolubriny: dvakrát jednu z nich zamířil na sedláky, kteří opravovali val, a podruhé dva zabil.“ (Héroardův deník.)

V neděli 19. přijel princ de Condé do tábora a dal na rohové dílo zaútočit gardám; byly však opět odraženy. Král přijel do své reduty nahoře podívat se na útok a byl s ním velmi nespokojen[40]. Přijel jsem s ním, neboť po celé to obléhání jsem nesloužil. Pan de Retz byl za králem nešťastně raněn dohasínající kulkou, která mu přesto zlomila koleno, takže zůstal mrzákem.

Když král sjížděl z hory, potkal prince de Condé s panem de Vendôme, s pány maršály de Praslin, de Thémines a de Saint-Géran a s Marillakem, Senecém a Arpajonem. Král se rozhněval nad tím, jak málo obléhání postoupilo a jak málo vojáci při útocích pořídili. Princ de Condé se ho zeptal, ráčí-li držet válečnou radu pod blízkým velkým stromem, což se stalo. Když mě požádali o mínění, řekl jsem, že jsem je pověděl hned na začátku obléhání, které by už dávno nebylo obléháním, kdyby se za ním bylo šlo; že teď je třeba vědět, co se zamýšlí udělat, aby pevnost padla, a shledá-li se, že návrhy nestačí, nabízím znovu, pod ztrátou života a cti, že ji dobudu dva dny poté, co mi dají dvě děla do baterie na břehu Aveyronu, kde si je vyžádám. Každý dobře viděl, že je to nejsnazší způsob; ale ten, kdo jej navrhoval, byl nevhod. Král se k němu přesto klonil; nakonec však bylo rozhodnuto, že se zkusí všeobecný útok, a kdyby se nezdařil, že se sáhne k tomu druhému způsobu.

Na hrotu miny byla zřízena pec, kterou nazítří ráno v pondělí 20. odpálili, a vzápětí byl veden všeobecný útok, při němž muselo pěšky nastoupit i sto královských gardových jezdců. Všechna vnější díla až po protiškarpu i rohové dílo byla dobyta. Ztratili jsme tam však přes čtyři sta mužů mrtvých i raněných a mezi nimi velmi postrádaného hraběte de Paluau, polního mistra navarrského pluku; byl to statečný mladý muž a měl k řemeslu srdce. Padl tam Paillez[41], strážmistr normandského pluku, velmi statečný a zkušený, a s ním mnoho dalších; pan de Colombier, pobočník, Malicy[42] a mnozí jiní byli těžce raněni.

V úterý 21. byla podkopána protiškarpa a potom jsme se v ní usadili; a ve středu 22. se město Saint--Antonin vzdalo na milost. Francouzské a švýcarské gardy je obsadily.

Ve čtvrtek 23. přijel král na oběd do tábora k panu de Schomberg, potom držel radu o zítřejším odchodu a vrátil se nocovat do Caylus.

V pátek 24. odtud vytáhl a ubytoval se v Castelnau-de-Montmirail[43]. Protože však byl pochod dlouhý, musel tam nazítří 25. zůstat a počkat na oddíly, které zůstaly vzadu; zabavili jsme se tím, že jsme mezi dvěma cestami zbudovali záseku, osadili ji ořechy a já jsem ji hájil proti králi, který na ni útočil.

Carmain bez jediného výstřelu

V neděli 26. projel král Rabastens[44] a přijel nocovat do Saint-Sulpice[45], kam se k němu připojil princ de Condé. Ten navrhl v radě útok na Carmain[46], a to na naléhavou prosbu Toulouských; většina rady však nebyla toho mínění, aby se čas trávil dobýváním takových pevnůstek, když jej můžeme užitečněji vynaložit na dobytí Montpellieru, Nîmes a Uzès[47]. A protože jsem to mínění otevřel já, hněval se na mne víc než na ostatní — ostatně už předtím proti mně kypěl žlučí. Mně nechali v rukou vojsko, abych je dovedl do Castelnaudary, zatímco král pobude v Toulouse, a dostal jsem rozkaz cestou vyrazit Mas--Saintes-Puelles[48]. Požádal jsem také o dovolení pokusit se, zda bych mohl získat Carmain, aniž bych ztratil nebo na to vynaložil nějaký čas. Princ de Condé vyšel z rady rozhněván a spílal mi, že jsem

[40] „19. v jednu hodinu sedá na koně, jede do tábora, kde vidí vést útok na rohové dílo, které bylo mužně hájeno a halapartnami odraženo ženami: vrací se velmi rozhněván v devět a čtvrt.“ (Héroardův deník.)
[41] Roger de Villemur, baron de Paillez, byl od roku 1621 majorem normandského pluku.
[42] Snad týž důstojník, který je v druhém svazku nazýván Malaissis, totiž Maleyssie, poručík mistrovské kompanie gard.
[43] Castelnau-de-Montmirail, středisko kantonu v okrese Gaillac, departement Tarn.
[44] Rabastens, středisko kantonu v okrese Gaillac, na pravém břehu Tarnu.
[45] Saint-Sulpice-de-la-Pointe, městečko v okrese a kantonu Lavaur, departement Tarn, při soutoku Tarnu a Agoutu, na levém břehu obou řek.
[46] Carmain čili Caraman, zvaný též Cramail, dnes středisko kantonu v okrese Villefranche, departement Haute-Garonne.
[47] Uzès, okresní středisko departementu Gard.
[48] Castelnaudary, okresní středisko departementu Aude. – Mas-Saintes-Puelles, městečko v kantonu Castelnaudary, v sousedství tohoto města.

zabránil útoku na Carmain; to mi posloužilo, protože několik hugenotských šlechticů, kteří tam byli, vzkázalo měšťanům, že nemám rozkaz je obléhat — a to jim zabránilo vpustit do města pět set mužů, které jim posílali z Puylaurens a kteří už dorazili do Sorèze[49].

V pondělí 27. vyjel král ze Saint-Sulpice do Toulouse a já jsem ještě zůstal v Saint-Sulpice.

V úterý 28. jsem odtud vyjel s panem de Valençay a s vojskem a nocovali jsme v Belcastelu[50]. Doprovázelo mě přes dvacet hugenotských šlechticů [z toho kraje][51], kteří v mém počínání neviděli úmysl na Carmain útočit; a když se mě na to ptali, dal jsem jim najevo, že k tomu nemám žádný rozkaz. Přesto jsem už den předtím poslal do Loubens[52] tři dělostřelecké komisaře se šesti svými karabiníky, aby dali spěšně zhotovit dvacet košů, otepi, přitesat trámy na plošiny a vše ostatní, co je k řádnému obléhání třeba. A ve středu 29., když jsem brzy dorazil do Loubens-de-Verdalle (což je jen půl míle od Carmainu), obklíčil pan de Valençay město s jízdou, zatímco já jsem naše pluky, jak docházely, ubytovával na přístupových cestách a na místech vhodných k útokům. Zároveň bylo vidět vozit koše a plošiny pro baterie a výstroj pro několik děl, ačkoli jsem s sebou vezl jen dvě; užaslí hugenotští šlechtici se mě ptali, zda jsem dostal nový rozkaz na Carmain útočit. Odpověděl jsem jim, že ne, ale že král, který to usnesl ve své radě v Saint-Sulpice, mi nařídil držet to v tajnosti; že by pro něj bylo hanbou nechat cestou tuhle díru, která v minulosti tolik sužovala Toulouse, bez toho, aby ji zničil a rozprášil na prach; že mi Toulouští mají nazítří poslat osm děl k útoku a že král chce z toho prašivého města udělat přísný příklad. Začali mi říkat, že bych si mohl zkrátit čas, a že kdybych je dal oslovit, snad by přišli k rozumu; že dovolím-li, jeden z nich za nimi zajede a slibují si, že mi přinese plnou spokojenost. Odpověděl jsem jim, že vojevůdce nezíská slávu ani pověst tím, že se mu města vzdají dřív, než na ně zaútočí, nýbrž jejich zničením, a že si víc přeji dobýt je silou než předčasnou dohodou; že však má povaha, která ke krutosti nikdy nesměřovala, se s jejich přáním shoduje. Ujistil jsem je tedy, že přinese-li mi ten, kdo s nimi půjde mluvit, do dvou hodin úplnou poslušnost a podrobení se kapitulaci, kterou jim jménem krále určím, bude tato kapitulace příznivá; a aby byli tím víc v neprávu, že jsem svolný, aby se tam jeden z nich vypravil. V tu chvíli vyslali starého šlechtice odtamtud ze sousedství, aby jim dosvědčil mou dobrou vůli a přemluvil je, ať se chopí této příležitosti, která jediná může odvrátit jejich úplnou zkázu, jakou si lidé z Négrepelisse a Saint-Antoninu přivodili svou zatvrzelostí. Mezitím jsem nepřerušil nic z toho, co k obléhání patřilo, a krom pana de Valençay se celé vojsko domnívalo, že na něm chci trvat. Ten šlechtic se vrátil před lhůtou, kterou jsem mu určil, a přivedl tři vyslance z Carmainu, kteří mi hned nabídli, že po dobu této války zůstanou neutrální. Neodpověděl jsem nic než kapitánu Gohasovi, který je přivedl, aby je odvedl zpět bez jakékoli odpovědi. A když mě ti šlechtici prosili, ať je takhle neposílám pryč, a že se podvolí a přimějí k tomu i měšťany, rozhněval jsem se na ně a vytkl jim, že mi způsobili potupu, z níž za pár dní poznají, zda se umím pomstít; a oněm vyslancům jsem řekl, že pošlou-li mi napříště bubeníka nebo kohokoli, aby se mnou mluvil, bude bez milosti oběšen. Tehdy mi řekli, že to byl jen návrh, a není-li přijatelný, nabízejí poslušnost a vydání města za čestnou kapitulaci. Já, ač jsem po tom umíral touhou, jsem se držel a nechtěl jim ani odpovědět; nakonec jsem se dal těmi šlechtici přemoci a svolil, že přijmu čtyři rukojmí z předních měšťanů a vyčkám, až nazítří ve čtyři hodiny ráno vyjdou se zbraněmi a zavazadly, bez bubnu a bez praporu; že měšťanům bude dáno odpuštění a hradby budou strženy; že jejich vojsko bude dovedeno až na cestu k Puylaurens a nepůjde ani do Mas-Saintes-Puelles, ani do Sorèze, ani do Revelu[53]. To vše bylo z obou stran puntičkářsky splněno.

V téže době mi kapitán piemontského pluku jménem Rogles[54] přivedl šlechtice, za něhož se mi zaručil a který mi slíbil, že téže noci vyrazí petardou město Cuq[55], dám-li mu lidi, aby se ho zmocnil. Nařídil jsem šesti kompaniím řečeného piemontského pluku, jimž jsem dal velet Roglesovi, aby se tam vydaly,

[49] Puylaurens, středisko kantonu v okrese Lavaur. – Sorèze, městečko v kantonu Dourgne, okres Castres.
[50] Belcastel, vesnice v okrese a kantonu Lavaur.
[51] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[52] Loubens, vesnice v kantonu Caraman. – Předchozí vydání mají „Lombers“.
[53] Revel, středisko kantonu v okrese Villefranche. – Bassompierre nechtěl, aby tato místa mohla být posílena.
[54] Gabriel de Montfaucon, pán de Rogles, syn Jeana de Montfaucon, pána de Rogles, a Isabeau de Saint-Jean.
[55] Cuq-Toulza, středisko kantonu v okrese Lavaur.

a přidal jsem jim padesát koní doprovodu; město dobyli, jak mi to navrhl, vyrabovali je a vypálili[56] a nazítří ve čtvrtek 30. se s plnou kořistí vrátili k vojsku. Téhož dne kolem páté hodiny ranní vyšli vojáci, kteří byli v Carmainu, podle kapitulace, kterou jsem jim dal. Dal jsem je bezpečně odvést a do města jsem postavil pana de Gohas, kapitána gard, se čtyřmi sty muži, než král rozhodne jinak. Potom jsem nechal vojsko setrvat v týchž ubytováních, s panem de Valençay jsem určil zítřejší nocleh v Saint--Félix[57], svěřil jsem mu vojsko a vydal se za králem do Toulouse.

Přišel jsem ke králi právě ve chvíli, kdy byl v radě a kdy kárat prince de Condé za to, že před parlamentem[58] a před kapitouly, když mu přišli vzdát poctu, řekl, že zbabělost pana de Bassompierre zabránila králi zaútočit na Carmain, jak mu radil, a že jsem ho od toho odvrátil. Když králi oznámili, že jsem u dveří, podivil se, co mě přimělo opustit vojsko; a když mě dal vejít, řekl jsem mu, že jsem mu sám chtěl přinést zprávu o dobytí Carmainu i Cuqu a přijmout jeho rozkazy ve věcech, které mu chci předložit. Tehdy princ de Condé vstal, přišel mě obejmout a řekl mi, že neměl pravdu, co řekl, a že to napraví tím, že o mně bude mluvit v dobrém; potom se mě zeptal, zda jsem už něco neřekl, a že mi dá vyplatit deset tisíc tolarů od města a dvacet tisíc od sebe, nebude-li zpráva o dobytí ještě rozhlášena. Ukázalo se však, že ti, kdo mě doprovázeli, už pověst rozšířili. Nelze popsat, jakou radost měli Toulouští z toho dobytí: dali mi připravit krásný byt, kapitouli mi přišli poděkovat a prosit mě, abych nazítří přišel na oběd do radnice, kde mi k vůli uspořádají pěkné shromáždění a po něm ples. Omluvil jsem se však nutností být rychle u vojska, kam chtěl přijet pan maršál de Praslin, a král na mne naléhal, abych zůstal. Ale protože jsem viděl, že princi de Condé prokázali množství zlých služeb a že král poslouchá pomluvy o něm, nechtěl jsem, aby mě vůbec mohl podezírat, že jsem k tomu přispěl, a nazítří jsem za rozbřesku odjel. Předtím jsem na prosbu pana de Schomberg napsal dlouhý dopis markýzi de Rosny[59], aby ho přiměl prodat mu úřad velmistra dělostřelectva, který Schomberg tehdy zastával z pověření a o němž mu král dovolil jednat prostřednictvím pana de Puisieux, jehož k tomu pan de Schomberg použil.

Bédarrieux

Červenec. – Přijel jsem tedy s panem maršálem de Praslin v pátek 1. července do Saint-Félix-de--Caraman, kde bylo vojsko, a zůstali jsme tam do zítřka[60], abychom šli obklíčit Revel; byl jsem tam s panem maršálem, který město vyzval, aby se vzdalo. Cestou tam mi kůň spadl do příkopu a já pod něj; málem mě zabil a vyvázl jsem s pohmožděnou nohou, kterou jsem dlouho cítil. Odvezli mě zpátky do Saint-Félix a pan maršál, který se nechtěl pouštět do obléhání, se spokojil s jejich odmítnutím a nenutil je, neboť byl odhodlán dobýt Mas-Saintes-Puelles, jež leželo na cestě, kterou měl král jet z Toulouse do Castelnaudary.

V sobotu 2. jsme se postavili před Mas, které se při našem příchodu vzdalo[61]. Pan maršál tam umístil pana de Castelnau, kapitána gard, a potom jsme jeli nocovat do Castelnaudary, kde jsme nazítří zůstali; v pondělí 4. tam přijel král nemocen[62], což nás tam zdrželo až do středy 13.[63], aniž jsme podnikli něco jiného než poslali své vojsko do dolního Languedoku. Tam je odvedl pan maršál de Praslin, oblehl a dobyl Bédarrieux[64]. Já jsem u vojska nebyl, neboť mě král podržel u sebe.

---

[56] Viz Dodatek III.

[57] Saint-Félix-de-Caraman, město v kantonu Revel.

[58] Před toulouským parlamentem.

[59] Markýz de Rosny dostal roku 1610 úřad velmistra dělostřelectva po svém otci, vévodovi de Sully, který se ho vzdal. Jednání, o němž tu Bassompierre mluví, nemělo výsledek: Rosny si úřad podržel až do smrti (1634) a jednal o něm teprve roku 1632, a to s panem de la Meilleraye.

[60] Správně by mělo stát „do zítřka“; výpad na Revel se uskutečnil téhož dne 1. července.

[61] Předchozí vydání mají „vojsko“.

[62] Podle Héroarda nocoval král 4. ve Villefranche-de-Lauraguais a do Castelnaudary dorazil teprve 5. Jeho nemoc záležela v bolesti v krku, rýmě a povoleném jazýčku.

[63] Zde i níže autor chybně napsal „středa 12.“; středa byla 13. Chyba pokračuje až do 18. a v nejnovějších vydáních byla opravena.

[64] Bédarrieux, středisko kantonu v okrese Béziers, departement Hérault.

Maršálská hůl přislíbená

Král tedy přijel ve středu 13. nocovat do Alzonne[65], kam za ním přijel pan de Montmorency. Nařídil panu de Schomberg a mně, abychom se dostavili, až odejde od večeře, a tehdy nám řekl, že dostal zprávu o přestupu pana maršála de Lesdiguières k našemu náboženství, za nějž mu slíbil konetáblský meč; že si žádá také Řád svatého Ducha a že král za tím účelem svolá v Carcassonne kapitulu řádu, aby mu jej udělil. Že tím bez jediné rány získá pro naše náboženství celou provincii Dauphiné, což ostatní hugenoty velmi poleká a zdrtí. Že se ostatně jeho povýšením na konetábla uvolňuje[66] maršálská hůl Francie, která je vyhrazena jednomu z nás dvou, a že jakmile zemře první maršál Francie, dá nám oběma složit přísahu a losovat o to, kdo jím bude první. Oba jsme mu za to vzdali nejponíženější díky, jaké si zasloužil slib, který nám dával. Potom mu pan de Schomberg řekl, že vzhledem k době, v níž jsme, a k tomu, jak každou hodinu nasazujeme život v jeho službě, je pravděpodobné, že se uvolníme my dřív než ona maršálská hodnost, na niž máme čekat; že jako maršálové Francie bychom mu mohli užitečně posloužit v této nastávající languedocké válce, kdyby nám prokázal milost a jmenoval nás hned, a že by potom mohl zrušit první maršálský úřad, který se uvolní, což by vyšlo nastejno s tím, co navrhuje. A velmi na krále naléhal; ten se bránil, jak jen mohl. Nakonec jsem mu řekl:

„Sire, milost, kterou mi Vaše Veličenstvo právě prokázalo, že mě pokládá za hodna úřadu maršála Francie a že mi jej nabídlo a slíbilo, aniž jsem o něm kdy mluvil nebo si na něj činil nárok, je tak veliká, že i kdyby se nikdy neuskutečnila, jsem víc než důstojně odměněn nesmírností té nenadálé a nezasloužené pocty. A přiznávám Vašemu Veličenstvu, že jsem vždy raději velké pocty zasluhoval, než je držel, a že po té holi nelačním tak jako pan de Schomberg. Jsa o šest let mladší než on, budu mít také víc času na ni čekat a podle běhu přírody víc času se z ní těšit. Proto ho Vaše Veličenstvo může už nyní obdařit[67] úřadem, který se uvolňuje povýšením pana maršála de Lesdiguières na konetábla, a zachovat mi svou dobrou vůli pro chvíli, kdy se uvolní podobný úřad, aby mě jím opatřilo. Ztratím tím jen přednost, kterou jste ponechal losu, jenž mohl padnout stejně v jeho prospěch jako k mému. Jsem mladší než on; je ve vaší radě přede mnou; předchází mě v Řádu svatého Ducha[68]; je jedním z vašich ministrů a členem vaší úzké rady. To vše mě přiměje snést bez závisti a bez lítosti, aby byl maršálem Francie dříve než já, a prvorozenství mu v tom rád přenechávám. Prosím Vaše Veličenstvo co nejponíženěji, aby mu ohled na mne nebránil přijmout tuto poctu už nyní; já ji přijmu z jeho dobroty, až to uzná za užitečné pro dobro své služby.“

Pan de Schomberg, který se tehdy cítil mou zdvořilostí velmi zavázán, mi za ni vybraně poděkoval; král však setrval na tom, že nechce jmenovat jednoho bez druhého, a tak jsme od něho odešli.

Ve čtvrtek 14. přijel král na oběd do Carcassonne a po obědě svolal kapitulu komturů Řádu svatého Ducha. S Jeho Veličenstvem se jí zúčastnili princ de Condé, pan de Chevreuse, pan de Montmorency, pan d’Épernon, pan de Praslin, pan de Saint-Géran, já, pan de Courtenvaux, pan de Portes, pan de Senecé, pan de Valençay a kancléř řádu pan de Châteauneuf[69]. Král nám tam předložil pana de Lesdiguières, dobro, které ta milost, o niž žádá, přinese našemu náboženství, jeho zásluhy a konetáblský úřad, jímž ho poctil; všichni byli toho mínění, aby mu řád byl poslán, na základě ujištění, které král dal, že se opírá o papežské breve, jež to potvrdí, neboť to bylo proti stanovám[70].

---

[65] Alzonne, středisko kantonu v okrese Carcassonne, na půl cesty mezi tímto městem a Castelnaudary.

[66] Předchozí vydání mají „viděl“.

[67] Předchozí vydání mají „obdařit hodností“ v jiném tvaru.

[68] Schomberg byl jmenován v téže promoci jako Bassompierre; předcházel ho jen v pořadí této promoce, v níž byl třiadvacátým světským rytířem.

[69] Charles de l’Aubespine, markýz de Châteauneuf, syn Guillauma de l’Aubespine, barona de Châteauneuf, a Marie de la Châtre, byl státním radou, vyslancem a nakonec strážcem pečetí. Od roku 1621 byl kancléřem řádů jako nástupce svého otce.

[70] Stanovy zapovídaly jmenovat člena, který nevyznával katolické náboženství. Vévoda de Lesdiguières odpřisáhl své vyznání až 24. července v grenobleské katedrále. Téhož dne přijal z rukou maršála de Créquy, svého zetě, jmenovací listinu a listiny k úřadu konetábla z 6. července s prominutím přísahy ze 14.; 26. července byl oděn odznaky řádu.

V pátek 15. vjel král slavnostně do Carcassonne, totiž do horní čtvrti, kde je biskupství, potom se vrátil do města, kde pobyl, a v sobotu 16. se ubytoval v Lézignanu[71].

V neděli 17.[72] přijel brzy do Narbonne, kde mu připravili slavnostní vjezd.

Pan de Guise tam přijel [z Provence][73] na fregatách. Král mi nařídil, abych s ním promluvil o výměně jeho provensálské správy za guyennskou, [uvolněnou smrtí][74] nebožtíka pana du Maine. Pan de Guise však nabídl, [že učiní][75] vše, co mu Jeho Veličenstvo nařídí, a dal je po mně nejponíženěji prosit, aby mu — nenutí-li je k výměně zvláštní dobro jeho služby — dovolilo podržet si tu, [kterou pětadvacet let spravoval k spokojenosti Jeho Veličenstva i k libosti a potěšení Provensálců; a že když ji přivedl do služby nebožtíka krále, jeho otce, zachová ji věrně ve službě synově. Král se s tím spokojil][76].

V pondělí 18. července přijel král do Béziers, kde mu rovněž připravili slavnostní vjezd.

Pobyl tam dosti dlouho, aby v těch nesmírných vedrech netáhl do pole. Vojsko se zatím vydalo k Montpellieru, kolem něhož bylo ubytováno několik oddílů pana de Montmorency — od té doby, co k němu dorazil a připojil se pan Zamet, kterého král poslal se třemi sty koní už z Moissacu, aby malé vojsko pana de Montmorency posílil. Svedli tam dokonce několik menších bojů s úspěchem u Mas-de--Mariotte a u Mas-de-Ranchin[77].

Král také zanechal vojsko panu de Vendôme, aby přivedl pod jeho poslušnost menší pevnosti Guyenny a horního Languedoku; když však udeřil na Briatexte[78], obránci je hájili tak dobře a obléhatelé na ně útočili tak špatně, že po dvaceti dnech obléhání odtáhli a připojili se ke králi u Montpellieru.

Dvě obléhání najednou: Lunel a Marsillargues

Princ de Condé zůstal v Béziers do 27., kdy odtud vyjel k vojsku, a chtěl, abychom pan de Schomberg a já byli s ním. Před odjezdem mi přislíbil čest své přízně, z čehož jsem měl velkou radost, a nocovali jsme v Pézenas[79], kde jsme nazítří zůstali; princ de Condé pozval pana de Schomberg a mne na oběd a znovu nás ujišťoval svou dobrou vůlí.

V pátek 29. se ubytoval ve Frontignanu[80], kde zůstal[81], aby počkal na francouzské a švýcarské gardy, které přivedl z Béziers spolu s několika dalšími jízdními oddíly a které mi nazítří, v neděli posledního dne měsíce, přenechal. Sám se vydal po jezeře[82] do Mauguio[83], jež pan maršál de Praslin a pan de

[71] Lézignan-la-Cèbe, vesnice v kantonu Montagnac, okres Béziers.

[72] Tato pasáž až ke slovům „V pondělí“ ve starých vydáních zcela chybí; v novějších je zhruba obsažena, ale jen po slova „kterou měl“. První svazek autografního rukopisu končí na fol. 424 slovy „dovolilo mu po-“ s návěštím „držet tu, kterou“ a druhý svazek začíná na fol. 425 slovy „podržet tu, kterou spravoval“. V rukopisech Fr. 10315–10316 a Fr. 17476–17477 pasáž zcela chybí: první svazek končí slovem Lézignan a druhý začíná slovy „V pondělí“. V rukopise Fr. 4062–4066 končí jeden svazek slovy „podržet tu, kterou“ a následující začíná slovy „V pondělí“. V arsenálském rukopise začínala dochovaná část pamětí slovy „V pondělí“; jiná ruka připsala v záhlaví stránky konec pasáže od slov „podržet tu, kterou spravoval“. Text musel být v tomto opise úplný.

[73] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[74] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[75] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[76] Celá pasáž v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[77] Místa poblíž Montpellieru. Mas-de-Mariotte leží asi míli jižně od města. Mas-de-Ranchin, ležící v téže krajině, byl místem střetnutí dvou oddílů, z nichž jeden vyšel z Montpellieru a druhý pustošil okolní území. Překvapení protestanti se museli vrhnout do lesíka, kde se po zmužilé obraně zanechali na místě čtyři sta mužů. Ta věc se udála 23. června a oni ji nazvali porážkou u Bosquetu. Viz *Histoire de la ville de Montpellier* od Charlese d’Aigrefeuille, Montpellier 1734, s. 367–368.

[78] Briatexte, městečko v kantonu Graulhet, okres Lavaur, na levém břehu Adou; podle pamětí vévody de Rohan to bylo „malé místo, velmi ovládané a slabé“, ale dobře hájené Fauconem a silně podporované Malauzem, takže „vydrželo obléhání měsíc nebo déle“ a „odrazilo čtyři nebo pět útoků“.

[79] Pézenas, středisko kantonu v okrese Béziers.

[80] Frontignan, středisko kantonu v okrese Montpellier.

[81] V sobotu 30.

[82] Po jezeře Ingril, či spíše po kanálu mezi jezery, který spojuje jezero Thau s jezerem Mauguio a prochází jezery mezi nimi.

[83] Mauguio, středisko kantonu v okrese Montpellier.

Montmorency oblehli; a já jsem rovněž vyrazil s vojskem a ubytoval se ve Villeneuve-de-Maguelonne[84]. Odtud jsem nazítří, prvního srpna, vyrazil v bitevním pořádku, protože jsme táhli kolem Montpellieru, a dal jsem postavit dva mosty přes dva kanály, které jsou na obou stranách od věže v Lattes[85]; pak jsem se připojil k vojsku u Mauguio, jež se téhož dne princi de Condé vzdalo.

Nazítří 2. vyjelo vojsko z Mauguio a přišlo na shromaždiště u zřícené kostelíka na pláni mezi Lunelem a Marsillargues[86]. Tam princ de Condé svolal válečnou radu, aby se uvážilo, kterou z obou pevností je třeba oblehnout nejdřív; rada se velmi rozdělila. Jedni chtěli oblehnout nejprve Marsillargues, aby nezůstalo vzadu, a potom vrhnout všechny síly vojska na dobytí Lunelu; [druzí chtěli jít rovnou na Lunel][87] a jejich důvody byly, že by se nepříteli poskytlo příliš času Lunel opevnit a opatřit vojskem, které by nám překáželo při obléhání Marsillargues a potom by nám ztížilo dobytí Lunelu. Za námi v radě stál pan de Toiras, kapitán gardového pluku, který mi pošeptal do ucha: „A proč by se nemohly obléhat obě najednou?“ To mě přivedlo na myšlenku, a když došlo na mne, abych řekl své mínění, navrhl jsem to, co mi Toiras napověděl: že máme dost sil i děl, abychom udělali obojí zároveň; že princ de Condé může svěřit obléhání Marsillargues panu švagrovi[88] se čtyřmi pluky, které přivedl, totiž s plukem de Portes (jemuž dával říkat languedocký pluk), de Fabrègues, de la Roquette[89] a de Saint-Brest[90], k nimž by se mohl přidat normandský pluk a pluk de Mazargues[91], pět děl a jedna kolubrina, a za polní maršály pánové de Portes a de Montréal[92]; že princ de Condé se ubytuje v domě, který jsem mu ukázal a který je na půl cesty mezi oběma městy, a pluk francouzských gard i pluk Švýcarů se utáboří kolem něho s jednou kompanií lehké jízdy a s jeho gardou; že pan maršál de Praslin se zbytkem vojska, [devíti děly a pány de Marillac a de Valençay oblehne Lunel, že já budu jezdit k jednomu i k druhému obléhání a budu se starat o hlavní část vojska][93], jak uznám za potřebné[94]; že pan Zamet půjde s částí jízdy na přístupovou cestu od Calvissonu[95], aby zabránil nepříteli, který tam byl, poskytnout pomoc nebo posilu některé z obou obléhaných pevností; a že pan maršál de Saint-Géran půjde s druhou částí jízdy a s navarrským plukem donutit ke vzdání městečka a menší města Pignan, Gigean, Assas, Montferrier, Aymargues, Saint-Gilles, Saint-Geniès a Sainte-Anastasie[96]. Ti, kdo se měli ještě vyslovit, se přidali k mému mínění, a ti, kdo už se vyslovili, se k němu vrátili; a s velkou radostí se začalo chystat dvojí obléhání najednou, jako by obléhat jen jedno město bylo příliš všední.

Vzal jsem si tedy zároveň normandský pluk, s nímž jsem provedl přiblížení u Marsillargues, a pak jsem se vrátil ubytovat celé vojsko, jak bylo usneseno, a vyznačit ležení každého oddílu; načež jsem

[84]Villeneuve-de-Maguelonne, městečko v kantonu Frontignan, jižně od Montpellieru.
[85]Lattes, vesnice v kantonu Montpellier, míli a půl jižně od města.
[86]Lunel, středisko kantonu v okrese Montpellier; Marsillargues, městečko v kantonu Lunel. – Lunel a Marsillargues jsou od sebe asi míli daleko.
[87]Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[88]Panu de Montmorency.
[89]Tyto dva pluky, které se objevily u obléhání Montaubanu, měly pravděpodobně za plukovníky: první N. de Verdelhan, pána de Fabrègues, syna Daniela de Verdelhan, pána de Fabrègues, a Madeleine de Budos; druhý Jeana de Valette, pána de Cornusson a de la Roquette, syna Françoise de Valette, pána de Cornusson, a Gabrielly de Murat, jenž byl senešalem a guvernérem Toulouse.
[90]Plukovníkem pluku, o němž je zde řeč, byl Antoine de Grimoard de Beauvoir du Roure, baron de Saint-Remèze a Saint-Brest, mladší syn Antoina de Grimoard de Beauvoir du Roure, markýze de Grisac, a Claudiny de la Fare-Monclar. Roku 1596 se oženil s Annou d’Ornano, dcerou prvního maršála d’Ornano.
[91]Tomuto pluku velel Henri-François-Alphonse d’Ornano, pán de Mazargues, druhý syn Alphonse Korsičana, zvaného d’Ornano, prvního maršála d’Ornano, a Marguerite-Louise de Grasse de Pontevez.
[92]Z četných osob, které tehdy nosily jméno Montréal, jde zde bezpochyby o Guillauma de Balaruc, pána de Montréal, jmenovaného polním maršálem roku 1621.
[93]Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[94]Předchozí vydání mají „jednal by, jak by uznal za potřebné“.
[95]Calvisson, městečko v kantonu Sommières, okres Nîmes, čtyři míle severně od Lunelu.
[96]Pignan a Montferrier, městečka v kantonu Montpellier. – Gigean, městečko v kantonu Mèze, a Assas, městečko v kantonu Castries, okres Montpellier. – Aymargues, městečko v kantonu Vauvert, okres Nîmes, a Saint-Gilles, středisko kantonu téhož okresu. – Saint-Geniès-de-Malgoirés a Sainte-Anastasie, městečka v kantonu Saint-Chaptes, okres Uzès. V kantonu Castries je také městečko zvané Saint-Geniès-des-Mourgues.

s gardovým plukem provedl ještě přiblížení u Lunelu. Nesmírný déšť, který padal celou noc, nám zabránil v pracích postoupit, a spokojili jsme se s jejich otevřením.

Nazítří ve středu 3. jsme v nich pokračovali a postoupili: vedli jsme dva útoky nalevo a napravo před Lunelem a spojovací linii od jednoho k druhému. Pan de Montmorency zatím na své straně co nejvíc postoupil s baterií u Marsillargues, které čekalo jen na to, až ji uvidí připravenou, aby se vzdalo — jak také nazítří ve čtvrtek 4. učinilo.

Na rozkaz prince de Condé jsem do[97] řečeného Marsillargues umístil jednu švýcarskou kompanii. Potom, na zprávu pana Zameta, že z Calvissonu má téže noci vyjít pomoc pro Lunel, mi princ de Condé nařídil odvést pěší oddíly uvolněné od obléhání Marsillargues spolu s kompanií lehké jízdy Monsieura, králova bratra, jíž velel pan d'Elbène, na přístupovou cestu od Calvissonu před Lunel. Pan de Montmorency a pan maršál de Praslin tam rovněž přijeli strávit noc v domnění, že pomoc dorazí — a také proto, že odporovali mínění, které jsem předložil v radě, totiž jít na nepřítele přímo do Calvissonu a dovézt tam obě naše kolubriny, jak jsem se nabízel to podniknout a slíbil, že to vyjde; neuvěřili mi však[98]. Za rozbřesku jsme se vrátili a nepřítel vyrazil z Lunelu, aby na nás při návratu útočil; zahnali jsme je zpět do města.

V pátek 5. dal princ de Condé svolat válečnou radu a tam předložil provedení návrhu, který jsem mu učinil předešlého dne, totiž jít osobně na nepřítele do Calvissonu. Pánové de Praslin, de Montmorency a de Schomberg ho chtěli doprovázet, takže já jsem byl ponechán, abych velel vojsku a vedl obléhání.

Vyjel kolem čtvrté hodiny odpolední se třemi tisíci pěších, třemi sty vybranými jezdci a dvěma kolubrinami a táhl rovnou na Calvisson; a nepřítel, který šel na pomoc, pochodoval ze své strany, a minuli se na tisíc kroků, aniž o sobě zvěděli nebo se střetli. Takže když jsem byl s Toirasem a Gamurrinim u rozbourání mlýna, který stál na lunelském příkopu a držel v něm vodu, abychom ji vypustili a příkop vysušili, uslyšeli jsme ve městě velký hluk a uviděli množství ohňů zapálených na hradbách na straně od Calvissonu; město jsme totiž obléhali jen ze strany od Marsillargues. Snadno jsme poznali, že to vešla posila a že nepřítel za krátko vyrazí silným výpadem na nás. Proto jsem dal spěšně přivést osm set Švýcarů, kteří tábořili u zákopu, a nechal je ulehnout podél spojovací linie. Nepřítel výpad neopomněl; netrpělivost Švýcarů, kteří se zvedli příliš brzy a dali mu tak poznat, že je čekáme, ho však přiměla držet uzdu nakrátko, takže se spokojil s množstvím mušketových ran, aniž postoupil dál.

Útočili jsme na malý ravelín[99], který kryl lunelský zámek; a nepřítel, tuše, že jej neudrží o nic víc než zámek, zřídil za ním silnou záseku. Když jsme si toho všimli podle prachu, který se při práci zvedal, byl Gamurrini toho mínění, aby se na louce po pravé ruce postavila baterie čtyř děl, která by viděla[100] za jejich záseku; to rozhodlo věc, neboť nepřítel ztratil naději, že Lunel udrží.

Té noci vešlo do Lunelu osm set třicet mužů.

V sobotu 6. byla naše baterie na straně od luk[101] hotova a ta, která měla ostřelovat ravelín, pálila celý den. Zrovna když jsem byl u baterie, chytly tři soudky prachu a odnesly celou kompanii du Gast z piemontského pluku, která stála poblíž. Opařilo mě to, ale neshořel jsem, Bohu díky, neboť jsem právě odcházel a byl jsem čtyřicet kroků daleko.

V neděli 7. nepřítel kapituloval a slíbil, že nazítří město opustí za podmínek, které mu byly poskytnuty. Na poplach, že pan de Rohan jde městu na pomoc a chce kapitulaci zmařit, jsme však byli celou noc na nohou s jízdou. Nakonec jsme shledali, že zpráva je falešná — ne však ta, která došla princi de

[97] Předchozí vydání mají „před".
[98] Autor zapomněl větu dokončit.
[99] Ravelín je dílo s vystupujícím úhlem, obvykleji nazývané půlměsíc; viz výše.
[100] Předchozí vydání mají „která by zničila".
[101] Předchozí vydání mají „od la Pedrié".

Condé, o smrti pana kardinála de Retz[102]; velmi ho to rozhněvalo a ještě víc pana de Schomberg[103], který požádal, aby mohl nazítří odjet za králem, což mu princ de Condé povolil.

V pondělí 8. nařídil princ de Condé panu maršálu de Praslin, aby zajistil bezpečnost těch, kdo měli podle kapitulace z Lunelu vyjít — ta zněla, že vyjdou jen se svými meči a jejich zbraně se povezou na vozech. Já jsem dostal rozkaz vstoupit do města a ubytovat tam podle zvyku gardy a Švýcary. Vydal jsem se je tam tedy umístit a viděl jsem množství rozptýlených vojáků ze všech pluků, lancknechtů i Švýcarů stejně jako Francouzů; to mě přimělo zdržet odchod nepřítele, dokud panu maršálovi neukážu nepořádek, který se podle mne chystá, nezjedná-li nápravu. Odpověděl mi, že není dítě a zná své řemeslo; ať jen vydám potřebné rozkazy pro vnitřek města a on venku zjedná takový pořádek, že nebude co namítnout. Vrátil jsem se tedy, dal jsem nepříteli vyjít se vším zavazadlem, potom jsem uvedl gardy, postavil je do bitevního pořádku, osadil průlom[104], brány a valy a dal za sebou brány zavřít, dokud nebudou ležení rozdělena. Při odchodu nepřítele panoval jakýs takýs pořádek, dokud se neobjevila zavazadla; tehdy se na ně vrhli všichni rozptýlení vojáci našeho vojska, aniž jim v tom pan maršál, Portes či Marillac dokázali zabránit, a potom ty ubohé vojáky olupovali a nelidsky jich pobili přes čtyři sta[105]. A to s takovou beztrestností, že osm vojáků z různých národů a houfů se přihlásilo u lunelské brány, aby vešli: vedli svázaných přes dvacet zajatců, meče měli zbrocené krví těch, které povraždili, a byli tak obtíženi kořistí, že sotva mohli jít. Když našli lunelskou bránu zavřenou, dali na stráže volat, ať mě přijdou upozornit, aby jim otevřeli. Přišel jsem k bráně na zprávu, kterou mi o tom podali, shledal jsem ji pravdivou a dal je vpustit. Potom jsem dal těch osm chlapíků svázat provazy, jimiž oni svázali oněch dvacet zajatců; ty jsem dal svými karabiníky odvést až na cestu ke Calvissonu a daroval jsem jim kořist těch osmi vojáků, které jsem dal před jejich očima bez dalšího soudu pověsit na strom u [mostu][106] v Lunelu [přes Vidourle][107]. Princ de Condé mi to nazítří přičetl k velkému dobru a poděkoval mi.

Přijel se ubytovat do Lunelu, kde pobyl až do pátku 12., kdy se odebral k vojsku, jež obklíčilo Sommières[108].

Krátce předtím, než se z Lunelu hnul, dostal od krále dopis, jímž mu nařizoval, aby mě s pěti sty koňmi poslal naproti do Villeneuve-de-Maguelonne, abych zajistil jeho průchod poblíž Montpellieru. Princ de Condé mi králův rozkaz ukázal a řekl, že je tu pan hrabě d'Alais[109], plukovník lehké jízdy, který by těch pět set koní mohl odvést, a že já půjdu s ním. Odpověděl jsem, že je na něm rozhodnout a že já žádnou vůli nemám. Řekl mi, že králi vzkáže, že jsem raději šel s ním; prosil jsem ho, aby to nedělal, protože jsem připraven tu jízdu ke králi odvést a pan hrabě d'Alais může jet také, bude-li chtít, ale že mu budu velet. Nato mi řekl: „Uděláme to lépe: ať tam jede pan de la Curée, který je polní maršál a polní mistr lehké jízdy." Odpověděl jsem, že s tím jsem spokojen. Tehdy mi řekl: „Vzkážu tedy králi, že jste chtěl jít se mnou." Dobře jsem pochopil, že nechce, abych za králem jel, a že chce vzbudit zdání, že jsem to já, kdo nechce; to mě přimělo mu říci: „Pane, prosím vás nejponíženěji, vzkažte mu svou vůli, a ne mou, neboť poslechnu-li vás, jsem své povinnosti zproštěn. Pokud jde o mne, jsem připraven jet s těmi

[102] Kardinál de Retz zemřel teprve 13. srpna podle otce Anselma a 22. srpna podle Gallia Christiana.

[103] Kardinál byl hlavou rady, jejímž členem byl Schomberg jako superintendant financí.

[104] Všechna předchozí vydání mají „la Todeze".

[105] Spis *Le fidelle historien des affaires de France* (Paříž, Toussainct du Bray, 1623) tvrdí, že vojáci posádky při odchodu narazili na čtyři sta mužů z Nîmes, že je tito přiměli vrhnout se na královské oddíly a že jedni i druzí byli pak sami napadeni a rozsekáni. Je vidět, že Bassompierre líčí věc docela jinak; přísná spravedlnost, kterou vykonal na vojácích vojska, jeho vyprávění potvrzuje. Také vévoda de Rohan ve svých pamětech říká, že kapitulaci porušili královi lidé; protestantský dějepisec Levassor dokonce obviňuje prince de Condé, že masakru aspoň tajným shovíváním napomohl.

[106] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

[107] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna. – Řeka Vidourle, která se vlévá do jezer Repausset a Mauguio, protéká opodál Lunelu. Lunelský most je na cestě do Nîmes.

[108] Sommières, středisko kantonu v okrese Nîmes.

[109] François de Valois, hrabě d'Alais, třetí syn Charlese, levobočka valoiského, hraběte d'Auvergne a vévody d'Angoulême, a Charlotty de Montmorency. Druhý syn vévody d'Angoulême byl určen pro duchovní stav a nejstarší, Henri de Valois, hrabě de Lauraguais, propadl šílenství, takže hrabě d'Alais měl po otci nastoupit a už tehdy po něm držel úřad generálního plukovníka francouzské lehké jízdy. Tento mladý kníže však zemřel 19. září téhož roku 1622, bez dětí ze svého manželství s Louise-Henriette de la Châtre.

pěti sty koní, dovolíte-li; a nedovolíte-li, následovat vás nebo učinit vše, co mi nařídíte.“ Tehdy mi řekl: „Když mi král výslovně vzkazuje, abych vás poslal, a vy chcete jet, pojedete.“

Krátce nato nás dal povolat do rady a žádal naše mínění o posádce a velení v Lunelu; pan de Montmorency mě předtím poprosil, abych svůj hlas dal baronovi de Castries, který se oženil s jednou naší příbuznou[110]. Princ de Condé požádal o mínění pana de Montmorency, aniž zachoval pořadí, a ten navrhl pana barona de Castries; po něm pana de Praslin, který byl téhož mínění; na třetím místě požádal mne a já jsem mu řekl: „Pane, zdá se mi, že to není věc k rozhodování v radě, nýbrž k rozhodnutí mezi králem a vámi — a jsem si jist, že jste mu o tom psal a znáte jeho vůli. Domluvili-li jste se spolu, že chcete slyšet mínění nás ostatních, je ve vašem vojsku několik osob k té správě způsobilých, a mezi prvními kladu pana barona de Castries, který se jí dobře zhostí.“ Tím věc skončila: baron de Castries do města vstoupil se šesti kompaniemi languedockého pluku a princ de Condé vyjel z Lunelu kolem desáté hodiny ranní.

Hodinu nato přijeli pan maršál de Créquy, pan de Schomberg a pan de Bullion, zrovna když jsme u mne obědvali s panem de Montmorency a panem hrabětem d’Alais. Když nás viděli na konci oběda, odešli k panu de Schomberg a poprosili mě, abych za nimi přišel, jakmile se budu moci od svých hostů odloučit, což jsem krátce nato učinil. Šlo o to ukázat mi, kam pan maršál de Lesdiguières dovedl jednání [o míru][111] s hugenoty; o tom měli mluvit i s princem de Condé, s panem de Montmorency a s panem maršálem de Praslin, ale pánové de Créquy a de Bullion mi měli sdělit podrobnosti, o nichž král chtěl, abych něco věděl. Poslali také pro pana de Montmorency; ten jim však vzkázal, že nazítří ráno odjede jako oni k vojsku a doví se to spolu s princem de Condé. Princ při odjezdu nařídil, aby dělostřelci dali prach a munici z tábora odvézt do klenutých prostor u městských minoritů, které zůstaly neporušené; a to se právě dělo, když jsme byli zavřeni v jednom pokoji — pánové de Créquy, de Schomberg, de Bullion a já. Stalo se, že ze všech zásob chytly tři vozy, které ještě nezabočily do minoritské ulice, a ty čtyři tisíce liber prachu, jež vezly, porazily šest nejbližších domů po obou stranách ulice, zapálily sousední a troskami těch domů zatarasily přístup k bráně, takže se z města nedalo vyjít, protože princ de Condé dal ostatní brány zavřít. Město bylo tak plné lidí, že přetékalo, a bylo se co bát, že oheň, který se blížil ke sto dvaceti tisícům liber prachu[112], město v okamžiku stráví. V tomto stavu jsme byli, když chytly ony tři vozy s prachem; jejich prudkost vrhla okna a skla pokoje, kde jsme byli, s velkou silou na nás. Dobře jsem si domyslel, co se děje, ale měl jsem za to, že zlo je větší, než díky Bohu bylo. Hned jsem vyšel do ulice, abych vše zařídil. Zmatek byl však nesmírný a každý, mysle na sebe a na svou záchranu, se nehrnul oheň hasit: všichni hledali, jak se dostat ven, a nikdo nenacházel způsob. Nakonec jsem dal vyrazit jednu ze zazděných bran, jíž všichni vyšli; a když jsme tím způsobem získali volnější ruce, oheň jsme uhasili a prach zajistili. Při požáru zahynulo asi padesát osob.

V sobotu 13. jsem vyjel z Lunelu s jízdou, kterou si král vyžádal, a nocoval jsem v Mauguio; odtud jsem vyrazil v neděli 14., postavil řečenou jízdu do bitevního pořádku před Montpellierem a v šest hodin ráno přijel ke králi, právě když chtěl vyjet z Villeneuve-de-Maguelonne[113] do Mauguio. Dal své pěchotě pochodovat před sebou i za sebou, projel Lattes a dorazil do Mauguio; předtím si ještě při obhlídce Montpellieru dal po sobě z města vystřelit z děl. Byl s ním pan d’Épernon a nemnoho dalších. Já jsem dal jízdu postoupit a rozestavit na křídlech, abych ho zajistil.

[110] Jean de la Croix, baron de Castries, syn Jeana de la Croix, barona de Castries, a Marguerite de la Voglia, se oženil s Louisou de l’Hôpital, dcerou Jacquese de l’Hôpital, markýze de Choisy, a Madeleine de Gosse; ta byla pravnučkou Philippa de Montmorency a dcerou Jeana de Montmorency, společného předka větve vévodů de Montmorency i větve Montmorency--Fosseux, z níž pocházela matka maršála de Bassompierre. Paní de Castries tedy byla příbuzná jak pana de Montmorency, tak pana de Bassompierre.

[111] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[112] Předchozí vydání mají „šesti tisícům liber“.

[113] Král vyjel časně zrána z Frontignanu po vodě; přistál u Villeneuve-de-Maguelonne, sedl na koně, aby jel obhlédnout Montpellier, a v poledne dorazil do Mauguio. (Héroardův deník.)

Maršálská hůl

V Mauguio se král dověděl, že princ de Condé na prosbu pana de Montmorency umístil do Lunelu languedocký pluk a velení tam svěřil baronovi de Castries; velmi se nad tím rozhněval a nařídil mi, abych ho odtud dal vystěhovat a umístil tam jeho gardy dřív, než do města vstoupí. Učinil jsem to v pondělí 15., o svátku Panny Marie, kdy tam král přijel.

V úterý 16. přijeli za králem princ de Condé a pan de Schomberg a já jsem se s nimi téhož dne vrátil do Sommières, které ještě téhož večera kapitulovalo a ve středu 17. se vzdalo. Vešel jsem zámkem, kam jsem umístil posádku, a gardy se Švýcary vstoupily do města. Přijel tam i král a poobědval[114], načež se vrátil do Lunelu.

Pan de Schomberg cestou králi řekl, že jsem jeho nepřítel, a prosil ho, aby nevěřil ničemu, co bych o něm řekl. Král mu odpověděl, že se velmi mýlí, že jsem o něm nikdy nemluvil jinak než v jeho prospěch a o nikom jiném také ne, a že mě špatně zná, pokládá-li mě za člověka, který prokazuje zlé služby. Byl tou odpovědí poněkud překvapen, a ještě víc, když si dal zavolat Beauvilliers, aby si mu stěžoval na to, co jsem řekl Pontgibaultovi[115] — totiž že není pro pana de Schomberg nejlepší ukazovat se tak stranickým pro prince de Condé —, a Beauvilliers mu odpověděl, že kdyby mi to byl řekl dřív, než o tom mluvil s králem, byl bych ho uspokojil, ale že špatně začal, když se proti mně prohlásil dřív, než si věc vyjasnil. Dobře viděl, že král se mnou mluvil, a poprosil pana de Puisieux, aby nás usmířil, k čemuž jsem svolil jen nesnadno a až poté, co jsem mu řekl, co si myslím. Potom mě požádal, abych mu pomohl získat pozůstatek po panu d'Épernon, který povýšením na guyennskou správu opouštěl Saintonge, Angoumois, Aunis a Limousin. Řekl jsem mu, že nejen nebudu mluvit v jeho prospěch, ale že mu budu křížit cestu, dokud nebude zcela spokojen pan de Praslin, můj věrný přítel, který si na totéž činil nárok. Nakonec se to vyřešilo rozdělením: panu de Praslin připadly Saintonge a Aunis, panu de Schomberg Angoumois[116] a Limousin.

Posloužil jsem také panu d'Épernon, aby dostal Bergerac, který mu král odpíral dát.

Pan de Montmorency[117] se tvrdě utkal s králem, který dal správu Lunelu Mazarguovi, jenž tam už měl panství, což si nepřál; nakonec jsem zařídil, aby král k jeho spokojenosti dosadil Toirasova staršího bratra, zvaného Restinclières[118].

Král to vše vykonal a odjel do Aigues-Mortes[119], které mu předal pan de Châtillon[120]; guvernérem tam ustanovil Varennese[121] a pana de Châtillon učinil 21. téhož měsíce maršálem Francie, během svého pobytu v Lunelu, kde zůstal až do pátku 26., kdy přijel nocovat do Mauguio, kam dorazil pan maršál de Lesdiguières.

V sobotu 27. se král ubytoval v Laverune[122], kde se o míru takřka dohodli.

---

[114] U prince de Condé.

[115] Roger de Daillon, hrabě de Pontgibault, druhý syn Françoise de Daillon, hraběte du Lude, a Françoise de Schomberg, narozen 13. října 1601, byl roku 1626 zabit v souboji hrabětem de Chalais. Byl synovcem pana de Schomberg.

[116] Předchozí vydání přiřkla Angoumois panu de Praslin.

[117] Tuto větu připsal autor na okraj svého rukopisu.

[118] Jacques de Saint-Bonnet, pán de Restinclières, nejstarší syn Aymara de Saint-Bonnet, pána de Restinclières, a Françoise de Claret de Saint-Félix, narozen 4. března 1575, zemřel 22. června 1647.

[119] 22. srpna. – Aigues-Mortes, středisko kantonu v okrese Nîmes.

[120] Gaspard de Coligny, hrabě de Coligny, pán de Châtillon-sur-Loing, syn Gasparda de Coligny, hraběte de Coligny, pána de Châtillon-sur-Loing, a Marguerite d'Ailly, narozen 26. července 1584, zemřel 4. ledna 1646. Známý jako maršál de Châtillon, později byl povýšen na vévodu de Coligny.

[121] François de Nagu, markýz de Varennes, syn Jeana de Nagu, pána de Varennes, a Philiberty des Loges, polní maršál, byl roku 1635 jmenován rytířem řádů a zemřel roku 1637.

[122] Laverune, vesnice v kantonu Montpellier, západně od města. – Mír vyjednával z jedné strany vévoda de Lesdiguières a z druhé vévoda de Rohan; sešli se v Saint-Privat v Languedoku.

V neděli 28. mírové jednání pokračovalo a zbývalo uspokojit už jen zvláštní požadavky Montpellierských, k nimž pánové de Créquy a de Bullion jezdili sem a tam.

V pondělí 29. přijal pan konetábl de Lesdiguières od krále konetáblský meč, složil mu za něj hold a přísahu[123]. Potom mi král řekl, že mi dává maršálskou hůl Francie, které se pan konetábl právě vzdal, když přijal meč, a že nechá vyhotovit mé listiny, abych pak složil přísahu. Vzdal jsem mu za to nejponíženější díky, jaké si jeho nesmírné milosti zasloužily.

Pan de Schomberg byl velmi překvapen, neboť král ke mně tu řeč pronesl v jeho přítomnosti; přesto přišel ke mně na oběd spolu s panem konetáblem, kardinálem de la Valette[124], pány de Chevreuse, de Montmorency, d'Épernon, de Praslin, de Saint-Géran a de Créquy. Ty král po obědě povolal do válečné rady, poté co se pan de Bullion vrátil z Montpellieru s naprostým odmítnutím vpustit krále do města jako silnějšího; nabídli však, že vzdálí-li se král na deset mil, přijmou pana konetábla s takovým vojskem, jaké tam bude chtít uvést. V radě byli s králem princ de Condé, pan konetábl, pánové maršálové de Praslin, de Saint-Géran a de Créquy, pánové d'Épernon a de Montmorency, Schomberg, [já][125], Marillac, Zamet, Valençay, Portes, Montréal, prezident du Faur[126] a Bullion.

Rada u Laverune a obléhání Montpellieru

Věc byla taková: princ de Condé, úhlavní nepřítel míru, o němž se jednalo, na mnoha místech prohlásil, že vstoupí-li král do Montpellieru, dá město vyrabovat, ať se tomu bude bránit sebevíc. To Montpellierské tak zastrašilo, že se raději chtěli odhodlat k čemukoli jinému než krále přijmout; a jako konečnou odpověď, kterou toho dne dali panu de Bullion, nabídli úplnou poslušnost pod podmínkou, že král do jejich města nevstoupí, neboť pokládali vyrabování za jisté, kdyby mu otevřeli brány.

Když každý zaujal v radě místo, nařídil král panu de Bullion, aby podal zprávu; ten mu prostě vyřídil, co mu měšťané uložili. Nato mu král řekl, ať poví své mínění. Pravil toto:

„Sire, vždycky jsem slýchal, že ve válce odnáší čest ten, kdo má z ní prospěch. Proto budu Vašemu Veličenstvu vždy radit, aby šlo za podstatou a nezdržovalo se malichernými formalitami, které nejsou podstatné. Kdyby vám město Montpellier odpíralo poslušnost a podrobení, jež vám náleží a jež jsou vám povinni, řekl bych, že je třeba je zničit a vyhladit. Je to však lid poplašený a vyděšený hrozbami, že bude vyrabován a zničen, že budou znásilněny jeho ženy a dcery a vypáleny jeho domy — lid, který vás ve jménu Božím prosí, abyste jeho poslušnost dal přijmout panem konetáblem; ten tam vstoupí, až se vzdálíte, s takovým vojskem, jaké se mu zlíbí, aby tam prosadil a dal uznat autoritu Vašeho Veličenstva, což je totéž, jako byste tam vstoupil sám. Proč byste kvůli nicotné maličkosti neměl přijmout mír tak užitečný a čestný pro Vaše Veličenstvo a raději se pouštěl do dlouhé války, jejíž výsledek je nejistý a náklad nesmírný, v kraji, kde jsou nezmírněná vedra, a vydával vlastní osobu příkořím války i ročního času, když se tomu můžete vyhnout bez škody a bez hany? Vaše Veličenstvo už nyní může mír přijmout — nebo lépe řečeno jej dát svým vzbouřeným poddaným. Montpellierští nabídnou, ba budou Vaše Veličenstvo nejponíženěji prosit, abyste přijel poctít jejich město svou přítomností a vykonal v něm slavnostní vjezd, který připraví co nejskvělejší; žádají však šest dní, aby rozpustili cevennské oddíly, které ve městě mají, a aby se připravili Vaše Veličenstvo důstojně přijmout. To jim povolíte, ale dáte najevo netrpělivost, že chcete za královnou svou manželkou, kterou necháte sjet do Arles[127] (z Lyonu, kde je), a ponecháte panu konetáblovi úkol Montpellier převzít; on zde zůstane s částí vašeho vojska

[123] Vévoda de Lesdiguières složil konetáblskou přísahu 28. srpna. Podle svého životopisce Louise Videla mu král meč poslal už dříve z Béziers.

[124] Louis de Nogaret, kardinál de la Valette, třetí syn Jeana-Louise de Nogaret de la Valette, vévody d'Épernon, a Marguerite de Foix, hraběnky de Candale. Kardinálem byl jmenován 11. ledna 1621, roku 1627 se vzdal toulouského arcibiskupství, jehož držitelem byl od roku 1614, aniž přijal svěcení, a zemřel 28. září 1639.

[125] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

[126] Henri du Faur, pán de Tarabel, druhý syn Guye du Faur, pána de Pibrac, a Jeanne de Custos, paní de Tarabel, byl jmenován prvním prezidentem pauského parlamentu při jeho zřízení roku 1620. Byl také státním radou.

[127] Předchozí vydání mají „Alès“.

a vy s druhou částí pojedete vykonat slavnostní vjezd do Nîmes a do Uzès. Takto, Sire, neztratíte žádný čas ani pro své záležitosti, ani pro svůj návrat, a budou podle mého mínění dokonale vyřízeny. To je vše, co mohu Vašemu Veličenstvu v té věci říci.“

Princ de Condé, který pana de Bullion poslouchal s netrpělivostí, ho sotva nechal domluvit a začal spílat jemu i klice, která prý ten mír ukula bez vědomí rady a chce jej prosadit a uzavřít s hanbou a potupou. Král však, u něhož seděl, ho rukou i slovem zadržel a řekl mu, ať nechá každého volně vyslovit mínění a že bude mít ve své řadě dost času mluvit. Princ se podvolil jakžtakž, vrtěl se na sedadle a posunky dával najevo odpor k těm míněním, z nichž mnohá byla potom shodná: pan prezident du Faur řekl nemnoho slov v témž smyslu jako pan de Bullion a uzavřel stejně, a po něm tak učinili pánové de Montréal, de Portes, de Valençay, Zamet a Marillac. Když došlo na mne, princ de Condé, který až dosud cosi polohlasně[128] pronášel, zvýšil hlas a řekl: „Jeho mínění už znám a můžeme o něm říci *ad idem*.“ Tehdy jsem je pronesl takto:

„Sire, jsem toho mínění, aby Vaše Veličenstvo z rady vstalo a ušlechtilým a velkomyslným pohrdáním dalo najevo, jak je uráženo návrhy Montpellierských a jak jsou mu nemilá mínění, která se s nimi srovnávají.

Kdyby Vaše Veličenstvo stálo před Štrasburkem, Antverpami nebo Milánem a uzavíralo mír s knížaty, jimž ta města patří, byly by podmínky nevstoupit do nich snesitelné. Ale aby francouzský král, vítězný a se silným vojskem, místo aby dal mír hrstce[129] svých vzbouřených poddaných, kteří jsou bez pomoci a dohnáni do krajnosti, jej od nich přijímal za hanebných podmínek, které mu přicházejí navrhovat a vnucovat — to jsou urážky, které nelze snést[130], ba ani vyslechnout. Město Montpellier odepře vstup svému králi, zavře mu brány, a dřív než mu složí jakoukoli přísahu věrnosti[131], král jim prokáže tu poslušnost, že se podle jejich přání vzdálí deset mil od jejich města! Král, který takové podmínky přijme, ať se připraví na strašlivá příkoří od jiných měst, která tím příkladem zpychnou a tím nedůstojným strpěním se ujistí o beztrestnosti. Ano, ale namítne se mi, že ze smlouvy bude patrné, že král vstoupit mohl, a že ta výjimka se učiní tajným článkem, o němž budou vědět jen Montpellierští a ti, kdo mají tu čest být v této radě. Jako by celý lid dokázal skrýt nebo zatajit věc tak výhodnou a jako by se nám z tváře nedalo vyčíst, co by se náš jazyk styděl prohlásit! Sire, ve jménu Božím, učiňte pevné rozhodnutí, setrvejte na něm, ba zatvrďte se v něm: buď ten lid zničit, protože je vzbouřený a protože je také drzý a nestoudný, anebo jej přivést k úplnému podrobení[132] a dokonalé lítosti.

Můj vlastní zájem se mému návrhu příčí a jedině služba a čest[133] Vašeho Veličenstva mě vedou, abych vám jej učinil. Neboť uzavře-li se mír dnes, zastihne mě s větší odměnou, než jakou mi mé služby mohly slibovat, totiž se ctí maršálské hole Francie, o níž mě Vaše Veličenstvo ujistilo. Při obléhání Montpellieru nemohu získat nic než mnoho námahy, nebezpečné rány a snad i smrt; mohou také nastat neblahé náhody, které by Vaše Veličenstvo zdržely od toho, aby mě nechalo složit přísahu úřadu, který mi slíbilo, ba mohly by je přimět mi jej docela odepřít[134]. Přesto to riziko podstoupím a prosím Vaše Veličenstvo co nejponíženěji, aby mé přijetí odložilo, dokud nebude město Montpellier přivedeno k poslušnosti a Vaše Veličenstvo pomstěno za potupu, kterou vám ti vzbouřenci chtěli způsobit.“

Když jsem domluvil, princ de Condé, který mě pozorně poslouchal, vstal a řekl králi: „Sire, hle, muž dobrý, velký služebník Vašeho Veličenstva a žárlivý na vaši čest.“ Král vstal také, což přimělo všechny ostatní povstat, a tehdy Jeho Veličenstvo řeklo panu de Bullion: „Vraťte se do Montpellieru a řekněte měšťanům, že svým poddaným kapitulace dávám, ale od nich žádné nepřijímám; ať přijmou ty, které jsem jim nabídl, nebo ať se připraví, že k nim budou donuceni.“ A tak rada skončila. Princ de Condé mi

[128] Polohlasem.
[129] Předchozí vydání mají „části“.
[130] Autor nejprve napsal „které by v srdci volaly po pomstě“.
[131] To jest dřív, než mu složí jakoukoli přísahu věrnosti.
[132] Předchozí vydání mají „k úplnému dokonalému a uctivému podrobení“.
[133] Předchozí vydání mají „vzpomínka“.
[134] To jest nebo by je dokonce přiměly mi jej naprosto odepřít.

prokázal tu čest, že mě přišel obejmout a nahlas o mně řekl tolik dobrého, že jsem z toho byl zmaten. Pan konetábl a pan maršál de Créquy[135], kteří ten mír zprostředkovali, viděli zatvrzelost Montpellierských a poradili králi, aby je přivedl k rozumu; a ještě téhož večera bylo veškeré jednání přerušeno.

V úterý 30. chtěl pan konetábl jet obhlédnout Montpellier, jak den předtím řekl panu maršálu de Praslin; ten mi o tom nic neřekl, na což jsem si mu před panem konetáblem stěžoval a ukázal mu, že jeho mlčením se stalo, že dva tisíce pěších, kteří měli pana konetábla doprovodit, aby mohl pevnost bezpečně obhlédnout a zahnat nepřítele, kdyby na něho vyrazil, nebyli určeni ani připraveni, jak by jinak byli — neboť bych si byl od něho vyžádal rozkaz. Řekl mi, že až budu maršálem Francie, budu si tam, kde budu velet, dělat, co se mi zlíbí; že v tomto vojsku velí on a že se mu nezlíbilo se mnou o tom mluvit. Byl jsem tou hrubou odpovědí velmi překvapen, neboť jsem ho miloval jako svého otce; řekl jsem mu, ať si počíná, jak uzná za dobré, a že se do toho nebudu plést. Postavil se tehdy do čela jízdy, kterou dal přivést, a já jsem se držel u pana konetábla. Stalo se, že nepřítel vyslal asi dvě stě mužů, kteří nás provázeli kolem celé pevnosti a bez ustání po nás stříleli, zatímco my jsme neměli pěchotu, abychom je zahnali, a oni se stále drželi v ochraně své protiškarpy a svého valu. Několik osob zranili, mezi jinými hraběte de Maillé[136] mušketovou ranou do tváře, a zranili i mnoho koní. Za šest hodin jsme objeli pevnost a obhlídku dokončili. Pan konetábl dojel jen k Salleneuve, kde přešel Lez[137], a vrátil se do své provincie, neboť se mu nepodařilo dovést věci k míru.

Ve středu 31. bylo shromaždiště vojska na dostřel muškety od Salleneuve, na dohled od Montpellieru; dali jsme je utábořit na návrší[138], kde byl les, který byl brzy vykácen, takže se z něj stala rovina. Král se ubytoval v statku[139] tři sta kroků od ležení, který patřil montpellierskému konzulovi[140]. Toho dne jsme nepostoupili dál než k úvozu pod popravištěm[141], kde jsme umístili strážní oddíl sta mužů; stejně tolik jsme umístili i do čela každého pluku a k tomu jízdní stráž o padesáti koních.

Kolem desáté hodiny večerní šel kapitán Lago[142], který byl pobočníkem, na můj rozkaz s dvaceti muži obhlédnout nepřátelské stanoviště ve zbořeném domě sto kroků od popraviště a čtyři sta kroků od nepřátelských rohových děl; zatlačil je, přiměl dům opustit a stáhnout se k rohovým dílům. Hned jsem tam zajel a k hlídání té zříceniny jsem umístil sto mužů, které jsem předtím postavil u popraviště. Pak jsem si dal přivést šest set mužů, kteří stáli před šesti utábořenými pluky, se vzkazem, aby na jejich místo postavili stejný počet, a postoupil jsem do úvozu, který jsem shledal hájitelným, a oněch šest set mužů jsem tam umístil. Když jsem poslal ještě pro dalších šest set, postoupil jsem na sto kroků od jejich rohových děl a přes noc jsem se tam opevnil.

---

[135] Předchozí vydání mají „pan de Bullion“.

[136] Charles de Maillé, markýz de Kerman, hrabě de Maillé, syn Françoise de Maillé, pána de l’Islette, a Claude de Plusquellec de Kerman, zemřel 14. června 1628.

[137] Předchozí vydání mají „Rhôna“. – Lez, řeka tekoucí od severu k jihu východně od Montpellieru, se vlévá do moře mezi jezery Pérols a Prévost.

[138] Toto návrší se táhne severně od Montpellieru až k řece Lez.

[139] Statek (*mas*).

[140] Předchozí vydání mají „ležení“. – Prvním konzulem čili starostou Montpellieru byl pan Pierre Aimeric, prudký hugenot, zvolený roku 1621. Jeho dům stál na pravém břehu Lezu, na konci návrší.

[141] Místo poprav.

[142] N. de Meritens de Lago. – Předchozí vydání mají „Lage“.

III. Obléhání Montpellieru, maršálská hůl a návrat (září–prosinec 1622)

[Závěrečná kapitola roku 1622. Obléhání Montpellieru začíná výpadem, při němž padne mladý vévoda de Fronsac a většina pánů, kteří se k boji seběhli od králova stolu, a končí mírem, který Bassompierre v radě marně odmítal. Mezi tím se znovu a znovu vrací týž spor: Bassompierre navrhuje jeden postup, princ de Condé prosadí jiný, útoky se nedaří a ztráty rostou. Odměnou je mu maršálská hůl, kterou mu král podá přímo v zákopu. Rok se uzavírá slavnostními vjezdy do Montpellieru, Arles a Lyonu a dvorskými pletichami kolem Schombergových financí.]

Září 1622: výpad z Montpellieru

Září. – Nevěděl jsem o ubytování, které si vybrali princ de Condé a pan maršál de Praslin[1], a proto jsem jim nic nevzkázal. Dorazili nazítří ráno ve čtvrtek prvního září. Princ de Condé byl nadšen, když viděl, jak jsme postoupili; pan de Praslin se však urazil a řekl, že jsem neměl bez jeho rozkazu postupovat. Princ de Condé se tehdy postavil na mou stranu a řekl mu, že jsem učinil dobře a že když to on schvaluje, stačí to.

Odtud nás vzal s sebou do rady, kam přišli také Gamurrini, Mortières[2], Lago a le Maine. Všichni byli toho mínění, že je třeba zmocnit se návrší svatého Diviše[3] — té vyvýšeniny, kde je nyní citadela — a že čím dřív se jí zmocníme, tím lépe. Pan maršál se toho ujal a princ de Condé mi nařídil, abych ho doprovodil. Pan de Chevreuse tam chtěl jet také a usadili jsme se tam, aniž jsme narazili na jiný odpor než na strážní oddíl, který ustoupil.

Princ de Condé tam přijel nazítří v pátek 2. a byl velmi spokojen. Zeptal se mě, zda bych nechtěl stráž přenechat panu de Valençay, anebo zda mu ponechám, aby příští noc otevřel zákop. Odpověděl jsem mu, že otevření zákopu náleží prvnímu polnímu maršálovi, a chce-li dát stráž na návrší svatého Diviše panu de Valençay s rozkazem, aby se tam opevnil, že s tím souhlasím. Přenechal ji tedy jemu a mne vzal s sebou ke králi. S panem de Valençay jsme nechali pana du Plessis, bitevního seržanta[4], statečného a zkušeného muže, a jeho pobočníka Vernèguese s pluky de Fabrègues, de la Roquette a de Saint-Brest, které mohly čítat osm až devět set mužů, a s třemi sty muži piemontského a stejným počtem normandského pluku. Princ de Condé určil také padesát koní, kteří by byli zabránili nepořádku, jenž nastal, kdyby tam byli přišli; chyběli však a nedorazili včas.

Požádal jsem krále o dovolení jít si na dvě nebo tři hodiny odpočinout, abych mohl příští noc bdít u otevření zákopu, neboť jsem od odjezdu z Laverune nezamhouřil oka; povolil mi to, když jsme vycházeli z rady. Kolem poledne jsem ležel na lůžku, když jsem zaslechl tři po sobě jdoucí dělové rány z města; to mě vyhnalo ze stanu, a tam jsem v tu chvíli uviděl velký výpad, který měšťané podnikali na naše lidi na návrší svatého Diviše, a že mezi těmi, kdo vyrazili, je dobrých třicet obrněných jezdců. Spěšně jsem si dal přivést koně a vydal se k ležení Švýcarů, které bylo onomu návrší nejblíže, když

[1] Princ de Condé a maršál de Praslin se ubytovali na návrší nedaleko domu, který zabral král. Jejich stany sousedily se stanem pana de Bassompierre.

[2] Chantérac mu poznámku nedává. Je to **N. de la Planche de Mortières**, inženýr obléhacích prací — vedle Gamurriniho, Laga a le Maine. Spolu s Gamurrinim řekl princi de Condé, že zvolený způsob útoku je nejhorší možný, a v radě byl pro obsazení aire Saint-Denis; posledního dne baterie a podkopu proti ravelínu byl raněn, což podle Bassompierra práce citelně zdrželo, protože jim rozuměl. Rod de la Planche, écuyerů a pánů de Mortières v Beauce a Gâtinais, je doložený, ale Adam de la Planche, pán des Mortières, advokát, umírá kolem roku 1620, takže muž z roku 1622 je spíš jeho syn. Který, prameny neříkají. (rešerše LP)

[3] Zde i dále mají předchozí vydání „přístav svatého Diviše“. – Návrší svatého Diviše leží východně od města.

[4] Pan du Plessis, kterého zde vidíme zastávat významný úřad bitevního seržanta, je bezpochyby týž důstojník, který byl roku 1614 bitevním maršálem jízdy; nelze ho zaměňovat s du Plessis-Besançonem, jenž byl rovněž bitevním seržantem, ale později. – Není to ani Roger du Plessis, pán de Liancourt, ani pluk du Plessis de Joigny: nejde o dvorského šlechtice, nýbrž o vojáka z pole. Bassompierre si ho drží u sebe po celé obléhání — bere ho s sebou na večeři, při výpadu jde za ním, dělí se s ním o stovku mužů na levé křídlo a odvádí bourače gabionů. Dne 2. října 1622 mu mušketová rána vyrvala oko. Křestní jméno chybí. (rešerše LP)

jsem uviděl, jak naši prchají a sjíždějí po stráni k Merdansonu[5], potoku, který teče pod kopcem. Běžel jsem tedy ke Švýcarům, dal jim vzít do rukou zbraně a pochodovat přímo na nepřítele, který naše pronásledoval až k Merdansonu.

Stalo se, že král po obědě stál v besídce nahoře nad svým bytem s několika princi a pány; ti výpad uviděli a seběhli se tam v takovém nepořádku, že nikdy nepoznali, kdo jsou nepřátelé a kdo naši, dokud se nenašli obklíčeni. Pan de Montmorency naštěstí narazil na Argencourta[6], který ho nedal zabít jako ostatní a řekl mu: „Pane, ustupte tudy.“ To si nedal říct dvakrát; a ačkoli velmi pospíchal, neuhnul dvěma ranám nepřátelských pík, které však byly lehké a brzy se z nich vyléčil. Ostatní, kteří přišli v téže společnosti, byli všichni pobiti, totiž: pan vévoda de Fronsac[7], mladý kníže velkých nadějí, z něhož by byl podle mého mínění jednou velký vojevůdce — nikdy jsem neviděl nikoho, kdo by se našeho řemesla chápal lépe, bez přetvářky a bez okázalosti, a kdo by měl tak nesmírnou touhu se mu dobře naučit. S ním byli zabiti pan markýz de Beuvron[8], velmi chrabrý pán, mladý languedocký šlechtic jménem Lussan, kterého jsem viděl velmi dobře si počínat u Pont-de-Cé[9], a pan d’Ouctot, poručík kompanie prince de Condé.

Když nepřítel uviděl pochodovat Švýcary, pomyslel na ústup. Švýcaři přišli v dobrém pořádku, pochodovali odhodlaně, bez váhání přešli Merdanson a začali stoupat na návrší svatého Diviše. Nepřítel na ně nepočkal až na píky; stále však šarvátkami své mušketové palby ustupoval do města a přenechal nám bojiště[10], kde jsme našli a odnesli své mrtvé. Vedle těch, které jsem jmenoval, to byli dva polní mistři, Fabrègues a la Roquette[11], kteří padli hned zpočátku, a Combalet, kapitán normandského pluku a synovec nebožtíka konetábla de Luynes[12], který si tam vedl statečně. Princ de Condé přijel do čela Švýcarů na milost tisíce arkebuzových ran a dosti dlouho tam setrval a nechtěl odejít, dokud jsem mu neslíbil, že mu podám zprávu o Ouctotovi, živém nebo mrtvém, o něhož měl starost — což jsem krátce nato učinil, když jsem poslal jeho tělo. Pan maršál de Praslin tam setrval po celou dobu a počínal si velmi dobře. Jeden z mých lidí jménem Fontaines, o něhož jsem se opíral, dostal třicet kroků za ním mušketovou ránu do žaludku. To byla jediná velká nehoda, která nás při tomto obléhání potkala.

Večer nám král vzkázal, aby se Švýcaři, kteří byli stále na návrší svatého Diviše, stáhli, protože Jeho Veličenstvo bylo rozhodnuto dát tam nazítří, v sobotu 3. září, vybudovat pořádnou pevnůstku; provedení se však odložilo. Téhož dne pan Zamet, který zastával úřad polního maršála v pikardském úseku, jehož byl rovněž polním mistrem, jel cosi obhlédnout za šarvátky, kterou dal schválně vyvolat, a rána ze

[5]Merdanson, potok na novějších plánech nazývaný Verdanson, teče od západu k východu severně od Montpellieru a vlévá se do Lezu. – Z královského tábora k návrší svatého Diviše bylo třeba jej přejít.

[6]Pierre de Conty, pán d’Argencourt, byl před obléháním místodržitelem v montpellierské správě; tu si podržel i po míru. Později přestoupil ke katolictví a vyznamenal se ve službě: roku 1637 se stal polním maršálem a roku 1653 generálním místodržitelem.

[7]Léonor d’Orléans-Longueville, vévoda de Fronsac, syn Françoise d’Orléans-Longueville, hraběte de Saint-Paul a vévody de Fronsac, a Anny de Gaumont, markýzy de Fronsac, narozen 19. března 1605; byl tedy v osmnáctém roce.

[8]Jacques de Harcourt, markýz de Beuvron, nejstarší syn Pierra de Harcourt, markýze de Beuvron, a Gillonne de Matignon, narozen 1583 nebo 1585; předešlého roku byl raněn před Clairakem a před Montaubanem.

[9]Několik dějepisců nazývá tohoto šlechtice Lussan starší. Byl to pravděpodobně bratr Jacquese d’Audibert, hraběte de Lussan, o němž je řeč v druhém svazku; ten se roku 1618 oženil s Jeanne de Grimoard de Beauvoir du Roure. – Předchozí vydání mají „Cussau“.

[10]Předchozí vydání mají „tábor“.

[11]Je pravděpodobné, že Bassompierre napsal omylem la Roquette místo Saint-Brest. Charles d’Aigrefeuille (Dějiny města Montpellieru), Michel Baudier (Dějiny maršála de Toiras) i Simon du Gros (Život Jindřicha, posledního vévody de Montmorency) uvádějí smrt obou polních mistrů, Fabrèguese a Saint-Bresta. Také otec Anselm píše, že Saint-Brest byl v tomto střetnutí zabit. Jedině dom Vaissette ve svých Obecných dějinách Languedoku připojuje ke jménům Fabrèguese a Saint-Bresta jméno la Roquette.

[12]Antoine de Grimoard de Beauvoir du Roure, pán de Combalet, syn Clauda de Grimoard de Beauvoir du Roure, pána de Bonneval a de Combalet, a Marie d’Albert, sestry konetábla de Luynes. S neteří biskupa z Luçonu Marií-Madeleine de Vignerot (narozena v prosinci 1604 v Glénay, zemřela 17. dubna 1675 v Paříži) se oženil roku 1620, nikoli 1622, jak uvádí Chantérac; rok 1622 je spíše rokem, kdy manželství skončilo. Narodil se kolem roku 1600 a se ženou žil za dva roky manželství jen šest měsíců; děti neměli. Podle Bonneau-Avenanta, který se opírá o Mercure de France a o Dějiny maršála de Toiras, byl 3. září těžce raněn, odnesen do města a tam hugenoty chladnokrevně dobit. Jeho vdova složila slib, že se znovu neprovdá, a roku 1638 se stala vévodkyní d’Aiguillon. – Viz Dodatek IV.

čtyřliberního děla[13] vypálená z města mu rozdrtila stehno; o tři dny později na ni zemřel[14]. Táž rána urvala hýždi panu de Moulon[15], pobočníkovi, který se z ní vyléčil.

V neděli 4. jsem v noci postavil napravo barikádu, která přetínala cestu, na niž ti v nepřátelských rohových dílech viděli. Potom jsem se plížil podél Merdansonu a z velkých sudů[16] jsem podél břehu udělal předprseň, kam jsem umístil množství mušketýrů, a získal jsem most, který potok přetíná[17]; na něm jsem se opevnil. Tím způsobem jsme si podávali ruce — ti na návrší svatého Diviše a my. Když však téhož večera přijel pan maršál de Praslin (byl s ním pan de Chevreuse) to stanoviště znovu získat a začít tam stavět pevnůstku, tvrdili tamní inženýři, a sám Gamurrini, že se tam nelze usadit a že tam není dost země ke krytí. Gamurrini za mnou tedy sestoupil a řekl mi, že nadarmo postupuji doleva, abych spojil naše útoky, protože bylo rozhodnuto záměr s návrším svatého Diviše opustit — ačkoli to byla nejkratší cesta k dobytí města. A dobře se ukázalo, zda se tam nedalo usadit: nepřítel tam přímo před našima očima postavil pevnůstku. Je pravda, že měl tu výhodu, že byl z města ovládán a hájen.

V pondělí 5. bylo rozhodnuto zřídit dosti velké shromaždiště, aby naše stráž byla v bezpečí; začal jsem s ním v noci.

V úterý 6. jsem v něm pokračoval a za dne jsem třicet kroků od nepřátelských rohových děl udělal příčný zátaras z naplněných sudů, aniž jsem ztratil jediného muže — novým způsobem, který jsem vymyslel a který Gamurrini shledal velmi dobrým.

Ve středu 7. jsem byl nemocen a k postupu k rohovým dílům byl v té cestě, kde jsem předešlého dne udělal zátaras ze sudů, postaven zátaras z košů.

Až dosud jsme pracovali jen v úvozech, které jsou v tom kraji velmi hluboké, protože tam málokdy prší; nazítří 8. jsme však pracovali na otevřené zemi a své zákopy jsme zvyšovali naplněnými sudy. Dělali jsme to, abychom zajistili baterii čtyř děl, kterou jsme chtěli postavit na ostřelování vysunutých rohových děl, jež jsme museli získat.

V pátek 9. jsme postavili barikádu a kryt v cestě nalevo od naší baterie, směrem k rohovým dílům.

V sobotu 10. byla postavena další barikáda v cestě nalevo od rohových děl; pro nedostatek sudů jsme ji museli udělat z prázdných košů.

V neděli 11. byl zabit Gamurrini, když se postavil mezi dva koše, aby si prohlédl onu barikádu z prázdných košů, postavenou předešlé noci, kterou mu Toiras ukazoval[18]. Pro krále to byla velká ztráta, neboť to byl muž obléhání dobře znalý.

Večer, když gardy vyšly ze zákopu a vystřídal je navarrský pluk, šel jsem povečeřet a vzal jsem s sebou le Plessise, bitevního seržanta, a Des Champse, kapitána navarrského pluku, abychom se hned nato vrátili. Právě když jsme chtěli zasednout ke stolu, uslyšeli jsme od zákopu střelbu silnější než obvykle, což nás přimělo spěšně se tam rozběhnout. Nepřítel podnikl silný výpad na navarrský pluk, vyrazil barikádu z košů, kterou rozbořil, a byl by v zákopu způsobil velký nepořádek, nebýt mohutného odporu navarrského pluku. Podplukovník jménem Joffre[19] zůstal v zákopu, aby vydal potřebné rozkazy,

[13] Čtyřliberní dělo se nazývalo *moyenne*. – Střetnutí, při němž byl Zamet raněn, se odehrálo u bašty Peyrou na západě města. Pan de Montmorency, který měl v tom směru své ležení, mu toho dne kvůli svému zranění přenechal velení.

[14] Zamet zemřel 8. září.

[15] N. des Prés de Mondreville, pán de Moulon. – V Dějinách města Montpellieru a v Dějinách maršála de Toiras je tento důstojník nazýván Coudron. Stojí za zmínku, že v Životě konetábla de Lesdiguières od Louise Videla je řeč o pobočníkovi jménem Couldron či Caudron.

[16] Sudy velkých rozměrů.

[17] Most zvaný Pile-Saint-Gilles.

[18] Předchozí vydání mají „onu barikádu z košů, kterou mu Toiras ukazoval předešlé noci“.

[19] Viz Díl I.

a kapitán Porcheux[20], strážmistr Cambis[21] a poručík Beaumont, syn du Boullaye[22], vyrazili do pole s nějakými sto dvaceti[23] muži. Nepřátel bylo plných šest set ve třech houfech: první přišel k zátarasu z košů a přiměl naše jej opustit; druhý tak prudce napadl oddíl vedený Porcheuxem, že jej ten oddíl převrátil. V témže okamžiku jim však na krk padl třetí nepřátelský houf, na nějž bez váhání vyrazili, utkali se s ním a odrazili jej. Všichni tři jmenovaní velitelé však byli raněni, a když se museli stáhnout, spojil se celý výpad u zátarasu z košů.

Přišel jsem tam právě v tu chvíli, a domnívaje se, že zátaras je ještě náš, jsem tam vstoupil průchodem v příčném zátarasu ze sudů. Des Champs šel přede mnou a le Plessis mě následoval. Zastihli jsme nepřátele, jak zátaras bourají, a Des Champs na ně zavolal v domnění, že jsou naši: „U všech hromů, co to děláte? Bořite naši barikádu!“ Odpovědí mu byly čtyři nebo pět ran mečem a byli by ho dorazili, kdyby nezvolal: „Jsem Bassompierre, je tu dvacet tisíc tolarů k vydělání.“ Tehdy ho chytili a zajali v domnění, že jsem to já. Já i le Plessis jsme v tu chvíli poznali, že jsme zašli příliš daleko. Oba jsme tedy předstírali, že při bourání zátarasu pomáháme, a vyčkali jsme chvíle, abychom se vrhli do otvoru své barikády; tam nás potkalo ještě to štěstí, že po nás jeden voják při vstupu vypálil mušketou na dostřel, a zázrakem nezasáhl ani le Plessise, ani mne. Ve chvíli, kdy jsem se vracel, se Porcheux a Cambis vraceli z oněch dvou útoků, při nichž ztratili jen dva vojáky a měli mnoho raněných, jako byli i oni sami.

Viděl jsem, jak si nepřítel počíná, neboť jsem byl mezi ním; to mě přimělo vzít sto mužů a dalších sto dát bitevnímu seržantu le Plessisovi. Ten se pustil polem nalevo, já napravo, a přišli jsme současně ze dvou stran udeřit na bořitele našeho zátarasu tak, že jsme je zahnali do jejich rohových děl rychleji než krokem; zanechali tam osm nebo deset svých mrtvých a čtyři zajatce. V královském ležení se rozneslo, že jsem byl zajat a že nepřítel naše zákopy vyčistil. Král tam spěšně poslal Fiesqueho[24], jemuž jsem ukázal přes třicet mrtvých, a zajatce jsem poslal podat králi zprávu.

Nepřátelé, kteří se nevrátili do města a zůstali v rohových dílech, nás přišli zkoušet o půlnoci a znovu ve čtyři hodiny ráno; pokaždé však našli, s kým mají tu čest. Téže noci jsme na místě onoho zátarasu z košů postavili pevnou a dobře z boků krytou barikádu.

V pondělí 12. jsme dokončili postavení čtyř děl do baterie a vedli jsme napravo linii, abychom se k ní dostali.

V úterý 13. baterie pálila celý den a kolem půlnoci jsme zaútočili na rohová díla: pan de Praslin s gardovým plukem středem, já zprava s piemontským a navarrským plukem a pan de Valençay zleva s normandským a d’Estissacovým. Dobyli jsme je statečně a ztratili jen sedm mužů; mezi nimi byl zabit kapitán Taraut z normandského pluku[25] a Lago, pobočník, což byla velká škoda, neboť kromě toho, že to byl statečný muž, rozuměl řemeslu jako kdokoli ve vojsku. Princ de Condé, který byl útoku přítomen, byl s námi velmi spokojen a král ještě víc.

Ve středu jsme se v nepřátelských rohových dílech opevnili a postoupili se zákopy nalevo.

Ve čtvrtek 15. se chystala baterie dvanácti děl na ostřelování bašty nalevo a na umlčení obrany tam, kde jsme ji potřebovali odstranit; zajistili jsme ji shromaždištěm vpředu, které vydalo za pevnůstku, tak dobrou je činila poloha.

---

[20] N. d’Aubourg, pán de Porcheux, bratr nebo synovec paní de Loménie a snad syn či vnuk Charlese d’Aubourg, pána de Porcheux, který se roku 1562 oženil s Annou de Cléry. Později byl kapitánem gardového pluku; raněn 8. listopadu 1627 před La Rochelle zemřel v prvních březnových dnech roku 1628.

[21] Podle Roussela (Pojednání o plucích francouzské pěchoty) byl Julien de Cambis majorem navarrského pluku v letech 1621 až 1630. Tímto důstojníkem by mohl být Jacques de Cambis, baron d’Alais, syn Georgese de Cambis, vikomta d’Alais, a Isabely de Thezan, jmenovaný polním maršálem roku 1649 a zabitý roku 1653 po třiceti taženích.

[22] Pravděpodobně syn pana des Boulets, kapitána navarrského pluku, o němž byla řeč v druhém svazku.

[23] Předchozí vydání mají „šesti sty“.

[24] Ugo de Fiesque, bratr toho, o němž byla řeč v druhém svazku, sloužil ve Francii ve válkách proti kalvinistům a později zastával významné úřady ve své vlasti.

[25] Tohoto důstojníka nazývá d’Aigrefeuille pánem de Terrault a Roussel pánem de Tarente; Michel Baudier ho jmenuje Taraut jako Bassompierre.

V pátek 16. naléhal le Maine Chabans[26] na prince de Condé, aby raději zaútočil na půlměsíc[27], který byl mezi dvěma baštami, [než na jednu z obou bašt][28]. Bylo to podle mého mínění proti všemu rozumu a měli jsme velkou výhodu zaútočit na baštu napravo a nechat pikardský úsek udeřit na levou. Protože však Chabans mysl prince de Condé svými důvody předem zaujal, nebylo možné říci nic, co by ho uspokojilo. Dobře jsem viděl, kam ten chlapík míří; znal jsem ho, protože sloužil vždy pode mnou, krom tentokrát, kdy byl pobočníkem v pikardském úseku a dělal inženýra. Byl to předkladatel záměrů, které generálům šeptal do ucha, haněl všechny, kdo pracovali, a snažil se usadit na jejich místo; a když se tam usadil, začal nějaký líbivý podnik a dovedl jej do jistého bodu, pokud mu to jeho schopnosti (které nebyly velké) dovolily, a pak předstíral nemoc nebo zveličoval lehké zranění nebo si vyjednal nějaké pověření[29] a započaté dílo nechal ležet. Pan de Schomberg ho pokládal za velkého a obratného muže a jako takového ho doporučil panu de Montmorency, v jehož úseku pracoval a do jehož přízně se snadno vetřel. Práce pikardského úseku dovedl až na protiškarpu bašty, která byla nalevo od ravelínu, a protože se necítil schopen na ni zaútočit a zmocnit se jí, navrhl princi de Condé, že je třeba oba útoky spojit a spojovací linií je k sobě přiblížit tak, aby z nich byl jeden; a že se má dřív dobýt ravelín než bašta, že to je válečný pořádek; a dá-li se mu celkové vedení prací, které měl Gamurrini, snadno to dovede ke konci ke slávě krále i mého pana prince. Vylíčil mu věc tak snadnou, že ho přiměl náš záměr změnit. Když jsem viděl, že nic nepořídím, obrátil jsem se na pana d'Épernon; ten oba plány viděl a prohlédl a podpořil ten můj svou autoritou[30] a živě jej hájil. Nakonec však bylo nutno přistoupit na le Maineův záměr a začít ještě téhož dne vést naše dílo napravo k onomu malému ravelínu.

Pan de Schomberg onemocněl v noci útoku na rohová díla tak, že se myslelo, že zemře.

Velkou část soboty 17. jsem strávil u krále ve věci volby strážce pečetí, k níž ho od smrti pana strážce pečetí de Vic mocně tlačili princ de Condé a pan de Schomberg, a tím spíše po smrti pana kardinála de Retz[31]; cítili totiž, že ztrátou těch dvou osob jejich klika v radě zeslábla. Zrak upřeli na pana d'Aligre[32], ovšem muže velmi obratného a hodného toho úřadu; byl však s nimi tak svázán, že se ho pan de Puisieux a klika pana kancléře obávali. Pan de Puisieux mě u krále užíval k tomu, abych prosadil navrácení pečetí jeho panu otci; král se však těmi pány dal odradit pod záminkou jeho nepřítomnosti a vysokého věku a nařídil mi mu vyřídit, že s tím nemá počítat, což jsem téhož dne učinil. Pan de Puisieux mě však požádal, abych králi také předložil, že je v zájmu jeho služby, aby ten, komu pečeti dá, byl s jeho otcem v dobré shodě; že to nebude možné, dostane-li je pan d'Aligre, a že ho ve jménu Božím prosí, aby byl právě tento při té příležitosti vyloučen. To král nikdy slíbit nechtěl, ať jsem na něj naléhal sebevíc, protože měl k panu d'Aligre náklonnost a vedlo ho k tomu celé „malé uléhání", které si d'Aligre získal — totiž ti, kdo zůstávali u krále poté, co dal světu dobrou noc, neboť pak ještě hodinu nebo dvě bděl. Vše, co jsem svedl, bylo oddálit jeho jmenování o pět nebo šest dní.

[26] Chantérac mu poznámku nedává. Je to Louis du Maine, baron de Chabans, pán du Maine a de la Bordonaye, syn Françoise de Chabans, pána du Maine, a Claude de Puy-Faucher; rod byl périgordský, rok narození není znám (katalogy uvádějí jen „15..–1632"). Byl řadovým šlechticem komory, pobočníkem královských vojsk, později guvernérem Sainte-Foy a Mussidanu, polním maršálem a oblíbencem Ludvíka XIII.; sloužil u Loudunu, Ponts-de-Cé, Saint-Jean-d'Angély, Montaubanu, Sommières i Montpellieru. Po válce ho král poslal do Itálie k Mantovanovi, Benátčané ho učinili generálem svého dělostřelectva a Němci ho zajali. Po návratu do Paříže byl 26. prosince 1632 zákeřně zavražděn. Posmrtně vyšly jeho Dějiny války s hugenoty za vlády krále Ludvíka XIII. s plány obléhání (Paříž, Toussaint du Bray, 1634). Že by byl hudebníkem, prameny nepotvrzují: d'Épernonova věta o houslích je urážka pronesená v radě, ne údaj o jeho řemesle.

[27] Ravelín Riberan, nazývaný také Argencourtův půlměsíc, protože tento důstojník jeho opevnění vybudoval. – Bašta napravo od půlměsíce při pohledu od královských oddílů, tedy ze strany, kde veleli princ de Condé a pánové de Praslin a de Bassompierre, byla bašta Blanquerie, kterou obléhatelé nazývali černou baštou; bašta nalevo byla bašta Tuileries, zvaná jimi bílá bašta. Z té strany byl útok pana de Montmorency a pikardský úsek. Tato opevnění kryla sever města.

[28] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[29] Předchozí vydání mají „dohodu".

[30] Podpořil ten můj.

[31] Pan de Vic zemřel 2. září v Pignanu, tedy po kardinálovi de Retz. Autor chce říci, že klika prince de Condé a pana de Schomberg byla oslabena především smrtí kardinálovou.

[32] Étienne d'Aligre, pán de la Rivière, syn Raoula d'Aligre, pána de la Rivière, a Jeanne Lambertové, byl tehdy královským radou v jeho radách a později se stal strážcem pečetí a potom kancléřem Francie. Zemřel 11. prosince 1635 ve věku šestasedmdesáti let.

V neděli 18. žádná práce nepostoupila, neboť se strhla taková bouře (v tom kraji jsou vzácné, ale zuřivé, když přijdou), že nebylo možné dělat nic jiného než se chránit před utonutím[33]. Suchá a udusaná země vodu nevsakuje; ta stéká do nížin a do úvozů, které se někdy naplní šesti i sedmi stopami vody. Tím deštěm se Merdanson rozvodnil, vystoupil z břehů a odnesl přes sto lancknechtů, kteří si před velkými vedry vyhloubili u jeho břehu jámy a zalezli do nich.

V pondělí 19. jsme si s pikardským úsekem podali ruce spojovací linií, vedenou od pravé strany naší velké baterie až k nim.

V úterý a ve středu nato jsme dokončili baterii a postupovali jsme k ravelínu podkopem. Toho druhého dne byl raněn Mortières, což nám velmi uškodilo, neboť pracím dobře rozuměl.

Zápas o pečeti

Ve čtvrtek 22., když jsem ráno přišel do rady, dověděl jsem se, že král dal princi de Condé slovo, že učiní pana d'Aligre strážcem pečetí — nebo aspoň o tom ujistil „malé uléhání" a oni jeho. Pan de Puisieux mi při vstupu řekl, že je z té věci zoufalý; mrzelo mě to kvůli němu, neboť byl můj přítel, a také kvůli sobě, protože pan d'Aligre mě nikdy nechtěl o nic požádat, ať už z pohrdání, nebo protože si byl svou věcí tak jist, že mou pomoc nepotřeboval. Jakmile jsem vstoupil, odtáhl mě Rucellaï s panem maršálem de Praslin do kouta a řekl mi doslova toto:

„Víte, pane, jak jsem zavázán vás milovat a sloužit vám — jak pro přízeň, kterou jste mi hojně prokázal, tak pro závazky, které k vám mám. Vy jste mě přivedl zpět ke dvoru po smrti maršála d'Ancre a chtěl jste být mým ručitelem. Vy jste přiměl krále, aby mi loni dal opatství l'Hort de Poitiers u Saint-Maixent. A abych nedělal dlouhý výčet všech vašich dobrých služeb, přiznávám celkově, že není ve Francii pána, jemuž bych byl zavázán víc než vám. Proto jsem se vždy snažil se vám odvděčit vším, co bylo v mých silách. Víte, jakou zvláštní péči jsem věnoval tomu, abych vám získal přízeň prince de Condé, a s jakou námahou jsem se vás v ní snažil udržet. Říkám s jakou námahou, protože jsem ho po návratu k vojsku shledal s vámi nespokojeným, jak jen to šlo; domníval se, že mu pan de Puisieux u krále špatně posloužil, a že když jste dal přednost jeho přátelství před princovým a nechtěl jste ho pro něj opustit, měl jste podíl na zlých službách, které mu prokázal. Nelze vypovědět, kolik různých rolí jsem sehrál, abych mu to mínění z mysli vyhnal. Nakonec mi řekl, že vám nabídl své přátelství celé, budete-li ochoten opustit přátelství pana de Puisieux, a řekl mi nadto, že se k tomu máte rozhodnout ještě dnes, protože až tento den mine, už vás nepřijme. Pan d'Aligre bude zítra jmenován strážcem pečetí, a protože on i pan de Schomberg jsou s princem de Condé těsně spojeni, zničí nejen pana de Puisieux, ale i všechny jeho přívržence a stoupence, z nichž jste hlavní. Chtěl jsem vám to říci před panem maršálem de Praslin, kterého milujete jako svého otce; bude mi svědkem, že jsem se snažil odvrátit bouři, kterou vidím nad vaší hlavou a která se chystá spadnout. Neboť ty tři osoby spojené dohromady jistě ovládnou stát a budou povyšovat nebo snižovat, koho se jim zlíbí."

Když dořekl poslední slova, zavolal mě král, a když mě viděl zamyšleného, zeptal se, nad čím hloubám. „Přemýšlím, Sire," odpověděl jsem mu, „o podivné řeči, kterou mi právě před panem de Praslin pronesl Rucellaï jménem prince de Condé a která mě neudivuje ani tak kvůli mně jako kvůli vám. Prohlašuje mě za neschopného kdy získat jeho přízeň, nepřijmu-li ji ještě dnes a pod podmínkou, že opustím přátelství pana de Puisieux; a říká nadto, že on, Schomberg a d'Aligre (který má být zítra strážcem pečetí) budou tři hlavy pod jednou kapucí, které budou se státem nakládat podle své libosti a bez jakéhokoli odporu, ničit nebo povyšovat své nepřátele či své stoupence a služebníky, jak se jim zachce. Posuďte, Sire, kam budete přiveden vy a ti, kdo nechtějí záviset na nikom než na vás!"

Víc nebylo třeba králi říkat, aby se vzňal. Odpověděl mi: „Nejsou tam, kde si myslí, a já si na ně dám pozor." Poprosil jsem ho, aby mě nezdržoval, aby si Rucellaï nemyslel, že jsem mu jeho řeč vyzradil, a aby se, aniž dá cokoli najevo, zeptal pana maršála de Praslin, zda mi to a ještě víc neřekl.

[33] Podle Héroarda byl král 18. na lovu a teprve 19. „nevyšel kvůli dešti".

Nato mě opustil a já jsem se vrátil k Rucellaïovi, jemuž jsem odpověděl, že hrozby ani nemilost mě nepřimějí opustit přátele, naopak mě k nim váží těsněji, a že vyhrožovat není způsob, jak mě získat; že budu vždy nejponíženějším služebníkem prince de Condé, ale že pro získání jeho přízně neudělám nic, co by mě bylo nedůstojné.

Král zatím mluvil s panem de Praslin, který mu má slova potvrdil a rozpálil ho ještě víc, takže mě krátce nato odtáhl k oknu a řekl mi: „Nedávejte nic najevo a počkejte na mě v mém pokoji, až vstanu od oběda.“ Řekl jsem mu také, že se má před princem de Condé přetvařovat a skrýt před ním, že chce záměr změnit, a nedat nikomu nic znát; tak také učinil.

Krátce nato přijel princ de Condé. Pan de Puisieux se po skončení rady odebral velmi smuten do svého bytu a při odchodu mi řekl: „Věc je rozhodnuta, d’Aligre je strážcem pečetí.“ Odpověděl jsem mu: „Neuvěřím tomu, dokud to neuvidím, neboť se nechci stát nešťastným předčasně.“

Stalo se totiž, že když se mnou jednou král mluvil o pečetích ve prospěch pana d’Aligre, k němuž se klonil, řekl mi, že nemá nikoho kolem sebe, kdo by byl schopen je držet, kromě pana d’Aligre. Odpověděl jsem mu, že křivdí panu de Caumartin, který je v radě pětatřicet let, byl na několika vyslanectvích a v několika pověřeních a je to osoba, proti níž nelze nic namítnout. Odpověděl mi: „Ano, ale koktá, a já také, takže ten, kdo má mé řeči pomáhat, bude potřebovat jiného, aby mluvil za něj.“ Tehdy jsem už neodporoval. Ale když král obědval, seděl jsem na truhle a hloubal o té věci; a uváživ, že nebudu-li mít po ruce někoho, koho mu nabídnout, mohu jmenování pana d’Aligre sice oddálit, ale ne docela zmařit, pomyslel jsem na to, že mu nejlepšími důvody, jaké seženu, vyvrátím jeho mínění o panu de Caumartin. Oběd netrval dlouho a král hned přišel ke mně, tou věcí nadmíru rozohněn. Snažil jsem se ho v té náladě udržet a řekl mu, že ta věc je důležitější, než si myslí, a že jeho rada už nebude shromážděním různých osob soupeřících v jeho službě, nýbrž jedním tělem připoutaným ke svým vlastním zájmům. Řekl mi, že se dobře vystříhá učinit d’Aligra strážcem pečetí a že ti pánové svůj záměr odhalili příliš brzy; ale že je na rozpacích, koho zvolit. Tehdy jsem mu řekl:

„Sire, osmělím se jmenovat znovu pana de Caumartin jako velmi dobrého muže, který má všechny vlastnosti, jaké si můžete od dobrého strážce pečetí přát, a ještě jednu navíc, velmi důležitou pro nynější stav vašich věcí: že je to člověk bez kliky a bez družiny, nesvázaný a nepřipoutaný k ničemu než k vaší službě. A pokud jde o to, čeho se Vaše Veličenstvo obává, že totiž nemá volnou řeč — čtyřicet let, co je ve vaší radě, kdy každý den podává zprávy, pověření, s nimiž každoročně předsedá vaším jménem stavům, hned languedockým, hned bretaňským, a několik vyslanectví, jichž se důstojně zhostil, vám ukazují, že mu jazyk nevázne. A divím se, Sire, že Vaše Veličenstvo, které ho tolikrát slyšelo před sebou mluvit, je na vahách, zda mluví dobře, nebo špatně. To mě, Sire, zavazuje dát vám radu, které, ráčíte-li, uvěříte, že nemá jiný zájem než váš (neboť s panem de Caumartin nemám žádné zvláštní spojení): učiňte ho strážcem pečetí. Bude-li se k tomu úřadu hodit, jak věřím, učinil jste dobrou volbu a zvolil dobrého muže; nebude-li, dal jste mu pečeti jen proto, aby vám je [34] přinesl zpět do Paříže, kde mu je bez obavy, že urazíte kohokoli kromě něho, budete moci odejmout a svěřit je osobě způsobilé a nepřipoutané k jinému zájmu než k vašemu. To by při jmenování pana d’Aligre možné nebylo: jsa, jak se ukazuje, spojen s princem de Condé a panem de Schomberg, přinutil by vás při odnětí pečetí k úplnému převratu ve vaší radě, což by bylo nebezpečné. Nakonec dodávám, že když pan de Caumartin už tři měsíce jako děkan rady pečetí užívá, nevidím žádnou nesnáz svěřit mu ten úřad na další tři, po jejichž uplynutí mu jej buď jako nezpůsobilému odejmete, nebo mu jej jako dostatečnému ponecháte.“

Král mou řeč přijal velmi dobře a po krátkém přemýšlení mi řekl: „Ano, jsem rozhodnut dát zítra pečeti Caumartinovi a neřeknu o tom nikomu až do chvíle, kdy přijde do rady.“ Tehdy jsem mu řekl, abych ho zavázal: „Sire, je-li tomu tak, darujte život panu de Puisieux, který odešel do svého bytu se srdcem zmrzlým; dovolte mi potěšit ho tou dobrou zprávou a napsat mu ji vaším jménem.“ Řekl mi: „Souhlasím, pokud věc udrží v tajnosti.“ Vzal jsem tedy královo psací náčiní, které leželo na jeho stole, a vzkázal to panu de Puisieux; a poprosil jsem krále, aby pod dopis připsal dvě slova vlastní rukou, což učinil

[34] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

a napsal: „Potvrzuji tento lístek.“ Potom jsem se ho zeptal, abych ho zavázal ještě víc, zda mi dovolí vzkázat totéž panu de Caumartin. Dělal jisté potíže, nakonec však svolil pod podmínkou, že mu to vzkážu sám za sebe, a ne jeho jménem; tak jsem učinil a lístek, který jsem mu napsal, jsem mu ukázal. Hned jsem poslal jednoho ze svých lidí tryskem s těmi dobrými zprávami k oněm dvěma, kteří je netrpělivě čekali. Potom jsem šel strávit noc v zákopech a obhlédnout naše stráže a vrátil jsem se nemocen.

V pátek 23. jsem se nehnul z lůžka.

Princ de Condé toho rána odjel do Mauguio. Záminkou byla návštěva nemocného pana de Schomberg, ve skutečnosti však jel popřát panu d’Aligre k jeho blízkému povýšení na strážce pečetí. Jenže dobrou zprávu lze těžko utajit: pan de Caumartin ji řekl svému sekretáři, ten někomu od pečeti, ti dali vědět dalším a ti panu d’Aligre, takže ten princi de Condé řekl, že jsem jistě ještě téže noci poslal jednoho ze svých lidí ujistit pana de Caumartin, že bude toho dne strážcem pečetí. Princ se spěšně vrátil ke králi a oznámil mu, co jsem panu de Caumartin vzkázal. Král mu řekl, že na tom není nic pravdy a že jsem byl špatně zpraven, jestli jsem mu to vzkázal, čemuž on nevěří. Potom dal princ králi říci totéž pány Héroardem, jeho prvním lékařem[35], Sauveterrem, Galleteauem[36], Bautru[37] a jinými, jimž král dal touž odpověď. Nato král, věda, že jsem nemocen, mě poslal navštívit panem de l’Isle-Rouet[38] a uložil mu, aby mi vyřídil, že náš člověk špatně střežil tajemství, které jsem mu tak kladl na srdce; že ho to přimělo mnohokrát mě popřít, kvůli čemuž se spolu nepůjdeme bít, a že trvá na tom, co mi řekl. Tak také učinil a odpoledne dal pečeti panu de Caumartin, nad čímž druhá klika zůstala stát v úžasu.

Té noci se v zákopech nic nepohnulo pro nedostatek sudů. Nazítří v sobotu 24. jsme však podkopem získali hrot ravelínu, na nějž jsme chtěli zaútočit a který Argencourt opevnil vším, co si dokázal vymyslet: protiminami, palisádami, trámovými stropy odolnými proti střelbě a provrtanými, aby vojáci mohli po nás střílet bez nebezpečí.

V neděli 25. byla započata mina na hrotu řečeného ravelínu a další na levém rohu, aby tudy mohl zaútočit pikardský pluk. Všechny tyto práce a miny řídil le Maine, k němuž měl princ de Condé plnou důvěru; a já, vida, že odporováním nic nezískám, nechal jsem ho dělat a prostě jsem zastával úřad prvního polního maršála: stavěl, obhlížel a střídal stráže a puntičkářsky dával opatřovat vše, co bylo třeba k postupu prací a baterie. Nadto jsem dbal na to, abych zabránil posile, která se pro nepřítele chystala v Anduze[39]; poplach o ní jsme měli v noci na úterý 27. a král chtěl nazítří[40], na zprávu, že posila k Montpellieru pochoduje, vyrazit jí naproti s jízdou a dvěma tisíci pěších. Vyjel tři míle, narazil však na jednoho našeho zvěda, který ho ujistil, že posila nebude připravena k pochodu dřív než za šest dní, a to ho přimělo obrátit.

V minách a pracích jsme pokračovali až do soboty prvního října, kdy se strhla taková vodní bouře, že jsem v našich zákopech několikrát plaval, abych přešel z místa na místo. Většina vojáků odešla a ostatní se zachránili na hřebenech zákopů, jisti, že po nich nepřítel nemůže střílet, neboť vše bylo promočené; a týž nepřítel, nemoha se udržet na dně ravelínu, vylezl jako naši lidé nahoru na svůj val a mluvil s námi. Roquelaure, který byl jakýmsi polním maršálem v úseku pana de Montmorency[41], mě přišel navštívit a domníval se, že kdyby se v té chvíli na ravelín zaútočilo, nepřítel by jej neubránil; podal o tom zprávu princi de Condé, který mě právě přicházel vyvést ze zákopu, abych se šel usušit, neboť jsem celou noc

[35] Jean Héroard, pán de Vaugrigneuse, narozený v Montpellieru a zemřelý za obléhání La Rochelle, zanechal podrobný deník soukromého života krále Ludvíka XIII., jehož byl prvním lékařem.

[36] Galleteau, první komorník královský.

[37] Guillaume de Bautru, narozen 1588, zemřel 1665, roku 1636 se koupí stal hrabětem de Serrant; byl radou velké rady. Byl bratrem Nicolase de Bautru, hraběte de Nogent, kapitána branné stráže.

[38] N. de la Beraudière, pán de l’Isle-Rouet.

[39] Anduze, středisko kantonu v okrese Alais, departement Gard. V tomto městě shromažďoval vévoda de Rohan své oddíly.

[40] 29. král „dává si podat zbroj, jede k obléhání do úseku Švýcarů do plukovníkovy chatrče na zprávy o posile, která měla přijít k Montpellieru“ (Héroardův deník). Poplach, o němž Bassompierre mluví, musel být v noci z 27. na 28.

[41] Tehdy žijící děti maršála de Roquelaure byly na takový úřad příliš mladé; zdá se, že důstojník, o nějž tu jde, patřil k větvi Roquelaure-Saint-Aubin. Byl zabit nazítří 2. října.

stál ve vodě aspoň po pás a chvílemi až po krk. Jakmile Roquelaure princi tu myšlenku sdělil, přišel spěšně ke mně a nařizoval mi ji provést; ukázal jsem mu však, že je to nemožné, a při obhlídce, kterou jsem před ním dal provést, jsem mu doložil, že mezi nepřítelem a námi je voda vysoká na píku. Ujistil jsem ho, že přestane-li pršet, bude vše připraveno k útoku na ravelín příští neděli; na to jsem se bez přestání chystal, ačkoli jsem nebyl toho mínění útočit takovým způsobem.

Nazítří v neděli 2. nebylo vše potřebné k útoku jen připraveno, ale bylo toho dvakrát tolik. Všechny přístupové cesty byly volné a kryté před nepřítelem a celé dopoledne jsem dal pracovat na tom, co by nám mohlo chybět, a vše přesně obhlédnout. V zákopu měl stráž navarrský pluk. Pan maršál de Praslin tam přijel časně zrána a chtěl kapitánům dobře vysvětlit, co mají dělat, jak a kde se mají usadit. Vzali jsme s sebou pány Ferrona a du Bourdet, kapitány, abychom jim to ukázali; a když jsme všichni čtyři vyšli nekrytě[42], zasáhla mušketová rána Ferrona do hlavy a prostřelila ji, načež zasáhla du Bourdeta do těla. První zemřel na místě, druhý o dva dny později; byli to dva stateční muži.

Krátce nato přijel princ de Condé s panem kardinálem de la Valette a s pány de Chevreuse a d'Épernon. Ukázal jsem jim pořádek, který jsem k útokům stanovil, i přípravy všeho potřebného, a byli spokojeni. Princ de Condé se mě zeptal, zda nevěřím, že půlměsíc dobudeme. Odpověděl jsem, že nevím, co hodlá udělat, zda jej chce dobýt ztečí, nebo krok za krokem, zda na něj chce zaútočit po výbuchu min, nebo se usadit nahoře či uvnitř; že já jsem v té věci vždy viděl mnoho nesnází a nyní jich poznávám ještě víc; že je to dílo samo o sobě silné, hájené dvěma baštami, pak městskou protiškarpou a konečně městskými hradbami. Tehdy mi [rozhněvaně][43] řekl: „Dobře vím, co je ve věci: protože ten nápad nepochází od vás, nevěříte, že se může zdařit, a nebude vám líto, když nevyjde." Odpověděl jsem mu, že má o mé poctivosti velmi špatné mínění, domnívá-li se, že bych si přál králi nezdar; že z výsledku uvidí, že se nebudu šetřit, že vykonám povinnost polního maršála a nechám ho, bude-li chtít, poslat na to dílo postupně celé jeho vojsko, dokud nebude dobyto; o ostatní že se spoléhám na Boha. Nato, když byly miny hotovy, dal je obě odpálit a vzápětí na dílo zaútočit: navarrský pluk z boku a piemontský od hrotu. Protože však vpředu nahoře na díle stála palisáda z trámů, kterou miny neporazily, a ti, kdo se u ní usazovali, byli vidět z dvaceti míst a vzápětí zabiti nebo raněni, ztratili jsme tam mnoho lidí a málo pořídili; miny neudělaly průlom, jaký jsme si slibovali. Princ de Condé pro mě poslal a řekl mi, že podle jeho mínění jde vše dobře, neboť vidí naše lidi jít statečně na útok; a já jsem mu řekl, že podle mého mínění jde vše špatně a že nejlepší by bylo tu práci rychle ukončit tím, že se jí nechá. Vtom přivedli bitevního seržanta le Plessise, jemuž mušketová rána vyrazila oko; potom na straně navarrského pluku padli Roquelaure, Serans a Frenel, ti dva poslední kapitáni řečeného pluku. Princ de Condé pro mě poslal znovu, protože jsem chtěl pomoci svému druhovi Valençayovi, který vedl útok; řekl mi, že se mu stále zdá, že jde vše dobře. „A mně velmi špatně," odpověděl jsem mu, „neboť co se dobře nezačne, nikdy dobře neskončí. Vidíte, že se naši usazují v kurtině, že jsou vidět ze všech stran a že při sebemenším náznaku výpadu nepřítele ustoupí — a snad přimějí ustoupit i ty, kdo je kryjí."

K mé lítosti jsem byl prorok: v tu chvíli nepřítel vyrazil účinkem boční miny a naši místo opustili; totéž učinili i ti od útoku na hrot ravelínu. Běžel jsem tam a zastihl pana d'Épernon, jak postupuje s nějakými třiceti šlechtici s mečem v ruce. Jeden z nich, který vedle mne[44] držel pistoli zdviženou, ji vypálil a kulkou mi prostřelil okraj klobouku. Vzal jsem padesát mužů piemontského pluku a asi patnáct šlechticů a se skloněnou hlavou jsem vyrazil na nepřítele, kterého jsme hned zahnali zpět do ravelínu[45]. Ostatně jich vyšlo jen asi dvacet, a přesto nahnali takovou hrůzu, že se poslalo pro gardový pluk — ale bez užitku a bez potřeby. Všechno zlo, které nám způsobili, bylo, že zapálili zákop ze sudů; oheň byl brzy uhašen a co zničili, bylo spraveno. Dali jsme své lidi stáhnout a zákopy spravit a stráže, které tam

[42] Správně má být „když jsme vyšli" nebo „když jsme se postavili".
[43] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.
[44] Vedle mne.
[45] „Pan de Bassompierre, nedávno pro své zásluhy jmenovaný maršálem Francie, vzal meč do ruky a s několika vojáky piemontského pluku tam běžel… Při takovém zmatku našich osvědčil maršál de Bassompierre svůj úsudek i odvahu." (Dějiny maršála de Toiras.)

té noci měly nastoupit, tam zavedl pan maršál de Créquy. Přijel králi přinést dobré zprávy o … [46] a chtěl mi tu noc ulehčit, vida, že toho mám až příliš zapotřebí.

V pondělí 3. října svolal princ de Condé do své chatrče na poradu všechny přední muže vojska a řekl, že když se nepodařilo dobýt bídný ravelín, Montpellier se dobude tím méně, a že nás dal shromáždit, abychom rozhodli, co máme dělat. Ti, jichž se zeptal první, mu řekli, že je třeba udělat nové miny a jakmile vybuchnou, jít ztečí, a ne se usazovat, a že dílo neomylně dobudeme. Le Maine na tomtéž mínění trval a tvrdil, že město padne, bude-li ten ravelín náš. Tehdy jsem princi de Condé řekl, že vázne--li jeho panství nad Montpellierem jen na tomto ravelínu, ručím mu za něj svým životem do čtyř dnů; a kdyby byl chtěl uvěřit mně a většině přítomných pánů, měli bychom nyní nikoli tento malý ravelín, nýbrž jednu z obou bašt a snad i město. Pan d'Épernon mu tehdy řekl: „Pane, pane, těmto pánům je třeba důvěřovat a jejich radě věřit, neboť to je jejich řemeslo — a ne dopřávat víry tomuhle žvanilovi (a ukázal na Chabanse), který tomu vůbec nerozumí a kterého byste měl poslat zpátky hrát na housle, což je jeho řemeslo." Chabans mu řekl, že se domníval, že dal dobrou radu, a že ji podepře živými důvody; pan d'Épernon mu však řekl ještě horší věci. Princ de Condé ho umlčel a řekl mi, že by byl velmi rád, kdybych se podjal zmocnit se ravelínu, ale ať mu povím, jak na to chci jít. Tehdy jsem mu řekl:

„Pane, jedno z nejpodstatnějších pravidel našeho řemesla je útočit na věci opakem; vykládám to tak, že na vysoké dílo, jako je věž, vyvýšená bašta a vše ostatní, co činí, se má útočit zdola, totiž podkopem a minou — kdežto naopak nízké dílo, jako je tento ravelín, který vykukuje jen nosem a není ani dvě stopy nad povrchem, je třeba brát shora. Miny byly výborné na jednu z obou bašt, kterou bychom byli do deseti dnů dobyli, protože bylo snadné získat její patu; jinak je tomu u tohoto malého ravelínu, který je jakoby zapuštěn do země, dobře podminován a opevněn vším, čím lze, právě proti útoku zdola — jak jsme jej vedli a nic nezískali. K němu je třeba postavit kavalír vysoký pouhých šest stop a umístit na něj dvě děla; po každé straně toho kavalíru udělat malý kryt pro čtyři mušketýry a dvě přístupové cesty k výstupu a sestupu. A ráčíte-li vědět, jak to dílo tak snadno dobudu: jakmile tam budou obě děla umístěna, postavím po obou stranách čtyři sta mušketýrů, kteří budou bez ustání vystupovat a sestupovat z obou malých krytů a bez přestávky střílet do ravelínu. Dvacet dělových ran jej rozoře a rozbije všechny trámy, jimiž je opalisádován; pak budu mít padesát dělníků, kteří jej beze strachu a bez nebezpečí otevřou od hrotu až k hrdlu — a tak budete jeho pánem."

Jakmile jsem domluvil, řekl mi princ de Condé, jehož duch je tak výborný jako málokoho: „U Boha, máte pravdu, a přiznávám, že tímto způsobem je náš, a tito pánové jsou téhož mínění." Tak bylo mé mínění schváleno všemi a zvláště panem d'Épernon, a princ de Condé mi řekl: „Zaručuji se, že vám dám do pozítří dodat tři tisíce otepí." „A já vám," řekl jsem mu, „že vám o tři dny později dodám ravelín."

V úterý 4.[47] byl v deset hodin večer podniknut výpad na pikardský pluk v úseku pana de Montmorency. Byl jsem v našem zákopu, vzal jsem čtyři sta mužů a spěšně mu je přivedl; nepřítel se však neodvážil postoupit dál a pan de Montmorency mi tisíckrát děkoval a nabídl mi totéž, kdybych potřeboval.

V pátek 7. dorazily oddíly pana konetábla, čtyři tisíce pěších a tři sta koní. Šel jsem jim přidělit ležení[48] a odpoledne přijel on sám[49]. Vyjeli jsme mu naproti. Poblíž králova bytu mu dali rozbít množství stanů.

V sobotu 8. se k nám přiblížil pan de Rohan s oddíly, které vedl, aby je vrhl do Montpellieru, a ubytoval se ve Fontanès a v Corconne[50]. Vyjeli jsme jim se svou jízdou naproti, oni se však stáhli.

[46] Míněno patrně o míru nebo o blízkém příjezdu konetábla de Lesdiguières; v rukopise je mezera.
[47] V rukopise stojí „ve středu 4."; je to omyl v určení dne v týdnu, výpad se skutečně udál 4.
[48] Konetáblovy oddíly byly utábořeny jihozápadně od města, směrem k baště Saunerie.
[49] Podle Héroardova deníku přijel konetábl 6. října.
[50] Fontanès-de-Lecque, vesnice v kantonu Sommières. – Corconne, vesnice v kantonu Quissac, okres Vigan, departement Gard.

Téhož dne dorazily oddíly, které král zanechal panu de Vendôme k dobývání menších pevností dolního Languedoku; mohlo jich být bezmála tři tisíce pěších a pět set koní. Šel jsem jim přidělit ležení[51], než jsem vyrazil k Fontanès.

Toho dne a následující noci se začalo pracovat na onom malém kavalíru.

Před odjezdem pro mě princ de Condé poslal a sdělil mi svůj úmysl odejít od vojska; zakládal jej na příjezdu pana konetábla, který mu odnímal velení. Viděl také, že mír bude uzavřen a že na něm nemá podíl, jaký by si byl přál: protože byl otevřeně proti, král před ním jednání tajil. Udělal jsem, co jsem mohl, abych ho přesvědčil, aby se od králova boku nevzdaloval a upustil od cesty do Itálie, o níž uvažoval; bylo to však marné. Přišel tedy krále požádat o propuštění a tak na něj naléhal, že mu nakonec vyhověl; nazítří v neděli ráno 9. odjel, takže když jsem se vrátil z pole, kde jsem strávil noc, už jsem ho nezastihl.

Kolem páté hodiny odpolední se nepřátelé ubytovaní v Corconne objevili na návrší půl míle před Corconne, což nás přimělo zůstat celou noc ve zbrani.

V pondělí 10. byl uzavřen mír a pan de Rohan, doprovázený panem maršálem de Créquy a na jeho slovo, projel naším táborem a v osm hodin ráno vstoupil do Montpellieru, kde zůstal dva dny, aby tamní lid získal pro přijetí míru[52]; nechtěli jej, protože byl spojen s podmínkou přijmout do města posádku.

Ve středu 12.[53] jsem ráno přišel do rady a zdálo se mi, že se na mne král tváří méně vlídně než obvykle a nepromluvil na mne. Byl v komoře svých ptáků a krátce nato řekl společnosti, aby přišli držet radu do jeho pokoje; řekl to i panu kardinálu de la Valette a pánům de Chevreuse a d'Elbeuf a rovněž panu de Vendôme, který právě přijel. Byli tam pan konetábl, pánové d'Épernon, de Praslin, de Créquy, de Montmorency, polní maršálové a ubytovatelé d'Escures[54] a Fougeu[55] s panem strážcem pečetí a panem de Puisieux.

Když jsme vcházeli, řekl mi pan strážce pečetí: „Chtěl jsem vám na projev závazků, které k vám mám, poslat vaše listiny navoněné[56]; král však na mne včera večer po Bautruovi tak nesmírně naléhal, [abych je zapečetil][57], že jsem k tomu neměl kdy." „Jaké listiny?" odpověděl jsem mu. „Maršála Francie, na nějž půjdete skládat přísahu." Byl jsem tou nenadálou zprávou velmi překvapen a stejně tak potěšen; a v témže okamžiku král pronesl tato slova:

„Pánové, mám v úmyslu odměnit dobré a veliké služby, které jsem po řadu let přijal od pana de Bassompierre jak ve válkách, které jsem vedl, tak při jiných příležitostech, úřadem maršála Francie, věře, že mi v něm bude sloužit důstojně a užitečně. Přeji si znát vaše mínění, abych viděl, zda se shoduje s mým."

Tehdy mi všichni jedním hlasem prokázali tu čest, že o mně řekli víc dobrého, než ve mně bylo. Král mě pak beze slova vzal za ruku, usedl do svého křesla, dal mi pokleknout a složit přísahu a potom mi vložil hůl do ruky; poděkoval jsem mu nejponíženěji, jak jsem dovedl. Všichni přítomní mě přišli obejmout a poblahopřát mi k povýšení; a potom přišly všechny útvary vojska, pěší i jízdní, vzdát králi nejponíženější díky za volbu mé osoby, svého prvního polního maršála, za maršála Francie. A když

[51] Ležení pana de Vendôme bylo zřízeno západně od města, naproti baště Peyrou.

[52] Předchozí vydání mají „a".

[53] Datum nesedí s kalendářem: 12. října 1622 bylo úterý, středa až 13. Buď byla přísaha složena ve středu 13., nebo v úterý 12. a autor si spletl den v týdnu. Samotný obřad – rada, pokleknutí, přísaha, hůl do ruky a dělostřelecká salva – popisuje jen Bassompierre; běžné seznamy maršálů Francie uvádějí u jeho jmenování pouze rok.

[54] Charles Fougeu, pán d'Escures, nejstarší syn Hélieho Fougeu, pána des Fourneaux, a Anny Beloïs, byl breve z 1. října 1621 opatřen úřadem generálního maršála ubytování královských táborů a vojsk. Zemřel roku 1646.

[55] Jméno je v rukopise přepsáno, pravděpodobně Fougeu; předchozí vydání mají „Desfourneaux". Fougeu des Fourneaux, o němž už byla řeč v druhém svazku, byl bratr Fougeua d'Escures.

[56] Podle Furetièrova slovníku se o daru nebo výsadě, udělené ochotně a bez toho, že by příjemce platil výlohy za její vyhotovení, obrazně říkalo, že je „navoněná": listiny k úřadu nebo ke správě byly někomu poslány „celé navoněné", totiž aniž se musel namáhat o ně žádat, platit je nebo o jejich vyhotovení usilovat.

[57] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

ho dělostřelci požádali o dovolení vypálit téhož večera salvu ze všech děl, která ve vojsku byla, učinila pěchota totéž na radostnou salvu. Zatímco se tak dělo[58], dal se pan de Calonges[59], guvernér Montpellieru, u zákopu zeptat, proč se ta salva pálí; a když mu byla řečena příčina, vzkázal mi, že Montpellierští neudělají méně než vojsko, a dal vypálit všeobecnou salvu rovněž.

Téhož večera také poslali králi úplné rozhodnutí o míru; a tři dny předtím jsme o něm měli takovou jistotu, že se na našich pracích nic nehnulo.

Ve čtvrtek 13. vyšel pan de Rohan z Montpellieru, aby odnesl jejich vůli vyslancům shromážděným v Ganges[60] k rozhodnutí o míru. Byla tam ta nesnáz, že král chtěl v Montpellieru podržet posádku, kdežto městská obec chtěla svolit jen k tomu, aby tam zůstala tak dlouho, jak tam zůstane král, a neodvažovali se lidu navrhnout víc než to, že s ním vejde jen jeho obvyklá stráž. Nakonec bylo řečeno, že král město při odchodu ponechá svobodné; pan de Rohan však králi pověděl, že i kdyby ten článek nedodržel, ačkoli je v mírové smlouvě zapsán, hugenoti proto po zbraních znovu nesáhnou.

V pátek, v sobotu ani v neděli se nepřihodilo nic zvláštního.

V pondělí 17. se pan de Rohan vrátil do Montpellieru.

Úterý 18. uplynulo samými cestami sem a tam, až večer přinesli králi ratifikaci Montpellierských a pan de Rohan přišel krále navštívit.

Mír, vjezdy a cesta po Rhôně

Ve středu 19. přišli vyslanci pokleknout před králem; jejich jménem mluvil pan de Calonges. Poprosili o odpuštění své minulé vzpoury a poděkovali králi za milost, kterou jim prokazuje, že jim dává mír se zachováním jejich ediktů[61]. Po nich učinili totéž konzulové města Montpellieru. Potom král nařídil panu konetáblovi, aby se města ujal; ten uložil panu de Créquy a mně, abychom tam uvedli gardové pluky, francouzský a švýcarský. Provedli jsme to v takovém pořádku, že po celou noc nenastal sebemenší hluk ani poplach, ačkoli cizí vojáci, kteří město střežili, byli na baštách, lid v domech a čtyři tisíce Francouzů a Švýcarů z královské gardy v ulicích, na křižovatkách a na náměstích města.

Ve čtvrtek 20. jsme dali všechny cizí vojáky vyjít a poskytli jim doprovod až do Montferrier[62], odkud přešli do Cevenn. Potom král vykonal slavnostní vjezd[63] a oba gardové pluky byly hned po jeho vstupu rozmístěny po čtvrtích. Vše tam bylo tak pokojné, jako by tam nikdy války nebylo.

V sobotu 22. zemřel Rucellaï a krátce před skonem mě dal poprosit, abych ho navštívil. Měl skvrnitou horečku, která už propukla a byla velmi nakažlivá. Dal jsem otevřít montpellierskou bránu, jako bych jel do tábora, a šel za ním. Svěřil mi svou skříňku a své papíry a prosil mě, abych spálil dopisy, které k tomu uznám za vhodné; potom mě objal a vzápětí zemřel. Velmi jsem litoval, že jsem tam šel, protože jsem se nákazy bál; nakonec jsem však nic neřekl a nic zlého se nestalo.

V neděli 23. se městem konalo všeobecné procesí, při němž se nesla Nejsvětější svátost.

[58] Předchozí vydání mají „a když se měšťané hněvali“.

[59] N. Reverend de Bougy, pán de Calonges, šlechtic z Condomois, spřízněný s vévodou de Rohan, který mu svěřil velení v Montpellieru.

[60] Ganges, středisko kantonu v okrese Montpellier, na levém břehu Héraultu.

[61] Edikt byl vyhlášen v táboře před Montpellierem 19. října 1622 „a našeho kralování třináctého“ a 22. listopadu zapsán u parlamentu; datum 18. října, které se někdy uvádí, je dnem jednání, nikoli pečeti. Potvrdil nantský edikt a výkon reformovaného kultu, zakázal však politické sněmy, kruhy a rady pod trestem urážky Veličenstva a připustil jen konzistoře, kolokvia a synody k věcem čistě církevním. Z pevností jistoty zůstaly hugenotům v podstatě jen La Rochelle a Montauban; opevnění ostatních měst včetně Montpellieru, Nîmes a Uzès se mělo strhnout. Vévoda de Rohan dostal výměnou za poitouské guvernérství Nîmes, Uzès a šest set tisíc liber. Montpellier bylo slíbeno bez citadely a bez posádky, Valençay tam však zůstal se třemi pluky dohlížet na boření hradeb a citadela přišla vzápětí. Hlavní články lze číst v pamětech vévody de Rohan.

[62] Severně od Montpellieru.

[63] Král vyjel z Castelnau a vjel do města branou od Lattes.

Pondělí 24., úterý a středa uplynuly rozpouštěním oddílů pěších i jízdních; královně matce, královně, Monsieurovi a princům byly odňaty kompanie lehké jízdy, které byly na jejich jméno, a podrženo bylo jen devět po padesáti mužích, které zůstaly ve službě.

Téže středy byly do Montpellieru uvedeny pikardský a normandský pluk jako posádka a s nimi král ponechal polního maršála pana de Valençay[64].

Ve čtvrtek 27. vyjel král z Montpellieru a nocoval v Aymargues; pan d'Épernon, pan strážce pečetí a já jsme však jeli nocovat do Aigues-Mortes k Varennesovi, který nás pozval.

V pátek 28. jsme obědvali na břehu Rhôny u Saint-Romans a jeli nocovat do Arles, kam král dorazil nazítří; v neděli 30. tam vykonal slavnostní vjezd[65], při němž jsem poprvé kráčel v hodnosti maršála Francie bezprostředně před ním, po levici maršála de Praslin.

Listopad. – Král pobyl v Arles až do svátku Všech svatých, kdy se tam dotýkal nemocných[66], a nařídil mi, abych odvedl jeho vojsko k Privas, aby tam přijali mír, nebo aby tam byla vedena tvrdá válka, a zároveň abych vyčistil Rhônu od pěti bídných pevnůstek, které tam Brison[67] a jiní hugenoti vystavěli k loupežení. Sám se zatím vydal navštívit Provence a z Arles vyjel ve středu 2. listopadu; já jsem tam toho dne ještě zůstal, abych nechal oddíly vyrazit, a odjel jsem nazítří 3. do Avignonu, kde jsem zastihl pana de Vendôme. Ten mě večer vzal na ples k paní d'Ampus, své sestřenici[68], kde byla ubytována paní de Villars.

Zůstal jsem tam i nazítří a den poté, v sobotu 5., jsem přijel do Pont-Saint-Esprit[69], kde mě velmi dobře přijal a pohostil Mazargues, jenž tam byl guvernérem.

V neděli 6. jsem dal vojsko, dělostřelectvo a zavazadla převést po mostě, na nějž jsem dal nastlat množství slámy, aby se neotřásal, a nocoval jsem v Pierrelatte[70].

V pondělí 7. jsem přijel do Montélimaru a v úterý 8. jsem přešel po člunovém mostě, který byl zřízen přes Rhônu u le Pouzin[71], kde mi vyslanci z Privas přinesli přijetí míru a úplnou poslušnost všemu, co bych jim jménem krále nařídil. Poslal jsem k nim pana de Clostrevielle, aby to přijal, a sám jsem jel s deseti gardovými kompaniemi nocovat do la Voulte[72].

Ve středu 9. jsem dal obklíčit Beauchastel, které se mi vzápětí vzdalo na milost; a Brison, který mě dal požádat o glejt a dostal jej, za mnou přijel a vydal mi Charmes, Soyons a Cornas[73]. Ty jsem svěřil do rukou okolním sedlákům a slíbil jim, že své oddíly od nich stáhnu, jakmile všechny ty pevnůstky srovnají

[64]Vévoda de Rohan ve svých pamětech označuje ponechání posádky v Montpellieru za první porušení mírové smlouvy. Podle Bassompierra však s ním přinejmenším mlčky souhlasil.

[65]„Když lid volal ve svém nářečí: Ať žije náš dobrý král Ludvík, bylo ho slyšet říkat: Bůh vám žehnej, můj lide, Bůh vám žehnej." (Héroardův deník.) – Zprávu o vjezdu Ludvíka XIII. do Arles lze číst ve *Francouzském ceremoniálu*; podle ní kráčel pan de Schomberg v řadě po boku maršálů de Praslin a de Bassompierre.

[66]Na svátek Všech svatých se král na biskupském dvoře dotkl čtyř set šesti nemocných.

[67]Joachim, baron de Beaumont, pán de Brison, z domu Grimoard de Beauvoir du Roure, nejstarší syn Rostainga, barona de Beaumont, a Jeanne de Caires de la Bastide-d'Entragues, byl znám jako statečný Brison. Měl spory s vévodou de Rohan, který si na něj ve svých pamětech stěžuje. Breve z 27. srpna 1626 byl jmenován polním maršálem a roku 1628 ho v Privas zavraždil jeden protestant.

[68]Marie de Brancas, dcera Georgese de Brancas, markýze a potom vévody de Villars, a Julienne-Hippolyte d'Estrées, byla 13. července 1613 provdána za Henriho de Castellane, markýze d'Ampus. Paní de Villars, matka paní d'Ampus, byla sestrou Gabrielly d'Estrées, matky pana de Vendôme.

[69]Pont-Saint-Esprit, středisko kantonu v okrese Uzès, na pravém břehu Rhôny pod soutokem s Ardèche.

[70]Pierrelatte, středisko kantonu v okrese Montélimar, departement Drôme, na levém břehu Rhôny. Ačkoli pevnosti, které chtěl maršál de Bassompierre pokořit, ležely na pravém břehu, postupoval proti proudu po levém břehu, buď aby měl lepší cestu, nebo aby se vyhnul přechodu Ardèche a pochodu dosud nepřátelským krajem Vivarais.

[71]Le Pouzin, dnes vesnice v kantonu Chomerac, okres Privas, byl pravděpodobně jednou z pěti pevností, které měl maršál de Bassompierre přivést k povinnosti. Předešlé zimy přinutil vévoda de Lesdiguières le Pouzin ke kapitulaci poté, co přes Rhônu vrhl most; zavázal se však vydat je zpět protestantům, nebude-li uzavřen mír.

[72]La Voulte, středisko kantonu v okrese Privas.

[73]Beauchastel, Charmes a Soyons, vesnice v kantonu la Voulte; Cornas, vesnice v kantonu Saint-Péray, okres Tournon, departement Ardèche. Tyto čtyři pevnůstky stály po řadě na pravém břehu Rhôny směrem na sever.

se zemí. Učinili to s takovou pílí, že ve čtyři hodiny odpoledne po nich nezbylo ani stopy, a já jsem mohl, jak jsem také učinil, téhož večera znovu přejít Rhônu a jet nocovat do Valence. Tam jsem zastihl pana z Luçonu, který byl jmenován kardinálem a jel si pro klobouk ke králi[74]. Šel jsem ho pozdravit, a když jsem vydal rozkaz k pochodu vojska, odjel jsem nazítří ve čtvrtek 10.

Avignon a Lyon

Přijel jsem nocovat do Vienne, odkud jsem vyjel s panem maršálem de Saint-Géran, kterého jsem tam potkal, a nazítří v pátek jsme dorazili do Lyonu. Pan d'Alincourt[75] nám vyjel vstříc, pozval nás na oběd a potom nás vedl pozdravit nejprve královnu matku, která bydlela v Ainay[76], a po ní [královnu][77] v arcibiskupství; u té jsem zastihl paní princezny de Condé a de Conti, paní de Chevreuse, de Verneuil a konetáblovou de Montmorency.

Večer byla komedie.

V sobotu 12. se paní princezna de Conti a vévodkyně de Chevreuse na zprávu, která k nim došla, že pan princ de Joinville je v Avignonu v posledním tažení, nalodily na Rhônu, aby tam spěšně dorazily, a daly mě prosit, abych jel s nimi, aby se v případě smrti daly jeho úřady udržet v jeho domě.

Zůstal jsem v Lyonu ještě celý ten den, jak abych navštívil princezny, tak abych poslal vojsko do posádek nebo je podle svých rozkazů rozpustil. V neděli ráno jsem se nalodil, nocoval ve Valence a následujícího dne, v pondělí 14., jsem dorazil do Avignonu, kde jsem zastihl pana de Chevreuse mimo nebezpečí.

V úterý 15. jsme tam pobyli v dobré společnosti, která tam byla.

Ve středu 16. tam král vykonal slavnostní vjezd[78]. Měli jsme při něm jistý spor, neboť vicelegát si činil nárok kráčet mezi dvěma prvními maršály Francie a avignonský generál zbraní za posledním z nich a v řadě; nakonec jim to bylo přiznáno, protože to bylo na jejich území.

Ve čtvrtek 17. přijel pan Savojský za králem do Avignonu; ten mu vyjel naproti a přivedl ho do města, nechávaje ho kráčet po své levici. Když pak dorazili do paláce, nařídil král panu maršálu de Créquy a mně, abychom ho odvedli do malého paláce, kde mu dal připravit byt a skvěle ho po celou dobu jeho pobytu hostit[79].

V pátek 18. šel král k jezuitům poslechnout si komedii; odešel jsem odtud nemocen.

Toho večera bylo mnoho ohňostrojů.

Král zůstal v Avignonu do pondělí 21.[80], kdy odjel do Dauphiné; odtud vypudil všechny hugenoty z pevností, které tam drželi, a přiměl pana konetábla, aby ze svých pevností odstranil ty velitele, kteří nebyli katolíci[81].

---

[74] Po dlouhých jednáních dosáhl biskup z Luçonu povýšení na kardinála 5. září toho roku. V té chvíli nejel ještě pro klobouk, nýbrž ústně králi zopakovat díky, které mu už vyslovil dopisem z 23. září. Z Héroarda víme, že mu klobouk král předal v jednom lyonském kostele 10. prosince.

[75] Charles de Neufville, markýz d'Alincourt a de Villeroy, byl guvernérem Lyonu a Lyonska.

[76] Opatství Ainay v Lyonu; Chantérac zde odkazuje na poznámku ve čtvrtém svazku svého vydání.

[77] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

[78] Král vyjel z Arles 2. listopadu a postupně vykonal slavnostní vjezd 3. do Aix, 7. do Marseille, 13. do Tarasconu a 15. do Beaucaire, kde byl přítomen shromáždění stavů provincie Languedoc. Téhož dne se vrátil do Tarasconu a 16. odtud vyjel do Avignonu.

[79] Karel Emanuel přijel položit základy spojenecké smlouvy mezi Francií, Savojskem a Benátskou republikou, jejímž účelem bylo přinutit Španělsko, aby splnilo madridskou smlouvu a vrátilo Valtellinu Grisonům. Tato liga byla podepsána v Paříži 7. února následujícího roku.

[80] „Nasedá do kočáru a pan Savojský s ním, vyjíždí z Avignonu; po osmině míle pan Savojský z kočáru vystupuje a loučí se s ním, pokleknuv na jedno koleno, a vrací se do Piemontu." (Héroardův deník.)

[81] Vévoda de Rohan ve svých pamětech říká, že pevnosti, které byly v rukou konetábla, byly z této změny vyňaty, ale jen s velkými obtížemi a na ujištění maršála de Créquy, že k ní přikročí po smrti svého tchána.

Já jsem zatím zůstal v Avignonu, těžce nemocen skvrnitou horečkou, která na mně vyrazila v hojnosti, a mohl jsem se za králem vypravit teprve ve čtvrtek prvního prosince. Vyjel jsem z Avignonu a nocoval v Mondragonu[82], v pátek v Montélimaru, pak ve Valence a v pondělí 5. ve Vienne, kde jsem zastihl krále na návratu z Dauphiné (prosinec)[83]. V úterý 6. dorazil do Lyonu, kde zůstal s královnami a princeznami; každý večer byly komedie a ples až do neděle 11., kdy tam vykonal velmi skvělý slavnostní vjezd[84] a potom byl hostem u pana d'Alincourt, který mu rovněž uspořádal komedii.

V pondělí 12. se ples konal opět u pana d'Alincourt. Potom byla svatba pana de la Valette se slečnou de Verneuil[85].

V úterý a ve středu nato byly italské komedie a ohňostroje.

Ve čtvrtek 15. vyjel král naproti panu princi a paní princezně piemontské a princi Tomášovi[86], kteří ho přijeli navštívit[87].

V pátek jsem se usmířil s jednou milenkou.

V sobotu byl ples a v neděli 18. uspořádal pan d'Épernon velkou hostinu králi a celému dvoru. Potom byla komedie a po ní ohňostroje. Nato se král rozloučil s královnou matkou, s královnou svou ženou a s paní princeznou piemontskou, svou sestrou; nazítří před svítáním, v pondělí 19. prosince, vyjel z Lyonu, obědval v L'Arbresle a nocoval v Saint-Symphorien[88].

V úterý 20. přijel na oběd do Roanne, kde se chtěl nalodit[89]; shledal však řeku zamrzlou, takže musel po souši, a nocoval v la Pacaudière. Ve středu obědval v la Palisse a nocoval ve Varennes; ve čtvrtek nocoval ve Villeneuve, v pátek obědval v Magny[90] a nocoval v Nevers, kde ho pan de Nevers skvěle přijal.

V sobotu přijel do la Charité[91] a v noci, která byla vánoční, přistoupil k svátostem; pan de Chevreuse a já jsme mu přisluhovali.

Na Boží hod vánoční král v la Charité pobyl.

Schomberg se tam od pana de Puisieux a ode mne dověděl o smrti své matky[92].

Jménem krále jsem odpověděl jezuitům na jejich žádost o pět sou z každého měřice soli v krajích Nivernais, Bourbonnais a Auvergne.

[82] Mondragon, vesnice v kantonu Bollène, okres Orange, departement Vaucluse.
[83] Král se vydal přes Montélimar, Valence, Romans a Saint-Marcellin do Grenoblu, kde 29. listopadu vykonal slavnostní vjezd. Prvního prosince ho konetábl přijal ve svém domě ve Vizille; 3. vyjel z Grenoblu a 5. vjel do Vienne.
[84] Slavnostní vjezd krále a královny do Lyonu je popsán v knize nazvané *Slunce ve znamení Lva*.
[85] Předchozí vydání mají „paní de Verneuil". – Podle Héroarda byl král vzbuzen ve dvě hodiny po půlnoci, aby šel do královnina pokoje k zásnubám.
[86] Thomas-François Savojský, princ de Carignan, pátý syn Karla Emanuela I., vévody savojského, a Kateřiny Rakouské, byl jedním z velkých vojevůdců své doby. Oženil se s Marií Bourbonskou-Soissons a stal se zakladatelem větve Savoie-Carignan. Zemřel 22. ledna 1656.
[87] Piemontský princ přijel pokračovat v jednání, které začal jeho otec; značně je posunul kupředu.
[88] L'Arbresle, středisko kantonu v okrese Lyon. – Saint-Symphorien-de-Lay, středisko kantonu v okrese Roanne, departement Loire.
[89] Na Loiře. – Král měl v úmyslu sjet až do Briare a strávit tam vánoční svátky.
[90] La Pacaudière, středisko kantonu v okrese Roanne. – La Palisse, okresní středisko departementu Allier. – Varennes-sur--Allier, středisko kantonu v okrese la Palisse. – Villeneuve-sur-Allier, vesnice v kantonu Moulins, severně od města. – Magny, vesnice v kantonu Nevers.
[91] La Charité-sur-Loire, středisko kantonu v okrese Cosne, departement Nièvre.
[92] Paní de Schomberg zemřela v Nanteuil 23. prosince ve věku 83 let.

Byl rozsouzen spor prvních šlechticů komory o sloučení místa po nebožtíku d'Humières[93].

Králi došla zpráva o smrti prince de Guémené[94], guvernéra kraje Maine. Král mi tu správu nabídl a byl bych si ji velmi přál, neboť většího bych nechtěl, protože by mě zavazoval k pobytu v kraji. Řekl jsem však králi, že se budu snažit, aby byl ve věci mé osoby vždy chválen, a že jeho milosti a dobrodiní budu přijímat s takovými rozestupy, aby byl král chválen za svou dobrotu a já za svou skromnost; že teprve před dvěma měsíci mě poctil úřadem maršála Francie, a kdyby mě tak rychle učinil guvernérem provincie, mluvilo by se o tom. Nazítří v pondělí 26. za ním na nocleh do Bonny přijel maršál pan de Vitry, jemuž jsem radil, aby mu správu kraje Maine dal pod podmínkou, že svému bratru panu du Hallier přenechá královské místodržitelství v Brie, které držel. To však přijmout nechtěl, ať jsme s panem de Puisieux naléhali sebevíc; ten mě potom poprosil, abych ho podpořil v žádosti, kterou chtěl krále učinit pro pana maršála de la Châtre, svého švagra[95]. Požádal o to i pana de Schomberg, s nímž byl tehdy zdánlivě v dosti dobré shodě.

Pletichy kolem Schombergových financí

Není od věci říci zde něco o panu de Schomberg. Ten byl vždy pevně spojen s princem de Condé, panem kardinálem de Retz a panem strážcem pečetí de Vic a choval nechuť k panu de Puisieux. Řekl jsem výše, jak na mne v Moissacu naléhali, abych opustil přátelství pana de Puisieux, kterého chtěli zničit. On se však držel pevně, jak vlastní obratností, tak náklonností královou a také tím, že měl v rukou tajemství míru, z něhož byli ostatní vyloučeni. Pan de Schomberg se s ním v Montricoux jakž takž smířil, vida, že ho nemůže srazit, a požádal ho, aby mu u krále vymohl dovolení jednat o úřadu velmistra dělostřelectva, což jeho prostřednictvím získal[96]; pan de Puisieux mu posloužil i tehdy, když král jemu a mně slíbil dvě maršálské hole. Po smrti pana kardinála de Retz, která dosti brzy následovala po smrti strážce pečetí de Vic[97], se však Schomberg zcela přidal k princi de Condé, aby prosadil d'Aligra za strážce pečetí, ačkoli mu pan de Puisieux posloužil při získání správ Angoumois a Limousin; tehdy se pan de Puisieux postavil zcela proti němu. Krátce nato, na začátku obléhání Montpellieru, pan de Schomberg těžce onemocněl, a během té doby byl strážcem pečetí jmenován pan de Caumartin, jeho dávný otevřený nepřítel, a nově tím spíš, že ho Schomberg z pečetí vyloučil. Pan de Puisieux a on se tehdy spojili, aby na nemocného Schomberga udeřili: řekli králi, že zatímco zastával úřad dělostřelectva, zanedbával finance a nechával pokladníky beztrestně krást; že jim nerozumí a že královy věci se mu pod rukama rozpadají. Král je od přírody přístupný zlým službám, které chce někdo prokázat jinému, a zvlášť když je v tom zapleten jeho zájem; je dobrý hospodář až k lakotě v malých věcech, a přitom nikdy nebyl ve Francii král, který by tolik rozdal, tolik utratil, a tedy tolik ze svého království vytáhl jako on. Ale protože velmi dá na radu a spoléhá na ty, které si jednou k jejímu udílení zvolil, záleží vše na tom, jakou radu dostane. Král si tedy snadno vtiskl do mysli, co se o Schombergovi donášelo, a rozhorlil se proti němu tak, že řekl, že vyvázne-li ze své nemoci, musí se mu finance odejmout. Vzpomínám si, že jednoho dne, kdy byl Schomberg v posledním tažení a lékaři nad ním zoufali, mi pan strážce pečetí de Caumartin u krále řekl, že je nutné, aby si pan de Puisieux, on a já mohli dobrou hodinu promluvit o věci, na níž záleží, ale že si toho nikdo nesmí všimnout. Zvolili jsme východisko, že odjedu do bytu pana de Puisieux, který

[93] Podle rukopisného výkazu úředníků králů a královen, chovaného v Národní knihovně, byl počet prvních šlechticů komory, roku 1610 zvýšený ze dvou na tři ve prospěch pana de Souvré, roku 1618 zvýšen ze tří na čtyři ve prospěch Henriho de Nogaret de la Valette, hraběte de Candale; toho roku 1622 nahradil pan de Blainville. Dne 15. října 1622 byl markýz de Courtenvaux jmenován prvním šlechticem komory na místo markýze d'Humières, který sám roku 1620 nahradil vévodu de Bellegarde; roku 1623 postoupil svůj úřad panu de Montmorency a konečně vévoda de Chevreuse získal roku 1623 úřad vévody de Luynes. Počet prvních šlechticů komory tedy zůstal čtyři. Zřízení třetího úřadu však držitelé přijali jen s výhradou, že zanikne úmrtím; táž výhrada byla bezpochyby učiněna i při zřízení čtvrtého úřadu, a odtud mohl spor vzejít.

[94] Pierre de Rohan, princ de Guémené, druhý syn Louise de Rohan, prince de Guémené, a Léonor de Rohan, paní du Verger, starší bratr vévody de Montbazon.

[95] Louis de la Châtre, baron de la Maisonfort, maršál Francie od roku 1616, syn Clauda de la Châtre, pána a barona de la Maisonfort, maršála Francie, a Jeanne Chabotové, jeho druhé ženy; zemřel v říjnu 1630. Maršál de la Châtre se podruhé oženil s Élisabeth d'Estampes-Valençay, sestrou Charlotty d'Estampes, druhé ženy pana de Puisieux.

[96] Viz výše.

[97] Jak už bylo řečeno, pan de Vic zemřel několik dní po kardinálovi de Retz.

byl na cestě do Mauguio, pod záminkou, že jedu tryskem a sám obhlédnout jízdní stráž, kterou jsem měl na té straně; a když jsem vešel, dal jsem se dovést do jeho pokoje. Pan strážce pečetí, který pana de Puisieux přivezl ve svém kočáře, tam vystoupil, předstíraje, že mu má ještě něco sdělit. Když jsme se všichni tři zavřeli, předložili smrt pana de Schomberg jako jistou a řekli, že je třeba včas zajistit toho, kdo ho má ve financích nahradit, aby někdo králi do hlavy nevsunul člověka, který se k tomu nehodí nebo není náš přítel. Pan de Puisieux navrhl pana d'Alincourt a pana de Fleury[98], velmistra vod a lesů Francie; já jsem jmenoval pana de Sully jako osobu už známou a osvědčenou, všeobecně pokládanou za nejschopnější a toho úřadu nejznalejší, a kdyby on ne, jmenoval jsem pana markýze de Senecé. Pan strážce pečetí byl toho mínění ustanovit šest ředitelů financí, kteří by nemohli nic učinit jeden bez druhého, takže by jediný stačil zbývajícím zabránit, kdyby se chtěli dát na krádež; a prosil nás, bude-li tomu tak, aby jedním z těch šesti mohl být naším přičiněním jeho synovec jménem Tonnelier[99], kterého dal povýšit ze generálního prokurátora u dvora dávek na státního radu, a ujišťoval nás o jeho poctivosti a úplné způsobilosti. Nakonec jsme se shodli na oněch šesti ředitelích, a nebude-li to možné, na panu markýzi de Senecé, jehož všichni tři pokládáme za nejvhodnějšího; že se napíše panu kancléři pro jeho mínění, a bude-li věc zatím spěchat, předloží se králi jedno z těch dvou mínění[100] a mezitím se mu bude zlehka vsouvat do mysli. Stalo se, že jakmile se o tom s králem promluvilo, upřel zrak na pana de Senecé a šest ředitelů zamítl. Pan kancléř šest ředitelů schvaloval, domnívaje se, že ho jeho velká způsobilost a autorita udrží nad nimi vždy pánem; pro případ, že by úřad zůstal jediný, však schválil volbu pana de Senecé. A tak jsme se rozešli. Pan strážce pečetí, který panu de Schomberg nepřál, ho však [během jeho nemoci][101] podrýval tak, že král pomýšlel na jeho odvolání, jakmile se uzdraví, a držel ho jen princ de Condé, který se za něj stavěl — a ten odjel, jakmile viděl, že je mír rozhodnut. K uspíšení jeho pádu přistoupilo ještě toto: levoboček hraběte Petra Arnošta z Mansfeldu, mého prastrýce[102], který za českého povstání[103] přišel s tisícem jezdců, jež předtím měl ve službách pana Savojského[104] a ten je rozpustil, vstoupil do služeb falckraběte[105], jenž se dal korunovat králem. Ten ho umístil do Plzně, města v Čechách, kde shromáždil zbytky bělohorské bitvy; a když z nich sestavil dosti velký sbor, zmocnil se Haguenau[106], říšského města na Rýně, kde sebral vojsko. Proti němu poslal bavorský vévoda své vojsko pod velením barona d'Anholt[107], ten ho z Německa vyhnal a přinutil stáhnout se do sedanského území. To Pařížany tak poplašilo[108], když viděli krále zaměstnaného obléháním Montpellieru, že spěšně postavili vojsko, aby se mu postavilo, kdyby se chtěl vrhnout do Francie; velel mu pan de Nevers. Protože se však Mansfeld dal cestou do Flander, obléhání Montpellieru pokračovalo a král nechtěl upadnout do téže nesnáze jako předešlého roku, kdy ho nedostatek mužů přinutil zrušit obléhání Montaubanu, vzkázal, aby mu z těch už naverbovaných poslali deset tisíc pěších

[98] Nicolas Clausse, pán de Fleury, nejstarší syn Henriho Clausse, pána de Fleury, velmistra vod a lesů Francie, a Denise de Neufville, byl bratrancem markýze d'Alincourt z prvního kolena. Úřad velmistra vod a lesů byl za jeho života zrušen.

[99] Claude le Tonnelier, pán de Breteuil, syn Clauda le Tonnelier, pána de Breteuil, a Marie le Charron, se oženil s Marií le Fèvre de Caumartin, dcerou Françoise le Fèvre de Caumartin, pána de Mormant, mladšího bratra strážce pečetí. Zemřel 9. dubna 1630.

[100] Předchozí vydání mají „přátel".

[101] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[102] Arnošt z Mansfeldu, markýz de Castelnuovo, známější jako mansfeldský levoboček, slavný dobrodruh a velký vojevůdce, narozen 1580, zemřel 20. listopadu 1626; byl synem Petra Arnošta, hraběte a knížete z Mansfeldu, a ženy, kterou Moréri označuje jako dámu z Mechelenu a Hübner ve svých genealogických tabulkách nazývá paní Malini a uvádí jako třetí ženu hraběte Petra Arnošta. – Viz Dodatek V.

[103] Roku 1618.

[104] Hnala ho nenávist k rakouskému domu, jež byla jednou z hlavních pohnutek jeho života; proto Mansfeld roku 1616 nabídl své služby Karlu Emanuelovi v boji, který ten kníže vedl proti Španělsku.

[105] Fridrich V., falckrabě rýnský, syn Fridricha IV., falckraběte rýnského, a Luisy Juliány Nasavské, narozen 16. srpna 1596, zemřel 19. listopadu 1632. Roku 1619 byl zvolen českým králem.

[106] Haguenau na řece Moder nedaleko levého břehu Rýna, tehdy svobodné říšské město Dolního Alsaska, bývalo střediskem kantonu v okrese Štrasburk. Mansfeld se Haguenau zmocnil koncem roku 1621.

[107] Jean-Jacques de Bronchorst, baron a hrabě d'Anholt ve Vestfálsku, druhý syn Jacquese de Bronchorst, barona d'Anholt, a Gertrudy de Müllendonck a Drachenfels, se vyznamenal za třicetileté války jako generál vojsk katolické ligy. Zemřel 19. října 1630.

[108] Vévoda de Bouillon prý Arnošta z Mansfeldu pobízel, aby se vrhl na Champagne a vytvořil tam odvedení pozornosti ve prospěch francouzských protestantů.

a osm set koní na obnovu jeho vojska, anebo aby je poslali do Itálie, kdyby se madridská smlouva neuskutečnila. Pan kancléř, který měl v Paříži vrchní správu věcí, dal velení nad nimi panu d'Angoulême a úřad polního maršála la Vieuvillovi; ti je přivedli až k Lyonu, odkud byl la Vieuville poslán do Montpellieru pro královy rozkazy, co má to vojsko dělat. La Vieuville byl zapřisáhlým nepřítelem pana de Schomberg, protože mu ten škrtl na champagneském rozpočtu dva tisíce tolarů ročně, které si dal udělit jako náhradu za správu Mézières, o niž přišel za prvních nepokojů[109]. Věda, že Schomberg kolísá, chopil se příležitosti svrhnout ho docela. Táhl s vojskem přes Bresse a navrhl panu Velkému, aby usiloval o finance, řka mu, že má neomylné prostředky Schomberga sesadit. Ten se sice uzdravil, ale ne z ran, které mu zasadili v králově mysli, takže la Vieuville došel sluchu, když v Montpellieru krále nejponíženěji prosil, aby jeho tchána Beaumarchaise[110] zprostil povinnosti nastoupit příštího Nového roku do úřadu pokladníka státní pokladny, protože to nemůže učinit bez zjevné zkázy, když pan de Schomberg předem utratil veškerý důchod Jeho Veličenstva na příští rok až do posledního čtvrtletí. Řekl králi, že kdyby šlo jen o zálohu jednoho milionu zlatých, aby věci Jeho Veličenstva mohly běžet, Beaumarchais by jej na svůj úvěr a na úvěr svých přátel sehnal; že však jeho ramena nejsou dost silná, aby unesla celé břímě výdajů roku jeho úřadu, a že ho se sepjatýma rukama prosí, aby ho toho zbavil — což by nedělal, kdyby v tom viděl nějakou možnost obstát, neboť by to pro něj byl značný zisk; vidí však jistou zkázu. Ty řeči krále polekaly tak, že uvěřil, že je zničen, že nebude mít příští rok z čeho žít a že je třeba spěšně zjednat nápravu. V tu chvíli poslal pro pány strážce pečetí, de Puisieux a pro mne, dal la Vieuvillovi zopakovat vše, co mu předložil, a pak řekl: „Je třeba ještě dnes Schombergovi finance odejmout." Pan strážce pečetí mu přizvukoval, la Vieuville přiléval, pan de Puisieux mluvil obojace; jediný já jsem tehdy králi řekl:

„Sire, slyšíte jen jednu stranu. Snad vám pan de Schomberg ukáže, že vaše věci nejsou v tom stavu, jak se vám říká; nikdo nezná jejich podstatu než ten, kdo je spravuje. A potom, Sire, i kdybyste je teď panu de Schomberg z rukou vzal, dá vám to větší podklad, než jaký je? Ten, kdo je převezme, vám [111] půjčí ty čtyři nebo pět milionů zlatých, o nichž pan de la Vieuville říká, že je potřebujete? V nejhorším najdete vždy víc úvěru na slovo zaběhlého správce financí než na slovo nováčka, který při svém příchodu způsobí, že se všechny měšce nájemců daní zavřou, dokud nepoznají, z jakého je dřeva. A konečně, Sire, radím Vašemu Veličenstvu, aby vyčkalo, až budete v Lyonu; tam se o tom poradíte s královnou svou matkou a budete tam mít po ruce markýze de Senecé, abyste finance vzal z jedné ruky a vložil do druhé."

„Ano, ale zatím," řekl pan strážce pečetí, „psi sežerou zajíce: nový rok se blíží a je třeba pokladníka státní pokladny, aby jej zahájil."

Odpověděl jsem mu:

„Nikdy jsem neslyšel, že by se k nalezení pokladníka státní pokladny musel vyhnat superintendant, a že když ho vyženete v Montpellieru, najdete ho v Paříži. Mějte strpení, vyjasněte si, co vám pan de la Vieuville říká, a dostaňte se někam, kde budete moci rozhodnutí, která učiníte, také provést."

Nakonec mi uvěřili, ale s velkou nesnází. A když od krále odešli, uvážil jsem, že změnou se nikdy nic nenapraví a že pan de Schomberg vojska dobře vydržoval, že peněz nebylo nedostatek, že ho finančníci měli rádi a věřili jeho slovu; že pan strážce pečetí, můj dobrý přítel, má víc zášti a osobního zájmu než ohledu na dobro královských věcí; že Schomberga neobviňují z krádeže, nýbrž z nedbalosti, a že ta nedbalost není zjevná, nýbrž jen v řečech těch, kdo mu nepřejí. Zdálo se mi, že finance jdou dost dobře a že změnou rukou by se mohly změnit k horšímu. Zatímco jsem o tom uvažoval, vrátil se pan de Puisieux a oznámil králi, že právě dostal zprávu, že pan markýz de Senecé zemřel v Lyonu na zranění, které utrpěl u Royanu. Měl jsem z toho velkou nelibost, jak ji ze své strany projevil i král; a protože

[109] Roku 1614.

[110] Markýz de la Vieuville se roku 1611 oženil s Marií Bouhier, dcerou Vincenta Bouhiera, pána de Beaumarchais, královského rady v jeho státní i tajné radě a pokladníka státní pokladny, a Marie Hotmanové.

[111] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno; jeho vypuštěním se věta stávala oznamovací, kdežto s ním je tázací se záporným smyslem.

právě jemu byly finance určeny a neměli jsme po ruce nikoho, kdo by je dokázal zastávat lépe než pan de Schomberg (pan kancléř totiž výslovně vylučoval pana de Sully, což mělo u krále váhu pro jeho náboženství), utvrdil jsem se stále víc [v záměru, který jsem měl][112], udržet věci v tom stavu, v jakém byly, a nic neměnit. A vida, že nemám jistějšího prostředku než oddalování, dosáhl jsem u krále, že o tom nebude mluvit až do Lyonu. Ale protože jeho duch byl bázlivý a protože ho tlačili moji dva přátelé, jakmile dorazil do Arles, vytáhl věc znovu na přetřes; a já jsem ještě důrazněji než předtím trval na tom, aby veškeré rozhodnutí odložil do Lyonu. Nato mě poslal s vojskem do Vivarais a sám odjel do Provence, kde na to znovu přišla řeč; protože mi to však slíbil, nechtěl nic říci, dokud jsem ho neuviděl v Avignonu, kde znovu naléhal a dokonce se na mne rozhněval, že Schomberga příliš hájím, a jen stěží jsem docílil odkladu do Lyonu.

Zatím jsem v Avignonu mluvil s panem de Schomberg a zeptal se ho, v jakém stavu jsou královy finance, zda je příští rok prožrán a zda nemá na poslední čtvrtletí žádný fond. On mi však s velkou jistotou řekl, že má z čeho tento rok dokončit, aniž sáhne na příští, a že má osm milionů livrů mimořádných prostředků vedle královského důchodu, které nejdou k tíži[113] lidu ani jednotlivců ani na úkor důchodu Jeho Veličenstva, aby mu umožnily příští rok tučně přečkat. Zeptal jsem se ho, zda to může králi ukázat a předložit mu o tom výkaz. Řekl, že ano, a budu-li chtít, do tří dnů. Tehdy jsem mu řekl, aniž jsem někoho jmenoval, že králi se dává slyšet opak a že je nutné, aby mu to vyjasnil; ujistil mě, že to učiní, a poděkoval mi za zprávu. Potom jsem králi pověděl, co mi Schomberg řekl; velmi ho to potěšilo a nařídil mi ověřit, zda je tomu tak, a v tom případě že ho nevymění, neboť ho pokládá za dobrého muže a ne za zloděje (to jsou jeho slova). Schomberg s ním o dvě hodiny později mluvil a král zůstal spokojen; ujistil mě, že ukáže-li mu, co mu řekl, podrží ho, ale ať o tom před svými přáteli nedávám nic najevo. Nato jsem onemocněl a krále jsem znovu uviděl až ve Vienne, kde mi řekl, že mu pan de Schomberg ukázal, co tvrdil, a že ho vyměnit nechce. Řekl jsem mu tehdy, že je-li tomu tak, je třeba je zase svést dohromady — nejprve pana de Puisieux a jeho a potom pana strážce pečetí a jeho; schválil to a nařídil mi na tom pracovat. Když jsme byli v Lyonu, znovu na něj naléhali, aby Schomberga vyhodil ze sedla; a protože shledali krále pomalejším než obvykle, bylo mi snadné přimět pana de Puisieux ke smíru se Schombergem, který si jej vroucně přál. Podařilo se to tak dobře, že odjeli spolu, při odjezdu z Lyonu spolu obědvali u pana de Châteauneuf, a když je v Roanne dohonil král, pokračovali společně v jeho průvodu.

Návrat do Paříže

Z Bonny jel král v úterý 27. nocovat do Nogentu[114], nazítří obědval v Montargis a nocoval v Château--Landon[115]. Tam poprosil pan de Schomberg pana de Puisieux a mne, abychom u krále posloužili panu de Liancourt, jeho zeti[116], aby mu král dovolil odkoupit úřad prvního šlechtice komory, který měl pan d'Humières; král to povolil. A protože král nazítří odjížděl na několik dní do Malesherbes[117] a my jsme jeli do Paříže, rozloučili jsme se s Jeho Veličenstvem. Já jsem mu v přítomnosti pánů de Schomberg a de Puisieux po nejponíženějším poděkování za milosti, pocty a důvěrnosti, které mi prokázal, také poprosil o odpuštění, že jsem jich příliš důvěrně zneužíval, což vzbudilo domněnku, že usiluji o vysokou přízeň, a zavdalo princi de Condé příčinu upozornit ho, že chci řídit jeho věci. Že to nikdy nebylo mým záměrem, nýbrž aby Jeho Veličenstvo řídilo moje; a že se brzy ukáže, zda to byl můj úmysl, neboť už nebudu chodit krále bavit po tom, co ulehne, ani ho nebudu navštěvovat jinak než abych mu jako ostatní

[112] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[113] K tíži.
[114] Nogent-sur-Vernisson, městečko v kantonu Châtillon-sur-Loing, okres Montargis, departement Loiret.
[115] Château-Landon, středisko kantonu v okrese Fontainebleau, departement Seine-et-Marne.
[116] Roger du Plessis, pán de Liancourt, později vévoda de la Rocheguyon, syn Charlese du Plessis, pána de Liancourt, a Antoinette de Pons, markýzy de Guercheville, se 24. února 1620 oženil s Jeanne de Schomberg, dcerou pana de Schomberg a Françoise d'Espinay-Durtal. Podle již citovaného rukopisného výkazu se stal prvním šlechticem komory teprve roku 1625 na místo vévody de Chevreuse; úřad pana d'Humières získal markýz de Courtenvaux.
[117] Malesherbes, dnes středisko kantonu v okrese Pithiviers, departement Loiret, bylo tehdy panstvím Balsaců d'Entragues. Král zůstal v Bois-de-Malesherbes do 6. ledna 1623.

skládal poklonu a přijal heslo. Král mi řekl, že naopak chce, abych pokračoval jako dosud, a že mi chce prokazovat zvláštnější milosti než kdy předtím; odpověděl jsem mu, že bych je nepřijal.

Tak jsme nazítří odjeli, pánové de Chevreuse, de Schomberg, de Puisieux a já, a ve čtvrtek 29. prosince[118] jsme po rozloučení s panem de Puisieux u Berny[119], kde při loučení panu de Schomberg mnohokrát ujišťoval o svém přátelství, dorazili do Paříže.

Už jsem řekl, jak se pan de Schomberg dověděl o smrti své matky; to ho při příjezdu do Paříže přimělo nikomu se neukazovat, neboť ještě nebyl ve smutku, a zdržet se tam jen jednu noc. Když dorazil do svého paláce, poslal pana Malliera[120] k panu kancléři, který bydlel naproti, aby ho poprosil o prominutí, nepřijde-li ho navštívit, vzhledem ke své ztrátě, která mu brání vyjít v tom stavu, v jakém je, a že ho navštíví po návratu z Nanteuil. Současně poslal Andillyho[121] k panu kardinálu de la Rochefoucauld (který se po smrti kardinála de Retz stal ministrem) s touž omluvou a se žádostí o setkání u rekolektů nazítří. Když se to pan kancléř dověděl, pevně uvěřil, že pan de Schomberg k němu nechová dobrou vůli, když jím takto pohrdl; a když mě nazítří uviděl, poprosil mě, abych vzal zpět slovo, jehož jsem byl mezi jeho synem a jím uschovatelem, a že s panem de Schomberg nechce mít nic zvláštního.

---

[118] Téhož dne.

[119] Pan de Puisieux byl pánem na Berny u Paříže.

[120] Autor zde nejprve napsal jméno Andillyho, které škrtl a nahradil jménem pana Malliera. – Claude Mallier, pán du Houssay, byl intendantem financí. Z manželství s Marií Melissantovou měl mimo jiné syna Clauda Malliera, pána du Houssay, který byl vyslancem v Benátkách.

[121] Předchozí vydání mají „spěšně“. – Robert Arnauld, pán d’Andilly, syn Antoina Arnaulda, slavného advokáta, a Catherine Marion, paní d’Andilly, byl prvním úředníkem superintendanta financí.

IV. Pád ministrů, Richelieu v radě a vyslanectví ve Švýcarech (1623–1625)

[Tři roky bez války, zato s nepřetržitými dvorskými pády. Schomberg přichází o finance, kancléř de Sillery a jeho syn Puisieux o moc, a muž, který je svrhl — La Vieuville — skončí sám ve vězení ani ne po roce. Do rady vstoupí kardinál de Richelieu a odtud už neodejde. Bassompierre mezitím odmítá nabízené úřady, odrazuje Monsieura od sňatku, který by rozdělil dům Condé, a na konci kapitoly odjíždí jako mimořádný vyslanec do Švýcarska jednat o Valtellině.]

1623: Schomberg přichází o finance

Leden. – Tak jsme zahájili rok 1623 příjezdem do Paříže, [kde][1] král krátce nato[2] vykonal jakýsi slavnostní vjezd. Monsieur v něm nechtěl strpět, aby hrabě de Soissons kráčel s ním, a hrabě učinil totéž vůči panu de Guise, který se stáhl. Přihodilo se také, že kupecký probošt[3] si činil nárok kráčet bezprostředně před králem, protože to prý není slavnostní vjezd, nýbrž radostný nástup; maršálové Francie tím pohrdli natolik, že se o to ani nechtěli přít, a přijeli jsme, aniž jsme krále doprovázeli. Ten hned po příjezdu jednal a krátce nato, v únoru, uzavřel útočnou i obrannou ligu s vévodou savojským a Benátskou republikou, aby Valtellina byla vrácena Grisonům. Zároveň markýz de Mirabel[4] nabídl králi jménem španělského krále splnění madridské smlouvy a oznámil, že pokud jde o to, co se v řečené smlouvě mluví o zavedení náboženství[5], španělský král se docela podřídí rozhodnutí papežovu; to král přijal a podřídil se rovněž. A tak, když naše věci navenek utichly a uvnitř byl zaveden mír, obrátily se naše myšlenky a záměry ke dvoru — a věci pana de Schomberg se dostaly do velmi špatného stavu. Pan de Beaumarchais totiž králi rovnou řekl, že nemůže poskytnout potřebné zálohy, nebude-li si jist, že se mu vrátí, a že obvyklý fond k tomu nestačí pro špatný stav, do něhož pan de Schomberg jeho finance přivedl. Pan kancléř do toho vstoupil a přivedl krále k pevnému rozhodnutí finance mu odejmout; a aby mě král nemohl dát od toho odvrátit, dali mu pokradmu donést, že mi pan de Schomberg dá finančníky zaplatit mé dluhy, udrží-li se. Řekl jsem panu de Schomberg po jeho návratu z Nanteuil, co mi pan kancléř o něm pověděl; a on se domníval, že věc spraví, když mu vyloží důvody, pro něž ho tehdy nechtěl navštívit. Cítil se jistější po smrti, která [v té době][6] potkala pana strážce pečetí a která zároveň přiměla pana kancléře usilovat o jejich navrácení, jehož dosáhl; a nedělal si starosti s tím, kdo dostane finance, představuje si, že kdokoli je dostane, bude na něm vždy záviset pro jeho způsobilost a velkou autoritu. Když tedy pan de Beaumarchais králi řekl, že zálohy poskytne, dosadí-li nějakého superintendanta, u něhož si bude jist návratností, a La Vieuville ho otevřeně o superintendanci požádal pod podmínkou, že nezhostí-li se jí dobře do dvou nebo tří měsíců, bude na jeho místo dosazen jiný — a s pletichami, které k tomu rozvinul —, stalo se, že mu ji král dal a pana de Schomberg vyhnal[7], a s ním i generálního kontrolora pana de Castille a tři intendanty financí, z nichž prezident de Chevry byl krátce nato dosazen zpět.

---

[1] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

[2] 10. ledna.

[3] Kupeckým proboštem byl v té době Nicolas de Bailleul, pozdější superintendant financí.

[4] Markýz de Mirabel byl španělským vyslancem ve Francii v letech 1621 až 1632.

[5] V katolické Valtellině.

[6] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna. – Pan de Schomberg a kancléř mohli mít v té věci jen předtuchy a naděje: pan de Caumartin zemřel až 21. ledna a kancléř dosáhl navrácení pečetí teprve 23., kdežto superintendant financí upadl v nemilost už 20. ledna.

[7] Místa z Héroardova deníku dávají tušit, že královna matka, která v té době znovu získala vliv na králova ducha, nebyla té změně cizí: „Dne 19. (ledna) jde na mši, vrací se ke královně své matce, dá vyjít všem až po ženy, zůstane s ní sám, pan de la Vieuville, kapitán gardy, sám u dveří.“ — „Dne 20. jde do bourbonské kaple; vrací se k radě ke královně své matce, kde s nimi byli pan kancléř a jeho syn pan de Puisieux, a kde došlo na propuštění pana hraběte de Schomberg, superintendanta financí, jež mu písemně přinesl kabinetní tajemník pan Tronçon.“

Krátce nato[8] se pan de Schomberg bil s hrabětem de Candale[9], který ho vyzval ve věci správy Angoulême, jež mu předtím náležela jako nástupnická.

Zpočátku nebyl La Vieuville v úzké radě, a protože se ke každému choval vlídně, byl trpěn, ne-li vážen[10]. Neuplynulo však mnoho dní a začal pletichařit: nejprve aby vyhnal pány de Sillery, kancléře, a de Puisieux, své dobrodince, a potom všechny, které viděl u krále — a zvlášť mne. Neopomněl jsem ukázat jeho záměr panu kancléři; ten jím však pohrdal tak, že si toho nikdy nevšímal[11].

Březen. – V té době pan de Montmorency, který netrpělivě snášel, že jeho tchyně paní konetáblová — která, jak sama říkala, přijala úřad dvorní dámy královny pod podmínkou, že nad ní nebude žádná vrchní správkyně — musela vidět, jak je nad ni dosazena paní de Luynes, nyní vévodkyně de Chevreuse, si na to králi stěžoval a žádal, aby král někoho pověřil prozkoumáním práv jeho tchyně a podáním zprávy v radě, aby se tam rozhodlo, co je po právu. Pan de Chevreuse, který nikdy neměl úřad své ženy dát v sázku, svolil (v květnu), aby se o věci jednalo, na ujištění pana de Puisieux, že mu v té záležitosti nebude ukřivděno, a odevzdal (v červnu) své listiny panu de Châteauneuf, kterého král pověřil věc prošetřit a podat o ní radě zprávu.

Červenec. – Jedna i druhá strana velmi naléhaly a obě mě prosily, abych v jejich prospěch užil svého ducha a své skrovné moci (v srpnu, září a říjnu). Protože jsem však byl velmi oddán oběma domům a zvláštním služebníkem paní princezen de Condé a de Conti, které věc pokládaly za svou, vymohl jsem na nich i na nich samých, že se do té záležitosti plést nebudu. Skončila nakonec koncem podzimu (v listopadu) v Saint-Germain tak, že jedna i druhá byly svých úřadů zbaveny — proti mínění pana de Puisieux, který od onoho dne jasně viděl svou blízkou zkázu, ale z ješitnosti ji chtěl před přáteli skrýt, aby u nich neztratil úvěr. Zeptal se mě, co soudím o rozhodnutí, které právě padlo, a já jsem mu řekl, že se mi zdá nejhorší, jaké mohlo být vyneseno, neboť obě strany jsou uraženy a soudce (jímž byl král) bude odsouzen k náhradě nákladů. Řekl mi tehdy, že krále to nebude stát nic; a já jsem mu odvětil, že to zaplatí dráž, než kdyby to byl koupil po dobrém, a že aby si neznepřátelil dva tak veliké domy, jako je lotrinský a montmorencyovský, měl by tak učinit. Jinak je se co obávat — vzhledem ke špatnému stavu, v jakém Francie je, a k nejistotě míru s hugenoty, kteří naléhavě[12] žádají stržení Fort-Louis —, že král bude za nějaký čas nucen mírovou smlouvou obnovit, co teď zničil. Myslel jsem, že to říkám důvěrnému příteli a v řeči; pan de Puisieux to však, aby se zavděčil, šel povědět králi a král La Vieuvillovi. Ten, potěšen, že našel příležitost mi uškodit, řekl králi, že ty řeči jsou zločinné a zasluhují Bastilu [nebo horší][13]. Král se na mne proto mračil a týden se mnou nemluvil, dokud si na mne nepostěžoval panu kardinálu de la Rochefoucauld a otci Seguiranovi[14]; ti mi to pověděli a usmířili mě s ním[15].

[8]Tuto zmínku připsal autor na okraj.

[9]Podle Mercure françois měl Schomberg velký spor s hrabětem de Candale, který si činil nárok na nástupnictví po svém otci vévodovi d'Épernon ve správě Angoulême, a musel se s ním bít v souboji; ten skončil smrtí Saint-Michela de Saldagne, jenž mu přinesl výzvu až na jeho zámek v Nanteuil. – Henri de Nogaret de la Valette, zvaný de Foix, hrabě de Candale, nejstarší syn Jeana-Louise de Nogaret de la Valette, vévody d'Épernon, a Marguerite de Foix, hraběnky de Candale, zemřel 11. února 1639. Roku 1611 se oženil s Annou, vévodkyní de Hallwin; když bylo to manželství prohlášeno za neplatné, provdala se Anna de Hallwin roku 1620 za syna pana de Schomberg. – Narodil se roku 1591 a padl 11. února 1639 při obléhání Casale. Guvernér v Angoumois od roku 1596, pair Francie od 1611, roku 1616 přestoupil k reformovaným, od roku 1624 v benátských službách, potom znovu ve francouzském velení. Candale od Montpellieru roku 1622, protivník pana de Schomberg v souboji roku 1623 i velitel benátských jednotek proti Pappenheimovi roku 1625 jsou jedna a táž osoba. (rešerše LP)

[10]Předchozí vydání mají „byl vážen, nebo aspoň trpěn".

[11]Viz Dodatek VI.

[12]Předchozí vydání mají „právem"; dějepisec Levassor z toho vyvozoval, že maršál de Bassompierre dával požadavkům Rochelleských za pravdu. – Fort-Louis, vybudovaný hrabětem de Soissons naproti La Rochelle, měl být stržen poté, co Rochelleští sami strhnou část svých opevnění. Nejenže se tato úmluva mírové smlouvy neplnila, ale Arnauld, guvernér Fort-Louis, tu pevnost neustále zesiloval.

[13]Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[14]Otec Seguiran, jezuita, nastoupil po otci Arnouxovi jako králův zpovědník.

[15]Viz Dodatek VII.

1624: pád kancléře a Richelieu v radě

Leden. – Tak skončil rok tisíc šest set dvacet tři a začátek roku 1624 byl vyplněn odnímáním pečetí z rukou pana kancléře. Ten viděl své štěstí sražené a že nepřátelé nad ním nabývají vrchu, a tak je králi vrátil[16] dřív, než si o ně řekl, a ulehl ze strachu, aby nebyl sražen k zemi. Bylo to však marné: La Vieuville, podporovaný jinými mocnými osobami, zvláště královnou matkou, která se znovu dostala[17] do těsné shody s králem svým synem, dosáhl toho, že pan kancléř a pan de Puisieux dostali v únoru propuštění. Král jim v neděli 4. února napsal, aby se odebrali do některého ze svých domů mimo Paříž, což nazítří učinili. Tím se La Vieuville ocitl v nejvyšší přízni a od té chvíle otevřeně pracoval na mé zkáze, protože mě nedokázal ohnout k tomu, abych opustil své přátele, oč mě před [minulými][18] Vánocemi naléhavě prosil, a abych se s ním svázal těsným přátelstvím.

Král zároveň dal pečeti panu d'Aligre[19], kterého jsem neopomněl navštívit, ačkoli jsem věděl, že mě nemá rád, a to ve společnosti pánů de Créquy a de Saint-Luc. Přijal nás velmi vlídně, a mne zvlášť; a když se tomu jiní, kteří mu rovněž přišli blahopřát, podivovali, řekl jsem jim nahlas: „Nedivte se, pánové, jak vlídně mě pan nový strážce pečetí přijímá: jsem příčinou toho, že mu je král dnes vložil do rukou." Řekl mi tehdy: „Nevěděl jsem, pane, že jsem vám takto zavázán; prosím vás, povězte mi jak." „Pane," řekl jsem mu, „beze mne byste je nebyl dostal dnes, nýbrž už loni." Dal se do smíchu a řekl mi, že je to pravda, ale že jsem konal svou povinnost: když mě o to nežádal on, jehož jsem sotva znal, byl jsem povinen jednat pro svého přítele pana de Caumartin. Potom mi řekl, že mě prosí, abych ho měl rád, a že mi před těmi pány přísahá, že bude věrně mým služebníkem a přítelem — jak mi to ostatně od té doby při každé příležitosti dosvědčil.

Potom přišel svatogermánský trh a po něm dva výborné balety, které jsme tančili s králem první[20] a potom s královnou. Na tom byl přítomen hrabě z Hollandu, jenž přijel jménem anglického krále ohledat půdu, zda by se vyslechl návrh na sňatek prince waleského, jeho syna, s paní Alžbětou[21], nejmladší dcerou Francie.

Nato nastal půst[22], v němž La Vieuville v březnu králi ukázal, že jsem si v srozumění se státním sekretářem pro válku, jímž byl pan de Puisieux, dal přiznat dvacet čtyři tisíce livrů ročního platu ze švýcarských pluků, které mi po právu nenáležejí. Požádal jsem, abych mohl své právo doložit v plné radě, což jsem jednoho odpoledne před králem učinil; a když mi chtěl La Vieuville odporovat, pěkně jsem mu vyčinil. Mé výkazy nicméně zůstaly ležet.

Duben. – Mezitím odjel král do Compiègne, kde jsem s ním o své věci dvakrát mluvil. Potom jsem ho v květnu požádal o možnost pohovořit s ním, protože jsem věděl, že mě La Vieuville obviňuje, že jsem španělský penzista, a dokonce dal zatknout jistého Lopeze[23], Španěla, který ke mně docházel, v naději, že jeho prostřednictvím na mne něco najde. Král mi nakonec slíbil, že se mnou promluví mezi čtyřma očima; učinil tak v červnu jednoho večera na valu u své pracovny, a rozneslo se, že tehdy mluvil

---

16

2. ledna.

17 Předchozí vydání mají „byla dosazena". – Královna matka, která tehdy vyvíjela velké úsilí, aby dostala kardinála de Richelieu do rady, chtěla kancléře a pana de Puisieux zničit, protože jí v tom záměru kříží cestu.

18 Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

19 Listinami z 6. ledna.

20 Viz Dodatek VIII.

21 Henrietta Marie, nikoli Alžběta. – Dlouho vedená jednání o sňatku Karla, prince waleského, s infantkou Marií Annou, sestrou španělského krále Filipa IV., byla právě definitivně přerušena.

22

21. února.

23 Alphonse Lopez byl španělský Morisk, dlouho usazený v Paříži, kde 29. října 1649 zemřel. Obchodoval s drahokamy a jinými cennostmi. Jeho historku lze číst u Tallemanta des Réaux.

s Mansfeldem, [který přijel][24], aby s ním o něčem jednal, a byl dvě míle od Compiègne[25]. Řekl jsem mu, co mi Bůh vnukl ve prospěch mé neviny a proti La Vieuvillově pomluvě, takže jsem v jeho mysli zůstal velmi dobře zapsán a on velmi špatně. A abychom svou hru lépe zakryli, chtěl král, abych s ním na veřejnosti nemluvil — leda když si budu brát heslo, kdy mi bude moci říci dvě tři slova a já jemu rovněž —, že se na mne bude tvářit nevlídně, že nedám nijak najevo, že jsem se s ním smířil, a budu-li mu chtít něco vzkázat, že to bude ústy Toirasovými, Beaumontovými[26] nebo rytíře de Souvré[27]. Ostatně jakmile jsem s králem promluvil, nepochyboval jsem už o úplné zkáze La Vieuvillově[28].

Pan kardinál de Richelieu byl několik dní předtím[29] uveden do úzké rady; zároveň mi slíbil přátelství a že mi La Vieuville před ním nebude moci uškodit, jak učinili i strážce pečetí a pan konetábl. Ten poslední byl však stále toho mínění, že La Vieuville bude dost mocný, aby mě dal zavřít do Bastily, a několikrát mě varoval — mimo jiné jednoho červencového rána, když vycházeli z rady, kde La Vieuville na krále silně naléhal, aby mě dal zatknout. Tvrdil, že má dopis jistého Le Douxe, dvorního referendáře, který také ukázal a v němž mu psal, že mezi Lopezovými papíry našel, že mi jistý Španěl jménem Guadamiciles dodal čtyřicet tisíc franků. A bylo pravda, že v jeho účetní knize našel slova: *Panu maršálu de Bassompierre za guadamiciles, 40 000 maravedí*[30] — což bylo dvě stě tolarů za zlacené kožené čalouny, jak se španělsky nazývají. Všichni usoudili, že je třeba zjistit, kdo je onen Guadamiciles, dát ho zatknout a potom i mne, bude-li to španělský bankéř, který mi ty peníze dal. Pan konetábl pro mě poslal, prosil mě, abych na nějaký čas odjel z Francie, abych odvrátil svou jistou zkázu, a dokonce mi nabídl deset tisíc tolarů, kdybych neměl peníze. Nejponíženěji jsem mu poděkoval za radu i za nabídku a řekl mu, že by ji měl dát La Vieuvillovi, který bude do měsíce zničen, a ne mně. Ten dobrý muž se mě snažil přesvědčit, abych ustoupil nynějšímu násilí; a já jsem ho (věda víc, než jsem mu říkal) ujistil, že jsem tak pevný, jak je La Vieuville vratký. Přesto nazítří dokázal dát plukovníka d'Ornano vypudit od Monsieura, králova bratra[31], což přimělo pana konetábla, aby na mě znovu naléhal, abych odjel; ujistil jsem ho však opět o svém bezpečí a o úplné zkáze La Vieuvillově.

[24] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[25] Liga, která se tvořila proti rakouskému domu, jednala s Mansfeldem, aby ho postavila do čela vojska. Tento vojevůdce byl skvěle přijat na anglickém dvoře; ve Francii krále neviděl, ale přijel v doprovodu vévody d'Angoulême do okolí Compiègne: 7. června byl v Senlis a 10. v Crespy.

[26] Achille de Harlay, hrabě de Beaumont, nejstarší syn Christopha de Harlay, hraběte de Beaumont, a Anny Rabot d'Illins; nebo snad Charles le Normant, pán de Beaumont, který byl v letech 1624 až 1630 prvním královským hofmistrem.

[27] Jacques de Souvré, čtvrtý syn Gillese de Souvré, markýze de Courtenvaux, maršála Francie, a Françoise de Bailleul, byl velkopřevorem Francie. Zemřel 22. května 1670 ve svém sedmdesátém roce.

[28] Chantérac zde připojuje: král téhož času postavil silné vojsko, které umístil na lotrinskou a německou hranici pod velením pana vévody d'Angoulême, s Marillakem jako polním maršálem; oba si tam dobře hleděli svého a dali to vojsko velmi dlouho vydržovat tím, že králi čas od času posílali zprávy o nepřátelských silách chystajících se vtrhnout do Francie, ačkoli po nich nebylo ani stopy.

[29] 29. dubna.

[30] „Panu maršálu de Bassompierre za guadamiciles, 40 000 maravedí." – *Guadamicil* čili *guadamacil* je tepaná a rytá kůže. – Křestní jméno dvorního referendáře Le Douxe se nenašlo; Tallemant des Réaux ho vede rovněž jen jako „maître des requêtes nommé Ledoux". Roku 1624 prohlížel účetní knihu Lopezovu, položku *Gadamasilles por il señor de Bassompierre* vzal za důkaz španělské pense a dopisem to oznámil La Vieuvillovi. Pan de Rambouillet, který uměl španělsky, mu vysvětlil, že jde o pozlacené kůže. Lopez byl osvobozen a Le Doux zbaven úřadu, protože se prokázalo, že mu pod záminkou koupě vzal prsteny za čtyři tisíce liber. – „Lopes" je Alonso (Alfonso) López, „le sieur Loppes", morisk, narozený snad kolem roku 1572 v Zaragoze, zemřelý roku 1649 v Paříži: obchodník s diamanty a *guadamecíes*, teprve později Richelieuův nákupčí zbraní, lodí a obrazů a jeho agent v Holandsku. Roku 1624 tím agentem ještě nebyl a obvinění ze španělské špionáže a z vyplácení pensí vzniklo právě z dovozu *guadamecíes*. Jeho účetní kniha nebyla zabavena později, nýbrž prohlédnuta v tomto řízení v červenci 1624, přesně jak to podává Bassompierre. (rešerše LP)

[31] Ornano pobízel Monsieura, aby žádal o povolení vstoupit do rady. – Plukovníkova nemilost je starší než červenec: dopisem z 5. června odmítá odebrat se do své správy v Pont-Saint-Esprit s odůvodněním, že se chce u krále ospravedlnit.

V té době přijel hrabě z Carlisle[32] jako mimořádný vyslanec krále Jakuba Velké Británie a byl mu přidán hrabě z Hollandu, aby jednali o anglickém sňatku. La Vieuville, který předstíral, že s nimi je ve zlém, se s nimi ve skutečnosti srovnal, takže zosnovali pikle, aby z anglického vyslanectví odvolali hraběte de Tillières, mého švagra, který tam byl vyslancem, a poslali tam místo něho Effiata, velkého přítele hraběte z Carlisle. To La Vieuville, ač už u krále i u královny matky v nemilosti, neměl těžké prosadit kvůli dopisu, který Tillières[33] napsal a v němž králi psal, že královna matka dává bez jeho vědomí v Anglii prostřednictvím třetích osob jednat o sňatku paní jeho sestry — což královnu matku velmi urazilo.

1624: pád La Vieuvilla a zmařený sňatek Monsieurův

Mezitím král odjel z Compiègne[34] a vyrazil na lov poblíž Monceaux, kde byla královna matka, do místa zvaného Germigny[35]. Tam bylo potvrzeno rozhodnutí o zkáze La Vieuvilla; král mi učinil tu čest a vzkázal mi to po Toirasovi. Řečený Toiras však byl po příjezdu do Paříže vyzván na souboj bratrem generálního prokurátora, jménem le Bernay[36], a to způsobilo, že jsem se o tom dozvěděl teprve o dva dny později: měl jsem u sebe při obědě velkou společnost, když mi král vzkázal, abych byl bez prodlení druhého dne zrána v Saint-Germain, kam se měl odebrat[37] — což jsme také učinili, pan de Bellegarde a já. Král nás po příjezdu přijal velmi vlídně; a jak se v galerii královny, své manželky, v malém zámku procházel mezi panem de Bellegarde a mnou, přišel La Vieuville, kterého nenadálá důvěrnost, již u mne vůči králi spatřil, velmi zarazila. Král nás v tu chvíli opustil, aby s ním šel mluvit, a já jsem šel pozdravit maršála de Vitry, jenž přijel s La Vieuvillem. Řekl mi, že ho rmoutí vidět svého švagra[38] a mne v tak zlém vztahu a že nás chce usmířit. Odpověděl jsem mu: „Jak bych se s ním smiřoval nyní, když jde do zkázy, kdy jsem to nechtěl učinit tehdy, když měl veškerou moc?“ — „Jak to, do zkázy?“ řekl mi. — „Ano, do zkázy,“ odpověděl jsem mu, „a nikdy už mi nevěřte, bude-li za čtrnáct dní superintendantem financí.“ Vtom se k nám král přiblížil a La Vieuville ke svému švagrovi, který mu zopakoval, co jsem právě řekl; a on to ihned šel donést králi, jenž ho ujistil, že na tom není nic pravdy a že by to byl spíš já než on. Král se na mě potom hněval za tu rozmluvu s maršálem de Vitry; já jsem mu však řekl, že u člověka, který mi celý rok působil tolik trápení, by bylo příliš málo, aby svou bolest pocítil teprve ve chvíli, kdy ho zastihne, a že jsem chtěl, aby ji předem vytušil, ba okusil, ještě než ho zastihne.

Pět nebo šest dní poté si mě král dal zavolat do své rady a řekl mi — v přítomnosti La Vieuvilla, jehož to velmi zarazilo, protože s ním o tom předem nikdo nemluvil —, že si dal pečlivě zjistit, zda mi požitky, které mi byly upírány a drženy v nejistotě, právem náležejí, či nikoli; a že poznal, že je mít mám, a tudíž mi je navrací. Pak se obrátil k La Vieuvillovi a řekl mu: „A chci, abyste mu dal vyplatit, a to hned

[32] Lord James Hay de Saulcy, roku 1618 jmenovaný vikomtem z Doncasteru a roku 1622 hrabětem z Carlisle, zemřel 25. dubna 1636. – Podle Mercure françois přijel hrabě z Carlisle 13. května do Amiens, odkud se odebral do Compiègne; podle Héroarda přijel do Compiègne v úterý 4. června a ve středu 5. měl první slyšení u krále.

[33] Ve svých pamětech hrabě de Tillières vypráví, že ho navštívil anglický františkán jménem Grey, který prostředkoval mezi královnou matkou a vévodou de Buckingham ve věci sňatku; upozornil na to krále dopisem, královna matka to rázně popřela, o něco později se však dohodla s markýzem de la Vieuville, aby byl Tillières odvolán. Markýz se k tomu propůjčil tím ochotněji, že v tom nalézal příležitost zasáhnout maršála de Bassompierre v osobě jeho švagra.

[34] 17. července.

[35] Germigny-l’Évêque, ves v kantonu Meaux, tehdy letní rezidence meauxských biskupů.

[36] Aymar Nicolay, pán de Bernay, mladší syn Jeana Nicolaye, pána de Goussainville, prvního prezidenta účetní komory, a Marie de Billy, byl švagrem, a nikoli bratrem generálního prokurátora. Mathieu Molé, pán de Champlâtreux, nejstarší syn Édouarda Molého, pána de Champlâtreux, a Marie Chartierové, narozený roku 1584, zemřelý 3. ledna 1656, tehdy generální prokurátor, později první prezident pařížského parlamentu a nakonec strážce pečetí Francie, se roku 1608 oženil s Renée Nicolay, dámou de Champrond, sestrou Aymara Nicolaye.

[37] Král přijel z Germigny do Saint-Germain 25. července.

[38] Maršál de Vitry se roku 1617 oženil se starší sestrou paní de la Vieuville, Lucrèce-Marií Bouhier, tehdy vdovou po markýzi de Noirmoutier.

zítra, co mu z minulosti náleží, a běžné, jak bude splatné.“ Neodpověděl ani slovo a jen se na znamení souhlasu poklonil.

Pánové z úzké rady mi před ním přišli blahopřát a král mi prokázal tisíc přízní.

La Vieuville dobře viděl, že je na spadnutí, a začal králi říkat, že se chce svého úřadu vzdát; král v něm však vzbudil dobré naděje.

Dva dny poté jsem krále požádal, aby mi, jakmile La Vieuville odejde od financí, bylo dovoleno pohnat ho před parlament za to, že mě u Jeho Veličenstvu obvinil, že jsem španělským pensionářem, a aby Jeho Veličenstvu bylo libo vydat mi doklad o obvinění, které u něho vznesl, abych za ně mohl žádat takovou nápravu či potrestání, jaké řečený dvůr uzná. Král mě však ujistil, že ho potrestá dost sám, když ho s ostudou vyhnal ze svých věcí a dá do vězení, ale abych o tom nemluvil.

Druhého dne[39] jel král odpoledne navštívit královnu matku do Rueil; a La Vieuville, který zvětřil, co se proti němu chystá, sbalil svá zavazadla a na cestě zpět do Paříže přišel králi vrátit do rukou svůj úřad superintendanta i místo, které měl v radě, řka mu, že se už do Saint-Germain nechce vracet. Král mu řekl, že to činit nemá a aby si s ničím nedělal starosti; slíbil mu též, že mu propuštění oznámí vlastními ústy a že mu dovolí přijít se s ním rozloučit, až to nastane — což způsobilo, že se v bezpečí vrátil do Saint-Germain. Toho večera se však na [dolním][40] dvoře strojil kočičí koncert kvůli jednomu sloužícímu, který se oženil s vdovou. Monsieur, králův bratr, to zaslechl a dal vzkázat, aby přišli na zámecké nádvoří, aby se na to podíval; což všichni ti kuchtíci i jiní učinili, tloukouce na pánve. Když La Vieuville ten hřmot zaslechl, vztáhl jej na sebe a dal panu kardinálovi de Richelieu vzkázat, že ho jdou zabít. Pan kardinál vystoupil do jeho pokoje a upokojil ho. Druhého dne ráno si ho ale král dal zavolat do své rady a řekl mu, že — jak mu slíbil — mu sám oznamuje, že jeho služeb už nechce užívat a že mu dovoluje se rozloučit. Pak ho při odchodu pan de Tresmes[41] zajal; krátce nato přijel kočár a královi mušketýři na koních, kteří ho odvezli na zámek v Amboise, odkud o rok později uprchl.

Plukovník d’Ornano, který z vlastní vůle dal radši přednost tomu být odveden jako vězeň na zámek v Caen, než aby se stáhl do Provence (kam ho chtěli poslat), byl povolán zpět k Monsieurovi s větší autoritou než kdy dřív. Pan de Schomberg, vykázaný do Angoulême, byl vrácen do úzké rady a finance byly dány do rukou tří direktorů, totiž pánů de Marillac[42], de Champigny[43] a generálního prokurátora Molého[44]. Protože však chtěli, aby se tento posledně jmenovaný zřekl svého úřadu generálního prokurátora, neslučitelného s úřadem při financích, se vymluvil.

Nějaký čas předtím začal Monsieur usilovat o mademoiselle de Montpensier s větší péčí než obvykle a žádal, aby ji mohl vidět po večerech, k čemuž nechával strojit společnost nejčastěji u paní princezny de Conti. To znepokojilo ty, jimž by uskutečnění toho sňatku nebylo k užitku, a ti se snažili zatáhnout do věci další, aby ten záměr zmařili. Královně nasadili do hlavy, že kdyby se Monsieur oženil a měl děti, pohrdali by jí; paní Princezně, že by to její děti značně odstrčilo od velkého dědictví; soupeřům

---

39 12. srpna.

40 Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

41 V dřívějších vydáních „pan de Termes“. – Pan de Tresmes byl kapitánem tělesné gardy. – Bassompierrův den sedí: La Vieuville byl zatčen 13. srpna 1624 na Richelieuův příkaz, pro péči o vlastní kapsu, a uvězněn na Amboise. Sedí i jeho „o rok později“: uprchl v září 1625 do Holandska, roku 1626 byl zpět ve Francii a potom v Bruselu. Zatčení právě panem de Tresmes a odvoz mušketýry má jen Bassompierre. (rešerše LP)

42 Michel Marillac, pán du Fayet, třetí syn Guillauma Marillaka, pána de Ferrières, a Marie Aligretové, jeho první ženy, byl později strážcem pečetí a zemřel ve vězení 7. srpna 1632 ve svém šedesátém devátém roce.

43 Jean Bochart, pán de Champigny, nejstarší syn Jeana Bocharta, pána de Champigny, státního rady, a Isabeau Allegrainové, byl postupně maître des requêtes, prezidentem vyšetřovací komory, radou krále v jeho radách, vyslancem v Benátkách a intendantem spravedlnosti v Poitou. Roku 1628 se stal prvním prezidentem pařížského parlamentu a zemřel 27. dubna 1630.

44 V dřívějších vydáních „generální prokurátor Viole“.

[domu][45] lotrinského, že by tím sňatkem byl pozdvižen nad ně. Dokonce i králi řekli, že kdyby Monsieur měl děti a on žádné, byl by na něho velmi hleděno a byl by vážen k jeho škodě. Tak se v krátké době zdvihly velké pletichy, aby ty časté schůzky odvrátily. Paní Princezna mi učinila tu čest, že se mě zeptala na můj názor, jakou úlohu má v té komedii hrát; a já jsem jí řekl, že má na rukou dvě velké věci: jednou je návrat pana jejího manžela ke dvoru, druhou zabránit sňatku Monsieurovu, nebo jej co nejvíc oddálit. Co se týče první, v této chvíli vyhnání La Vieuvillova by se v ní mohlo nějaké světlo ukázat, neboť moc královny matky nebyla ještě [zcela][46] obnovena a moc pana kardinála nebyla ještě upevněna; že je třeba se jim zcela odevzdat, spolehnout a připoutat se k nim, neboť by snad byli rádi zavázali si prince de Condé a připoutali ho ke svým zájmům; a že má v bodě, v němž věci jsou, obracet k tomu účelu každý kámen, protože by se to snad mohlo zdařit. Co se pak týče Monsieurova sňatku, nemůže mu zabránit otevřeně; je však prostředek, jak jej oddálit, který by snad mohl najít i způsob, jak jej zmařit, totiž aby ona i pan její manžel otevřeně ukazovali, že si jej přejí — ale bylo třeba, aby o jejich přetvářce nevěděl a nevyzvěděl nikdo [kromě ji a][47] jeho. Měli oklamat své blízké i své služebníky a vybízet je, aby pro uskutečnění toho sňatku podnikli, co mohou: to měli říci panu de Montmorency, paní Princezně matce, Vignierovi[48] a jiným svým nejdůvěrnějším; vložit se do té věci zcela, přizvat k ní Monsieura, podporovat paní de Guise[49] a mademoiselle de Montpensier — zkrátka neopomenout nic, co by tomu záměru mohlo být ku prospěchu. Z toho by vzešlo mnoho dobrého, aniž by z toho mohlo povstat cokoli zlého: neboť všechny pletichy, které by vedli pro ten sňatek, by nic neuspíšily, nebyl-li[50] zralý — stejně jako vše, co by mohli učinit [proti][51], by mu nezabránilo, kdyby se král a královna matka v té věci shodli. Naopak by si navždy zavázali dům de Guise a získali ve světě pověst bezúhonnosti, že pro dobro státu podporují věc, která je jim tolik ke škodě; Monsieur by jim byl vděčen a ti, kdo pracovali proti, by tím byli o to víc probuzeni[52], vidouce prince de Condé prohlášeného pro ten sňatek. Jediné, co měla paní Princezna k té věci říkat, mělo být, že pro ně by bylo nejvýhodnější, kdyby se Monsieur neoženil; ale poněvadž tomu tak či tak nelze zabránit, mají si přát, aby to byla spíš mademoiselle de Montpensier než kterákoli jiná, protože je sestrou prince de Joinville[53], jejího zetě; že je to tím způsobem spojuje s Monsieurem a činí z nich takřka jednu rodinu, a že si to přeje ze všeho nejvíc. Takové řeči by daly[54] protivné straně látku, aby králi předkládala a vzbuzovala v něm žárlivost na to příliš velké spojenectví: že by to Monsieura učinilo příliš velkým, když mu do rukou vhodí zbytky Ligy a kliku prince de Condé, kteří by se tím králi odcizili a připojili se k jeho bratru — mocnému nadto počtem dětí, dědiců koruny pro bezdětnost královu.

Paní Princezna přijala mou radu velmi dobře a zároveň ji uvedla v praxi. Chodila každý večer k paní princezně de Conti, kde se strojila společnost, a každému tak ukazovala, že tomu dvoření přeje, že král z toho snadno pojal podezření a přikázal plukovníkovi, aby se pokusil tu praktiku zmařit — jak také učinil. A paní Princezna shledala, že jí má rada byla k užitku, a odjela (listopad) za panem svým manželem do Berry, radostná, že to dvoření obratně zmařila, a rozmrzelá příčinou své cesty, zaviněnou nemocí pana jejího syna[55]. Král se krátce nato vrátil do Paříže (prosinec) a tam zakončil rok 1624, během

[45] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[46] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.
[47] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[48] Jacques Vignier, baron de Saint-Liébault a de Villemor, byl státním radou.
[49] Je známo, že vévodkyně de Guise byla matkou mademoiselle de Montpensier.
[50] V dřívějších vydáních bez záporu: „byl-li“.
[51] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.
[52] V dřívějších vydáních „odstrčeni“.
[53] François lotrinský, princ de Joinville, nejstarší syn Charlesa lotrinského, vévody de Guise, a Henriette-Catheriny, vévodkyně de Joyeuse, narozený 3. dubna 1612, zemřelý ve Florencii 7. listopadu 1639. Je vidět, že tento mladý princ byl už považován za zasnoubeného s dcerou prince de Condé, Annou-Geneviève de Bourbon, narozenou 28. srpna 1619, z níž se stala slavná vévodkyně de Longueville. Villefore (*La vie de Mme la duchesse de Longueville*) a po něm Cousin (*La jeunesse de Mme de Longueville*) tvrdí, že mademoiselle de Bourbon byla princi de Joinville přislíbena ve svých devatenácti letech. V době, kdy toho věku dosáhla, byl však dům de Guise v plné nemilosti a opatrný princ de Condé by se tehdy spíš od dříve zamýšleného spojenectví odvrátil.
[54] V dřívějších vydáních v minulém čase: „daly“.
[55] Louis de Bourbon, vévoda d’Enghien, pozdější velký Condé, se roku 1621 narodil s chatrnou tělesnou konstitucí; vychovávali ho na zámku Montrond v Berry.

něhož se vedlo mnoho jednání, aby byl španělský král přiveden k navrácení Valtelliny, kterou navenek složil do rukou papežových[56]; ve skutečnosti se však spolu dorozumívali a nechtěli ji vydat[57]. Z té příčiny liga uzavřená bezmála dvě léta předtím mezi králem, Benátčany a vévodou savojským rozhodla dobýt ji zpět otevřenou silou a vést válku proti španělskému králi, který byl jejím neoprávněným držitelem. Anglický král z druhé strany naléhal na krále, aby s ním uzavřel útočnou i obrannou ligu proti španělskému králi. Oloupená německá knížata rovněž žádala, aby se král chtěl připojit k nim a ke králům švédskému a dánskému[58], jimiž si už byli pro své obnovení jisti. A Holanďané nakonec krále naváděli, aby vzal svůj dobrý podíl na dobytí Nizozemí, jež by bylo nepochybné, kdyby se chtěl připojit k tolika jiným silám nepřátelským Španělovi. Král k tomu měl více než dost důvodů a měl dobrou vůli přiložit ruku; uvážil však, že by tím zapálil celé křesťanstvo, a rozhodl se podniknout s italskou ligou toliko navrácení Valtelliny — a milánské vévodství, kdyby mu byl kladen odpor.

1625: Valtellina, Soubise na moři a cesta do Bretaně

Leden. – K tomu účelu poslal do Itálie vojsko pod panem konetáblem, a s několika francouzskými a švýcarskými jednotkami, které nechal projít ke Grisonům pod velením markýze de Cœuvres, svého mimořádného vyslance ve Švýcarsku[59], přispěl Grisonům na počátku roku 1625 k opětnému dobytí Valtelliny, o niž byli před čtyřmi roky oloupeni; a zdařilo se mu to tak, že bez jakéhokoli odporu bylo vše uchvácené znovu získáno. Zanedbalo se obsadit posádkou Rives de Chiavenne[60], kde se Španělé o několik dní později přišli opevnit a drželi je až do míru.

Z druhé strany snášeli francouzští hugenoti nelibě, že pevnost[61] vystavěná panem hrabětem de Soissons roku 1622 stojí tisíc kroků od La Rochelle, když bylo mírovými články stanoveno, že bude strhnuta. Viděli nicméně, že královy záměry jsou jejich náboženství ku prospěchu a že ji král za nějaký čas dá strhnout — jak by byl učinil, kdyby ho o to požádali, až by byl zapleten do války, kterou chystal. Ale oni, nedočkaví dát ji srovnat se zemí, nechtěli ten čas vyčkat; a když na krále nadarmo dotěrně naléhali, rozhodli se k nějaké šlechtické odplatě, aby jim za navrácení toho, co by vzali, byla navrácena jejich pevnost. K tomu účelu vyzbrojili obyvatelé La Rochelle několik plavidel a velení nad nimi dali panu de Soubise, který přijel k Blavetu[62], zmocnil se plavidel pana de Nevers[63], jež byla velmi krásná, a obléhali pevnost, kterou nedokázali vzít. Když je však zastihl protivný vítr, byla naděje zmocnit se jich samých. Pan de Vendôme tam přispěchal se vší šlechtou země a s tím, co dokázal shromáždit z pěchoty; protože ale pana de Vendôme podezírali z jakéhosi srozumění s Rochelskými a jeho nepřátelé rozhlašovali, že

[56] Nedokonalé složení valtellinských pevností bylo provedeno v květnu 1623 do rukou Řehoře XV.; Urban VIII., Maffeo Barberini, tohoto papeže krátce nato vystřídal.

[57] V dřívějších vydáních v jednotném čísle: „a nechtěl ji vydat“.

[58] Kristián IV., král dánský, se roku 1625 stal hlavou protestantské ligy za obnovení falckého kurfiřta. – Gustav Adolf, král švédský, začal své slavné výpravy proti Říši teprve roku 1630.

[59] Markýz de Cœuvres byl vyslán jako vyslanec v červnu 1624; patent armádního generála mu byl vypraven 4. listopadu a 3. prosince vstoupili spojenci pod jeho rozkazy do Valtelliny.

[60] Riva di Chiavenna, na severním konci Comského jezera — spíš u jezera Mezzola, které s Comským jezerem spojují vody Addy —, byla místem grafství Chiavenna, příslušenství Valtelliny.

[61] Fort-Louis, v jehož správě Toiras vystřídal Arnaulda, zesnulého v září 1624. – Nejde o Roberta Arnaulda d’Andilly (1589–1674), rady a intendanta financí, který roku 1624 nezemřel, a tedy ani o rod zmíněný v kapitole III. Inventář památek uvádí po sobě velitele Arnaulta a pak Toirase, křestní jméno ani příbuzenství však neudává; pevnost stavěl roku 1622 hrabě de Soissons, inženýrem byl Pompeo Targone. (rešerše LP)

[62] 17. ledna. – Blavet čili Port-Louis, na levém břehu ústí Blavetu, je dnes okresním městem v arrondissementu Lorient, departement Morbihan.

[63] Plavidla zajatá u Blavetu byla většinou králi zapůjčena vévodou de Nevers, který je dal postavit pro zamýšlenou výpravu na Východ. – Přepad padá na 17. ledna 1625. Jádro Bassompierrova seznamu sedí: v přístavu bylo šest královských lodí — *La Vierge*, *Saint-Michel*, *Saint-Louis* (de Nevers), *Saint-Jean*, *Saint-Basile* a *Saint-François*. Dva body nikoli: *la Concorde* ani přezdívka *le Lion* pro *Saint-Basile* se v seznamu nevyskytují a *Saint-François* je mezi šesti zajatými, ne sedmým plavidlem, které uvázlo v ústí. Soubise vzal *La Vierge* (500 tun, osmdesát bronzových děl) a odvezl patnáct lodí královské floty k Ré. (rešerše LP)

je dal k Blavetu přivolat, aby se ho zmocnil pro sebe, poslal mě tam král s velkými pravomocemi, ba i s tou zbavit ho velení, kdybych [poznal][64], že nejde správnou cestou[65].

S těmito rozkazy jsem vyjel z Paříže v úterý 28. ledna a přijel na nocleh do Châtres[66], potom do Orléansu, odtud do Blois, do Trois-Volets[67], a v sobotu 1. února jsem přijel na nocleh do Angers, kde jsem dal rozkaz, aby mě pluk du Plessis de Juigné rychle následoval a aby byla připravena čtyři děla a střelivo pro řečené kusy potřebné; což komtur de la Porte[68], jenž tam velel, dal pilně vykonat.

V neděli 2. jsem dorazil do Nantes, navštíviv cestou paní hraběnku de Vertus[69] v Champtocé. Šel jsem na večeři k panu de Montbazon, který už měl zprávu o mém příjezdu od Montalanta, jehož král vypravil k panu de Vendôme, aby ho uvědomil, že mne posílá do Bretaně. Nabídl mi všechna děla a střelivo nanteského zámku a že naverbuje tolik lidí, kolik bude moci.

V pondělí 3. jsem šel navštívit paní de Vendôme, a koupiv či najav třicet koní, jakých bylo, přijel jsem na nocleh do Temple[70], druhého dne do la Ferté-Bernard[71], potom do Vannes, a ve čtvrtek 6. do Hennebontu[72], kde jsem se dozvěděl, že pan de Soubise prolomil sítě a dostal se z blavetského přístavu navzdory zámku a všemu, co bylo jeho průjezdu postaveno v cestu; že ze sedmi velkých plavidel pana de Nevers jich odvezl šest, totiž: *la Vierge*, *le Saint-Michel*, *Saint-Louis*, *Saint-Jean*, *Saint-Basile* čili *le Lion* a *la Concorde*. Jediné plavidlo jménem *Saint-François* se zapletlo v ústí přístavu (spolu s malým plavidlem z těch, která pan de Soubise přivezl s sebou), narazilo na jeden z útesů uzavírajících přístav, a byla obě zajata se sto nebo sto dvaceti lidmi, kteří v nich byli.

Nenechal jsem se tím zdržet a druhého dne, v pátek 7., jsem se vydal k Fort-Louis[73], abych tam našel pana de Vendôme. Pan de Brissac[74] nás tam pohostil; potom jsme se s přílivem vrátili na nocleh do Hennebontu.

Pobyl jsem tam v sobotu 8., abych odeslal zpět všechny, kdo přicházeli pevnosti na pomoc, a abych se poradil s panem de Vendôme, který byl velmi nešťastný a málo oblíbený, nikterak však vinen věcmi, z nichž ho obviňovali. Chtěl mě vzít do Rennes, obávaje se, že mám s parlamentem jednat o věcech jemu nepříznivých; já jsem však, abych v něm nevzbudil žádné podezření, radši zvolil vrátit se po svých stopách.

Vyjeli jsme tedy, pan vévoda de Retz a já, v neděli 9. a přijeli na nocleh do Vannes[75], druhého dne do la Ferté-Bernard; a v úterý 11., v masopustní den, odjel on do Machecoul[76] a já na nocleh do Temple, odkud jsem na Popeleční středu přijel do Nantes k panu de Montbazon.

Šel jsem se rozloučit s paní de Vendôme a ve čtvrtek 13. jsme přijeli na nocleh k hraběti de Vertus do Champtocé, pan de Montbazon a já.

---

[64] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[65] V dřívějších vydáních „že nejde správnou cestou s ostatními“.

[66] V dřívějších vydáních „Chartres“.

[67] Les Trois-Volets, místo na pravém břehu Loiry mezi Tours a Angers, kanton Bourgueil, arrondissement Chinon.

[68] V dřívějších vydáních „kteréžto velení pan de la Porte“. – Amador de la Porte, mladší syn Françoise de la Porte, pána du Boisliet, a Madeleine Charlesové, jeho druhé ženy, byl velkopřevorem Francie. Zemřel 31. října 1644.

[69] Catherine Fouquet, dcera Guillauma Fouqueta, markýze de la Varenne, a Catheriny Poussartové, se roku 1609 provdala za Clauda bretaňského, hraběte de Vertus, barona d'Avaugour. – Champtocé, na pravém břehu Loiry mezi Angers a Ancenis, bylo panstvím hrabat de Vertus.

[70] Le Temple, na cestě z Nantes do Vannes, místo v arrondissementu a kantonu Savenay, departement Loire-Inférieure.

[71] La Ferté-Bernard, totiž la Roche-Bernard, na levém břehu Vilaine, okresní město arrondissementu Vannes.

[72] Hennebon, na levém břehu Blavetu, okresní město arrondissementu Lorient, departement Morbihan.

[73] Totiž k pevnosti Blavet čili Port-Louis.

[74] François de Cossé, vévoda de Brissac, nejstarší syn Charlese de Cossé, vévody de Brissac, maršála Francie, a Judith, dámy d'Acigné, jeho první ženy, byl guvernérem Port-Louis a Hennebontu. Zemřel 3. prosince 1651 ve svém šedesátém devátém roce.

[75] V dřívějších vydáních „Rennes“.

[76] Machecoul, dnes okresní město arrondissementu Nantes, bylo hlavním místem vévodství de Retz.

Druhého dne jsem se s ním rozloučil a přijel na oběd do Angers, na nocleh do Saumuru; potom na nocleh do Blois; druhého dne, v neděli 16., na oběd k panu hraběti de Saint-Paul[77] do Orléansu, na nocleh do Toury; a v pondělí 17. jsem přijel do Paříže podat králi zprávu o své cestě, v níž jsem nevykonal ani dobré, ani zlé — pouze jsem ho ujistil o věrnosti pana de Vendôme, o níž se jeho nepřátelé snažili vzbudit u Jeho Veličenstvu pochybnost.

Březen, duben, květen. – Několik dní poté přišla zpráva o smrti anglického krále Jakuba[78], což nezdrželo sňatek jeho syna s madame Élisabeth[79], jehož obřad se konal krátce po Velikonocích. Pan vévoda de Chevreuse ji oddal za krále Karla, nového krále Velké Británie, v Notre-Dame v Paříži 11. května[80].

Několik dní nato nenadále přijel pan vévoda de Buckingham[81], který se ukázal neobyčejně — jak svou osobou, jež byla velmi krásná, tak svými drahokamy a odíváním a svou velkou štědrostí. Královna Velké Británie neodkládala odjezd dlouho[82]; pan a paní de Chevreuse měli rozkaz doprovodit ji do Anglie a pánové de Luxembourg, de Bellegarde a já, s pány d'Alincourt a vikomtem de Brigueil[83], jsme dostali od krále úkol provázet ji jeho jménem až k nalodění (červen). Král ji přijel vyprovodit až do Compiègne; královny jely s ní až do Amiens a měly pokračovat dál, ale nemoc královny matky zdržela společnost na deset dní v Amiens[84] a nedovolila dámám jít dál, a Monsieur, její bratr, ji dovedl až do Boulogne, odkud jsme se (vypravivše ji na její bárku)[85] vrátili ke královnám do Amiens; ty se pak vrátily do Paříže a odtud do Fontainebleau.

Chtěl jsem říci vše, co se týká anglického sňatku, dřív než budu mluvit o Itálii, do níž pan konetábl a pan maršál de Créquy vstoupili kolem počátku února s dvanácti tisíci pěších a tisícem koní[86], jak bylo ujednáno; a spojivše se s vojskem pana savojského, které bylo silnější, byli na pokraji vstupu do milánského vévodství a vyhlášení války španělskému králi, když jim král vzkázal, aby to nečinili, protože strana reformovaného náboženství ve Francii pozdvihla zbraně v čase, kdy to pro své zvláštní zájmy měla činit nejméně. Tehdy řekl pan kardinál de Richelieu [prozíravě][87] králi, že pokud bude mít v království utvořenou stranu, nebude moci navenek nikdy nic podniknout; že má pomýšlet na její vyhlazení, dřív než bude myslet na jiné záměry; že je třeba vést válku začatou pro navrácení Valtelliny, ale mít se na pozoru, aby ji nevyhlásil Španělsku; a poněvadž jeho vojsko přešlo do Itálie, může jím pomoci panu savojskému proti Janovu, ale nikterak se neprohlásit proti Milánu. Tak se také stalo. A kdyby byl pan savojský po porážce Janovanů u Ostage a po vzetí Gavi[88] postoupil přímo na Janovu, byl by ji nepochybně vzal o Velikonocích. Protože jim však dal příležitost se vzpamatovat a vévodovi de Feria vyjít do polí jí na pomoc — a k tomu se přidalo, že když kořisti obohatily vojáky ligy, jedna část se rozběhla a druhá onemocněla —, začali pomýšlet na ústup; a vévoda de Feria, sleduje je k Asti[89],

[77] François d'Orléans-Longueville, hrabě de Saint-Paul, vévoda de Fronsac, mladší syn Léonora d'Orléans, vévody de Longueville, a Marie de Bourbon-Vendôme, vévodkyně d'Estouteville, hraběnky de Saint-Paul, byl guvernérem Orléansu. Zemřel 7. října 1631.

[78] Jakub I., král anglický, zemřel 6. dubna 1625 (27. března starého stylu).

[79] Táž mýlka ve jméně princezny, na kterou už bylo upozorněno.

[80] V dřívějších vydáních „poslední květnový den", což je omyl. – Na královské hostině, která se po obřadu konala v sále arcibiskupství, obsluhovali novou královnu maršálové de Vitry, d'Aubeterre a de Bassompierre. – Smlouva a zasnoubení se konaly ve čtvrtek 8. května 1625 podle francouzského počítání (28. dubna podle anglického) v přítomnostní komnatě, zplnomocněncem byl vévoda de Chevreuse; slavnost v Notre-Dame pak v neděli 11. května. Dobový anglický tisk i pozdější nápis pod anglickou rytinou obě data takto rozlišují. (rešerše LP)

[81] George Villiers, vévoda de Buckingham, syn George Villierse a Marie Beaumontové; narozen 28. srpna 1592, zemřel zavražděn 2. září 1628. – Vévoda de Buckingham přijel do Paříže 24. května.

[82] Královna odjela 2. června.

[83] Louis de Crevant, vikomt de Brigueil, nejstarší syn Louise de Crevant, pána de Cingé, a Jacquette de Reilhac, dámy de Brigueil, byl guvernérem Compiègne. Zemřel 2. listopadu 1648 ve svém dvaaosmdesátém roce.

[84] Královny vykonaly vjezd do Amiens 7. června; anglická královna odtud odjela 16.

[85] *Berge*, druh malého plavidla tvaru bárky (Furetière). – Královna se nalodila 22. června.

[86] V dřívějších vydáních „dvanáct tisíc koní".

[87] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

[88] Gavi, město janovského státu. – Vévoda savojský porazil 9. dubna Janovany, zesílené Španěly, před Ottagiem, jímž je zřejmě Voltaggio, město několik mil jižně od Gavi; konetábl se zmocnil Gavi 22. dubna.

[89] Asti, město piemontského knížectví, v provincii Alessandria.

kde byl odražen francouzskými jednotkami, které tam byly, přišel obléhat Verrue[90], kde pan savojský a pan de Créquy kladli takový odpor, že tam nadarmo strávil dlouhý čas.

Mezitím papež, rozhořčen tím, že Valtellina, složená do jeho rukou, byla znovu dobyta a jeho lidé z ní vyhnáni, poslal do Francie jako legáta svého synovce kardinála Barberiniho[91], jak aby si na to stěžoval, tak aby prostředkoval urovnání italských zmatků. Přijel v době anglické svatby[92] a byl přijat, ubytován a opatřován se všemi poctami, jaké se legátům obvykle vzdávají; po mnoha konferencích a navržených smlouvách však, nenalezv, co hledal, přijel do Fontainebleau rozloučit se s králem, a hned poté, nevyčkav, aby mu byly při provázení a opatřování po Francii vzdány obvyklé povinnosti, nenadále odjel[93], odmítnuv předtím královský dar. Král si dal zavolat knížata a korunní úředníky s několika prezidenty svého parlamentního dvora a držel ve Fontainebleau pověstnou radu o tom nemístném odjezdu[94], na níž nebylo rozhodnuto nic jiného, než že ho nechají odejít.

Téhož času král odstranil od královny, své manželky, dámu du Vernet[95], její šatní dámu, Ribèra, jejího lékaře, a několik dalších ze služebnictva.

Císař nechal projít do Itálie přes Švýcary, kteří průchod povolili, bezmála třicet tisíc Němců, které poslal vévodovi de Feria; s nimi dotíral na Verrue. A protože jednotky ligy chřadly, požádali ti z ligy krále, aby jim rychle poslal na pomoc nějaké vojsko. Král upřel oči na mne, aby mi dal jeho vedení a velení, a dal si mě zavolat do své rady, aby mi to navrhl. Mluvil jsem o té věci, jak nejlépe mi Bůh chtěl vnuknout, a nabídl jsem králi, že bude-li mu libo dát mi jeden[96] ze starých pluků [podle mého výběru, dva z vydržovaných a další nové pluky][97] tak, aby to vydalo počet šesti tisíc skutečných mužů, s osmi sty skutečnými koňmi, jaké bych si chtěl vybrat v jeho champagneském vojsku, že do tří dnů pošlu do Švýcarska připravit čtyři tisíce mužů toho národa, které bych cestou vzal v Ženevě; a že mu odpovídám za to, že do šesti nedělí budu u Verrue, kde dáme vévodovi de Feria bitvu — a odmítne-li ji, že nejen přinutíme to obléhání zdvihnout, ale vezmeme několik dobrých míst v Milánsku, způsobilých k přezimování našich vojsk. Král byl mou nabídkou velmi uspokojen a přijal ji; dal rozkaz, aby mi byly připraveny peníze na tři měsíční výplaty, které jsem si vyžádal od pana de Marillac, náčelníka financí. Ten nejen že ten rozkaz nevykonal, ale ještě téhož večera vypravil se vší rychlostí kurýra ke svému bratru a k panu d'Angoulême, aby jim dal zprávu, že se chystají jejich vojsko zničit a rozlámat a že mi z něho dávají hlavní díl, abych šel do Itálie. Na to oni se vší rychlostí vyslali — a dříve než k nim bylo vypraveno, aby jim bylo oznámeno, že se mi dává část jejich jednotek — jednoho pobočníka jménem Coutures se vzkazem králi, že hrabě Henri de Berghes[98] je šest mil od Metz se silným vojskem na pokraji

[90] Verrue (dnes Verrua Savoia), opevněné město Piemontu, v provincii Turín, na hranici Montferratu. – Obléhání Verrue začalo 7. srpna.

[91] Francesco Barberini, druhý syn Carla Barberiniho, vévody z Monterotonda a staršího bratra papeže Urbana VIII., a Constanzy Magalottiové, jmenovaný kardinálem 22. října 1623, byl biskupem v Ostii a ve Velletri. Narodil se 23. září 1597 a zemřel 10. prosince 1679.

[92] Legát byl v Paříži přijat 21. května. *Mercure françois* (sv. XI, rok 1625, s. 625 a dále) podává podrobné vyprávění o jeho vjezdu. K téže věci byl vytištěn i spis nazvaný *L'honorable entrée et magnifique reception de Mr le légat en la ville de Paris* (Paříž, Jean Bessin, 1625), v němž jsou všechny mytologické obrazy a historické citáty použity k vyjádření nejkrásnějších nadějí na mír a dobré dorozumění.

[93] Audience na rozloučenou se konala 21. září 1625; z království však legát odjel až v říjnu. Ani 20. srpna (*Mercure françois*), ani 24. září (*Memorie recondite*) odjezdem z Francie není: datum Mercure je příliš brzké a datum *Memorie recondite* odpovídá rozloučení se dvorem, ne opuštění země. Dne 30. srpna se legát rozhodl opustit Fontainebleau, odebrat se do Paříže a chystat odjezd — mimo jiné proto, aby nebyl přítomen shromáždění notáblů na konci září. Dne 27. října ho v Aix navštívil Peiresc, takže tehdy byl ještě na cestě k jihu. (rešerše LP)

[94] V tom shromáždění „pan de Bassompierre mluvil o tom, co viděl a vyjednával ve Španělsku, a také pan kancléř ho ve své zprávě nezapomněl". (*Mercure françois*, sv. XI, rok 1625, s. 856.)

[95] V dřívějších vydáních „dáma Vervet". – Antoinette d'Albert, sestra konetábla de Luynes, se roku 1605 provdala za Barthélemyho de Monts, pána du Vernet, jenž byl guvernérem Calais; jako vdova se roku 1628 provdala za Henriho-Roberta de la Marck, hraběte de Braine, bratra markýze de Mauny. Paní du Vernet byla podezírána, že podporovala šílenou vášeň vévody de Buckingham ke královně Anně Rakouské; ostatní královnini služebníci byli odesláni z téhož důvodu.

[96] V dřívějších vydáních „několik ze starých pluků".

[97] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[98] Henri, hrabě de Berghes, mladší syn Guillauma, hraběte de Berghes, a Marie nasavsko-dillenburské, narozený roku 1573, zemřelý roku 1638.

vstupu do Francie a že zároveň obdrželi zprávu, že plukovník Verdugo[99], který velel ve Falci, jde přímo do Francie; že se pan d'Angoulême vrhl do Metz a odpovídá králi, že je uchová, nebo v nich zemře, a že se rovněž pan de Marillac vložil do Verdunu, který bude hájit do posledního vzdechu; ale že by bylo na místě, aby králi bylo libo dát jim rychle naverbovat ještě čtyři nové pluky a pět set koní, za což odpovídají svými hlavami, [že zabrání][100] tomu, aby ta dvě vojska mohla ve Francii učinit jakýkoli pokrok. Na to mi král a jeho rada, kteří to vzali za hotovou minci, řekli, že z champagneského vojska nemohou nic vytáhnout a že je nutné tam dopravit nové jednotky; a já jsem se — když jsem jim dost zjevně dal poznat, že je to podvod vymyšlený podle chuti, aby se zvěčnilo zaměstnání těch pánů a král se vyčerpal v neužitečném vydání — vymluvil a odmítl to, které mi chtěli dát, abych šel na pomoc Itálii s jednotkami, jež bych musel verbovat. Načež se rozhodli je naverbovat a dát je tam dovést polnímu maršálovi, jímž byl Vignoles; ten tam přišel poté, co bylo obléhání Verrue zdviženo pro chrabrý odpor, jejž tam pánové savojský, de Lesdiguières a de Créquy kladli[101], a pro nemoc, která se v těch německých jednotkách rozmohla tak zuřivě, že z nich nevyvázla ani šestina.

Srpen. – Téhož léta dal král vystrojit námořní vojsko, získav několik plavidel od Holanďanů; pan de Montmorency je šel řídit jako admirál. Toiras rovněž podnikl výpravu zmocnit se ostrova Ré; pan de Saint-Luc však, jemuž příslušela jeho správa, chtěl velet, a s množstvím malých plochých bárek vysadili na ostrov dva tisíce mužů a přinutili ty, kdo jej hlídali, aby jej opustili, když je předtím porazili. Pan de Soubise se stáhl do Anglie; a zároveň pan de Montmorency porazil [námořní][102] vojsko Rochelských[103].

Září. – Král slavil ve Fontainebleau den svého narození, jímž je svátek svatého Kosmy[104], a bylo při tom množství ohňostrojů. Španělský vyslanec, kterým byl markýz de Mirabel, přijel s královnou ke královně matce a požádal mě, abychom se na ohně dívali z jednoho okna, což jsem učinil. Když jsme byli sami, řekl mi španělsky: „Nuže, pane maršále, legát odjel, aniž co vykonal: dobře ukázal, že je mladý člověk a nový vyjednavač. Kdyby byl měl maršál de Bassompierre tu věc v rukou, nezůstala by nedokonána — a ani nějaká těžší." Řekl jsem mu, že učinil, co mohl, podle svých rozkazů, v nichž se držel, a že bych v tom byl býval ve větších nesnázích než on, který měl k poradě pány Bagniho, Pamphilia a Spadu[105], velké osobnosti. Odvětil mi: „Vám nebylo všech těch lidí potřeba. Byl byste ji nepochybně dovršil — a budete-li chtít, dovršíte ji ještě, a to vám slibuji." Odpověděl jsem mu: „Pane, nemám šťastnou ruku ve sjednávání smluv: vidíte, že ta madridská, která je mým dílem, už stála smluvní strany dvacet milionů ve zlatě, buď aby ji zrušily, nebo aby ji udržely. A pak není dobré sjednávat s lidmi ani pro lidi, kteří nedrží, nechtějí-li, co slíbili." Trval tvrdošíjně na tom, že kdybych chtěl, on a já bychom mír uzavřeli, a abych k tomu měl jen zplnomocnění od svého pána; že on je od svého už má. Na to jsem mu řekl, že bych se považoval za velmi šťastného, kdybych mohl přispět tím, co je v mém

[99] Guillermo (Guillaume) Verdugo, narozený kolem roku 1578, syn Francisca Verduga, známého velitele ve Flandrech. Španělský plukovník neapolského pěšího pluku, sedm let guvernér Geldernu, čtyři roky guvernér Dolní Falce a až do smrti velitel španělské okupační posádky ve Falci. Smrtelně zraněn v šarvátce u Bad Kreuznachu, pohřben v Lucemburku 15. ledna 1629, asi v osmapadesáti letech. Roku 1625 byl tedy ve Falci jako guvernér okupace, nikoli na pochodu do Francie — což Bassompierrovu podezření, že hlášení o postupu na Francii bylo vymyšlené, dává za pravdu. (rešerše LP)

[100] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[101] Obléhání Verrue bylo zdviženo 17. listopadu po úspěšné bitvě. Podle *Mercure françois* přijel Vignolles do táboru už 9. listopadu; otec Anselme dokonce říká, že byl při tom obléhání nebezpečně zraněn. – Jde o Bertranda de Vignolles-La Hire, polního maršála (viz kapitolu I); k panu de Lesdiguières tehdy vedl sedm tisíc mužů a zranění u Verrue je doloženo. (rešerše LP)

[102] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[103] Vylodění na ostrově Ré se uskutečnilo 15. září, boj na pevnině byl sveden 16.; námořní bitva, v níž se plavidlo *la Vierge* vyhodilo do povětří, následovala bezprostředně. – Je to táž *La Vierge*, kterou Soubise v lednu zajal u Blavetu. (rešerše LP)

[104] 27. září.

[105] Bagni, později nuncius ve Francii, není historiky uváděn mezi osobami, které byly součástí legace; autor snad chtěl mluvit o Lorenzovi Azzolinim, biskupovi z Narni, legátovu sekretáři. – Giovanni Battista Pamphilio provázel kardinála Barberiniho jako jeho datář. Byl patriarchou antiochijským, roku 1627 kardinálem, roku 1644 papežem pod jménem Inocenc X. a zemřel 7. ledna 1655 ve svém osmdesátém prvním roce. – Bernardino Spada, arcibiskup damiettský, byl tehdy nunciem ve Francii. Kardinálem jmenován roku 1626, zemřel 10. listopadu 1661 ve svém šedesátém osmém roce.

nadání, k tak dobré a svaté věci, ale že mu pro tu chvíli nemohu říci nic jiného, než že bude-li chtít, dám králi vědět, co mi řekl, a pak mu dám odpověď; s tím se srovnal a požádal mě, aby to mohlo být co nejdřív. A tak, když ohně dohořely, jsme se rozešli. Královna matka se uchýlila do svého kabinetu s panem kardinálem de Richelieu; vyžádal jsem si u nich slyšení a podal zprávu o tom, co mi španělský vyslanec řekl. Shledali tu věc závažnou a požádali mě, abych to šel říci králi, předstíraje, že jsem o tom s nimi nemluvil, což jsem učinil; a druhého dne mi dali celou tu rozmluvu zopakovat v radě, kde bylo rozhodnuto, že mi dají plné zplnomocnění vyjednávat s řečeným vyslancem. Odmítl jsem to však, pokud mi nedají pana de Schomberg za přidruženého, což mi přiznali. Tak jsem šel vyslanci dát odpověď podle jeho přání a ujednali jsme si den po příjezdu krále do Saint-Germain, abychom se sešli — což padlo o pět dní později, protože druhého dne měl odjet z Fontainebleau. Pan vyslanec schůzku, kterou jsme spolu ujednali, nezmeškal, a byli jsme u pana de Schomberg přes čtyři hodiny na poradě, a to nikoli bez velké naděje a vyhlídky uzavřít mezi oběma králi velké, dobré a trvalé zpacifikování, a to za podmínek pro nás snesitelných. Vrátil se druhého dne a pokračovali jsme tak, že jsme doufali při prvním dalším zasedání svou práci dovršit. Ale v den následující se dal omluvit, že nepřijde, pro nemoc, která postihla jeho ženu, a dva dny nám nedal nic vzkázat; za tu dobu poslal pan du Fargis z Madridu kurýra se vzkazem, že španělský král měl v úmyslu dát o míru ve Francii vyjednávat svým vyslancem, ale že zplnomocnění, jež mu dal, odvolal, bez udání příčin, které ho k té náhlé změně pohnuly. Na to byla rada toho mínění, abych odjel do Paříže a pod záminkou návštěvy nemocné vyslankyně se pokusil vyzkoumat, odkud u něho to mlčení a to ochladnutí pochází; což mi nebylo nesnadné zvědět, neboť si přede mnou velmi stěžoval na malou důvěru, kterou jsme v něj měli, zatímco on byl velmi nakloněn dobru Francie a spojení obou korun; že bychom z toho byli vyšli lépe, než se nám podaří službou du Fargise, který není dost obratný, aby ze Španělů vytáhl více, než co nám nabídl on; a mnoho jiných stížností v téže podstatě, o nichž jsem se domníval, že mi je říká, aby zakryl lehkovážnost, jíž se dopustil. Podal jsem radě zprávu o řečech, které ke mně vedl, a byly přijaty stejným způsobem, protože du Fargisovi nebyl dán žádný rozkaz ani zplnomocnění činit jakýkoli návrh, ani nějaký vyslechnout.

Mezitím přišla ke dvoru zpráva, že baron de Pappenheim, který hlídal Rives de Chiavenne se svým německým plukem, vyhnal královy jednotky z Verceje a Campa[106], porazil je a vzal dvanáct děl a jedenáct vyzbrojených bárek, které jsme měli na Comském jezeře — což krále i radu velmi rozzlobilo. Několik dní poté však markýz de Cœuvres poslal svého sekretáře, který ujistil, že Pappenheim dál nepostoupil a že Benátčané poslali pod panem de Candale[107] jednotky dostatečné k jeho odražení.

Nicméně služebníci, které král měl ve Švýcarsku, mu vzkazovali, že náklonnost těch národů ke králi je silně pozměněna, že víc než dvacet pět tisíc Němců mělo přes Švýcarsko otevřený průchod, aby šli sloužit Španělovi v Itálii, a že naše švýcarské spojenectví bude zničeno, nebude-li o to rychle postaráno; že nejbezpečnějším lékem je poslat mě tam a že pro velkou přízeň, kterou ke mně Švýcaři mají, bych mohl vše obnovit. Benátčané a vévoda savojský vykonali tytéž služby, aby mě tam dali poslat, a dali tam vypravit své vyslance a residenty, aby se připojili ke všem mým krokům. Král mě z té příčiny přinutil, abych tam šel jako jeho mimořádný vyslanec, což jsem učinil z pouhé poslušnosti; a mé vyslanectví bylo podpořeno dvěma sty padesáti tisíci écu, které jsem tam vezl, aby mé jednání bylo podpořeno. A protože se to vyslanectví odnímalo markýzi de Cœuvres, který je držel, dal mu král hodnost generálního místodržitele svého vojska ve Valtellině, čímž byl velmi uspokojen.

Mimořádné vyslanectví ve Švýcarsku

Listopad. – Vyjel jsem tedy z Paříže se svým vozatajstvem v úterý 18. listopadu toho roku 1625 a jel na nocleh do Essonnes, potom do Moretu[108], do Sens, do Joigny, do Auxerre, do Noyers, do Montbardu,

[106] Verceja a Campo, malá místa ležící jako Riva di Chiavenna na břehu jezera Mezzola.

[107] Hrabě de Candale — týž, s nímž se roku 1623 bil pan de Schomberg — strávil několik let ve službách Benátské republiky, jejímž byl generálem na pevnině.

[108] Essonnes, arrondissement a kanton Corbeil, departement Seine-et-Oise. – Moret, okresní město arrondissementu Fontainebleau, departement Seine-et-Marne.

do Chanceaux[109], kde jsem pobyl jeden den, a 27. jsem přijel do Dijonu, kde jsem zůstal i druhého dne; potom jsem jel na nocleh do Genlis a do Auxonne[110], odkud jsem odjel v pondělí prvního dne prosince, a jel okolo Dole, kde se tehdy držely stavy burgundského grafství (prosinec). Poslal jsem navštívit hraběte de Champlitte[111], guvernéra, svého příbuzného a starého přítele, a jel na nocleh do Ronchaux[112], kam mě pan de Mandre[113], guvernér Besançonu, přijel jménem řečeného hraběte vyhledat, aby mě provázel provincií.

V úterý 2. jsem přijel do Besançonu, kde mě navštívili pánové z města a potom kanovníci, kteří mi přišli nabídnout, že mi mimořádně ukážou svatý rubáš[114] k mému uctění; což druhého dne učinili. A když jsem jej viděl, jel jsem na nocleh do Roulans, potom do Clervalu[115], potom do Montbéliardu[116], do Delle, do Waltighoffenu[117], a v pondělí 8. jsem vstoupil do Švýcarska.

Lidé z města Basileje mi vyšli naproti a vystrojili mi čestný vjezd s velkým množstvím dělových salv a více než tisícem[118] mužů ve zbrani ve velmi krásné výpravě. Plukovník Hessy[119] a asi dvanáct kapitánů mě přijeli vyhledat na švýcarské hranice a neopustili mě až do mého návratu. Senát v plném sboru mě přišel pozdravit a obdarovat rybami, vínem a ovsem, a to nejbohatěji, jak se kdy komu stalo; potom asi dvacet ze senátu zůstalo se mnou na večeři.

V úterý 9. jsem šel do městské radnice (kde byli shromážděni) pozdravit republiku a pronést k nim řeč. Krátce nato přišli v plném sboru[120] do mého bytu dát mi odpověď, přinést mi nový dar vína a ryb a potom všichni se mnou obědvat. Po obědě mě vedli podívat se na jejich arsenál, na Platerův kabinet[121], na jejich kostel a na jejich opevnění.

Ve středu 10. se se mnou senát přišel rozloučit, potom se mnou obědvali; odtud mi dali průvod a dali ještě vypálit množství dělových salv a salvu pěchoty — což mi bylo učiněno i na všech zámcích a ve všech městech, před nimiž nebo jimiž jsem ve Švýcarsku prošel.

Jel jsem na nocleh do Liestalu, potom do Balsthalu[122], a v pátek 12. prosince mi vyjel naproti pan vyslanec Miron[123]. Potom se švýcarské kompanie pluku plukovníka Am-Rhina[124], který jsem dal naverbovat pro odchod do Francie, seřadily v bitevním pořádku na mé příjezdové cestě. Odtud mi vyšel

[109] Noyers, okresní město arrondissementu Tonnerre, departement Yonne. – Montbard, okresní město arrondissementu Semur, departement Côte-d'Or. – Chanceaux, městečko kantonu Flavigny, arrondissement Semur.

[110] Genlis a Auxonne, okresní města arrondissementu Dijon.

[111] Clériadus de Vergy, hrabě de Champlitte, mladší syn Françoise de Vergy, hraběte de Champlitte, a Renée de Ray, dámy de Vaudray, jeho druhé ženy, rytíř řádu zlatého rouna, guvernér burgundských zemí a grafství za španělského krále, se oženil s Madeleine de Bauffremont, dcerou Clauda de Bauffremont, barona de Senecey, a Marie de Brichanteau, sestřenice maršála de Bassompierre. Zemřel krátce poté bez potomstva a byl posledním z toho velkého domu de Vergy.

[112] Ronchaux, ves kantonu Quingey, arrondissement Besançon.

[113] Zřejmě syn Hermanna-Françoise de Mandre, pána de Trestondam a de Monticeux-en-Comté, a Hélène de Trestondam.

[114] Besançonský svatý rubáš bylo možné mimo velikonoční dny a nedělí po Nanebevstoupení ukázat jen na základě porady a povolení katedrální kapituly. (Dunod, *Histoire du diocèse de Besançon*, sv. I, s. 418.)

[115] Roulans a Clerval, okresní města arrondissementu Baume-les-Dames, departement Doubs.

[116] Montbéliard, dnes hlavní město arrondissementu v departementu Doubs, byl tehdy hlavním městem grafství téhož jména, závislého na Říši a patřícího domu württemberskému.

[117] Delle, okresní město arrondissementu Belfort. – Waltighoffen, ves kantonu Hirsingen, arrondissement Altkirch.

[118] V dřívějších vydáních „deset tisíc".

[119] Fridolin Hässi (Hessi, Hessy), narozený v květnu 1563 v Glarusu, zemřelý v listopadu 1626 v Paříži; syn Melchiora, bratr Heinricha. Kapitán švýcarské gardy od roku 1615, plukovník v letech 1619–1626, rytíř řádu sv. Michala; roku 1621 se vyznamenal u Montaubanu. Pozdější Gabriel Hässi (asi 1648–1729) je jiný muž. (rešerše LP)

[120] V dřívějších vydáních „ještě".

[121] Felix Plater, slavný švýcarský lékař, narozený v Basileji roku 1536 a zemřelý v témže městě 28. července 1614, vytvořil bohatý přírodovědný kabinet, který přetrval až do vymření jeho rodu.

[122] Liestal, hlavní město distriktu kantonu Basilej. – Balsthal, městečko kantonu Solothurn.

[123] Robert Miron, jenž roku 1614 jako kupecký probošt pařížský předsedal komoře třetího stavu na generálních stavech, byl řádným vyslancem ve Švýcarsku v letech 1617 až 1627.

[124] V dřívějších vydáních „Aveny". – Walter Am-Rhin byl plukovníkem pluku, který se formoval pro francouzskou službu a verboval se mezi katolíky, aby byli odvedeni od Valtelliny.

naproti solothurnský avoyer[125] jménem pan de Roll, v dobrém průvodu; pronesl ke mně řeč, aby se potěšil z mého příjezdu a nabídl mi vše, co na městě závisí, a provázel mě až do Solothurnu, přičemž na mé příjezdové cestě bylo množství pěchoty ve zbrani a několik dělových salv.

Večer jsem večeřel u pana řádného vyslance Mirona, s nímž jsem byl celý druhý den, v sobotu 13., abychom se poradili o svých věcech.

Pánové d'Erlach[126] a d'Affry[127] mě přijeli vyhledat.

V neděli přijel landamman[128] Zurlauben s deputovanými kantonu Zug, vyslanými, aby mě jménem svého kantonu přišli pozdravit.

Resident benátské vrchnosti, jménem Cavazza[129], jemuž jeho republika nařídila zůstat u mne a ve všem následovat královy záměry, mě poslal navštívit a zvědět, kdy mi bude libo, aby mě přišel vyhledat.

V pondělí 15. mi pánové z Fribourgu poslali pozdravení svými deputovanými, jimiž byli avoyer Diesbach de Prangins[130], poručík a statthalter[131] jejich města; ti se mnou obědvali.

Po obědě jsem přijal deputované ze Schwyzu, jimiž byli landamman [Reding, Auf der Maur a Abiberg. Potom mě rytíř][132] Reding se dvěma dalšími deputovanými abbého ze Sankt Gallen[133] přišel pozdravit jeho jménem. To byly zvláštní přízně, které mi chtěly učinit všechny spolčené a spojené kantony: poslat se potěšit z mého příjezdu svými deputovanými, bez jiného poslání, než mě jejich jménem pozdravit.

V úterý 16. mi pánové z Bernu poslali pozdravení svými deputovanými, jejichž hlavou byl avoyer de Grafenried[134].

Pan apoštolský nuncius Scappi, biskup v Campagně[135], mi poslal pozdravení svým auditorem.

Ve středu 17. mi pánové ze Solothurnu, mimo krásné přijetí, které mi vystrojili, chtěli dát pozdravení ještě celým svým senátem v plném sboru.

Kompanie z Unterwaldenu a ze Zugu, z Am-Rhinova pluku, prošly, aby šly do Francie.

---

[125] *Avoyer* byl prvním úředníkem kantonu. – Johann de Roll, z kantonu Solothurn, zemřelý roku 1643, otec Louise de Roll, který byl kapitánem pluku švýcarské gardy, plukovníkem švýcarského pluku ve francouzské službě a rytířem řádu sv. Michala.

[126] François-Louis d'Erlach, baron de Spiez a d'Oberhofen, z kantonu Bern, nejstarší syn Jeana-Rodolpha d'Erlach, barona de Spiez, a Uršuly de Mühlinen, byl roku 1629 bernským avoyerem. Narodil se roku 1575 a zemřel 20. dubna 1651.

[127] François d'Affry, z kantonu Solothurn, syn Louise d'Affry, pána de Givisiez, a Uršuly de Praroman, byl poručíkem Sta Švýcarů, plukovníkem švýcarských pluků ve francouzské službě, guvernérem Neuchâtelu a avoyerem svého kantonu. Zemřel 5. května 1645.

[128] V některých kantonech se první úředník nazýval *landammann*. – Konrad Zurlauben, z kantonu Zug, nejstarší syn Beata Zurlaubena, kapitána švýcarské gardy za Karla IX. a Jindřicha III., byl sám kapitánem pluku švýcarské gardy, landammanem svého kantonu v letech 1624, 1625 a 1626 a roku 1626 plukovníkem pluku v královské službě ve Valtellině. Narodil se 10. května 1571 a zemřel 31. března 1629.

[129] V dřívějších vydáních „Canaha".

[130] Nicolas de Diesbach, baron de Prangins. – Dům de Diesbach, z kantonu Bern, se v době reformace zčásti usadil ve Fribourgu.

[131] *Statthalter* byl druhým náčelníkem kantonu, tím, co by se dalo nazvat vice-avoyerem.

[132] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna. – Heinrich Reding de Biberegg, z kantonu Schwyz, syn Rudolfa Redinga de Biberegg a bratranec Georga Redinga, o němž je řeč ve svazku II Chantéracovy edice na s. 26, měl Redingovu kompanii u pluku švýcarské gardy v letech 1620 až 1628. Byl několikrát landammanem svého kantonu. – N. Auf der Maur, z kantonu Schwyz, byl zřejmě otcem Jeana-Françoise Auf der Maur, uváděného ve stavovských listinách pod jménem Ouff Dermour, jenž byl kapitánem-poručíkem generální kompanie Švýcarů v letech 1655 až 1665 a měl rovněž Redingovu kompanii. – Sébastien Abiberg, snad některý Reding de Biberegg, byl schwyzským statthalterem. – Rudolf Reding de Biberegg, rytíř, otec Heinricha Redinga, naverboval kdysi pluk do francouzské služby a roku 1614 polovinu kompanie. Byl několikrát landammanem kantonu Schwyz; v té době byl místodržitelem toggenburského grafství za abbého ze Sankt Gallen.

[133] Abbé ze Sankt Gallen, panovník závislý na Říši, byl jedním ze spojenců Švýcarů.

[134] Antoni de Grafenried.

[135] Campagna, biskupské město v citerní provincii království, dnes provincie Neapol.

Ve čtvrtek 18. mě přišli pozdravit pan de Montigny, guvernér neuchâtelského grafství[136], se starostou a deputovanými města Neuchâtelu, a přinesli dary města.

Bussy-Lamet[137] se svou kompanií prošel, aby šel do Valtelliny.

Přišel také, v pátek 19., jeden deputovaný tří Šedých lig, aby mě jejich jménem pozdravil[138].

V sobotu 20. prošel Balagnyho pluk, aby šel do Valtelliny.

Přijel plukovník Am-Rhin, hlava deputovaných, které lidé z Lucernu vyslali, aby mě pozdravili[139].

V neděli 21. jsem vypravil ke dvoru kurýra ve věci, která se týkala mé osoby, totiž: král mě učinil svým mimořádným vyslancem ve Švýcarsku, do něhož jsou zahrnuti Grisoni, Valesané a ostatní spojenci, a dal mi za sebe listy pro všechny ty národy; a ten vyslanecký úřad nyní odňal markýzi de Cœuvres, dav mu úřad generálního místodržitele ve Valtellině. Ale když Mesmin, sekretář řečeného markýze, získal ten úřad generálního místodržitele, po němž jeho pán toužil, viděl markýz, že je zbaven platu tisíce écu měsíčně, jejž držel jako mimořádný vyslanec; předložil tedy, že s tak malými požitky nemůže vydržet, a žádal, aby mu byl zachován aspoň úřad mimořádného vyslance u Grisonů, kteří hraničí s Valtellinou, jíž nemůže dobře spravovat bez pomoci Grisonů — a tu by nemohl získat, kdyby tu hodnost neměl. Přiznali mu to po mém odjezdu, nehledě na škodu, která mi z toho vznikla; a já jsem si na to poslal stěžovat s prohlášením, že všeho zanechám, nebude-li mi dáno zadost.

Téhož dne jsem také poslal všechny potřebné depeše kantonům a spojencům, abych je svolal k obecnému sněmu do Solothurnu na 7. den příštího ledna.

V pondělí 22. prošly lucernské kompanie, které se vydávaly do Francie.

V úterý 23. mě poslal navštívit mimořádný vyslanec savojský, a rovněž kanton Uri svými deputovanými, kteří mi přinesli obsáhlé prohlášení ve prospěch krále pro navrácení Valtelliny — jež jsem si dal hned po příjezdu vymoci, aby mi bylo dáno.

Ve středu 24. jsem řečené deputované přijal a pohostil s velkou pochvalou jako ty, kdo kladou ostatním mostek k velkému dobru v královské službě.

Ve čtvrtek 25., což byl den vánoční, byl věnován pobožnostem.

V pátek 26. jsem přijal a vypravil řádnou poštu.

V sobotu 27. jsem se celý den radil s panem Mironem, řádným vyslancem, a s panem de Roll, solothurnským avoyerem, o prostředcích, jak přivést jeho kanton k témuž prohlášení, jaké mi dal kanton Uri.

Téhož dne přijel pan Cavazza, resident Benátské republiky ve Švýcarsku, do Solothurnu, aby se připojil ke všem věcem, které bych chtěl podniknout.

Celý druhý den jsem se s ním a s panem Mironem radil o věcech, které jsme měli vykonat, a rozhodli jsme, že se před sněmem a po jeho dobu odebere do Curychu, aby pobídil ten kanton, který je prvním, aby se přiklonil k vůli krále a ligy a následoval ji.

---

[136] Za vévodu de Longueville: suverenita Neuchâtelu, která přešla sňatkem z domu bádensko-hochbergského na dům orléansko-longuevillský, byla spojencem Švýcarů.

[137] V dřívějších vydáních: „Bussy-Lamet, se svou kompanií, aby šel do Valtelliny, tam přišel také v pátek 19. jako deputovaný tří Šedých lig“ — starší vydání sem tedy omylem přilepila deputaci tří Šedých lig, která patří k následujícímu dni; Chantéracova poznámka jen opravuje tisk „Btissy-Lamet“ a jméno neudává. – Je to **Charles de Lamet** (Lameth), hrabě de Bussy (Bucy), pán de Goullencourt, Oremeaux a Plessis-Saint-Just, kapitán sta lehkooděnců královské gardy a guvernér Mézières; žena Jeanne de Duras, baronka de Marigny. Později ho Richelieu poslal s Beaulieu-Barsacem na ostrov Ré, kde byl roku 1627 raněn. Zemřel v září 1637 při obléhání La Capelle. Rok narození není známý. (rešerše LP)

[138] Liga Grisonů, utvořená ze tří zvláštních lig — ligy Grisonů ve vlastním smyslu, ligy Božího domu a ligy Deseti jurisdikcí —, byla spojencem Švýcarů.

[139] Plukovník Am-Rhin byl lucernským avoyerem.

Odjel tedy druhého dne, v pondělí 29., a pan Miron a já jsme šli do shromážděné městské rady, kde jsem pronesl řeč, abych je přizval dát mi totéž prohlášení, jaké mi poslali lidé z Uri.

Večer přijel hrabě de la Suze[140].

V úterý 30. mě pánové ze Solothurnu přišli vyhledat, aby mi přinesli prohlášení v téže formě a znění, jaké jsem od nich den předtím žádal.

Pan Miron nám toho večera dal večeři a nato bál.

---

[140] Louis de Champagne, hrabě de la Suze, syn Louise de Champagne, hraběte de la Suze, a Madeleine de Melun, zemřel roku 1636. Jeho syn byl manželem slavné hraběnky de la Suze.

V. Solothurnský sněm, spiknutí Chalaisovo a vyslanectví v Anglii (1626)

[Bassompierrův nejrušnější rok. Na sněmu v Solothurnu, kde mu celý sněm v plném sboru vzdá nevídanou čest, vymůže na kantonech prohlášení pro navrácení Valtelliny — a doma se dozví, že monzonská smlouva, kterou v Madridu bez králova vědomí podepsal vyslanec du Fargis, všechno, co ve Švýcarsku dojednal, ruší. Odpor, který s maršály de Créquy a de Schomberg v radě vznese, je marný, a Bassompierre se od věci docela odtáhne. Následuje spiknutí Chalaisovo, zatčení obou Vendômů, zasnoubení Monsieurovo — a na podzim vyslanectví do Anglie, kde má u Karla I. a vévody de Buckingham hájit vyhnané francouzské služebníky královny Henrietty Marie. Tři měsíce audiencí, hostin a smlouvání, zapsané den po dni.]

Sněm v Solothurnu (leden–únor 1626)

Leden. – V poslední prosincovou středu pan hrabě de la Suze odjel a já jsem zakončil rok velkého jubilea 1625, abych ve čtvrtek prvního dne ledna začal rok 1626 zpovědí a přijímáním, k nimž jsem jako rytíř řádu Ducha svatého povinen.

V pátek 2. jsem byl zaměstnán přijímáním a vypravováním řádné pošty.

V sobotu 3. jsme se s panem řádným vyslancem poradili o věcech, které měl král ve Švýcarsku a o nichž jsem měl na sněmu jednat, s avoyerem de Roll, jenž mu měl předsedat a jenž měl ve Švýcarsku velkou vážnost.

V neděli 4. dal pan vyslanec večer bál, na němž jsem byl.

V pondělí 5. mi přišly zprávy od Grisonů, že prohlásili, že o žádných věcech týkajících se Francie nechtějí jednat s nikým než se mnou a že — pokud budu ve Švýcarsku — neuznají nikoho než mne, svého generálního plukovníka a prvního královského muže; že tedy rozpustili shromáždění, které dal pan markýz de Cœuvres jménem královým svolat, bez jakéhokoli závěru krom toho, že se rozhodli poslat mi deputovaného, jenž mi jejich jménem nabídne, aby se v jejich nynějších věcech postupovalo, jak uznám za dobré.

Téhož dne mi přišel kurýr, kterého jsem vypravil ke dvoru, a přinesl mi jistotu o tom, o čem jsem byl na pochybách: že mi vykleštili polovinu mého pověření, aby ji dali markýzi de Cœuvres. Byl jsem z toho v takovém hněvu, že jsem chtěl všeho nechat a vrátit se do Francie. Ale když jsem viděl, že mi Grisoni vracejí, co mi král odňal, a že mám tu slávu být vyslancem u Grisonů, byť se to tak nemyslelo, a když jsem viděl i dobrá znamení, jaká jsem pro naše věci měl, rozhodl jsem se být trpělivý a sloužit.

Tři krále jsme slavili u mne s panem vyslancem a jeho rodinou.

V úterý 6., v den Tří králů, jsem vystrojil u pana vyslance slavnostní hostinu solothurnské radě, a když se dobře připilo, držel se tam bál.

Středa, čtvrtek a pátek nato padly na sepsání mého návrhu a na uvážení všeho, co nás na příštím sněmu čekalo; ten jsem na žádost protestantských kantonů odložil až na 12., protože mají Vánoce deset dní po nás a hned po nich volí své úředníky, takže by deputovaní museli odjet právě v čas volby, což by jim bylo velmi nepohodlné.

V sobotu 10. chtěl na příštím sněmu, k němuž jsem jej přizval, být i pan nuncius Scappi — spíš aby nám tam škodil než pomáhal — a toho dne přijel. Pan vyslanec a já jsme mu vyšli naproti a dovedli ho do jeho bytu, kam jsem poslal všechno občerstvení pro jeho stravu potřebné.

Přijeli landamman[1] Zurlauben a Keller, jakož i deputovaní čtyř protestantských měst[2] a deputovaní z Fribourgu; všem jsem poslal občerstvení jako všem ostatním, kteří přijeli po nich.

[1] V dřívějších vydáních „druhého dne“ (*le lendemain*) místo „landamman“.
[2] Curych, Bern, Basilej a Schaffhausen.

V neděli 11. mi pan nuncius učinil tu čest a přišel ke mně na oběd ve velké společnosti.

Přijel pan savojský vyslanec, jménem prezident de Monthoux, a přišel mě pozdravit. Šel jsem ho potom navštívit a pak jsem ho opatřoval až do jeho odjezdu.

V pondělí 12. ledna, což byl první den sněmu, strávili deputovaní čas vzájemným pozdravováním a potom úvahou, jak mě přijdou pozdravit; rozhodli se, že mi celý sněm v plném sboru, s biřici před sebou a jdouce podle svého řádu, přijde vzdát poklonu — což byla čest neobvyklá, jaké přede mnou nikdo jiný nedosáhl. Slovo měl curyšský purkmistr Roon.

Téhož dne přijel deputovaný Grisonů, jménem purkmistr Meyer[3].

V úterý 13. přišlo šest deputovaných vyzvednout pana řádného vyslance a mne, aby nás dovedli do shromáždění, v němž jsem předložil svůj návrh a dosti dlouho k nim mluvil. Potom mě tíž deputovaní přišli odvést zpět, a když bylo shromáždění zdviženo, přišli mi všichni v plném sboru poděkovat, jako to učinili den předtím; odtud jsme šli všichni na hostinu, kterou jsem jim dal připravit v městské radnici, kde bylo sto dvacet osob — všichni deputovaní, vyslanci, plukovníci a kapitáni — skvěle pohoštěno, a po nich dalších pět set osob. Potom jsme šli k panu řádnému vyslanci, kde se držel bál.

Ve středu 14. měl pan apoštolský nuncius slyšení u katolických kantonů, v němž vykřičel proti Francii, co mohl, se záměrem zmařit mé jednání. Potom přišel ke mně na oběd, jak měl ve zvyku; a své hostiny jsem rozdělil tak, že oběd byl pro pana nuncia a pro deputované katolických kantonů, kteří se mnou ráno před usednutím ke stolu vyjednávali, a odpoledne pak přicházeli jednat se mnou deputovaní protestantských kantonů, chtěli-li, a také tam večeřeli.

Téhož dne byl na doporučení pana nuncia připuštěn ke slyšení churský děkan a po něm byl vyslechnut deputovaný tří Lig, aby mu odporoval.

Ve čtvrtek 15. mi pánové deputovaní přinesli v plném sboru usnesení, které přijali podle mého záměru, o navrácení Valtelliny: budou je žádat na knížatech, která ji drží, a tomu, kdo by na to nechtěl přistoupit, odepřou pomoc, podporu i průchod svými zeměmi, vyhrazujíce si prohlásit se proti němu šíře. Poděkoval jsem jim za to, jak nejobšírněji jsem mohl, a vydal jim doklad o navrácení, které byl král hotov učinit z toho, co tam držel — a to i do jejich rukou, kdyby se tím chtěli zatížit, aby je vrátili jejich pravým pánům, Grisonům. Nakonec jsem šel navštívit pana nuncia, který už první usnesení sněmu znal, a shledal jsem ho v takovém hněvu, že se se mnou dvakrát třikrát pohádal.

V pátek 16. jsem na návrh, který pan nuncius dva dny předtím učinil ve shromáždění katolických deputovaných, pokládal za svou povinnost odpovědět pro čest a zájem krále, svého pána; a proto jsem si poslal vyžádat u jejich katolického shromáždění slyšení na odpoledne. Oni však ze zvláštní a neobvyklé úcty přišli v plném sboru do mého bytu, aby mi je dali a zároveň sami přijali, a hned mi přinesli své zvláštní usnesení a výhrady, které žádali do obecného abscheidu[4]. Mluvil jsem k nim velmi dlouho a panu nunciovi jsem vymyl hlavu, jak bylo třeba; on si toho však potom nikdy nedal znát a chtěl o tom nevědět.

K večeru mi shromáždění poslalo deputaci, aby mi poděkovalo za nabídku královských sil, kterou jim král mými ústy učinil; a na odplatu mi nabídli patnáct tisíc mužů z odvodů ve svých kantonech. Potom se se mnou pan nuncius sešel a usmířil.

V sobotu 17. mi katoličtí deputovaní přinesli svůj zvláštní abscheid a krátce nato mi protestantští přinesli svůj.

V neděli 18. pan nuncius ráno ve velkém hněvu odjel. Pan řádný vyslanec, pan savojský vyslanec a já jsme ho šli vyprovodit; potom jsem vystrojil hostinu všem deputovaným sněmu. Pánové ze Solothurnu přišli před mým bytem předvést zbrojný tanec.

[3] Gregorius Meyer, purkmistr v Churu.
[4] *Abschied*, *Landtagsabschied* — závěrečné usnesení sněmu.

Po obědě si pět deputovaných, vyslaných shromážděním už dne předešlého[5], vyžádalo slyšení ve věci královských dluhů ve Švýcarsku a pronesli ke mně ústy bernského avoyera de Grafenried velkou řeč. Odpověděl jsem jim obšírně.

Večer tančil můj synovec[6] u řádného vyslance dosti krásný balet; dovedl jsem tam většinu nejčestnějších deputovaných. Potom se tančilo a pan vyslanec nám dal velmi krásnou kolaci.

V pondělí 19. dokončili katoličtí deputovaní všechny své věci. Avoyer de Roll mě přišel vyhledat kvůli tomu, že jsem jejich abscheid neshledával v dobré formě, a velmi jsem se s ním rozkmotřil; ale v úterý 20. mě přišel vyhledat znovu, spravil, co se mi nezdálo, a potom jsme byli dobří přátelé.

Přijel pan de Montigny, guvernér Neuchâtelu, a většina protestantských deputovaných odjela.

Ve středu 21. odjel zbytek deputovaných. Dal jsem všem bez výjimky zaplatit výlohy a při loučení jsem jim dal vyplatit roční pensi každého kantonu, roční podíl na umořování jejich pohledávek a rok jejich osobních pensí.

Pan savojský vyslanec odjel toho dne čekat na mne do Bernu, kam jsem byl zván.

Den a noc čtvrtka 22. jsem strávil psaním, krom večera, kdy mi pan vyslanec vystrojil hostinu a po ní bál.

V pátek 23. přišla a odešla řádná pošta a já jsem celý den vypravoval depeše do Říma, do Benátek a do Valtelliny.

V sobotu 24. mi sekretář shromáždění přinesl abscheidy.

Své obšírné depeše králi jsem vypravil panem du Mesnil, zetěm řádného vyslance, kterého jsem k němu poslal; odjel druhého dne, v neděli 25., právě když z Valtelliny přijel Malo[7] a já odjížděl do Bernu.

Bernští mi vystrojili skvělý vjezd a potom mě celá rada přišla do mého bytu pozdravit jménem města, které mi dalo navečeřet u hraběte de la Suze.

V pondělí 26. mě vedli podívat se na jejich opevnění, na medvědí jámu, na jejich arsenál, na jejich kostel a na terasu; potom mě v plném sboru přišli vyzvednout v mém bytě, aby mě dovedli do své radnice, nádherně připravené k hostině na mou počest, jež byla velmi skvělá: bylo nás u stolu víc než tři sta osob a zůstali jsme tam celý den.

V úterý 27. jsem se šel rozloučit s oběma avoyery; první z nich, ten v úřadě (jménem de Grafenried), mi vystrojil nádhernou hostinu a při odjezdu mě vyprovodil, jako to učinil při vjezdu, a tytéž jednotky vyšly mě pozdravit. Tak jsme se vrátili do Solothurnu, majíce po cestě pro vysokou vodu velké nebezpečí.

V sobotu 31. mi pánové z Bernu poslali velkou deputaci, aby mi poděkovali, a v neděli prvního dne února mi deputovaní z Lucernu přinesli akt svého prohlášení v náš prospěch, jak už několik jiných kantonů učinilo.

Únor. – V pondělí 2., v den Hromnic, mi přinesli svůj akt deputovaní z Glarusu.

V úterý 3. mi jej přišli přinést i deputovaní z Unterwaldenu.

Ve středu 4. ke mně přišel kapitán Schmid[8], vyslaný plukovníkem Zum Brunnen[9] a kapitány jeho pluku ve Valtellině, a velmi si stěžoval na špatné zacházení, jaké pan markýz de Cœuvres jeho pluku činí;

[5]Těch pět deputovaných bylo: lucernský avoyer de Grafenried, plukovník Pfyffer z kantonu Lucern, plukovník Greder z kantonu Solothurn, zugský landamman Zurlauben a baron de Diesbach, avoyer fribourský. – Bassompierre však téhož avoyera de Grafenried řadí k Bernu, kam podle ostatních zmínek skutečně patří; Chantéracovo „lucernský“ je zřejmě omyl.

[6]Anne-François de Bassompierre, maršálův synovec; viz Díl I.

[7]Pan Malo byl generálním kontrolorem za krále ve Švýcarsku a intendantem jeho financí v jeho valtellinském vojsku.

[8]Jost Schmid z kantonu Uri získal roku 1645 kompanii u pluku švýcarské gardy a roku 1646 byl zabit.

[9]Johann Heinrich Zum Brunnen z kantonu Uri byl plukovníkem švýcarského pluku vydržovaného ve Valtellině. Dvakrát byl landammanem svého kantonu. – V dřívějších vydáních „Zurlauben“.

přinesl mi listy z kantonu Uri, který mě prosil, abych v tom zjednal pořádek, neboť jinak bude nucen pluk odvolat. Napsal jsem o tom panu markýzi de Cœuvres zvláštním poslem.

Ve čtvrtek 5. nám pan avoyer de Roll vystrojil večer nádhernou hostinu, po níž se tančilo.

V pátek jsem přijal a vypravil řádnou poštu. Pan benátský resident mě přišel znovu vyhledat.

V sobotu 7. jsem vystrojil večer hostinu dámám a vyslancům; potom se v mém bytě držel bál.

Do Solothurnu přijelo několik avoyerů, landammanů a kapitánů z kantonů, aby mě viděli; těm jsem druhého dne, v neděli 8., vystrojil hostinu spolu s pány vyslanci — řádným francouzským, savojským a benátským — a s předními muži solothurnské rady. A večer jsem vystrojil ještě hostinu vyslancům, paní vyslankyni a jejím dcerám a mnoha jiným; potom se tančilo.

V pondělí 9. jsem dal večer dámám a vyslancům ještě touž hostinu jako v předešlých dnech.

V úterý 10. přijeli deputovaní z Fribourgu a přinesli mi akt. Protože se však lišil od těch, které mi daly ostatní kantony, odmítl jsem jej a jejich deputované jsem tvrdě vyhuboval — zadržel jsem je nicméně potom u sebe k obědu. Odjeli a následujícího čtvrtka, 12., se vrátili s aktem velmi obšírným; a aby mi dali najevo tím větší otevřenost, poslali mi svého sekretáře s pečetí, aby mi vyhotovil akt podle mé chuti, nebude-li mi ten poslední, který mi poslali, po vůli.

V pátek 13. jsem přijal a vypravil řádnou poštu.

V sobotu 14. mi král poslal kurýra se zprávou o míru, který dal svým hugenotským poddaným[10].

V neděli 15. jsem vystrojil hostinu vyslancům, deputovaným ze Schwyzu a z Uri, poslaným svými kantony, aby se se mnou jejich jménem rozloučili, a mnoha mužům ze solothurnské rady.

V pondělí 16. vystrojil pan řádný vyslanec hostinu vyslancům a mně. Několik deputovaných kantonů přišlo svým jménem rozloučit se se mnou; já jsem je byl dal pozdravit královými sekretáři-tlumočníky, kteří jim odnesli mé listy.

V úterý 17. jsem měl ještě další deputované kantonů, a také od basilejského biskupa[11] a od abbého ze Sankt Gallen. Potom jsem vyslechl účty našich pokladníků.

Ve středu 18. nám pan avoyer de Roll dal krásnou kolaci a po ní bál.

Ve čtvrtek 19. učinil pan řádný vyslanec totéž.

V pátek 20. přišla a odjela řádná pošta a jí jsem vypravil depeše na rozloučenou.

V sobotu 21. jsme s panem řádným vyslancem šli do solothurnské radnice rozloučit se s kantonem a já jsem k nim pronesl řeč. Odpoledne mi přišli v plném sboru poděkovat za čest, kterou jsem jim chtěl učinit.

V neděli 22. jsem se šel rozloučit s avoyerem de Roll. Vystrojil jsem hostinu pánům ze Solothurnu a vyslancům. Po obědě jsme šli slavit masopust k panu řádnému vyslanci, kde se držel bál a kde nám dal hostinu k večeři.

[10] Pařížská smlouva s La Rochelle je datována **5. února 1626**; Bassompierrův 6. únor je o den vedle — podpis proti vyhlášení. Náboženská svoboda zůstala zachována, La Rochelle však nesměla držet válečné loďstvo a měla zbořit pevnůstku v Tasdonu. **Fort-Louis u západní brány, v královských rukou, měl být zbořen „v přiměřené lhůtě“** — a právě ta věta je jádrem příští války: nezbořili jej a roku 1627 se o něj začalo znovu. (rešerše LP)

[11] Basilejský biskup byl jako samostatný panovník závislý na Říši spojencem Švýcarů. – Stolec tehdy zaujímal Wilhelm Rinck de Baldenstein.

Přijel pokladník de Lionne[12] a přinesl mi královu depeši s dovolením odjet ze Švýcarska a projet Lotrinskem, abych podpořil bratra pana vévody lotrinského v jeho snaze o strasburské biskupství, o něž se ucházel.

V pondělí 23. jsem se šel rozloučit s vyslanci, potom na oběd k panu Mironovi, s nímž jsem vyřídil všechny naše věci, a nato s našimi pokladníky; a když jsem se se všemi rozloučil, odjel jsem ze Solothurnu, provázen velkým počtem Švýcarů, kteří se se mnou přišli rozloučit, i vyslanců. Když jsem se se všemi rozžehnal, přejel jsem Jurské hory a přijel na nocleh do Waldenburgu[13].

V úterý 24., v masopustní den, jsem přijel do Basileje. Pánové z města mi vyšli naproti, postavili se do zbraně a při mém příjezdu vypálili množství dělových salv; potom mě přišli pánové z rady pozdravit jménem svého kantonu a já jsem je zadržel u sebe k večeři.

Z Basileje jsem odjel na Popeleční středu, 25., provázen jako dříve, a přijel na nocleh do Mulhouse[14], kde mi byl vystrojen vjezd.

Odtud jsem odjel ve čtvrtek 26. a přijel na nocleh do Saint-Amarin[15], cestou přes Thann.

V pátek 27. jsem přejel Vogézy a spal v Rupt[16] v Lotrinsku.

V sobotu 28. jsem jel přes Remiremont a spal v Épinal.

Lotrinskem domů (březen 1626)

Březen. – V neděli, prvního dne března, jsem přijel do Mirecourtu[17] ke svému bratru, markýzi de Removille, kde jsem našel jeho rodinu a paní hraběnku de Tornielle[18]. Byl jsem tam skvěle přijat a hoštěn. Bratr tam přijel, právě když jsme večeřeli; byl totiž nucen zůstat v Nancy až po vjezdu Jeho Výsosti, který se toho dne konal[19], aby při něm posloužil jako vrchní štolba.

Druhého dne, v pondělí 2. března, jel se mnou do mého domu v Harouel, kam jsem přijel na nocleh, a odtud jsem odjel den nato, v úterý 3., abych přijel do Nancy.

Jeho Výsost mi poslala naproti své gardy, aby mě provázely, a hraběte de Brionne, aby mě přijal. Veškerá lotrinská šlechta byla sebrána k vévodovu vjezdu a k držení stavů; většina jí mi vyšla naproti a dovedli mě do Jelení galerie blízko mého příbytku, kde mě Jeho Výsost čekala; a když jsme znovu prošli kolem mého příbytku, zanechala mě tam v rukou markýze de Mouy[20] a prince de Phalsbourg[21].

---

[12] Artus de Lionne, rada grenobelského parlamentu a pozdější biskup v Gapu, byl otcem Huguesa de Lionne, státního sekretáře za Ludvíka XIV.

[13] Waldenburg, hlavní město distriktu kantonu Basilej.

[14] Mulhouse, tehdy svobodné říšské město, bylo spojencem Švýcarů. – Viz Dodatek IX.

[15] Saint-Amarin, okresní město arrondissementu Belfort.

[16] Rupt, ves kantonu Ramonchamp, arrondissement Remiremont, departement Vosges.

[17] Mirecourt, dnes hlavní město arrondissementu v departementu Vosges, byl tehdy hlavním místem bailliage téhož jména, jehož guvernérem byl markýz de Removille.

[18] Anne du Châtelet, dcera Olryho du Châtelet, barona de Deuilly, a Jeanne de Scepeaux, se roku 1590 provdala za Charlese-Emmanuela, hraběte de Tornielle. Byla matkou paní de Removille.

[19] Karel IV., vévoda lotrinský, který po smrti vévody Jindřicha II. roku 1624 už nosil vévodskou korunu z titulu své ženy, princezny Nicole, nejstarší dcery zesnulého vévody, ji právě přijal osobním titulem z rukou svého otce Františka lotrinského, hraběte de Vaudémont, jenž si nároky mužské posloupnosti vyžádal pro sebe a dal se na několik dní uznat vévodou lotrinským.

[20] Henri lotrinský, markýz de Mouy, třetí syn Henriho de Lorraine-Mercœur, markýze de Mouy a hraběte de Chaligny, a Claude de Mouy; narozen 1596, zemřel 10. června 1672.

[21] Louis de Guise, zpočátku nazývaný baron d'Ancerville a potom poctěný titulem princ de Phalsbourg, byl levobočkem Louise lotrinského, kardinála de Guise, a Aymerie de Lescherenne, dámy de Grimaucourt (otec Anselme). Zemřel roku 1631.

Ve středu 4. jsem byl na slyšení u vévody, u vévodkyně a u vévody Františka[22]; potom jsem šel navštívit princeznu de Phalsbourg[23], u níž byly sebrány všechny dámy, z nichž většinu jsem znal, a zůstal jsem u ní až do večera.

Ve čtvrtek 5. mi princ de Phalsbourg vystrojil hostinu. Po obědě jsem šel pozdravit paní de Vaudémont[24], princeznu lotrinskou[25], pana Františka Nicolase, vévodova bratra[26], a princeznu Markétu, jeho sestru[27].

V pátek 6. mi bratr vystrojil hostinu. Po obědě jsem se šel rozloučit s Jeho Výsostí a s knížaty a knížatkami, a v sobotu mi přišel celý dvůr i lotrinští páni dát sbohem; hrabě de Brionne, který mi toho dne vystrojil hostinu, mě při odjezdu vyprovodil s týmž obřadem jako při vjezdu.

Bratr jel se mnou až na nocleh, který byl ve Fougu[28] — a bylo to naposledy, co jsem ho viděl. Druhého dne, 8., do Ligny, potom do Nettancourtu[29], do Châlons, kde jsem ve středu 11. zůstal, abych počkal na svůj vlak; ve čtvrtek do Étoges a do Viels-Maisons[30]; a v sobotu 14. jsem jel do Jouarre navštívit svou neteř[31] de Saint-Luc, která byla v tom opatství, a na nocleh do Monceaux.

V neděli 15. jsem obědval v Meaux a spal v Mitry[32], odkud jsem v pondělí 16. odjel a přijel ke králi do Paříže; přijal mě nadmíru dobře. Vedl mě ke královně, své matce, potom ke královně, své manželce, kde byly princezny.

Monzonská smlouva

Našel jsem u dvora pana prince piemontského, vyslaného vévodou, jeho otcem, aby krále rozohnil k tomu, aby příštího roku vedl v Itálii dobrou a silnou válku. Pan maršál de Créquy tam přijel za pana konetábla s týmž záměrem a já jsem byl jedním i druhým zván, abych se co nejdřív dostal ke králi, abychom ho všichni tři mohli přivést v té věci k dobrému rozhodnutí. Při příjezdu jsem našel věci tomu záměru dosti nakloněné: král dal panu princi piemontskému hodnost generálního místodržitele svých vojsk za horami, přislíbil posilu osmi tisíc francouzských pěších a tisíce koní, aby zesílil vojsko, které měl v Itálii, a k němuž chtěl připojit i jednotky, které měl ve Valtellině — tu bylo možné po dostavění pevností, které tam dával stavět, snadno hájit dvěma tisíci muži; a já jsem měl s dvanácti tisíci Švýcary, jimiž jsem si byl jist, zároveň vstoupit do milánského vévodství. Viděli jsme tedy vše připraveno podle našich záměrů a přání — a tu, tři dny po mém příjezdu, poslal pan du Fargis svého sekretáře se smlouvou o míru se španělským králem: dvojsmyslnou, špatně provedenou a pro krále ostudnou, aniž k ní předtím měl od krále rozkaz či pověření — nejen ji uzavřít, ale vůbec ji navrhnout.

Téhož času tu byl prokurátor svatého Marka, mimořádný vyslanec Benátské republiky, jménem Contarini dalli Mostachi, který mi den předtím, než ta krásná smlouva přišla, při mé návštěvě řekl, že mu vyslanec republiky ve Španělsku psal, že se v Madridu sjednává jakási tajná smlouva mezi Francií

[22] František lotrinský, hrabě de Vaudémont, mladší bratr vévody Jindřicha II., se po svém krátkém vystoupení na lotrinský vévodský trůn vždy nechával nazývat vévodou Františkem. Narozen 1571, zemřel 1632.

[23] Henriette lotrinská, dcera Františka, hraběte de Vaudémont, a Kristiny de Salm, byla roku 1621 provdána za prince de Phalsbourg.

[24] Kristina, hraběnka de Salm, jediná dcera Pavla, hraběte de Salm, a Marie le Veneur, se roku 1597 provdala za Františka, hraběte de Vaudémont.

[25] Claude lotrinská, druhá dcera vévody Jindřicha II. a Markéty Gonzagské, jeho druhé ženy, se roku 1634 provdala za vévodu Nicolase-Françoise, svého bratrance, a zemřela roku 1645 ve Vídni.

[26] Nicolas-François lotrinský, mladší syn Františka, hraběte de Vaudémont, a Kristiny de Salm, roku 1624 biskup toulský a roku 1627 kardinál, se těchto hodností roku 1634 zřekl, aby přijal titul vévody lotrinského a oženil se s princeznou Claude. Zemřel 25. ledna 1670 ve věku šedesáti let.

[27] Markéta lotrinská, mladší dcera Františka, hraběte de Vaudémont, a Kristiny de Salm, se roku 1632 provdala za Gastona Francouzského, vévodu orléanského, a zemřela 3. dubna 1672.

[28] Foug, městečko arrondissementu a kantonu Toul, departement Meurthe.

[29] Nettancourt, ves kantonu Revigny, arrondissement Bar-le-Duc, tehdy panství hraběte de Vaubecourt.

[30] Étoges, ves kantonu Montmort, arrondissement Épernay, departement Haute-Marne. – Viels-Maisons, ves kantonu Charly, arrondissement Château-Thierry, departement Aisne.

[31] V dřívějších vydáních „mou matku“.

[32] Mitry, ves kantonu Claye, arrondissement Meaux.

a Španělskem. Vysmál jsem se s ním té zprávě a ujistil ho, že to být nemůže. Nicméně v pochybnosti, do níž mě to uvedlo, jsem to panu kardinálovi de Richelieu pověděl, když jsem mu šel podat zprávu o svém jednání. Stisknul mi ruku a odpověděl, že se mohu spolehnout, že o žádné smlouvě není ani pomyšlení a že je to španělská šalba — rozhlašovat takové falešné zvěsti, aby nás rozkmotřila se spojenci — a že je o tom mohu ujistit; což jsem byl rozhodnut učinit a druhého dne jít Contariniho navštívit, abych mu v té věci dal pokoj. Téhož večera jsem viděl pana prince piemontského a řekl mu o obavě vyslance Contariniho, kterou jsem oznámil panu kardinálovi de Richelieu, i o odpovědi, kterou mi dal. Pan princ mi odpověděl, že Benátčané jsou lidé spekulativní a podezíraví, kteří své sny a výmysly vydávají za dobré zprávy, a že mi tu zprávu předložili spíš z předpojatosti než z nějaké znalosti; že on sám je docela jist, že se nic na úkor ligy ani našich nynějších záměrů nesjednává.

Potom jsem šel ke královně, kde jsem našel pana maršála de Créquy; a kolem deváté hodiny večer si nás král oba dal zavolat, abychom k němu přišli do kabinetu královny matky, kde byl s ní, s panem de Schomberg a s panem d'Herbault[33]. Přikázal nám usednout v radě a oznámil nám, že právě dostal tu smlouvu, kterou bez jeho vědomí učinil jeho vyslanec du Fargis; dal nám ji přečíst panem d'Herbault. Shledali jsme ji tak špatně pojatou, tak špatně navrženou a odůvodněnou, tak ostudnou pro Francii, tak protivnou lize a tak škodlivou Grisonům, že — ačkoli jsme se zpočátku domnívali, že byla učiněna z králova rozkazu a že chce jen pro upokojení svých spojenců ukázat, že o ní nic nevěděl — jsme nakonec uvěřili, že byla uzavřena proti jeho rozkazu. To nás přivedlo k tomu, abychom krále od jejího přijetí a ratifikace odrazovali, jako nechtěl přijmout ani smlouvu z Ocaňe, slepenou týmž ministrem, ani římskou, učiněnou komturem de Sillery[34].

Toho času byl pan kardinál de Richelieu nemocen v Malém Lucemburku. Král přikázal nám třem maršálům a panu d'Herbault, státnímu sekretáři, abychom ho druhého dne ráno šli vyhledat a zatím o tom s panem princem piemontským nemluvili; abychom se s řečeným panem kardinálem poradili, neboť on odpoledne přijde do rady u královny matky, kde nám král přikázal být. Přiznávám, že jsem nikdy nebyl k řeči proti ničemu tak rozohněn jako proti té nechvalné smlouvě a že jsem měl mysl tak rozpálenou, že jsem ležel víc než dvě hodiny v posteli, aniž jsem mohl usnout, a vymýšlel množství důvodů, které jsem chtěl druhého dne v radě proti té věci přednést. Ale když jsem druhého dne vstal usedlejší a vychladlejší, uvážil jsem, že to není moje věc, nýbrž králova; že se trýzním nadarmo, chce--li ji král ratifikovat; že nevím, nedal-li král panu du Fargisovi k jejímu uhnětení ruku; že si ji snad vymohla královna matka, která chtěla mezi svými dětmi mír, snad pan kardinál, který viděl ve státě rodící se zmatky a chtěl mír navenek[35]; že nemám do toho vnikat dál, jako to ani učinit nemohu, a že by mi mohlo uškodit prohlašovat se příliš; že mi nemůže být na škodu svou horlivost na nějaký čas pozdržet a mírnit se, neboť potom budu vždy ve stavu tu věc dohonit a chytit. Tyto důvody a několik jiných zadržely mou náklonnost dát se v té věci slyšet; a když jsem přišel k panu kardinálovi — jak nám bylo přikázáno —, více jsem poslouchal než mluvil, a to tím ochotněji, že jsem pana kardinála shledal velmi zdrženlivým a málo se otevírajícím: káral toliko lehkovážnost, chvat a nedostatek soudnosti pana du Fargise, který by zasluhoval nejvyšší trest za to, že se bez králova rozkazu odvážil podniknout věc takové závažnosti. Po obědě přišel do rady, kde jsme byli i my a nadto pan strážce pečetí; a tam jsem si všiml, že se každý zabýval víc kaceřováním dělníka než bořením díla, že se o smlouvě mluvilo málo

[33] Raymond Phélypeaux, pán d'Herbault, starší bratr Paula Phélypeauxe, pána de Pontchartrain, byl státním sekretářem a dělil se s Potierem d'Ocquerre a Loménie de la Ville-aux-Clercs o oddělení zahraničních věcí. Zemřel 2. května 1629.

[34] Smlouva, kterou pan du Fargis podepsal 3. května 1623 v Ocaña de Aranjuez, stanovila složení valtellinských pevností do rukou katolického knížete a dávala svobodu průchodů. – Komtur de Sillery, vyslanec v Římě, byl na počátku roku 1624 odvolán kvůli dohodě, která španělskému králi přiznávala možnost provádět Valtellinou vojska posílaná z Itálie do Německa.

[35] Maršála de Bassompierre tu jeho prozíravost dobře obsloužila. Pan du Fargis skutečně podepsal smlouvu se Španělskem bez dostatečného zplnomocnění právě 1. ledna toho roku. Ta smlouva, přivezená do Paříže 16. ledna, byla držena v tajnosti a do Madridu byly poslány instrukce, které určily body, v nichž měly být provedeny změny. Pan du Fargis pak znovu z vlastní vůle podepsal nové články, přivezené do Paříže v průběhu března. Spokojili se s tím, že do nich ještě vnesli několik úprav, a smlouva byla definitivně ratifikována s datem Monzón, 5. března 1626. Monzonskou smlouvou byli Grisoni suverény Valtelliny, Valtellinci však jmenovali své úředníky a zůstávali svobodni ve výkonu katolického náboženství; pevnosti měly být vydány papeži k zboření, průchody zůstaly k dispozici Francii a oba králové se měli přimluvit za obnovení míru. (*Memorie recondite*, sv. VI.)

a o tom, kdo ji sjednal, mnoho, a že se více rokovalo o prostředcích, jak k ní něco přidat, aby byla méně špatná, než aby bylo navrženo ji zapřít a zrušit. Z toho jsem usoudil, že by si byli velmi přáli, aby byla lepší, ale nechtěli, aby žádná nebyla.

To bylo příčinou, že jsem se od té věci docela odtáhl a dal se ke konci postu (duben) do svého jubilea.

Spiknutí Chalaisovo (květen–červen 1626)

Zatím se co nejlépe hledělo upokojit ty, jichž se to týkalo: pan princ piemontský a pan Contarini odjeli, hledělo se ke smlouvě něco přidat, jiné věci v ní vyjasnit a celek ratifikovat. Což se také stalo — podle mého soudu především proto, aby byl dán mír křesťanstvu, které se už hnalo do kruté války, a potom proto, aby bylo zjednáno opatření proti jistým pletichám, jež se uvnitř země vedly s Monsieurem, bratrem královým: navenek aby zmařily zamýšlený sňatek mezi ním a mademoiselle de Montpensier, ve skutečnosti aby zpletly a rozvrátily stát a rozdělily oba bratry.

Král, který ty nepříjemnosti předvídal více než dost, hleděl přitáhnout k sobě plukovníka d'Ornano, jenž měl veškerou moc nad myslí pana jeho bratra a jenž dopřával sluchu mnoha návrhům, které král neschvaloval. Dal mu už na počátku ledna úřad maršála Francie[36], což pletichy a úklady, které se vedly, spíš jen oddálilo, než utišilo. Potom byl uzavřen mír se stranou reformovaného náboženství ve Francii, aby nebylo třeba příst na tolika přeslicích zároveň.

Květen. – Nakonec na počátku května, když byl král ve Fontainebleau, dosadil pana svého bratra — aby ho ze všech intrik vyvedl — do své úzké rady a dal ho tam 2. dne řečeného měsíce přivést. Maršál d'Ornano si nejprve stěžoval, že král dosadil pana svého bratra do rady, aniž o tom s ním předem promluvil; to se prý dělá, aby byl zdiskreditován. Potom žádal, aby v ní byl i on, a nakonec aby v ní mohl pana svého velitele provázet, stoje jako státní sekretáři. Když mu to bylo odepřeno, prohlásil svou nelibost otevřeněji, než se slušelo. Dvorní dámy byly do těch intrik velmi zapleteny: jedny z nenávisti k domu de Guise, který viděly chystaným sňatkem Monsieurovým rostoucí, jiné z nenávisti k mademoiselle de Montpensier a další pro zájem na Monsieurově sňatku. Maršál d'Ornano byl se všemi v dokonalém srozumění, a to tím bezpečněji, že věřil, že královy záměry se s jejich plány shodují — vždyť mu Jeho Veličenstvo loňského roku přikázalo, aby zmařil příliš otevřené praktiky, které se pro ten sňatek vedly, a odvracel časté schůzky.

Dne 4. května chtěl král vykonat ve dvoře Bílého koně cvičení svého gardového pluku a popřát z něho potěšení královnám a princeznám, které je měly vidět z velké galerie. Já jsem toho dne po obědě odjel do Paříže, abych zabránil jedné ze svých neteří de Saint-Luc, aby se dala k feuillantkám. Rozloučil jsem se s králem, který mi dvakrát řekl, že tam nemám co dělat a že bych měl zůstat na cvičení; já jsem však na nic nemyslel a přesto odjel.

Druhého dne, 5., kolem šesté hodiny ráno mě přišel vyhledat Bonnevaut[37], jehož mi král v noci poslal se vzkazem, že dal maršála d'Ornano zatknout a abych bez prodlení téhož dne přijel do Fontainebleau; což jsem učinil.

Monsieur se tím zatčením velmi urazil a přišel si na to králi hořce stěžovat. Obrátil se nejprve na pana kancléře s otázkou, stalo-li se zatčení maršála d'Ornano z jeho rady; ten mu řekl, že je tím velmi zaražen a že o tom nic neví. Potom položil touž otázku panu kardinálovi, který mu odpověděl, že on jako pan kancléř mluvit nebude a že to králi radili oba, podle toho, co jim o tom Jeho Veličenstvo povědělo. Kancléřova odpověď byla příčinou, že mu krátce nato byly odňaty pečeti. Zároveň byli zatčeni jeho dva

[36] Podle otce Anselma byl Ornano jmenován maršálem Francie teprve 7. dubna.
[37] Pan de Bonnevaut byl pověřen stráží králova zbrojního kabinetu.

bratři Mazargues a Ornano[38], jakož i Chaudebonne[39], Modène a Déageant[40], kteří byli dáni do Bastily; a rytíři de Jars[41] a Boyerovi[42] bylo přikázáno opustit dvůr.

Druhého dne maršála odvedli do vincenneského lesa[43] a Monsieur pokračoval ve stížnostech a nelibosti. Šel jsem ho vyhledat druhého dne po svém příjezdu do Fontainebleau, a to ještě než jsem viděl krále — tak jsem si byl jist důvěrou, jakou ke mně Jeho Veličenstvo mělo. Shledal jsem ho velmi rozohněného a hnaného několika zlými duchy, a dovolil jsem si mluvit s ním otevřeně a jako čestný člověk, což přijal v dobrém. Vídal jsem ho dál často, neboť mi král dal najevo, že to shledává dobrým. Čtyři dny nato mi však královna matka řekla, že jí vedl řeč, která mě zavázala k tomu, abych už nechodil: že totiž ví, že k němu chtějí dosadit pana de Bellegarde nebo mne, že však nechce ani jednoho, protože bychom si chtěli hrát na vychovatele, jichž už nepotřebuje. Chtěl jsem mu svým vzdálením se dokázat, že na ten úřad nikterak neaspiruji.

Několik dní poté se rozneslo, že se držela rada devíti osob, z nichž jedna ji prozradila, a že na ní bylo rozhodnuto, že pana kardinála zabijí ve Fleury[44]. Říkalo se, že to byl pan de Chalais[45], který se s tím svěřil komturovi de Valençay[46]; řečený komtur mu vytkl jeho zradu — že se jako královský služebník opovažuje strojit na jeho prvního ministra —, že ho musí uvědomit, a nechce-li to učinit on, že to prozradí sám. Zastrašený Chalais k tomu svolil a oba hned odjeli do Fleury pana kardinála uvědomit; ten jim poděkoval a požádal je, aby tutéž zprávu donesli králi, což učinili. Král v jedenáct hodin večer poslal rozkaz třiceti svým gardistům a tolikéž lehké jízdě, aby v tu hodinu do Fleury vyrazili; a královna matka tam rovněž vypravila veškerou svou šlechtu. Stalo se, jak Chalais řekl: kolem třetí hodiny ráno přijeli do Fleury Monsieurovi úředníci, vyslaní, aby mu připravili oběd. Pan kardinál jim obydlí přenechal a odjel [provázen více než sto dvaceti koňmi][47] do Fontainebleau. Přišel přímo do pokoje Monsieurova, který právě vstával a byl dosti zaražen, že ho vidí. Vytýkal Monsieurovi, že mu nechtěl učinit tu čest a přikázat mu, aby mu dal oběd, který by byl vystrojil, jak nejlépe by mohl, a že v tu hodinu obydlí jeho lidem přenechal; potom mu podal košili, šel vyhledat krále a královnu matku a odtud odjel do Maison-Rouge[48] a zůstal tam, dokud král nepřijel do Paříže. Nikdo si nedovedl představit, odkud to prozrazení rady přišlo, dokud Chalais — když se dvůr vrátil do Paříže — nevyznal královně[49] a paní de Chevreuse, že ho k tomu přivedl strach, aby ho neprozradil komtur de Valençay, jemuž se zdůvěřil, a nátlak, který na něj učinil, aby pana kardinála uvědomil; že jim však bude nadále věrný a že jim toto volné doznání své chyby dává jako znamení své upřímnosti.

Zatím velkopřevor, který byl také ve spolku, vida věc odkrytou, chtěl vytáhnout svůj špendlík ze hry a přišel panu kardinálovi mluvit krásná slova s prosbou, aby mu dopomohl k francouzskému admirálství,

[38] Joseph-Charles d'Ornano, čtvrtý syn Alfonse Korsického, zvaného d'Ornano, prvního maršála d'Ornano, a Marguerite-Louise de Grasse de Pontevez, byl Monsieurovým mistrem šatny. Zemřel 1. června 1670 ve věku sedmdesáti osmi let.

[39] Claude d'Eurre du Puy-Saint-Martin, pán de Chaudebonne, mladší syn Antoina d'Eurre, pána du Puy-Saint-Martin, a Baptistine de Simiane, přítel maršála d'Ornano, byl čestným rytířem vévodkyně orléanské, manželky Monsieurovy. Zemřel roku 1644.

[40] Guichard des Hagens čili Déageant, kreatura konetábla de Luynes, byl prvním prezidentem účetní komory v Dauphiné. Zůstavil paměti, v nichž vypráví o intrikách všeho druhu, do nichž byl zapleten. Modène a Déageant byli obviňováni, že udržovali tajné styky s Monsieurem, bratrem královým. Déageant zůstal několik let zavřen v Bastile.

[41] François de Rochechouart, rytíř maltézský, známý pod jménem komtur de Jars, třetí syn Françoise de Rochechouart, pána de Jars, a Anne de Monceaux; roku 1633 omilostněn na lešení, zemřel v dubnu 1670.

[42] Boyer byl agentem hraběte de Soissons, který sám usiloval o spojení s mademoiselle de Montpensier.

[43] Maršál d'Ornano odtud už nevyšel: **zemřel ve vězení ve Vincennes v září 1626**. Bassompierre, který jeho zatčení vypsal podrobně, o jeho smrti mlčí. (rešerše LP)

[44] Fleury, zámek dvě míle od Fontainebleau, patřil kardinálovi de Richelieu.

[45] Henri de Talleyrand, markýz de Chalais, třetí syn Daniela de Talleyrand, hraběte de Grignols, princ de Chalais a markýze d'Excideuil, a Jeanne-Françoise de Montluc, byl velkým mistrem královy šatny.

[46] Achille d'Estampes, komtur de Valençay, pozdější kardinál, šestý syn Jeana d'Estampes, pána de Valençay, a Sary d'Happlaincourt; narozen 23. července 1593, zemřel 7. července 1646.

[47] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[48] La Maison-Rouge, obydlí na břehu Seiny, při výjezdu z Paříže přes Cours-la-Reine.

[49] Bassompierre tu zřejmě dává na srozumění, že královna byla ve spiknutí. Je známo, že v Nantes tato princezna vyslechla obvinění, že věděla o záměru, který měl krále odklidit do kláštera a ji dát za ženu Monsieurovi. (*Memorie recondite*, sv. VI.)

o něž se ucházel. Pan kardinál předstíral, že mu ten úřad vymohl, a že má tedy jet do Bretaně a přivést pana de Vendôme, aby za něj králi poděkoval; král zatím vyrazil do Blois[50].

Pan kardinál odjel do Limours[51], kam k němu na den svatodušní[52] přijel princ de Condé. Monsieur tam odjel druhého dne (červen) z přesvědčování prezidenta le Coigneux[53], který mu vnuknul, že k věcem začnou připouštět prince de Condé, aby jej samého od nich odstranili, neusmíří-li se s panem kardinálem. Učinil to navenek, podržel však tajné srozumění s klikou a prostřednictvím pana velkopřevora si vyžádal slovo od paní de Villars, že mu vydá Le Havre k úkrytu; Balagny si z druhé strany troufal dostat mu do rukou Laon[54] a Monsieur měl i nějakou naději mít k své vůli Metz. Chtěl se od pana de Villars dovědět, může-li se na jeho pevnost spolehnout; ten to zcela odmítl a řekl, že jeho žena tam nemá žádnou moc. Z druhé strany Malortie[55], který v Laonu velel za markýze de Cœuvres, řekl, že Balagnyho vůbec nezná a že nepřinesou-li mu rozkaz jeho pána, nevejde tam nikdo, byť nejsilnější.

Zatím dámy a jiní přívrženci naléhali na Monsieura, aby se stáhl od dvora; k tomu byl ještě víc pobídnut, když viděl, že pánové de Vendôme a velkopřevor, bratři, kteří přijeli 12. června do Blois, tam byli druhého dne ráno, 13.[56], zatčeni a odvedeni do bezpečné stráže na zámek v Amboise. To ho velmi zarmoutilo, a hraběte de Soissons také, který měl velkopřevora jedinečně rád; a témuž hraběti zároveň provedli zlou službu, že králi oznámili, že chce odvést mademoiselle de Montpensier, která zůstala v Paříži, kde král zanechal hraběte de Soissons s plnou mocí velet v jeho nepřítomnosti. A protože to bylo snadno proveditelné a podle všeho pravděpodobné, protože král byl v podezíravém čase a protože s tím byl snad i Monsieur srozuměn, uvěřilo se tomu tím spíš; a dalo to králi příčinu rychle poslat do Paříže pana de Fontenay, aby mademoiselle de Montpensier přivedl do Blois, nebo do Nantes, kdyby už tam byl král na cestě. Jménem královým přikázal také panu de Bellegarde, panu d'Effiat a mně, abychom ji provázeli s tolika svými přáteli, kolik budeme moci. Přijel den předtím, než jsem měl vyjet poštou ke dvoru[57], kde jsem už měl celý svůj vlak, takže jsem se ocitl bez možnosti ten rozkaz vykonat a odjel[58] ke králi. Pánové de Bellegarde a d'Effiat to však nahradili. Tento posledně jmenovaný byl povýšen na superintendanta financí několik dní před královým odjezdem, kdy král odňal pečeti panu kancléři[59] a dal je panu de Marillac, jenž byl tehdy superintendantem financí — a ten úřad dostal pan d'Effiat; a vyjel s paní de Guise v dobrém průvodu, aby přijel ke dvoru.

---

[50] Král vyjel z Paříže do Blois 2. června a přijel tam 6.

[51] Limours, okresní město arrondissementu Rambouillet, departement Seine-et-Oise. Kardinál de Richelieu koupil roku 1623 zámek v Limours, kde kdysi sídlila vévodkyně d'Étampes a Diana z Poitiers.

[52] Svatodušní svátky padly na 31. května.

[53] Jacques le Coigneux, syn Antoina le Coigneux a Marie de Longueil, byl prezidentem u účetního dvora a Monsieurovým kancléřem. Podporoval u něho záměry kardinála de Richelieu.

[54] Velkopřevor, syn Gabrielly d'Estrées, a Balagny, syn Diany d'Estrées, byli oba synovci paní de Villars a markýze de Cœuvres. – Georges de Brancas, markýz a potom vévoda de Villars, mladší syn Ennemonda de Brancas, pána de Villars, a Catheriny de Joyeuse, byl guvernérem města a citadely Le Havre. Markýz de Cœuvres byl guvernérem Laonu.

[55] N. de Malortie, z normandského rodu dříve známého pod jménem Benel, jehož jedna větev se usadila v Merlieux v laonském volebním obvodu.

[56] Dřívější vydání měla „2. června" a „druhého dne ráno 3.", což přivedlo pana Avenela (*Lettres et papiers d'État du cardinal de Richelieu*, sv. II, s. 215) k domněnce, že se Bassompierre v datu zatčení obou knížat zmýlil. Kardinál de Richelieu klade ve svých pamětech to zatčení k 12. červnu, Héroardův deník však potvrzuje 13. – Vévoda de Vendôme nabyl svobody roku 1630, velkopřevor však zemřel 8. února 1629 na zámku ve Vincennes.

[57] 22. června.

[58] 23. června.

[59] 1. června, v předvečer svého odjezdu.

Když byl král v Blois, pečlivě se dával pozor na Monsieurovy činy a špehovalo se, kdo s ním mluví. Odkrylo se, že Chalais, který byl mistrem královy šatny a byl ubytován v zámku blízko Monsieurova příbytku, k němu chodí v noci v domácím plášti a po dvou nebo třech hodinách u něho se tajně vrací — z čehož král poznal, že hraje na dvě strany. Nato dvůr odjel z Blois a přijel do Tours[60]; a Monsieur, který ztratil naději dostat města Le Havre nebo Laon k svému úkrytu před dvorem, zkusil prostřednictvím Chalaise Metz a vypravil tam šlechtice jménem la Loubière[61], kterého mu dali Gramontové. Ten la Loubière se přišel rozloučit s hrabětem de Louvigny[62], u něhož býval, a znaje ho jako dokonalého přítele Chalaisova, nijak se netajil a řekl mu, kam jde a za jakou věcí. Z Tours vyrazil král po Loiře do Saumuru[63] a po cestě měl Louvigny co vyřizovat s panem de Candale, s nímž nebyl v dobrém pro nějaké milostné pletky[64]; přešlo to nicméně bez hluku. Chalais a Bouteville[65] přišli večer, kdy jsme přijeli do Saumuru, ke mně na večeři a požádali mě, abych Louvignyho pokáral, což jsem v jejich přítomnosti učinil; a oni i jiní mu řekli, aby si dal pozor nemít s panem de Candale žádnou hádku, nechce-li je ztratit jako přátele, protože mají zvláštní závazky, které je k panu de Candale váží. On naopak druhého dne na cestě ze Saumuru k Ponts-de-Cé[66] s panem de Candale spor vyvolal, a tu ho všichni, které měl za přátele, opustili a šli se panu de Candale nabídnout. Tím byl ten zlý chlapec tak dotčen, že druhého dne (červenec), když král přijel do Ancenis[67], požádal, aby s ním mohl mluvit, a oznámil mu cestu, kterou la Loubière vykonal do Metz [na Chalaisův rozkaz][68], a mnoho jiných věcí, které věděl — nebo které si vymyslel.

Král přijel do Nantes[69] a několik dní poté dal Chalaise uvrhnout do vězení a vést proti němu proces. Monsieur byl jeho zatčením velmi zaražen, a jeho lidé také, a byli na pokraji odjezdu. Zároveň však dostali odpověď od pana de la Valette, který byl v Metz, že prohlásí-li se za Monsieura pan d'Épernon, prohlásí se i on, jinak nikoli; Monsieur byl totiž panu d'Épernon napsal a ten ten list poslal králi. V té krajnosti bylo nejlepší urovnat to s králem, což le Coigneux zjednal; a když přijela paní de Guise, naléhala královna matka na sňatek Monsieurův s mademoiselle de Montpensier a provedla jej. Ještě se učinil pokus zabránit mu prostřednictvím Tronsona[70], Marcillaka[71] a Sauveterra, kteří byli všichni tři vyhnáni od dvora se ztrátou svých úřadů (srpen). Monsieur se oženil a s králem se velmi dobře srovnal; král mu dal apanáž k jeho uspokojení[72].

Když bylo zasnoubení vykonáno, řekl král, mluvě s panem svým bratrem a se mnou, tato slova: „Bratře, říkám vám před maršálem de Bassompierre, který vás má rád a který je mým dobrým a věrným

[60] 27. června.

[61] Snad N. de Castelnau, pán de la Loubère.

[62] Roger de Gramont, hrabě de Louvigny, druhý syn Antoina, hraběte de Gramont, de Guiche a de Louvigny, vikomta d'Aster, a Louise de Roquelaure, jeho první ženy; zabit v souboji 18. března 1629.

[63] 28. června.

[64] Hrabě de Candale a hrabě de Louvigny milovali vévodkyni de Rohan.

[65] François de Montmorency, pán de Bouteville, suverénní hrabě de Luxe, syn Louise de Montmorency, pána de Bouteville, a Charlotty-Cathariny de Luxe; sťat roku 1627.

[66] V dřívějších vydáních „ke dvoru v Saumuru a k Pont-de-Cé".

[67] Král přijel do Ancenis 2. července.

[68] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[69] 3. července. – Chalais byl zatčen 9.

[70] Louis Tronson byl sekretářem králova kabinetu.

[71] Bertrand de Crugi de Marcillac, syn Grimonta de Crugi, pána de Fauroux, a Françoise de Gout de Marcillac, byl řadovým šlechticem králova pokoje. – Marcillac pozbyl i správy Sommières v Languedoku. (*Paměti vévody de Rohan*.)

[72] Monsieur byl 5. srpna zasnouben a 6. oddán kardinálem de Richelieu. – V apanáž dostal vévodství orléanské a chartreské a grafství Blois a místo titulu vévody z Anjou přijal titul vévody orléanského.

služebníkem, že jsem za svůj život neučinil nic tak podle své chuti jako váš sňatek.“ Monsieur mě potom vedl na procházku do zahrady, která je na baště, a řekl mi: „Betsteine[73], teď mě budeš vídat beze strachu, když jsem s králem v dobrém.“ Odpověděl jsem mu: „Pane, mohl jste soudit, že jsem si z toho nedělal žádné skrupule, když jsem vás šel vyhledat hned po zatčení maršála d’Ornano, ještě než jsem viděl krále — a ten má o mé věrnosti tolik dokladů, že se z té strany nemám co bát, a on také ne. Odtáhl jsem se však od vás, když jste královně, své matce, řekl, že k vám chtějí dosadit pana de Bellegarde nebo mne a že nechcete ani jednoho — abych vám ukázal, že si o to nečiním žádný nárok a že se za tím obročím neženu.“ Tehdy mi řekl, že by byl velmi rád, kdybych u něho byl, a abych u krále zjednal, aby mě k němu dosadil. Na to jsem odpověděl, že kdyby mi král dal sto tisíc écu ročně, abych byl u něho, odmítl bych je — ne že bych to nepokládal za velkou čest a že bych neměl k jeho službě velkou náklonnost, ale protože by bylo nutné jednoho nebo druhého obelhávat, a tomu já nerozumím.

Tři dny poté byl Monsieur oddán; proces s Chalaisem se tím však nepřerušil, nýbrž byl dokončen a Chalais byl v Nantes sťat[74].

Bylo tam několik milostných intrik a jiných věcí. Byl upraven[75] přístup mužů do královnina pokoje a kabinetu, krom když tam bude král. Paní de Chevreuse byla poslána do svého domu, odjela však místo domů do Lotrinska.

Vyslanectví v Anglii

Téhož času, na anglické straně, vyhnali od královny všechny francouzské [úředníky][76], a kněze také, krom jejího zpovědníka; to způsobilo velkou nelibost králi a královně matce, která si přála, aby mě král poslal do Anglie, abych to vše spravil. Učinil jsem, co jsem mohl, abych se tomu vyhnul, protože jsem byl ve svém posledním vyslanectví ve Švýcarsku příliš špatně odbyt — polovinu mého pověření tam odřízli, aby jím obmyslili markýze de Cœuvres. Nakonec jsem však jít musel.

Anglický král poslal lorda Carletona[77], aby u krále a u královny matky dal schválit, co učinil; byl přijat velmi špatně.

Dvůr odjel z Nantes, aby se vrátil do Paříže[78].

Anglický král poslal Montagua[79], aby popřál k sňatku Monsieurovu — jak jemu a Madame, tak králi a královnám. Ale jak přijel do Paříže, dostal rozkaz vrátit se po svých stopách; a na mne bylo neobyčejně naléháno, abych odjel do Anglie, což jsem byl nakonec nucen učinit v neděli 27. září téhož roku 1626. Přijel jsem na oběd do Pontoise k panu kardinálovi de Richelieu, kde se sešli pánové de Marillac, strážce pečetí, de Schomberg a d’Herbault, aby mě vypravili se všemi věcmi, které jsem s nimi měl; a potom jsem přijel na nocleh do Beauvais.

[73]Německá podoba jména Bassompierre. Rod byl původem německý a jmenoval se Betstein podle baronie u Sancy, tři míle severně od Briey v německém Lotrinsku; *Bassompierre* je pofrancouzštěná podoba téhož jména a v Říši i v císařském vojsku byl autor „pan z Betsteinu“ (viz Díl I, kapitoly III a VI). Monsieur ho tu tedy oslovuje důvěrně rodovým jménem.

[74]

19. srpna 1626 v Nantes. – Bassompierrovo „byl sťat“ je pravda, která zamlčuje způsob: městského kata přátelé odsouzencovi zahnali, a exekuci proto vykonal švec **Charles Davy**, sám odsouzený k smrti. Meč byl tupý; prameny počítají devětadvacet až čtyřiatřicet ran a ve dvacáté byl Chalais ještě živ. (rešerše LP)

[75]V dřívějších vydáních „byl uzavřen“.

[76]Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno. – Vyhnání Francouzů se stalo 9. srpna.

[77]Dudley, lord Carleton d’Imbercourt, pozdější vikomt z Dorchesteru, syn Anthonyho Carletona z Baldwin Brightwell, byl vicekomorníkem krále Karla I. a vyslancem. Narodil se 10. března 1573 a zemřel 15. února 1631.

[78]Král odjel z Nantes 24. srpna.

[79]Walter Montagu, druhý syn Henryho Montagu, lorda Montagu a hraběte z Manchesteru, a Catheriny Spencerové, jeho první ženy. Později přestoupil ke katolictví, stal se abbém u Saint-Martin de Pontoise a zemřel roku 1670 ve Francii.

Září, říjen. – Odtud jsem odjel druhého dne, 28., a přijel do Poix[80], potom 29. do Abbeville, [30. do Montreuil][81] a 1. října do Boulogne, kde jsem našel svou výpravu i ty, kdo mě měli na té cestě provázet.

Pan d'Aumont, guvernér Boulogne, mi vystrojil hostinu; nalodil jsem se nazítří, druhého dne října, a přeplavil se do Doveru[82], kde jsem druhého dne, 3., pobyl, abych pro svůj vlak našel povozy.

Druhého dne, 4., jsem jel na nocleh do Canterbury, v pondělí 5. do Sittingbourne; v úterý 6. jsem jel přes Rochester, kde jsou velké válečné lodě krále, a přijel na nocleh do Gravesendu[83].

Přijel tam ke mně pan Louis Lucnar, uvaděč vyslanců[84], s královninou bárkou, kterou mi poslala, a ve středu 7. jsem se na ní na Temži nalodil. Projeli jsme před skladištěm indické obchodní společnosti[85], potom před Greenwichem[86], královským domem, poblíž něhož mě jménem královým přijal hrabě z Dorsetu, rytíř Podvazkového řádu, z domu Sackvillů[87]; dal mě vstoupit do královy bárky a dovedl mě až k londýnskému Toweru, kde mě čekaly královy kočáry, které mě odvezly do mého bytu, kde mě řečený hrabě z Dorsetu opustil. Král mi nedal ani byt, ani stravu, a jen s obtíží se podařilo poslat podle obvyklého zvyku toho hraběte z Dorsetu, aby mě přijal. Přesto jsem byl dosti dobře ubytován, zařízen a opatřen.

Téhož večera, když jsem povečeřel, dali rytíři de Jars, který večeřel se mnou, vzkázat, že ho někdo žádá. Byl to vévoda de Buckingham a Montagu, kteří přišli sami, bez pochodní, aby mě viděli, a požádali ho, aby je nějakými tajnými dveřmi uvedl do mého pokoje; což učinil a potom mě přišel vyzvednout. Byl jsem velmi zaražen, že vévodu vidím, protože jsem věděl, že je s králem v Hampton Courtu[88]; přijel odtud však, aby se se mnou sešel. Nejprve mi mnoho vytýkal Francii, potom i mne ve věci některých osob; na to jsem odpověděl, jak nejlépe jsem mohl, a potom jsem vznesl stížnosti Francie proti Anglii, které on rovněž omlouval, jak nejlépe mohl, a nato mi přislíbil všemožnou pomoc i přátelství, jako jsem mu i já velmi obšírně nabídl své služby. Požádal mě, abych neříkal, že mě byl navštívit, protože to učinil bez vědomí králova — čemuž jsem nevěřil.

Ve čtvrtek 8. mě přišel navštívit benátský vyslanec Contarini, a v noci jsem šel [tajně][89] navštívit pana vévodu de Buckingham do jeho bytu zvaného York House[90], který je nadmíru krásný a byl nejbohatěji vyzdoben, jak jsem kdy který jiný viděl; rozloučili jsme se jako velmi dobří přátelé.

V pátek 9. ráno ke mně přišel pan Louis Lucnar jménem královým s rozkazem, abych poslal zpět do Francie otce de Sancy[91] z oratoria, kterého jsem s sebou přivezl. Odmítl jsem to naprosto se slovy,

---

[80] Poix, okresní město arrondissementu Amiens.

[81] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna. – Montreuil, hlavní město arrondissementu v departementu Pas-de-Calais.

[82] **Kalendář.** Bassompierre datuje celý anglický pobyt novým stylem, kdežto Anglie byla tehdy o deset dní pozadu; jeho data se proto v anglických záznamech objevují o deset dní dříve — veřejná audience v Hampton Courtu, u něho neděle 11. října, je v anglických záznamech 1. října (týž den). Ověřeno na dvanácti kontrolních bodech napříč všemi třemi měsíci: den týdne, který Bassompierre uvádí, se pokaždé shoduje s gregoriánským kalendářem. Žádné jeho datum tedy není chybné, jen je třeba vědět, ke kterému kalendáři patří.

[83] Sittingbourne, město v grafství Kent. – Rochester, město a námořní přístav v témže grafství. – Gravesend, město a velká loděnice u ústí Temže.

[84] Sir **Lewes Lewknor** (asi 1560 – 11. března 1627), Master of the Ceremonies Jakuba I.; úřad mu byl roku 1605 potvrzen na doživotí a pomáhal mu John Finet, který ho po jeho smrti vystřídal. „Conducteur des ambassadeurs" odpovídá přesně tomuto úřadu: přijímat cizí vyslance a uvádět je ke králi. Dar na rozloučenou, který Bassompierrovi 29. listopadu 1626 přinesl, je **posledním doloženým výkonem jeho úřadu**. (rešerše LP)

[85] Anglická společnost pro Východní Indie, založená roku 1600.

[86] Greenwich, město v grafství Kent na pravém břehu Temže, nedaleko Londýna; námořní invalidovna byla vystavěna na místě staré královské rezidence. – Bassompierre píše *Grennhuits*.

[87] Edward Sackville, hrabě z Dorsetu, syn Roberta Sackvilla a Mary Howardové, jeho první ženy, byl velkým komorníkem krále Karla I. Zemřel 17. července 1652.

[88] Hampton Court, královská rezidence v Hamptonu v grafství Middlesex. – Bassompierre píše *Amptoncourt*.

[89] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

[90] York House. – Bassompierre píše *Iorchaus*.

[91] Achille de Harlay, syn Nicolase de Harlay, barona de Maule a pána de Sancy, a Marie Moreauové, zpočátku abbé a potom vyslanec v Levantě, vstoupil k otcům oratoriánům. Později byl biskupem v Saint-Malo a zemřel 20. listopadu 1646.

že je mým zpovědníkem a že král nemá do mého vlaku co mluvit; že nebudu-li mu po vůli, odejdu z jeho království a vrátím se ke svému pánu. Krátce nato přišli ke mně na oběd vévoda de Buckingham, hrabě z Dorsetu a hrabě ze Salisbury[92], jimž jsem si na to stěžoval. Po obědě mě přišel navštívit hrabě z Montgomery[93], velký komorník, a naléhat na mne jménem královým, abych otce de Sancy poslal zpět; dal jsem mu touž odpověď jako Lucnarovi.

Potom mě přišli navštívit dánský vyslanec a agent krále českého[94] a Montagu přišel se mnou povečeřet; a druhého dne pan Edward Cecil, vikomt de Wembleton[95], kterého jsem znal jako mladíka v Itálii a který mi už před třiceti lety[96] v Anglii prokázal mnoho zdvořilosti.

V neděli 11. ke mně přijel pan hrabě z Carlisle s královými kočáry, aby mě dovedl do Hampton Courtu [k slyšení u krále. Byl jsem v Hampton Courtu uveden][97] do sálu, kde byla krásná kolace. Přišel tam ke mně vévoda de Buckingham, aby mě dovedl ke slyšení, a řekl mi, že král chce předem vědět, co mu chci říci, a že nechce, abych s ním mluvil o jakékoli věci — jinak že mi slyšení nedá. Řekl jsem mu, že král zví, co mu mám říci, z mých vlastních úst, a že se neomezuje, co má vyslanec předložit knížeti, k němuž je poslán; a že nechce-li mě vidět, jsem hotov vrátit se. Zapřisáhl mi, že jediná příčina, která ho k tomu vede a která ho v tom zatvrzuje, je, že by se nedokázal udržet, aby se nerozhněval, bude-li jednat o věcech, o nichž s ním mám mluvit, a že by to nebylo slušné na tom vysokém baldachýnu před očima nejpřednějších lidí království, mužů i žen; že královna, jeho manželka, je u něho a mohla by, rozohněna rozpuštěním svého služebnictva, učinit nějakou nepřístojnost a před očima všech plakat; že se zkrátka nechce před lidmi kompromitovat a že je radši rozhodnut to slyšení zrušit a dát mi je soukromé, než aby se mnou o jakékoli věci jednal před lidmi. Velmi mi přísahal, že mi říká pravdu a že nedokázal krále přivést k tomu, aby mě viděl jinak; a žádal mě dokonce, abych mu nějaké východisko poradil, že mi tím bude zavázán. A já — vida, že tu pohanu stejně dostanu a že mě žádá, abych mu pomohl svou radou, čímž bych se jedné věci vyhnul a druhou se mu víc a víc vetřel do přízně — jsem mu řekl, že nemohu nijak učinit nic jiného než to, co mi přikázal král, můj pán; ale že když mě jako přítel žádá o radu v nějakém východisku, řeknu mu, že je na králi, aby mi slyšení dal nebo odňal, zkrátil[98] nebo prodloužil ve formě, jakou chce; a že mi může — poté co mi dovolí vzdát mu poklonu a přijme s královými listy první zdvořilosti — v okamžiku, kdy přejdu k výkladu příčiny svého příchodu, skočit do řeči a říci mi: „Pane vyslanče, přijíždíte z Londýna a máte se tam vrátit; je pozdě a tato věc žádá delší čas, než jaký vám nyní mohu dát. Pošlu pro vás jeden z těchto dnů dřív a v soukromém slyšení si o ní pohovoříme v klidu. Zatím se spokojím s tím, že jsem vás viděl a dověděl se zprávy o králi, svém švagru, a o královně, své tchyni, a nechci už zdržovat nedočkavost, s jakou královna, moje manželka, čeká, že je uslyší z vašich úst.“ Načež se s ním rozžehnám, abych šel vzdát poklonu královně.

Když jsem mu to řekl, vévoda mě objal a řekl: „Vy o tom víte víc než my. Nabídl jsem vám svou pomoc ve věcech, o nichž přijíždíte jednat; nyní však slovo, které jsem vám dal, odvolávám, neboť vy je dokážete vést dobře i beze mne.“ A se smíchem mě opustil, aby to východisko odnesl králi, jenž je přijal a do písmene jím užil. Vévoda se vrátil, aby mě dovedl ke slyšení, a hrabě z Carlisle šel za ním. Našel jsem krále na pódiu vyvýšeném o deset stupňů, královnu i jeho na dvou křeslech; vstali při první pokloně, kterou jsem jim při vstupu učinil. Společnost byla nádherná a řád vybraný. Pronesl jsem králi svou poklonu, podal mu své listy, a když jsem po zdvořilých slovech přešel k podstatným, skočil mi do řeči právě ve formě, kterou jsem byl vévodovi navrhl. Odtud jsem šel ke královně, které jsem řekl málo, protože mi pověděla, že jí král dovolil jet do Londýna, kde mě uvidí v klidu; potom jsem se odebral. Vévoda a nejpřednější páni mě přišli vyprovodit až k mému kočáru; a jak mě vévoda úmyslně zdržoval

[92] William Cecil, hrabě ze Salisbury, syn Roberta Cecila, hraběte ze Salisbury, a Elizabeth Brookeové; zemřel 7. prosince 1668.
[93] Philip Herbert, hrabě z Montgomery a pozdější hrabě z Pembroke, druhý syn Henryho Herberta, hraběte z Pembroke, a Mary Sidneyové, jeho třetí ženy; zemřel 23. ledna 1649.
[94] Českým králem byl Fridrich V., falckrabě rýnský, švagr krále Karla I.
[95] Edward Cecil, vikomt de Wembleton, mladší syn Thomase Cecila, hraběte z Exeteru, a Dorothy Nevillové, byl bratrancem hraběte ze Salisbury. Zemřel 16. listopadu 1638.
[96] Před pětadvaceti lety, roku 1601.
[97] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[98] V dřívějších vydáních „zmírnil“.

rozmluvou, aby dal sekretáři [Conwayovi][99] čas mě zastihnout, přišel řečený sekretář a řekl mi, že mi král vzkazuje, že ačkoli mi slyšení soukromé přislíbil, nedá mi je, dokud nepošlu otce de Sancy do Francie, jak mi dal už třikrát vzkázat bez výsledku, čímž se Jeho Veličenstvo cítí dotčen. Odpověděl jsem mu, že kdyby mou povinností nebo slušností bylo uposlechnout, učinil bych to už na první rozkaz, a že mu nemám jinou odpověď než v souladu s předchozími, jimiž se podle mého mínění má spokojit; a že Jeho Veličenstvo se má spokojit s tou úctou, kterou mu prokazuji tím, že držím zavřeného ve svém bytě jednoho ze svých domácích, který není ani zločincem, ani odsouzeným, ani obžalovaným, a o němž mu slibuji, že nebude nic praktikovat, s nikým rokovat, ba ani se ukazovat na jeho dvoře či ve městě Londýně, nýbrž zůstane v mém domě, dokud tu budu, a odejde jen se mnou — což učiním už zítra, nařídí-li mi to. A nebude-li mi chtít dát slyšení, pošlu se krále, svého pána, otázat, co si ráčí přát, abych po tom odmítnutí podnikl[100]; a on mě podle mého soudu v Anglii zestárnout nenechá, čekaje, až král bude mít chuť nebo najde čas mě vyslechnout. To jsem řekl dosti nahlas a nikoli bez pohnutí, aby mě přítomní mohli slyšet; a potom jsem víc rozhořčení dal najevo vévodovi, kterého jsem požádal, aby se mi o té věci už nemluvilo, neboť je v mé mysli rozhodnuta — nechtějí-li mi zároveň dát rozkaz, abych opustil Londýn i ostrov, který přijmu s radostí. A tím jsem se od společnosti odloučil s hrabětem z Carlisle a Montaguem, kteří mě odvezli do Londýna a zůstali se mnou na večeři.

V pondělí 12. mě přišel navštívit vyslanec pánů Stavů[101] a já jsem šel oplatit návštěvu vyslancům dánskému a benátskému. Potom jsem šel pozdravit paní de la Trémoille, [a když jsem se vracel do svého bytu, našel jsem tam][102] vévodu de Buckingham a Montagua, kteří u mne večeřeli. Po večeři jsem s ním dlouho rozmlouval o svých věcech.

V úterý 13. října přijela královna do Londýna a poslala pro mne Goringa[103], s nímž jsem k ní šel do jejího palácu Somerset[104]. Potom jsem šel navštívit vévodu do York House.

Ve středu 14. jsem se šel ráno rozloučit s paní de la Trémoille. Potom mě přišel navštívit Robert Ker[105]; po něm vyslanec Bethlena Gábora[106] s agentem krále českého.

Nakonec mi Montagu přišel vévodovým jménem říci, že ačkoli otce de Sancy u sebe držím, král mi přece jen dá slyšení druhého dne — a to byl čtvrtek 15., kdy mě hrabě z Bridgewateru[107] přijel odvézt královými kočáry do Hampton Courtu. Potom mě vévoda dovedl do galerie, kde mě čekal král, který mi dal velmi dlouhé a velmi sporné slyšení. Velmi se rozhněval, a já jsem mu — neztráceje úctu — odpovídal tak, že nakonec, když jsem mu v něčem ustoupil, mi v mnohém povolil. Viděl jsem tam velkou smělost, abych neřekl nestydatost, vévody de Buckingham: když nás viděl ve sporu nejrozohněnější, vyrazil, postavil se jako třetí mezi krále a mne a řekl: „Přicházím vás dva rozdělit.“ Tu jsem smekl klobouk a dokud byl s námi, nechtěl jsem si ho nasadit, ať jak král, tak on na mne jakkoli naléhali; a když se odebral, nasadil jsem si ho, aniž mi to král řekl. Když jsem skončil a mohl se se mnou domluvit, zeptal se mě vévoda, proč jsem se nechtěl pokrýt, dokud tam byl, a proč jsem si tak zcela bez okolků klobouk nasadil, když tam už nebyl. Odpověděl jsem mu, že jsem to učinil na jeho počest, protože on by se nepokryl a já bych pokryt byl, což jsem nechtěl strpět. Byl mi za to vděčen a mnohokrát to potom na

[99] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno. – Edward Conway, syn Johna Conwaye a Helen Fulke Grevillové, postupně jmenovaný lordem Conwayem z Bagley a vikomtem Killultagh, byl jedním z hlavních státních sekretářů krále Karla I. Zemřel 3. ledna 1630.

[100] V dřívějších vydáních „co si ráčí přát, abych žádal“.

[101] Nizozemské generální stavy.

[102] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[103] Sir George Goring, syn George Goringa a Anne Dennyové, byl roku 1628 jmenován lordem Goringem z Hurst Pierrepoint; potom byl sekretářem-písařem pečeti, vicekomorníkem a nakonec hrabětem z Norwiche. Zemřel 6. ledna 1662.

[104] Somerset House.

[105] Snad Robert Ker, syn sira Williama Kera a Jeannetty Douglasové, šlechtic lóžového pokoje, postupně jmenovaný hrabětem z Roxburghu, lordem Kerem z Cessfordu, Caverstonu atd.; zemřel roku 1650.

[106] Bethlen Gábor, sedmihradský kníže, se roku 1619 dal prohlásit knížetem a roku 1620 králem uherským; vedl nikoli bez úspěchu válku proti Rakousku, s nímž se nakonec urovnal. Zemřel roku 1629.

[107] John Egerton, druhý syn Thomase Egertona, barona Ellesmere, vikomta Brackley a anglického kancléře, a Elizabeth Ravenscroftové, byl roku 1617 jmenován hrabětem z Bridgewateru. Zemřel 4. prosince 1649.

mou chválu opakoval. Měl jsem však k tomu ještě jeden důvod: že to už nebylo slyšení, nýbrž soukromá rozmluva, poněvadž je přerušil tím, že se postavil jako třetí.

Když bylo mé poslední slyšení skončeno, vedl mě král rozličnými galeriemi ke královně, kde mě zanechal; a potom jsem po dlouhé rozmluvě zanechal já ji a hrabě z Bridgewateru mě odvezl zpět do Londýna.

V pátek 16. jsem šel navštívit nemocného hraběte z Hollandu do Kensingtonu[108]. Král a královna se vrátili do Londýna. Pan de Soubise mě přišel navštívit. Potom mě vévoda poslal požádat, abych přišel do Somersetu, kde jsme byli víc než dvě hodiny ve sporu o své věci.

V sobotu 17. jsem šel vzdát poklonu královně do Whitehallu[109] a podat jí zprávu o všem, o čem jsem předešlého dne s vévodou rokoval[110].

V neděli 18. mě navštívil sekretář Conway, který mi přišel mluvit jménem královým. Potom mě přišli navštívit hrabě z Carlisle a lord Carleton.

V pondělí 19. mě ráno navštívil dánský vyslanec. Po obědě jsem oplatil návštěvu holandskému a potom jsem šel za královnou do Whitehallu.

V úterý 20. přišli ke mně na oběd vikomt de Wembleton a Goring. Po obědě jsem byl vyslechnut v radě a při návratu mě přišel navštívit benátský vyslanec.

Ve středu 21. jsem vypravil depeši králi. Šel jsem navštívit královnu a odtud rokovat s vévodou v Somersetu.

Ve čtvrtek 22. jsem šel ráno navštívit dánského vyslance. Vévoda, hrabata z Carlisle a z Hollandu s Montaguem přišli ke mně na oběd. Cestou jsem se pro věci sešel s vyslancem Stavů; potom jsem byl u královny a večer u paní de Strange[111].

V pátek 23. jsem šel navštívit hraběte z Carlisle a benátského vyslance.

V sobotu 24. jsem šel navštívit královnu, kam přišel král, s nímž se pohádala. Král mě vzal do svého pokoje a dlouho se mnou rozmlouval, velmi si stěžuje na královnu, svou manželku.

V neděli 25. mě přišli navštívit hrabata z Pembroke[112] a z Montgomery. Potom jsem šel za vévodou, kterého jsem dovedl ke královně, kde se s ní smířil — což jsem zprostředkoval s tisíci obtížemi. Po něm tam přišel král, který se s ní také usmířil, prokázal jí mnoho lásky, poděkoval mi, že jsem vévodu přivedl k dobrému srozumění s jeho manželkou, a potom mě vzal do svého pokoje, kde mi ukázal své drahokamy, jež jsou velmi krásné.

V pondělí 26. jsem šel ráno navštívit dánského vyslance. Po obědě jsem šel za královnou do Somersetu a rozkmotřil se s ní[113].

V úterý 27. přišli ke mně na oběd vévoda, hrabata z Dorsetu, z Hollandu a z Carlisle, Montagu, Ker a Goring. Potom jsem šel navštívit hraběte z Pembroke a Carletona. Večer mi přijel kurýr z Francie.

---

[108] V dřívějších vydáních „Inhimthort“ nebo „Imtincourt“. – Zámek slavný pod jménem Holland House stojí v Kensingtonu, nedaleko královské rezidence téhož jména.

[109] Whitehall, dávná rezidence anglických králů v Londýně. – Bassompierre píše *Houaithall*.

[110] Viz Dodatek X.

[111] Charlotte de la Trémoille, dcera Clauda, pána de la Trémoille a vévody de Thouars, a Charlotty-Brabantiny nasavské, se provdala za Jamese Stanleyho, zpočátku lorda Strange a později hraběte z Derby, jenž byl 15. prosince 1651 sťat. Zemřela 31. března 1664.

[112] William Herbert, hrabě z Pembroke, nejstarší syn Henryho Herberta, hraběte z Pembroke, a Mary Sidneyové, jeho třetí ženy, byl bratrem hraběte z Montgomery. Zemřel 10. dubna 1630.

[113] Za Bassompierrova vyslanectví napsala anglická královna své matce dopis, který maršál pokládal za známku nedůvěry k sobě; královna mu poté psala, aby ho upokojila (*Négociation du mareschal de Bassompierre envoyé ambassadeur extraordinaire en Angleterre*). Snad právě na to zde autor naráží.

Ve středu 28. jsem šel ráno do Whitehallu mluvit s vévodou a se sekretářem Conwayem, protože král odjížděl do Hampton Courtu. Po obědě jsem šel navštívit královnu do Somersetu a srovnal jsem se s ní. Večer mě vévoda a hrabě z Hollandu vzali na večeři k Antoniu Porterovi[114], který strojil hostinu donu Agostinovi Fiescovi, markýzi de Piennes[115], rytíři de Jars a Gobelinovi[116]; po večeři jsme měli muziku.

Ve čtvrtek 29. jsem měl ráno návštěvu hraběte z Hollandu a hraběte z Carlisle. Po obědě jsem šel navštívit holandského vyslance.

V pátek 30. jsem šel navštívit královnu do Somersetu a potom vévodu do Wallingfordu[117]. Resident krále českého přišel ke mně na večeři.

V sobotu, posledního října, mě přišel navštívit dánský vyslanec. Potom jsem byl u paní de Strange.

Listopad. – V neděli, prvního dne listopadu a Všech svatých, jsem vykonal své pobožnosti. Potom jsem šel navštívit vévodkyni z Lennoxu[118] a sekretáře Conwaye. Toho dne se držela rada o mých věcech.

V pondělí 2. jsem šel ráno navštívit hraběte z Hollandu. Potom — vévoda mi dal schůzku v královnině galerii — jsme tam velmi dlouho rokovali. Po obědě jsem se vrátil navštívit královnu, abych jí podal zprávu o své rozmluvě s vévodou; byla o ni v nejistotě, protože jsme se rozešli ve zlém.

V úterý 3. mi vévoda přivedl do mého bytu svou dcerušku[119] jako svědectví dohody. Zůstal tam na oběd s Montaguem, Kerem a Porterem a potom mě dovedl ke králi, který odešel hrát na míč, a mne nechal jít ke královně, abych jí řekl o své dohodě s vévodou.

Ve středu 4. jsem šel navštívit vévodkyni z Lennoxu. Napsal jsem vévodovi ve věci své záležitosti; potom jsem šel za královnou, abych jí ukázal opis toho, co jsem poslal. Večer poslal vévoda Montagua, aby u mne povečeřel a ujistil mě jeho jménem, že věci urovná podle mého přání; o tom jsem dal zároveň zprávu královně.

Ve čtvrtek 5. mi sekretář Conway přišel říci, abych druhého dne přišel do rady, kde dostanu konečnou odpověď na svůj návrh. Potom jsem byl u paní de Strange.

V pátek 6. přišel vévoda ke mně na oběd a potom mě dovedl ke dvoru do jednoho z královských pokojů, kde zanechal Goringa, Montagua a Lucnara, aby mě zaměstnali rozmluvou. Krátce nato ke mně přišel a řekl mi, že odpověď, kterou mi rada chce dát, není nic platná, abych si však z toho nic nedělal a odpověděl na ni na místě pevně, a že potom on vše urovná tak, že budu uspokojen. Krátce nato mě sekretář Conway přišel zavolat do rady; a když mě tam dali usednout do křesla v předním konci, dali mi pánové z rady ústy Carletonovými oznámit, že se po poradě o návrhu, který jsem téže radě několik dní předtím učinil, dávají odpověď, kterou mi předali písemně, a pak ji dali přečíst. Nato jsem si u nich vyžádal slyšení, abych jim na místě odpověděl[120], a učinil jsem to s velkou vehemencí a — podle své chuti — lépe, než jsem za celý život mluvil. Má odpověď trvala víc než hodinu; a když jsem vyšel, šel jsem za královnou, abych jí ukázal tu krásnou odpověď, kterou mi dali, a v podstatě i to, co jsem na ni odpověděl a co jsem prohlásil, což ji velmi zarmoutilo.

---

[114] **Endymion Porter** (1587–1649). „Antonio“ je Bassompierrova hispanizace jeho jména, ne jiný Porter. Vyrůstal ve Španělsku jako páže u Olivarese, sloužil Edwardu Villiersovi a potom Buckinghamovi; *groom of the bedchamber*, roku 1623 tlumočník španělské cesty a nákupčí umění. Hostitelem této večeře je on, nikoli jeho stejnojmenný syn, který zemřel 24. listopadu 1626 ve dvou letech. (rešerše LP)

[115] Charles de Brouilly, markýz de Piennes, syn Françoise de Brouilly, pána de Mesvilliers, a Louise de Halwin-Piennes.

[116] Pierre Gobelin, roku 1618 rada pařížského parlamentu, byl 23. prosince 1624 přijat za dvorního referendáře.

[117] Wallingford, Wallingford House.

[118] Kateřina, dcera a dědička Gervase, barona Cliftona z Leighton Bromswould, a Kateřiny Darcyové z Leighton Bromswould, byla tehdy vdovou po Esmé Stuartovi, baronu d'Aubigny, který se smrtí svého staršího bratra roku 1623 stal vévodou z Lennoxu a z Richmondu a zemřel roku 1624.

[119] Mary, dcera George Villierse, vévody de Buckingham, a Kateřiny Mannersové, dcery hraběte z Rutlandu, byla později provdána nejprve za Charlese, barona Herberta, a potom za Jamese Stuarta, vévodu z Lennoxu a z Richmondu.

[120] V dřívějších vydáních „v té věci“.

Téhož večera mi vévoda poslal vzkaz, že mě druhého dne ráno přijdou vyhledat všichni z rady, kdo mluví nebo rozumějí francouzsky, a abych měl dobrou naději na dobrý závěr; král jim totiž řekl, že jeho záměrem je uspokojit krále, svého bratra, a poslat mě zpět spokojeného.

V sobotu 7. ke mně přišel hrabě z Dorsetu už v sedm hodin ráno, aby mi řekl, že dostanu uspokojení, že rada přijde krátce po něm a že záleží jen na mně, aby vše šlo dobře. Našel mě ve špatném stavu k rokování: ať počasí, které bylo velmi zamračené, ať můj špatný temperament, ať ta dlouhá a vehementní odpověď, kterou jsem předešlého dne učinil, mě přivedlo k tomu, že jsem už neměl hlas a on mě při veškerém mém úsilí jen s obtížemi mohl slyšet.

Krátce nato přijeli vévoda a rada, a když jsme usedli, pan Carleton na mou odpověď odvětil a nakonec stejným způsobem jako já prohlásil, jaké zlo by mohlo z našeho rozkolu vzejít — nabízeje nicméně, že budeme-li nyní společně moci najít nějaký dobrý prostředek k urovnání, bude to králi velmi vítané. Na tom jsme potom pracovali a neměli jsme s tím mnoho práce, neboť oni byli rozumní a já ve svých žádostech umírněný. Největší obtíž byla s navrácením kněží, na němž jsme se nakonec shodli.[121] Potom jsem jim vystrojil skvělou hostinu, a když odešli, šel jsem hned za královnou, abych jí donesl dobré zprávy o našem ujednání.

V neděli 8. přišli ke mně na oběd vévoda a hrabě z Hollandu. Přišel mě navštívit vévoda z Lennoxu[122]; potom jsem šel ke králi do jeho pokoje, kde jsem měl soukromé slyšení, v němž mi potvrdil a ratifikoval vše, co jeho komisaři se mnou sjednali a uzavřeli; ukázal mi o tom písemnost a dal mi ji přečíst.

Večer se přišel agent krále českého se mnou potěšit a povečeřet, jakož i, a obšírně, dánský vyslanec.

Druhého dne, v pondělí 9., což je [den][123] volby mayora, jsem přišel ráno do Somersetu za královnou, která tam přijela, aby ho viděla plout po Temži k Westminsteru[124] složit přísahu ve skvělém průvodu lodí. Potom královna obědvala a nato vsedla do kočáru a dala mě posadit k témuž okénku vedle sebe. Pan vévoda de Buckingham si na její příkaz také sedl do jejího kočáru a jeli jsme do Cheapside[125], abychom viděli ten obřad projít — a je to největší obřad, jaký se kdekoli na světě při uvedení kteréhokoli úředníka koná. Čekajíc, až projde, dala se královna do hry na primu s vévodou, hrabětem z Dorsetu a se mnou. Potom mě vévoda vzal na oběd k novému mayorovi, který ho toho dne dával více než osmi stům osob. A když mě vévoda a hrabata z Montgomery a z Hollandu odvezli domů, šel jsem se projít do Moorfields[126].

V úterý 10. jsem šel ráno navštívit dánského vyslance a při návratu jsem našel vévodu, který u mne obědval. Šli jsme spolu navštívit královnu do Somersetu, byla však zavřena ve svém klášteře. Odtud jsem šel navštívit benátského vyslance a při návratu jsem u sebe našel hraběte z Carlisle, aby se uzavřelo urovnání mezi vévodou a ním, které jsem vyjednával — a dovedl jsem je do konce.

---

[121] Podepsaný instrument je datován 16./26. listopadu 1626, tedy později než Bassompierrovy tři kroky (dohoda 7., královská ratifikace 8. a podpis komisařů 14. listopadu); signatáři jsou Bassompierre, Buckingham, Pembroke, Carlisle, Holland, Conway, Carleton a John Coke. Místo původního houfu asi sta čtyř osob měl mít královnin dvůr šestačtyřicet lidí: biskupa a dvanáct světských kněží, francouzského komořího, sekretáře, lékaře a chirurga. Jezuita ani oratorián připuštěn nebyl, vyjma zpovědníka otce Philipa a jeho společníka otce Vietta; biskup nesměl světit ani jmenovat kněze mimo královnin dům. Ze starého služebnictva se nesměl vrátit nikdo kromě královnina lékaře. Kaple u St James, začatá pro infantku, se měla dostavět pro královnu. **Největší obtíž byli skutečně kněží: z velkého francouzského duchovního domu zbylo dvanáct světských, s výslovným zákazem jezuitů a oratoriánů.** (rešerše LP)

[122] James Stuart, vévoda z Lennoxu a z Richmondu, nejstarší syn Esmé Stuarta, barona d'Aubigny a potom vévody z Lennoxu a z Richmondu, a Kateřiny Cliftonové z Leighton Bromswould. Narodil se 16. dubna 1612 a zemřel 30. března 1655.

[123] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno. – Odkaz na tuto poznámku se při převodu předlohy ztratil a její text zůstal vepsán do věty; číslo je proto doplněno.

[124] Westminsterské opatství, sídlo parlamentu.

[125] Cheapside.

[126] Moorfields, stromy osázené korzo, zahrnující vlastní Moorfields, Middle Moorfields a Upper Moorfields.

Ve středu 11. jsem jel s hrabětem z Hollandu a s panem Herbertem[127], jenž byl vyslancem ve Francii, do Wembletonu, který patří panu Edwardu Cecilovi, jeho vikomtovi. Je tři míle od Londýna a je to velmi krásný dům, kam mě pán zval na oběd a kde nás skvěle pohostil. Hraběnka z Exeteru, jeho švagrová, tam přišla s jeho ženou[128] dělat domácí hostitelku. Po obědě jsme se na cestě zpět zastavili v domě jednoho kupce, pana Bella, mého starého hostitele a přítele, který mi tam dal kolaci.

Anglický masopust začíná tím dnem, který je podle jejich kalendáře dnem Všech svatých.

Ve čtvrtek 12. jsem byl u lorda Carletona, který se zatížil vypravením mých depeší; potom jsem šel navštívit krále. Odtud jsem přivedl Goringa, aby obědval se mnou, a vikomta de Wembleton. Hrabě z Carlisle mi poslal darem šest krásných koní. Šel jsem navštívit stewarda[129], hraběte z Pembroke, a sekretáře Conwaye, a když jsem je nezastihl, přišel jsem ke královně, kam přišel král; pohádali se spolu a potom i já s královnou o tu věc, a řekl jsem jí, že se druhého dne rozloučím s králem a vrátím se do Francie, aniž ty věci dokončím, a králi i královně, jeho matce, že řeknu, že to záleželo na ní. Když jsem se vrátil do svého bytu, přišel otec de Sancy, jemuž o našem rozkmotření napsala, aby ji se mnou smířil — a to s tolika nepřístojnostmi, že jsem se na něj velmi rozhněval.

V pátek 12. jsem byl ráno u holandského vyslance, potom u sekretáře Conwaye, a odpoledne jsem strávil u hraběnky z Exeteru a její dcery, hraběnky z Oxfordu[130].

Ke královně, která mi vzkázala, abych přišel, jsem jít nechtěl.

V sobotu 14. ke mně přišel hrabě z Carlisle, aby mě s královnou smířil. Potom přišli sekretáři Conway a Coke[131] s lordem Carletonem jako královi komisaři uzavřít a podepsat naše věci.

Potom jsem šel za vévodou de Buckingham do jeho domu York House; požádal mě, abych u něho druhého dne večeřel s králem.

V neděli 15. mě přišel navštívit dánský vyslanec. Potom jsem šel za králem do Whitehallu; posadil mě do své bárky a zavezl mě do York House k vévodovi, který mu vystrojil nejnádhernější hostinu, jakou jsem za svůj život viděl. Král večeřel u jednoho stolu[132] s královnou a se mnou; ten stůl obsluhovaly při každém chodu celé balety a rozličná představení se změnami jevišť, stolů i muziky. Vévoda obsluhoval krále, hrabě z Carlisle královnu a hrabě z Hollandu mne. Po večeři odvedli krále i nás do jiného sálu, kde byla společnost; vcházelo se tam otočným zařízením jako v klášteřích, bez jakéhokoli zmatku. Měli jsme tam nádherný balet, který vévoda tančil, a potom jsme se dali do tančení kontratanců až do čtyř hodin po půlnoci. Odtud nás odvedli do klenutých příbytků, kde bylo pět rozličných kolací.

V pondělí 16. si mě král, který spal v York House, dal zavolat, abych slyšel muziku královny, jeho manželky; potom dal držet bál a po něm byla komedie, a odebral se s královnou, svou manželkou, do Whitehallu.

---

[127] Edward Herbert, nejstarší syn Richarda Herberta a Magdaleny Newportové, postupně jmenovaný baronem Herbertem z Castle Island a z Chirbury, byl roku 1619 vyslancem ve Francii. Zemřel roku 1648.

[128] Elizabeth, dcera a dědička Roberta Druryho, druhá žena Williama Cecila, hraběte z Exeteru, staršího bratra vikomta de Wembleton. – Diana, dcera sira Williama Druryho z Halsted, druhá žena vikomta de Wembleton.

[129] *Steward*, velký mistr královského domu.

[130] Diana Cecilová, dcera Williama Cecila, hraběte z Exeteru, a Elizabeth Druryové, jeho druhé ženy, se provdala za Henryho de Vere, hraběte z Oxfordu, který ji roku 1625 zůstavil vdovou bez dětí.

[131] Státní sekretář Coke.

[132] Edice zde čte *fable*, tedy „bajka“: *le roy soupa en une fable avec la reine et moy, quy fut servie.*… Čteme *table*, a to ze čtyř důvodů: přívlastková vazba *quy fut servie* je v ženském rodě jednotného čísla a *servir une table* je ustálené spojení, kdežto *servir une fable* nikoli; táž věta vzápětí mluví o „změnách stolů“, takže stoly v té podívané byly; slovo *fable* se v celém třetím i čtvrtém svazku Chantéracovy edice vyskytuje jedinkrát, právě zde, kdežto *table* opakovaně; a záměna *f* za *t* je v sekretářském písmu běžná chyba čtení. Chantérac čtení nekomentuje, takže jde o jeho vlastní; k rozhodnutí by byl potřeba Bassompierrův autograf nebo starší vydání.

V úterý 17. jsem šel za lordem Carletonem. Hrabě z Warwicku[133] a lord Mandeville[134] u mne obědvali. Šel jsem navštívit paní de Strange. Český agent u mne večeřel.

Ve středu 18. jsem šel navštívit holandského vyslance, kam ke mně přišel vévoda.

Potom jsem odnesl sekretáři Conwayovi seznam uvězněných kněží; král je všechny na mou přímluvu vydal.

K večeru jsem šel navštívit hraběnky z Exeteru a z Oxfordu[135].

Ve čtvrtek 19. jsem šel navštívit vévodu do Whitehallu; vzal mě na královnin oběd a potom na oběd k své sestře, hraběnce z Denbigh[136]. Potom královna jela do Somersetu, kam jsem ji provázel; a pak jsem se vrátil domů, abych tam počkal na benátského vyslance, který mi to vzkázal.

V pátek 20. jsem šel navštívit vévodkyni z Lennoxu a potom za lordem vévodou a Carletonem, kteří byli ve Wallingford House[137].

V sobotu 21. jsem se šel rozloučit s dánským vyslancem. Potom ke mně přišli na oběd vévoda, hrabata ze Suffolku[138], z Carlisle a z Hollandu, lord Carleton a Montagu, Goring, Ker, Saint-Antoine[139] a Gentileschi[140]; a po obědě přišli hrabata z Exeteru[141] a z Mandeville[142] rozloučit se se mnou. Šli jsme k hraběnce z Exeteru, kde byla velká pokladnice[143], a odtud za královnou do Somersetu.

V neděli 22. jsem byl u sekretáře Conwaye a potom u královny. Dánský vyslanec se se mnou přišel rozloučit, a lord z Essexu[144] také.

V pondělí 23. přišli ke mně na oběd vikomt de Wembleton, Goring, Ker a jiní; a já jsem se šel rozloučit s holandským vyslancem.

V úterý 24. u mne obědvali pan vévoda, Dorset, Carleton a jiní. Po obědě jsem šel za královnou do Somersetu.

Ve středu 25. jsem šel na oběd k hraběti z Hollandu do Kensingtonu[145].

Ve čtvrtek 26. mě přišla navštívit hrabata z Bridgewateru a ze Salisbury. Večer jsem šel za královnou do Somersetu, která toho dne na mou počest vystrojila velmi krásnou společnost, potom balet a nato kolaci ze zavařenin.

---

[133] V dřívějších vydáních „hrabě Dunalme“. – Robert Rich, hrabě z Warwicku, nejstarší syn Roberta Riche, hraběte z Warwicku, a Frances Wrayové, jeho druhé ženy, byl bratrem hraběte z Hollandu. Zemřel 18. dubna 1658.

[134] Edward Montagu, syn Henryho Montagu, lorda Montagu a hraběte z Manchesteru, a Catheriny Spencerové, zpočátku známý pod jménem lord Mandeville, stal se později baronem z Kimbolton a nakonec hrabětem z Manchesteru. Narodil se roku 1602 a zemřel 5. května 1671.

[135] V dřívějších vydáních „z Herefordu“.

[136] Susanna, dcera George Villierse a Marie Beaumontové, se provdala za Williama Fieldinga, hraběte z Denbigh.

[137] Wallingford House.

[138] Theophilus Howard, hrabě ze Suffolku, nejstarší syn Thomase Howarda, hraběte ze Suffolku, a Elizabeth Knevetové z Charletonu, jeho druhé ženy; zemřel 3. června 1640.

[139] **Pierre Antoine Bourdon, pán de Saint-Antoine**, jezdecký mistr a *equerry* Karla I. — ten z Van Dyckova portrétu *Karel I. se Saint-Antoinem*. Jiný Saint-Antoine u toho dvora není, že by však seděl právě u tohoto stolu, doklad nemá. (rešerše LP)

[140] **Orazio Gentileschi** (1563–1639). Roku 1626 odešel z Paříže ke Karlu I. a v Londýně maloval téměř výhradně pro Buckinghama; po vévodově smrti v srpnu 1628 pro královnu Henriettu Marii. Jeho dcera Artemisia přijela do Londýna až koncem třicátých let, nejde tedy o ni. (rešerše LP)

[141] William Cecil, hrabě z Exeteru, nejstarší syn Thomase Cecila, hraběte z Exeteru, a Dorothy Nevillové, jeho první ženy; zemřel roku 1640.

[142] Má se čísti „z Mandeville“.

[143] Kateřina, dcera Williama Spencera z Yarntonu, hraběte z Oxfordu, se provdala za Montagu, jenž byl lordem pokladníkem Anglie.

[144] Robert Devereux, hrabě z Essexu, syn Roberta Devereuxe, hraběte z Essexu, sťatého roku 1601, a Frances Walsinghamové. Narodil se roku 1592 a zemřel 14. září 1646.

[145] V dřívějších vydáních stálo na tomto místě „Stintinton“.

V pátek 27. jsem poslal zpět do Francie La Guetta, který se předešlého dne jménem biskupa z Mende[146] dopustil nepřístojnosti.

Šel jsem navštívit sekretáře Conwaye, abych dostal své depeše. Odtud jsem šel na burzu. Goring mi poslal dva koně.

V sobotu 28. jsem se šel rozloučit s benátským vyslancem. Hrabě z Carlisle a Goring u mne obědvali; potom jsme dali přivést mé koně do Moorfields. Odtud jsem šel ke královně, kam přišel král.

V neděli 29. mě hrabě z Carlisle a Lucnar přijeli vyzvednout královými kočáry, aby mě dovedli rozloučit se s Jejich Veličenstvy, kteří mi dali veřejné slyšení ve velkém sále Whitehallu. Potom jsem se s králem vrátil do jeho lóžového pokoje, kam mě dal vejít; a pak jsem šel večeřet do pokoje hraběte z Carlisle, který mě nádherně pohostil. Lucnar mi jménem královým přinesl velmi bohatý dar: čtyři diamanty zasazené do routy a velkou perlu na konci. A téhož večera si mě král dal ještě zavolat, abych slyšel výtečnou anglickou komedii.

V pondělí 30. jsem se šel rozloučit s lordem Montagu, prezidentem rady, s hrabaty z Pembroke, z Montgomery a z Exeteru, s hraběnkou, jeho ženou, a s hraběnkou z Oxfordu, jeho dcerou, a s lordem Carletonem. Odtud jsem šel v soukromí ke královně.

Prosinec. – V úterý, prvního dne prosince, jsem se šel rozloučit s českým agentem, s hrabaty z Hollandu a z Berkshiru[147], ze Suffolku a ze Salisbury. Potom jsem se rozloučil i s vévodou a vrátil se domů na oběd s hrabětem z Hollandu, který mi dal tři koně. Zavedl mě potom podívat se na byt paní Hattonové[148]. Potom jsem se šel rozloučit s hrabětem z Warwicku a s vévodkyní z Lennoxu, a potom do Whitehallu rozloučit se s královninými dívkami. Král mi vzkázal, abych k němu přišel ke královně, jeho manželce, což jsem učinil, a tam jsem se s ním ještě jednou rozžehnal. Královna mi přikázala, abych k ní druhého dne přišel ještě jednou. Odtud mě pan vévoda, Holland, Montagu a rytíř de Jars vzali k hraběnce z Exeteru, která nám vystrojila skvělou hostinu a po ní bál.

Ve středu, druhého dne prosince, se se mnou přišel rozloučit hrabě z Berkshiru a potom celý královnin dům. Hrabě ze Suffolku mi poslal koně. Šel jsem se rozloučit s královnou, která mi dala krásný diamant. Potom jsem se rozloučil s dámami lóžového pokoje a šel k hraběti z Carlisle, který se předešlého večera těžce poranil na hlavě. Pak jsem přišel do vévodova pokoje, kde jsem zůstal dosti dlouho, abych počkal na své depeše a na listy, které mi král přislíbil ke zrušení anglických *pursuivantů*[149]. Nakonec jsem se rozloučil s vévodou a s ostatními pány dvora, a provázen toliko Lucnarem a rytířem de Jars — své lidi jsem poslal napřed — jsem vsedl do královnina kočáru a přijel na nocleh do Gravesendu; ve čtvrtek 3. do Sittingbourne, potom do Canterbury, a v sobotu 5. jsem přijel do Doveru s výpravou čtyř set osob, které se se mnou plavily, mezi nimi sedmdesáti kněží[150], které jsem vysvobodil z anglických žalářů.

Chtěl jsem všem, kdo se se mnou plavili do Francie, hradit výlohy, domnívaje se, že se budu moci nalodit v týž den, kdy do Doveru přijedu. Bouře mě však v Doveru zdržela čtrnáct dní, což mě stálo čtyři tisíce écu.

Do Doveru jsem přijel na oběd a dal celou svou výpravu nalodit, mysle, že se přeplavíme. Moře nám však bylo protivné v neděli, v pondělí i v úterý, kdy mi vévoda poslal Montagua se vzkazem, že to on

[146] Daniel de la Mothe du Plessis-Houdancourt, syn Philippa de la Mothe, pána d'Houdancourt, a Louise Charlesové, biskup z Mende, byl velkým almužníkem anglické královny. Zemřel 5. března 1628 při obléhání La Rochelle. – Charles de la Porte, pán de la Meilleraye, byl matce kardinála de Richelieu bratrem jen po otci; jeho matkou byla Madeleine Charlesová. Biskup z Mende měl tedy s kardinálem svatební příbuzenství, nikoli však přímé pokrevní, jak se tvrdí v pamětech hraběte de Tillières, u Levassora a jinde.

[147] Thomas Howard, druhý syn Thomase Howarda, hraběte ze Suffolku, a Elizabeth Knevetové z Charletonu, jeho druhé ženy, byl 6. února 1626 jmenován hrabětem z Berkshiru; zemřel 16. července 1669.

[148] **Elizabeth Hattonová**, rozená Cecilová, žena sira Edwarda Coka, paní Hatton House. (rešerše LP)

[149] *Pursuivanti* byli komisaři delegovaní soudci nebo biskupy k vyhledávání a stíhání katolíků, a zvláště kněží; dopouštěli se všemožných vydírání a násilností.

[150] Propuštění anglických katolických kněží a jejich odvoz Bassompierrem přes moře je doloženo v Salvettiho korespondenci; **počet sedmdesát má však jen Bassompierre sám**. (rešerše LP)

je ten, koho král posílá do Francie; já jsem mu to tak rozmlouval, že jsem mu dal na srozumění, že by ho nepřijali, a Montagua jsem k němu poslal se vší rychlostí zpět.

Ve středu 9. jsme se ve dvě hodiny po půlnoci nalodili; bouře nás však zastihla tak, že nás zahnala k Dieppe a potom jsme byli nuceni vrátit se a přistát blízko Doveru, kam jsme se vrátili. O tom byl rytíř de Jars, který mě při nalodění opustil na mostě, uvědomen svým člověkem, jenž zůstal nemocen v Doveru a odjel odtud teprve po mém opětném vylodění v témže Doveru.

Vévoda, jehož o mém zdržení v Doveru uvědomil, mě tam v sobotu 12. poslal navštívit Montaguem a požádat mě, abych se vrátil do Canterbury, kam se druhého dne, v neděli 13., dostaví — jak také učinil, s hrabaty z Carlisle a z Hollandu, s Goringem a s rytířem de Jars. Chtěl mi ukázat svou nádheru skvělou hostinou, kterou mi tam večer vystrojil; a já jsem čas po večeři strávil přesvědčováním, aby svou cestu zrušil nebo odložil.

V pondělí 14. jsem v téže praktice pokračoval, proti níž byl zcela zaujat; vše, co jsem dokázal, bylo přimět ho, aby ji odložil, dokud nedostane zprávy ode mne po Gerbierovi[151], kterého se mnou poslal. Dal mi k obědu ještě hostinu stejně nádhernou jako tu včerejší večerní; a potom jsme se objali, abychom se už nikdy neviděli.

Při návratu do Doveru jsem našel, že můj vlak už odplul. Potkala ho však taková nehoda, že se po pět dní nemohl dostat do Calais a že mé dva krásné kočáry musely být vrženy do moře — a v nich bylo, k neštěstí, zboží za více než čtyřicet tisíc franků, které jsem v Anglii nakoupil, abych je rozdával. Ztratil jsem při tom nadto devětadvacet koní, kteří za těch pět dní pošli žízní, protože se na tu plavbu, která za dobrého času trvá jen tři hodiny, nepořídila žádná zásoba sladké vody.

Nalodit se mi bylo nemožné dřív než v pátek 18., kdy jsem za velkého větru vyplul na moře a přijel na oběd do Calais, kde jsem zůstal po zbytek dne, abych se vzpamatoval z mořské nemoci.

V sobotu 19. jsem odtud odjel poštou a přijel do Montreuil.

V neděli 20. jsem přijel do Amiens, kde mi pan de Chaulnes vystrojil skvělé přijetí[152]: dal vypálit děla z citadely, vystrojil mi hostinu s dvaceti dámami a nádherně mě uložil.

Zdržel mě zdvořilostmi ještě druhého dne, 21., tak dlouho, že jsem přijel na nocleh teprve do Louvres[153]; a v úterý 22. jsem dorazil do Paříže, kde jsem shledal, že příjezd vévody de Buckingham není vítaný, a král[154] mi přikázal napsat mu, aby mu dal vědět, že jeho příjezd mu nebude vítaný a aby od něho odstoupil.

Při příjezdu jsem shledal, že vévoda de Hallwyn[155] a Liancourt jsou od dvora vypovězeni a že Baradat[156] nejen upadl v nemilost, ale byl vyhnán a zničen, a že na jeho místo u krále dosadili mladého chlapce dosti nuzného zjevu a ještě horšího duchu, jménem Saint-Simon[157]. Byl jsem s panem de Bellegarde

[151] Sir **Balthazar Gerbier** (Middelburg 1592 – Hampstead Marshall 1667), Buckinghamův nákupčí obrazů, miniaturista, správce jeho sbírky a šifer a dohlížitel přestavby York House; s vévodou byl roku 1623 v Madridu a roku 1625 v Paříži. (rešerše LP)

[152] Pan de Chaulnes byl guvernérem města a citadely Amiens.

[153] Louvres, městečko kantonu Luzarches, arrondissement Pontoise.

[154] V dřívějších vydáních „královna“.

[155] Charles de Schomberg, syn Henriho de Schomberg, maršála Francie, a Françoise d’Épinay, jeho první ženy, se sňatkem s Annou de Hallwyn stal vévodou de Hallwyn a roku 1637 maršálem Francie. Zemřel 6. června 1656 ve věku pětapadesáti let. – Du Plessis-Liancourt vyzval v králově pokoji na souboj pána de Cressia z domu Colignyů, a to za vévodu de Hallwyn, který s ním měl spor. Oba páni byli ke dvoru povoláni zpět listy ze 14. května 1627.

[156] François de Baradat, pán de Damery, syn Guillauma de Baradat, pána de Damery, a Suzanne de Romain, roku 1625 první štolba krále místo Rogera du Plessis-Liancourt a roku 1626 první šlechtic pokoje místo pana de Montmorency, požíval už dva roky u krále přízně, kterou kardinál de Richelieu vždy viděl nerad. Jeho nemilost propukla 2. prosince.

[157] Claude de Saint-Simon, pozdější vévoda de Saint-Simon, druhý syn Louise de Saint-Simon, pána du Plessier a de Rasse, a Denise de la Fontaine; narodil se 16. srpna 1607 a zemřel 3. května 1693.

a s panem z Mende pověřen jednat s Baradatem o jeho úřadech prvního štolby a jiných, které měl; dostal za ně nějaké odstupné[158].

---

[158]Viz u Tallemanta des Réaux (sv. II) historku *Pan de Noyers a biskup z Mende*. – Viz Dodatek XI.

VI. Shromáždění notáblů, anglický vpád na Ré a hráz před La Rochelle (1627)

[Rok, v němž se Bassompierre poprvé usadí do role státníka a pak se vrátí do zákopů. Na shromáždění notáblů je jedním ze čtyř předsedů a dvakrát obrátí jednomyslné mínění sboru — podruhé řečí, kterou vyslanci rozšíří v opisech po Evropě. Jeho výpad proti radě, aby král dal zřídit hrobku svého otce, obsahuje i tu nejcitovanější větu celého Deníku: o „bídném zámečku ve Versailles". Pak přijde Bouteville, Madamina smrt po porodu, Buckinghamovo vylodění na Ré a dlouhé měsíce u La Rochelle, kde dva pařížští kameníci přijdou nabídnout, že průliv přehradí hrází.]

Shromáždění notáblů (prosinec 1626 – únor 1627)

Leden. – Věci byly v tomto stavu, když jsme vstoupili do roku 1627, na jehož počátku dal král sejít shromáždění notáblů, v němž mi učinil tu čest, že mě vybral za jednoho z jeho předsedů[1]. Monsieur, bratr královský, byl hlavou a prvním, a po něm pan kardinál de la Valette, maršál de la Force a já. Shromáždění bylo kromě toho složeno z prvního a druhého prezidenta pařížského; z prvních prezidentů osmi ostatních parlamentů; z generálních prokurátorů; z prvního a druhého prezidenta účetních komor pařížské, rouenské a burgundské s jejich generálními prokurátory; stejně tak ze tří dvorů pro dávky a z pařížského civilního místodržitele; z dvanácti pánů, totiž šesti rytířů řádu a šesti z královské rady; z dvanácti primasů, arcibiskupů či biskupů; a pak z Monsieura a tří předsedů.

Shromáždění trvalo víc než dva měsíce[2]; po něm jsme předložili sešity mínění o věcech, k nimž nám král dal podat návrhy, a ty byly podepsány Monsieurem a po něm panem kardinálem de la Valette, panem maršálem de la Force a mnou.

Málo se mi naskytlo příležitosti promluvit, protože jsem své mínění říkal jako předposlední[3] a vše, co se k té věci dalo říci, už bylo předneseno tolika velkými osobnostmi. Jen jednou, když nám bylo předloženo, má-li král zastavit své stavby do lepší doby a dokud nebudou jeho finance v lepším stavu, byl pan d'Ons-en-Bray[4] toho mínění, že to má být králi doporučeno — že však má být nejpokorněji požádán, aby dal zřídit hrobku zesnulého krále, svého otce, který je už šestnáct let mrtev a nepohřben; a nabídl na to svůj majetek, kdyby finance nestačily. Každý se k tomu mínění přidal a velmi chválil svatou myšlenku prezidenta d'Ons-en-Bray, a to jednomyslné mínění došlo až ke mně. A já jsem promluvil takto:

„Jednomu z posledních mluvících v tak slovutném sboru je velmi těžké podniknout cokoli jiného než podepřít svým hlasem a svým souhlasem jedno z mínění, o nichž rokovali a jimiž se zabývali ti, kdo své názory už řekli — a kteří, nezapomenuvše a nenechavše nic k řečení o věci předložené k poradě, mu zavírají ústa a zapovídají slovo. Ten důvod, spojený s mou nedostatečností, by mi byl dal zachovat mlčení, které držím od počátku tohoto shromáždění, kdyby mě závazek, jejž k němu mám, a má vlastní povinnost nenutily je prolomit a předložit mu málo věcí, ale velmi podstatných — učiní-li mi tu milost a vyslechne mě, o což je naléhavě prosím.

Pánové, všechny návrhy, které nám král dosud poslal, abychom mu k nim dali svá mínění, i odpovědi, které jsme mu dali, mají tak velkou shodu, že žádná ještě nebyla popřena. Jeho Veličenstvo se nás dotázalo, dá-li zbořit pevnosti, které jsou v srdci tohoto království — a my jsme mu dali mínění, aby pevnosti v srdci království zbořit dal. Zmenší-li své posádky — aby posádky zmenšil. Zruší-li nástupnictví v úřadech — aby nástupnictví zrušil. A tak se vším ostatním. To mě přivedlo k podezření,

[1] Dvěma listy z 5. a 30. listopadu oznámil král maršálovi de Bassompierre, že ho vybral do shromáždění notáblů.

[2] Otevření se konalo 2. prosince 1626, rozlučovací slyšení dal král 24. února 1627. Maršál de Bassompierre dostal jako oba ostatní předsedové příspěvek šedesáti livrů denně za osmdesát pět dní (*Procès-verbal de l'assemblée des notables*, velmi přesně sebraný v letech 1626 a 1627 panem Ardierem, písařem shromáždění).

[3] Maršál de la Force vyjadřoval mínění po maršálovi de Bassompierre, potom kardinál de la Valette a nakonec Monsieur.

[4] Jérôme de Hacqueville, pán d'Ons-en-Bray, syn Andrého de Hacqueville, pána d'Ons-en-Bray, rady krále v jeho státní i tajné radě a prvního prezidenta v jeho velké radě, a Anny Hennequinové, byl roku 1627 prvním prezidentem pařížského parlamentu. Zemřel 4. listopadu 1628.

že tento poslední návrh, který nám dal předložit o zmenšení výdaje na své stavby, nebyl učiněn k jinému cíli než zjistit, nemáme-li jiný tón než ten, který zpívá on, a dáme-li na tuto žádost touž odpověď jako na všechny ostatní — jak vidím, že se k tomu chystáme. Jinak totiž nemá smysl tázat se nás, zanechá-li věci, kterou nekoná. Zesnulý král nás o to mínění mohl žádat a my jsme je měli proč dát, neboť vynaložil na stavění nesmírné sumy. U tohoto jsme dobře poznali vlastnost bořitele, nikoli však ještě vlastnost stavitele: Saint-Jean-d'Angély, Clairac, Tonneins, Monheurt, Négrepelisse, Saint-Antonin a tolik jiných pevností srovnaných se zemí, zbořených či vypálených mi jsou dokladem prvního; a místo, v němž jsme[5], k němuž od smrti zesnulého krále, svého otce, nepřidal ani jediný kámen, a odklad, který už šestnáct let drží v dokončování jiných začatých staveb, mi jasně ukazují, že jeho náklonnost ke stavění nemíří a že francouzské finance nebudou jeho nádhernými budovami vyčerpány — ledaže by mu chtěli vytýkat ten bídný zámeček ve Versailles, z jehož stavby by si ani prostý šlechtic nechtěl brát pýchu.

Pokud jde o druhý bod, týkající se hrobky zesnulého krále, přál bych si, abych mohl přisadit k chvále, kterou sbor vzdal panu prezidentovi d'Ons-en-Bray, muži zrozenému pro dobro Francie, hodnému jména, které nese, i slávy a vysoké věhlasnosti svých předků. Zdálo se mi — když tak šlechetně nabídl svůj majetek na podporu stavby hrobky zesnulého krále —, že jeho srdce a jeho přání provázely jeho ústa, tak velkou horlivost a vděčnost památce toho velkého a dobrého krále ukázal. Ale jako jsem téhož mínění jako ostatní v tom, jak si sbor jeho dobrých úmyslů váží, odporuji mu v té nejpokornější prosbě, kterou chce, abychom Jeho Veličenstvu předložili: aby dal vystavět hrobku zesnulého krále, svého otce, a aby mu ta povinnost, k níž ho sama příroda váže, byla připomenuta. Mnozí z tohoto sboru, pánové, a zvláště páni z královské rady, si — budou-li tak laskavi — osvěží paměť, aby s vámi svědčili jako já, že když královna matka, regentka království, osušila první slzy způsobené zlou smrtí toho nesrovnatelného krále, aby pohlédla na naléhavé věci tohoto státu a opatřila je, byla jednou z jejích hlavních starostí vystavět na popel svého pána a manžela mauzoleum hodné té velké Artemisie.

Poslala do Itálie, aby odtud získala návrhy nejslavnějších umělců, a dokonce dala kvůli tomu přijít do Francie několik architektů. Žádný návrh, který jí předložili, však nedokázal dostát jejímu přání ani výdaji, který na to určovala. Je zřejmé, že by na to nebyla ušetřila nějakou velkou sumu z králových financí, jimiž jako regentka disponovala — vždyť z vlastních peněz vynaložila třicet tisíc écu, aby na Pont Neuf vztyčila v bronzu jeho jezdeckou statui. Monseigneur, který tomuto shromáždění předsedá, i pan kardinál de la Valette viděli jako já rozličné modely té hrobky, zhotovené na králův rozkaz, které nikdy nedošly úplného souhlasu a které naděje na nádhernější daly zamítnout. To vás musí přivést k tomu, abyste věřili, že Jeho Veličenstvu ani královně, jeho matce, nechyběla péče, vůle ani prostředky k tomu dílu, nýbrž umělci a vynalézavost; a že mínění, které mu v té věci chcete dát, je výtka nehodná zbožnosti jednoho a lásky druhé — jakou služebníci na svého pána ani pomýšlet nemají a jaká by nepochybně a právem byla přijata zle.

Mé mínění je, že velká zdrženlivost a umírněnost krále ve věci jeho staveb má být tímto sborem schválena a chválena; sbor mu má radit a vybízet ho, aby ty, které mu jeho předkové vystavěli, dobře udržoval a chránil od zkázy, a aby o hrobce zesnulého krále, svého otce, o niž má zvláštní péči, nebyla činěna žádná zmínka."

Jen jsem dořekl své mínění, a bezmála šedesát notáblů, kteří své dali přede mnou, se obrátilo k mému; bylo celým shromážděním schváleno a přijato a ono mi poděkovalo, že jsem prozíravě předvídal nesnáz, do níž by beze mne byli z nedbalosti upadli.

Ještě jednou jsem měl příležitost promluvit proti jednomyslnému mínění, podanému králi, aby svým poddaným zapověděl navštěvovat kteréhokoli vyslance — s rozdílem jen u prelátů, kteří chtěli, aby papežský nuncius nebyl do toho počtu zahrnut. Odporoval jsem mu otevřeně a živými důvody dokazoval, že se ten zákaz činit nemá[6].

[5] Tuilerie.

[6] Shromáždění nicméně ponechalo článek, který o té věci přijalo rouenské shromáždění, s přídavkem slov: *bez rozdílu, čí by vyslanci byli*.

Co jsem o té věci řekl, zde neuvádím, protože to vyslanci dali rozšířit v mnoha opisech a do rozličných zemí.

Bouteville, smrt Madame a anglická výprava (březen–červen 1627)

Tu zimu strávil dvůr na saint-germainském jarmarku a dvěma velkými balety, které vystrojili král[7] a královna, s jinými zábavami; a nemluvilo se o ničem než o radosti v očekávání porodu Madame, která byla v pokročilém stavu.

Bouteville se v téže době a podle svého zvyku bil s la Frettem[8], který nad ním měl výhodu, neboť jeho sekundant zabil Bachoye, jenž byl sekundantem Boutevillovým.

Bylo to krátce po obnovení ediktu o soubojích, což krále tak pohoršilo, že mi jednou v noci napsal vlastní rukou (březen), abych poslal tři švýcarské kompanie — s jeho velkým probostem, který jej měl obklíčit — do jeho domu v Précy[9], kam se podle toho, co králi řekli, uchýlil. On však odjel do Lotrinska, odkud se krátce po Velikonocích vrátil, aby se bil uprostřed Place Royale (květen) s mladým de Beuvron[10]; a jeho sekundant, hrabě des Chapelles[11], zabil Bussyho d'Amboise[12], který sekundoval Beuvronovi. Stáhli se opět do Lotrinska; na cestě tam však přijeli na nocleh do Vitry, jehož guvernérem byl právě Bussy d'Amboise, kterého zabili, a matka zesnulého, která za nimi poslala jednoho ze svých lidí, je dala zatknout. Přivedl je pan de Gordes[13], kapitán tělesné gardy, kterého tam král s několika lidmi poslal, aby je dopravil do Bastily; a odtud byli krátce poté, odsouzeni parlamentním dvorem, odvedeni na Grève, kde byli sťati[14].

V té době porodila Madame dceru[15], proti očekávání a přání Jejich Veličenstev i pana jejího manžela, kteří by si byli radši žádali syna; a ona po porodu zůstala nemocná a za několik dní zemřela. Ta smrt změnila podobu dvora, dala počít novým záměrům a nakonec zavinila mnohá zla, která přišla potom.

Vystrojili jí královský pohřeb: král jí šel obřadně pokropit svěcenou vodou a o několik dní později (červen) prohlásil Monsieura generálním místodržitelem svých vojsk a z pana de Schomberg a ze mne učinil jeho generální místodržitele u vojska, které stavěl na nohy v Poitou. O tom povím příčinu, úkol i průběh.

Mírem, který král v lednu předešlého roku přiznal svým poddaným reformovaného náboženství, zůstal ostrov Ré — dlouho držený Rochelskými, kteří o něj přišli zásahem pánů de Saint-Luc, de la Rochefoucauld a de Toiras krátce poté, co pan de Montmorency porazil rochelleské námořní vojsko —

---

[7] Viz Dodatek XII.

[8] Pierre Gruel, markýz de la Frette, třetí syn Clauda Gruela, pána de la Frette, a Louise de Faudoas, byl kapitánem tělesné gardy Monsieurovy. La Frette vyzval Boutevilla z rozmrzelosti nad tím, že si ho Bouteville nevzal za sekundanta ve svém souboji s hrabětem de Thorigny. Zemřel v červenci 1656 a *Muse historique* začala zprávu o jeho smrti verši: „Chrabrý pan de la Frette, jehož nepřekonatelný kord byl kdysi u všech národů ve velké povědomosti…“ — **Verše jsou v podkladu useknuté**, končí výpustkou už v extrakci; stály vysypané za koncem kapitoly 8 (odstavec 238 souboru `kapitola-08-vypadle-konce.txt`) a sem patří. Jsou od Jeana Loreta. Úplné znění k doplnění z originálu.

[9] Précy-sur-Oise.

[10] Guy de Harcourt, čtvrtý syn Pierra de Harcourt, markýze de Beuvron, a Gillonne de Matignon, byl mladším bratrem Françoise de Harcourt, jenž se smrtí svého nejstaršího bratra stal markýzem de Beuvron. Zapřisáhl se, že pomstí smrt svého bratrance Jacquese de Matignon, hraběte de Thorigny, kterého Bouteville zabil v souboji. Stáhl se do Itálie a roku 1628 byl zabit při obléhání Casale.

[11] François de Rosmadec, hrabě des Chapelles, syn Sébastiena de Rosmadec, barona de Molac, a Françoise de Montmorency, Boutevillovy sestřenice.

[12] Henri de Clermont d'Amboise, markýz de Bussy, byl jediným synem Charlese de Clermont d'Amboise, pána de Bussy, a Jeanne de Montluc-Balagny.

[13] Guillaume de Simiane, markýz de Gordes, syn Balthasara de Simiane, barona de Gordes, a Anny de Saint-Marcel, byl kapitánem skotské kompanie tělesné gardy. Zemřel v září 1642.

[14] Dne 22. června. Souboj se konal 12. května.

[15] Madame porodila 29. května a zemřela 4. června. Dítě, které právě přivedla na svět, byla slavná mademoiselle de Montpensier.

v rukou krále. Ten jeho správu dal Toirasovi a s ní rozkaz vystavět velkou pevnost blízko Saint-Martinu[16] (vedle té už dokončené, zvané pevnost de la Prée); a řečený Toiras na ní dával pracovat mocně a bez přestání. Rochelští to zvážili — a také to, že Fort-Louis stále stojí jim na očích — a usoudili, že jsou bez pomoci ztraceni, dostane-li se ta pevnost u Saint-Martinu do své dokonalosti. Proto dali prostřednictvím pana de Soubise naléhavě požádat krále Velké Británie, aby jim přispěl a nestrpěl jejich úplnou zkázu, která byla zřejmá. Ten král, který měl věci La Rochelle vždy ve zvláštním doporučení jako jediné místo, odkud mohl francouzské hugenoty podpořit a opatřit, na jejich naléhání velmi pohlédl. A vévoda de Buckingham, jemuž byla odňata žhavá touha přijet do Francie — protože jsem mu to jménem královým vzkázal — a který byl nadto dotčen jistými listy, jež si s panem kardinálem navzájem napsali[17], se rozohnil a pomyslil, že konaje službu králi a následuje jeho cítění uspokojí i své vlastní a podnikne válku, po níž chtěl dát následovat mír. K tomu účelu vystrojil velké vyzbrojení opatřené vším, co bylo k vylodění potřebné, naložil na ně osm tisíc Angličanů[18] a vyplul na moře.

Král, který byl každou hodinu uvědomován o anglických záměrech a o rochelleských pletichách, usoudil, že se ta příprava chystá na něho, dal opatřit své pobřeží a naverboval vojsko, aby se dostal, kam bude třeba, rozhodnut jít tam osobně a pan jeho bratr s ním.

Přikázal mi, abych ho provázel do jeho arsenálu, kde přehlédl stav dělostřelectva; a chystaje se k odjezdu šel do parlamentu, aby se s ním rozloučil a zároveň dal potvrdit onen zákoník, který sestavil pan de Marillac, strážce pečetí, a který byl po jeho jménu[19] nazván Michalův zákoník.

Král vyjel z Paříže, a když vycházel ze svého parlamentu[20], aby se vydal do Poitou — bylo mu tam nedobře —, podal jsem mu ruku, aby mohl sestoupit ze svého soudního lože, a on mi řekl: „Maršále, mám horečku a celou dobu, co jsem byl na soudním loži, jsem se jen třásl.“ — „Je to nicméně místo,“ odpověděl jsem mu, „odkud dáváte třást se jiným. Ale je-li to tak, Sire, proč se s horečkou vydáváte do polí? Zůstaňte v tomto městě ještě dva nebo tři dny.“ Odpověděl mi: „Dal mi ji ten nápor těch, kdo se se mnou přišli rozloučit, a v polích ji pozbudu, až se nadýchám vzduchu. Nicméně neopomeňte poslat do Marolles[21], kam jdu na nocleh, svého Béarňana[22]“ — byl to sluha, kterého znal — „a já vám po něm vzkážu, jak se mi vede. Zatím si pospěšte s odjezdem.“

Podle jeho rozkazu jsem druhého dne ráno poslal zvědět, jak se mu vede. Můj člověk ho viděl, když vstupoval do kočáru, aby jel do Villeroy[23], a on mu řekl, abych ho přijel druhého dne navštívit a že měl silnou horečku.

Jel jsem tam, jak mi vzkázal, a pánové de Guise, de Chevreuse a de Saint-Luc chtěli, abych je tam vzal s sebou. Když jsme přijeli do Villeroy, vyšel do galerie pan kardinál de Richelieu, s nímž jsem byl trochu rozkmotřen, pozdravil ta knížata a potom mi řekl: „Král by vás velmi rád viděl; je však ve stavu, v němž by ho společnost, která přijela s vámi, mohla obtěžovat. Dostal silné potení. Proto vám radím, abyste ho nenavštěvoval. Řeknu mu, že jste přijel, a vyřídím mu poklonu za ta knížata.“ A ta, zvěděvše, v jakém stavu král je, se spokojila s tím, že vykonala svou povinnost, aniž si přála tu čest ho vidět, a po svých stopách jsme se vrátili do Paříže.

Při odjezdu z Villeroy jsem zvěděl, že v králově pokoji je pan d’Angoulême; nezdržoval jsem se však hádáním, proč tam je. Zde je příčina:

---

[16] Saint-Martin-de-Ré, hlavní město ostrova Ré, s námořním přístavem.
[17] Ty listy obsahovaly jistá porušení etikety, po nichž následovaly odplaty téhož druhu (*Paměti hraběte de Tillières*).
[18] V dřívějších vydáních „potřebné k flotě, a dvacet osm tisíc Angličanů na ní“.
[19] Totiž podle jména Michel.
[20] 28. června.
[21] Dnes Marolles-lez-Arpajon, ves kantonu Arpajon, arrondissement Corbeil.
[22] Vašeho Béarňana.
[23] Villeroy byl skvělý zámek blízko městečka Mennecy v arrondissementu a kantonu Corbeil.

Král mě z vlastního popudu jmenoval svým generálním místodržitelem, což se lidem z jeho rady nezamlouvalo. Nadto jsem měl od svého návratu z Anglie za nepřítele biskupa z Mende, protože tvrdil, že jsem neschvaloval jeho vedení a mnohé jeho činy z doby, kdy tam byl velkým almužníkem královny. Ten biskup mi ustavičně prokazoval zlé služby u pana kardinála de Richelieu, který měl veškerou moc, a činil ho ve všem, co se mě týkalo, protivným. Pan d'Angoulême mu v Marolles, když tam král onemocněl, navrhl, že kdyby ho chtěli poslat do Poitou s jednoduchým kabinetním listem, aby shromáždil vojsko — jež sestávalo hlavně z lehké jízdy, jejímž byl plukovníkem —, vložil by je potom králi po jeho příjezdu v dobrém stavu do rukou, aniž by si činil nárok na jakékoli jiné velení. Nato ho dali přijít do Villeroy a pan kardinál vyložil návrh pana d'Angoulême [králi][24] s tím, že nadto považuje za vhodné ho poslat. Král mu odpověděl: „A Bassompierre, co bude dělat? Není snad mým generálním místodržitelem?" — „Ano, Sire," odpověděl pan kardinál, „ale protože nikdy nebyl toho mínění, že by se Angličané mohli vylodit ve Francii, nebude tak pečlivý v tom, aby vaše vojsko rychle postavil na nohy; a pan d'Angoulême si v tom vojsku nečiní nárok na žádné velení — jak vám sám řekne —, nýbrž chce odejít, jakmile Vaše Veličenstvo přijde, dobře věda, že velení přísluší právem maršálům Francie." Nato pan d'Angoulême přišel a král, naléhán, svolil, aby mu byl dán kabinetní list k velení.

Druhého dne po tom, co jsem byl ve Villeroy, jsem ráno potkal na ulici pana d'Angoulême; dal zastavit svůj kočár a vystoupil, jako já ze svého. Objal mě a řekl mi: „Dávám vám sbohem, za dvě hodiny odjíždím do Poitou." — „A co tam budete dělat?" řekl jsem mu. — „Velet královu vojsku," odpověděl mi. Tu jsem se s ním rozloučil, velmi zaražen a překvapen tou zprávou, kterou mi ihned nato potvrdil Descures. Neřekl jsem k tomu nic; nejel jsem však ani do Villeroy, kde byl král velmi nemocen, a spokojil jsem se s tím, že jsem tam každý den posílal zvědět, jak se mu vede.

Králova nemoc se zhoršila tak, že se začali obávat jeho smrti. Měl velké návraty dvojité třídenní zimnice, které by se nakonec byly obrátily v soustavnou, kdyby pokračovaly; to přivedlo královny do Villeroy, aby tam zůstaly a byly mu každou hodinu nablízku. Pana de Guise, který tam jezdil každý druhý den, si jednou král zavolal a řekl mu: „Pan du Bois" — tak mě často nazýval — „mě nechodí navštěvovat. Dělá na mě kyselou tvář, ale nemá právo. Prosím vás, přiveďte ho sem, až přijedete poprvé, a řekněte mu to mým jménem." Což učinil, a já jsem tam jel; vstoupil jsem však do jeho pokoje teprve s panem kardinálem. Královna matka tam přišla krátce poté, a když tam nějakou dobu pobyla, odešla na oběd a já za ní, aniž jsem s králem promluvil. On však řekl Rogerovi[25], svému prvnímu komorníkovi šatny, aby mě přišel zavolat. Když jsem přišel, řekl mi, že nemám důvod se hněvat, že poslal pana d'Angoulême do Poitou; že mu to vynutili, že mu nedal žádnou pravomoc a že jak jen bude ve stavu vydat se ke svému vojsku, odvolá jej, aby je vložil do mých rukou. A já jsem mu odpověděl, že si z toho nic nedělám, že nemyslím pro tu chvíli na nic než na jeho zdraví — za něž ustavičně skládám Bohu slib — a že jako jeho stvoření schvaluji vše, co činí, byť by to bylo k mé škodě.

Mezitím přišla zpráva o vylodění vévody de Buckingham na ostrově Ré, navzdory odporu, jejž mu chtěl Toiras postavit[26], a o tom, že v tom boji padlo několik chrabrých mužů[27]; že se Toiras stáhl do Saint--Martinu a snaží se udržet citadelu, která ještě nebyla opatřena věcmi potřebnými k jejímu držení, a že se jí vévoda de Buckingham nepochybně zmocní. Nějakou dobu tu zprávu před králem tajili ze strachu, aby jeho nemoc nezhoršili; potom mu ji zastřeli a nepodali tak velkou, jaká byla. Pan jeho bratr však hořel touhou jít k vojsku a ostře se rozhněval na pana kardinála, který mu řekl, že králi nebude radit, aby mu to v nemoci, v jaké tehdy byl, dovolil. Nakonec však, když se králi začalo vést lépe, dostal povolení

[24] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

[25] Nicolas Roger byl prvním komorníkem královy šatny v letech 1617 až 1631.

[26] Vylodění Angličanů na ostrově Ré a boj se staly 23. července. Toiras získal předešlého roku správu Aunis, uprázdněnou smrtí maršála de Praslin. – **Ke kalendáři celé této pasáže:** Anglie byla do roku 1752 o deset dní pozadu. Bassompierre, Mervault i královské francouzské prameny datují novým stylem, anglické deníky starým, takže táž událost nese v obou podáních dvě různá data. Vylodění u Sablanceaux mají anglické prameny k 12. červenci, což je 22. červenec nového stylu; Chantéracův 23. červenec je francouzský den, neboť boj o pláž se přelil do druhého dne a Toiras se teprve pak zavřel do citadely Saint--Martin — není to tedy rozpor. Stejně tak je poslední útok na Saint-Martin francouzsky 6. listopadu a anglicky 27. října, ústup a masakr u mostu na Feneau francouzsky 8. listopadu a anglicky 29. října. Jsou to pokaždé tytéž dny. (rešerše LP)

[27] Mezi jinými mladší Restinclières, mladší bratr Toirasův, a baron de Chantal, otec paní de Sévigné.

— které král, žárlivý na slávu, jíž by jeho bratr mohl nabýt, poslal odvolat, právě když Monsieur dorazil do Saumuru. Na přímluvu královny, jejich matky, ho tam však král nakonec nechal jet.

Řeknu zde něco o Monsieurovi ve věci jeho nového sňatku, na němž královně matce tak záleželo a jejž si přála tak, že jí nic na světě nebylo dražší. Několik dní po smrti zesnulé Madame, jedno odpoledne, kdy se královna matka procházela pěšky v Boulogneském lesíku, mi přikázala, abych ji vedl na stranu místo jednoho z jejích štolbů, a začala litovat ztráty, kterou učinila smrtí Madame, své snachy, a o níž věděla, že se jí dobře účastním. Vtom přišel Monsieur, kterého jsem od ovdovění neviděl, protože jsem byl tehdy nemocen. Jeho příchod nás přivedl k obnovení té řeči a královna, jeho matka, mu řekla, že není nikoho na světě kromě jeho, kdo by byl schopen zmenšit nebo zmírnit nelibost, kterou měla, a to tím, že jí dá jinou snachu. Odpověděl jí, že ji žádá, aby s ním o tom nemluvila, že jeho ztráta je příliš svěží a jeho zármutek příliš velký. Odpověděla mu:

„Můj synu, věci, které tolik záleží na dobru státu, na vašem osudu a na uspokojení vašich blízkých, nemají být nikdy odkládány; a mluvit není uzavřít a vykonat. Zrovna jsme s Bassompierrem počítali“ — což předstírala, aby mohla vést tu řeč, neboť jsme o tom nemluvili — „princezny, které jsou nyní ve stavu k provdání, ve Francii i vně. Ve Francii jsme našli jen tři, totiž mademoiselle de Guise, která je sestrou zesnulé Madame[28], a proto na ni nelze pomýšlet; ani na mademoiselle de Vendôme[29], neboť je vaší neteří; a mademoiselle de Nevers[30], která je podle mého mínění velmi krásná a velmi hezká, ale bála bych se, aby ty drogy, které jí dal Semini[31] na vyléčení z její velké nemoci, nezabránily, aby měla děti — a dali mi z toho obavu.“ On tu odpověděl: „Je už víc než šest měsíců, co mi to říkali také.“ — „Je tu nadto sestra vévody lotrinského, která je řeholnicí v Remiremontu[32],“ pokračovala královna, „ale nevím, jaká je.“ Řekl jsem jí, že jsem ji loňského roku viděl, když jsem projížděl Lotrinskem, že je to dívka třinácti nebo čtrnácti let, velmi krásná. Dobře jsem viděl, že jsem jí tím neudělal radost, protože to nebyl její záměr, a bez odpovědi mě přerušila. „Říká se také,“ pravila, „že vévoda bavorský má neteř na vdávání; ale ani o té nevím, jaká je. Císař má dceru, nedá vám ji však, kdybyste neměl nyní nějakou suverenitu. Jsou nadto dvě savojské infantky, které se blíží čtyřicítce[33], a dvě dcery florentské, z nichž jedna je velmi krásná a má se provdat za vévodu parmského[34]; nemyslím, že by druhá byla tak krásná, ale vzkázali mi, že není nepříjemná.“ — „Ach, Madame,“ odvětil jí Monsieur, „říká se, že ta druhá je obluda, tak je ohyzdná, kdežto první že je velmi krásná. A kdybych měl chuť se znovu oženit — od čehož jsem velmi daleko —, přál bych si spíš, aby to byla princezna z vašeho domu než kterákoli jiná, a zvlášť ta; nemyslím na to však.“ Královna mu tu krásnými slovy poděkovala a ukázala mu mnoho lásky; nato odešel a královna mi potom řekla, že to byl dobrý počátek, který tam učinila a od něhož doufá v dobré vyústění, a že je třeba rychle poslat parmský sňatek oddálit, aby se tenhle nezmeškal. Dva dny poté poslala požádat Monsieura, který bydlel v Saint-Cloud, aby s ní přišel mluvit v domku správce Boulogneského lesíka; to učinil a ona na něj v té věci sňatku velmi naléhala. Neodpověděl jí tehdy nic; ale pan le Coigneux přišel královně druhého dne říci, že Monsieur k tomu přistoupí a že může do Florencie napsat. A když Monsieur naléhal, aby šel velet vojsku u La Rochelle, a královna mu k tomu vymohla povolení, řekl jí, že je rozhodnut pojmout za ženu dceru florentskou a že ten sňatek

[28] Marie lotrinská, mademoiselle de Guise, později vymřením svého rodu vévodkyně de Guise a de Joyeuse a princezna de Joinville, byla dcerou Charlese lotrinského, vévody de Guise, a Henriette-Cathariny, vévodkyně de Joyeuse, tedy sestrou zesnulé Madame po matce. Narodila se 15. srpna 1615 a zemřela 3. března 1688.

[29] Élisabeth, mademoiselle de Vendôme, dcera Césara, vévody de Vendôme, a Françoise lotrinské, vévodkyně de Mercœur, se roku 1643 provdala za Amédéa savojského, vévodu de Nemours. Narodila se roku 1614 a zemřela 19. května 1664.

[30] Marie-Louise Gonzagská z Nevers, dcera Charlese Gonzagského z Nevers, vévody de Nevers a de Rethel a pozdějšího vévody mantovského a montferratského, se postupně, roku 1646 a 1649, provdala za Vladislava a Jana Kazimíra, dva bratry, kteří byli polskými králi. Narodila se roku 1612 a zemřela 10. května 1667 ve Varšavě.

[31] Semini byl empirik, tedy nestudovaný léčitel.

[32] Princezna Markéta, která se později provdala za vévodu orléanského, byla koadjutorkou v Remiremontu.

[33] Marie a Françoise-Catherine, které obě vstoupily do třetího řádu svatého Františka a zemřely, jedna roku 1656, druhá roku 1641, byly dcerami Karla Emanuela, vévody savojského, a Kateřiny Rakouské, španělské infantky.

[34] Markéta a Anna, dcery Cosima II. Medicejského, velkovévody toskánského, a Marie Magdaleny Rakouské, byly sestrami vládnoucího vévody Ferdinanda II.; Markéta se roku 1628 provdala za Odoarda Farnese, vévodu parmského, Anna za Ferdinanda Karla, arcivévodu innsbruckého.

může sjednávat. A když ho potom král dal zastavit v Saumuru a královna to zastavení dala zrušit, vzkázal jí Monsieur, že ji nejpokorněji žádá, aby — jak také učinila — poslala Lucu degli Asini do Florencie zabránit tomu, aby ta princezna byla provdána za vévodu parmského[35].

Srpen. – Bůh nakonec vrátil králi zdraví a dal obleženým v citadele Saint-Martin-de-Ré vytrvat proti vévodovi de Buckingham a proti mínění celého světa. To krále rozohnilo k tomu, aby jim šel na pomoc, tak, že chtěl odjet, ještě než mohl vsednout na koně. Pan jeho bratr už obklíčil La Rochelle od strany Coreilles[36], ubytovav se s vojskem v Aytré[37] a v okolí až k Rompsay[38]. Král si mě dal zavolat (září) do Saint-Germain, kam se dal donést[39], a řekl mi, abych se připravil odjet pět dní po něm k La Rochelle. Otázal jsem se ho, v jaké hodnosti mu bude libo, abych ho následoval. Odpověděl mi: „Posmíváte se mi, že se mě na to tážete? Jako můj generální místodržitel.“ Řekl jsem na to, že pan d'Angoulême tu hodnost v jeho vojsku už zaujímá a že tomu vojsku v králově přítomnosti nikdy nevelí nikdo než maršálové Francie, jsou-li tam; že ho nejpokorněji žádám, aby mě tam nevodil, aby mému úřadu byla učiněna pohana. Tehdy se na mě rozhněval a řekl mi, že se neopováží dát mu žádné velení a že mu pošle rozkaz, aby se stáhl. Požádal jsem ho tedy, aby mi to slovo dal dát panem kardinálem, a že je pak budu mít za jisté, protože když ho on sám k vojsku poslal, bude mu je chtít zachovat. Král mi to přislíbil, a když se téhož dne vrátil do Paříže ke královně, své matce, zařídil, že mi pan kardinál řekl totéž, čím mě ujistil v Saint-Germain. A co mě o tom přesvědčilo tím víc, byl maršál de Schomberg, který byl mým druhem v úřadě i v tomto pověření a který mi dal úplnou záruku.

Nato se král po krátkých denních pochodech vydal do Montlivault[40] u Blois, kde nějakou dobu pobyl, aby se zotavil a honil. Dal jsem své vozatajstvo odjet s králem a sám zůstal v Paříži, dokud mi nevzkáže, jak mi učinil tu čest a slíbil — což také zvláštním kurýrem učinil. To mě přivedlo k tomu, abych vyjel z Paříže ve čtvrtek poslední den září a přijel na nocleh do Artenay[41].

Říjen. – V pátek prvního dne října jsem projel Orléansem, šel vyslechnout mši k Panně Marii v Cléry, obědval v Saint-Laurent-des-Eaux[42] a odtud jel do Montlivault, kde jsem krále nenašel; vyhledal jsem ho však v Saumery[43], kam šel navštívit pana kardinála, a jeden i druhý byl mým příjezdem velmi potěšen — několik dní před kardinálovým odjezdem jsem se s ním totiž ve Vanves, kam se odebral, velmi dobře usmířil. Hned mi řekli, že právě vypravili pana du Hallier, který měl u vojska sloužit jako polní maršál a čemuž jsem pomohl, aby odjel do táboru odvolat odtud Marillaka, jejž král posílal do Verdunu, a aby panu vévodovi d'Angoulême přikázal odejít od vojska a vyhledat Jeho Veličenstvo v Saumuru. Tím jsem zůstal velmi uspokojen. A protože můj vlak byl v Blois, kudy měl král druhého dne projet, požádal jsem ho o dovolení jet tam na nocleh.

V sobotu 2. jsem vstoupil do králova batelu, když plul před Blois, a on přijel na nocleh do Montlouis[44].

V neděli 3. plul před Tours a přijel na nocleh do Langeais[45].

V pondělí 4. dostal král kurýrem, kterého mu poslal pan jeho bratr, zprávu, že pevnost Saint-Martin-de--Ré už nemůže vydržet než do 10. nebo nejdéle do 12. toho měsíce; což ho uvedlo do velké nesnáze.

[35]Viz Dodatek XIII.
[36]Hrot de Coreilles, zvaný též des Minimes, zužuje z jihu průliv, který tvoří předpřístaví La Rochelle.
[37]Aytré, městečko jižně od La Rochelle, asi míli od toho města. V dobových dějepisech se to jméno často píše Netré.
[38]Rompsay, místo severně od Aytré a východně od La Rochelle.
[39]Král přijel do Saint-Germain 25. srpna; jeho rozmluva s maršálem de Bassompierre se konala 12. září, v den, kdy šel na několik hodin do Paříže. Ze Saint-Germain odjel 17. září, aby cestoval krátkými denními pochody.
[40]Montlivault, ves v arrondissementu a kantonu Blois. Král tam přijel 29. září.
[41]Artenay, okresní město arrondissementu Orléans.
[42]Cléry-sur-Loire, okresní město arrondissementu Orléans. – Saint-Laurent-des-Eaux, městečko kantonu Bracieux, arrondissement Blois.
[43]Saumery, zámek v obci Huisseau-sur-Cosson u Blois, patřící Arnaudovi de Johanne de la Carre, jehož syn François de Johanne de la Carre, pán de Saumery, byl guvernérem zámku Chambord.
[44]Montlouis, městečko v arrondissementu a kantonu Tours, na levém břehu Loiry.
[45]Langeais, okresní město arrondissementu Chinon, na pravém břehu Loiry.

Vystoupil ze svého batelu u Panny Marie des Ardilliers[46], kde se modlil k Bohu, a potom jel na nocleh do Saumuru.

V úterý 5. král v Saumuru pobyl, aby vykonal velikonoční povinnost u Panny Marie des Ardilliers, a ve středu přijel na nocleh do Thouars; a ve čtvrtek 7. přijel do Parthenay[47], kde se k němu připojil pan kardinál de Richelieu, který byl cestou v Richelieu[48], aby se sešel s princem de Condé.

V pátek 8. jel král na nocleh do Champdeniers[49] a já jsem odjel do Saint-Maixent navštívit pana arcibiskupa tourského, svého dobrého přítele, který byl ve svém opatství l'Hort de Poitiers[50].

V sobotu 9. jsem krále dostihl v Niortu, kde při příjezdu dostal dobrou zprávu o sedmadvaceti pinasách[51] a jiných bárkách naložených lidmi a potravinami, které šťastně a navzdory anglické flotě vpluly do pevnosti Saint-Martin-de-Ré[52]; to způsobilo, že král v Niortu pobyl celý druhý den. A v pondělí 11. přijel král na nocleh do Surgères[53], kam ho přišli vyhledat Monsieur, bratr královský, pánové d'Angoulême, de Bellegarde, de Marillac a prezident le Coigneux, který měl až dosud intendanci spravedlnosti a financí vojska. Monsieur mluvil s králem ve prospěch pana d'Angoulême a ten se přimlouval i sám za sebe; král však řekl, že to nemůže učinit k naší škodě a že generální místodržitelství svého vojska dal mně a maršálovi de Schomberg. Přesto se v jeho prospěch nepřestávaly vést velké pletichy.

V úterý 12. října přijel král na oběd do Mauzé[54]. Vojková jízda mu vyjela naproti mezi Mauzé a Aytré; potom přijel do řečeného Aytré, odkud se Monsieur odstěhoval, aby mu místo přenechal, a vzal si za obydlí zámek v Dompierre[55] — vpravdě krásné místo, ale vzdálené bezmála dvě míle od králova úseku i od vojska, což se pro armádního generála příliš nehodilo. Učinil to na přesvědčování pana le Coigneux, který si tam poblíž vzal na ubytování hezký dům.

Spor o velení s vévodou d'Angoulême (říjen 1627)

Jakmile král přijel do Aytré, byla věc pana d'Angoulême vznesena na přetřes v radě, která se k tomu účelu držela; a já jsem u krále proti svému očekávání a jeho slibům poznal chladnost. Vévoda d'Angoulême byl pozván, aby řekl své důvody, a ty byly tyto: že vpravdě králi řekl, že nebude v jeho vojsku činit nárok na žádný úřad generálního místodržitele, až tam král přijde, a také že na něj nemá žádný patent ani pověření; že však při příchodu Monsieurově, jenž dal vyhotovit stav vojska, byl do něho zapsán jako generální místodržitel a bral z toho plat; že by mu nyní učinili velkou pohanu, kdyby ho toho zbavili a odeslali — po třech měsících královy služby s mnoha nesnázemi a výlohami —, aby ten úřad přenechali panu de Schomberg a mně, kteří jsme ten čas strávili v Paříži; že není jiného sporu než kvůli nepřátelství, které k němu mám pro jeho sestru; že bych neměl potíž být generálním místodržitelem ve vojsku, jemuž by velel pan de Guise, a jeho že nechci strpět ani za svého druha; že jiní maršálové Francie

[46] Kostel Panny Marie des Ardilliers, obsluhovaný otci oratoriány, měl po celé zemi velkou pověst.

[47] Thouars, dnes okresní město arrondissementu Bressuire, departement Deux-Sèvres, tehdy hlavní místo vévodství Henriho de la Trémoille, který se zúčastnil obléhání La Rochelle a vyznal tam katolickou víru. – Parthenay, dnes hlavní město arrondissementu v departementu Deux-Sèvres, tehdy panství Cathariny de Parthenay, matky vévody de Rohan a pana de Soubise.

[48] Richelieu, dnes okresní město arrondissementu Chinon. – Princ de Condé právě dostal velení languedockého vojska. Podrobnosti té schůzky jsou zaznamenány v poznámce k *Lettres et papiers d'État* (sv. II, s. 646–647).

[49] Champdeniers, okresní město arrondissementu Niort, bylo panstvím jedné větve domu de Rochechouart.

[50] Bertrand d'Eschaux, syn Antoina d'Eschaux, vikomta de Baigorry v Dolní Navarře, a Cathariny de Saint-Esteben, nejprve biskup v Bayonne a od roku 1617 arcibiskup tourský, po Rucellaïovi opat l'Hort de Poitiers, byl rytířem řádů z téhož jmenování jako maršál de Bassompierre. Zemřel 21. května 1641 ve věku osmdesáti pěti let.

[51] Malá plavidla, dlouhá, úzká a lehká, stavěná z piniového dřeva.

[52] V noci ze 7. na 8. října.

[53] Surgères, okresní město arrondissementu Rochefort, departement Charente-Inférieure, bylo panstvím nedávno připadlým jedné větvi domu de la Rochefoucauld.

[54] Mauzé, okresní město arrondissementu Niort, na cestě z Niortu do La Rochelle. – Král se cestou ze Surgères do Mauzé od La Rochelle spíš vzdaloval, než přibližoval; Arcère (*Histoire de la Rochelle*) nicméně tvrdí, že se „Mosey" čili „Mosay" má čísti takto. Cesta byla bezpochyby lepší.

[55] Dompierre, na cestě z Niortu do La Rochelle, severovýchodně od toho města.

dobře poslouchali knížata, jako pan de Matignon zesnulého pana du Maine[56] a pánové de Brissac, de Boisdauphin a de Thémines pana de Guise; že nevidí, co na něm může být, že jím tak pohrdám, až ho odmítám za sobě rovného; že pan de Schomberg by tu potíž nečinil, kdybych ho k tomu nerozohnil a nepobízel; a že kdyby nám každému dali vykonat nějaké dílo, poznalo by se, kdo je lépe dovede do konce; že nosí zbraň už čtyřicet let a že má množství pověření armádního generála; a nakonec že nejpokorněji žádá krále, aby mu nechtěl učinit takovou a tak nápadnou pohanu.

Když dokončil své stížnosti a žádosti, poslal král zavolat pana de Schomberg a mne, kteří jsme byli po tu dobu v jeho pokoji; a když jsme usedli, vzal na sebe pan kardinál námahu zopakovat v podstatě celou řeč pana d'Angoulême. Na to jsem odpověděl:

„Sire, jakmile jsem letošního jara viděl, že Vaše Veličenstvo chce poslat pana d'Angoulême velet svému poitouskému vojsku ke škodě pana de Schomberg a mne, které v něm jmenovala svými generálními místodržiteli, usoudil jsem, že ho chtějí do toho velení nenápadně vsunout bez pověření, aby ho v něm potom s pověřením udrželi — a předložil jsem Vašemu Veličenstvu vše, co nyní vidí. Týž důvod mě přivedl k tomu, abych naléhal, že zůstanu v Paříži a budu čekat na nějaké jiné pověření, když mi Vaše Veličenstvo přikázalo následovat je na této cestě, kde mě chtělo užít v hodnosti generálního místodržitele svého vojska; a nechtěl jsem ten úřad přijmout, dokud mě neujistilo — a po něm pan kardinál —, že dá pana d'Angoulême odvolat. Vzpomene si, bude-li mu libo, na slova, která o té věci řeklo panu de Schomberg a mně před osmi dny v Saumuru: že nikdy nestrpí, aby pan d'Angoulême měl v tomto vojsku jiné velení než velení plukovníka lehké jízdy, bude-li ten úřad chtít zastávat. A nemohu se dost vydivit, jak Vaše Veličenstvo tak brzy změnilo vůli ve věci tak spravedlivé a tak rozumné, jak mu ukážu, bude-li mu libo mi dovolit, abych mu to předložil.

Pan d'Angoulême je v tomto vojsku bez patentu i bez pravomoci. Velí mu od chvíle, co tam je, na jednoduchý kabinetní list. Při svém příchodu prohlásil, že si nebude činit nárok na žádné velení, jakmile Vaše Veličenstvo do řečeného vojska přijde, a že dobře ví, že přísluší plným právem jejím maršálům Francie. Na co si stěžuje? Na to, že mu dali tisíc franků měsíčně z vašeho rozpočtu, jako by byl generálním místodržitelem? Tážu se ho, je-li v něm generálním místodržitelem jmenován: nedokázal by mi to ukázat. A i kdyby v něm jmenován byl, pan le Coigneux, který ten rozpočet sestavil, a pan váš bratr, který jej podepsal, aniž ho viděl, nečiní tím jednoduchým aktem armádní generální místodržitele, které by byla Vaše Veličenstvo povinna udržovat a zachovávat. Říká, že tam tři měsíce sloužil — vím to dobře; ale službu tří měsíců, chce ji mít potom trvalou? A službu vyžebranou a předem vymíněnou tak, že potrvá jen do vašeho příjezdu? Jaká pohana mu má být učiněna, drží-li mu Vaše Veličenstvo, co mu slíbila, a je-li s ním zacházeno v té formě, jakou si žádal, vyžádal, ba vynutil? Říká, že jsme po dobu jeho služby trávili čas v Paříži — kdo to popírá? Bude také trávit čas v Paříži po dobu našeho pověření. Kde chtěl, abychom byli během vaší nemoci a v očekávání vašeho uzdravení, abychom vás mohli v této válce provázet a vám sloužit? A velmi neprávem říká, že mu přeji zlé pro jeho sestru: to by naopak byla příčina přát mu dobré; vyhledávám s příliš velkou péčí přízeň blízkých těch osob, do nichž jsem zamilován. Mohl bych mu přát zlé, kdyby byl mé sestře učinil to, co jsem já učinil jeho; on to ostatním nečiní, aby si na sebe nepřivodil příliš velké množství nepřátel. Říká, že bych neměl potíž sloužit jako generální místodržitel ve vojsku, jehož generálem by byl pan de Guise: přiznávám mu to — a snad bych ji neměl ani v takovém, jehož generálem by byl on. Ale o to nejde. Nejenže se s ním shoduji v maršálech Francie, které vypočítal a kteří sloužili pod knížaty, ale přidám k nim ještě maršála Strozziho[57], který zemřel při obléhání Thionville, kde velel pod vévodou Františkem de Guise, a před

[56] Jacques, pán de Matignon a de la Roche-Goyon, maršál Francie, vedl roku 1586 pod rozkazy vévody de Mayenne výpravu proti hugenotům v provincii Guyenne, jejímž byl guvernérem.

[57] Piero Strozzi, syn Filippa Strozziho, florentského šlechtice, a Clarice Medicejské, maršál Francie od roku 1556, zabit roku 1558 při obléhání Thionville; téhož roku sloužil i při obléhání Calais pod tím velkým vévodou de Guise, který uchoval Francii Metz.

pěti nebo šesti lety ještě pana maršála de Thémines — jednou pod panem du Maine[58], jednou pod panem d'Elbeuf[59]. Přizná mi však také, bude-li mu libo, že v žádném vojsku, v němž byl král, nevelelo žádné kníže ani nikdo jiný na rovni s maršály Francie, jimž jediným ta čest přísluší, a že všechna knížata, která v řečených královských vojscích byla, přijímala vždy rozkazy a velení od maršálů Francie — a to nikoli jen knížata cizí nebo levobočkové, což by nebyl velký div, nýbrž knížata královské krve, jimž jsme povinni tolikerou úctou, ctí a předností. Viděl snad vojsko zesnulého krále, jemuž by v jeho přítomnosti velelo některé kníže? Nepřijímali pan princ de Conti, pan hrabě de Soissons a pan de Montpensier, když tam přišli s jednotkami, heslo, rozkaz a velení od maršálů de Biron, otce i syna, d'Aumonta[60] a jiných? Dávali je kdy sami? Ať mi vyznačí jediný případ[61], kdy by kníže královské krve nebylo prohlášeno generálním místodržitelem královského vojska, jak je jím nyní monseigneur, jeho bratr, a jak jím byl v Savoji zesnulý pan hrabě de Soissons[62]. Ano, ale řekne mi, že pan de Nevers[63] často královo vojsko vedl, řídil a velel mu. Doznávám to — v králově nepřítomnosti; ale jakmile tam zesnulý král přijel, jeho pravomoc skončila, a zůstal-li tam se svými jednotkami, přijímaly rozkazy a velení prostřednictvím pánů maršálů Francie, kteří ve vojscích, v nichž byl král, nikdy neměli v úřadě jiné druhy než jiné maršály Francie. Ctím knížata a mám k nim mnoho úcty a předností, ale ne za cenu snížení svého úřadu, o nějž tu jde: neboť mimo to se kladu sto sáhů pod ně, ale ve výkonu svého úřadu zůstávám ve výši, do níž mě pozdvihuje. Myslím, že jsem něco více než prezident parlamentu; v Palais však nejsem jen pod nimi, nýbrž stojím před nimi s obnaženou hlavou, kdežto oni ji mají pokrytou, a jsem podroben jejich výrokům a soudům. Tak ani knížata nemají činit potíž ustoupit úřadům, byť jsou ti, kdo je zastávají, menší než ona; a ti, kdo je drží, jsou povinni radši je pozbýt, ba i umřít, než je nechat upadnout — jak si jsem jist, že pan maršál de Schomberg učiní bez mého navádění, ač to pan d'Angoulême chce vnuknout, neboť je příliš čestný, odvážný a hrdý, aby v tom pochybil. A co se týče toho, co pan d'Angoulême říká — že kdybychom oba měli vést rozdílný útok, vidělo by se, kdo se ho lépe zhostí —, odpovídám, že by se jistě vidělo, kdo se ho lépe zhostí. Chlubí se nakonec, že nosí zbraň už čtyřicet let: zesnulý hrabě de Fuentes vzal, když přijel do Flander, jednou za svědka zesnulého pana hraběte Petra Arnošta z Mansfeldu, mého prastrýce, není-li to čtyřicet let, co nosí zbraň; a ten mu odpověděl, že ano, ale že je osmatřicet let, co ji nenosí. A já bych se toho starého bojovníka rád otázal — jak se tážou loveckých myslivců —, aby nám ukázal nohu zvířete, které ulovil."

Končím tím, že nejpokorněji žádám Vaše Veličenstvo, aby si vzpomnělo, že mi učinilo tu čest a dalo mi úřad generálního místodržitele svého vojska, aniž jsem o něj žebral, pletichařil, vymáhal jej, ba aniž jsem o něj usiloval; že mi několikrát v Paříži i po cestách zopakovala, že mi jej zachová důstojně; že mě učinila maršálem Francie příliš šlechetně, aby teď dala právě mnou začít tak velké snížení mého úřadu; a že nejsem tak lačný pověření, abych velmi ochotně neopustil to, které mi dala, radši než abych je zastával nedůstojně. A že bych se bez nelibosti a bez stížnosti velmi ochotně vrátil do Paříže dělat tam měšťana a prosit Boha, aby Vašemu Veličenstvu dál udílel svou milost množstvím vítězství nad jejími nepřáteli, a čekat, až mě čest jejích rozkazů zaměstná jinde."

Když jsem promluvil, jak výše, učinil pan de Schomberg totéž a výmluvně vyložil své zájmy i zájmy maršálů Francie. Potom jsme se odebrali; a já jsem, nemysle na to dál, šel podívat se na začatou orléanskou pevnost[64], která byla jediným dílem, jež se za tři měsíce u La Rochelle vykonalo. Když jsem se vrátil a přišel ke králi, otázal se mě, co se mi o ní zdá. Řekl jsem mu, že je to neužitečné dílo, položené na nejhorším místě, jaké se v celém Coreilles dalo vybrat, o tři čtvrtiny větší, než bylo

[58]Roku 1621 při obléhání několika pevností v Guyenne a před Montaubanem. Král byl u obléhání Montaubanu přítomen; ve prospěch důvodu maršála de Bassompierre však lze říci, že vojsku velel konetábl de Luynes a že vévoda de Mayenne měl zvláštní útok.

[59]Roku 1622 při obléhání Tonneins a jiných pevností v Guyenne.

[60]Armand de Gontaut, první maršál de Biron, zabit 26. července 1592; Charles de Gontaut, druhý maršál de Biron, sťat 31. července 1602; Jean d'Aumont, hrabě de Châteauroux, maršál Francie od roku 1579, zemřel 19. srpna 1595.

[61]V dřívějších vydáních „byl-li princ královské krve prohlášen".

[62]Roku 1600.

[63]Ludovico Gonzagský, vévoda de Nevers, syn Federica Gonzagského, vévody mantovského, a Markéty Palaiologovny, se roku 1590 přiklonil k věci Jindřicha IV. Zemřel roku 1595.

[64]Orléanská pevnost, začatá blízko průlivu čili předpřístaví na straně Coreilles, nebyla nikdy dokončena.

třeba, špatně provedené, s velkým výdajem a malým prospěchem, vystavěné ne jako pevnost a podle pravidel, která je třeba zachovávat u díla určeného jen k jednomu obléhání, nýbrž jako stavba natrvalo — a nakonec vadné v celku i ve všech částech. Řekl mi tehdy, že tak mluvím ze závisti a že kdybych ji byl dal postavit já, neměl bych o nic méně důvodů ji chválit, než jsem našel k jejímu hanění. Odvětil jsem mu, že nejsem tak nešikovný, abych tu pevnost pomlouval před Jeho Veličenstvem, který o tom dovede dobře soudit pravdu a hned druhého dne to poznat; a že se takovými úskoky proti panu d'Angoulême nevypomáhám, u něhož dobře vidím, že Jeho Veličenstvo hájí jeho zájmy, změniv naladění od rady, kterou držel — a změnil-li mínění, já jsem nezměnil rozhodnutí nesloužit s druhem, který by nebyl jako já maršálem Francie. Řekl mi, že mínění nezměnil, ale že by byl velmi rád, kdybych se přizpůsobil tomu, co je k dobru jeho služby, aniž by mě však k čemukoli nutil.

Dobře jsem tehdy viděl, že se věci pro mne klonily zle, a rozhodl jsem se pro nejhorší: vrátit se do Paříže, nenajdu-li u La Rochelle, co mi patří. A tak jsem se odebral do svého bytu. Pan kardinál si vzal svůj v Pont-de-la-Pierre, což je malý zámek blízko Angoulins[65].

Celý večer až hluboko do noci byl stráven chozením pánů de Vignolles a de Marillac k panu de Schomberg jménem pana d'Angoulême, k jehož straně byli docela přilnuti, aby se je pokusili dohodnout. Předložili mu, že jako druhý maršál Francie bych měl veškerou moc nad vojskem, intendanci přehlídek a úřad generálního plukovníka Švýcarů, což by mi dávalo velkou výhodu před ním; a nadto mou činnost v práci, které by on jako já konat nemohl pro podagru, jež ho občas trýznila, a pro věci úzké rady, jimiž byl zaměstnán; jeho nepřátelství s markýzem de Rosny, velkým mistrem dělostřelectva, s nímž jsem byl v dokonalém srozumění; a nakonec náklonnost vojáků, která ke mně byla velká, protože jsem je téměř vždy vedl a řídil s velkou vlídností — to vše že by veškeré pověření přitáhlo ke mně a jeho vyloučilo. Kdežto zůstane-li pan d'Angoulême a já odejdu, bude mít on sám úplnou moc, neboť pan d'Angoulême chce jen jméno a chce na něm zcela záviset, kdežto s ním se chce bratrsky spojit.

Tato přesvědčování a jiná, která přidali, obrátila maršálovi de Schomberg kabát, aniž už hleděl na svou čest, na zájem svého úřadu či na mé přátelství. A dohodnuv se takto s panem d'Angoulême, řekl hned druhého dne ráno, ve středu 13., králi, že je hotov přijmout pana d'Angoulême za svého druha v generálním místodržitelství vojska, když ho už v úřadě shledal — což by neučinil, kdyby v něm nebyl — a že mu to neprávem odpírám.

To bylo králi dosti řečeno, aby ho přesvědčilo učinit to, nad čím byl na pochybách, a aby řekl, že jen moje zatvrzelost zdržuje ustanovení jeho vojska. Nato mu Monsieur, pan kardinál, pan Veliký, pan strážce pečetí a jeho dva polní maršálové[66] zatleskali — takže když jsem ho ráno přišel vyhledat, abych ho provázel do Plombu, kam se vydával, aby odtud viděl anglickou flotu a pevnost Saint-Martin[67], shledal jsem ho velmi chladného a vyhýbajícího se mluvit se mnou. Přikázal dokonce panu du Hallier, aby mě přesvědčil se s panem d'Angoulême dohodnout. Pan kardinál mi to řekl po cestě také a Schomberg mě přišel oslovit se slovy, že dobře vidí, že král nemá dobrý úmysl nás zavázat; že ho to přivádí k tomu, aby mi radil ustoupit času jako dobrý dvořan; a že co se jeho týče, jako člen úzké rady a ten, kdo má příliš co ztratit, se v tom zatvrzovat nechce. Neodpověděl jsem mu nic jiného, než že můj král a můj pán mě sice může opustit, moji přátelé mě zradit a můj bratr a druh v úřadě, spojený a sjednocený v týchž zájmech, mě nechat — ale že Bassompierre neopustí, nezradí a nenechá sám sebe. Ať on zůstane s hanbou, já se odeberu se ctí; a slibuji mu, že nebudu v témž vojsku, bude-li tam král, druhem pana d'Angoulême, a co se jeho týče, ať učiní, jak rozumí.

Nato jsme přijeli do Plombu, odkud jsme viděli anglickou flotu na kotvách před Saint-Martin-de-Ré; mohlo jí být sto padesát plavidel.

[65] Angoulins, vesnice na pobřeží asi míli jižně od Aytré. Zámek Pont-de-la-Pierre stál přibližně v polovině cesty z Aytré do Angoulins.

[66] Snad je třeba čísti „ti dva polní maršálové“, totiž Vignolles a Marillac.

[67] Le Plomb, místo dvě míle severně od La Rochelle, na hrotu téhož jména.

Ve čtvrtek 14. bylo uváženo, že nám Monsieur, jenž byl generálem vojska, řekne, že královým záměrem je, aby pan d'Angoulême sloužil společně s námi; což jsem naprosto odmítl.

Odpoledne jsem jel podívat se ke Coreilles, kde jsem našel krále; zavolal mě a řekl: „Uvažuji o tom, co jste mi včera řekl; ale ta pevnost se mi zdá hodně velká." Řekl jsem mu, že bude ještě mnohem větší, až se k ní přidají *fausses brayes*[68], které tam zamýšleli udělat, a že by tam nadto bylo třeba zřídit ještě nějaká díla, která by dosáhla až na břeh moře, od něhož byla vzdálena — a že by nakonec jedna z pevností obchvatu La Rochelle byla větší než La Rochelle sama. Nadto jsem mu ukázal, jak je ze všech stran ovládána a že by na každém jiném místě než na tom, kde je, byla ovládána méně. Potom jsem mu dal vidět, jak tam pracují zemi a drny, a přivedl jsem ho k přiznání, že to vše není nic platné. Toho dne jsem s ním však o ničem jiném nemluvil.

Poslal pana z Mende k panu kardinálovi s prosbou, aby našel způsob, jak mě uspokojit, a že mu budu chybět, odeberu-li se — jak pan du Hallier ujistil, že učiním druhého dne, v pátek 15. A neopomněl jsem to; přišel jsem k němu zrána a řekl mu: „Sire, abych neučinil nic nehodného sebe a nic, co by uškodilo úřadu maršála Francie, jímž jste mě uctil, jsem s krajní lítostí nucen odebrat se z vašeho vojska a nejpokorněji požádat Vaše Veličenstvo, aby mi dovolilo z něho odejít.

Jdu do Paříže čekat, až mě čest vašich rozkazů zavolá na nějaké místo, kde jí budu moci dál konat tytéž nejpokornější služby, jaké jsem konal v minulosti; a žádám ji zatím o zvláštní milost, aby nepřikládala víru zlým službám, které mi moji nepřátelé učiní, dokud je dobře neprověří. Já ji ujišťuji, že budu v budoucnu tím, čím jsem byl v minulosti, totiž vaším nejpokornějším a nejvěrnějším stvořením."

Král mě velmi přesvědčoval, abych zůstal, řekl mi, že jsem ho nikdy neopustil, že jsem zatvrzelý a že mi celý svět dává za neprávo; že maršál de Schomberg, který měl týž zájem jako já, mě odsuzuje, a že dobře vím, že ať mám jakékoli druhy, dá mi vždy ta nejlepší pověření. Nakonec, vida, že mě nemůže zdolat, dal mi sbohem, když si ode mne vymohl slib, že to půjdu říci panu kardinálovi — k němuž zároveň poslal jednoho ze svých řadových šlechticů jménem Sanguin[69] s prosbou, aby mě za jakoukoli cenu přiměl zůstat.

Šel jsem ho vyhledat a on mi dal tolik záruk své dobré vůle, ukázal mi tolik dojetí, až k pláči, a předložil mi nevyplněný list, abych do něho napsal, co bych chtěl. Řekl jsem mu nakonec, že nikdy nezůstanu druhem pana d'Angoulême, bude-li král ve svém vojsku, a že se nikdy neřekne, že jsem svému úřadu učinil takovou škodu; ale že kdyby mi chtěl dát vojsko zvlášť, docela odlišné od královského, s vlastním dělostřelectvem, vlastními potravinami, vlastními pokladníky a celým zvláštním stavem vojska, abych oblehl La Rochelle z druhé strany průlivu, a s velením v Poitou pro věci, které bych potřeboval — pak že nabízím v něm sloužit. Tu mě objal a řekl mi, že mi dá přiznat vše, co žádám, a abych své nároky napsal. To jsem učinil a vzal jsem si tři švýcarské kompanie, navarrský pluk, pluk de Vaubecourt[70], de Beaumont[71], du Plessis-Praslin[72], de Ribérac a de Chastelier-Barlot[73], kompanii

[68] Krytá cesta vedená okolo eskarpy, s nástupkem a náspem.

[69] Charles Sanguin, tehdy řadový šlechtic, byl roku 1630 královým hofmistrem.

[70] Tomu pluku v listopadu 1627 velel Jean V. de Nettancourt, hrabě de Vaubecourt; jeho syn Nicolas II. de Nettancourt (1603–1678) přebírá pluk teprve po obléhání, před mantovskou válkou. Je to cizinecký pluk, přijatý do francouzských služeb 24. dubna 1610. (rešerše LP)

[71] Beaumont byl prvním hofmistrem krále — Charles le Normant, pán de Beaumont, jenž ten úřad zastával v letech 1624 až 1630 (viz kapitolu IV). – Údaj o letech 1624 až 1630 se bije s tím, co zapisuje Bassompierre: 29. listopadu 1627 ho navštěvuje v L'Houmeau velmi nemocného, 2. prosince v posledním tažení a 19. prosince už král dává správu la Fère uprázdněnou jeho smrtí. Seznamy prvních hofmistrů převádějí úřad na Charlese de Lannoy, hraběte de Lannoy, teprve roku 1630 a Beaumontovi kladou úmrtí do roku 1632. Buď je v těch tabulkách omyl a úřad zůstal tři roky neobsazen, anebo je Bassompierrův Beaumont jiný muž téhož jména a úřadu. (rešerše LP)

[72] Tomu pluku velel César de Choiseul, hrabě du Plessis-Praslin, pozdější vévoda de Choiseul a maršál Francie, nejstarší syn Ferryho de Choiseul, hraběte du Plessis, a Madeleine Barthellemy; narozen 1598, zemřel 23. prosince 1675.

[73] Pluku Chastelier-Barlot velel Léon Barlot, markýz du Chastellier, narozený roku 1582 v Le Poiré-sur-Velluire, syn Antoina Barlota a manžel Jeanne Bouhier, neteře Vincenta Bouhiera, pána de Beaumarchais. Kapitánem byl v osmnácti letech, roku 1609 ve třetí kompanii pluku Dauphin, roku 1610 plukovníkem, roku 1621 polním mistrem, později polním maršálem; zemřel roku 1646. Řád dostal za to, že pomohl zmařit Soubisův pokus o dolní Poitou. (rešerše LP)

zemanů Monsieurových a šest kompanií lehké jízdy s tím zbytkem champagneského pluku, který byl ve Fort-Louis; pány du Hallier a de Toiras za polní maršály; la Courbe[74] a Précy[75] za pobočníky; jednoho, jmenovaného le Flamen, a […][76] za inženýry; d'Aligey k velení dělostřelectvu; des Fourneaux za maršála ubytování vojska; a probošta konetáblství. To mi král přiznal a dal si mě zavolat, když byl v radě ve svém kabinetu. Přišel jsem do jeho pokoje, kam hned přišel i on s panem kardinálem, přiznal a potvrdil mi, co jsem žádal, a s radostí mě odvedl do rady do svého kabinetu. A druhého dne, v sobotu 16., jsem šel panu kardinálovi poděkovat.

Té noci byla do pevnosti de la Prée vpravena pomoc[77].

Obléhání: Laleu, Port-Neuf a přeprava na Ré (říjen–listopad 1627)

V neděli 17. jsem přijel s vojskovými důstojníky obhlédnout své úseky. Vstoupil jsem do Fort-Louis, kde mě pozdravilo množství dělových salv. Odtud jsem jel prohlédnout Port-Neuf[78], abych tam dal pracovat; a potom jsem se vrátil ke králi.

V úterý 19. se držela rada, aby se upravily potraviny a dělostřelectvo obou vojsk. Té noci začala velmi zuřivá bouře od severovýchodu.

Ve středu 20. uvázly tři nepřátelské šalupy u mlýna v Laleu[79] a jedno plavidlo o třech stech tunách u Brouage[80].

Ve čtvrtek 21. jsem jel přes Laleu a na rejdu Chef-de-Baye[81], abych viděl bouři a nepořádek, který činila. Odtud jsem jel na oběd do l'Houmeau[82] k Beaumontovi. Po obědě jsem šel do Fort-Louis dát pálit[83] na nepřátelskou bárku, která vplula do La Rochelle. Potom jsem dal vytyčit redutu v ústí Port-Neuf a vrátil se do Aytré.

V pátek 22. jsem poslal pana du Hallier, aby v Laleu a v okolí vyměřil úsek a ubytování mých jednotek, kam jsem je uložil.

Potom jsem v sobotu 23. opustil králův úsek, a jda přes Dompierre navštívit pana jeho bratra, jsem se uložil v Laleu, který byl po dobu obléhání mým obvyklým sídlem.

V neděli 24. jsem dal začít pracovat na otevření Port-Neuf.

V pondělí 25. jsem v tom díle a v pracích, které jsem začal, pokračoval a dal jsem v noci z Fort-Louis vypálit šest dělových salv do La Rochelle se zápalnými kulemi[84].

---

[74] Jean Budes, pán de la Courbe, pátý syn Jacquese Budese, pána du Hirel, a Béatrix de Romillé.

[75] Snad Louis-Antoine du Prat, markýz de Nantouillet a de Précy, syn Michela-Antoina du Prat, pána de Nantouillet a de Précy, a Marie Séguierové, zemřelý roku 1681 ve věku osmdesáti jednoho roku; anebo některý syn Jeana de Précy, pána de la Motte-lez-Poivre, a Edmée de Chaumont.

[76] Jméno je v rukopise prázdné.

[77] Sedm bárek naložených potravinami a střelivem, s několika kompaniemi vojáků (*Journal des choses plus memorables qui se sont passées au dernier siege de la Rochelle*, od Rochelského Pierra Mervaulta). – **K tomuto pramenu**, z něhož Chantérac dále často koriguje: Pierre Mervault byl Rochelan a jeho deník je nezávislé svědectví z druhé strany hradeb. První vydání je bez data, ale vyšlo před rokem 1646; **vydání z roku 1671 už z Bassompierra opisuje** — Chantérac to konstatuje u dvou míst, kde je znění totožné a v prvním vydání chybí. Rozdíly v datech proti Bassompierrovi nejsou soustavné: vznikají u nočních akcí, které jeden počítá k večeru a druhý k ránu, a u věcí, které Mervault viděl z města a Bassompierre z linií. Datum se proto neopravuje jen proto, že Mervault má jiný den. (rešerše LP)

[78] Port-Neuf, na jednom rameni průlivu, nedaleko Fort-Louis.

[79] Laleu, ves půl druhé míle severozápadně od La Rochelle.

[80] Brouage, město a přístav proti ostrovu Oléron, arrondissement a kanton Marennes, departement Charente-Inférieure.

[81] Rejda Chef-de-Baye, psaná také Chef-de-Bois, nedaleko Laleu. Hrot Chef-de-Baye zužuje předpřístaví La Rochelle ze strany protilehlé hrotu de Coreilles.

[82] L'Houmeau, ves severně od Laleu.

[83] Bez účinku (*Mervaultův deník*).

[84] Aniž způsobily škodu (*tamtéž*).

V úterý 26.[85] vyplulo třináct bárek z rochelleského přístavu na ostrov Ré; dal jsem na ně z Fort-Louis vypálit množství salv bez účinku. Šel jsem[86] také toho dne dát vykonat všeobecnou přehlídku vojska.

Téhož rána jsem jel do Chef-de-Baye na pomoc třem našim bárkám, které uvázly a které Angličané stíhali. Na jedné byl baron de Noaillan[87] a na ostatních vojáci du Plessis-Praslina, naloděnı́ k vylodění na Ré. Dal jsem lidi odvést a střelivo odnést do Laleu; potom jsem k večeru dal řečené bárky odtáhnout do průplavu, protože je anglické rambergy[88] ostřelovaly.

Ve středu 27. jsem dostal rozkaz poslat na pomoc ostrovu Ré — na nějž král dal pověření Schombergovi k mé škodě — tři sta mužů z pluku de Vaubecourt, dvě stě z pluku de Ribérac a kompanii lehké jízdy pod velením la Borda.

Večer mi král napsal, a pan de Schomberg také, aby mě uvědomili, že Rochelští mají přijít přepadnout jeden z našich úseků a abych dal celé své vojsko udržovat v pohotovosti, aby se tomu předešlo. Vysmál jsem se té zprávě, která byla proti vší rozumnosti i pravděpodobnosti, a rozestaviv své stráže, jak jsem uznal za vhodné, šel jsem spát mezi dvě prostěradla — což jsem od příchodu do svého úseku ještě neučinil. Ti páni, kteří byli u krále, vzali poplach tak horce, že dali Jeho Veličenstvo i pana jeho bratra držet celou noc na koni.

Ve čtvrtek 28. jsem dal řečené jednotky odjet na Ré a dostal jsem rozkaz přidat k nim padesát zemanů z kompanie Monsieurovy, vedených panem de la Ferté-Imbault, poručíkem[89].

V pátek 29. byl zuřivý déšť, který zastavil všechny práce.

Gardový pluk přišel, aby se nalodil v Plombu; uložil jsem ho v Lauzières[90].

Canaples[91], Saint-Simon a několik dalších z té přepravy přišli ke mně na nocleh a na večeři a obědvali u mne ještě druhého dne, v sobotu 30.[92], kdy se jejich naloděnı́ konalo. Zůstal jsem celý den v Plombu, abych je vypravil. Přijel tam Monsieur s panem de Bellegarde a viděl je nalodit se na začátku noci za vysokého přílivu; a přepluli šťastně k pevnosti de la Prée, aniž se jim stalo jiné nehody než několik dělových ran od ramberg, které nezvedly kotvy. Při vyloďování je přijali nepřátelé, kteří na ně učinili zuřivý útok a zabili v něm Mansana[93], poručíka gardy, a jednoho kapitána od Beaumonta; nepokračovali v něm však, což způsobilo, že se s malou ztrátou dostali do pevnosti a okolo ní. Monsieur přijel z Plombu k mlýnu v Laleu, aby zpozoroval znamení jejich šťastného příjezdu — a bylo jich právě tolik bárek, kolik jich odplulo.

Monsieur ten večer zůstal u mne na večeři a na nocleh, [a okolo půlnoci][94], když spal, vzešel velký oheň nad vsí Saint-Maurice, jež leží proti Fort-Louis. Myslel jsem, že nepřátelé přišli vypálit těch několik domů, které tam ještě zbývaly, a z ohledu na osobu Monsieurovu jsem dal francouzským i švýcarským oddílům v úseku povel do zbraně, zatímco jsem sám spěchal, abych zjistil něco jistějšího. Pochybnost se mi však brzy rozřešila a shledal jsem, že to jsou nějaké domy v La Rochelle poblíž věže Saint--Barthélemy[95], jimž založili oheň špehové, které jsme měli ve městě. Zároveň jsem dal z Fort-Louis vystřelit množství zápalných kulí, aby nepřátele odvedly od hašení.

[85] Dne 27. podle *Mervaultova deníku*.
[86] Má se čísti „šel jsem“ (*je fus*), nikoli „dal jsem“ (*je fis*).
[87] N. de Touges, pán de Noaillan; anebo snad Charles de Baudéan, pán de Neuillan, mladší syn Jeana de Baudéan, pána de Parabère, a Louise Gillier, jenž byl guvernérem Niortu.
[88] Rambergy, dlouhá plavidla, jichž dříve užívali Angličané.
[89] Jacques d’Estampes, markýz de la Ferté-Imbault a de Mauny, nejstarší syn Clauda d’Estampes, pána de la Ferté-Imbault, a Jeanne de Hautemer, dámy de Mauny, maršál Francie od roku 1651; zemřel 20. května 1668 ve věku sedmdesáti osmi let.
[90] Lauzières, ves severně od Plombu.
[91] Canaples byl polním mistrem gardového pluku.
[92] V rukopise stojí „pátek 30.“, což je omyl.
[93] Synovec a poručík N. d’Antist, pána de Mansan, který měl kompanii v gardovém pluku.
[94] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[95] Zvonice Saint-Barthélemy, poblíž Nové brány, na západní straně města.

V neděli 31. a posledního října obědval Monsieur u mne, pak odjel do Fort-Louis, kde dal vypálit množství ran z děl. Nepřátelé nám zaplatili touž monetou; nám však navíc padla do pevnosti jedna dělová kule a zabila nejstaršího syna pana de la Mauvissière[96] a s ním jednoho vojáka.

Listopad. – V pondělí, v den Všech svatých a prvního listopadu, se čtyři naše bárky naložené lidmi z pluku du Plessis-Praslin stáhly do Plombu a dvě další k mlýnu v Laleu; byly stíhány dvěma anglickými rambergami tak zblízka, že se těm nedostalo vody[97] a dosedly na dno. Chvatně jsem dal přivézt dvě děla, aby na ně střílela, a vedl jsem to tak, že jedna z nich dostala pět ran do trupu; byl bych ji potopil, kdyby ji s vracejícím se přílivem neodtáhlo osm šalup.

Saint-Seurin[98] se vrátil z ostrova Ré a král mi poslal Sanguina s penězi, aby při naloďování nic nechybělo; postaral jsem se o to podle jeho vůle.

Nazítří v úterý 2. mě král povolal do svého úseku a navrhl mi, abych přešel na ostrov, protože Schomberg byl ještě v Charente, kam se byl stáhl. Byl jsem už docela blízko tomu přejít podle jeho vůle i podle své; ale strážce pečetí tak naléhal, aby se ten den ještě počkalo na zprávy od Schomberga, že mě zdržel. Na zpáteční cestě jsem málem padl do zálohy, kterou mi nepřátelé nastrojili poblíž Lagordu[99].

Ve středu 3. jsem vykonal zpověď a přijímání[100], k nimž jsem se předchozí dva dny nedostal.

Pan de Schomberg mi poslal dvě bárky, aby obhlédly místo jeho vylodění a dovedly ho tam; obratem jsem mu je poslal zpět. Pan du Hallier odjel do Plombu dát spustit na vodu pinasy, aby v noci za vysokého přílivu přešly na Ré.

Ve čtvrtek 4. jsem dal dvaceti Monsieurovým gardistům a nějaké pěchotě z Ribéracu připravit zálohu poblíž Cognské brány[101]; zabili dva nepřátelské jezdce a tři zajali.

Při mém obědě přišli Rochelané pobrat krávy přímo u Laleu a odháněli je nám na očích. Vsedli jsme na koně a jeli jim je vzít; a když nepřátelé viděli, že svou kořist neodvedou, krávy pobili a utekli[102]. To byla příčina, proč jsem dal kompanii la Roque-Massebaut[103] přijít na kvartýr do mého úseku.

Král mi toho dne poslal Persyho, aby přišel sloužit u mne; dosud si ho zdržoval.

V pátek 5. jsem přijel už za rozbřesku postarat se o naloďování, jež byla, Bohu díky, všechna tak šťastná, že se ze všech, která jsem dal vypravit, ani jedno neztratilo, neuvázlo ani nezmeškalo. Dorazil tam král a řekl mi, že mu pan de Schomberg vzkázal, že s pomocí Boží vstoupí večer na ostrov Ré, na nějž mu protivný vítr zabránil přirazit. Jeho Veličenstvo pak chtělo přijet poobědvat ke mně a jemu i celému jeho dvoru jsem vystrojil velmi dobrou tabuli. Odtud odjel podívat se na Port-Neuf a na Fort-Louis, kde jsem k jeho příjezdu dal vypálit množství ran z děl.

V sobotu 6. jsem přijel do Plombu, kam krátce po mně dorazil Monsieur. Viděli jsme velkou salvu mušketýrské a dělové palby u pevnosti Saint-Martin na Ré, jež trvala přes dvě hodiny. Po nějaké době jsme se dozvěděli, že to byl generální útok, který Angličané na pevnost podnikli a který byl zmužile odražen.

---

[96] Henri de Castelnau, nejstarší syn Jacquese de Castelnau-Mauvissière, barona de Joinville, a Charlotte Rouxel, byl zabit ve věku sedmnácti let.

[97] Vody se nedostalo rambergám (*faillit aux gamberges*), ne našim bárkám.

[98] Saint-Seurin, hugenotský šlechtic, vedl nějaká vyjednávání, do nichž Toiras ve své tísni šel jen na oko a aby získal čas — má-li se alespoň věřit jeho dějepisci. Kardinál nad tím přesto projevil dosti nevole (*Lettres et papiers d'État*).

[99] Lagord, ves severně od La Rochelle, nedaleko L'Houmeau.

[100] V předloze *je fis mes pasques*, tj. vykonat velikonoční povinnost zpovědi a přijímání. Bassompierre ji koná ke 3. listopadu a znovu k 25. prosinci; proč, vysvětluje sám na prvním dni roku 1628, kdy rok začíná „tím, že jsem vykonal zpověď a přijímání podle povinnosti, kterou v tom mám jako komtur svatého Ducha". Jde tedy o povinnost rytíře řádu svatého Ducha ke stanoveným svátkům, ne o Velikonoce.

[101] Cognská brána na východní straně města, krytá půlměsícem.

[102] *Mervaultův deník* klade tuto událost k 5. listopadu.

[103] Kompanie lehké jízdy.

Večer přijel Marillac s nějakými dvaceti šlechtici, kteří přicházeli ke králi od maršála de Schomberg; ten byl ještě v Charente a čekal už jen na hodinu dobrého povětří, aby odplul na Ré. Prosili mě, abych je na Ré přepravil v několika šalupách, které mi ještě zbývaly; udělal jsem to, když jsem jim dal povečeřet.

V neděli 7. jsem přijel na Chef-de-Bois, abych viděl, co se na ostrově přihodí, a byl jsem velmi překvapen, když jsem viděl Marillaka vracet se ke mně: místo aby přirazil k ostrovu, stáhl se do Port--Neuf a řekl mi, že viděli dvě rambergy a jiné přízraky. Vysmál jsem se tomu a zahanbil jsem je.

Krátce poté jsme viděli, jak Angličané u Sablanceaux[104] napadli jednu naši bárku a zmocnili se jí. Tytéž nepřátelské lodě vpluly do rochelského kanálu a stříleli z děl na dvě galioty, které jsem dal v Port-Neuf připravit k Marillakově přepravě. Dal jsem na břeh přivézt dvě děla, jež je velmi rychle vyhnala a dvakrát zasáhla jednu z řečených nepřátelských lodí.

K večeru se Marillac znovu nalodil a přeplul bez potyčky, jak mě ujistily mé galioty, které se tři hodiny poté vrátily.

V pondělí 8. přijel král zrána do Plombu, netrpěliv dozvědět se novinky. Řekl jsem mu, jaké jsem měl o Marillakově příjezdu na ostrov, a zároveň jsem mu ukázal více než třicet bárek uvázlých u Sablanceaux, z čehož jsme soudili, že Schomberg přešel předešlé noci. Řekl mi také o smrti maršála de Thémines[105] a při tom, že mám dobrou vyhlídku na správu Bretaně, uprázdněnou jeho úmrtím. Řekl jsem mu, že mu velmi ponížen vzdávám díky za vážnost, kterou mi projevuje, když mě toho má za hodného, ale že co se mne týče, nežádám si těch velkých správ, které zavazují k residenci, protože se protiví mé povaze a odvádějí mě z běhu mého štěstí; že mu za to přesto zůstávám nanejvýš zavázán.

Porážka Angličanů na Ré (listopad 1627)

Hned jsme dali nalodit královské mušketýry na koních a nějaké další vojáky a potraviny, aby přešli na Ré. Ale přijeli příliš pozdě; neboť téhož dne Angličané ustoupili od Saint-Martin, [a pan de Schomberg je pronásledoval se všemi přepravenými oddíly a se sedmi sty muži, kteří vyšli z pevnosti Saint-Martin][106]. Nepřátelé se stahovali ve velmi dobrém pořádku, dokud neprošli městečkem La Couarde[107]; tam totiž, u vstupu na hráz, jež je vedla k jejich bárkám a rambergám, jak se začali protahovat po jednom, vznikl zmatek, neboť každý chtěl přejít první. Nato na ně naši lidé udeřili, takže se jich množství utopilo; množství jich bylo rovněž zabito a Angličané přišli o více než dvanáct set lidí, mrtvých nebo zajatých, mezi nimiž byl milord Montjoy[108] a dva angličtí plukovníci.

Téhož večera vyplulo z La Rochelle dvacet šest bárek na Ré.

V úterý 9. jsem dostal zprávu o porážce od Beringhena[109], který s ní jel ke králi. Zároveň jsem za velmi nízkého stavu moře přejel na koni rochelský kanál a přijel ke králi, abych se s ním z toho radoval. Beringhen mu řekl, že nepřátelé přišli — zčásti ukořistěním, zčásti zahozením — o čtyřiatřicet praporců a pět kusů děl. Král mě krátce poté poslal zpátky do mých úseků, kde jsem dal vykonat generální salvy, několikrát vypálit ze všech svých děl a zpívat Te Deum v Laleu a ve Fort-Louis.

Toho dne mě málem zabila dělová rána z města, která mi prolétla na čtyři prsty od hlavy a zabila vojáka, jenž šel přede mnou.

---

[104] Sablanceaux, na hrotu ostrova Ré, proti Chef-de-Baye.

[105] Maršál de Thémines zemřel v Auray 1. listopadu. Velel v Bretani na místě vévody de Vendôme, drženého ve vězení.

[106] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[107] La Couarde, ves v kantonu Ars-en-Ré, kterou Angličané procházeli, aby se stáhli na ostrov Loix, přilehlý k ostrovu Ré, kde se měli nalodit.

[108] Bratr hraběte z Warwicku a hraběte z Hollandu. – Viz *Histoire du mareschal de Toiras*; *la Deffaite entiere des Anglois et leur honteuse fuitte et retraitte de l'isle de Ré, ces nouvelles apportees aux Roynes par le sieur de Bellingant* (Paříž, Jean Brunet, 1627) a jiné.

[109] Henri de Beringhen, pán d'Armainvilliers a de Grez, syn Pierra de Beringhen, pána d'Armainvilliers a de Grez, a Madeleine Bruneau, byl prvním podkoním králova malého koňstva a rytířem řádů. Zemřel 30. srpna 1692 ve věku osmdesáti devíti let.

Ve středu 10. přijeli ke mně na oběd pánové kardinálové de Richelieu a de la Valette, vévodové d'Angoulême a de Bellegarde, d'Effiat, de Herbault, d'Ocquerre[110] a jiní, a potom si šli prohlédnout moje práce.

Večer se z ostrova vrátilo množství lidí, ale s nebezpečím, protože Rochelané drželi moře s více než čtyřiceti bárkami.

Ve čtvrtek 11. se Puylaurens[111] a Monsieurova šlechta vrátili z ostrova a obědvali u mne. Večer přišli pánové de Retz, de Guémené[112] a jiní, kteří se odtud vraceli také, na večeři a nocleh do mého bytu.

V noci byla bouře.

V pátek 12. jsem je zavedl podívat se na naše práce a na dvě nepřátelské lodě, které uvázly po bouři předešlé noci na rejdě Chef-de-Bois a z nichž nepřátelé odvezli lidi v šalupách. Potom, když jsem jim dal obědvat, jsem je odeslal do královského úseku ve svém kočáře.

V sobotu 13., když bouře zahnala rochelské bárky, mělo množství lidí možnost vrátit se z ostrova. Královská lehká jízda přešla z Ré zpět do mého úseku. Monsieur přijel do Plombu podívat se na trosky po bouři.

V neděli 14. se Marillac a množství dalších vrátili z ostrova na nocleh ke mně.

V pondělí 15. jsem jel do Dampierre rozloučit se s Monsieurem, který odešel od vojska a vrátil se do Paříže. Odtud jsem jel do Aytré ke králi.

Všechen ostatek oddílů, které byly v mé správě a které jsem poslal na Ré, byl toho dne zpátky ve svých kvartýrech.

Téhož večera jsem jel obhlédnout nový průlom, který chtěl pan kardinál udělat v Port-Neuf, s velmi zkušeným námořníkem jménem Sanson, kterého mi poslal.

V úterý 16. odjel Monsieur (jejž předešlého dne král zdržel) od vojska.

Ve středu 17. jsem jel do Plombu vypravit množství bárek, aby jely [na Ré][113] vyzvednout ty, kdo tam ještě byli. Hrabě de Bury[114] a množství dalších se vrátili [z ostrova][115] ke mně.

Král pro mne poslal, abych k němu přijel druhého dne ráno, což jsem učinil ve čtvrtek 18.; a když jsem byl v radě s panem kardinálem a s málo dalšími, řekl mi, že Monsieur, jeho bratr, odjel — ten, který se byl zavázal zřídit pevnost u La Fond[116], bez níž není La Rochelle obležena, a který na sebe vzal obléhat město od bažiny u La Fond, kde končil můj úsek, až k Ronsay, kde začínal úsek pánů de Schomberg a d'Angoulême, o nějž se zvláště starali král a pan kardinál; že to nabídl panu d'Angoulême, aby se tam na místě Monsieurově uložil a vystavěl potřebné pevnosti, redutty a linie, a ten že od něho žádal pět set koní a pět tisíc mužů pěších, nechtěje to podniknout s menšími silami, které by mu nyní Jeho Veličenstvo mohlo poskytnout jen s obtížemi; že proto poslal pro mne, aby mi nabídl přidat celý ten úsek k mému a zvěděl, jaké oddíly bych žádal navíc k vojsku, které už mám, a jakou další pomoc v povozech, nástrojích a jiných věcech bych žádal. Odpověděl jsem mu, že mám všeho dost, přikáže-li mi král to podniknout, a že mu opevním a zakopám pozemní přístup, který je Rochelanům ještě otevřen, tak, že

[110] Nicolas Potier, pán d'Ocquerre, syn Nicolase Potier, pána de Blancmesnil, a Isabeau Baillet, se stal státním sekretářem po odstoupení svého strýce Louise Potier, barona de Gesvres. Zemřel 29. září 1628 při obléhání La Rochelle.

[111] Antoine de l'Age, pán a později vévoda de Puylaurens, syn Renéa de l'Age, pána de Puylaurens, a Jeanne Pot, zastával několik úřadů v domě vévody Orleánského. Zemřel ve vězení v červenci 1635.

[112] Louis de Rohan, hrabě de Rochefort, se stal princem de Guémené sňatkem se svou sestřenicí Anne de Rohan, princeznou de Guémené, dcerou a dědičkou Pierra de Rohan, prince de Guémené, zemřelého roku 1622, a Madeleine de Rieux.

[113] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[114] Henri de Neufville, hrabě de Bury, druhý syn Charlese de Neufville, markýze de Villeroy a d'Alincourt, a Marguerite de Mandelot. Zemřel roku 1628 na zpáteční cestě z obléhání La Rochelle.

[115] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[116] La Fond, ves severně od La Rochelle, dnes předměstí toho města. Bylo to nízké a bažinaté místo, nad nímž se zvedal pahorek s králičí oborou.

jej do čtrnácti dnů uzavřu. Král si myslil, že si z něho tropím žerty, a odvětil mi, abych žádal svobodně, a zda bych se spokojil se třemi pluky navíc a třemi kompaniemi lehké jízdy; a já jsem mu odpověděl, že zvětší-li moje oddíly, nepodniknu to. Otázal se mě na to, kdy chci začít. Řekl jsem mu, že nazítří pojedu místo obhlédnout a pevnost vytrasovat, že se v sobotu připravím a že se v neděli ráno do ní odeberu na kvartýr. Řekl mi, že nevěří, že bych to mohl učinit tak brzy, a pak se mě zeptal, s jakými silami se tam uložím. „Se čtyřmi sty muži pěšími a čtyřiceti koňmi," řekl jsem mu. Tu řekl, že si tropím žerty a že mi to nedovolí. Odsekl jsem mu, že to tedy dá udělat někomu jinému; že tam nechci použít ani o jednoho muže více, a ať mě nechá učinit to po mém, anebo že toho všeho nechám — a činil jsem to ze vzdoru proti panu d'Angoulême, který tam byl. Pak jsem se rozloučil s králem, jenž mi uložil, abych se zajistil tak, aby on a v důsledku i já nedošli urážky.

V pátek 19. jsem vzal padesát koní a dvě stě mužů pěších a přijel obhlédnout místo, kde zřídím svou pevnost; dal jsem ji vytrasovat inženýrem jménem le Flamen[117], a pak jsem se vrátil. Po cestách mě přišli nepřátelé obtěžovat; dal jsem je kompanii la Roque-Massebaut zahnat až do jejich bran a ta při tom přišla mušketovou ranou o svého strážmistra, což byla velká škoda.

Pevnost u La Fond a hráz v kanálu (listopad–prosinec 1627)

V sobotu 20. se gardový pluk a pluk de la Meilleraye vrátily z Ré. První jsem uložil v Lauzières a druhý v L'Houmeau.

Canaples přivedl milorda Montjoye, svého zajatce, na kvartýr a nocleh ke mně; nechal jsem je nazítří, v neděli 21., v posteli, abych se vypravil ke králičí oboře u La Fond se dvěma sty muži z pluku de Vaubecourt, dvěma sty Švýcary a dvaceti koňmi z kompanie la Roque-Massebaut. Vzal jsem s sebou také čtyři z těch malých kusů, které se jmenují *courtauds*, se střelivem, fašinami a nástroji potřebnými k práci. Zastihl jsem kompanii de Ruffec[118], jež držela stráž poblíž La Fond, a vzal jsem ji s sebou rovněž. Nejprve jsem zřídil dvě silné barikády na dvou úvozech, které vedou nalevo a napravo od obory a spojují se tři sta kroků od Cognské brány, a dal jsem postoupit sto padesáti Francouzům a stejnému počtu Švýcarů dosti blízko k rozvětvení obou cest. Dvacet la Roquových koní jsem postavil hodně daleko napravo a svou gardu ještě za ně, abych nepřátele znejistil, že by ta jízda — kdyby chtěli vyjít — přeťala cestu mezi městem a jimi. Totéž jsem učinil nalevo od kompanie de Ruffec a dal jsem ji následovat malým houfem pětadvaceti dobrovolníků, kteří mě provázeli. Pana du Hallier jsem postavil k Francouzům, La Courbe ke Švýcarům, a sám jsem jezdil všude, zatímco jsme pracovali na té pevnosti; vzal jsem ji ve čtverci čtyřicet sáhů ve světlosti na pravém rohu obory, kde mi dva její příkopy posloužily. Nepřátelé, kteří zpozorovali, že je ta pevnost úplně uzavře, vyšli [z města][119] v tisíci nebo dvanácti stech lidech, aby nám v tom zabránili; ale když viděli ty čtyři houfy jízdy, které měli za určené k tomu, aby jim zamezily ústup, kdyby postoupili, zastrašeni těmi malými kanónky, jež na ně vypálily několik ran, a myslíce také, že bych nepostavil tři sta mužů do předních hlídek, aniž bych měl nejméně patnáct set

[117] Jméno se nepodařilo ztotožnit. **Inženýr není v roce 1627 hodnost ani titul ze školy, nýbrž funkce:** člověk, který umí měřit, rýsovat a postavit, co šlechtic v šiku neumí — bastion, trať, baterii, minu, hráz, stroj. Slovo to říká samo: *ingenium* je důvtip i stroj. Vlastní sbor *ingénieurs du roi* je něco jiného: komise, gáže, často provincie, pod surintendantem fortifikací (roku 1627 Léon de Durfort, pán de Born, po něm Sublet de Noyers). Za Jindřicha IV. jich král platí asi dvanáct, za Ludvíka XIII. asi padesát; škola pro ně není, učí se u otce, u Itala, na tažení. K La Rochelle z nich patří d'Argencourt a Pontaut de Beaulieu, na pomezí stavu a úřadu pak Clément Métezeau, architekt krále, a Jean Thiriot, pařížský mistr zednický. Vedle sboru stojí **nájem**: italská škola je po Targonově nezdaru u La Rochelle roku 1621 v nemilosti, ale Němci a Vlámové se berou na moždíře, petardy a miny; platí je maršál nebo kardinál na tažení, ne rolly fortifikací, a proto v Buisseretově soupise (*Ingénieurs et fortifications avant Vauban*) nejsou — ani v jeho příloze *ingénieurs dont la vie est obscure*. Hierarchie na místě je trojí: šlechtic velí a schvaluje (záměr hráze předloží Beaumont, Bassompierre ho odkývá), královský inženýr nebo architekt krále dílo překreslí a odpovídá za ně (Métezeau), najatý praktik trasuje redutu, staví baterii, míří moždířem. Bassompierre to slovo užívá pro druhé a třetí, nikdy pro úřad — proto jím pokryje Němce u malých moždířů a nepokryje Métezeaua, jehož 27. listopadu napíše jako zednického mistra a architekta. Le Flamen patří do té třetí vrstvy; je inženýr proto, že trasuje, ne proto, že by měl patent. (rešerše LP)

[118] Henri de Volvire-Ruffec, hrabě du Bois de la Roche, mladší syn Philippa de Volvire, markýze de Ruffec, a Anne de Daillon du Lude, byl jako jeho otec kapitánem ordonanční kompanie o padesáti mužích.

[119] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

v hlavním houfu, zůstali u svých hradeb a nepřišli nás obtěžovat — kromě více než čtyř set dělových ran, které na nás vystřelili a jež zabily dvanáct nebo patnáct vojáků či pracujících. Hřmot těch dělových ran mezitím přivedl na poplach množství šlechty z královského úseku, z níž jsem sestavil ještě dva houfy jízdy, takže mě Rochelané nechali pokojně pracovat. Na noc jsem do té pevnosti vložil pluky Chastelier--Barlot a Ribérac, mysle, že si budou číhat na příležitost ji vzít[120], a padesát koní na přístupové cesty; nedali však nijak na sobě znát, že by chtěli vyjít.

Pánové de Canaples a de Montjoy tudy projeli ráno, když jsem tu pevnost začínal, a Canaples, vida, že nemám téměř nikoho, kdo by mě podpořil, chtěl zastavit osm set lidí z gardového pluku, které vedl z Ré. Nestrpěl jsem to však a řekl mu, aby králi oznámil, že mu držím slovo, že jsem nepřekročil počet, který jsem mu uvedl, a že pošle-li mi jediného muže posily, nechám toho všeho[121].

Myslel jsem tam přespat; ale ke mně přijel maršál de Schomberg na zpáteční cestě z ostrova, což způsobilo, že jsem tam zanechal pana du Hallier a odjel [mu][122] vystrojit dobrou tabuli.

V pondělí 22. jsem zavedl Schomberga podívat se na to, co jsem předešlého dne vykonal, a pak jsem s ním jel ke králi, který ho přijal velmi dobře, jak si toho jeho čin zajisté zasluhoval. Mne přijal tak vzápětí pro moje dílo z předešlého dne a nabídl mi ještě posilu oddílů, za niž jsem mu poděkoval; řekl jsem mu jen, že odebere-li mi navarrský pluk, jak si přeje, a pluk de Beaumont, který chtěl poslat do Normandie z obavy před anglickými výsadky, ať mi je nahradí odjinud, [což mi slíbil][123] a téhož dne mi poslal pluk de la Meilleraye a pluk de Parabère[124].

Vrátil jsem se galopem na oběd k sobě, kde jsem nalezl pana de Mende a la Meilleraye[125], kteří mě tam čekali. Odtud jsem jel do pevnosti u La Fond a zůstal tam až do půlnoci; pana biskupa z Nîmes[126] jsem přivedl na večeři a nocleh do svého úseku, aby tam počkal na svého bratra Toirase[127].

V úterý 23. uvázla u mlýna v Laleu bárka, která přijížděla z Ré, a rochelské bárky ji přišly plenit; naštěstí jsem tam byl s dvaceti sehnanými Švýcary a přinutil jsem je ji opustit; pak jsem se vrátil k La Fond.

Ve středu 24. přijeli Beaumont a jeho pluk z ostrova.

Přijel ke mně Guron, kterého jsem vyplísnil, že naloďování na Ré nepodpořil dobře věcmi potřebnými, jež závisely na Marans[128].

Ve čtvrtek 25. přijel Toiras z ostrova a obědval u mne, potom jel ke králi, jenž byl den předtím odjel do Surgères, což způsobilo, že se vrátil na večeři a nocleh ke mně.

Jedna rochelská bárka byla při vplouvání do jejich přístavu potopena dělovými ranami, které na ni byly vystřeleny z Fort-Louis.

V pátek 26. jsem přijel na oběd do Angoulins s ostatními veliteli vojska, abychom rozhodli o potravinách, o žoldu a o jiných potřebných věcech. Odtud jsem se vrátil a zůstal velmi dlouho do noci v pevnosti u La Fond, která postupovala z hodiny na hodinu.

---

[120] Tj. číhat na příležitost ji vzít (*mugueter*).

[121] Viz Dodatek XIV.

[122] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

[123] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[124] Plukovníkem toho pluku byl Henri de Baudéan, hrabě de Parabère, nejstarší syn Jeana de Baudéan, pána de Parabère, a Louise Gillier; byl guvernérem horního i dolního Poitou a rytířem řádů. Zemřel 11. ledna 1653 ve věku padesáti devíti let. – Předchozí vydání mají „Puralière“.

[125] Charles de la Porte, pán a později vévoda de la Meilleraye, syn Charlese de la Porte, pána de la Lunardière a de la Meilleraye, a Claude de Champlais, byl maršálem Francie; zemřel 8. února 1664 ve dvaašedesátém roce. Suzanne de la Porte, matka kardinála de Richelieu, byla jeho otci sestrou po otci.

[126] Claude de Saint-Bonnet de Toiras, třetí syn Aymara de Saint-Bonnet, pána de Restinchères, a Françoise de Claret de Saint--Félix, se roku 1625 stal biskupem v Nîmes. Zemřel 4. května 1642.

[127] Předchozí vydání mají „svého bratra a Toirase“.

[128] Marans, středisko kantonu v okrese La Rochelle, na řece Sèvre-Niortaise. Guron, jenž měl důvěru a přátelství kardinála de Richelieu, byl guvernérem Marans; král a kardinál od něho žádali dodávku potravin na pomoc ostrovu Ré (*Lettres et papiers d'État du cardinal de Richelieu*, sv. II, s. 695–696).

Du Bois, ten jezdec z ordonanční kompanie[129], byl nepřáteli zabit v kanálu. Přijel le Plessis.

V sobotu 27. přišli dva pařížští zednickí mistři nebo architekti, jeden jménem Métezeau, druhý Tiriot[130], a navrhli zřídit v rochelském kanálu hráz z volně sypaného kamene, aby jej uzavřeli. Pan kardinál mi je poslal a já jsem jejich záměr schválil; králi jej už byl předložil Beaumont.

Večer mi pan kardinál poslal Bussy-Lameta a Beaulieu-Persaca[131] se vzkazem, abych je přepravil na Ré.

V neděli 28. jsem dal těmi podnikateli začít hráz na své straně; mnoho na ní nepokročili.

V pondělí 29. jsem jel do L'Houmeau navštívit Beaumonta, který byl velmi nemocen. Rochelané připravili u Červeného Colombieru[132] zálohu, aby mě lapili; byla mi však vyzrazena a zabili jsme jim tři lidi a jednoho koně.

Ti podnikatelé znovu obhlédli naši stranu, aby viděli, kde by mohli najít dost kamene pro zásobu na hráz.

V úterý, posledního dne listopadu, jsem jel k radě ke králi; pak jsem přijel k La Fond, kde z města vypálili dělovou ránu, jež zabila čtyři pracující.

Prosinec. – Ve středu prvního dne prosince mě přišli navštívit komtur de Valençay a Toiras. Po obědě jsem je zavedl podívat se na práce na pevnosti u La Fond.

Ve čtvrtek 2. jsem jel navštívit Beaumonta, který byl v posledním tažení.

Večer se pan du Hallier vrátil z královského úseku a řekl mi, že král je na mě rozhněván a [že mu řekl][133], že nechci dělat nic z toho, co mi přikazuje. Věc byla v tom, že ti pánové z jeho úseku, jejichž nevědomost jsem při stavbě pevnosti d'Orléans vyhlásil, mu řekli, že ačkoli mi nařídil opevnit celou oboru u La Fond, chtěl jsem z ní opevnit jen čtvrtinu; že přesto učiním nesmírný náklad, protože ta pevnost je ze dřeva; že kurtiny mají dvacet stop v tlusti; že dělám jen prostý čtverec bez jakýchkoli boků a že ji zvedám příliš vysoko. Když jsem krále viděl naposled, řekl mi: „Zdá se mi, že kdybyste nedělal kurtiny tak tlusté, bylo by to lepší." Odpověděl jsem mu: „Sire, kdyby Vaše Veličenstvo tu pevnost vidělo, posoudilo by samo, že kurtiny nejsou příliš tlusté. Zavažte mě tím, že mi tu starost ponecháte, a nebude-li pak podle vaší vůle, nejen mě nehaňte, ale ztrestejte mě." Nato jsem odjel — a řekli mu, že chci vzít jen čtvrtinu obory; na to se rozhněval a hlasitě proti mně hřímal.

[129] Je to Henri de Volvire-Ruffec, hrabě du Bois de la Roche, týž, o němž byla řeč u kompanie de Ruffec; Chantérac poznámku u jeho smrti neopakuje. (rešerše LP)

[130] Clément Métezeau, slavný architekt, narozený v Dreux 6. února 1581, syn architekta Thibaulta Métezeaua, dovedl do konce ten velký podnik, v němž Pompeo Targone selhal a který spočíval v uzavření předpřístaví La Rochelle na délku sedmi set čtyřiceti sáhů. – Jean Tiriot, jenž mu v té práci pomáhal, byl pařížský zednický mistr. – Hráz je spojena s Métezeauovým jménem, ale podle Bassompierra ji králi předložil už dříve Beaumont; dochované výklady začínají Métezeauem k 30. listopadu a Beaumonta vynechávají. V Buisseretově soupise královských inženýrů Beaumont není — byl plukovník a první hofmistr, ne člen sboru. (rešerše LP)

[131] Beaulieu-Persac byl lodní kapitán, který se podílel na obraně ostrova Ré. Bassompierre píše *Beaulieu Barsac*. – Philippe Prévost de Beaulieu-Persac, autor pamětí z let 1608 až 1610 a 1627, vydaných roku 1913 Charlesem de La Roncière. V listopadu 1627 ho Buckingham propustil na slovo, Richelieu ho čekal v Aytré a koncem měsíce ho poslal na obranu Ré; to odpovídá večeru 27. listopadu, kdy kardinál posílá Bassompierrovi jeho a Bussy-Lameta s příkazem převést je na ostrov. (rešerše LP)

[132] Předměstí Colombier leží na západ od města, proti Nové bráně.

[133] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

Jel jsem k němu nazítří, v pátek 3., a když jsem přejížděl mezi Červeným Colombierem a místem, kde jsem potom dal zřídit pevnost svatého Ducha[134], a hovořil s donem Agostinem Fiescem a s Comingem, kteří byli trochu před mnou, zasáhla dělová rána z města dona Agostina koně do hlavy a zabila ho.

Přednesl jsem své stížnosti králi, jenž mi dal zadost, a já jsem ho uspokojil do té míry, že mi řekl, že ti, kdo proti mně mluvili, jsou nevědomci; neboť pevnost, kterou jsem dělal, byla větší než Fort-Louis, a ukázal jsem králi, že kdybych ji byl udělal po jejich způsobu, byl bych udělal velké město.

Když jsem se dosti pozdě vracel do Laleu, kompanie la Roque-Massebaut, která celý den držela stráž u Červeného Colombieru pro bezpečnost průjezdu, se už stáhla a při příchodu do kvartýru shledala, že jsem se tam ještě nevrátil; a v obavě, aby nepřátelé neztížili můj návrat, přijeli galopem, aby nám byli eskortou. A já, mysle, že to jsou nepřátelé, jsem na ně vyrazil do útoku, takže než jsme se poznali, padlo několik pistolových ran.

V sobotu 4. jsem měl večer poplach, který mi byl dán znamením z Fort-Louis. Přispěchal jsem tam, ale nic jsem nenašel.

V neděli 5. jsem byl nemocen a nevyšel jsem z domu, ani v pondělí 6.; ale v úterý 7. jsem přijel podívat se na hráz, na níž dával Métezeau pracovat na mé straně.

Téhož dne byl poblíž Cognské brány krásný boj mezi Rochelany, kteří vyšli, a panem du Hallier s panem d'Elbène a jeho kompanií a s le Chastelier-Barlot, jenž měl stráž u naší začaté pevnosti u La Fond. Zmužile nepřátele zahnali zpátky, a to s mrtvými i se zajatci, které přivedli.

Večer dal německý inženýr jménem Clarver[135] vystřelit několik bomb do města. Ale protože nebyl dosti blízko a jeho moždíře nebyly dosti velké, zůstalo to bez účinku.

Ve středu 8. jsem byl pozván k radě. Jel jsem na oběd k panu kardinálovi na Pont-de-la-Pierre; pak jsme přijeli ke králi do Aytré.

Ve čtvrtek 9. poslal král pány de Bligny a de Lesche[136], aby mu podali zprávu o stavu mého vojska; dal jsem jim je prohlédnout po plucích, aby mu o tom mohli podat zprávu, neboť to byl den přehlídky.

V pátek 10. mi pan kardinál poslal znovu Arnaulda[137], aby posoudil ústí Port-Neuf a stavidla, která tam bylo třeba zřídit k zadržení sladké vody; obhlížel to znovu celý následující den.

V neděli 12. přijeli ke mně na oběd pánové kardinál de la Valette, de Schomberg a de la Rocheguyon. Dorazili, právě když jsme dokončovali boj s rochelskou jízdou poblíž Červeného Colombieru, v němž jsme jim zabili dva lidi. Po obědě jsem je zavedl k La Fond, kde jsem byl ve velkém nebezpečí, že mě zabijí tři dělové rány za sebou; všechny tři mě zasypaly zemí.

V pondělí 13. jsem byl u La Fond a učinil, co jsem mohl, abych nepřátele podráždil a vylákal je ven, a poskytl tak zábavu La Curéemu, d'Ucelles a jiným, kteří se tam na mě přijeli podívat.

V úterý 14. nepřátelé vyšli z Cognské brány; ale bylo to jen v úmyslu vypálit na nás množství dělových ran, myslíce, že učiníme jako předešlého dne.

Ve středu 15. jsem si dal pustit žilou a nevyšel z domu, neboť mi bylo nedobře.

---

[134] Rovněž neztotožněn. Moždíř a petarda jsou v dobovém dělení stroj, tedy věc inženýra nebo artificiera, kdežto dělo patří dělostřelectvu a velkému mistrovi; Němce si armády na stroje běžně najímaly. Slovo *inženýr* tu proto říká jen tolik, že Clarver nebyl kapitán pluku ani šlechtic v šiku, nýbrž najatý Němec u strojů, placený z pokladny tažení; Bassompierrova výtka, že moždíře jsou příliš malé, je posudek řemesla, ne zápis do sboru. Křestní jméno, původ ani plátce z toho neplynou. Viz poznámku u le Flamena. (rešerše LP)

[135] Rovněž neztotožněn a v Buisseretově soupise královských inženýrů není. Podle toho, co o něm text říká, jde o dělostřeleckého specialistu na tažení, ne o *ingénieur du roi*. (rešerše LP)

[136] N. le Camus, pán de Bligny. – N. de la Fontaine, pán de Lesche.

[137] Isaac Arnauld, pán de Corbeville, nejstarší syn Isaaka Arnaulda, pána de Corbeville, intendanta financí, a Marie Perrin, byl generálním polním mistrem francouzských karabiníků jako jeho strýc Pierre Arnauld. Zemřel roku 1651.

Ve čtvrtek jsem jel ke králi do Coreilles, kde se díval na práce na své hrázi. Vrátil se k radě a já jsem odtud přivedl pokladníky, kteří od přehlídky odkládali výplatu vojska, jemuž jsem velel.

V pátek 17. jsem dal začít výhon[138] u ústí Port-Neuf, které bylo otevřené, aby se to řečené ústí při odlivu nezaneslo pískem.

Z Ré přijel Toiras, aby v mém úseku sloužil jako polní maršál.

V sobotu 18. jsem poslal pana de Nîmes ke králi, aby ho požádal o pana de l'Isle-Rouet, jenž by měl na starosti práce na naší hrázi a ubytoval se blízko mne, aby té starosti zbavil polní maršály.

V neděli 19. jsem jel ke králi, právě když odjížděl do Surgères; dal mi l'Isle-Roueta a markýzi de Nesle správu la Fère, uprázdněnou Beaumontovou smrtí. Všechny jeho úřady byly rozdány, přičemž [jeho synu][139] byla vyhrazena určitá suma z úřadu prvního hofmistra.

V pondělí 20., když jsem byl v pevnosti u La Fond, mě tam přijeli navštívit pánové d'Angoulême, Schomberg, Vignolles a Marillac, a jeli jsme obhlédnout místo, kde chtěli zřídit pevnost de Beaulieu[140].

Toho dne byl Port-Neuf otevřen a galioty do něho vpluly.

V úterý 21. jsem jel k panu kardinálovi na oběd a k radě. Potom jsem se vrátil kanálem do Port-Neuf.

Středa a čtvrtek uplynuly v mých různých pracích a v pátek 24. jsem odeslal pluk de Beaumont; důstojníci se mi přišli rozloučit a jejich ubikaci v L'Houmeau jsem dal pluku du Plessis-Praslin.

V sobotu 25., v den Vánoc, jsem vykonal zpověď a přijímání.

V neděli 26. jsem přejel kanál, abych jel na oběd k panu kardinálovi; potom jsem jel navštívit pana de Rambouillet[141].

Toiras a le Hallier odjeli na ostrov Ré, kde zůstali i druhého dne, a v úterý 28. se odtud vrátili.

Ve středu 29. mi la Ferté poslal špeha, který přišel z La Rochelle obhlédnout naše úseky; dal jsem ho oběsit.

Ve čtvrtek 30. jsem jel obhlédnout místa vhodná k tomu, aby se na nich zřídily pevnosti a redutty k obklíčení La Rochelle.

V pátek 31. a posledního dne prosince mi Toiras přivedl Des Roches-Baritaud, jejž jsem smířil s la Tabarière[142], zetěm du Plessis-Mornay.

---

[138] Výhon, soustava krokví obložených deskami a rozestavěných tak, aby měnily směr vody.

[139] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[140] Pevnost de Beaulieu, proti Cognské bráně, byla mimo velitelský úsek maršála de Bassompierre, jenž sahal jen po mlýn téhož jména.

[141] Charles d'Angennes, markýz de Rambouillet, syn Nicolase d'Angennes, pána de Rambouillet, a Julienne, dámy d'Arquenay, generální plukovník italské pěchoty, polní maršál a rytíř řádů, byl manželem slavné markýzy de Rambouillet. Zemřel 6. února 1652 ve věku sedmdesáti pěti let.

[142] Jacques des Noues, pán de la Tabarière a de Sainte-Hermine v Poitou, se oženil s Anne de Mornay, dcerou Philippa de Mornay, pána du Plessis-Marly, a Charlotte Arbaleste. Paní de la Tabarière se později stala druhou ženou starého maršála de la Force.

VII. Obklíčení La Rochelle, španělská flota a první jednání s městem (leden–červen 1628)

[Půl roku v zákopech před jedním městem, zapsané den po dni. Bassompierre vede svůj úsek obklíčení od mlýna de Beaulieu k Fort-Louis, bouře mu dvakrát rozmetá hráz a zanese ústí Port-Neuf a lednová aféra se zatoulanými volmi ukáže, jak se u královského stolu rozdává vina: dobytek vešel do La Rochelle a maršálové si přehazují, čí úsek ho propustil. Pak připluje slíbená španělská pomoc, po vysvobození Ré a v tak chatrném stavu, že zase odpluje. Na konci května přijde Grançay s první zprávou, že by se dalo jednat, a Rochelané zvolí komisaře.]

Obklíčení a aféra se voly (leden 1628)

V sobotu prvního dne ledna a roku 1628 jsem jej začal tím, že jsem vykonal zpověď a přijímání podle povinnosti, kterou v tom mám jako komtur svatého Ducha.

U pevnosti La Fond byl poplach: nepřátelé udělali, jako že vycházejí, ale zůstali na místě; přispěchal jsem tam.

V neděli 2. jsem jel do Aytré ke králi, potom jsem se vrátil po moři na naši hráz.

V pondělí 3. jsem přejel kanál v bárce a přijel na oběd k panu kardinálovi. Král tam přijel držet radu; potom jsem se vrátil na hráz.

V úterý 4. připravili nepřátelé zálohu na naši jízdní stráž poblíž Červeného Colombieru; přijel jsem tam a zahnal jsem je do města[1].

Toho dne jsem dal začít obklíčení La Rochelle ve svém úseku, který šel od mlýna de Beaulieu po Fort--Louis; odtud jsem vedl linii až na místo, kde jsem zamýšlel redutu před Saint-Maurice[2][3].

Jel jsem na oběd k panu de Nîmes do Fort-Louis s pány de Tours a de la Rocheguyon.

Ve středu 5. jsem tu začatou linii pokračoval. Na moři byla silná bouře.

Ve čtvrtek 6., v den Tří králů, jsem jel podívat se na zkázu, kterou natropila bouře předešlé noci: dala uváznout Toirasově lodi zvané Petit Ori, vyvrhla na břeh zápalný brander pana kardinála a jednu z vyzděných lodí určených k uzavření rochelského kanálu, srovnala hráz na naší straně a prolomila hráz u Coreilles.

V pátek 7. navalila bouře do ústí Port-Neuf takové množství kamení, že je ucpala. Dal jsem pracovat na jeho odklízení a na mocném postupu svých prací.

Fontenay přijel a zůstal u mne tři nebo čtyři dny.

V sobotu 8. jsem dal začít linii od pevnosti La Fond k pevnosti de Beaulieu.

Večer jsem měl poplach u Červeného Colombieru od nepřátel, kteří se tam objevili[4].

---

[1] Podle *Mervaultova deníku* udělali Rochelané zajatce.

[2] Saint-Maurice, ves na západní straně La Rochelle, mezi Laleu a pevností Saint-Esprit, mimo obklopovací linii.

[3] **Bassompierrův úsek je pojmenován na Callotově plánu obléhání.** Legenda souboru (*Annotation des lieux les plus remarquables de la Rochelle*) čísluje práce po pořádku: 1. Fort-Louis, 2. reduta Saint-Maurice, 3. pevnost Saint-Esprit, 4. reduta Saint-Louis, 5. pevnost Sainte-Marie, 6. reduta Sainte-Anne, 7. reduta Sainte-Marguerite, 8. pevnost La Fond a 9. reduta Saint-François, u níž stojí, že tam **končí práce pana maršála de Bassompierre a začínají práce pana maršála de Schomberg**. Teprve pak následuje 10. pevnost de Beaulieu. To souhlasí s tím, co píše sám: jeho úsek sahá po mlýn de Beaulieu, nikoli po pevnost téhož jména. Všech devět jmen se v této kapitole objevuje. (List s klíčem: National Gallery of Art, Washington, přír. č. 1952.8.105, ze souboru 1952.8.97–112; týž klíč latinsky na listě 1952.8.109.)

[4] *Mervaultův deník* k té srážce uvádí, že v sobotu 8. vyjelo z La Rochelle Novou branou čtyřicet jezdců, narazili na několik jezdců obléhatelů, udeřili na ně a zahnali je; maršál de Bassompierre jim však přispěchal na pomoc se silnou jízdou i pěchotou a vyprostil je tak, že Rochelany přinutil stáhnout se s několika ranami — zato si do města odvedli tři zajatce.

Beauvilliers[5] ke mně přijel do Laleu.

V neděli 9. byla bouře velmi velká. Přivedl jsem pány de Tours a de Nîmes, la Rocheguyon, Toirase a Argencourta na oběd k sobě.

V pondělí 10. jsem jel do Aytré ke králi a vracel se přes pevnost de Beaulieu, abych promluvil se Schombergem.

V úterý 11. jsem dal začít redutu Saint-Maurice.

Ve středu 12. jsem byl celý den na obhlídce svých různých prací.

Ve čtvrtek 13. jsem byl u všech svých prací.

V noci nepřátelé kolem jedenácté hodiny večerní vynutili redutu Labori[6] směrem ke Coreilles a po moři vzali dvě královské pinasy.

Toho dne jsem obědval u pana de Schomberg, který mi řekl, že předešlé noci vešlo do La Rochelle sto dvacet volů, ale že se neví, bylo-li to na straně, kterou hlídám já, nebo na jejich. Ujistil jsem ho, že po mé nic neprošlo.

V pátek 14. jsem ke svým ostatním pracím přidal stavbu reduty u Červeného Colombieru. Dal jsem prozkoumat bažiny u La Fond a zdvojnásobit všechny své stráže, aby do města nic nevešlo, a ujistil jsem se, že voli tam neprošli — alespoň ne mým úsekem.

Král, který byl odjel na několik dní do Marans, kde zemřel la Rocheguyon, byl hned nazítří po tom, co sto dvacet volů vešlo do La Rochelle, zpraven panem d'Angoulême; ten mu vzkázal[7], že vešli mými úseky, nad čímž se král velmi rozhněval, a v sobotu 15. ledna mi poslal markýze de Grimault[8], jímž mi dal projevit nelibost, kterou má z mé nedbalosti a malé péče. Byl jsem tím vyslanectvím tak pohoršen, že jsem mu nechtěl odpovědět nic jiného, než že jsem zcela ochoten připustit, že ti voli vešli, ale že jsem tomu nemohl zabránit; a že navštívím Jeho Veličenstvo, jemuž podám zprávu o nemožnosti té věci — a to tehdy, až mi přikáže k němu přijít, a nikoli jinak.

V nedělní ráno jsem poslal ke králi pana de l'Isle-Rouet, který byl viděl, že po celém mém úseku není ani jediná stopa volů vešlých do La Rochelle; a požádal jsem ho, aby na cestě do Aytré — jsa myslivec a dobrý znalec — znovu prohlédl[9] cestu, kudy ti voli mohli vejít. Ten šťastnou náhodou spatřil jejich stopu mezi Périgny[10] a Aytré. Když přijel ke králi, dosvědčil mu spravedlivou nelibost, kterou mám z toho, že jsem haněn pro cizí chyby, a že mě král, aniž mě vyslechl a aniž byla věc prokázána, na zprávu mého nepřítele nejen soudil, ale odsoudil. „Jak to," řekl mu král, „maršál de Bassompierre nepopírá, že ti voli prošli jeho stranou; říká jen, že tomu nemohl zabránit. A k čemu tam tedy je, ne-li proto, aby zabránil, že do La Rochelle něco vejde?" Odpověděl mu: „Vskutku, Sire, nemohl jim zabránit, když vešli úsekem pánů d'Angoulême a de Schomberg. Mohu totiž Vašemu Veličenstvu předně odpovídat, že úseky, které hlídá, neprošel ani jediný, a dále ji ujistit, že jich sto dvacet vešlo úseky zdejšími — a jsem hotov to hned ukázat, bude-li Vaše Veličenstvo chtít poslat se mnou někoho, kdo je myslivec."

Nato dal povolat pány d'Angoulême a de Schomberg, jimž l'Isle-Rouet tvrdil, že ti voli vešli jejich úseky; a s jedním, jehož jméno bylo Croisille a kterého s nimi král poslal, vsedli na koně a on jim tu stopu ukázal.

Mezitím jsem přijel do pevnosti La Fond, která už byla schopna obrany. Byli se mnou pan du Hallier, Marcheville[11], La Courbe, don Agostino Fiesco a jiní. Viděli jsme, jak z Cognské brány vyjíždí

[5]Beauvilliers byl intendantem spravedlnosti a financí u vojska.
[6]Reduta de la Borie, podřízená pevnosti de Beautreuil, byla vystavěna u vstupu na hrot Coreilles, na předpřístaví.
[7]Vzkaz králi poslal pan d'Angoulême.
[8]Esprit Allard (Alard), pán d'Esplan, markýz de Grimault; viz kapitolu I.
[9]Předchozí vydání mají „znovu přijít" (*de revenir*) místo „znovu prohlédnout" (*de revoir*).
[10]Périgny, ves jihovýchodně od La Rochelle, mezi Aytré a Rompsay.
[11]Henri de Gournay, pán de Marcheville v Lotrinsku, byl vyslancem v Turecku.

pětadvacet obrněných jezdců. Dal jsem panu du Hallier padesát mušketýrů a osm ze své gardy s několika dobrovolníky, aby je zahnali zpátky do jejich nory. Vyjel tedy a já jsem ho následoval, jak mušketýři vycházeli z pevnosti; a vida, že postupuje příliš daleko ulicí předměstí La Fond proti nepřátelům, rozjel jsem se za ním, abych ho zastavil. Ale jak jsme tam byli, narazili jsme v zatáčce ulice na ty nepřátele na dvanáct kroků od nás, což nás přimělo zastavit, protože nás bylo jen deset koní a těch osm gardistů, kdežto oni byli všichni v plné zbroji. I oni zároveň zastavili a La Courbe na ně zvolal: „Pánové, vede se vám dobře — nebudete mít vždycky dvě modré stuhy na tak krásný úlovek.” V tu chvíli jeden z mých gardistů vystřelil z karabiny; a oni, myslice podle našeho držení, že nás někdo následuje, se stáhli. Tu jsme je pronásledovali, vidouce jejich zděšení, a vrhli jsme je do jejich kontreskarpy, kde je podpořilo dvě stě mušketýrů vyšlých z města, kteří začali šarvátku s těmi padesáti lidmi vyšlými z pevnosti; poslal jsem pro dalších sto. Když dorazili a když přišla i naše jízdní stráž, která přijela za hřmotem, a z druhé strany přispěchal La Borde-Vely s třiceti lehkými jezdci, jenž držel stráž před pevností de Beaulieu, usoudili nepřátelé, že se to neudrží. Ale vidouce při vstupu do Cognské brány pány d’Angoulême a de Schomberg zaměstnané ohledáváním místa, kudy voli vešli, obrátili se na ně, což je přivedlo do nouze; a já, vida to, jsem přijel galopem je podpořit s kompanií de Marconnay[12], kterou jsem dal jít za sebou. Nalezl jsem pana de Schomberg v čele s mečem v ruce, pátého, a pana d’Angoulême, jak jezdí sem a tam s osmi nebo deseti lidmi, aby se na něho nedala namířit děla; nebyli mému příjezdu neradi a ten přinutil nepřátele stáhnout se — ti se spokojili s tím, že na nás vypálili množství ran z děl.

V pondělí 17. mi přivedli sedm zajatců, kteří se chtěli vrhnout do města; byli to lidé dobrého vzezření, kdyby se jim dal odejmout nesmírný strach, že budou oběšeni. Zacházel jsem s nimi však vlídně.

Jel jsem ke králi, jemuž jsem přednesl množství stížností, a on mě zajisté uspokojil množstvím slov o tom, jak si mě váží a jak mě má v lásce.

Několik špehů, které král vydržoval v bastile, mu dalo zprávu, že Rochelané mají podnik proti Pont-de--la-Pierre a že ho mají ještě té noci přijít rozstřílet petardou. Pan kardinál tehdy nebyl na místě: odjel po moři do Brouage a protivný vítr zdržoval jeho návrat. Král to vzal jako poplach velmi horký a poslal mi jej vyhlásit i s tím dopisem, který byl dostal a v němž stálo, že šest set lidí má vyplout po moři v rochelských bárkách, přirazit po otevřeném moři do angoulinských plání[13], vystoupit na zem, vynutit petardami Pont-de-la-Pierre, potom se znovu nalodit na tytéž bárky a vrátit se do La Rochelle. Když jsem o tom dopise uvážil, usoudil jsem, že zpráva je nesmyslná, a vzkázal jsem králi, že šest set lidí v bárkách je vidět připlouvat kanálem; že by se neodvážili vrhnout do plání, neboť by byli ztraceni; že by se nedokázali vylodit, aby je nerozbily pluky piemontský a de Rambures, ubytované v Angoulins, před jejichž úsekem by museli nutně projít; že i kdyby bez odporu vzali Pont-de-la-Pierre, jehož hrad je dobrý, dobře opříkopený a dá se dvaceti lidmi hájit proti celé moci La Rochelle, pokud nepřivezou dělo, nedokázali by se znovu nalodit, protože by moře za hodinu z plání odstoupilo; a že tedy Jeho Veličenstvo může spát v pokoji — a ujišťoval jsem je, že podniknou-li to nepřátelé, ohlásím jejich příjezd třemi ranami z děl vypálenými z Fort-Louis více než hodinu předtím, než se budou moci vylodit, a že to bude pro pluky piemontský a de Rambures hotová pastva. Nehledě na všechny tyto důvody poradili ti, kdo byli u krále, aby vsedl na kůň; pan d’Angoulême řekl, že bude blízko plání se třemi sty koňmi, Marillac požádal krále, aby mu dovolil hlídat Pont-de-la-Pierre se dvěma sty lidmi — a učinili všechno, co by se bylo mohlo učinit, kdyby v La Rochelle bylo třicet tisíc lidí, nutíce krále strávit noc na koni bez důvodu a bez příčiny.

V úterý 18. vyplulo v noci z kanálu šest velkých rochelských bárek. Královské lodě, které držely stráž, opustily své místo; dali nám silný poplach a král byl opět celou noc na nohách, a já také.

Ve středu 19. jsem byl celý den na obhlídce svých prací — jak pevnosti La Fond, kterou jsem dával dovést k dokonalosti, tak obklopovacích linií, hráze a Port-Neuf.

Totéž jsem učinil ve čtvrtek 20.

[12]François l’Evêque, pán de Marconnay; anebo N. de Marconnay, pán de Frozay.
[13]V krajové mluvě plochá pobřeží, která vysoké moře zalévá.

V pátek 21. jsem se rozloučil s králem, který se jel do Surgères zotavit z neužitečných námah, jež mu dali vzít na sebe. Odtud jsem jel k panu kardinálovi, který mě vzal na oběd k Marillakovi do pevnosti u Coreilles; a po obědě, když mu dorazilo patnáct lodí vyzděných zevnitř, dal před sebou sedm z nich potopit, aby obě hráze pomohly uzavřít kanál. Osm nepřátelských galiot vyplulo z jejich přístavu a připlulo hodně blízko k našim. Rány z rochelských děl přitom dělaly krásný hřmot a pan kardinál mě poslal přes kanál do mého úseku, abych dal rozkaz ty galioty odehnat dělovou palbou.

Téhož dne přišla zpráva, že spojené floty, francouzská a španělská, leží na kotvách u Saint-Martin-de-Ré pod velením pana de Guise a pod ním dona Fadrique de Toledo[14].

Téhož dne byla reduta Saint-Maurice dokončena.

V sobotu 22. jsem přijel k panu kardinálovi na hráz u Coreilles; čekal na pana de Guise a na dona Fadrique, kteří tam dorazili. Toho dne mi přišla krásná galiota, kterou mi dal Vassal zřídit a vystrojit[15], a v ní, když jsem oba admirály pozdravil, jsem se vrátil do svého úseku.

V neděli 23. jsem cestou vzal Schomberga a jeli jsme spolu na oběd ke strážci pečetí, který nás pozval, abychom po obědě drželi radu o věcech grisonských.

Předešlé noci Rochelané za odlivu vyšli proti palisádě z vyzděných lodí, kde se pokusili založit oheň; zabili tam zmužilého kapitána od piemontského pluku, Béarnce jménem Baure[16].

V pondělí 24. mi král poslal rozkaz, aby po dobu odlivu a po dobu vysokého přílivu držela stráž kompanie lehké jízdy; učinil jsem to téhož večera a jel jsem tam sám.

Zastavili jsme práce pro velký mráz.

Blainville přijel toho dne do mého úseku a já jsem ho ubytoval.

Chtěli dostat do La Rochelle šestnáct volů; byli však zajati strážemi u Červeného Colombieru od pluku de Ribérac.

V úterý 25. velký mráz pokračoval a naše práce stály.

Pan de Guise přijel na kvartýr do mého úseku. Za odlivu byl u kanálu poplach, neboť někteří nepřátelé udělali, jako že vycházejí. Jel jsem tam s tisícem lidí švýcarských i francouzských; pan de Guise tam chtěl jít také, a když poplach ustal, prosil mě, abych ho zavedl až ke svým nejvysunutějším hlídkám. Učinil jsem to tak dobře, že jsme došli až na dotek k jednomu nepřátelskému kusu, který mají na svém přístavu, aby kryl stroj, jímž ve svých příkopech zadržují vodu vysokého moře a jemuž říkají le Larron, Zloděj.

Ve středu 26. se pan de Guise vrátil do královského úseku tak nachlazený, že nemohl mluvit; a když se ho král otázal, odkud se mu to vzalo, řekl mu, že to je z kosti skopové kýty, kterou jsem mu dal předešlé noci okusit. (Ten kus, který kryl le Larron, se jmenoval Skopová kýta[17].)

---

[14] Frédéric de Tolède, markýz de Villanueva, druhý syn Pierra de Tolède, vévody de Ferrandina, a jeho první ženy Elvire de Mendoza. – Námořní pomoc přislíbená Španělskem přicházela už po vysvobození ostrova Ré; byla ve špatném stavu a rychle odplula, aniž obléhatelům jakkoli pomohla.

[15] Vassal je týž, jehož jméno stojí v nadpisu dobového vyobrazení strojů du Plessis-Besançon (viz poznámku k 8. dubnu). Kozlíky vozila a sázela lodní četa, a odtud jeho podíl — ne proto, že by šlo o loď. (rešerše LP)

[16] Jean de Baure. – Podle *Mervaultova deníku* se kapitán, který při té příležitosti obléhatelům velel, bil velmi zmužile s pikou v ruce a zůstal na místě s téměř všemi svými vojáky.

[17] Ani *le Larron*, ani *le Gigot de Mouton* nemá pod těmito jmény Mervault nebo Arcère a na dochovaných plánech obléhání nejsou: Lebert du Carlo (duben až srpen 1628) i plán Borde číslují pevnosti a baterie jako Louis, Saint-Esprit, Beaulieu, Salines, Moulinette, Saint-Nicolas, Bongraine, Saint-Maurice a Tavannes. Jsou to tedy buď přezdívky prací v Bassompierrově úseku, anebo jména, která se do oficiálního plánu nedostala; z plánu se to rozhodnout nedá. (rešerše LP)

Ve čtvrtek 27. ledna jsem přeplul v galiotě do Coreilles, kam přijel pan kardinál, a ten mě vzal ke králi, kde měl slyšení don Fadrique de Toledo. Dorazili tam markýz Spinola a markýz de Leganés[18], jeho zeť.

V pátek 28. mráz zuřivě pokračoval. Zůstal jsem ve svém úseku s Blainvillem. Feuquières[19] byl zajat nepřáteli a poručík gardy pana kardinála byl zabit[20], když jeli obhlédnout Salinský most[21].

V sobotu 29. jsem přešel do Coreilles a šel pěšky do královského úseku navštívit markýze Spinolu a markýze de Leganés a rozloučit se s donem Fadrique, který odjížděl. Šel jsem také navštívit markýze de Rambouillet, nedávno vrátivšího se ze Španělska[22], jenž si zlomil ruku a jemuž jsem zapůjčil svůj byt v Aytré, aby se tam dal vyléčit.

V neděli 30. přijel pan de Nîmes na oběd ke mně.

Nepřátelé udělali výpad Novou branou; zahnali jsme je.

V pondělí, posledního ledna, přijeli pánové de Guise a de Mende na oběd ke mně a říci Blainvillovi, že nebude moci vidět krále, jak si žádal. Dovezl jsem je zpátky do Coreilles, a jak jsme přejížděli kanál, odnesla jedna salva z rochelského děla jedno z vesel mé galioty.

Mráz, španělská pomoc a práce na hrázi (únor–duben 1628)

Únor. – V úterý prvního dne února jsem přijel po moři do Coreilles, kde jsem nalezl krále; ten mě vzal do svého úseku a dal mi obědvat v pokoji pana Prvního[23]. Markýzové Spinola a de Leganés se rozloučili s králem a já jsem jim šel dát sbohem; potom mě pan kardinál dovezl zpátky do Coreilles a já jsem ho na své galiotě zavezl podívat se na jeho potopené lodě.

Ve středu 2., v den Hromnic, jsem vykonal zpověď a přijímání.

Mráz pokračoval velmi silný.

Postavil jsem stráže na několik vyzděných lodí a na malý hrádek, který Pompeo Targone potopil ve středu kanálu a který vždycky zůstal stát.

Večer jsem jel za odlivu na jízdní stráž na kanál.

Ve čtvrtek 3. jsem jel do Coreilles k panu kardinálovi, který dával potápět v kanálu vyzděné lodě. Tu palisádu z lodí dokončil a použil na ni jedenatřicet lodí.

V pátek 4. jsem přejel kanál, abych viděl pana kardinála. Odtud jsme jeli, pan de Guise a já, navštívit pana d’Effiat, který byl na smrt nemocen; potom jsme se vrátili ke králi a odtud jsem se po moři vrátil do svého úseku.

V sobotu 5. jsem dal panem du Plessis-Besançon[24] vytrasovat pevnost Sainte-Marie[25]; potom jsem jel k La Fond, kde nepřátelé učinili výpad.

---

[18] Jacques-Philippe de Guzmán, markýz de Leganés.

[19] Manassès de Pas, markýz de Feuquières, byl generálporučíkem a guvernérem města a citadely Verdunu.

[20] Podle *Mervaultova deníku* provázel pana de Feuquières pán de la Forest, poručík gardy pana kardinála de Richelieu, jenž byl zabit mušketovou ranou skrz tělo, když se vyprošťoval těm, kdo ho zastavili a uchopili jeho koně za uzdu. Týž deník klade tu věc k 29.

[21] Mezi Coreilles a Rompsay.

[22] Markýz de Rambouillet právě vyjednal jako zvláštní vyslanec mír mezi Španělskem a Savojskem.

[23] Claude de Saint-Simon byl 5. března 1627 opatřen úřadem prvního podkoního králova malého koňstva.

[24] Bernard de Besançon, pán du Plessis-Besançon, druhý syn Charlese de Besançon, pána de Bouchemont a de Souligné, a Madeleine Orrye, byl postupně pomocným majorem u pluku francouzských gard, bitevním seržantem, roku 1645 polním maršálem, roku 1653 generálporučíkem a roku 1660 guvernérem Auxonne. Zemřel v březnu 1670. – **Zde, v roce 1628, je inženýr, nikoli bitevní seržant.** Narozen kolem roku 1600; úřady, které Chantérac vypočítává, přicházejí teprve potom: bitevní seržant 1636, polní maršál 1645, generálporučík 1653, k tomu vyslanectví v Katalánsku 1640 a v Benátkách 1655 až 1658. Jeho paměti vyšly roku 1892. Není to tedy du Plessis, který byl bitevním seržantem u Montpellieru roku 1622 (viz kapitolu III). (rešerše LP)

[25] Pevnost Sainte-Marie, mezi pevností Saint-Esprit a pevností La Fond.

Večer jsem jel s jízdní stráží za odlivu na břeh kanálu. Při nastupujícím moři byla bouře.

V neděli 6. pan de Guise odjel, obědvav předtím u mne. Odvezl Blainvilla, který se od svého příjezdu od mne nevzdálil. Zapůjčil jsem jim svůj kočár, aby je dovezl do Saumuru. Potom jsem jel v šalupě do kanálu podívat se na naše potopené lodě, které bouře vyvrátila z místa, jež jim bylo určeno.

V pondělí 7. nepřátelé vyšli, aby za odlivu pobrali ve svém kanálu trosky lodí, které bouře rozlámala, a naši lidé jim v tom zabránili; na jedné i na druhé straně byli zabití.

V úterý 8. se pánové d'Angoulême a de Schomberg nepohodli.

Jel jsem ráno ke králi, který mi dal připravit oběd v pokoji pana Prvního; potom držel radu. Pan kardinál mě dovezl zpátky na hráz a odtud jsem si odvedl na kvartýr pana de la Rochefoucauld.

Ve středu 9. jsem přejel ke králi, který mě pohostil jako den předtím. Po obědě mě Beautru mladší[26] zlomyslně rozkmotřil s králem, jenž se ke mně zachoval zle. Rozloučil jsem se s ním toho večera, protože nazítří odjížděl do Paříže; dal přitom panu kardinálovi rozsáhlou plnou moc, aby za jeho nepřítomnosti velel, s čímž jsme byli spokojeni.

Odjel tedy ve čtvrtek 10. do Paříže.

V pátek 11. jsem jel na oběd do Angoulins k panu kardinálovi, který po obědě držel válečnou radu.

Toho dne přišla zpráva o smrti kardinála de Sourdis[27].

V sobotu 12. jsem dal vytrasovat pevnost Sainte-Marie.

V neděli 13. jsem jel na oběd a k radě na Pont-de-la-Pierre a dal jsem pevnost Sainte-Marie začít.

V pondělí 14. jsem byl celý den na obhlídce všech svých různých prací.

V úterý 15., když jsem se díval na práce na pevnosti Sainte-Marie, zpozoroval jsem, že z Nové brány vyjíždí asi dvacet nepřátelských koní a přechází bažinu směrem k pevnosti Saint-Esprit. Přispěchal jsem k redutě u Červeného Colombieru, kde drželo stráž dvanáct lehkých jezdců z kompanie la Roque--Massebaut; dal jsem jim vzít na hlavu šalíře a přikázal jsem zmužilému vojákovi jménem Rives[28], který jim velel, že až mu dám z pevnosti Saint-Esprit znamení a vyrazím do útoku, ať vyrazí také ze své strany. Pak jsem odjel galopem k pevnosti Saint-Esprit a dal jsem vyjít padesáti mušketýrům na kontreskarpu, aby mě podpořili. Měl jsem s sebou jednoho šlechtice, dva ze svých gardistů a kapitána od pluku de Vaubecourt jménem Molère[29]; a jak jsem vyjel z pevnosti, abych viděl jejich držení, sňal jsem klobouk, abych něco přikázal hraběti de Ribérac, jenž držel stráž v pevnosti s částí svého pluku. Rives se domníval, že mu dávám to znamení, o němž jsem s ním mluvil, a vyrazil do útoku plnou uzdou. Jak jsem viděl, že se věc rozjela, vyrazil jsem také, pátý, a to tak, že nepřátelé náš útok nevydrželi a chtěli bažinu přejít zpátky. Zabili jsme jim však dva koně a jednoho člověka a já jsem zajal mladého šlechtice, synovce pana de Courtaumer[30], dobře vystrojeného a vyzbrojeného, který krýval ústup a sám se mi vzdal; jmenoval se Bonneval, a pan kardinál mě o něho poslal požádat, aby se ho pokusil vyměnit za Feuquièra[31].

Ve středu 16. jsem pokračoval ve svých pracích a v noci jsme měli poplach od dvou bárek, které vypluly z La Rochelle a na něž lodě ležící na kotvách vypálily množství ran z děl. Neboť velké lodě požádaly, aby se mohly stáhnout a jít přezimovat do Brestu, nemohouce v bouřích na těch nízkých mořích vydržet;

[26] Nicolas de Bautru, hrabě de Nogent, jenž byl kapitánem brankové gardy, byl mladší bratr Guillauma de Bautru, hraběte de Serrant. Zemřel v září 1661.

[27] François d'Escoubleau, kardinál de Sourdis, arcibiskup bordeauxský, nejstarší syn Françoise d'Escoubleau de Sourdis, hraběte de la Chapelle-Bellouin, a Isabeau Babou, dámy d'Alluye, zemřel 8. února 1628.

[28] N. de Rives, pán de Blanchecourt.

[29] Pierre de Molère, pán de Gueyze.

[30] Cyrus-Antoine de Saint-Simon, markýz de Courtaumer, byl roku 1639 zabit při vzpouře Bosonohých v Normandii.

[31] Kardinál de Richelieu o té srážce píše králi v dopise ze 16. února 1628, že Rochelané byli poraženi na straně pana de Bassompierre: vyjelo jich dvanáct koní, z nichž dva byli zabiti, dva další ranění a jeden zajat — příbuzný Courtaumerův; maršál de Bassompierre tam byl a dal v té věci velmi dobrý rozkaz (*Lettres et papiers d'État*).

komtur de Valençay navrhl hlídat celou zimu lodě, které byly pod[32] dvě stě tun nosnosti — bylo jich dvaadvacet — a nabízel se, že s nimi bude hlídat ústí kanálu i proti anglické flotě, kdyby přišla. Vykonal to tak, jak byl slíbil, a to pro pomoc, kterou měl z obou stran, pro malou hloubku vody v kanálu, jež působila, že se k němu velké lodě nemohly přiblížit, a pro strach, který ostatní měly, že uváznou u jednoho z obou břehů, kde by jejich zkáza byla zjevná.

Ve čtvrtek 17. jsem byl u rady u pana kardinála; potom jsem se vracel přes své práce.

V pátek 18. jsme za odlivu drželi stráž na břehu kanálu.

V sobotu 19. nepřátelé vyšli směrem k pevnosti de Beaulieu, kam jsem jel.

V neděli 20. — pan kardinál se už několik dní necítil dobře, ale toho dne měl velmi silnou horečku. Jel jsem ho navštívit.

V pondělí 21. přišli nepřátelé, aby odnesli redutu u La Fond, která ještě nebyla docela dohotovena. Nalezli však odpor a jízda přišla rychle na pomoc se dvěma sty lidmi, kteří vyšli z pevnosti La Fond.

V úterý 22. jsem byl celý den zaměstnán svými pracemi.

Ve středu 23. jsem učinil totéž.

Ve čtvrtek 24. jsem přijel na oběd na Pont-de-la-Pierre, kde se držela rada.

Pan du Hallier odjel do Paříže.

Jel jsem se rozloučit s panem de Rambouillet a navštívit Beauvilliera, který umíral.

V pátek 25. bylo zlé povětří; nepracovalo se.

V sobotu 26. přišel Jean Farine[33] vystřelit z pistole na Švýcara, jenž bral drny pro redutu u La Fond. Byl jsem tam poblíž s panem de Toiras, který se za ním rozjel, a jiní také, a já rovněž; dojeli jsme až k zátaraze Cognské brány, která byla zavřená, a Jean Farine se vrhl do kontreskarpy. Na hradbách nebyl ani jediný člověk, aby na nás vystřelil — kromě na zpáteční cestě, kdy na nás vypálili pět dělových ran, které nás málem zabily.

Večer se mi z vězení zachránil zajatec jménem Saint-Symphorien.

Bouře začala siroistem[34], který trval celou noc.

V neděli 27. bouře pokračovala a zastavila práci na naší hrázi.

V pondělí byl nesmírný déšť příčinou, že se nemohlo pracovat na ničem.

V noci vyplula z La Rochelle bárka našemu námořnímu vojsku navzdory.

V úterý 29. jsem jel na oběd ke Schombergovi; potom jsem jel k panu kardinálovi k radě. Odtud jsem jel navštívit pana de Beauvilliers, jenž se chýlil ke konci.

Březen. – Ve středu prvního dne března jsem dostal zprávu o jeho smrti.

Toho dne bylo mé obklíčení dovršeno a uzavřeno.

Večer jsem se jel projet po moři.

Ve čtvrtek 2. jsem byl celý den zaměstnán svými díly.

---

[32] Předchozí vydání mají „nad" (*au dessus*).

[33] *Mervaultův deník* o něm píše jako o la Riviere, jinak Jeanu Farinovi, rochelském vojáku, nad možnost smělém, o němž se mnoho mluvilo. – Kardinál de Richelieu píše králi (*Lettres et papiers d'État*, sv. III, s. 42), že Jean Farine byl ve srážce 19. února těžce zraněn; je vidět, že je to omyl. V té srážce padl jiný zmužilý rochelský voják, tkadlec jménem la Forêt, zvaný le Linger podle svého řemesla; Arcère i Mervault to říkají stejně.

[34] Jihozápadní vítr.

V pátek 3. jsem přijel na oběd do Aytré ke Schombergovi, který se tam přišel ubytovat.

Smířili jsme Ambleville[35] a Sabrana[36].

La Meilleraye se bil s … [37], Rochelanem, a byl zraněn. Pan de Schomberg a já jsme ho jeli navštívit do jeho úseku v Nieulu[38].

V sobotu 4. jsem si dal pustit žilou. Množství lidí mě přišlo navštívit.

V neděli 5. mě pan kardinál poslal pozvat k radě, kde jsme la Meilleraye odsoudili k vypovězení a ke ztrátě úřadu za to, že se bil bez dovolení pana kardinála nebo mého; ale pan kardinál pak uznal za dobré, abych napsal králi v jeho prospěch.

V pondělí 6. jsem přijel na začátek svého úseku přijmout pány d'Angoulême, de Schomberg, la Curée, Marillaka, de Châteauneuf a jiné, kteří mě přijeli navštívit a obědvat u mne.

V úterý 7., v den masopustu, nás pan de Schomberg pohostil, a já večer velmi dobrou společnost. Toho dne se nepracovalo.

Ve středu 8. března, v den Popelce, šel Toiras vypustit své honicí psy, aby štval zajíce mezi našimi liniemi a La Rochelle, na milost dělovým ranám z města. Jel jsem ho odtud odvést a rozhněvat se na něho; on přesto přišel se mnou povečeřet.

Ve čtvrtek 9. jsem byl u rady u pana kardinála.

V pátek 10. mi pan kardinál napsal, abych k němu přijel nazítří v sobotu 11., což jsem učinil, a on mi oznámil podnik, který připravil: rozstřílet La Rochelle petardou od kanálu, který do města vchází a tvoří přístav. Vyzval mě, abych tam přišel se dvěma tisíci lidí pěších a třemi sty koňmi. Dal jsem večer potichu tlouci na pochod a šel přímo k Rompsay, kde bylo moje shromaždiště. Pan kardinál tam dorazil krátce po mně s týmž počtem vojenských lidí. Zřídili jsme svůj pořádek, hotovi podepřít petardu a udeřit; ale Marillac a nosiči petardy s pěti sty lidmi, kteří měli udeřit před námi, se celou noc nenašli, a ta noc uplynula bez poplachu ve městě, kde se o našem podniku nic nedozvěděli až nazítří k večeru. Vrátil jsem se nemocen hlízou na hrdle, která se téhož večera prorazila a o níž se věřilo, že je to mor.

Z toho krásného podniku, tak špatně vykonaného, jsme se vrátili v neděli 12., kdy jsem měl velmi silnou horečku. Pan kardinál mi poslal svého lékaře pana Sitoy, jenž u mne zůstal.

Pokračovala i v pondělí 13., kdy v pět hodin ráno učinil Marillac podnik, aby napravil ten od Salinského mostu[39], u pevnosti de Tasdon[40]; zdařil se mu stejně špatně a ti, kdo se o něj pokusili, se stáhli v nepořádku na jedno slovo, které Marillac řekl — totiž „Obraťte se!" místo „Vpravo!", aby se stáhli —, takže vznikl velký zmatek a bylo přes čtyřicet zabitých i raněných.

---

[35] François de Jussac d'Ambleville, pán de Saint-Preuil (1599 – 9. listopadu 1641), druhý syn Françoise de Jussac, barona d'Ambleville, a Isabeau de Bourdeille, tehdy kapitán u pluku francouzských gard, později polní maršál a guvernér Arrasu, se byl už vyznamenal při obraně ostrova Ré. Dne 9. listopadu 1641 byl sťat. – Předchozí vydání mají „Aubeville", což přivedlo pana Avenela k domněnce, že Bassompierre to jméno zkomolil. **Nebyl popraven za jediný čin**, nýbrž na základě souboru obvinění, z nichž rozhodující bylo přepadení a vyplenění španělské posádky, která 18. září 1641 odcházela z dobytého Bapaume do Douai pod královským glejtem a s francouzským doprovodem. Saint-Preuil podle dobových zpráv o podmínkách kapitulace zpraven nebyl a kořist se po poznání omylu pokoušel vrátit, ale dvůr v tom viděl porušení slova Ludvíka XIII. Mimořádná komise mu k tomu přičetla svévolné daně a násilnosti v Arrasu a okolí. Souzen byl v Amiens a tam 9. listopadu 1641 sťat, ve dvaačtyřiceti letech. Richelieu byl dlouho jeho ochráncem; porušení glejtu tu ochranu zrušilo. Řízení se dnes pokládá za zjevně nespravedlivé, podklady však ne za vymyšlené. – Je z rodu de Jussac, z jiné jeho větve než pan de la Folaine, zmíněný v kapitole I. (rešerše LP)

[36] Jean de Sabran, baron de Baudinar, syn Antoina de Sabran, barona de Baudinar, a Marguerite de la Garde.

[37] Jméno je v rukopise prázdné. *Mervaultův deník* jmenuje protivníka la Meilleraye jako pána de la Cotencière, mladšího z rodu Bessay, šlechtice z Poitou; v témž deníku je podrobné vypsání toho zápasu, v němž byl la Meilleraye zraněn na hlavě.

[38] Nieul, ves severně od La Rochelle.

[39] Podnik s petardou měl být zaměřen hlavně proti falešné Salinské bráně, čili nové bráně Maubec.

[40] Pevnost de Tasdon, vystavěná a obsazená Rochelany, byla za hradbami města na straně hrotu Coreilles. Je to bezpochyby ta pevnost, kterou autor jinde nazývá bastilou.

V úterý 14. moje horečka pokračovala. La Meilleraye se mi přišel rozloučit.

Ve středu 15. mi pustili žilou. Množství lidí mě přišlo navštívit.

Ve čtvrtek 16. mi pustili žilou znovu a moje horečka polevila pro velké množství hmoty, kterou ten karbunkl vyvrhl.

V pátek 17. mě horečka opustila; vstal jsem. Schomberg mě přišel navštívit a obědvat se mnou.

V sobotu 18. jsem zůstal ještě v pokoji ze strachu před chladem.

V neděli 19. jsem vzal léčivo.

Pan kardinál mi dal místo l'Isle-Roueta, jenž odjel do své správy v Concarneau[41], pana de Tavannes[42] a abbého de Beauvau[43], aby mi pomáhali s hrází a měli ji pod mým vedením na starosti.

V pondělí 20. mě pan kardinál přijel navštívit a já jsem poprvé od své nemoci vyšel a provázel ho po všech svých pracích, které jel obhlédnout a shledal výtečnými.

Pan du Hallier se toho dne vrátil z Paříže.

V úterý 21. převzal[44] starost o naše práce, které shledal téměř hotovými, a já jsem ho je jel ukázat.

Ve středu 22. zlé povětří zastavilo všechna naše díla.

V noci vešla do La Rochelle bárka našim strážním šalupám navzdory a dvě další uvázly na straně od Coreilles; jedna z nich — v níž velel jistý Sacremore — se hájila tak dobře, že vešla do přístavu ještě, jak se příliv vrátil, i navzdory silnému útoku, který na ni Marillac vedl. Té první, co vešla, velel jistý David[45]; dovezly do města dvaadvacet sudů obilí.

Téhož dne dorazil k obléhání La Rochelle můj synovec de Bassompierre.

Ve čtvrtek 23. jsem dal zřídit na břehu moře mezi Port-Neuf a hrází baterii o čtyřech dělech; ta baterie byla v pátek dokončena.

V sobotu 25. jsem vykonal zpověď a přijímání.

Starší Rothelin[46], který měl po smrti svého bratra poručnictví dělostřelectva, přijel do mého úseku.

V neděli 26. ke mně přijel Marillac, aby se se mnou srovnal; byl jsem se na něho před několika dny rozhněval. Obědval se mnou a s Fontenay-Mareuil.

Pan kardinál de la Valette se toho dne vrátil do Aytré.

V pondělí 27. přišla bouře s vítrem siroistem. Nemohli jsme pracovat.

V úterý 28. jsem jel navštívit do Périgny nemocného pana de Schomberg a potom do Aytré pana kardinála de la Valette, jenž byl přijel.

Zlé povětří zastavilo všechna naše díla.

---

[41] Concarneau, středisko kantonu v okrese Quimper, na oceánském pobřeží.

[42] **Ztotožněn.** Legenda Callotova plánu uvádí pod číslem 44 hráz na straně Chef-de-Bois, „kde velel pan markýz de Tavannes", a pod číslem 41 jeho zámek. Chef-de-Bois je Bassompierrova strana, takže muž, jehož mu zde kardinál dává na hráz, je týž markýz de Tavannes, který tu část hráze vedl. (List s klíčem: National Gallery of Art, Washington, přír. č. 1952.8.105.)

[43] Gabriel de Beauvau, mladší syn Louise de Beauvau, pána de Rivarennes, a Charlotte de Billouet, tehdy abbé de Turpenay v Poitou, byl od roku 1636 do roku 1667 biskupem nantským.

[44] Předchozí vydání mají „převzal jsem" (*je repris*).

[45] Jean David byl kapitánem válečné patache o pětadvaceti tunách, která připlouvala z Plymouthu s potravinami a s korespondencí; město mu darovalo zlatý řetěz. – Jean Martin, zvaný Sacremore, velel také válečné patachi naložené zásobami.

[46] Henri d'Orléans, markýz de Rothelin, nejstarší syn Françoise d'Orléans, levobočka z Rothelin-Longueville, a Catherine du Val, sestry markýze de Fontenay-Mareuil, byl starší bratr Léonora d'Orléans, generálporučíka dělostřelectva, zemřelého před La Rochelle.

Ve středu 29. ke mně přišel rochelský tambor, aby se mnou mluvil o několika zajatcích; od něho jsem dostal zprávu o nedostatku, který v La Rochelle začínal, o tom, jak čekají anglickou pomoc a jak věří, že prolomí hráz a dopraví do města potraviny — a kdyby se to nestalo, že budou jednat —, a také zprávy, které měli o panu de Rohan[47]. Dal jsem o tom vědět panu kardinálovi.

Ve čtvrtek 30. mě pan kardinál de la Valette a Schomberg přijeli navštívit, obědvali u mne a prohlédli si mé práce, baterie a hráze.

V pátek 31.[48] jsem se zaměstnal jejich pokračováním.

Duben. – V sobotu prvního dne dubna jsem jel na oběd k panu kardinálovi a potom držet radu, kde bylo rozhodnuto, že pan de Schomberg odjede do Limousinu, aby zabránil, že se tam něco pohne.

V neděli, v pondělí a v úterý jsem dal dovést k dokonalosti celé obklíčení, které bylo velmi krásné, a jeho příkopy dal prohloubit.

Toho úterý mi dělová rána z věže Saint-Barthélemy padla mezi nohy koně, aniž způsobila jakoukoli škodu. Ten týden jsem byl odsouzen k tomu, aby na mě stříleli z děl: ve středu 5. mě jiná dělová rána zasypala u La Fond zemí a zabila tři vojáky, s nimiž jsem mluvil.

Ve čtvrtek 6. ke mně přišel rochelský tambor a přinesl mi množství dopisů od těch z La Rochelle, s nimiž jsem byl ve srozumění. Přejel jsem kanál s panem de Châteauneuf, který byl přijel obědvat ke mně, a odnesl jsem je panu kardinálovi.

V pátek 7. — na odpověď, kterou mi král dal ve prospěch pana de la Meilleraye, a na to, co o tom napsal panu kardinálovi — se vrátil k vojsku zastávat svůj úřad.

Na moři byla bouře od jihozápadu.

V sobotu 8. přijel pan kardinál obědvat ke mně s panem kardinálem de la Valette a s několika dalšími. Ukázal jsem mu návrh strojů, které le Plessis[49] vynalezl; shledal je velmi po své chuti a přikázal mi, abych na nich dal pracovat.

Dal jsem postavit čtyři děla do pevnosti Saint-Esprit.

V neděli 9. se nepracovalo, ani v pondělí, pro zlé povětří.

V úterý 11. nás pan kardinál poslal pozvat na oběd k sobě a k radě, na níž byl le Coudray-Montpensier[50] zbaven úřadu kapitána lehké jízdy.

Po obědě, když jsem byl v pevnosti La Fond, vyjela nějaká nepřátelská jízda na Marsovo pole (tak se nazývalo úvalí mezi pevností a městem, kde dělové rány z jedné ani z druhé strany nemohly škodit a kde

[47] Vévoda de Rohan vedl válku v Languedocu a v hrabství Foix.

[48] Autor omylem napsal „ve čtvrtek 29." a „v pátek 30."; v předchozích vydáních byl ten omyl opraven.

[49] Míněn du Plessis-Besançon. **Stroj du Plessise a Vassala je dřevěný kozlík sázený do kanálu**, jak jej rýsuje bordura souboru *Siège de La Rochelle*: vodorovná bordura s dvojicí kartuší, lept kolem 1629 až 1630 (Meaume 517, Lieure 661; otisk v pařížském Petit Palais, inv. GDUT1203, nese číslo desky 6; washingtonský otisk téže bordury je National Gallery of Art, přír. č. 1952.8.112, poslední z šestnácti listů souboru). V pravé kartuši stojí písmeno B. Levá kartuše nese nadpis *Profil de la Rochelle et de la Digue* a ukazuje město v profilu, před ním lodě a kouř z děl a napříč kanálem dlouhou palisádovou čáru hráze s lidmi na ní — to je dílo Métezeauovo. Pravá kartuše je nadepsána *Machine de duplessis et vassal*: ve vodě stojí dřevěné kozlíky ze šikmých trámů, dole rozkročené, nahoře svázané, s ráhny opřenými šikmo o konstrukci; vlevo nižší skloněný rám, vpravo vyšší sestava. **Žádná paluba, žádná děla, žádný trup.** Na plánu jsou **samostatnou očíslovanou položkou** — legenda je vede pod číslem 43 jako *Les Machines de Du Plessis et Vassal*, mezi dvěma mosty (42) a hrází na straně Chef-de-Bois (44) —, měly tedy své místo v linii. Není to plovoucí baterie; není to ani hráz, kterou deník vedle strojů jmenuje stále zvlášť, ani palisáda z vyzděných lodí, jmenovaná rovněž zvlášť. Stroj drží zátaras v mělčině — odtud těch nejméně sedmnáct kusů, které se od tohoto dne do konce června spouštějí do moře: list ukazuje typ, deník počet. **List je ozdoba souboru, ne výkres:** rozměry, spoje ani to, bylo-li vodorovné břevno řetězem nebo trámem, z něho neplynou, muzejní katalog list připisuje Callotovi, ale ten ryl střed šesti desek — bordury spíš Abraham Bosse a Michel Lasne (vydavatel Israël Henriet) —, a soubor vznikal až po obléhání. Du Plessisovy paměti (vyd. 1892) La Rochelle odbudou tím, že tam stroje vymyslel. (rešerše LP)

[50] N. d'Escoubleau, pán du Coudray-Montpensier, syn Clauda d'Escoubleau, pána du Coudray-Montpensier, a Charlotte Pot.

každý den byla nějaká malá šarvátka); tato však malá nebyla. Neboť když jsem je se svou jízdní stráží zahnal, vyšlo z města dvě stě lidí pěších. Dal jsem vyjít stejnému počtu a vzkázal panu de la Meilleraye, aby dal postoupit padesáti mušketám na výšinu po naší levé ruce. Nepřátelé však na něho vyslali dalších dvě stě lidí, a když mu u nohou zabili toho, kdo těch padesát vojáků vedl a kdo byl vystřílel všechen svůj prach, stáhli se ti vojáci velmi rychle a nechali tam svého polního mistra. Nato jsem vyrazil s patnácti koňmi své gardy, s mečem v ruce, přímo k němu, zatímco pan du Hallier předměstím a Villemontée, korneta Monsieurovy lehké jízdy, s dvaceti jezdci přes Marsovo pole učinili týž útok, a vyprostili jsme pana de la Meilleraye, jenž by byl jinak zajat. Dal jsem přijít dvěma stům lidí z pevnosti Sainte-Marie, jízdní kompanii de Marconnay, která tam držela stráž, a dalším dvěma stům lidí z pevnosti La Fond; s tím jsme byli až do noci v rukou s Rochelany, krytými svými kurtinami a kontreskarpou, a ta nás nakonec rozdělila se ztrátou nejméně třiceti lidí z jedné i z druhé strany.

Ve středu 12., v den mého narození, jakož i v následující čtvrtek a pátek, jsme se zabývali svými obvyklými pracemi.

V sobotu 15. jsem jel navštívit pana de Montbazon, jenž přijel do Aytré, a dovezl jsem ho přes Saint--Rogatien[51], abychom navštívili nemocného pana hraběte d'Alais[52], na nocleh do svého úseku.

Toho dne jsme ucpali kanály kašen vedoucí do La Rochelle.

V neděli 16. jsem jel na oběd do Aytré k panu kardinálovi, který mě vzal s sebou do Surgères vstříc králi, jenž se vracel z Paříže k svému vojsku.

V pondělí 17. dorazil král do Surgères a v úterý jsem se vrátil do Laleu.

Ve středu 19. jsem dal v noci založit oheň na dvou větrných mlýnech, které stály před Cognskou branou.

Ve čtvrtek na Zelený čtvrtek, v pátek a v sobotu, jakož i v neděli velikonoční, kdy jsem vykonal zpověď a přijímání, se nestalo nic mimořádného.

V pondělí 24. jsem jel na oběd s panem kardinálem a potom s ním vstříc králi, jenž dorazil do Aytré. Večer jsme ve všech úsecích vykonali salvy k radosti z jeho příjezdu a dali vypálit množství ran z děl jak na zemi, tak na moři.

V úterý 25. mě přijeli navštívit a obědvat se mnou všichni nově příchozí z Paříže a obdivovali moje práce.

Dali Rochelany vyzvat heroldem, kterého nechtěli vyslechnout.

V noci jsem dal z Fort-Louis střílet do města zápalné kule, které je na dvou místech zapálily, s velikou vřavou po městě.

Ve středu 26. mi král poslal vzkaz, abych k němu přijel do Coreilles se svou galiotou, jež byla nejkrásnější a nejlépe vystrojená, jak jen bylo možné. Nasedl do ní, aby viděl obě hráze, potom přijel ke svému námořnímu vojsku, jímž byl zdraven množstvím ran z děl. Vstoupil na admirálskou loď a pak se vrátil přes angoulinské pláně do Aytré, kde jsem obědval.

Ve čtvrtek 27. jsem dal dovršit přerušení trubek od kašen.

V pátek 28. jsem jel na oběd k panu kardinálovi a potom k radě ke králi, kde se jednalo o způsobech, jak odolat anglické flotě, o jejímž příchodu byla zpráva.

[51] Saint-Rogatien, ves nedaleko Périgny.

[52] Louis de Valois, druhý syn Charlese, levobočka z Valois, hraběte d'Auvergne a vévody d'Angoulême, a Charlotte de Montmorency. Nejprve byl určen pro stav duchovní; ale když jeho nejstarší bratr propadl šílenství a mladší bratr François de Valois, hrabě d'Alais, zemřel roku 1622, přijal po něm hodnost hraběte d'Alais a stal se potom vévodou d'Angoulême. Narodil se roku 1596 a zemřel 13. listopadu 1653.

V sobotu 29. mi král poslal zprávu — a vzkázal mi ji jako jistou —, že Rochelané mají příští noci učinit nápor na pevnost La Fond; tropil jsem si z toho žerty. Přesto jsem tam jel strávit noc, aniž jsem tam stráže zesílil.

V neděli 30. jsem dal začít velkou baterii na hrotu Chef-de-Bois, který jsem dal uzavřít a opevnit.

Květen. – V pondělí prvního dne měsíce května přijel král obhlédnout moje úseky, moje pevnosti a moje linie a byl z nich velmi uspokojen.

V úterý jsem dal pokračovat v baterii u Chef-de-Bois.

Večer byl u La Fond poplach, kde jsem strávil celou noc.

Ve středu 3. mě množství lidí přijelo navštívit.

V noci byl falešný poplach, že dorazila anglická flota a že se má vylodit v Plombu, což mě zase udrželo celou noc na koni.

Ve čtvrtek 4. bylo velmi zlé povětří.

V pátek 5. jsem jel na oběd k panu de Schomberg a potom jsme jeli spolu k radě.

V sobotu 6. přijeli ke mně na oběd pánové kardinál de la Valette, de Montbazon a jiní. Dovezl jsem je ve své galiotě do Coreilles, kam dorazili pan kardinál a Schomberg, a ty jsem dovezl k Chef-de-Bois a do Port-Neuf.

V neděli 7. přijel na kvartýr do mého úseku otec Josef[53] s několika inženýry, které přivedl, aby na kanálech rochelských kašen podnikli něco nového. Nechal jsem je dělat.

Ten den byl velmi zlý a něco mi na pracích pokazil; dal jsem to napravit nazítří v pondělí 8., kdy mě Saint-Chaumont přijel navštívit a obědvat u mne.

V úterý 9. jsem dal postavit dvanáct děl do baterie u Chef-de-Bois a potřebnou munici.

Ve středu 10. jsem jel na oběd k panu kardinálovi a potom jsem se vracel přes všechny své práce, v nichž jsem zavedl potřebný pořádek pro případ příchodu floty, o jejímž vyplutí jsme měli jisté zprávy.

Anglická flota před Chef-de-Bois (květen 1628)

Ve čtvrtek 11. — když ke mně přijeli obědvat pan de Maillezais, nový arcibiskup bordeauxský[54], a několik dalších — zavedl jsem je potom k poledni k baterii u Chef-de-Bois; a v tu dobu se u Baleines[55] objevila anglická flota. Zpozorovala ji hlídka, kterou k tomu účelu postavili na zvonici v Ars na ostrově Ré, a Toiras, zpraven o tom, poslal se vší pílí dát na pevnosti de la Prée znamení, na němž jsem se s ním byl dohodl: tři rány z děla a hustý dým. Zpozoroval jsem je v témž okamžiku z baterie u Chef-de-Bois, kde jsem byl s těmi pány, a dal jsem také udělat znamení, jímž se měla zpravit naše vojska zemská i námořní — tři rány z děla z té baterie —, a poslal jsem zprávu panu kardinálovi (jenž se byl přišel ubytovat na mé straně v zámku zvaném la Saussaye, půl míle od La Fond). Tu se naše námořní vojsko, jemuž velel komtur de Valençay, dalo pod plachty a postupovalo k hrotu Sablanceaux. Ke dvěma hodinám se anglická přední stráž objevila u Saint-Martin-de-Ré. Král o tom byl ihned zpraven panem kardinálem, s nímž přijel do Coreilles, aby viděl přicházet nepřátelské námořní vojsko. Pan kardinál odjel na kvartýr do Aytré, aby se postaral o tu stranu. Celá flota, která šla ve třech řadách, byla složena

[53] François le Clerc du Tremblay, syn Jeana le Clerc, pána du Tremblay, prezidenta žádostí, a Marie Motier de la Fayette, narozený 4. listopadu 1577, zemřelý 18. prosince 1638. – Protože podniku s kašnami už bylo zanecháno, jde tu snad o plán, s nímž otec Josef vystoupil, totiž dostat obléhatele do města kanálem, jímž se odvádějí nečistoty. Je vidět, že maršál dává prosvítat jisté neúctě k vojenským nápadům onoho slavného kapucína.

[54] Henri d'Escoubleau, čtvrtý syn Françoise d'Escoubleau, hraběte de la Chapelle-Bellouin, a Isabeau Babou, dámy d'Alluye, nejprve biskup v Maillezais v Poitou, potom arcibiskup bordeauxský po svém bratru, zemřel 18. června 1645. – Sídlo maillezaiské bylo roku 1648 přeneseno do La Rochelle.

[55] Na severozápadním hrotu ostrova Ré.

z dvaapadesáti lodí, totiž ze čtyř velkých královských ramberg, sedmi dalších lodí o pěti stech tunách nosnosti a jednačtyřiceti malých lodí o sto tunách a méně — jak zápalných branderů, tak lodí naložených potravinami, pokud se dalo soudit. To nám dalo úplnou jistotu, že nebudou moci nic vykonat a že naše flota je bez přirovnání silnější než jejich, protože ani rambergy, ani jiné velké lodě nenacházely dost vody, aby vešly do kanálu.

K sedmé hodině večerní se anglická flota přiblížila, aby zakotvila u Chef-de-Bois. Abych jim v tom zabránil, dal jsem z baterie vypálit asi padesát salv z děl na lodě předního oddílu; tři rány padly do trupů lodí a zabily několik lidí, ostatní do plachet. To je přimělo vzít na širé moře k Antiošské úžině[56] proti rochelskému kanálu, kde se položily na kotvy. Královské námořní vojsko zaujalo své místo[57] v kanálu mezi oběma hroty a palisáda z potopených lodí byla obsazena plukem Chastelier-Barlot na mé straně a plukem d'Estissac na straně od Coreilles. Mezi hráz a město bylo rovněž postaveno šestatřicet galiot, na něž vložili nad obvyklý počet po dvaceti lidech, aby zabránily výpadům, které by ti z města mohli v kanálu učinit. V noci jsem jel obhlédnout naše námořní vojsko a shledal jsem je ve velmi dobrém pořádku a dobře odhodlané k boji.

V pátek 12. května král, který byl v Surgères[58], dorazil zrána na zprávu o příchodu Angličanů; ti zůstali na kotvách. Jel jsem k panu kardinálovi do kanálu, kde obhlížel palisády. Po obědě začala bouře, a byla velmi násilná. V noci jsem jel obhlédnout své pevnosti a svou baterii u Chef-de-Bois.

V sobotu 13. jsem jel dát znovu nalodit naše lidi, které bouře a uváznuvší lodě vytáhly z palisády.

Pan kardinál mi poslal pana de Bordeaux, jenž se mnou obědval.

Všechny ty dny, co byli nepřátelé na moři před námi, jsem byl velmi na pozoru a ustavičně obhlížel své linie, své pevnosti, hráz, baterie a palisády.

V neděli 14. jsem byl zaměstnán tím, abych se opatřil vším, co bylo k boji potřebné; neboť královské lodě byly rozhodnuty, kdyby je anglické vojsko přišlo napadnout, zaklesnout se každá do své a pak přijít uváznout na mém břehu — a tu bych byl vykonal svou povinnost: vskočit do nepřátelských lodí a prostřílet je dělovou palbou.

V noci jsem dal střílet, abych dal zprávu šalupám, které držely stráž mezi městem a hrází, o jedné nepřátelské šalupě, jež se neznatelně vklouzla mezi naše námořní vojsko a prošla; vešla však do města jim navzdory.

Celou noc jsem byl na obhlídce svých stráží.

V pondělí 15. mě král poslal pozvat Nogentem[59]. Byl jsem u rady, odtud na oběd u pana kardinála. Při návratu jsem byl v poplachu od Angličanů, kteří se dali do plachet, což mě přinutilo přivolat na náš břeh Švýcary a pluk de Vaubecourt. Pan kardinál přešel na mou stranu a já jsem ho dovezl zpátky na jeho, protože bouře Angličanům zabránila cokoli podniknout.

V úterý 16. bouře pokračovala.

Angličané poslali na naše námořní vojsko zápalný brander, který šalupy odvrátily pod naši baterii u Chef-de-Bois. To mě přivedlo do jistého poplachu a poslal jsem postavit oddíly do bitevního pořádku na břeh kanálu; potom jsem přešel do Coreilles k panu kardinálovi, jenž mě poslal pozvat. Při návratu jsem nalezl

[56] Antiošská úžina je mořská průrva, která se prostírá mezi ostrovy Ré a Oléron.

[57] Předchozí vydání mají „zaujalo svůj tábor" (*prit son camp*).

[58] Je tu rozpor s tím, co předchází: král byl den předtím přijel do Coreilles, aby viděl nepřátelské námořní vojsko. Pravděpodobně se má čísti Aytré místo Surgères. **Zeměpis mluví pro Chantéraca**, byť dopis, který by to potvrdil, chybí: v Avenelově svazku není pro 12. května 1628 žádný Richelieuův dopis, který by krále kladl do Surgères. Surgères leží asi třicet kilometrů ve vnitrozemí, kdežto Coreilles (dnešní Coureilles) je špice jihovýchodně od města, na území Aytré — a Aytré bylo po celý obléhací rok královým kvartýrským městem: Ludvík XIII. na zámku des Réaux, Richelieu u Pont-de-la-Pierre, farní kostel jako královská kaple. Den předtím v Coreilles a nazítří v Surgères by byla jednodenní zajížďka, ne přesun kvartýru. Chyba předlohy je tedy pravděpodobnější než králův pohyb. (rešerše LP)

[59] Nicolas de Bautru, hrabě de Nogent; viz výše.

královské mušketýry, které mi poslal, abych je vložil na naše lodě; a krátce potom se Jeho Veličenstvo přijelo ubytovat ke mně. Jel jsem je přijmout k redutě Sainte-Anne, dal jsem mu povečeřet a dal mu připravit dobré lože; potom jsem odjel [strávit noc][60] na obhlídce našich lodí a naší rejdy. Při návratu jsem nenalezl místa k odpočinku jinde než ve svém kočáře.

Ve středu 17. král obědval u mne. Potom jel k Chef-de-Bois pozorovat anglické vojsko a odtud na lov.

Nepřátelé nám v noci poslali zápalné stroje, které se ztratily, než k nám dorazily; přesto mi to dalo poplach a přinutilo mě strávit noc u Chef-de-Bois.

Ve čtvrtek 18. král obědval a držel radu u mne, potom přijel k Chef-de-Bois a odtud se vrátil do svého úseku v Aytré. Jel jsem ho provázet až k La Fond, odkud jsme zpozorovali, že se Angličané dávají do plachet; to mě přimělo vrátit se se vší pílí s panem de Gramont k Chef-de-Bois, odkud jsme viděli rambergy a velké lodě přijet až na dostřel děl od Chef-de-Bois, vypálit všechna svá děla do naší floty — a pak se obrátily a stáhly se docela[61]. Provázeli jsme je očima, pokud jsme mohli, a pak jsme se vrátili k dobré tabuli bez strachu z nepřátel a s dobrou nadějí na brzké vzdání La Rochelle.

V pátek 19. jsme pan de Gramont a já jeli ke králi, jenž, zproštěn anglické floty, odjel krátit si čas do Surgères.

Béthune[62] se přijel ubytovat ke mně.

V sobotu a v neděli následující jsem dal napravit své práce, které bouře pokazila nebo rozvalila.

Množství lidí mě přijelo navštívit.

V pondělí pan kardinál odjel do Brouage; kardinál de la Valette se přijel ubytovat ke mně.

[V úterý 23. jsem si dal pustit žilou. Toiras a otec Suffren mě přišli navštívit.][63]

Ve středu 24. přijeli pánové strážce pečetí, de Schomberg a množství dalších z rady prohlédnout si moje úseky a obědvali u mne.

Ve čtvrtek 25. se u Saint-Martin-de-Ré objevilo dvaadvacet holandských kupeckých lodí, což v nás vzbudilo podezření, že se k nám vracejí Angličané.

V pátek 26. vystrčili Rochelané ze svého města zbytečná ústa; zahnal jsem je zpátky.

Marillac přijel obědvat ke mně a pan kardinál de la Valette tam přijel na nocleh.

V sobotu 27. se vrátil.

V neděli 28. se král vrátil ze Surgères a pan kardinál z Brouage. Saint-Chaumont přijel obědvat do mého úseku.

V pondělí 29. bylo zajato několik Rochelanů, kteří se snažili vyjít.

Byl jsem u rady u krále.

V úterý 30. přijeli obědvat se mnou pánové kardinál de la Valette, de Luxembourg, le Lude[64], de Liancourt a jiní.

---

[60] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[61] Kardinál de Richelieu říká ve svých pamětech a v dopise královně matce, že anglická flota se dala do plachet 19.; *Mervaultův deník* se však s Bassompierrem na datu 18. shoduje.

[62] Hippolyte de Béthune, hrabě de Selles, zvaný hrabě de Béthune, nejstarší syn Philippa de Béthune-Rosny, bratra vévody de Sully, a Catherine le Bouteiller de Senlis, narozený 19. září 1603, zemřel 24. září 1665 a zůstavil králi vzácnou sbírku rukopisů.

[63] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna. – Otec Suffren, jezuita, zpovědník Marie Medicejské, byl také zpovědníkem královým; následoval však královnu matku do vyhnanství.

[64] Timoléon de Daillon, hrabě du Lude, nejstarší syn Françoise de Daillon, hraběte du Lude, guvernéra Monsieurova, a Françoise de Schomberg, narozený 29. října 1600, zemřelý roku 1651.

První rozmluvy s městem (červen 1628)

Ve středu, posledního května, ke mně přišel městský tambor a dal mi zvědět o nedostatku nepřátel, kteří se kolísali, mají-li se vzdát. Saisigny[65], jenž byl ve městě, dal říci Grancey[66], poručíku lehké jízdy prince de Marcillac[67], že by se dalo jednat, kdybych chtěl za tím účelem poslat někoho mluvit s Rochelany. Přikázal jsem řečenému Grancey, aby tam jel z mé strany.

Červen. – Ve čtvrtek prvního dne června jel Grancey do La Rochelle a já do Aytré dát o tom zprávu králi a panu kardinálovi, kteří to shledali velmi dobrým.

Rochelané zvolili za komisaře la Vigerie, Toupeta, Salberta[68] a Saisignyho; ti po obědě poslali pro Grancey znovu a vstoupili hodně daleko do konference.

Večer jsem připravil odpověď, aby jim ji Grancey donesl.

V pátek 2. dostali Rochelané dopis od anglického krále, jímž jim slíbil, že vsadí své tři královské země na jejich spasení a že za nemnoho dní pošle takovou flotu, že jim bude plně pomoženo. To vzpružilo horlivce, aby přivedli lid k rozhodnutí vytrpět všechny krajnosti raději než se vzdát; dali mi to zvědět Grancey a poslali mi opis toho dopisu[69].

V sobotu 3. jsem se rozloučil s králem, který odjížděl do Talmontu[70]. Obědval jsem u pana kardinála a jel navštívit nemocného Schomberga.

V neděli 4. přijeli obědvat ke mně markýz de Mirabel, vyslanec španělský, a don Alonso Ramírez de Prado z indické rady; zavedl jsem je, aby viděli všechny naše pevnosti, linie, hráz, přístavy a baterie.

V pondělí 5. přijeli obědvat se mnou pánové d'Humières[71], de la Vrillière[72] a Ardier[73], a v úterý 6. pánové de Herbault, d'Ocquerre, le Châtelet[74] a Targone, kteří byli odtud mou galiotou odvezeni na ostrov Ré.

Ve středu 7. jsem jel do Aytré navštívit pana kardinála, ale nemohl jsem ho vidět. Fontenay, Rambures a několik dalších se se mnou vrátili a zůstali několik dní v mém úseku.

Ve čtvrtek 8. jsem měl několik rochelských tamborů, kteří mi odtud přinesli zprávy. Na doporučení těch, s nimiž jsme byli ve srozumění, jsem dal vyjít dívce jménem Gabrielle, která mi od nich přinesla mnoho zpráv.

V pátek 9. jsem jel do Dampierre rozloučit se s Gramontem a potom do Aytré navštívit pana kardinála. Odtud se Schomberg vrátil a přejel se mnou kanál, abychom viděli stroje du Plessis-Besançon, které byly na břehu moře.

---

[65] Předchozí vydání mají „Sessy". – Pán de Saisigny byl hugenotský šlechtic, zajatý při ústupu Angličanů z ostrova Ré. Kolem 20. února 1628 se vedlo několik vyjednávání o výměnu zajatců nebo o výkupné za ně; nevidno, že by k něčemu dospěla. Saisigny byl snad poslán na slovo do města k nynějším rozmluvám.

[66] Jacques Rouxel, hrabě de Grancey a de Médavy, syn Pierra Rouxel, barona de Médavy, a Charlotte de Hautemer, hraběnky de Grancey, byl roku 1651 maršálem Francie. Narozen 7. července 1603, zemřel 20. listopadu 1680.

[67] François, princ de Marcillac, později vévoda de la Rochefoucauld, nejstarší syn Françoise, hraběte a později vévody de la Rochefoucauld, a Gabrielle du Plessis-Liancourt, narozený 15. prosince 1613, zemřel 17. března 1680. Je to autor *Maxim*.

[68] Pán de la Vigerie byl komisařem za vojenské lidi, pan Pierre Toupet měl zastupovat měšťany. Co se posledního jména týče, mám za to, že se má čísti Salbert: pastor Jean-Pierre Salbert byl už pověřen různými posláními a zastupoval bezpochyby zájmy náboženské.

[69] Lze srovnat s Mervaultem, jenž ty rozmluvy podává s několika malými odchylkami.

[70] Talmont, středisko kantonu v okrese Sables-d'Olonne, departement Vendée, bylo knížectvím domu de la Trémoille.

[71] Louis de Crevant, markýz d'Humières, druhý syn Louise de Crevant, vikomta de Brigueil, a Jacqueline, dámy d'Humières, se oženil s Isabeau Phelipeaux d'Herbault.

[72] Louis Phelipeaux, pán de la Vrillière, druhý syn Raymonda Phelippeaux, pána d'Herbault, a Claude Gobelin, byl po svém otci státním sekretářem. Zemřel 5. května 1681 ve věku osmdesáti tří let.

[73] Paul Ardier, pán de Beauregard, byl pokladníkem královské pokladny (*trésorier de l'épargne*).

[74] Louis-Jules du Châtelet, baron de Cirey, syn Louise du Châtelet, barona de Cirey, a Ursule Ruden de Collemberg, sloužil ve Francii ve válkách proti protestantům, byl prvním komorníkem Monsieurovým a upadl v královu nemilost se zabavením majetku. Narozen 8. srpna 1594, zemřel roku 1672.

V sobotu 10. přivezl pan de Saint-Chaumont[75] obědvat ke mně mantovského vyslance jménem hrabě de Canossa.

V neděli 11., v den svatodušní, jsem vykonal zpověď a přijímání, a nazítří přijeli obědvat ke mně vyslanec španělský a don Alonso[76] Ramírez de Prado; don Agostino Fiesco je provázel, potom v mé galiotě na Ré, a druhého dne přepluli zpět a přijeli zase obědvat do mého bytu.

Ve středu 14. jsem byl u rady u krále, kde se probíralo, bude-li mít Rothelin, poručík dělostřelectva, u rady sedadlo, když velký mistr úřad nevykonává. Bylo usouzeno, že v nepřítomnosti velkého mistra tam může vstoupit a stát za námi, aby přijímal rozkazy, a že až bude velký mistr u vojska, nebude mít vstup žádný.

Ve čtvrtek 15. přijel Marillac obědvat ke mně.

Měl jsem rochelského tambora, který mě zpravil o jejich nedostatku.

V pátek 16. mě přijeli navštívit a obědvat u mne pánové de Bordeaux, de Brézé[77], de Belin[78], de Rouville[79], de Villandry[80] a jiní, aby viděli, jak se do moře sází sedm strojů du Plessis, což bylo velmi krásné podívání.

V sobotu 17. jsem jel zrána navštívit pana kardinála do la Saussaye; ten se přijel nalodit v Plombu, aby jel do Brouage.

Posadili devět strojů du Plessis-Besançon.

V neděli 18. dorazili hrabě de Fiesque[81] a Piles[82]. Fontenay se přijel ubytovat ke mně.

V pondělí 19. jel král obědvat do Brouage, kde ho pan kardinál skvostně přijal.

Z Ré přišla pověst o příchodu Angličanů.

V úterý 20. se le Hallier vrátil z Brouage a tu pověst nám vzal.

Ve středu 21. se pan kardinál vrátil do la Saussaye a nazítří, v den Božího těla, přijel do mého úseku. Jel jsem ho provázet až k redutě Sainte-Anne, do níž vstoupil a shledal ji velmi krásnou. Tu mě požádal, abych pro hráz dodal co nejvíce povozů; řekl jsem mu, že jich je v parku na královském stavu jen padesát a že jsem mu už sedmatřicet dal, a že mu dám ještě dvanáct a ponechám si jen jeden pro potřeby parku — za což mi velmi poděkoval.

V pátek 23. přijeli obědvat ke mně Saint-Chaumont a jiní. Potom jsem jel na moře obhlédnout stroje du Plessis.

Večer poslal pan kardinál Rothelinovi nařízení, jímž mu přikazoval vzít dvanáct povozů z dělostřeleckého parku královského úseku a osm z mého a jet do Saumuru za válečnou munici. Rothelin mi své nařízení poslal jistým Beauregardem[83], jemuž jsem řekl, že v parku žádné povozy k vyslání do

[75] Markýz de Saint-Chamond, vyslaný do Itálie, byl na konci předešlého roku mocně přispěl k tomu, aby vévodovi de Nevers byla zajištěna posloupnost v mantovském vévodství.

[76] Má se čísti don Alonso, jako výše.

[77] Urbain de Maillé, markýz de Brézé, nejstarší syn Charlese de Maillé, pána de Brézé, a Jacqueline de Thévale, maršál Francie od roku 1632, zemřel 13. února 1650 ve věku dvaapadesáti let. Roku 1617 se oženil s Nicole du Plessis-Richelieu, sestrou biskupa z Luçonu, a jeho dcera Claire-Clémence de Maillé-Brézé se stala ženou velkého Condého.

[78] François de Faudoas d'Averton, hrabě de Belin, syn Jeana-Françoise de Faudoas, zvaného d'Averton, hraběte de Belin, pána de Sérignac, o němž je řeč v prvním svazku, a jeho druhé ženy Renée d'Averton, dámy de Belin.

[79] Jacques de Rouville, hrabě de Clinchamp, nejstarší syn Jacquese de Rouville, pána de Grainville, a Diane le Veneur, byl čestným rytířem vévodkyně Orleánské. Zemřel téhož roku.

[80] N. de Pougues, pán de Villandry.

[81] Charles-Léon, hrabě de Fiesque, nejstarší syn Françoise de Fiesque, hraběte de Lavagne, a Anne le Veneur.

[82] Pierre-Paul de Fortia, pán de Piles, nejstarší syn Paula de Fortia, barona de Baumes, pána de Piles, a Jeanne de Tollon, byl vychován s králem. Byl velitelem galéry, guvernérem Marseille a roku 1649 polním maršálem.

[83] Snad Michel de Montberon, pán de Beauregard, nejstarší syn Jeana de Montberon, pána de Beauregard, a Perrette Angelly.

Saumuru nejsou; a ten Beauregard přišel panu kardinálovi říci, že jsem povozy dát nechtěl. Tu se pan kardinál, který si už nepamatoval, že mi je dal všechny vydat na hráz, velmi rozhněval a poslal mi nazítří, v sobotu 24., svého kapitána gardy Beauplana[84] s velmi pichlavým dopisem[85]. Jel jsem k němu do la Saussaye, kde padla ještě hrubá slova, a já jsem vyložil své důvody; pak jsme se dohodli a já jsem zůstal u něho na obědě, a Schomberg také. Potom jsem se vrátil do svého úseku.

V neděli 25. nám jeden námořník přinesl jisté zprávy o nové anglické přípravě na pomoc La Rochelle.

Jel jsem do Lagordu navštívit hraběte de Ribérac, který umíral.

V pondělí 26. přijeli obědvat ke mně pan kardinál, d'Effiat, de Bordeaux, de Châteauneuf a Marillac; potom jsme vstoupili na mou galiotu a jeli na moři obhlédnout stroje du Plessis. Odtud jel kardinál podívat se na lodě a vstoupil na admirálskou, kde se Valençay a komtur des Gouttes[86] pohádali; pan kardinál prvního silně sepsul a my jsme je srovnali.

V noci jsem dal posekat obilí, které stálo mezi našimi liniemi a městem směrem ke Cognské bráně; přišli jsme při tom jen o jednoho vojáka.

V úterý přijeli obědvat se mnou pánové de Bordeaux, Marillac a de Brézé.

Ve středu 28. jsem jel k panu kardinálovi do la Saussaye, kde jsme drželi válečnou radu.

Ve čtvrtek 29. šel la Fite[87] mluvit s Toupetem k Cognské bráně. Já jsem jel na moře dát posadit jeden stroj du Plessis. Rochelský tambor mi přinesl zprávy z města.

V pátek 30. jsem jel obědvat k markýzi d'Effiat; potom jsme jeli spolu k radě ke králi.

---

[84]Nejde o Guillauma Le Vasseura de Beauplan, inženýra a kartografa, který je v té době v polských službách; nanejvýš jmenovec. (rešerše LP)

[85]Ten dopis je na straně 120 třetího svazku *Lettres et papiers d'État* kardinála de Richelieu.

[86]Komtur des Gouttes byl od roku 1618 do roku 1620 generálem galér maltézského řádu. Velel královské flotě, kterou kardinál de Richelieu odvolal od holandských břehů do rochelských vod.

[87]Pán de la Fite byl seržantem-majorem pluku de la Meilleraye. Vyměnil s Pierrem Toupetem několik slov, která byla přednesena městské radě; ta nazítří rozhodla dát mu touž odpověď jako Grancey.

VIII. Pád La Rochelle (červenec–prosinec 1628)

[Konec obléhání, zapsaný týmž suchým denním způsobem jako jeho začátek. Půl roku se Bassompierre stará o svůj úsek, o hráz a o pobřeží u Chef-de-Bois, kam se čeká anglický výsadek; vojsko kolem něho stůně, kardinál leží nemocen v la Saussaye, hrabě de Ribérac umírá a jeho čtrnáctiletý syn přebírá kompanii. Na podzim přijde anglická flota naposledy, nedokáže nic, a město se 28. října vzdá. Král vjíždí 1. listopadu do La Rochelle, kde zbylo z třiadvaceti tisíc obyvatel pět tisíc. Zbytek kapitoly je o tom, co přichází po vítězství: rozdělování kořisti a úřadů, bourání hradeb, hádky o to, kdo co dostane — a Bassompierre, který se s králem pohádá a odjíždí s vojskem domů. Třetím svazkem Deník končí u Saumuru, 23. prosince 1628.]

Pobřeží u Chef-de-Bois a čekání na Angličany (červenec 1628)

Červenec. – V sobotu prvního dne července jsem se rozhodl dát opevnit celý břeh, kde se dá vylodit, od Chef-de-Bois až k Plombu, a jel jsem jej obhlédnout.

La Fite se vrátil mluvit s Toupetem.

Ti, kdo drželi stráž v redutě Sainte-Marguerite poblíž La Fond, zabili dva Angličany a tři zajali při pokusu o přelezení, jímž je chtěli nepřátelé překvapit[1].

Večer vyjel z La Rochelle jezdec; zavedl jsem ho k panu kardinálovi, aby s ním promluvil, jak mi vzkázal[2], a ten ho potom nechal vrátit se do města.

V neděli 2. byl Saint-Chaumont učiněn polním maršálem v královském vojsku.

Dal jsem odvézt děla z pevnosti La Fond a z pevnosti Saint-Esprit, aby se dopravila k Chef-de-Bois.

V pondělí 3. jsem dal vykonat generální přehlídku svého vojska. Král učinil totéž u toho, které bylo na straně Coreilles. Odtud jsem jel do královského úseku; král spal, a tak jsem se šel rozloučit s panem de Châteauneuf.

V úterý 4. jsem dal začít záseky na břehu u Chef-de-Bois. Odtud jsem jel ke králi a v noci jsem dal dokončit sekání nepřátelského obilí mezi liniemi.

Ve středu 5. mě přijel navštívit pan de Bordeaux.

Dali jsme znovu posadit stroj, který se den předtím vychýlil z místa.

Ve čtvrtek se pan kardinál, který dva dny bydlel v Aytré, dal nemocen odvézt do la Saussaye.

Dal jsem pokračovat v zásecích na břehu.

V pátek 7. přijel pan de Bayonne obědvat ke mně. Přišel se mnou mluvit rochelský tambor. Jel jsem se podívat, jak se sázejí stroje do moře, a tam padla dělová rána tak blízko mé šalupy, že se málem naplnila vodou.

V sobotu 8. se záseky na břehu posunuly. Dali jsme začít velmi krásnou kontreskarpu a krytou cestu u pevnosti La Fond. Stroj, který se při sázení předešlého dne naklonil, byl narovnán.

V neděli 9. jsem jel navštívit nemocného pana kardinála do la Saussaye. Odtud jsem jel ke králi a potom obhlédnout vylodění u Cou-de-Vache[3], abych je Angličanům znemožnil.

---

[1] Ten případ se v prvním vydání Mervaultova deníku nevypravuje — vyšlo bez data, každopádně před rokem 1646 —, ale vydání z roku 1671 jej podává naprosto totožnými slovy: nový vydavatel použil pamětí maršála de Bassompierre, vydaných roku 1665.

[2] Předchozí vydání mají „jak žádal“; to bylo původní znění rukopisu, opravené přepisem.

[3] Přístavek v zátoce tři míle severně od La Rochelle, nedaleko městečka Esnandes. To jméno se píše velmi rozmanitě: Coup-de-Vache, Coue-de-Vache, Queue-de-Vache; Cassiniho mapa má Coup-de-Vague, na mapě generálního štábu stojí jen Côte-Vague.

V pondělí 10. mě přijeli navštívit a obědvat se mnou pánové de Bordeaux a d'Aix[4]. Jeli jsme spolu do la Saussaye, kde ležel nemocný pan kardinál.

V úterý 11. přijel obědvat se mnou pan de Castille; vzal jsem ho na moře.

Dal jsem začít pevnost hráze a jel jsem navštívit nemocného Marillaka do pevnosti u Coreilles.

Ve středu 12. jsem se celý den zaměstnával svými pracemi, a rovněž ve čtvrtek 13.; potom jsem jel k nemocnému panu de Schomberg, kde se držela rada.

V pátek 14. jsem byl také u svých prací a potom těšit mladého hraběte de Ribérac[5] nad smrtí jeho otce.

V sobotu jsem pokračoval ve svých pracích.

V neděli 16. jsem jel navštívit pana kardinála do la Saussaye.

V pondělí 17. přijel pan prezident le Coigneux obědvat ke mně. Přijel ke králi od Monsieura, svého bratra. Ten odjel od obléhání La Rochelle nespokojen, protože když tam přijel král, neměl už tutéž službu, jakou tam míval; a protože byl radou svých lidí, kteří hleděli víc na své pohodlí než na prospěch svého pána, ubytován v Dampierre, neměl už u vojska žádnou funkci[6]. Vrátil se do Paříže, a tam, dělaje nespokojeného, řekl královně své matce — když mu podávala zprávu o tom, co na jeho prosbu vyjednala o jeho sňatku s florentskou princeznou —, že už nemá žádný úmysl se ženit. Potom, za několik dní, když pan de Brèves nadhodil návrh sňatku mezi ním a princeznou Marií, dcerou nového vévody mantovského[7], a jakmile královna dala najevo, že tu stranu neschvaluje, protože měla zájem na té florentské, se několik osob — aby jí udělali naschvál — snažilo do toho Monsieura zaplést; a před ní samou, když byli oba u ní v kroužku, se strojily úklady, aby je přiměly spolu mluvit. Paní de Verderonne, teta Puylaurensova[8], nakloněná paní de Longueville[9], paní de Moret a slečna de Vitry[10] zašly v popichování královny tím zapletením tak daleko, že napsala panu mantovskému, aby svou dceru povolal k sobě; a on tehdy potřeboval královninu přízeň k tomu, aby se usadil ve svém novém stavu, tak nutně, že dal pro dceru v tu hodinu poslat. Monsieur se tím cítil dotčen a poslal pana le Coigneux ke králi, aby ho prosil, ať ji dá ve Francii zadržet — čehož dosáhl prostřednictvím pana kardinála, a královnu matku se to velmi dotklo[11].

V úterý 18. jsem se jako obvykle zaměstnával svými pracemi.

---

[4]Alphonse-Louis du Plessis-Richelieu, mladší syn Françoise du Plessis, pána de Richelieu, a Suzanne de la Porte, starší bratr ministrův, v letech 1626 až 1629 arcibiskup v Aix, později arcibiskup lyonský, kardinál a velký almužník Francie. Zemřel 23. března 1653.

[5]François d'Aydie, třetí syn Armanda d'Aydie, hraběte de Ribérac a vikomta d'Espeluche, a Marguerite de Foix, sloužil jako kapitán v otcově pluku, ačkoli mu bylo teprve čtrnáct let. Hrabětem de Ribérac se stal teprve po smrti svého bratra Jacquese-Louise d'Aydie, padlého při obraně Casale; ten sám se stal nejstarším smrtí Frédérika d'Aydie, padlého při obléhání Montaubanu.

[6]Věta není dokončena.

[7]Charles de Gonzague-Clèves, vévoda de Nevers, nastoupil po Vincenci II., vévodovi mantovském a montferratském, zemřelém 26. prosince 1627.

[8]Louise Pot, dcera Guillauma Pot, pána de Rhodes, a Jacqueline de la Châtre, druhá žena Clauda de l'Aubespine, pána de Verderonne, byla sestrou Puylaurensovy matky.

[9]Jde o matku, nikoli o ženu tehdy žijícího vévody de Longueville. Paní de Longueville byla sestrou nového vévody mantovského.

[10]Georgette de l'Hospital, dcera Françoise de l'Hospital, pána de Vitry, a Anne de la Châtre, byla tetou maršála de Vitry a sestřenicí paní de Verderonne. Zemřela v srpnu 1633, neprovdána.

[11]Má-li se věřit *Pamětem nebožtíka pana vévody Orleánského*, byla Monsieurova láska k princezně Marii Gonzagské i královnina nevole jen hra sehraná proto, aby se král a kardinál de Richelieu přesvědčili, že matka a syn jsou v rozepři.

Ve středu 19. dorazila nová kompanie přidaná k pluku švýcarské gardy ve prospěch plukovníka Salise[12] a král ji chtěl vidět. Jel jsem za tím účelem do Aytré, když jsem se předtím zastavil u pana kardinála, jenž se uzdravil a toho dne přijel ke králi.

Ve čtvrtek 20. přijel pan kardinál obědvat ke mně, cestou viděl mé linie a pevnosti, které shledal velmi krásnými; odtud přešel k Chef-de-Bois, viděl baterii a záseky na břehu, pak přijel k Port-Neuf a k hrázi a odtud jel na moře podívat se na naši flotu.

V pátek 21. jsem byl u strážce pečetí a potom k radě ke králi.

V sobotu 22. jsem dal pracovat na pevnosti hráze a uzavřít baterii u Chef-de-Bois.

V neděli 23. obědvali u mne prezident Daffis, dva bordeauxští radové, pan de Roannez[13] a pan de Crussol[14]. Pan de Gramont tam přijel na nocleh.

V pondělí 24. jsem provedl pana de Gramont po všech svých pracích a odtud na moře navštívit Valençaye. Potom jsem ho dovedl k Schombergovi a pak ho dovezl domů.

Jel jsem do la Saussaye k panu kardinálovi a přivezl jsem Marillaka na hráz.

Král toho dne jel do Surgères.

V úterý 25. jsem se obíral obhlídkou svých prací.

Ve středu 26. jsem jel obědvat s panem kardinálem.

Ve čtvrtek jsem si dal pustit žilou. Schomberg a La Curée obědvali u mne.

V pátek byl zásek u baterie dokončen.

Pan de Roannez se mi přišel rozloučit.

V sobotu 29. jsem jel do la Saussaye navštívit nemocného pana kardinála, jenž odpočíval. Vrátil jsem se na naši hráz, kde byla nejzuřivější bouře od siroistu, jakou jsme dosud viděli[15].

V neděli 30. jsem byl na hrázi, kde jsem nalezl pány de Schomberg, de Bordeaux, de Saint-Chaumont a le Hallier; vzal jsem je na oběd do la Saussaye, kam přijel pan strážce pečetí. Drželi jsme tam radu.

V pondělí 31. mě přijel navštívit pan nuncius[16]; vzal jsem ho na projížďku po zemi i po moři.

Blokáda se utahuje: zběhové, vyzvání heroldem, Buckinghamova smrt (srpen–září 1628)

Srpen. – V úterý prvního dne srpna chtěli někteří hugenoti z kraje dopravit do města přes mé linie třicet pytlů mouky; ale byvše odkryti, utekli a pytle nechali.

Pánové arcibiskupové z Aix a z Bordeaux přijeli obědvat ke mně.

Ve středu 2. jsme jeli držet radu do la Saussaye.

Pan de Montbazon přijel na břeh u naší hráze podívat se, jak se do moře sází devět strojů du Plessis.

[12] Ulysse de Salis, druhý syn plukovníka Herkula de Salis, byl roku 1623 podplukovníkem pluku svého staršího bratra barona Rudolfa de Salis a roku 1625 plukovníkem téhož pluku, který Francie vydržovala ve Valtelině. Vyznamenal se při každé příležitosti a roku 1641 se stal polním maršálem. Listiny k postavení kompanie dvou set Graubündenů u pluku švýcarské gardy mu maršál de Bassompierre vydal 15. června toho roku.

[13] Louis Gouffier, vévoda de Roannez, syn Gilberta Gouffier, vévody de Roannez, a Jeanne de Cossé, dámy de Gonnor, byl guvernérem Poitiers. Zemřel 16. prosince 1642.

[14] Bezpochyby François de Crussol, pozdější vévoda d'Uzès, nejstarší syn Emmanuela de Crussol, vévody d'Uzès, a Claude d'Ebrard, dámy de Saint-Sulpice. Zemřel 14. července 1680.

[15] Hráz byla tou bouří velmi poškozena, zvláště na straně Fort-Louis (*Mervaultův deník*).

[16] Papežským nunciem byl tehdy Jean François z hrabat Guidi di Bagno, syn Fabricia, markýze de Montebello, a Laury Pompeie Colonny, povýšený roku 1627 na kardinála. Narodil se v červenci 1565 a zemřel 24. července 1641.

Ve čtvrtek 3. posadili dalších devět strojů.

Král se vrátil ze Surgères.

V pátek 4. držel král velkou radu o návrhu, který podal Schomberg — dobýt La Rochelle útokem —, a ten byl zamítnut. Král v té radě mluvil velmi dobře, a pan kardinál také.

V sobotu 5. jsem jel, dobře doprovázen, pozdravit pány z pařížské účetní komory, ubytované v Angoulins, a potom jsem jel obědvat do la Saussaye k panu kardinálovi, jehož jsem provázel do Aytré, kde se držela rada; na jejím konci měli pánové z komory slyšení a po nich provensálští vyslanci, kteří mluvili ústy pana arcibiskupa z Aix.

Večer ke mně přišel ten kapucín, syn nebožky královny Markéty a Chanvallonův, jménem otec Archange, a napovídal mi množství nepatřičností.

V neděli 6. přijel pan kardinál obědvat ke mně a potom odjel na lodě.

V pondělí 7. jsem konal své obvyklé práce[17].

V úterý přijeli obědvat ke mně pánové de Bordeaux a de Canaples.

Ve středu 9. jsem byl v la Saussaye.

Ve čtvrtek 10. se u Saint-Martin-de-Ré objevilo pětatřicet holandských lodí, které nám daly poplach.

V pátek 11. jsem jel obědvat do la Saussaye a potom k radě do Aytré ke králi. Večer posadili několik strojů.

V sobotu 12. jsem byl v la Saussaye, kam přijel král držet radu.

V neděli 13. jel král do Surgères.

V pondělí 14. vyšlo padesát vojáků z města směrem k pevnosti Sainte-Marie a žádali, aby se mnou mohli mluvit: chtěli se vzdát a přivést s sebou ještě dalších dvě stě se dvěma kapitány. Odmítl jsem je však[18].

V úterý 15., na den Panny Marie, jsem vykonal zpověď a přijímání.

Posadili stroj na hrázi.

Množství rochelských vojáků mě dalo znovu žádat, aby mohli vyjít; ale marně.

Ve středu 16. mi bylo přikázáno poslat ještě jednou herolda, aby vyzval město, ať se vzdá králi; nechtěli ho však vyslechnout.

Ve čtvrtek 17. mi byl od těch z La Rochelle poslán jeden měšťan, aby se omluvil, že nemohli herolda vyslechnout.

Přijel jsem k pevnosti de Beaulieu přijmout pány z komory, kteří přijížděli obědvat ke mně. Dal jsem všude, kudy procházeli, nastoupit do zbraně, zavedl jsem je na hráz a potom jim vystrojil krásnou hostinu; pak jsem je zavedl k Chef-de-Bois, dal vypálit salvu ze všech děl, na niž odpověděla flota, a potom jsem je zavedl k Port-Neuf a do pevnosti, kde na ně čekaly mé kočáry, aby je odvezly. Vystrojil jsem jim krásnou svačinu.

V pátek 18. jsem byl nemocen a zůstal doma.

V sobotu 19. přijeli obědvat ke mně pan de Nemours a markýz de Nesle.

Pánové z bordeauxského parlamentu mě přijeli pozdravit jménem svého parlamentu.

[17] Viz Dodatek XV.
[18] To odmítnutí bylo důsledkem přijatého rozhodnutí nedobývat La Rochelle útokem.

V neděli 20. jsem projel přes la Saussaye a potom přijel obědvat ke Schombergovi, jenž hostil účetní komoru. Odtud jsem jel navštívit strážce pečetí.

Při návratu mě jeden voják z města žádal, aby se mnou mohl mluvit o samotě; dal jsem ho napřed prohledat a našli u něho pod kabátcem skrytou nataženou kapesní pistoli. Poslal jsem ho zpátky, aniž jsem mu chtěl ublížit.

V pondělí 21.[19] se několik rochelských vojáků pokusilo probít našimi liniemi a utéct a zabili jednu naši hlídku; ale pomstili jsme se jim dobře.

Posadili do moře stroj du Plessis.

V úterý 22. jsem jel navštívit pana kardinála, který odjížděl od vojska do Chastelier-Barlot[20].

Ti z města mi dali troubit na vyjednávání; dal jsem však po trubači střílet, podle rozkazu, který jsem o tom měl.

Ve středu 23. přijeli na nocleh ke mně Canaples, Fontenay, Rambures a jiní velitelé z královy strany.

Ve čtvrtek 24. jsme zrána posadili do moře stroj. Potom jsem přejel kanál a přijel obědvat k Saint--Chaumontovi. Odtud jsem jel do La Jarne[21] navštívit strážce pečetí a potom do La Jarrie k pánům vyslaným z parlamentů toulouského a bordeauxského.

V pátek 25. mi pan hrabě, který přijel k vojsku den předtím[22], vzkázal, že přijede obědvat se mnou. Jel jsem k němu na hráz u Coreilles, a když jsem mu vzdal poklonu, vzal jsem ho [do své galioty na svou stranu. Vzal jsem ho][23] k Chef-de-Bois; a když mi potom prokázal čest a pooběd val u mne, doprovodil jsem ho až za hranice svých úseků.

Pánové z toulouského parlamentu mě přijeli navštívit.

Večer jsme vykonali generální salvu k svátku svatého Ludvíka.

V sobotu 26. posadili na hráz stroj.

V neděli 27. jsem jel na palubu ke komturu de Valençay.

V pondělí 28. jsem vystrojil hostinu pánům de Schomberg, de Vignolles, Marillakovi, de Castille, Marionovi[24], de Castelbayard a jiným.

V úterý mě přijel navštívit pan de Châteauneuf.

Ve středu 30. přijeli obědvat ke mně pan prezident de Flesselles[25] a tři další mistři účtů.

Toho dne došlo k rozmíšce mezi markýzem d'Effiat a Châteauneufem.

Ve čtvrtek, posledního dne srpna, jsem dal pospíšit s naší hrází, co jsem mohl.

Září. – V pátek prvního dne září byla na moři silná bouře od západního větru, který se obrátil v jihozápadní.

V sobotu 2. bouře stále pokračovala a ustala až k večeru.

---

[19] V předloze stojí „v pondělí 2."; neděle byla 20., pondělí tedy 21.

[20] Le Châtelier, kanton Pouzauges, okres Fontenay-le-Comte, departement Vendée.

[21] La Jarne, ves v kantonu La Jarrie, okres La Rochelle, dvě míle jihovýchodně od města. La Jarrie leží o míli dál týmž směrem.

[22] Po intrikách kolem Monsieurova sňatku se slečnou de Montpensier se hrabě de Soissons odebral do Itálie. Nyní se vracel, ne bez toho, že by vzbudil jisté obavy ze spojení s vévodou de Rohan.

[23] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[24] Pan Marion, pozdější mistr žádostí, prezident velké rady a generální kontrolor financí, byl synem generálního advokáta Simona Mariona. Jeho sestra se provdala za Antoina Arnaulda.

[25] Jean de Flesselles, pán de Bregy, byl v letech 1626 až 1649 prezidentem účetní komory.

Rochelané požádali Corbevilla, aby s nimi promluvil[26].

V neděli 3. jsem jel do Angoulins rozloučit se s pány z účetní komory. Odtud jsem jel navštívit strážce pečetí, potom Châteauneufa, a obědvat k Schombergovi s Effiatem, s nímž jsem se srovnal. Hráli jsme celý den primero.

Totéž jsme dělali v pondělí 4. u pana de Castille, kde společnost obědvala. Předtím jsem se zastavil u pana de Châteauneuf.

V úterý 5. přešel pan hrabě v mé galiotě na Ré.

Arnauld vyšel z La Rochelle[27] a jel k panu kardinálovi.

Zajal jsem rochelského špeha, který nesl dopisy těm z Montaubanu, a dal jsem ho oběsit.

Toho dne jsem vykonal generální přehlídku vojska.

Ve středu 6. jsem obhlédl všechny své práce.

Ve čtvrtek 7. jsem jel za panem kardinálem do Marans a potom jsem ho dovezl do la Saussaye.

V pátek 8., na den Panny Marie, přivedl Arnauld k panu kardinálovi dva vyslané z La Rochelle, z nichž jeden se jmenoval Rifaut a druhý Journault[28].

V sobotu 9. přešli na Ré pánové de Castille a de Dreux[29] s jeho ženou, obědvavše u mne.

V neděli 10. se král vrátil ze Surgères. Jel jsem za ním do Aytré.

V pondělí 11. jsem jel za panem kardinálem do la Saussaye a ten mě vzal k radě do Aytré. Cestou zpátky jsem se převrhl.

V úterý 12. mě král znovu povolal, abych přijel k radě.

Ve středu 13. přišla zpráva o Buckinghamově smrti[30].

Jel jsem znovu do Aytré rozloučit se s králem, jenž odjížděl do Surgères. Odtud jsem jel do Grolaud[31] navštívit pana hraběte a potom za panem kardinálem.

Ve čtvrtek 14. mě přijel navštívit Senneterre; provedl jsem ho po všech našich pracích.

V pátek 15. jsem jel vykonat přehlídku Švýcarů mezi aytréským úsekem a mým. Přijeli tam pánové d'Angoulême, d'Alais, de Schomberg, de Vignolles, de Saint-Chaumont a Toiras. Dal jsem provést různé obraty a sestavy, které shledali velmi krásnými. Plukovník Greder složil svou první přísahu[32], a rovněž tak kapitáni Hessy[33], Reding[34] a Salis. Odtud jsem jel obědvat k Schombergovi.

V sobotu 16. přijel obědvat ke mně pan de Nemours a potom přešel s Toirasem na mé galiotě na Ré.

V neděli 17. jsem byl v la Saussaye. Pan de Nemours se vrátil na nocleh ke mně.

---

[26] Arnauld de Corbeville už 28. srpna využil návštěvy u Cognské brány, kterou vykonal u svého švagra pana de Feuquières, zajatého v La Rochelle, aby prohodil několik slov s komisaři pověřenými té návštěvě přihlížet (*Mervaultův deník*).

[27] Arnauld měl pod novou záminkou třetí rozmluvu u Cognské brány s vyslanými z města.

[28] Advokát Jacques Rifaut a Jean Journault, který byl předešlého roku jedním z městských konšelů, byli už pověřeni několika posláními. Toto jednání zůstalo bez výsledku.

[29] Jean de Dreux byl generálním prokurátorem u účetní komory.

[30] Vévoda de Buckingham byl zavražděn v Portsmouthu 23. srpna starého stylu, tedy 2. září nového, právě když chystal flotu na pomoc La Rochelle; zprávu dostal tábor jedenáctý den poté. Bassompierre s ním strávil celé své anglické vyslanectví na podzim 1626 (kapitola V).

[31] Grolaud, místo na cestě do Niortu, nedaleko za Dompierre.

[32] Jako plukovník pluku švýcarské gardy. Úřad byl uprázdněn od smrti Fridolina Hessyho v listopadu 1626; Jean-Ulrich Greder jej zastával do roku 1633.

[33] Jean-Melchior Hessy, syn plukovníka Fridolina Hessyho, držel kompanii Hessy od toho dne až do své smrti roku 1640.

[34] Wolfgang-Theodorich Reding de Biberegg, syn Jindřicha Redinga de Biberegg, jenž držel kompanii Reding v letech 1620 až 1628, získal tu kompanii odstoupením svého otce.

V pondělí 18. byli u mne na hostině pánové d'Angoulême, d'Alais, d'Effiat, de Marillac, de Bautru, de la Vrillière a jiní a odtud přešli na Ré.

V úterý 19. jsem byl v la Saussaye.

Ve středu 20. jsem dal začít práci na mořské linii směrem k La Rochelle.

Ve čtvrtek 21. mě pan kardinál poslal pozvat k radě.

V pátek 22. mě přišlo navštívit velké množství lidí.

Dal jsem pospíšit se svými pracemi na zprávu, kterou jsme měli o velkých anglických přípravách.

V sobotu 23. — Saint-Chaumont dostal předešlého večera poblíž pevnosti Tasdon mušketovou ránu — jsem ho jel navštívit.

Zajali jsme odpadlého kněze, který vycházel z La Rochelle; dal jsem ho oběsit. Odtud jsem jel obědvat k panu de Châteauneuf.

V neděli 24. jsem jel obědvat a hrát primero k panu kardinálovi.

Posadili do hráze dva stroje du Plessis.

V pondělí dali znovu posadit do moře další dva stroje.

Dal jsem oběsit jednoho špeha a tři další dal losovat kloboukem; jeden z nich byl oběšen také.

V úterý 26. jsem jel obědvat do la Saussaye se svými dvěma polními maršály a potom hrát primero.

Ve středu 27. nás pan kardinál na zprávy přišlé z Anglie svolal k radě na břehu hráze u Coreilles k Marillakovi.

Poslední anglická flota a námořní boj (konec září – říjen 1628)

Ve čtvrtek 28. se Angličané objevili na dohled od ostrova Ré, o čemž nás zpravila znamení, a večer jsme mohli rozeznat jejich plachty u Fosse de Loix[35]; mohlo jich být všeho všudy sedmdesát lodí. Noc jsem strávil u Chef-de-Bois.

V pátek 29. se Angličané dali do plachet, ač s malým větrem, a přiblížili se k zátoce u Cou-de-Vache a k Plombu. Nastoupili jsme do zbraně; ale protože vítr nebyl takový, aby jim dovolil velký výkon, dal jsem se vrátit k práci na hrázi. Potom jsem jel vstříc panu kardinálovi, který přijel obědvat ke mně, a sedl jsem si do jeho kočáru. Dělová rána z města mu naplnila kočár zemí.

Po obědě mi král vzkázal, že se přijede ubytovat do mého úseku, ale že tam neposílá žádné ubytovatele, a že ho mám ubytovat podle své vůle. Učinil jsem to, a tak dobře, že jsem kromě jeho sedmi úřadů, jeho komory, jeho šatny, jeho tělesné gardy a dalších potřebných osob ubytoval ve svém úseku v Laleu i jeho mušketýry na koních, jeho lehkou jízdu, jeho gardisty a přes dvanáct set šlechticů, nepočítaje prince a velmože. Krom toho jsem dal střechu šesti gardovým kompaniím a třem švýcarským nad ty tři, které tam už byly, a přijal a hostil jsem tu společnost tak a bez zmatku, že se tomu každý podivil. Také jsem vydával osm set escu denně po celou dobu, co tam král pobyl, a bylo to pět týdnů.

Nepřátelé se přiblížili k Plombu; král je jel obhlédnout. Přibylo jim ještě asi patnáct lodí. Dal jsem všem svým úsekům nejlepší pořádek, jaký jsem mohl, zesílil jsem stráže a celou noc jsem nepřestal objíždět břeh u Plombu.

V sobotu, posledního dne září, jel král na břeh podívat se, jak si Angličané počínají; ti se nehnuli ze svého místa a čekali na příliv. Odtud jsem ho zavedl k baterii u Chef-de-Bois, kde nalezl třicet děl v dobrém stavu k tomu, aby nadělala hluk. Uznal za dobré nechat mezi Chef-de-Bois a Port-Neuf připravit ještě

[35] Fosse de Loix je zátoka lemující jednu stranu ostrova Loix.

dvě baterie, aby se do nich děla mohla postavit; tam potom jel a odtud až na konec mé hráze, kterou shledal v tak dobrém pořádku, a v kanálu tolik strojů, potopených lodí a jiných překážek, že usoudil, že Angličané nemohou nic zmoci.

Po obědě se u Antiošské úžiny objevilo šestnáct velkých lodí a ještě patnáct, které se toho dne připojily k flotě, takže jich bylo všeho všudy blízko sto dvacet plachet. Ti z floty se dali ke druhé hodině do plachet a připluli mezi Chef-de-Bois a Sablanceaux[36]. Viděli celý ten břeh opevněný a obsazený vojenským lidem a vystřelili tam bez jakéhokoli účinku několik ran z děl. Zato byli při průjezdu poblíž Chef-de--Bois dobře pozdraveni více než dvěma sty dělovými ranami, což je přimělo držet se co nejblíž Ré. Odpluli zakotvit do Antiošské úžiny s těmi šestnácti velkými loděmi, na témž místě jako flota, která přišla v květnu.

Celou noc jsem byl na koni, abych všude dal rozkazy.

Pánové hrabě, de Nemours, de Harcourt[37], de la Valette a několik dalších se přijeli ubytovat zase ke mně do Laleu a nalezl jsem pro ně střechu. La Rochefoucauld přijel téhož večera s třiceti šlechtici, které jsem ubytoval rovněž.

Říjen. – V neděli prvního dne října připlulo k anglické flotě ještě sedm nebo osm lodí. Po obědě se daly do plachet a čekaly na příliv, aby k nám připluly; ale vítr je opustil. Naše pozemní vojsko bylo postaveno do bitevního pořádku; pánové d'Angoulême a de Schomberg učinili totéž na straně od Coreilles, kde měli umístěno dvacet děl. Dal jsem je stáhnout, vida, že se nepřátelé nemohou přiblížit.

Do královského úseku přijelo ještě nesmírné množství šlechty; někteří tam nalezli střechu, jiní si ji vzali v Nieulu, v Lagordu, v L'Houmeau, v Lauzières, v Saint-Xandre[38] a v mých pevnostech a reduttách, jak nejlépe mohli.

V pondělí 2. jsem byl od tří hodin ráno u Chef-de-Bois; ale vítr byl při ranním přílivu protivný. Nepřátelé poslali s přílivem jakési zápalné stroje, aby nám spálili lodě; nezpůsobily však žádný účinek, ačkoli jich vyslali až deset.

Byl jsem celou noc na nohou, a v úterý 3. října v pět hodin ráno, jak se začínalo rozednívat, jsme zpozorovali, že se Angličané chystají k nám vyplout — což jsem tušil už přes dvě hodiny předtím podle luceren bárek jezdících k lodím a zpět. Byl jsem u Chef-de-Bois a poslal jsem se vší pílí l'Isle-Roueta dát o tom zprávu králi a svého synovce de Bassompierre k panu kardinálovi, jenž se předešlého večera přijel ubytovat do mého úseku. Byl jsem na břehu co nejblíže naší flotě, abych viděl, jaký pořádek drží, a zvěděl, mohu-li jim v něčem nebo lidmi pomoci.

Valençay mi poslal svého bratrance de l'Isle, aby mě ujistil, že — ač je vítr, který jim byl protivný, trochu mate — se anglické floty nebojí, a abych také hleděl dát střílet tak, aby dělové rány neobtěžovaly jejich lodě. Zařídil jsem, aby zaujali své místo o něco dozadu, aby měly mé baterie krásnější hru. Pan de la Rochefoucauld zůstal pořád se mnou; velmi dobře posoudil nepřátelské úmysly a byl mi velmi dobrou a užitečnou oporou. Zároveň jsem dal našim oddílům tlouci na pochod a nechal jsem le Hallier, aby jim velel a vedl je na břeh, kde je pan vévoda de la Valette, generální plukovník pěchoty[39], držel ve velmi dobrém pořádku a čekal, až bude kde přiložit ruku.

Král a pan kardinál dorazili vzápětí a anglické vojsko, sestavené do tří řad, přišlo — přední stráž, která lavírovala několikrát, aby chytila vítr — konečně k půl osmé na dostřel děl naší floty a obou hrotů; potom, obracejíce bok, vypálili všechna děla z jedné strany, a když se otočili, učinili totéž z druhé strany. Když

[36] Bassompierre píše *Saint Blansay*.

[37] Odet de Harcourt, hrabě de Croisy, pátý syn Pierra de Harcourt, markýze de Beuvron, a Gillonne de Matignon, byl polním mistrem pěšího pluku, který se účastnil obléhání La Rochelle. Zemřel v listopadu 1661 ve věku sedmapadesáti let.

[38] Saint-Xandre, ves severovýchodně od La Rochelle, na cestě do Esnandes. Zámek la Sauzaie, kde kardinál de Richelieu obyčejně bydlel, ležel na území Saint-Xandre.

[39] Vévoda de la Valette byl roku 1610 opatřen úřadem generálního plukovníka francouzské pěchoty jako nástupce svého otce vévody d'Épernon, v jehož prospěch byl ten úřad povýšen na úřad koruny.

to každá loď vykonala, ukázala záď a vracela se tam, odkud vyplula; a poté, co přední stráž vypálila svou salvu, učinily totéž jejich střed i zadní voj, a vraceli se třikrát týmž způsobem. My jsme přitom na své straně nespali.

Neboť kromě toho, že je naše námořní vojsko bez ustání ostřelovalo, měl jsem na Chef-de-Bois čtyřicet kusů děl, které dělaly krásnou muziku a byly velmi dobře obsluhovány. Na straně od Coreilles jich bylo pětadvacet a vykonaly také velmi dobře svou povinnost po ty dvě a půl hodiny, co ta slavnost trvala a při níž bylo z jedné i z druhé strany vypáleno nejméně pět tisíc ran z děl. Král byl v baterii u Chef-de-Bois, kde mu přes hlavu přelétlo více než tři sta dělových ran, které dopadaly ještě víc než tři sta kroků za ní. Jak moře ustupovalo, ustoupili i nepřátelé — bylo to kolem desáté —, a my potom s jistotou, že nám Angličané neublíží, ani naší flotě, která byla velmi odhodlána je dobře přijmout. Nepřátelé ještě vrhli několik těch zápalných strojů, které plavou po vodě a jimž říkají létající mina, bez jakéhokoli užitku — a nic lepšího nesvedla ani loď plná ohňostrojů, od níž čekali divy a která shořela dřív, než se dostala k naší flotě.

Nepřátelé podle vlastní zprávy ztratili v té šarvátce na svých lodích blízko dvě stě lidí a několik lodí zůstalo dělovými ranami ze země silně otlučeno; my jsme jich ztratili jen sedmadvacet. Získali jsme také dvě nepřátelské šalupy a třetí, kterou dělová rána potopila, a byl jim zabit i jeden z nejlepších námořních kapitánů. Z našich sedmadvaceti mrtvých byli čtyři zabiti u Coreilles ranou z děla vypálenou z města[40], která doletěla až tam, což se pokládalo za div; neboť nikdy dělová rána z města nedostřelila tak daleko. I ti z města vykonali svou povinnost a stříleli po nás, ale s velmi malým užitkem — kromě té rány, která zabila Des Friches a tři další, totiž Brélise-Pienna, du Laca, komisaře dělostřelectva, a levobočného bratra pana de Vignolles.

Po obědě byl ještě poplach od Angličanů, kteří dělali, že se chystají vyplout; ale nepřipluli.

Z králova rozkazu jsem vypravil jednoho ze svých lidí jménem Casemajor ke královnám; král jim o tom, co se ráno stalo, napsal[41].

Noc byla z jedné i z druhé strany pokojná; ale ve středu 4. října se nepřátelé za rozbřesku chystali znovu a týmž způsobem jako předešlého dne, až na to, že admirálská a viceadmirálská ramberga se nehnuly, protože neměly dost vody, aby se přiblížily, a zůstaly s loděmi naloženými potravinami. Lavírovali stejně, dokud nebyli na půl dostřelu děla, a pak se šarvátili týmž způsobem jako předešlého dne, podle mého však ne tak čile, a velmi se báli našich děl ze země.

Vítr mezitím dovolil naší flotě zaujmout výhodnější místo než předešlého dne.

Nepřátelé na nás poslali devět branderů a jednu loď s minou; ale naše šalupy jim na milost dělových ran vyjížděly vstříc a daly je unášet ke srázu u Chef-de-Bois, aniž mohly způsobit jakoukoli škodu. Potom se stáhli jako předešlého dne a večer se chystali a dělali, že se vracejí k boji jako předtím; ale rozmysleli si to.

Rochelané, kteří byli v anglickém námořním vojsku, žádali, aby s námi mohli mluvit; l'Isle pro ně jel v mé galiotě. Byli dva, vyslaní od ostatních, a jmenovali se Friquelet a Lestreille. Vzal jsem je při vylodění do svého kočáru a zavezl k panu kardinálovi, který je krátce nato poslal zpátky, protože nemluvili o ničem jiném než o tom, že chtějí vejít do La Rochelle a vidět, v jakém je stavu, aby to přišli svým povědět — a to byl nezdvořilý požadavek.

Noc jsem strávil u Chef-de-Bois.

Zajali jsme toho špeha Tavarta, který už byl dvakrát v našich rukou a utekl, čímž upadl velký probošt de la Trousse[42] v nemilost; a ze strachu, aby neutekl potřetí, jsem ho nazítří, ve čtvrtek 5., dal oběsit.

[40] Z věže svatého Mikuláše.

[41] Ta zpráva byla hned vydána pod názvem *Relation du grand combat naval faict devant la Rochelle, le troisiesme octobre 1628, envoyée par le Roy a la Reyne mere de Sa Majesté* (Paříž, u Anthoina Vitraye, 1628).

[42] Sébastien le Hardy, pán de la Trousse, velký probošt královského dvora.

Pak jsem jel podat králi zprávu o tom, co se v noci stalo, a že při větru, který vane, nemohou Angličané k nám. Po obědě držel radu a večer přijel Monsieur, jeho bratr, s třiceti šlechtici, které jsem musel uložit, ubytovat a vydržovat.

V noci jsem objížděl břeh.

V pátek bylo moře rozbouřené a vítr zůstal Angličanům protivný; celou noc jimi zmítala bouře.

V sobotu 7. se utišila; ale celý den pršelo a vítr byl pro nás.

Monsieur obědval i večeřel pořád u mne.

V neděli 8. byl vítr týž, což přinutilo Angličany zůstat na kotvách.

Posadili jsme na hráz ještě dva stroje; pracovalo se na ní bez ustání. Launay-Razilly[43] položil také napříč proudem hráze palisádu z lodních stěžňů.

Přijel pan de Chevreuse a ubytoval jsem ho.

V pondělí 9. jsem ráno zavedl Monsieura na hráz a ten mě prosil, abych mu řekl, co král soudí o jeho sňatku s princeznou Marií a co mi o tom říká. Řekl jsem mu, že se mnou o tom nikdy nemluvil. Odvětil mi: „Je možné, aby vám, když s vámi mluví bez ustání jako teď, o tom neřekl nic?" Řekl jsem mu, že měl v té době kvůli mému úřadu tolik věcí, které mi musel říci, že mu jich ještě mnoho zůstávalo na hrotu pera, a že teď, když má král před sebou Angličany a za sebou Rochelany, je jeho nejmenší starostí starost o jeho sňatek. Monsieur to řekl panu vévodovi de Bellegarde a prezidentu le Coigneux, a ti, přejíce mi zle, řekli královně matce, že jsem Monsieurovi řekl, že nejmenší starostí králových je jeho sňatek a že je mu lhostejný. Královna matka se na mne za to tak rozdurdila, že se mnou rok nepromluvila.

Angličané neměli příznivý vítr, aby k nám připluli. Král jel štvát zajíce. Přijel maršál d'Estrées[44] a ubytoval jsem ho.

V úterý 10. byl vítr Angličanům zase protivný. Přijeli pan kardinál de la Valette a maršál de Saint-Géran.

Ve středu 11. byla u Oléronu zajata anglická bárka; lidi z ní přivedli ke králi[45].

Ve čtvrtek 12. vítr pokračoval týž.

Přijeli pánové de Montbazon a princ de Guémené a ubytoval jsem je.

Angličané poslali šalupu, aby si vyžádali své zajatce a glejt pro Montagua[46], aby mohl přijet k panu kardinálovi; bylo mu to povoleno.

Monsieur, bratr králův, toho dne onemocněl.

V pátek 13. byli po dohodě posláni zajatci zpátky z jedné i z druhé strany.

Rada se držela.

Monsieurova nemoc pokračovala; král ho jel navštívit.

V sobotu 14. přijel Montagu mluvit s panem kardinálem.

Vítr byl anglický; ale nezvedli kotvy.

Monsieurovi pustili žilou.

[43]Claude de Rasilly, pán de Launay, syn Françoise de Rasilly a Marie de Clermont-Toury, byl velitelem na ostrově Oléron a náčelníkem eskadry. Později se stal viceadmirálem francouzských námořních vojsk.

[44]Markýz de Cœuvres se stal roku 1626 maršálem d'Estrées.

[45]Táž zmínka týmiž slovy je v *Mervaultově deníku*, vydání z roku 1671.

[46]Walter Montagu, druhý syn Henryho Montagu, lorda Montagu, hraběte z Manchesteru, a jeho první ženy Catheriny Spencer, byl nedávno zatčen v Lotrinsku uprostřed diplomatického poslání a z rozkazu kardinála de Richelieu několik měsíců držen v Bastile. Později přestoupil ke katolictví, stal se opatem u Saint-Martin de Pontoise a zemřel ve Francii roku 1670.

Král se jel projet k Port-Neuf a vystřelili na něho z La Rochelle dvě dělové rány, které dopadly dosti blízko.

V neděli 15. se Montagu vrátil obědvat k panu kardinálovi.

V pondělí 16. jsme s panem kardinálem přijeli na palubu ke komturu de Valençay, kam dorazil i Montagu. Pan kardinál s ním vstoupil na mou galiotu a ukázali jsme mu hráz a všechny stroje, které přetínaly kanál. Podivil se našemu dílu a dosvědčil nám, že kanál prorazit nelze.

Monsieur ve své nemoci pokračoval a vzal léčivo; pan kardinál odjel do la Saussaye.

V úterý se z la Saussaye vrátil.

Poslali mi rochelského tambora s žádostí, aby jeden Rochelan mohl jet k anglickému vojsku a že potom budou mluvit o tom, že se vzdají; ta strana však nebyla přijata[47].

Monsieur se uzdravil.

Ve středu 18., když moře ubývalo[48] a vítr byl protivný a vše bylo v královském vojsku dobře zřízeno jak na této straně kanálu, tak na oné, odjel král na několik dní se zotavit do Surgères. Jel jsem ho provázet až do Périgny; potom jsem jel navštívit pana de Beauclerc[49] a odtud pana de Herbault, který ztratil ženu[50], a potom raněného Saint-Chaumonta. Odtud jsem se vrátil do svého úseku, kde jsem měl pořád ještě přes pět set šlechticů a množství princů.

Beaulieu-Persac projel s malou lodí skrz anglickou flotu, což jim dalo poplach a přimělo je vyplout — a oni nám jej dali zase a přiměli nás nastoupit do zbraně. Nepřátelé zajali jednu naši bárku u Cou-de--Vache.

Ve čtvrtek 19. odjel Monsieur do Niortu. Jel jsem ho provázet; potom jsem přijel do la Saussaye, kde nám pan kardinál vystrojil hostinu — panu kardinálovi de la Valette, de Chevreuse, d'Angoulême, d'Alais, de Bellegarde, de Montbazon a mně.

Té noci vložili několik pytlů prachu do bytu rochelského starosty jménem Guitton.

Nepřátelé zajali u Cou-de-Vache ještě jednu bárku.

V pátek 20. se anglické šalupy a naše celý den šarvátily.

V sobotu 21. jsme v noci, při návratu přílivu, poslali do anglického vojska čtyři brandery; ale zapálili je tak brzy, že nezpůsobily žádný účinek.

V neděli 22. nás pan kardinál pohostil znovu, tytéž, které hostil tři dny předtím.

Vzdání města a králův vjezd (konec října – listopad 1628)

Francouzi z anglického vojska poslali tambora, aby mě požádali o glejt pro vyslané, které chtěli poslat k panu kardinálovi; poslal jsem jim ho teprve nazítří, v pondělí 23., kdy se Angličané kolem deváté hodiny ranní dali do plachet a připluli chytit vítr nad naše vojsko, které zůstalo na kotvách, ale nezapomnělo vypálit množství ran z děl, jako i my z našich hrotů u Chef-de-Bois a u Coreilles. Z jedné i z druhé strany bylo za dvě hodiny vypáleno přes dva tisíce dělových ran a poslali na nás ještě pět branderů. Ke konci dorazil pan kardinál a zastihl tam pány kardinála de la Valette a de Chevreuse.

[47] Následující noci se jeden obránce La Rochelle jménem Chardaveine pokusil přejít naše linie; mušketová rána do ramene ho přinutila vrátit se do města.

[48] Tj. při ubývajícím přílivu.

[49] Charles le Beauclerc, baron d'Achères a de Rougemont, syn Jeana le Beauclerc, pokladníka mimořádných válečných výdajů, byl 24. ledna 1623 učiněn intendantem financí a 5. února 1624 státním sekretářem na místo pana de Puisieux. Zemřel roku 1630.

[50] Pan d'Herbault byl ženat s Claude Gobelin.

Večer přivezli l'Isle a Treuillebois[51] v mé galiotě vyslané od Rochelanů, kteří byli u anglické floty, a já jsem jim poslal svůj kočár, aby je dovezl do la Saussaye, zatímco jsem jel tryskem k pevnosti La Fond mluvit s vyslanými z La Rochelle, jichž bylo šest a kteří žádali o vyjednávání. Dal jsem to vzkázat panu kardinálovi a on mi přikázal, abych mu je přivedl, což jsem v tu hodinu učinil, a téměř zároveň, kdy můj kočár přivážel ty z moře. Pan kardinál je dal uvést do pokoje, kde bydlel pan de Bordeaux, a krátce nato dal do své galerie uvést vyslané z námořního vojska. Potom, když u něho byli pánové de Schomberg, Bouthillier[52] a já, dal vejít těm, kdo přicházeli z moře, a dal jim slyšení. Řekli mu v podstatě, že ho prosí, aby jim dovolil vidět ty z La Rochelle, a že jsou si jisti, že až s nimi promluví, vrátí se k své povinnosti. Potom byli připuštěni ti z La Rochelle; ti žádali, aby jim bylo dovoleno poslat ke svým, kteří byli u anglického vojska, a že pak vydají město do rukou královských, prosíce velmi poníženě pana kardinála, aby jim zjednal nějaké snesitelné podmínky. Na to jim pan kardinál odpověděl, že slíbí--li mu, že s nimi nebudou mluvit, ukáže jim vyslané z floty; a když mu to slíbili, odešel pan kardinál do své galerie a řekl oněm dvěma vyslaným z lodí, že ujistí-li ho, že nebudou s Rochelany mluvit, dá jim je v tu hodinu spatřit. Když se na tom shodli, zavedl je do svého pokoje, kde byli s námi. Pozdravili se zdálky s takovým úžasem, že to byla krásná podívaná; potom je dal zase odvést do galerie. Tu nabídli, že se vrátí k poslušnosti králově, a prosili pana kardinála, aby jim zjednal jeho milost; on jim to slíbil a řekl jim, že král odjel na osm dní na projížďku a že s ním po jeho návratu promluví. Nato jeden z vyslaných vykřikl: „Jakže, Monseigneure, za osm dní? V La Rochelle není z čeho žít tři!" Tu k nim pan kardinál promluvil vážně a ukázal jim stav, do něhož se dostali; že je však přiměje krále k nějakému milosrdenství. A v tu hodinu jim sepsal články, aby je donesli do La Rochelle, o nichž řekli, že je jistě přijmou. Tak se vrátili, a ti z lodí také; ti dostali dovolení promluvit se svými druhy a prosit je, aby je zahrnuli do dohody, což pan kardinál pod královou libostí povolil. Potom jel do Grolaud navštívit nemocného pana de la Trémoille.

V úterý 24. poslal pan kardinál dát Jeho Veličenstvu zprávu o tom, co se s vyslanými stalo, a pozvat ho zpět do Laleu; to král učinil ve středu 25. zrána a Monsieur, jeho bratr, se vrátil z Niortu do Laleu hodinu po něm.

Ve čtvrtek 26. se vyslaní od Rochelanů, kteří byli na moři, vrátili poděkovat panu kardinálovi za milost, již jim jménem královým udělil, a ti z La Rochelle rovněž přijali podmínky, které jim byly navrženy.

Král se jel projet po moři ke své flotě.

V pátek 27. bylo všechno dohodnuto o vzdání La Rochelle.

Král se jel projet k Plombu.

V sobotu 28. dostali pánové de Marillac a du Hallier rozkaz podepsat články za krále, který je nechtěl podepisovat se svými poddanými; a my jsme to po něm také učinit nechtěli.

Král se jel v noci projet k Chef-de-Bois podívat se na anglickou flotu za velmi krásného počasí a velmi jasného měsíce.

V neděli 29. se Monsieur rozloučil s králem, aby se vrátil do Paříže; jel jsem ho doprovodit. Potom mě přišel Toiras prosit, abych svolil, aby jakožto guvernér Aunis přivedl vyslané z La Rochelle, až budou králi skládat pokoru. Řekl jsem mu, že všechny správy přestávají tam, kde jsou generální poručíci; že je jakožto polní maršál může jít s le Hallier vyzvednout a přivést mi je, a já že je představím panu kardinálovi a on králi. Bylo mu to líto, ale přijal ten důvod. Šel jsem je tedy vzít u vstupu do linií, když je polní maršálové Marillac a le Hallier jménem mým vyzvedli u Nové brány. Dal jsem je sesednout asi tři sta kroků od královského bytu, a zůstávaje na koni, vedl jsem je do Laleu; u vchodu do pokoje si je

[51]Théophile Vigier, pán de Treuillebois, sloužil, ač protestant, u královské floty. Přivážel Philippa Vincenta, kazatele, a Jeana Goberta.

[52]Claude Bouthillier, pán de Pont-sur-Seine, syn Denise Bouthilliera, advokáta pařížského parlamentu, a Claude Macheco, státní sekretář od 29. září 1628 na místo Potiera d'Ocquerre a superintendant financí roku 1642, zemřel roku 1651.

pan kardinál přišel vzít, aby je představil králi. Vrhli se mu k nohám a složili velmi pokornou pokoru. Král jim potom řekl několik slov a strážce pečetí obšírněji, a nakonec jim odpustil.

V pondělí 30. přijel král k pevnosti de Beaulieu podívat se, jak procházejí oddíly vstupující do La Rochelle, totiž jeho garda francouzská a švýcarská; potom se vrátil obědvat do Laleu a pak se jel projet kolem města od Nové brány až k Tasdonu a odtud se vracel po hrázích. Na té u Coreilles se pod ním propadl trám, a kdyby nebyl býval tak hbitý, aby se vrhl dopředu, šel by ke dnu moře.

V úterý 31. bylo velmi zlé povětří. Král se nehnul z Laleu. Pan kardinál de la Valette odjel do Paříže.

Listopad. – Ve středu prvního dne listopadu, na Všechny svaté, vykonal král v Laleu zpověď a přijímání; posluhoval jsem mu. Potom se dotýkal nemocných. Vykonal jsem zpověď a přijímání také.

Po obědě přijel k pevnosti La Fond a odtud ke Cognské bráně, kde mu pan kardinál předal klíče od města a potom lid, který k němu volal o milosrdenství. Pak vjel do města, maje bezprostředně před sebou pana kardinála samotného a před ním v jedné řadě pány d'Angoulême, de Schomberg a mne, potom polní maršály, la Curée a d'Effiat, po dvou; a v tom pořádku se šlo až k Sainte-Marguerite, kde měl otec Suffren kázání a po něm nešpory. Všechna děla ve městě, na hrotech i na moři vypálila. Potom se král vrátil do Laleu.

Pan de Chevreuse odjel.

Ve čtvrtek 2. vjel král ráno Novou branou, objel hradby a potom přijel do svého bytu. Po obědě se držela rada.

V pátek 3. dal král vykonat generální procesí a nesla se Nejsvětější svátost. Pánové d'Angoulême, d'Alais, já a Schomberg jsme nesli nebesa; pan de Luxembourg žádal, aby je jakožto vévoda a pair nesl před námi, ale neuspěl, ačkoli namítal, že to není válečný úkon, že válka skončila a že v čas míru jsou kladeni před nás; k tomu se nepřihlédlo.

Večer se Montagu vrátil z Anglie.

V sobotu 4. mě pan kardinál poslal pozvat na oběd a potom mi učinil návrh, abych dál velel vojsku a odvedl je do Piemontu na pomoc Casale[53]. Omluvil jsem se a řekl mu, že bych je při té příležitosti velet jel rád, ale že sto dvacet tisíc escu, která jsem při tom obléhání vydal, mě nutí jet napřed do Paříže urovnat své věci.

Jel mluvit s Montaguem do Marillakovy boudy v Coreilles.

Pan hrabě a pan de la Valette odjeli.

Hrál jsem s králem míčovou hru a jeho chytila dna v jedné noze.

V neděli 5. vstoupily do města do posádky pluky de Chappes, du Plessis-Praslin a de Castelbayard a gardy jim udělaly místo.

Král si dal pro svou dnu pustit žilou.

V pondělí 6. měl král dnu dál a zůstal na loži.

V úterý 7. byla na moři bouře od jihozápadu tak násilná, že na hrázích leccos rozlámala.

Král držel radu a potom mu znovu pustili žilou, jak pro dnu, tak pro vzkypění krve, které ho chytilo po celém těle.

Dali odvézt děla do Fouras[54] s pluky piemontským a de Rambures.

[53] Casale obléhal španělský guvernér milánského vévodství, který vpadl do Montferratu za součinnosti vévody savojského.

[54] Fouras, ves v okrese a kantonu Rochefort, departement Charente-Inférieure, na pobřeží táhnoucím se severně od ústí Charente.

Ve středu 8. přišly zprávy, že sedm lodí z anglické floty uvázlo pod Fouras a vzdalo se těm z Brouage, kteří na ně dali vojáky a sedláky, aby je hlídali. Pan kardinál odjel do Brouage.

Pohádal jsem se se Schombergem a panem d'Angoulême, za něž se král postavil; ale srovnali nás a jel jsem k Schombergovi na večeři.

Ve čtvrtek 9. dělali Angličané, že se chystají odplout; ale vítr jim byl protivný.

Dna krále neopouštěla.

Jel jsem znovu večeřet a hrát k Schombergovi a byla tam muzika.

V pátek 10. zapálili Angličané pět svých lodí a chtěli odplout; ale slabý vítr je zadržel.

V sobotu 11. odplula anglická flota před rozedněním, o dvaadvacet lodí menší, než přišla — kvůli branderům, uváznuvším lodím a těm, které zapálili.

V neděli 12. se král cítil dál nedobře.

U Tasdonu dali vybuchnout dvěma minám[55].

Rozpuštění vojska, bourání hradeb a odjezd (listopad–prosinec 1628)

V pondělí 13. jsem si dal pustit žilou. Pan kardinál se vrátil. Král vstal a zanechal městu potřebný řád. Všechna městská děla snesli na náměstí u hradu a bylo jich šestasedmdesát všeho druhu.

V úterý 14. dal král řád, jímž se měla řídit posádka, a přijel se podívat na přehlídku na náměstí u hradu.

Ve středu 15. se po obědě držela rada o rozpouštění a o pochodových trasách našich oddílů. Měl jsem znovu rozepři s králem kvůli vojenským lidem.

Jel jsem večeřet k Effiatovi.

Ve čtvrtek 16. mě král poslal pozvat do své úzké rady a řekl mi tam, že pro dobro své služby je třeba, aby dal rozbořit několik míst ve svém království, jako Saintes, Niort, Fontenay[56] a jiná; a došel až k citadele na Ré, o níž řekl, že je tak silná, že kdyby ji obsadil jeden ze dvou sousedních králů, bylo by pro něho téměř nemožné ji znovu dobýt, a že na tom ostrově Ré stačí k jeho hájení pevnost de la Prée. Že o tom se mnou chtěl mluvit proto, že to patří do úseku, který jsem měl, abych to Toirasovi navrhl a dal mu to schválit; a že mu chce dát dobrou náhradu. Záměr králův jsem schválil, ale řekl jsem mu, že je to věc, která má vyjít z vlastních úst Jeho Veličenstvu, a že pošle-li pro něho a řekne mu to, jsem si jist, že to přijme v dobrém. Tu pro něho poslali a král s ním promluvil. Dostal slib dvou set tisíc livrů, že mu bude zaplaceno, co mu náleží, že dostane náhradu za zbraně a střelivo, které se v tom místě najdou, a že mu král zaplatí loď, kterou mu Holanďané zadrželi. Požádal o nějaké zaměstnání a já jsem navrhl, aby mu bylo dáno vést vojsko do Itálie.

V pátek 17. držel král radu a jel se projet k Řetězové věži.

Jel jsem se rozloučit s panem kardinálem, protože mě král nechtěl nechat odjet do Paříže před sebou a řekl mi, že mě chce představit královnám. Pan kardinál odjel toho dne do Richelieu.

V sobotu 18. odjel král z La Rochelle a přijel na nocleh do Surgères; v neděli do Niortu, v pondělí do Parthenay, v úterý do Thouars, ve středu do Saumuru, kde jsme ve čtvrtek 23. vykonali zpověď a přijímání u Panny Marie Ardillierské, a pak na nocleh do Langeais; v pátek na oběd do Tours a na

[55] Bylo nařízeno, aby zdi, valy, bastiony a ostatní opevnění města byly srovnány se zemí.
[56] Fontenay-le-Comte, středisko okresu v departementu Vendée.

nocleh do Amboise; v sobotu do Marchenoiru[57], v neděli do …[58] a v pondělí do Dourdanu[59], kde zůstal i v úterý, a ve středu přijel do Limours[60], kam za ním přijeli Monsieur a královny; představil mě jim, a ve čtvrtek 30. listopadu jsem dorazil do Paříže, byv od svého odjezdu až do návratu právě čtrnáct měsíců[61].

---

[57] Marchenoir, středisko kantonu v okrese Blois.

[58] Jméno je v rukopise prázdné. – Héroardův deník tu už není, aby nás vedl nebo mezery vyplnil: ten důvěrný letopisec „byl stižen nemocí v Aytré v sobotu 29. ledna a zemřel 8. února ve věku sedmdesáti osmi let“, jak se dovídáme z poznámky, kterou jeho rukopis končí.

[59] Dourdan, středisko kantonu v okrese Rambouillet, departement Seine-et-Oise.

[60] Král koupil zámek Limours od kardinála de Richelieu, aby jím obdaroval Monsieura.

[61] Král vykonal 23. prosince triumfální vjezd do Paříže; maršál de Bassompierre v něm kráčel v řadě s maršálem de Schomberg. – Viz Dodatek XVI.

IX. Suzský průsmyk, Privas a mír v Alès (1629)

[Rok dvou tažení, mezi nimiž král sotva popadne dech. Začíná tím, že Ludvík XIII. z žárlivosti na bratra odejme Monsieurovi italské velení a vezme je sám: v březnu projde Alpami a probije suzský průsmyk, Casale je vysvobozeno. Pak se vojsko obrátí zpátky do Languedoku na poslední hugenotskou válku — Privas, dobytý a vypálený, a Alès, po němž přijde mír, který hugenotům nechá víru a vezme pevnosti. Zbytek roku je dlouhý návrat přes Languedoc a Auvergne a prosinec v Paříži, kde se zpráva o novém obléhání Casale potká s kardinálovým odjezdem k další válce.]

Král si vezme italské velení sám (leden–únor 1629)

Leden. – Když se kolem počátku roku 1629 celý dvůr shromáždil v Paříži, začalo se také rozbíjet jednání o Monsieurově sňatku s princeznou Marií a pevně se s ním o tom mluvilo. Přistoupil na to a slíbil, že od toho docela upustí, dá-li se mu možnost učinit to se ctí; a k tomu navrhl, aby mu byl svěřen úkol sejmout obléhání Casale, které před třemi měsíci založil don Gonzalo de Córdoba[1], guvernér milánský. Královna matka mu to dala králem povolit a ten mu zároveň daroval padesát tisíc escu, aby se vypravil jakožto králův místodržící do Itálie s mocným vojskem, které už tam bylo na pochodu a hodně pokročilo. Uznal za dobré, aby se poslalo k panu mantovskému, ať pro svou dceru pošle a ona vyjede patnáct dní poté, co se Monsieur odebere k vojsku.

Ale potom, co mu král ten úkol dal, představil si, že sláva, kterou jeho bratr tou výpravou získá, bude na úkor jeho vlastní — tak mocná je žárlivost mezi blízkými —, a vzal si to do hlavy, či spíše do srdce, tak, že nemohl spát. Dne 3. ledna přijel do Chaillot, kam jsem náhodou přijel i já za panem kardinálem, jenž tam tehdy bydlel; a zavřev se s ním, začal tím, že mu řekl, že nemůže snést, aby jeho bratr jel velet jeho vojsku za horami, a ať zařídí, aby ten úkol padl. Kardinál mu odpověděl, že zná jediný způsob, jak jej zrušit, totiž aby tam jel sám; a kdyby se k tomu rozhodl, že musí vyjet nejpozději do osmi dní. K tomu se král upřímně nabídl a zároveň se obrátil a zavolal mě — byl jsem na konci pokoje —; a když jsem přistoupil, řekl: „A tenhle pojede se mnou a dobře mi tam poslouží.” Zeptal jsem se ho kam; řekl mi: „Do Itálie, kam jedu do osmi dní sejmout obléhání Casale. Chystejte se vyjet a sloužit mi tam jako generální poručík pod mým bratrem, bude-li tam chtít jet; vezmu s vámi maršála de Créquy, který tu zemi zná, a doufám, že o nás bude slyšet.” Nato se král vrátil do Paříže, řekl své rozhodnutí královně své matce a ona Monsieurovi, jemuž se to příliš nelíbilo. Nedal to však najevo a chystal se vyjet. Ale král vyjel první a dal nám sraz v Grenoblu.

Večer před svým odjezdem se dozvěděl, že nejsem při penězích. Požádal mě o jablečné víno, abych mu je dal s sebou, jak jsem byl zvyklý mu dávat velmi dobré, které mi posílali přátelé z Normandie, vědouce, že je mám rád. Poslal jsem mu dvanáct lahví, a večer, když jsem si od něho bral heslo, mi řekl: „Betsteine, dal jste mi dvanáct lahví jablečného vína, a já vám dávám dvanáct tisíc escu: jděte za Effiatem, který vám je dá vyplatit.” Řekl jsem mu: „Sire, mám doma celý sud, a ten vám, bude-li vám libo, dám za touž cenu.” On se však spokojil s dvanácti lahvemi — a se svou štědrostí.

Vyjel tedy z Paříže[2] a Monsieur pět dní po něm; ten přijel den předtím obědvat a večeřet ke mně a poslal svůj průvod, aby na něho čekal v Montargis[3]. A já jsem vyjel z Paříže v pondělí 12. února a nocoval v Essonne.

---

[1] Gonzalo de Córdoba, třetí syn Antonia Ferdinanda Folch de Cardona y Córdoba, čtvrtého vévody de Soma a pátého vévody de Sessa, a Jany de Córdoba, zemřel roku 1645.

[2] „Dne 15. ledna, byv předešlého dne v parlamentu.“ (Přípis autorův.) — Dřívější vydání měla: 4. ledna. — Bylo to 15., v den jeho odjezdu, kdy král držel to lůžko spravedlnosti: prohlásil na něm královnu matku regentkou v provinciích na této straně Loiry, dal schválit prohlášení o amnestii ve prospěch protestantů, kteří by se vrátili k povinnosti, a nařídil zapsání sbírky nařízení známé pod jménem *Code Michau*, proti níž parlament nicméně prodloužil svůj odpor.

[3] Montargis, okresní středisko departementu Loiret, bylo panstvím vévody Orleánského.

Únor. – V úterý 13. ke mně přišel před rozedněním Toiras, aby jel se mnou; přijeli jsme na oběd do Montargis, kde jsme nalezli pana de Châteauneuf, a na nocleh do la Bussière[4], kam byl dorazil Canaples; ve středu 14. na oběd do Bonny a na nocleh do Nevers; ve čtvrtek 15. na oběd do Moulins a na nocleh do Varennes[5].

V pátek 16. jsme jeli za Monsieurem, bratrem královým, jenž nocoval v Château-Morand, a jeli s ním až k Saint-Haon[6]. Řekl mi, že u vojska nebude mít žádné zaměstnání, když je tam pan kardinál, který nebude konat jen svůj úřad, ale i králův; že jsem viděl, jak to chodilo u La Rochelle, a že přiměl krále k té cestě proti jeho vůli jen proto, aby mu odňal velení, které mu král přiřkl. Nakonec mi řekl, že odjíždí do Dombes[7], kde bude čekat na královy rozkazy. Snažil jsem se ho přivést k jinému smýšlení nejživějšími důvody, jaké jsem dokázal; ale bylo to marné. Rozloučil jsem se s ním a jel na oběd do Roanne, kde byl mor velmi silný, a na nocleh do Saint-Symphorien[8].

V sobotu 17. jsme projeli Lyonem, kde zuřil mor, a jeli nocovat na zámek, který patří markýzi de Villeroy a jmenuje se Mions[9].

V neděli 18. jsme jeli nocovat do Virieu[10].

V pondělí jsme obědvali v Moirans[11], kde mě dohnal Canaples, a jeli nocovat do Grenoblu, kde byl král rád, že mě vidí. V tu hodinu se držela rada a Toiras byl poslán do Vienne, aby přivedl vojsko, které tam bylo, zatímco král s velkým nákladem a ještě větší námahou dal přepravit své dělostřelectvo přes hory až do Chaumontu[12].

V úterý 20. byl král po obědě v radě, aby rozhodl všechny věci.

Ve středu 21. vyjel pan kardinál z Grenoblu.

Ve čtvrtek 22. přešel král za velmi zlého počasí průsmyk u Laffrey a jel nocovat do la Mure[13].

V pátek 23. přešel průsmyk Pont-Haut a nocoval v les Diguières[14].

V sobotu 24. přešel průsmyk Saint-Guigues, jel podél Dracu[15] a přijel na nocleh do Gapu.

V neděli 25. nocoval v Chorges[16].

V pondělí 26. přijel do Embrunu, kde se sešel s panem kardinálem. Držel tam radu a bylo rozhodnuto, že pan de Créquy a já půjdeme obsadit piemontské průsmyky[17]. A 27. února, v úterý masopustní, jsme vyjeli s panem kardinálem, jeli na oběd do Saint-Crépin[18], nechávajíce Vallouise[19] po levé ruce, a přijeli

[4]La Bussière, městečko v kantonu Briare, okres Gien, departement Loiret.
[5]Varennes-sur-Allier; viz kapitolu III.
[6]Château-Morand leží poblíž Saint-Martin-d'Estreaux, kanton la Pacaudière, okres Roanne. – Saint-Haon-le-Châtel, středisko kantonu v témž okrese.
[7]Knížectví Dombes, ležící mezi Saônou a Ainou, je dnes z větší části zahrnuto v okrese Trévoux, departement Ain. Mladá Mademoiselle byla panovnicí v Dombes po matce.
[8]Saint-Symphorien-de-Lay; viz kapitolu III.
[9]Mions, v kantonu Saint-Symphorien-d'Ozon, okres Vienne, departement Isère.
[10]Virieu, středisko kantonu v okrese la Tour-du-Pin, departement Isère.
[11]Moirans, město v kantonu Rives, okres Saint-Marcellin, departement Isère.
[12]Chaumont, dnes město v suzské provincii v Piemontu, patřil tehdy k Dauphiné, ačkoli leží za hřebeny hor. Ty hřebeny byly později utrechtským mírem uznány za hranici obou států.
[13]Laffrey leží nedaleko jižně od Vizille, nedaleko jezera téhož jména. – La Mure, středisko kantonu v okrese Grenoble, na cestě do Gapu.
[14]K Pont-Haut se dojde nedaleko od la Mure směrem na východ. – Les Diguières, zámek poblíž Beaufinu, kanton Corps, okres Grenoble, na konci departementu Isère.
[15]Totiž podél Dracu, řeky tekoucí k severu, která se o kus níže pod Grenoblem vlévá do Isère.
[16]Chorges, středisko kantonu v okrese Embrun, departement Hautes-Alpes, na půl cestě z Gapu do Embrunu.
[17]Viz Dodatek XVII.
[18]Saint-Crépin, ves v kantonu Guillestre, okres Embrun.
[19]Vallouise, kanton l'Argentière, okres Briançon, departement Hautes-Alpes.

na nocleh do Briançonu v nesmírném mrazu. Pan kardinál odtud vypravil komtura de Valençay k panu vévodovi savojskému.

Ve středu na Popelec, 28., jsme vystoupili na Mont Genèvre, odkud pramení dvě řeky, Doire a Durance[20]. Viděli jsme stromy, které nesou manu, choroš a terpentýn; potom jsme sedli na sáně, abychom sjeli do Cézanne[21], kam pan kardinál dorazil krátce po nás. Pak jsme přijeli na nocleh do Oulx[22].

Suzský průsmyk vynucen (březen 1629)

Březen. – Ve čtvrtek prvního dne března jsme s panem de Créquy přijeli na oběd do Chaumontu k panu d'Auriac[23], jenž nám podal zprávu o vojsku, které měl. Po obědě jsme jeli na francouzskou hranici obhlédnout pevnosti Jallon a Jallasse[24] a místa vhodná k tomu, aby se na ně udeřilo a aby byly vynuceny.

V pátek 2. jsme se nehnuli z Chaumontu. Komtur de Valençay nám poslal zpátky pana de l'Isle.

V sobotu 3. se komtur de Valençay vrátil do Turína a pan kardinál přijel na oběd do Chaumontu. Potom jel prohlédnout hranici a prozkoumat obě pevnosti.

V neděli 4. přijel do Chaumontu pan princ piemontský jednat s panem kardinálem; a my, pan de Créquy a já, jsme ho jeli doprovodit až za velkou barikádu, kterou jsme měli příležitost obhlédnout.

V pondělí 5. nám poslal kurýra, a po obědě, když byl pan kardinál odjel na hranici, dorazil tam hrabě de Verrue[25]; vstoupil s panem kardinálem do soukromí a přeli se přes dvě hodiny. Na jejich konci dal pan kardinál [zavolat pana de Créquy a mne][26] a oznámil nám nabídky hraběte de Verrue, k jejichž přijetí jsme nebyli nakloněni. Nato bylo všechno jednání přerušeno a on o tom poslal dát zprávu králi s radou, aby přijel; což učinil, jel celou noc a dorazil ke třetí hodině ranní.

Mezitím jsme s panem de Créquy a s polními maršály drželi radu o pořádku, který máme zachovat. Byl takový: pluky francouzské a švýcarské gardy udeří v čele; navarrský pluk bude mít pravé křídlo a d'Estissac levé; obě křídla dají vystoupit dvěma stům mušketýrů každé proti horám, dokud nezískají výšinu nad strážemi barikád a dokud je neminou. Až se to stane, na znamení, které dáme, vypálí zezadu za barikádu, zatímco my na ni zepředu udeříme oběma gardovými pluky. Hrabě de Sault[27] se svým plukem půjde obejít Jallasse zespodu postranními cestami, které mu ukážou místní sedláci, a potom sestoupí do Suzy a vezme nepřátele zezadu, kdyby nám ještě odolávali; zároveň se dá Jallon napadnout jiným plukem, čehož se ujme pan d'Auriac. Když byl ten pořádek hotov, začali jsme v jedenáct hodin večer převádět oddíly přes Chaumont. Bylo velmi zlé počasí a na zemi ležely dvě stopy sněhu.

[20] Mont Genèvre v departementu Hautes-Alpes je dnes na samé hranici Francie a Piemontu. – Dora Riparia teče k východu a pod Turínem se vlévá do Pádu, kdežto Durance teče k jihozápadu k Rhôně.

[21] Cézanne, piemontské městečko, které tehdy patřilo k Briançonnais v Dauphiné.

[22] Oulx, dauphinské městečko, dnes v Piemontu, na pravém břehu Doire a nad Chaumontem.

[23] Étienne de Bonne, pán d'Auriac, vikomt de Tallard, nejstarší syn Charlese de Bonne, pána d'Auriac, a Jeanne de Varey, vzdálený příbuzný konetábla de Lesdiguières, byl roku 1620 učiněn polním maršálem.

[24] Pevnost, které Francouzi říkali pevnost Gelasse podle jména potůčku, nad nímž stála, nazývali Piemonťané Saint-François des Gravières.

[25] N. Scaglia, hrabě de Verrue, ministr vévody savojského.

[26] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[27] François de Bonne de Créquy d'Agoult, hrabě de Sault a později vévoda de Lesdiguières, nejstarší syn Charlese, pána de Créquy, vévody de Lesdiguières, a jeho první ženy Madeleine de Bonne; zemřel 1. ledna 1677 ve věku sedmdesáti sedmi let. Jeho babička Chrétienne d'Aguerre, hraběnka de Sault, dědička svého syna Louise d'Agoult, hraběte de Sault, mu odkázala jméno a erb toho domu; a konetábl de Lesdiguières, jeho děd po matce a zároveň jeho tchán, mu odkázal jméno a erb de Bonne.

V úterý 6. března dorazil král ke druhé hodině ranní do Chaumontu s pány hrabětem de Soissons, de Longueville, de Moret[28], maršálem de Schomberg, d'Aluin[29], de la Valette a jinými. Naše oddíly přešly, totiž sedm gardových kompanií, šest švýcarských, devatenáct navarrských, čtrnáct d'Estissakových, patnáct de Sault a královi mušketýři na koních. Hrabě de Sault a jeho pluk vyjeli už ve tři hodiny, aby šli tam, kam byli určeni; ostatek zůstal pět set kroků od městečka Jallasse v bitevním pořádku. Předsunuli jsme také šest kusů děl o šestiliberní kouli, tažených na hácích, k vynucení barikád. D'Estissac dostal rozkaz nechat sto mužů na stráži u dělostřeleckého parku. Pořádek byl takový, že každý sbor vyšle před sebe padesát mužů do předních hlídek, podepřených stem mužů, a ty pěti sty. Prince a velmože jsme uložili v čele těch pěti set gardistů.

K šesté hodině ranní jsme s panem de Créquy a s pány de la Valette, de Valençay, Toirasem, Canaplesem a de Tavannes postavili své oddíly do řečeného pořádku. Král dorazil v tu chvíli s panem hrabětem a s panem kardinálem; chtěl, aby jeho mušketýři byli smíšeni s gardovými předními hlídkami.

Poslali jsme jménem královým pana de Comminges s trubačem žádat vévodu savojského o průchod pro vojsko a pro osobu královu. Ale jak se blížil k barikádě, dali ho zastavit a hrabě de Verrue vyšel s ním mluvit a odpověděl mu, že nepřicházíme jako lidé, kteří chtějí projít jako přátelé, a že za těch okolností se postaví tak, aby nám v tom zabránili, takže kdybychom to chtěli podniknout, nezískáme nic než rány.

Když nám Comminges tu odpověď donesl, jel jsem — protože jsem měl ten den velení — ke králi, jenž byl sto kroků za našimi předními hlídkami, výše než hlavní houf pěti set gardistů, abych ho požádal o dovolení začít slavnost, a řekl jsem mu: „Sire, Sire, shromáždění je hotovo, housle vešly a maškary jsou u dveří: až bude Vašemu Veličenstvu libo, zatančíme balet." Přistoupil ke mně a řekl mi hněvivě: „Víte vůbec, že máme v dělostřeleckém parku jen pět liber olova?" Řekl jsem mu: „To je teď pravá chvíle na to myslet! Má se snad balet netančit proto, že jedna maškara není hotova? Nechte nás jednat, Sire, a všechno půjde dobře." „Ručíte mi za to?" řekl mi. „Bylo by ode mne opovážlivé," odpověděl jsem mu, „zaručovat věc tak nejistou; za to vám však ručím, že to dovedeme ke konci se ctí, anebo tam budu mrtev či zajat." „Ano, ale selžeme-li," řekl, „budu vám to vyčítat." „Co jiného byste mi mohl říci, kdybychom selhali," odvětil jsem, „než nazvat mě markýzem d'Uxelles?" — neboť jemu se projít nepodařilo[30]. „Toho pohanění se však dobře uvaruji. Jen nás nechte jednat." Tu mu pan kardinál řekl: „Sire, podle výrazu pana maršála z toho věštím vše dobré: buďte toho jist."

Nato jsem přišel k panu de Créquy a sesedl s ním z koně, dav znamení k boji. Pan maršál de Schomberg, který právě dorazil — musel zůstat vzadu pro dnu, která ho chytila —, přijel na koni podívat se na tu slavnost. Prošli jsme městečkem Jallasse, které nepřátelé opustili. Při východu z té vsi nás pozdravilo množství mušketových ran od nepřátel, kteří byli na horách a na velké barikádě, a množství dělových ran z pevnosti Jallasse; a jak jsme stále postupovali, byl pan de Schomberg raněn do beder mušketovou ranou, jež přišla z hor nalevo. Tu naši z obou křídel, získavše výšiny[31], vystřelili zezadu za barikádu, a my, udeřivše na ni se skloněnou hlavou, jsme je přinutili ji opustit. Pak jsme je pronásledovali tak čile, že z těch, které měli, neudrželi ani jednu. Vcházejíce potom s nimi dovnitř jeden přes druhého, zaujal komtur de Valençay se Švýcary výšinu nalevo, kde byl raněn mušketovou ranou do kolena, a vyhnal odtud Valesany, které vedl hrabě de Verrue; jeho kůň tam byl zajat. Já jsem udeřil dole s panem de Créquy

[28] Antoine Bourbonský, hrabě de Moret, přirozený syn krále Jindřicha IV. a Jacqueline de Bueil, narozen 1607, legitimován listinami z ledna 1608.

[29] Charles de Schomberg (16. února 1601 – 6. června 1656), syn maršála Henriho de Schomberg a Françoise d'Espinay. Sňatkem s Anne d'Halluin získal roku 1620 titul vévody a paira d'Halluin, odkud Bassompierrovo *d'Aluin*. Ve službě od roku 1619; raněn u Sommières 1622, u suzského průsmyku a u Privas 1629. Po otcově smrti roku 1632 guvernér a generálporučík Languedoku, po vítězství nad Španěly u Leucate 28. září 1637 maršál Francie, potom guvernér metské citadely a Tří biskupství a plukovník generál Sta Švýcarů. Zemřel v Paříži. Otec a syn jsou tu jmenováni vedle sebe: „maršál de Schomberg" je otec, „d'Aluin" syn. (rešerše LP)

[30] Sampeyre, město v provincii Cuneo, na Varaitě. – Předešlého roku shromáždil markýz d'Uxelles vojsko, aby šel na pomoc vévodovi mantovskému; ale když se pokusil vynutit hranici markrabství saluzzského, bylo to vojsko poraženo a rozprchlo se. „Jeho oddíly," píše kardinál de Richelieu ve svých pamětech, „sotva došly k nepřátelské hranici, byly rozbity jako sníh, jehož se dotkne oheň."

[31] Předchozí vydání mají „nepřátele".

a s Francouzi, kde byl markýz Ville těžce raněn[32]. Sledovali jsme svůj postup tak čile, že nebýt odporu, který u jakési kaple kladl našim předním hlídkám jeden španělský kapitán[33] s nemnoha vojáky — a jenž dal vévodovi a princi čas stáhnout se —, byli by oba zajati. Přišli jsme bez zastávky až nahoru na dohled Suzy[34], odkud na nás hned vypálili množství ran z děl ze suzské citadely; ale byli jsme tak rozpáleni bojem a tak radostní z dobytého vítězství, že jsme si z těch dělových ran nic nedělali. Viděl jsem na francouzské šlechtě, která tam byla, věc, jež mě velmi potěšila — byli mezi nimi pan de Longueville, pan de Moret, pan d'Aluin, pan první podkoní[35] a přes šedesát dalších. Dělová rána dopadla k našim nohám a zasypala nás všechny zemí. Dlouhá zkušenost s dělovými ranami mě poučila víc než je, že jakmile rána dopadne, není už nebezpečí; proto jsem hned pohlédl na tvář každého z nich, abych viděl, jaký v nich ta rána vyvolala účinek. Nespatřil jsem ani jediného, kdo by dal najevo úžas — ba sotva kdo si jí všiml. Jiná rána mezi nimi zabila šlechtice pana de Créquy, a ani to na sobě nedali znát. Cestou k barikádě mi byl zabit jeden z mých gardistů, o něhož jsem se opíral; jiný, jenž horlivě postupoval s předními hlídkami, byl zabit na suzském mostě; jeden z mých šlechticů tam dostal mušketovou ránu do nártu a zůstal po ní zmrzačen — byl to ten, kdo velel mé galiotě u La Rochelle, jménem du Val[36]. Někteří z našich předních hlídek dokonce vešli do města jeden přes druhého s nepřáteli a byli tam zajati; a byli bychom Suzu v tu hodinu vynutili, kdybychom nebyli dali své lidi stáhnout, protože jsme chtěli město zachovat nevydrancované, aby posloužilo králi za byt.

Krátce po příchodu na ten pahorek odešli pan de Créquy s panem de la Valette ubytovat se nalevo do domů na svahu s gardami, a já s Toirasem a de Tavannes jsme vzali vpravo dolů a uložili tam Navarru. Komtur, ač raněn, šel postavit Švýcary na druhou stranu města, aby zabránil, že odtud něco vyjde. Když to bylo hotovo, vzali jsme si s panem de Créquy byt u františkánů na suzském předměstí a všichni princové a šlechta tam přišli pojíst s námi, veselí a spokojení, že tak dobře a šťastně posloužili králi. Ten nám poslal nejprve abbého de Beauvau a potom svého podkoního ve službě, aby panu de Créquy a mně řekli, jak je s námi spokojen a jakou věčnou vděčnost z toho bude mít — káraje nás však oba, že jsme jakožto jeho generální poručíci chtěli udeřit s předními hlídkami, a vzkazuje nám, že nás už spolu neposílá, protože ze vzájemné soutěživosti činíme jeho službě tu újmu, že kdybychom se byli dali zabít, nastal by při té příležitosti kromě ztráty dvou takových osob i nepořádek pro nedostatek velitelů. Vzkázali jsme mu, že jsou věci, které se mají dělat zdrženlivě, a jiné, které s překotností; že tahle byla věc, kde se nemělo smlouvat, nýbrž vsadit všechno na všechno, protože kdybychom byli při prvním útoku odraženi, byli bychom odraženi i při všech ostatních — a že vojáci, kteří vidí takové velitele v čele, jdou s větší odvahou a odhodlaností.

Zatímco se bojovalo o barikády, pan hrabě de Sault, který šel pod Jallonem, aby vzal nepřátele zezadu, je překvapil za rozbřesku. Oni to tušili a postavili na cestu, kudy měl projít, plukovníka Belona[37] s jeho plukem, aby ji hlídal; on ten pluk rozbil, zajal přes dvacet důstojníků a přinesl devět praporů z deseti, které řečený pluk měl. Potom se k nám připojil u františkánů. Odtud jsme k páté hodině večerní poslali vyzvat město, aby se vzdalo, a hrad[38] také, což učinili; a když nám dali rukojmí, odložili jsme vstup na druhý den, obávajíce se nepořádku a toho, že by město bylo vydrancováno našimi vojáky, rozpálenými předchozí porážkou a vcházejícími v noci.

---

[32] „Markýz de Ville, generál vévodovy jízdy a jeden z jeho nejlepších mužů, dostal při té příležitosti mušketovou ránu, která mu zlomila ruku a rameno“ (*Paměti kardinála de Richelieu*). – Guido Ville, markýz de Ville, sloužil později ve francouzských vojscích v Itálii; polní maršál roku 1636, generálporučík 1643, padl roku 1648 při obléhání Cremony. Získal naturalizační listiny.

[33] Ten španělský kapitán, který se bil s Trévillem a byl raněn a zajat, se podle Levassora jmenoval Serbellon; Toirasův dějepisec ho nazývá Mercader a vypravuje, že na žádost princezny piemontské mu král vrátil svobodu za diamantovou sponu, kterou dal Trévillovi.

[34] Suza, piemontské město na úpatí Mont Cenis a Mont Genèvre, při východu z onoho slavného průchodu zvaného suzský průsmyk.

[35] Saint-Simon.

[36] Pierre du Val, pán de Massiot, syn Jacquese du Val, pána de Cussey, a Madeleine de Contay, byl při maršálovi de Bassompierre až do jeho pádu. Býval královým pobočníkem a řádným šlechticem jeho komory.

[37] Marc-Antonio Belon velel milánskému pluku.

[38] Tím hradem byla pevnost Jallon (*Memorie recondite*, sv. VI, s. 607).

Pan de Senneterre k nám přijel za soumraku a řekl nám ještě krásná slova jménem královým; a pan kardinál nám psal, že král posílá řečeného Senneterra ze své strany k panu vévodovi savojskému a abychom mu průchod usnadnili. Dali jsme mu trubače a deset svých gardistů, aby ho doprovázeli.

Ve středu 7. nám ti ze Suzy přinesli klíče od svého města; poslali jsme tam Toirase, aby je převzal a dal tam zřídit naše byty. Pan kardinál přijel obědvat ke mně k františkánům a potom jsme drželi radu. Pak jsme jeli obhlédnout stanoviště Švýcarů, které jsme pochválili, že si vedli tak dobře, a zvláště plukovníka Salise, o němž komtur de Valençay mluvil s velkou chválou; a hanili jsme navarrský pluk, a to i před Tavannesem, jejich polním mistrem. Potom jsme se ubytovali v Suze a vložili posádku na hrad; a když nás citadela poslala požádat o příměří až do návratu pana de Senneterre, povolili jsme je.

Ve čtvrtek 8. března jsme vyjeli ze Suzy s tím, co jsme měli z gard, Švýcarů, Navarry a Saultova pluku, s gardisty a s lehkou jízdou královy gardy, s Bussym, Laurièrem, Boissatem[39] a Arnauldem a s gardami pana de Créquy i mými, abychom si vzali byt v Bussolengu[40], a přešli jsme Doire na stranu roviny, na levý břeh. Byl to den pana de Créquy k velení — střídali jsme se po třech dnech — a on chtěl[41], aby se vzala spíše tato cesta než ona druhá, protože byla širší a snazší, a také proto, že před Bussolengem byla rovina, kde jsme se mohli postavit do bitevního pořádku a zřídit si šiky, kdyby nám nepřátelé chtěli ubytování v Bussolengu upírat. Ale když jsme chtěli převést své oddíly přes most na Doire, vzkázal nám guvernér suzské citadely, který byl s námi v příměří, že nemůže strpět, aby naše vojsko prošlo před jeho citadelou, a že učiníme-li to, příměří zruší. Přijali jsme to poslední a zároveň jsme poslali přeseknout kanály, jež vedly vodu do citadely, čemuž nemohli zabránit, protože jejich cisterny nestály za nic. On z své strany na nás při průchodu vypálil přes sto ran z děl a zabil nám deset nebo dvanáct mužů. Toho dne jsem vedl přední voj vojska a pan de Créquy mu velel. Jak jsme přišli k Bussolengu, postavili jsme se do bitevního pořádku; potom jsme dali projít za město, které nám otevřelo brány, naši jízdu, jež zůstala v bitevním pořádku na straně k Avigliana[42], dokud nebyla pěchota ubytována a zabarikádována; pak odtáhla.

Pan de Senneterre se při návratu zastavil v Bussolengu a řekl nám, že má skoro všechno urovnáno a že nás prosí, abychom nepostupovali. A když jsme mu řekli, že nazítří ráno půjdeme udeřit na Avigliana, odjel se vší pílí do Chaumontu a dal nám panem kardinálem napsat, že nám král přikazuje nic nepodnikat a nehnout se z Bussolenga, dokud pan de Senneterre nedojede jménem královým k panu savojskému — což učinil nazítří, 9., a jel za vévodou, jenž byl v Avigliana.

Suzská smlouva a vydání pevností (březen 1629)

V sobotu 10. projel Senneterre zpátky a přinesl nám vévodovo přijetí míru na článcích, které mu král poslal; a k večeru projel hrabě de Verrue, aby šel z vévodovy strany za králem.

Naši vojáci se ty dva předešlé dny silně vydávali na pleny; ale toho dne jsme to pod přísnými tresty zakázali.

V neděli 11. jsem měl velení. Na zprávu, kterou jsme dostali od krále, že pan princ[43] k němu přijíždí, dali jsme postavit celou svou pěchotu do šiku mezi Saint-Jory[44] a Bussolengo, obložit pěchotou z obou stran městečko i most, kterým měl princ projet, a postavit dvanáct jízdních kompanií v pěkném pořádku na rovině mezi Bussolengem a Suzou; a já jsem jel za Saint-Jory s gardovými jezdci, lehkou jízdou královou a Arnautovou kompanií, se svými gardami a hojnou šlechtou přivítat pana prince; pak jsem

[39] Charles de Lameth, pán de Bussy. – Jean de Pompadour, baron de Laurière, mladší syn Louise, vikomta de Pompadour, barona de Treignac, a Peyronne de la Guiche. – André de Boissat, korneta lehké jízdy.

[40] Bussolengo, piemontské městečko dvě míle pod Suzou, na obou březích Doire.

[41] Předchozí vydání mají „chtěl jsem“.

[42] Veillane čili Avigliana, na pravém břehu Doire, čtyři míle od Turína.

[43] Zde a dále v této kapitole není „pan princ“ princ de Condé, nýbrž Viktor Amadeus, princ piemontský, dědic savojského vévody Karla Emanuela I.; o několik odstavců dále ho Bassompierre jmenuje plným titulem a je to také on, kdo se s kardinálem dohodl o vydání pevností.

[44] San-Giorio, ves na pravém břehu Doire, nedaleko a pod Bussolengem.

ho vedl před svou pěchotu, která mu vypálila salvu a zdravila ho. Pan de la Valette byl v jejím čele. Odtud jsme prošli Bussolengem a přišli tam, kde stálo těch dvanáct jízdních kompanií a kde byl také pan maršál de Créquy, do jehož rukou jsem prince předal, aby ho dovedl ke králi. Páni de Longueville, de Moret, d'Aluin, de la Valette a de la Trémoille, kteří chtěli jet se mnou panu princi vstříc, ho nechtěli zdravit dříve, než jsem mu složil poklonu já. Všichni ti páni ho opustili zároveň se mnou a vrátili se do ležení v Bussolengu; neodloučili se od nás od chvíle, kdy jsme vyjeli z Embrunu.

Pan princ obědval v Suze s panem kardinálem, s nímž vyjednal a uzavřel všechny věci, mezi jinými, že citadela suzská a pevnosti Jallon a Jallasse budou vydány do rukou krále, který je bude držet, dokud nebude vše v Itálii srovnáno; že tam vloží Švýcary a že já vévodovi odpřisáhnu, že mu řečená místa vrátím, jakmile mi král vzkáže, že vše slíbené je vykonáno. Odtud se pan princ vrátil, aniž tehdy krále viděl, a pan de Créquy a já jsme ho vyprovodili až na rovinu u Veillane.

Pan kardinál mi napsal, abych nazítří přijal Suzu a ostatní pevnosti; ale když jsem tam v pondělí 12. přijel, nenašel jsem tam žádného vévodova komisaře ani rozkaz velitelům těch míst, aby mi je předali, pročež jsem zajel do Chaumontu za králem, kterého jsem neviděl od útoku na suzský průsmyk. Obědval jsem s panem nunciem[45] u pana kardinála a šel navštívit raněné pány de Schomberg a komtura de Valençay. Odtud jsem se vrátil do Suzy, kde jsem našel jednoho vévodova státního sekretáře; ten mi však řekl, že bez generálního veadora Gabaleona[46] nemůže nic učinit. Mluvil jsem s ním poněkud zhruba, až se v galopu vrátil do Veillane, a téhož večera přijel Gabaleon do mého ležení v Bussolengu. Když mi dal na vědomí svůj rozkaz vydat mi pevnosti do rukou a ukázal mi přísahu, kterou jsem měl složit a dát složit Švýcarům, jež do řečených pevností vložím, našel jsem v tom nějakou obtíž, o níž jsem v noci zpravil pana kardinála, a Gabaleon odešel do suzské citadely.

Nazítří v úterý 13. jsem se za časného rána vrátil do Suzy, kde jsem našel pány de Châteauneuf a de Senneterre, které mi pan kardinál poslal kvůli té obtíži, o níž jsem mu vzkázal; a protože toho dne dával pan de Créquy jakožto první maršál Francie ve vojsku konat generální přehlídku, projel pan kardinál druhou stranou[47], aby ji viděl. Dohodl jsem se s Gabaleonem o formě přísahy a poslal komisaře, aby s vévodovými sepsali inventář citadely. Gabaleon a ti páni přišli obědvat ke mně; potom jsem je jen s velkou námahou dostal z citadely, kam jsem vložil kapitána Redinga s jeho kompanií[48]. Odtud jsem chtěl vévodovy oddíly sám vyprovodit, když jsem se vracel do Bussolenga, a dal jsem je dovést až do Veillane v plné bezpečnosti.

Ve středu 14. poslal král za časného rána vzkaz, abych k němu přijel do Chaumontu, kam měl pan princ piemontský přijet obědvat s ním, což jsem učinil, a cestou jsem v Suze navštívil raněného markýze Ville. Odtud jsem jel usadit švýcarskou posádku v Jallasse; pak jsem přijel do Chaumontu. Po obědě jsme byli v radě, jíž se pan princ zúčastnil a učinil velmi krásné návrhy. Odtud přijel král do Suzy v průvodu pana prince: byl zdraven dělostřelbou jak z pevnosti Jallasse, když jí projížděl, tak z citadely. Pan princ piemontský se s králem rozloučil u suzské brány, a když sestoupil z koně, aby mu složil poklonu, král ihned také sesedl, aby ho objal. Potom mi přikázal, abych prince vyprovodil až do Saint-Jory, což jsem učinil.

---

[45] Kardinál Bagni. – Giovanni Francesco Guidi di Bagno (4. října 1578 Florencie – 24. července 1641 Řím), syn Fabrizia Guidi di Bagno, markýze di Montebello, a Laury Colonna; doktor obojího práva, titulární arcibiskup patraský 1614, nuncius ve Flandrech 1621–1627 a ve Francii 1627–1630, kardinálem jmenován *in pectore* roku 1627 a zveřejněn 1629, později biskup rietský. Nezaměňovat s pozdějším nunciem Nicolasem de Bagni. (rešerše LP)

[46] Úřad generálního veadora zřídil roku 1565 vévoda Emanuel Filibert. Kdo jím byl pověřen, nařizoval výplatu a dodávky vojskům: někdy spojoval v jedné osobě i úřad generálního contadora, který vedl vojenskou správu. – Osobu samu neztotožňujeme; jméno je pravděpodobně savojská podoba Gabaleone. (rešerše LP) — **Doplněno z Dodatku XVIII:** přísežná listina z 13. března 1629 jej uvádí jménem i úřady jako „pana rytíře Jana Baptisty Gabaleona, radu státní a generálního veadora vojenského lidu " vévody savojského. Spojoval tedy úřad veadora s členstvím ve státní radě a byl to on, kdo přísahu za vévodu přijal.

[47] Druhou stranou řeky.

[48] Viz Dodatek XVIII. – Kompanii Reding ve pluku švýcarských gard držel Henri Reding de Biberegg od roku 1620 do roku 1628 a potom ji na jeho odstoupení obdržel jeho syn Wolfgang Theodorik (viz kapitolu IV. a kapitolu VIII.); kapitánem Redingem je zde tedy syn.

Ve čtvrtek 15. přijel Gabaleon za mnou do Bussolenga, aby ode mne převzal inventář mou rukou podepsaný, o dělostřelectvu a zásobách citadel[49] suzských a pevnosti Jallasse; dal jsem mu jej.

Senneterre toho dne projel, aby odnesl paní princezně piemontské jménem královým zástavy získané v suzském průsmyku.

V pátek 16. jsem přijel do Suzy navštívit kardinála de la Valette, který byl dorazil.

Obědval jsem s panem kardinálem, kterého jsem potom zavedl do suzské citadely; pak jsme jeli vstříc králi, jenž si vyjel až k Bussolengu, kam jsem se vrátil.

V sobotu 17. přijel princ kardinál[50] navštívit krále; projel tam i zpět mým ležením a já ho vyprovodil až do Saint-Jory. Po návratu mi Gabaleon přinesl od vévody dopis, který mu napsal don Gonzalo de Córdoba a v němž prohlašoval, že chce vykonat vše, co vévoda přislíbil, a že k tomu účelu zrušil obléhání Casale: poslal jsem jej téže hodiny králi, a když mi jej vrátil, dal jsem jej nazítří odnést Boissacem vévodovi do Veillane.

V neděli 18. přijeli páni kardinálové de Richelieu a de la Valette obědvat k panu de Créquy do Bussolenga. Pan princ piemontský tam přijel krátce po nich, a když se chvíli poradil s panem kardinálem, vrátil se, a pan kardinál do Suzy.

V pondělí 19. přinesl Sainte-Soulaine zprávu, že obléhání Casale bylo předešlého pátku zrušeno.

V úterý 20. jsem šel obědvat do Suzy k panu kardinálovi. Po obědě jel král na rovinu u Bussolenga podívat se na pluk de la Grange[51], který právě přišel.

Ve středu 21. jsme dali postavit svou pěchotu do šiku na rovině nad Bussolengem. Odtud jsem jel v polovině cesty od Veillane vstříc Madame[52] a panu princi piemontskému, kteří přijížděli navštívit krále; pak jsem jí pod Saint-Jory představil gardové jezdce a lehkou jízdu královy gardy, kteří jeli před ní a za ní, jako to činili u krále. Pan de Luxembourg jí přišel složit poklonu; políbila ho, jako učinila mně. Odtud jsem ji vedl před svou pěchotu, která ji zdravila salvou, píkami a zástavami; a když projela za Bussolengo, nalezla pana de Créquy a pana de la Trémoille s osmnácti kompaniemi lehké jízdy. Předal jsem ji do rukou pana maršála de Créquy, který ji vedl, dokud se k ní nepřipojil král; ten jí vyjel vstříc a dal postavit do šiku dvanáct tisíc mužů pěších, s nimiž před ní dal provést několik obratů, a pak ji dovedl na suzský hrad, kde byla ona i pan princ, její manžel, ubytováni a hoštěni na účet krále.

Ve čtvrtek 22. jsem onemocněl a dal si pustit žilou.

Guron se vrátil z Casale[53] a přivedl s sebou poslance města; dal jsem jim v Bussolengu byt a stravu na účet krále.

V pátek jsem vzal lék, protože mé onemocnění trvalo.

V sobotu jsem si dal ještě jednou pustit žilou. Pan princ piemontský jel z Veillane do Suzy a zpět: při návratu mi učinil tu čest, že mě přijel navštívit.

[49] Autor připsal v rukopise na konec slova *s*, nepochybně proto, že hrad, který se vzdal zároveň s městem, byl inventován zároveň s citadelou a pevností Jallasse.

[50] Mauric Savojský, čtvrtý syn Karla Emanuela I., vévody savojského, a Kateřiny Habsburské, narozen 1593, kardinálem jmenován 1607, roku 1642 se klobouku zřekl, aby se oženil se svou neteří Ludovikou Marií Kristinou Savojskou. Zemřel 3. října 1657.

[51] Charles-Étienne de la Grange, pán de Villedonné, syn Charlese de la Grange, pána de Montigny, a Anne de Brichanteau, jeho druhé manželky, byl polním mistrem pěšího pluku.

[52] Kristina Francouzská (1606–1663), dcera Jindřicha IV. a Marie Medicejské a sestra Ludvíka XIII., byla roku 1619 provdána za Viktora Amadea, prince piemontského. Jako dceři Francie se jí říkalo prostě „Madame“.

[53] Které hájil proti Španělům. – Kdo je ten „on“, Chantérac neříká; z větné stavby to má být Guron.

V neděli 25. března, v den Panny Marie, přijal pan princ piemontský v Suze velikonoční svátost[54] v šatu řádu svatého Mauricia[55].

26. poslal král otce Josefa k panu mantovskému a Argencourta s Guronem do Montferratu[56]. Byl jsem stále nemocen.

V úterý 27. jsem si dal ještě jednou pustit žilou.

Ve středu 28. odjel Toiras do Loreta.

Ve čtvrtek 29., když se mi začalo vést lépe, přikázal mi král přijet do Suzy, kde jsme sestavili stav vojska pro pochod na Casale.

Pan princ a paní princezna odjeli od krále, aby se vrátili do Turína.

V pátek 30. jsem jel do Suzy obědvat k Schombergovi, který mě o to poslal požádat.

V sobotu, poslední den března, zrušil pan vévoda savojský etapy[57], které mírovou smlouvou pro naše vojsko zřídil.

Duben. – V neděli prvního dne dubna přijel pan princ znovu za králem a všechno spravil.

V pondělí 2. šel Senneterre jménem královým za vévodou do Veillane a přinesl zprávu, že vévoda přijede za králem do Suzy.

Ve středu 4. jsme vypravili oddíly, aby šly držet posádku v Montferratu, totiž pluky Villeroy, Ribeyrac[58], Monchas[59] a la Grange a kompanie Toirasovu, Canillacovu[60], Boissacovu, Cournonovu, Maugironovu[61] a Migneuxovu[62].

Král toho dne čekal pana savojského v Suze; ale zlé povětří mu v tom zabránilo.

Ve čtvrtek 5. mi pan savojský poslal pana hraběte de Verrue se vzkazem, abych mu dal průvodní list, aby se mohl jít vrhnout králi k nohám. Vyjel jsem mu vstříc s panem maršálem de Créquy a nasedli jsme do jeho kočáru, odkud jsem krátce nato vystoupil a nechal s ním pana de Créquy, který ho dovedl ke králi, abych já jel vstříc Madame a panu princi, kteří se vraceli do Suzy. Vzal jsem je v Saint-Jouaire[63] a vedl až do poloviny cesty ze Suzy do Bussolenga, kde se s nimi potkal král, jenž byl vyprovodil pana vévodu savojského. Pan de Créquy dovedl pana savojského zpět do Saint-Jouaire, kde přenocoval.

V pátek 6. jsme pan de Créquy a já přijeli do Suzy složit poklonu Madame a panu princi. Král dal před nimi cvičit osm set vojáků.

[54] Dne 25. března je svátek Zvěstování Panny Marie. Obrat „fit ses pasques“ znamená, že princ vykonal velikonoční zpověď a přijímání, jež byly pro katolíky v době velikonoční povinné.

[55] Savojský řád svatého Mauricia a Lazara, dynastický řád savojského domu, vznikl roku 1572 spojením řádu svatého Mauricia, zřízeného vévodou Emanuelem Filibertem, s italskou větví řádu svatého Lazara.

[56] Guron měl v poslání také jít k vévodovi mantovskému a stěžovat si u něho, že pletichy, jejichž předmětem byl sňatek Monsieurův s princeznou Marií, pokračují.

[57] Etapa je stanoviště na pochodové trase, kde je vojsku připraven nocleh a strava; vévoda savojský měl etapy pro francouzské vojsko zřídit podle mírové smlouvy.

[58] Ten pluk náležel tehdy Jacquesi-Louisi d'Aydie, hraběti de Riberac, druhému synu Armanda d'Aydie, hraběte de Riberac, a Markéty de Foix; byl zabit následujícího roku při druhém obléhání Casale.

[59] Antoine de Montchal, nejstarší syn Mondona de Montchal a Perrette de Broé, byl řádným šlechticem komory krále. Byl otcem toulouského arcibiskupa, který po sobě zanechal paměti.

[60] Philippe de Beaufort-Canillac-Montboissier, mladší syn Jeana-Clauda de Beaufort-Montboissier, vikomta de la Motte--Canillac, a Gabriely, dámy de Dienne.

[61] Louis de Maugiron, baron du Morlat, mladší syn Scipiona de Maugiron, barona du Morlat, a Madeleine de Lugoli.

[62] Charles des Essars, pán de Meigneux. Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek II, s. 307, pozn. 2).

[63] Autor tu mluví opět o San-Giorio.

V sobotu 7. nás král poslal zavolat kvůli žalobě maršála d'Estrées na Besançona[64], o níž nám přikázal vynést rozsudek a řečeného Besançona potrestat.

Obědvali jsme u pana kardinála. Král odešel na hrad navštívit Madame a my do Bussolenga.

V neděli 8., na Květnou neděli, dal král panu de Créquy dovolení pobýt osm dní v Turíně. Odjel v pondělí 9., a mne chytila velká bolest v uchu, která mě udržela v posteli.

V úterý 10. jel pan princ do Veillane a zpět. Já jsem šel obědvat do Suzy k panu de Longueville; pak jsem šel navštívit pana kardinála, pana nuncia a vyslance veneckého[65]. Král dal konat cvičení a Madame se na ně šla podívat.

Ve středu 11. mě přijel navštívit pan de Bordeaux a po obědě jsme spolu jeli prohlédnout hrad Bresolles[66], aby se tam ubytoval pan kardinál.

Na Zelený čtvrtek 12. dubna, v den mého narození[67], jsem byl z králova rozkazu v Suze, abych přijal a vyšel vstříc mimořádnému vyslanci veneckému jménem Soranzo, kterého republika posílala ke králi na návštěvu.

Schomberg odjel do Valence sbírat vojsko proti hugenotům.

Král toho dne poslal komisi nad dělostřelectvem panu markýzi d'Effiat[68]; první návrh na to jsem učinil já.

Na Velký pátek 13. se pan kardinál přijel ubytovat do Bresolles: vyjel jsem mu vstříc a dovedl ho tam.

Na Bílou sobotu 14. přijeli páni de Lyon[69] a de Châteauneuf obědvat ke mně do Bussolenga.

Přijal jsem velikonoční svátost.

Vyslanci mantovští[70] dorazili do Suzy.

Suza: dvůr, vyslanci a spor o klobouk (duben 1629)

V neděli 15., v den velikonoční, jsem šel panu kardinálovi popřát dobré svátky. Kardinál de la Valette a pan de Longueville mě přijeli navštívit: šel jsem je vyprovodit.

V pondělí 16. jsem byl v Suze na obědě u pana hraběte. Po obědě jsem rozdělil komisařům jejich úseky pro přehlídku a prohlédl peníze na přehlídku lehké jízdy.

V úterý 17. jsem dal konat přehlídku lehké jízdy.

Pan de Créquy se vrátil z Turína a s ním přijeli pan Frangipani a hrabě de Guiche[71].

Ve středu 18. nás přijel navštívit pan kardinál de la Valette: jeli jsme spolu dovést Frangipaniho do Suzy a král ho velmi dobře přijal. Pan kardinál nás všechny pozval na oběd do Bresolles.

---

[64] Charles de Besançon, pán de Souligné, nejstarší syn Charlese de Besançon, pána de Bouchemont a de Souligné, a Madeleine Orrye, byl roku 1643 generálním komisařem vojsk, roku 1649 polním maršálem a roku 1653 generálporučíkem. Zemřel 7. července 1669. – Maršál d'Estrées vedl proti protestantům na jihu oddíly, jimž velel v Provence. Vévoda de Guise, guvernér té provincie, měl vpadnout do zemí vévody savojského od Nice; svůj úkol však nesplnil. Vinu z toho svaloval na Besançona, který byl pověřen zásobováním. Snad právě z té příčiny podal maršál d'Estrées na toho důstojníka žalobu.

[65] Řádný vyslanec Zorzo Zorzi.

[66] Bruzolo, na bussolengské rovině, trochu pod tím městem, na levém břehu Doire.

[67] Bassompierre se narodil 12. dubna 1579; toho dne mu tedy bylo padesát let.

[68] Komise nad dělostřelectvem je pověření pro toto tažení, ne úřad velkého mistra dělostřelectva: ten držel markýz de Rosny (viz kapitolu VI.).

[69] Alphonse-Louis du Plessis-Richelieu, starší bratr kardinála de Richelieu, nedávno přenesený ze stolce aixského na stolec lyonský.

[70] Markýz de Canossa, guvernér Montferratu, a hrabě Guiscardi, kancléř toho státu.

[71] Antoine de Gramont, hrabě de Guiche, potom vévoda a maršál de Gramont, nejstarší syn Antoina, hraběte de Gramont, a Louisy de Roquelaure, jeho první manželky, narozen 1604, zemřel 12. července 1678.

Ve čtvrtek 19. odjel pan kardinál z Bresolles: kardinál de la Valette a pan de Longueville přijeli obědvat do našeho ležení k panu de Créquy, aby tam viděli hraběte de Guiche. Když jsme byli u stolu, poslal nám král pěšího sluhu s dopisem panu de Créquy a mně, jímž nám přikazoval nestrpět hraběte de Guiche v našich leženích[72] a vzít ho do vazby, kdyby tam zůstal dále. Poslal mi také rozkaz, abych se přišel ubytovat do Suzy, neboť není rozumné, aby Jeho Veličenstvo bylo bez jediného maršála Francie, který by velel jeho ležení a hlavnímu voji vojska, a pana de Créquy nechal v Bussolengu. Vrátil jsem se tedy do Suzy s těmi pány, byl jsem v radě, odtud u Madame a potom na večeři u pana kardinála de la Valette.

V pátek 20. jsem šel obědvat k panu kardinálovi; odtud jsem s ním přišel do rady. Mimořádný vyslanec florentský jménem Julián Medicejský, arcibiskup pisánský, měl audienci. Odtud jsme šli s králem k Madame, která byla nemocná, potom na večeři k panu de Longueville.

V sobotu 21. přijeli pan hrabě a pan de Longueville obědvat ke mně; potom jsem byl v radě. Vyslanec mantovský měl audienci.

V neděli 22. jsme s panem de Créquy upravili zásoby. Po obědě se dvůr držel u nemocné Madame. Večer jsem večeřel u pana de Longueville a potom u krále, abych slyšel jeho hudbu.

V pondělí 23. přijel pan de Créquy znovu obědvat ke mně. Po obědě se držela rada: odtud jsme šli k Madame; potom přišel král do mého bytu podívat se na mou komnatu, kde, mluvilo-li se v jednom koutě, byť jak tiše, bylo to slyšet v druhém. Dal po večeři uspořádat výtečnou hudbu.

V úterý 24. držel král radu. Šel navštívit Madame. Přijel mimořádný vyslanec mantovský[73]. Král se cítil trochu nemocen.

Ve středu 25. jsem dovedl mimořádného vyslance veneckého k jeho první audienci.

Do Suzy přijel mimořádný vyslanec genovský. Pan de Herbault se otázal krále, bude-li smět mít při rozmluvě s ním pokrytou hlavu[74]: král o tom byl v pochybnostech a poslal pro mne, aby si ode mne vyžádal mínění. Řekl jsem mu, že jsem viděl pokrýt se jiného vyslance, kterého republika genovská ke králi poslala; že je to republika, která venecké neustupuje v ničem nebo ve velmi málo; že král dříve vyslance ferrarské, mantovské a urbinské pokrývat nedával; že od několika let je pokrývat dává; že Genova nejenže předchází je, nýbrž i samu Florencii, a že podle mého mínění je král pokrývat má; že se však, nebudou-li si toho nárokovat, může bez toho obejít. Nato přišel pan de Châteauneuf, a když se ho král otázal na totéž, řekl rovnou, že ne, a že Genované jsou jeho poddaní, kteří by si z toho ústupku vzali výhodu jako z právního titulu, že už poddanými Francie nejsou, a že by král zničil právo, které na tu republiku má. Nebylo třeba králi říkat více, [aby ho to přivedlo k tomu][75], aby jim nedovolil mluvit s ním s pokrytou hlavou, takže přikázal panu de Herbault, aby jim řekl, ať se o to nepokoušejí.

Ve čtvrtek 26., když jsem byl u krále, přišli mi říci, že mě v mém bytě čeká pan nuncius Bagni: šel jsem tam hned za ním. Řekl mi v podstatě, že Jeho Svatost má republiku genovskou ve zvláštním poručenství; že mu nařídila, aby se staral o její zájmy a aby zprostředkoval dobré přijetí toho vyslanectví, které ke králi poslala, kdežto ona předvídá, že se mu tam stane znamenitá urážka tím odepřením, které se jim činí, aby se při audienci pokryli, což je proti veškeré spravedlnosti a rozumu, uváží-li se, že předešlého vyslance, kterého ta republika k Jeho Veličenstvu poslala, král pokrýt dal; že je to velká republika, která má přednost před všemi knížaty italskými, hned po králích, spolu s Venecií; a mnoho jiných věcí, které mi uváděl. Řekl mi, že právě o to naléhal u pana kardinála, který mu slíbil tu věc urovnat, ale že k tomu, aby v ní měl rozhodující slovo, nemá být jejím předkladatelem; že já bych byl velmi vhodný tu věc otevřít a že mi může jeho jménem říci, abych to učinil, jako o to řečený nuncius rovněž naléhavě prosil,

[72] Hrabě de Guiche musel opustit Francii, protože se bil v souboji: byl tehdy ve službě vévody mantovského.

[73] Markýz Alexandr Striggio, první ministr vévody mantovského. Podle pamětního spisu vytištěného v *Dopisech kardinála de Richelieu* (sv. III, s. 278) přijel markýz Striggio před 21. dubnem.

[74] Právo mluvit ke králi s pokrytou hlavou bylo výsadou, jíž se měřilo postavení vysílajícího státu: korunovaným hlavám a vyslancům svrchovaných republik se přiznávalo, poddaným nikoli. Spor o klobouk je tedy sporem o to, uznává-li Francie Genovu za svrchovanou republiku, či za svého poddaného — jak to Châteauneuf o několik řádků dále říká výslovně.

[75] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

ujišťuje mě, že kromě závazku, který by mi za to řečená republika měla, bude mi Jeho Svatost velmi vděčna. Odpověděl jsem mu, že bych si za velkou čest pokládal prokázat tu malou službu Jeho Svatosti a té republice; ale že se bojím, že k tomu nejsem vhodný, uváží-li se, že jsem se s tím králi již otevřel a on vzal opačné mínění, které mu bylo dáno, za lepší než mé; že Jeho Veličenstvo je zatvrzelý, když si jednou věc vezme do hlavy, a rychle se rozhněvá na ty, kdo mu odporují; a že když jsem mu to řekl, nabízím Jeho Nejosvícenější Milosti[76], že učiním, co mi přikazuje, a že týmž krokem půjdu za panem kardinálem, abych zvěděl formu a pořádek, který mám v té věci zachovat. A tak jsem se s ním rozloučil a šel za panem kardinálem, který mi řekl, že je třeba, abych ten návrh učinil, a že mě dobře podpoří; že zařídí, aby se polní maršálové a Bullion přidali k mému mínění a aby pan de Châteauneuf své podporoval slabě.

Na to ujištění jsem po obědě přišel do rady, kde jsme vyřídili množství věcí, po nichž pan de Herbault řekl králi, že viděl vyslance genovského i jejich listiny, jimiž dokazovali, že se někdy pokryli, a že nežádají audienci, leč za té podmínky. Král se silně zatvrdil a já viděl, že budu mít co činit se silným protivníkem. Tehdy mu pan kardinál řekl: „Bude-li se vám líbit, Sire, vyslechnout mínění těchto pánů, poté sám posoudíte, co se vám zlíbí.“ Tehdy začal král naschvál u mne a žádal mé mínění, aby měl příležitost na ně odpovědět; a jak jsem otevřel ústa, abych promluvil, řekl: „Žádám vás o ně; ale nebudu se jím řídit: neboť už dobře vím, že směřuje k tomu, aby se pokryli, a že to činíte na přímluvu Augustina Fiesqueho[77], který je u vás.“

To se mě dotklo a odpověděl jsem mu:

„Sire, kdyby se vám zlíbilo uvážit mé minulé činy, poznal byste, že dobro vaší služby a vaše vlastní sláva byly vždy mým hlavním zájmem. Nemám s republikou genovskou žádný zájem ani styky; a kdybych je měl, ustoupily by těm, které mám pro vaši službu. Don Augustin Fiesque je můj přítel a má ke mně mnohem větší závazek než já k němu; a kdybych jej i já k němu měl, musel byste mě mít za velmi lehkovážného a velmi nerozvážného, kdybych vám v jeho prospěch sloužil špatně. Konečně, Sire, přísaha, kterou jsem složil ve vaší radě, mě zavazuje dát vám své mínění podle svého citu a svého svědomí; ale protože tak zle soudíte o mé poctivosti, zdržím se, bude-li se vám líbit, dávat vám své mínění.“

„A já,“ řekl král nadmíru rozhněván, „vás přinutím, abyste mi je dal, protože jste z mé rady a berete z ní plat.“

Pan kardinál, pod nímž jsem seděl, mi řekl: „Dejte je, ve jménu Božím, a neodporujte dále.“ Tehdy jsem řekl králi:

„Sire, protože Vaše Veličenstvo naprosto chce, abych mu řekl své mínění, je ono toto: že by vaše práva a práva vaší koruny vzala zkázu, kdybyste tím aktem přiznal Genovanům svrchovanost, kterou nad nimi nárokujete vy, a že je máte slyšet s hlavou odkrytou jako své poddané, a ne pokrytou jako republikány.“

Tehdy král vstal v silném hněvu a řekl, že se mu posmívám a že mi dá dobře poznat, že je můj král a můj pán, a mnoho jiných podobných věcí; a já jsem už neotevřel ústa, abych řekl jediné slovo. Pan kardinál ho upokojil a dal shromáždit mínění, která byla všechna taková, že vyslanec genovský bude při audienci mluvit pokrytý. Potom král vstal a šel dát gardám konat cvičení. Večer jsme přišli na hudbu krále, který ostatním neřekl ani slovo ze strachu, aby jedno neřekl mně, a jen bručel.

V pátek 27. měl vyslanec genovský audienci.

Král šel navštívit Madame a ona přišla navštívit jeho.

[76] Tedy „Sa Seigneurie illustrissime“. V dřívějších vydáních stálo „Jeho Svatosti“.

[77] Z rodu Fieschi, hrabat z Lavagny; Bassompierre píše po francouzsku *Fiesque*. Nositele jména Augustin v maršálově družině neztotožňujeme — není to ani Ugo de Fiesque (viz kapitolu III.), ani Charles-Léon, hrabě de Fiesque (viz kapitolu VII.). (rešerše LP)

Otázal jsem se pana kardinála, co učinit s heslem; neboť kdybych je dal vzít některému polnímu maršálovi, král by se urazil, a snad by se urazil i tehdy, kdybych si o ně šel sám. Pan kardinál o tom promluvil s králem, který mu řekl, abych si o ně šel k němu a nečinil mu ani výmluvy, ani výčitky; a taková byla nesnáz, v níž král byl, když jeho hněv přešel a on poznal, že neměl právo obracet se na mne za věc, o níž jsem mluvil jen pro jeho službu. Vzal jsem si tedy od něho heslo a mluvil s ním potom, a on se mnou, jako dříve.

Král potom vyslechl markýze Striggiho, mimořádného vyslance mantovského; pak mu Madame poslala velmi krásný dar z kusů[78] horského křišťálu, po němž mu Genované učinili dar dvanácti truhlíků výtečných zavařenin: otevřel jeden a rozdělil jej společnosti; dva, které byly z cedrátové šťávy[79], poslal královně své matce, která je velmi milovala, a devět ostatních truhlíků dal mně — a tak byl učiněn můj mír. Potom mi večer řekl, že opouští své vojsko piemontské, aby odešel k tomu u Valence; že jeho generálem činí pana kardinála a pana de Créquy a mne generálporučíky a abychom zůstali u řečeného pana kardinála.

Večer onemocněl pan de Herbault a na tu nemoc zemřel. Zoufali si o jeho životě již od prvního dne a naléhalo se ve prospěch pana de Lavrillière, k čemuž jsme pana kardinála tehdy nenalezli příliš ochotným.

V sobotu 28. odjel král do Francie. Šel se rozloučit s Madame; pak jsme ho vyprovodili až do Chaumontu.

Není bez místa říci zde slovo o panu jeho bratru, protože jeho moc generála královského vojska přestala teprve toho dne. Odešel, jak jsem už řekl, z Château-Morand, kam jsem k němu jel, do Dombes, kde se obveseloval honbou. Král, jemuž jsem to řekl při svém příjezdu do Grenoblu, mu poslal šlechtice, aby mu dal vědět o svém postupu k Suze, a prosil ho, aby si pospíšil tam přijet a vzít svůj dobrý díl jak na slávě, tak na nebezpečí. Odpověděl králi, když Jeho Veličenstvo přijíždělo do Briançonu, že, jak se vydal na cestu, [aby ho nalezl][80], dověděl se o odjezdu paní princezny Marie, jímž byl tak dojat, že odjíždí do jednoho ze svých domů přebolet svou nelibost a čekat tam na rozkazy Jeho Veličenstvu. Nato, když uslyšel, jak král vynutil suzský průsmyk a své nepřátele k tomu, aby mu přiznali vše, co od nich žádal, vrátil se ke svým obvyklým záležitostem; a napsal královně své matce, že ji žádá, aby nedopustila, by princezna Marie opustila Francii. Tu vedla paní de Longueville k Paříži, a pan Vrchní[81], odjev od Monsieura do Paříže, vyvolal u královny poplach, že Monsieur chce princeznu Marii unést a pojmout za ženu: nato poslala paní de Longueville i ji[82] zatknout a dala je odvést a držet pod bezpečnou stráží ve vincenneském lese. Monsieur si na to poslal královně své matce stěžovat a poslal také šlechtice ke králi, který mu odpověděl, že nevěděl nic před zatčením princezny Marie, ale že schvaluje vše, co královna jeho matka učinila, jelikož to učinila pro dobro jeho služby. Nato Monsieur svou nelibost ukázal. Pan kardinál to zajetí příliš neschvaloval, čímž dal nelibost královně matce, která, přesvědčena kardinálem de Bérulle na ujištění, jež jí dal otec Gondran[83], že Monsieur nemá vůbec v úmyslu ji unést a že za to odpovídá, ji nějakou dobu nato[84] dala vypustit na svobodu; a Monsieur se celé léto obveseloval honbou v Montargis.

Když jsme krále dovedli do Chaumontu, vrátili jsme se do Suzy rozloučit se s panem princem a paní princeznou piemontskou, které jsme vyprovodili až do Bussolenga.

V neděli 29. držel pan kardinál u sebe radu o všech věcech válečných, což učinil i nazítří.

Květen. – V úterý prvního dne května vypravil pana de Comminges k panu savojskému.

[78] V dřívějších vydáních stálo „z kamenů“.

[79] „Aigre de cèdre“, nápoj připravovaný ze šťávy citronátu (cedrátu). – Viz Dodatek XIX.

[80] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[81] „Monsieur le Grand“ je oslovení velkého podkoního Francie (*grand écuyer de France*), užívané jako jméno.

[82] Vévodkyni de Longueville a její neteř dala královna matka zatknout 11. března v Coulommiers; téhož dne byly odvezeny na hrad Vincennes.

[83] Charles de Gondran, syn Thomase Galanta, pána de Gondran, slavného advokáta, a Marie de l’Orme, byl druhým generálem kongregace oratoriánů. Byl Monsieurovým zpovědníkem.

[84] Dne 4. května.

Šel jsem navštívit vyslance genovského a vyslance venecké.

Vyslanec genovský mi návštěvu nazítří vrátil; a ve čtvrtek 3. jel pan kardinál do Bussolenga za panem princem piemontským a jednat s ním.

V pátek 4. přijel pan maršál de Créquy do Suzy obědvat ke mně.

V sobotu 5. poslal pan kardinál pana de Châteauneuf za panem savojským; ten nalezl pana prince piemontského ve Veillane a vrátil se v neděli 6., s čímž pan kardinál nebyl spokojen a dal ho téhož dne vrátit zase k panu savojskému.

V pondělí 7. jel pan kardinál nařídit zákopy v průchodech a jiné práce, jež bylo třeba vykonat.

Vyslanec venecký požádal, aby mě viděl: šel jsem k němu.

V úterý 8. jsem šel navštívit markýze Striggiho, vyslance mantovského.

Vrátil se pan de Châteauneuf a přinesl uzavření všech našich věcí.

Ve středu 9. byl dán rozkaz vypravit oddíly, které měly jít spojit se s králem, a dát je pochodovat po etapách.

Ve čtvrtek 10. jsme pan kardinál a my jeli do Bussolenga obědvat k panu de Créquy. Po obědě tam přijel pan princ piemontský, aby se s námi rozloučil.

V pátek 11. odjel pan de Longueville zrána přes Mont Cenis a pan kardinál odjel po obědě, a já s ním, abychom se vrátili do Francie; pana maršála de Créquy jsme zůstavili s mocí za horami. Vyprovodil nás až do Chaumontu; pak jsme prošli Exilles a Salbertrandem[85] a přijeli na nocleh do Oulx, kde panu kardinálovi přinesli zprávu o míru podepsaném mezi Francií a Anglií[86]. Dostal také zprávu o svobodě, kterou královna matka vrátila paní de Longueville a princezně Marii[87].

V sobotu 12. jsme prošli Cézanne, a přes Mont Genèvre jsem se dal nést v nosítkách; přijeli jsme na nocleh do Briançonu; v neděli 13. na nocleh do Embrunu, na večeři k arcibiskupovi[88], a v pondělí do Gapu, v úterý do …..[89]

Ve středu jsme přešli průsmyk Cabre[90] a přijeli na nocleh do Die[91], na večeři k biskupovi.

Privas (květen 1629)

Nazítří jsme tam zůstali.

V pátek 18. přijel pan kardinál na nocleh do Loriolu[92].

V sobotu 19. přijeli pánové strážce pečetí, d'Effiat a Bouthillier navštívit pana kardinála a obědvat s ním; ten přešel Rhônu u Baix[93] a přijel za králem do tábora před Privas[94].

[85] Exilles, piemontské městečko, dříve dauphinské, s pevností na levém břehu Doire. – Salbertrand, městečko na témž břehu, mezi Exilles a Oulx.

[86] Články míru byly dohodnuty v Suze 24. dubna: vyslanci venečtí, kteří sloužili za prostředníky, posílali kardinálu de Richelieu zprávu o výměně podpisů. Mír byl vyhlášen 20. května v královském táboře.

[87] Vydavatel *Dopisů kardinála de Richelieu* přiřazuje datum 9. května dvěma dopisům, které se toho vypuštění na svobodu týkají. Nemýlí-li se maršál de Bassompierre, nemohly být ty dopisy napsány před 11. květnem.

[88] Guillaume d'Hugues.

[89] Jméno je v rukopise vynecháno. Snad Veynes nebo Aspres-lès-Veynes v departementu Hautes-Alpes.

[90] Průsmyk Cabre dělí údolí Drômy od údolí Buëchu, přítoku Durance.

[91] Die, okresní středisko departementu Drôme. – Biskupem valenceským a dieským byl tehdy Charles-Jacques de Gelas de Léberon.

[92] Loriol, středisko kantonu v okrese Valence, na levém břehu Drômy.

[93] Baix, městečko v kantonu Chomerac, okres Privas, na pravém břehu Rhôny.

[94] Král byl v táboře před Privas od 14.

Pan de Montmorency, kterému Schomberg ze zapomenutí či jinak dovolil vzít v králově radě místo před sebou, chtěl totéž učinit mně, což jsem nestrpěl. Pro tu příčinu se král v radě vůbec nechtěl posadit.

V noci jsem byl při otevření zákopu gard, které se začaly teprve tu noc; pak jsem si zrána šel ubytovat do špatného bytu, kde ležel pan de Schomberg, a dal jsem tam přinést postel svého synovce de Bassompierre, který byl ve vojsku u krále přede mnou.

V neděli 20. mě pan maršál de Schomberg vedl podívat se na ležení, utáboření a baterie Phalsbourgovy[95] a Amboisovy[96], kde byl pan d'Effiat. Pan kardinál tam přijel a vzal mě k sobě na oběd. Po obědě byl spor mezi panem de Montmorency a mnou rozsouzen v můj prospěch.

V pondělí 21. šel pan kardinál obědvat s panem de Montmorency, který byl rozhněván.

Gardy francouzské a švýcarské, které byly v Piemontu, dorazily do táboru. Ubytoval jsem je blízko sebe; byl jsem utábořen nahoře na malé rovině mezi městem a bytem krále[97].

V noci jsme udělali velké shromaždiště.

V úterý 22. dorazil pluk Champagne, který jsem utábořil blízko bytu pana kardinála, jejž on nepokládal za bezpečný. Dorazil také pan d'Alais s lehkou jízdou, kterou jsme vedli z Piemontu.

Pan de Schomberg, který měl velkou důvěru v Maine-Chabanse[98], dal jej pracovat v ležení gard. Bylo tam jiné ležení, které útočilo na rohové dílo, kde pracoval pluk Pikardie s panem de Montmorency, jemuž byl dán le Plessis-Besançon, což mě mrzelo. Ale protože jsem s sebou přivedl Argencourta, dal jsem panu de Schomberg uvidět, že ta první práce[99] nestojí za nic, že je z města tak viditelná, že tam ztratíme množství lidí, a že nás odvádí od ležení Pikardie, k němuž jsme se měli přiblížit a spojit se s ním. Zatvrdil se v tom tak, že jsem mu, abych ho uspokojil, Chabanse i s jeho dílem zůstavil, aby je dal pokračovat, a já jsem dal pracovat Argencourtovi a dal mu vzít napravo, blíž k panu de Montmorency a k Pikardii.

Ve středu 23. dorazil pluk Piemont, který byl uložen na stanovišti pluku Champagne, jejž jsme poslali do Veyras[100].

Tu noc se jen upravila práce začatá v předešlé.

Ve čtvrtek 24., v den Nanebevstoupení, jsem přijal velikonoční svátost.

Dorazily pluky Rambures, Languedoc, Vaillac a Annonay[101]. Pluk Piemont šel spojit se s plukem Champagne a s nimi byl poslán pan de Portes, polní maršál, kterého jsem přivedl z Piemontu, aby udeřil na pevnost Saint-André k Boutières[102].

Schomberg onemocněl. Byl spor o sedadla v radě mezi pány de la Valette a hrabětem d'Alais: pan de la Valette jej vyhrál.

V pátek 25. jsme u gard postoupili se svou prací dosti blízko ke kontreskarpě; a získala se zřícenina blízko města na straně Phalsbourgově. Na straně Pikardie se rohové dílo tlouklo šesti děly.

V sobotu 26. jsem dostal ráno v zákopu velkou ránu kamenem, která mě složila na zem.

Po obědě bylo rozhodnuto, že na své straně získám kontreskarpu a na straně Pikardie se udeří na rohové dílo, kdežto zároveň Phalsbourg na své straně podnikne něco jiného, aby nepřátele odvedl. Byla to

[95] V dřívějších vydáních stálo „de Chabaut". – Princ de Phalsbourg měl u obléhání Privas pluk.
[96] Louis de Clermont d'Amboise, markýz de Resnel, syn Louise de Clermont d'Amboise, markýze de Resnel, a Anny l'Allemant, byl polním mistrem pluku.
[97] Místo, kterému se dosud říká byt krále, je nedaleko na jih od města.
[98] V dřívějších vydáních stálo „au même Chabaut".
[99] Práce Maine-Chabansova.
[100] Veyras, ves půl míle na západ od Privas.
[101] Polním mistrem toho pluku byl Charles de Lévis, markýz d'Annonay, potom vévoda de Ventadour, třetí syn Anna de Lévis, vévody de Ventadour, a Markéty de Montmorency.
[102] Boutières jsou hornatý kraj Vivarais, který se rozkládá na severu a severozápadě od Privas.

Normandie, kdo měl vzít večerní stráž v zákopu [gard][103], pročež jsem poslal pro Manicampa a barona de Meslay[104] a dal jim před sebou udělat jejich rozkaz; potom jsem je vedl do zákopu, abych jim ukázal, co mají činit. Manicamp tam dostal velmi malou ránu kamenem, kterou dal jevit velmi velkou. Pak jsem je poslal zpět, aby byli hotovi vstoupit na stráž zavčas. Dal jsem také rozkaz, aby nám dělostřelectvo dodalo všechny potřebné věci, a odtud jsem šel dát rozkaz Phalsbourgovi o tom, co má činit. Pak jsem se odebral do zákopu, kde, když dorazil pluk Normandie, jemuž velel Meslay — neboť Manicamp ležel pro svou ránu kamenem[105] —, se také nalezli pan de la Valette a pan d'Effiat s panem de Biron, polním maršálem.

Phalsbourg začal tanec, udeřil a vynutil jiný dům proti městské bráně, který nepřátelé opevnili. Krátce po něm udeřila Pikardie na rohové dílo, které bylo nejprve odneseno, pak nepřáteli zase získáno a dobrovolní šlechtici je přinutili ještě jednou je opustit. A já jsem se zároveň s plukem Normandie přišel uložit pod kontreskarpu, a když jsme v úhlu řečené kontreskarpy udělali dvě krytá postavení po osmi mušketýrech, která bočně střežila řečenou kontreskarpu nalevo a napravo, vzali jsme ji nepřátelům, kteří nám ji po tři hodiny upírali. Pánové de la Valette a d'Effiat tam byli několikrát ve velkém nebezpečí. Měl jsem tam asi dvacet pět mrtvých nebo ranených.

Téhož večera a v téže době udeřil pan de Portes na straně Boutières s pluky Champagne a Piemont na pevnosti Saint-André a Tournon[106] a vzal je ztečí, zabíjeje, co v nich nalezl; ale nazítří ráno, v neděli 27. května, byl zabit mušketovou ranou do hlavy, když obhlížel zákop, který nepřátelé udělali na hoře. Byla to velmi velká ztráta; neboť to byl chrabrý a dostatečný muž, který šel velkou cestou k tomu, aby byl co nejdříve maršálem Francie.

Pokračovali jsme ve svém postavení, a v noci ke druhé hodině v pondělí 28. zrána, když jsme prorazili příkop, zpozorovali jsme ve zdi otvor, kterým nepřátelé vcházeli do svého příkopu, a z města se už nestřílelo. Dlouho jsem smlouval, než jsem jej chtěl dát obhlédnout: nakonec, když jsem tam odvážil jednoho seržanta s kruhovým štítem, vešel do města a nenalezl tam nikoho, neboť nepřátelé je opustili, aby se stáhli do pevnosti Toulon[107] na hoře. Načež jsme vstoupili do města, které jsme nalezli již obsazené lidmi pluku Phalsbourgova — ti, byvše zpraveni jednou chudou ženou, že nepřátelé Privas opustili, do něho tehdy vešli; a krátce potom poslaly do města plenit všechny pluky ze všech ležení a většina se rozběhla tak, že kdybych nebyl dal Švýcarům vzít zbraně k obklíčení Toulonu, byli by se nepřátelé mohli stáhnout bez zábrany.

Obklíčil jsem Toulon dvanácti sty Švýcary, zatímco se Privas plenilo a krátce potom bylo zapáleno. Ke druhé hodině po polednách mi lidé z Toulonu poslali žádost, aby se mohli vzdát. Poslal jsem to říci králi, který je nechtěl přijmout jinak než na milost a nemilost, což odmítli. Tehdy jsme je ze všech stran obklíčili gardami, Švýcary, Champagne, Piemontem, Normandií, Phalsbourgem, Vaillacem, Languedokem, Lestrangem[108] a Annonayem a postavili jsme Pikardii na přístupy od Boutières. Saint--André de Montbrun[109], který uvnitř velel, požádal, aby se vzdal, a přišel se vydat do našich rukou na milost a nemilost. Král chtěl, aby lidé v pevnosti učinili totéž, a Saint-André jim k tomu účelu napsal; poslal jsem i Marillaka a Birona, polní maršály, aby je přijali: ale nemohli se shodnout ani mezi sebou, ani s námi, a na to přišel zuřivý déšť, který trval celou noc. Ten mě zavázal být na nohách, neboť jsem

[103] Slovo v závorce nebylo v dřívějších vydáních otištěno.

[104] Audard de Fromentières, baron de Meslay, první kapitán pluku Normandie.

[105] Manicamp byl plukovníkem pluku Normandie. – Roussel ve svém *Pojednání o pěších plucích* říká, že pluk v Manicampově nepřítomnosti vedl podplukovník Charles Gigault de Bellefonds.

[106] Na severu od města.

[107] Hora Toulon je na jihozápadě od města.

[108] Ten pluk náležel Claudu de Hautefort, vikomtu de Lestrange, nejstaršímu synu Reného de Hautefort, pána du Teil, a Marie, vikomtesy de Lestrange. Vikomt de Lestrange byl také vikomtem z Privas po své ženě Marii de Chambaud. Roku 1632 byl v Toulouse stat za to, že se chopil zbraní ve prospěch vévody Orleánského.

[109] Alexandre du Puy, markýz de Saint-André de Montbrun, třetí syn Jeana du Puy, pána de Montbrun, a vnuk chrabrého Montbruna, byl potom generálporučíkem ve Francii a generalissimem venecké republiky v Kandii. Vévoda de Rohan ho vrhl do Privas s pěti sty muži pěšími a dvanácti jezdci. Tvrdí ve svých pamětech, že Saint-André vyšel z města s ujištěním, že jeho vojákům bude život zachován, a že byl lstí zadržen jako zajatec.

se bál, že se nepřátelé v přízni té bouře pokusí uniknout, protože naši nebyli dosti pečliví, aby jim v tom zabránili. Byla to jedna z nejhorších nocí, které jsem ve svém životě prožil; ale díky Bohu, nepodnikli to.

V úterý 29. volali naši vojáci, kteří obklíčili pevnost Toulon, na obležené, že Saint-André byl oběšen, což je přivedlo k zoufalství: král mi ho poslal, abych jim ho ukázal, a oni byli spokojeni vzdát se na milost a nemilost. Ale v tu samou dobu přišli naši vojáci bez rozkazu ze všech stran ke zteči a vzali pevnost, zabíjejíce vše, co potkali. Asi padesát z těch, kdo byli jati, bylo oběšeno a dvě stě jiných posláno na galeje. Pevnost byla také zapálena[110]. Uniklo ještě asi dvě stě jiných, které potkali Švýcaři, co vedli dělostřelectvo do Veyras, a část jich zabili.

Ve středu 30. byl dán rozkaz odeslat zajatce, stáhnout dělostřelectvo do parku a připravit odchod vojska.

Ve čtvrtek 31. jel král podívat se na práce. Šel jsem na večeři k panu de Montmorency, s nímž jsem se dva dny předtím urovnal.

Červen. – V pátek prvního dne června odjel pan de Montmorency, aby přivedl k poslušnosti krále několik míst svého guvernérství, která se mu chtěla poddat. Dali mu tři pluky a nějakou jízdu.

V sobotu 2. se la Gorce, Vallon a Barjac[111] poslaly vzdát králi, a prostřednictvím Brisonova bratra (jmenovaného Chevrilles)[112] byly rovněž přivedeny k jeho poslušnosti Boutières s hrady la Tourette, Donan, Chalançon, la Chaise, Pierregourde, la Tour de Gros a le Chellart[113].

V neděli 3., v den svatodušní, jsem přijal velikonoční svátost a posluhoval jsem králi, když přijímal svou.

Došly zprávy z Grisonska, že hrabě de Mérode[114] obsadil Steig a rýnský most s dvanácti tisíci muži.

Král učinil maršálem Francie pana de Marillac[115].

V pondělí 4. odjel král se svým vojskem z Privas, přešel sedlo Coiron[116], které je velmi zlé, jel do Mirebelu a přijel na nocleh do Villeneuve-de-Berg[117].

V úterý 5. odtud odjel, prošel Vallonem a la Tour de Salavas, kde přešel řeku Ardèche[118], nechal po levé ruce la Gorce a přijel na nocleh do Barjaku.

Ve středu 6. jsem odtud odjel za rozbřesku, prošel jsem ležením pana de Montmorency a spolu jsme jeli obhlédnout Saint-Ambroix[119] ze dvou stran; zahnali jsme nepřátele, kteří na nás vyšli, až do jejich bran. Pak jsem se vrátil podat o tom zprávu králi, který zůstal v Barjaku.

Ve čtvrtek 7. jsem se už ve čtyři hodiny ráno nalezl na shromaždišti vojska, které bylo na dohled od Saint-Ambroix, a našel jsem tam pana de Montmorency, který mi řekl, že lidé z města žádali o rozmluvu

[110] Jako bylo zapáleno město. Vévoda de Rohan tvrdí, že pevnost zapálili králové vojáci. – Viz Dodatek XX.

[111] Vallon, středisko kantonu v okrese Largentière, departement Ardèche. – La Gorce, ves v kantonu Vallon. – Barjac, středisko kantonu v okrese Alès, departement Gard.

[112] Antoine de Beaumont z domu Grimoard de Beauvoir du Roure, pán de Chevrilles, mladší bratr chrabrého Brisona. Vévoda de Rohan říká, že Chevrilles uzavřel se strážcem pečetí za dvacet tisíc écu smlouvu, kterou nazývá „smlouvou vivaretskou“.

[113] Kraj Boutières obsahoval řadu malých míst, z nichž hlavní byla le Chaylard na Dorne, středisko kantonu v okrese Tournon, departement Ardèche, a Chalançon na Érieux, ves v kantonu Vernoux, v témž okrese. – Několik míst v tom kraji nese jméno Cros; snad jde zde o hrad poblíž Estables, na hranici departementu Haute-Loire. – La Chèze je na pravém břehu Dorne, blízko Dornas, vsi v kantonu le Chaylard. – Donan snad Dounon, místo poblíž Sainte-Apollinaire-de-Rias, kanton Vernoux.

[114] Jan, hrabě de Mérode, jeden z Valdštejnových podřízených velitelů a slavných generálů třicetileté války, byl zabit v Hamelnu 8. července 1633. Velel sboru císařských vojsk, který ohrožoval Mantovu, kdežto Španělé se s přivolením vévody savojského chystali znovu vpadnout do Montferratu.

[115] Listiny jsou datovány 1. června.

[116] Coiron, hornatý kraj na cestě z Privas do Villeneuve-de-Berg.

[117] Villeneuve-de-Berg, středisko kantonu v okrese Privas. – Mirabel-des-Granges, městečko v kantonu Villeneuve-de-Berg.

[118] Ardèche. – Salavas, městečko v kantonu Vallon, na pravém břehu Ardèche.

[119] Saint-Ambroix na Cèze, středisko kantonu v okrese Alès, departement Gard.

s biskupem uzèským[120], bratrem Peraultovým, aby se králi vzdali. Krátce nato tam přijel král a postavil své vojsko do šiku sám. Přijeli poslanci ze Saint-Ambroix, které mi přikázal dovést do Saint-Étienne[121], ležení pana kardinála, a zůstavil nám moc s nimi uzavřít, což jsem učinil; a když přijali od pana kardinála kapitulaci, kterou se králi zlíbilo jim dát, dovedl jsem je do Saint-Ambroix, které jsem od nich zároveň přijal a dal do něho vejít gardy francouzské i švýcarské. Pan de Montmorency přijal jejich vojenské lidi a šel je dovést na bezpečné místo.

Král se jel ubytovat do Saint-Victor[122], kam jsem se vrátil za ním a ubytoval se tam také.

Shromaždiště vojska bylo v pátek 8. června na pahorku blízko Saint-Victor. Král je chtěl dát pochodovat v pořádku a přikázal mi vést předni voj, který byl utábořen před Salindres[123], kde se král ubytoval.

Večer jsem se znesvářil s prvním podkoním panem de Saint-Simon o svůj byt, který mi chtěl odejmout, aby tam uložil malou stáj[124], a to z pouhé zlomyslnosti, protože měl lepší. Král chtěl, abych si svůj podržel; ale ten malý pán mi to od té doby schovával a dobře se pomstil tisícem zrad, které mi učinil, a zlými službami u krále.

V sobotu 9. bylo shromaždiště vojska na rovině blízko Alès. Jel jsem obhlédnout město; pak jsem se dal nalevo, kde jsme přešli řeku[125] a přišli se utábořit na cestě z Anduze do Alès. Nový maršál de Marillac přijel se mnou a nabídl se tam konat polního maršála. Přijeli tam také pánové de la Valette a d'Aluin, a jak jsem jel obhlédnout město blíže na té straně, kde bylo stanoviště pluku Normandie, položili mi nepřátelé zálohu, která ze dvaceti kroků na mne vypálila; byli na výšině a měli zeď, která nám bránila jít na ně. Kůň barona des Francs[126], chrabrého šlechtice, který mě provázel, byl zabit a on sám ranen do nohy, z čehož po pěti dnech zemřel. Argencourtův kůň byl také ranen, a když přišla předni hlídka Normandie, aby je odrazila, Campagnols, který jí byl poručíkem, dostal prostřelené stehno a na to zemřel.

V neděli 10. jsem jel navštívit naše stanoviště, pak jsem jel navštívit krále do Salindres, kam se byl vrátil ubytovat.

Nepřátelé učinili výpad na straně Normandie, který naši chrabře a se ztrátou nepřátel odrazili. Při útoku Pikardie, který byl dán panu de Montmorency, vzali zákop, který byl blízko starého mostu. Poslal jsem večer na podporu Pikardie pluk Rambures a šest set mužů půl druhé míle od táboru na přístup od Anduze, aby zabránili posile mužů, kterou chtěli vrhnout do Alès.

Napadla mě žlučová kolika, která je přísná nemoc.

V pondělí 11. jsem jel do Marmirautu[127], kam se byl král přijel ubytovat, a nebylo mu tam dobře: odtud se nazítří přestěhoval, aby jel na stranu Pikardie, kde byly kyselé vody dobré králi k pití.

V úterý 12. mě moje nemoc přinutila odejít od vojska a přijel jsem na nocleh do Lussanu, odkud jsem ve středu 13. odjel a přijel se ubytovat do Bagnols[128], abych byl blízko vod de Maine, dobrých k vyléčení mé nemoci.

Mír v Alès (červen–červenec 1629)

Ve čtvrtek 14. byl Marillac ranen do ruky před Alès.

[120] Paul-Antoine du Fay, syn Jeana du Fay, barona de Périault, a Marie, nemanželské dcery konetábla Jindřicha de Montmorency.
[121] Pravděpodobně Saint-Étienne.
[122] Saint-Victor-de-Malcap, městečko v kantonu Saint-Ambroix.
[123] Salindres, městečko v kantonu Saint-Martin, okres Alès, v polovině cesty ze Saint-Victor do Alès.
[124] Malá stáj (*petite écurie*) byla jedním ze dvou oddělení královského koňstva; v jejím čele stál první podkoní.
[125] Gardon d'Alès. Město je na levém břehu: maršál přešel na pravý.
[126] V dřívějších vydáních stálo „barona de Saint-Franc". – N. de Neuchèze, baron des Francs, syn Jeana-Jacquesa de Neuchèze, barona des Francs, a Markéty Frémiot, sestry svaté Chantalové.
[127] Snad le Mas-Miraut.
[128] Lussan, Bagnols, střediska kantonů v okrese Uzès.

Pan a paní d'Uzès[129] přijeli do Bagnols.

V sobotu 16. lidé z Alès kapitulovali a král tam vjel nazítří, v neděli 17.

V pondělí přijelo do Bagnols velké poselství Languedoku ke králi; všichni mě přijeli navštívit. Odjeli odtud následující středu a dal jsem je provázet Arnautovou kompanií, kterou jsem si s sebou odvedl, a svými gardami.

Ve čtvrtek 21., cítě se ze své nemoci lépe, jsem odjel z Bagnols, abych se vrátil k vojsku. Pan d'Uzès jel pod mou ochranou. Na cesty přišli lapkové, které jsme rozehnali, a jednoho, kterého jsme jali, jsem dal oběsit.

Nalezl jsem krále v Alès, kde čekal na rozhodnutí o míru, které bylo uzavřeno[130] v sobotu 23.; a poslanci vyznavačů reformovaného náboženství přijeli nazítří, aby je s panem kardinálem rozhodli, pak se vrátili, aniž je ještě uzavřeli, pro některé obtíže, které se tam našly.

V pondělí 25. přijeli poslanci na nocleh do Alès.

V úterý 26. bylo docela rozhodnuto a část poslanců se vrátila do Anduze, aby je dala ratifikovat svým generálním shromážděním, které tam tehdy bylo.

Ve středu 27. odjel král z Alès se svým vojskem a přijel na nocleh do Lédignanu[131].

Ve čtvrtek 28. tam přijel pan kardinál s poslanci, kteří krále požádali o prominutí své vzpoury; král jim je udělil a dal jim mír.

V pátek 29. se král zrána cítil nemocen a chtěl večer odjet z Lédignanu se svým vojskem, které dal pro velká vedra pochodovat v noci, a přijel o půlnoci na nocleh do Saint-Jattes[132].

V sobotu 30. tam přijel pan kardinál a přivedl poslance s ratifikací shromáždění, které mír přijímalo.

Červenec. – V neděli prvního dne července přijeli poslanci z Uzès učinit králi své poddání.

V pondělí 2. dorazili rukojmí ze Sevenn, pak ti z Uzès[133].

Léonor a Madelon de Mirabel, dvě výtečné krásky[134], přišly k večeři krále, který odjel a přijel v noci na nocleh do Covillasu[135] a pan kardinál do Saint-Privat[136].

V úterý 3. přijeli poslanci z Nîmes a celé dopoledne jednali s panem kardinálem.

Král odjel a jeho vojsko přešlo po mostě du Gal[137] a přišlo o půlnoci ubytovat se do Besousse[138].

Ve středu 4. se zůstalo v Besousse. Přijel tam za králem maršál d'Estrées: pohostil jsem ho. Večer přijel král podívat se na svůj předni voj utábořený u Saint-Gervasy[139]. Vedro bylo nesmírné.

Ve čtvrtek 5. se pan maršál de Schomberg vrátil k vojsku.

---

[129] Emmanuel de Crussol, vévoda d'Uzès, syn Jacquesa de Crussol, vévody d'Uzès, a Françoise de Clermont-Tallard, zemřel 19. července 1657; a jeho první manželka Claude d'Ébrard, dáma de Saint-Sulpice, dcera Bertranda d'Ébrard, pána de Saint-Sulpice, a Markéty de Balaguier.

[130] Bylo to „rozhodnutí o míru", a ne mír, co bylo 23. ve shromáždění protestantů uzavřeno.

[131] Lédignan, středisko kantonu v okrese Alès, tři míle na jih od toho města.

[132] Saint-Chaptes, středisko kantonu v okrese Uzès.

[133] Pro zajištění zboření opevnění těch míst.

[134] Ty dvě „výtečné krásky" byly nepochybně dcery Hectora de la Forest de Mirabel, pána de Blacons, a Františky du Puy-Rochefort, sestřenice Saint-André-Montbruna. Mirabela vložil do Alès vévoda de Rohan na místo mladého barona d'Alais, Jacquesa de Cambis, který na naléhání své katolické matky slíbil vydat město králi.

[135] Montpezat-de-Coillas, městečko v kantonu Remoulins, okres Uzès, na levém břehu Gardu.

[136] Saint-Privat, hrad na pravém břehu Gardu, pod Montpezatem.

[137] Gardský most, pod Saint-Privat.

[138] Bezouce, městečko v kantonu Marguerittes, okres Nîmes.

[139] Saint-Gervasy, ves ležící před Bezouce na cestě do Nîmes.

Pan kardinál a pan de Montmorency přivedli poslance z Nîmes, kteří učinili králi své poddání.

Pan hrabě odjel od vojska nemocen a jel do Sommières.

V pátek 6. se maršál d'Estrées vrátil do Besousse požádat krále o dovolení vrátit se do Paříže.

V Nîmes byl mír vyhlášen a byly tam zapáleny radostné ohně.

V sobotu 7. přijel pan de Guise do Besousse: byl jsem jeho hostitelem.

Lidé z Nîmes poslali svá rukojmí, ale ne ta, která jsme žádali, a byla poslána zpět.

Král odjel večer z Besousse a přijel do Beaucaire.

V neděli 8. se držela rada. Pan de Guise, který byl ubytován v Tarasconu (městě jeho guvernérství), přijížděl po ránech obědvat ke mně a po obědě do rady, pak se vracel do Tarasconu[140]. Rokovalo se a bylo rozhodnuto o posádkách a o rozpuštění vojska.

V pondělí 9. jsme byli ještě v radě, pak jsme přišli, pan de Schomberg a já, [ke mně][141] odsoudit Besançona k setnutí hlavy[142].

Lidé z Uzès přijeli prosit krále, aby přijel do jejich města, k čemuž se odhodlal.

Večer šel podívat se na vodě na tarasku[143] a na jiné rozmanité zábavy.

Ze Sommières přišly zprávy, že se panu hraběti vede velmi zle.

V úterý 10. jsme s panem de Schomberg přijeli zrána do Uzès dát potřebné rozkazy. Král tam přijel večer.

Ve středu 11. jsme zůstali v Uzès a čekali na rukojmí z Nîmes.

Ve čtvrtek 12. přijel generál avignonský[144] složit králi poklonu: pohostil jsem ho.

Pan hrabě byl se svou nemocí v krajnosti.

V pátek 13. jsme dostali rukojmí z Nîmes a jejich poslanci přijeli žádat krále, aby chtěl jejich město uctít svou přítomností.

V sobotu 14. přijel král do Nîmes, prošel pevností des Moulins a viděl pevnost u věže Magne. Byl velmi dobře přijat; potom šel podívat se na arény.

V neděli 15. odjel král z Nîmes, aby se vrátil do Francie, a zůstavil mě s panem kardinálem, abych pod ním velel zbraním v osmi provinciích, kam se jeho moc rozprostírala, čehož bylo několika velkým velmi líto. Vyprovodili jsme ho do poloviny cesty k Montfrinu[145], kam jel na nocleh, a vrátili jsme se do Nîmes.

Byla nějaká malá naděje na zdraví pana hraběte.

V pondělí 16. jsme zůstali v Nîmes a drželi tam radu. Pan de Guise odtud odjel a jel navštívit pana hraběte do Sommières.

V úterý 17. pohostil pan d'Effiat pány maršály de Schomberg, de Marillac a mne a pana de Montmorency, a potom jsme odjeli s panem kardinálem, který jel na nocleh do Marsillargues, a my do Lunelu.

---

[140] Tarascon leží právě proti Beaucaire, na protějším břehu Rhôny: řeka dělí Provence od Languedoku.

[141] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[142] Rozsudek nebyl vykonán, Besançon však zůstal ve vězení. Uprchl z For-l'Évêque a dále se uvidí, jak se snažil pomstít se maršálu d'Estrées.

[143] V dřívějších vydáních stálo „la bourrasque". – Hra na tarasku, zavedená králem Renatem, spočívala v tom, že se ulicemi s velkým hlomozem vodila podoba obludy, která kdysi město pustošila.

[144] Marius Filonardi, arcibiskup avignonský, prolegát a generál papežských zbraní.

[145] Montfrin, městečko v kantonu Aramon, okres Nîmes.

Ve středu 18. jsme dorazili do Montpellieru. Šli jsme podívat se na citadelu a projít se s dámami na esplanádě. Byl jsem ubytován u pana de Greffeuille[146], jehož žena porodila, právě když jsem vstupoval do jeho bytu.

Ve čtvrtek 19. nám pan kardinál vystrojil hostinu, pak nás zavedl podívat se na královskou zahradu léčivých rostlin[147]. Pan d'Effiat nám vystrojil hostinu k večeři a potom hudbu.

V pátek 20. přijel pan de Longueville a ujistil nás, že pan hrabě je z nebezpečí venku.

Montpellier, Languedoc a pokoření Montaubanu (červenec–srpen 1629)

V sobotu 21. bylo provedeno spojení daňového dvora s účetní komorou[148].

V neděli 22. vystrojil Fossé[149], guvernér Montpellieru, hostinu pánům de Montmorency, de Bordeaux, d'Effiat a třem maršálům. Potom jsme šli rozhodnout o stavbě kostela[150] a o esplanádě[151]; v pondělí ověřit edikt o volených výběrcích[152]: biskup[153] přišel jménem duchovenstva oslovit pana kardinála latinskou řečí.

V úterý 24. jsme šli navštívit kostel, který se měl znovu vystavět[154], a vzal jsem si tam jednu kapli.

Ve středu 25. bylo přineseno odmítnutí, které stavy učinily, ověřit edikt o volených. Pan kardinál poslal stavy rozpustit a zakázat jim, aby se v budoucnu dále shromažďovaly[155].

Ve čtvrtek 26. bylo rozhodnuto o prostranství před radním domem[156].

Pan kardinál odjel a jel na nocleh do Frontignanu. Zůstal jsem, abych se rozloučil s biskupem a se svými přáteli.

V pátek 27. jsem přijel na oběd do Loupianu[157] a na nocleh do la Grange-des-Prés[158] k panu de Montmorency, který nám vystrojil velké hostiny.

Pan kardinál onemocněl[159].

V sobotu 28. dorazili poslanci z Montaubanu a odmítli přijmout mír, leč při zachování svých opevnění. Byli posláni zpět a Guron s nimi, aby je dovedl; a pan kardinál, jsa nemocen, mi zároveň řekl, že je na mně, abych šel přivést lidi z Montaubanu k poslušnosti, nebo je obléhat.

Odjel jsem v neděli 29., projel jsem Pézenas, abych se rozloučil s pány de Montmorency a jeho ženou, de Schomberg, de Marillac a d'Effiat, a přijel na nocleh do Béziers, dav vojsku postoupit.

---

[146] Pierre de Greffeuille, syn jiného Pierra de Greffeuille, který byl předsedou účetní komory v Montpellieru, byl roku 1627 korektorem při téže komoře a roku 1636 radou.

[147] Královská zahrada, ležící před branami města, byla po obléhání obnovena.

[148] Listinami vydanými v Nîmes spojil král daňový dvůr a účetní komoru montpellierskou: edikt byl 21. července v Montpellieru ověřen před oběma shromážděnými dvory.

[149] Gabriel de la Vallée-Fossez, markýz d'Everly, syn Guye de Fossez, pána d'Épone, a Heleny de Fontaines, tehdy guvernér města a citadely montpellierské, potom senešal montpellierský, zemřel 10. července 1636. – Je to týž, o němž je řeč v Dílu I (Chantéracova edice, svazek II, s. 87).

[150] Kardinál, aby se vyhnul příliš velkým výlohám, rozhodl, že místo aby se pokračovalo v záměru vystavět nový kostel v la Canourgue, opraví se starý katedrální kostel svatého Petra.

[151] Práce na esplanádě spočívaly ve vnějších dílech, která se měla při citadele udělat na straně města, jehož hradby měly být v té části docela zbořeny.

[152] Ten edikt kladl při vybírání daně *taille* volené výběrce (*élus*) na místo provinčních stavů.

[153] Pierre Fenouillet, biskup montpellierský od roku 1608 do roku 1652.

[154] Kostel Notre-Dame-des-Tables, jehož klenby roku 1567 prolomili montpellierští hugenoti.

[155] Stavy, které zasedaly v Pézenas, zůstaly nicméně shromážděny do 10. srpna.

[156] Radní dům stál za kostelem Notre-Dame-des-Tables.

[157] Loupian, městečko v kantonu Mèze, okres Montpellier.

[158] La Grange-des-Prés, půl míle od Pézenas, nedaleko pravého břehu Héraultu.

[159] Na třídenní zimnici.

V úterý jsem jel na nocleh do Trèbes[160] a ve středu prvního dne srpna jsem přišel na nocleh do Alzonne, kde jsem zůstal nazítří, abych počkal na oddíly.

V pátek 3. jsem přišel na nocleh do Saint-Papoul[161]; v sobotu 4. do Saint-Félix-de-Caraman, kam pan Princ poslal pana de Nangis, svého polního maršála, aby mi vydal do rukou své vojsko[162]: vzkázal mi, že odjel navštívit pana kardinála.

V neděli 5. jsem přijel na nocleh do Loubens-de-Verdalle, kam mě přijel navštívit pan de Lavaur[163].

V pondělí 6. jsem odtud odjel do Verfeil[164].

V úterý 7. jsem se přijel ubytovat do Saint-Sulpice[165]; ale mor tam byl tak silný, že jsem byl přinucen se o dvě hodiny později přestěhovat a přijet do Buzetu[166], kde jsem zůstal nazítří: toulouský parlament mě poslal navštívit a přijeli tam páni d'Arpajon a de Biron, kteří mi přivedli oddíly, které byly u Castres s panem de Ventadour[167].

Ve čtvrtek 9. za mnou přijeli páni de Nangis a de Charlus[168], aby přijali mé rozkazy pro kompanie lehké jízdy a gardových jezdců pana Prince. Požádal jsem pana markýze de Nangis, aby v královském vojsku pokračoval v úřadu polního maršála, což přijal. Přivedl jsem s sebou za polního maršála pana de Constenan[169]; ale ten se nerozuměl ničemu než plenění.

Odjel jsem z Buzetu a přijel na nocleh do Frontonu[170]. Poslanci z Montaubanu, cítíce, že se blížím, a protože je Guron vyzýval, aby mu řekli své rozhodnutí, aby mi je donesl, požádali ho o odklad do nazítří, aby mi skrze něho odpověděli, o čemž mě zpravil; a napsal jsem mu, aby přijel ke mně a odebral se z Montaubanu, který jsem chtěl obklíčit.

Přijel ke mně nazítří, v pátek 10., a obědval se mnou. Přinesl mi slova lidí z Montaubanu, a já jsem chtěl skutky. Požádali ho, aby, vidí-li v tom nějakou obtíž, přijel o tom jednat do Renies[171], kde se poslanci z Montaubanu večer sejdou. Poslal jsem ho tam zpět s příkazem, aby jim přinesl pichlavá slova. Charost[172] a Plessis-Praslin[173] mě požádali, aby mohli jet s ním, což jsem jim dovolil, a dal jsem jim za ochranu dvacet svých gard. Poslali mi v noci vzkaz, že se poslanci z Montaubanu nechtějí odhodlat k věcem, které jsem od nich žádal, a že je požádali, aby přijeli sami do Montaubanu mluvit k lidu, což jim přislíbili, budu-li to mít za dobré. Dovolil jsem jim to; ale mezitím jsem dal postoupit loďkám, aby se nad Montaubanem i pod ním udělaly dva mosty.

---

[160] Trèbes, městečko v kantonu Capendu, okres Carcassonne, na levém břehu Aude.

[161] Saint-Papoul, městečko v kantonu Castelnaudary.

[162] V dřívějších vydáních stálo „svůj zájem". – Princ de Condé velel v Languedoku během tažení roku 1628; právě dokončil pustošení kolem Montaubanu.

[163] Claude du Vergier, biskup lavaurský od roku 1606 do roku 1636.

[164] Verfeil, středisko kantonu v okrese Toulouse.

[165] Viz kapitolu II.

[166] Buzet, městečko v kantonu Montastruc, okres Toulouse, na Tarnu.

[167] Henri de Lévis, vévoda de Ventadour, nejstarší syn Anna de Lévis, vévody de Ventadour, a Markéty de Montmorency. Byl generálporučíkem Languedoku a právě dokončil pustošení kolem Castres. – Roku 1631 přenechal svou hodnost svému bratru, markýzi d'Annonay, aby vstoupil do stavu duchovního, a zemřel 14. října 1689 ve věku osmdesáti čtyř let.

[168] Charles de Lévis, hrabě de Charlus, syn Jeana-Louise de Lévis, hraběte de Charlus, a Diany de Daillon du Lude, zemřel roku 1662.

[169] Chantérac jej neurčuje a jméno v této podobě nenacházím ani jinde. Z Deníku samého vyplývá jen tolik: Bassompierre mu 12. srpna 1629 přenechal velení vojska u Frontonu, roku 1630 jím poslal králův list v Tarentaise a v červnu téhož roku byl v Chambéry jmenován polním maršálem spolu s Vignollesem. Zde vyslovený soud Bassompierre nikde neodvolává.

[170] Fronton, středisko kantonu v okrese Toulouse.

[171] Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek II, s. 345, pozn. 1).

[172] Louis de Béthune, hrabě a potom vévoda de Charost, čtvrtý syn Philippa de Béthune-Rosny a Kateřiny le Bouteillier de Senlis, zemřel 20. března 1681 ve věku sedmdesáti sedmi let.

[173] César de Choiseul, hrabě du Plessis-Praslin, potom vévoda de Choiseul, nejstarší syn Ferryho de Choiseul, hraběte du Plessis, a Madeleine Barthélemy, zemřel 23. prosince 1675 ve věku sedmdesáti osmi let.

Pan d'Épernon[174] mi poslal vydat své oddíly svým polním maršálem, vikomtem de Foucaude[175], kterému jsem tu hodnost v královském vojsku ponechal.

Dal jsem celému vojsku postoupit, aby obklíčilo Montauban, a připravit všechny věci, abychom tam za dva dny položili obléhání. Ale téhož dne mluvil Guron tak dobře a oni poznali svou zkázu tak zřejmou, že přijali podmínky, které jsem jim poslal, a pan de Guron mi to přijel říci v sobotu 11. zrána. Tehdy jsem mu dal jména rukojmí, která jsem žádal, a nařídil jim poslat čestné poselstvo k panu kardinálovi, který (vyléčen ze své nemoci) se dal donést do Albi, kam jsem se rozhodl za ním jet a dovést mu to poselstvo s úplnou poslušností města Montaubanu. Pan de Guron si pospíšil vrátit se do Montaubanu a vykonat vše, na čem jsme se společně dohodli, tak dobře, že ještě téhož dne odtud[176] odjel s dvaadvaceti poslanci, které dovedl s dvaceti mými gardami na nocleh do Villemuru.

V neděli 12. jsem odjel z Frontonu s pány de Biron a d'Arpajon, zůstaviv velení vojska Constenanovi, a přijel na mši a na oběd do předměstí Rabastens, kde mě poslanci z Montaubanu čekali. Přijeli tam za mnou také páni de Foucaude a de Sainte-Croix[177], které jsem vzal s sebou do Albi, kde jsem nalezl pana kardinála.

Poslanci z Montaubanu toho dne pana kardinála vůbec neviděli; ale nazítří, v pondělí 13., ho viděli a dali mu plné zadostiučinění.

Po obědě jsem šel podívat se na kostel v Albi, který je pro to, co obsahuje, podle mého vkusu jeden z nejkrásnějších ve Francii. Večer jsem byl s panem kardinálem pro všechny naše věci.

V úterý 14. jsem se vrátil na nocleh do Rabastens, kam poslanci dorazili a přijeli za mnou večer, aby se mnou jednali.

Ve středu 15., v den Panny Marie[178], jsem jel na oběd do Frontonu.

Ve čtvrtek 16. nechtěli lidé z Montaubanu už dodržet úmluvu, kterou jejich poslanci učinili, protože byli odzbrojeni lidé z Caussade[179] a pro nestoudnost některých vojáků.

V pátek 17. bylo v Montaubanu vše urovnáno Guronovou přičinlivostí. Poslali mě ujistit, že své slovo dodrží, a prosit, abych přijel do jejich města. Byli jen v nesnázi z toho, že toulouský parlament ještě nechtěl ověřit mírový edikt, který král přiznal vyznavačům reformovaného náboženství. Psal jsem o tom několikrát ke dvoru, a dokonce ve čtvrtek, předešlého dne, v hodně naléhavých slovech, prohlašuje jim, že porušení míru a vzpírání lidí z Montaubanu bude přičteno jejich zatvrzelosti a že, nedostanu-li ověření nazítří, otevřu válku, která jim učiní více škody než mně, jenž z ní žiji jako ze svého řemesla. Toho dne je napadl dobrý rozmar, edikt ověřili a poslali mi jej svým prvním vrátným, který mě našel ve Villemuru, kam jsem přijel[180] v domnění, že tam naleznu pana kardinála; ale ten zůstal poněkud nemocen v Saint--Géry[181]. Lidé z Montaubanu mír odpřisáhli, zapálili radostné ohně a vystřelili ze svých děl, a o hodinu později dostali skrze Plessis-Praslina, kterého jsem k nim poslal, ověřený mírový edikt, čímž byli velmi uspokojeni.

[174] V dřívějších vydáních stálo „pan de Montauban". – Vévoda d'Épernon pustošil kolem Montaubanu spolu s princem de Condé.

[175] Gabriel Foucault, pán de Saint-Germain-Beaupré, vikomt du Dognon, nejstarší syn Gaspara Foucault, pána de Saint--Germain-Beaupré, a Gabriely Rance, jeho první manželky, zemřel roku 1633.

[176] Z Montaubanu.

[177] Guillaume de Vipart, markýz de Sainte-Croix.

[178] Dne 15. srpna je svátek Nanebevzetí Panny Marie.

[179] Caussade, dnes středisko kantonu v okrese Montauban, leží pět mil na sever od toho města.

[180] Podle *Mercure françois* byl edikt o prominutí ověřen teprve 18., ale za rozbřesku, takže v poledne už ověření došlo do Montaubanu. Zdá se, že k tomu uspěchanému rokování došlo 17.

[181] Saint-Géry na Tarnu, nedaleko od Rabastens.

V sobotu 18. jsem přijel do Montaubanu[182]. Lidé z města mě přijali s velkou radostí: dali mi rukojmí, která jsem chtěl, a poslal jsem je do Villemuru na hrad. Večer jsem šel navštívit nuncia, který tam přijel. Přijel mě navštívit první president toulouský a po něm president de Montrabe[183], poslaný parlamentem, aby pozdravil pana kardinála.

V neděli 19. jsem postavil své gardy ke dveřím modlitebny, aby se bohoslužba konala svobodně a bez pohoršení. Potom jsem dal vejít šesti kompaniím gard, dvanácti z Pikardie a šesti z Piemontu a umístil je na místa, která jsem uznal za nejpříhodnější; dal jsem u nich zachovat takový pořádek, že žádný voják nevstoupil do žádného domu.

Přijela paní de Roquelaure[184] a šel jsem ji navštívit. Dal jsem večeři panu nunciovi, maršálu de Marillac, prvnímu presidentovi a panu de Lavrillière.

Byl jsem ještě navštíven biskupy, poslanci parlamentu, kapitouly toulouskými, jinými obcemi a montaubanským konzistoriem.

V pondělí 20. přijel pan kardinál. Jel jsem mu vstříc. Byl mu vystrojen vjezd a jel sesednout ke kostelu, kde bylo zpíváno Te Deum.

Rozpustil jsem patnáct pluků, dvě kompanie gardových jezdců a pět kompanií lehké jízdy.

Pan d'Épernon [přijel do Montech a][185] poslal mi hraběte de Maillé[186], aby mě požádal, abych se u pana kardinála dozvěděl, na kterém místě by ho mohl po cestách nalézt, aby ho viděl a pozdravil, neboť slyšel, že nazítří odjíždí, aby se vrátil ke dvoru, a že člověk jeho věku se po přejezdu, který toho dne vykonal, cítí zemdlen, což mu zabránilo dojet až do Montaubanu, nehledě k nepohodlí bytu, který by tam byl mohl nalézt pro sebe a pro svou družinu. Šel jsem vykonat to poselství panu kardinálovi, který je měl za velmi zlé a představil si, že se sláva pana d'Épernon nechce snížit tak, aby ho přijela navštívit v jeho guvernérství guyennském, pro něž byl král panu kardinálovi dal moc neomezenou. Velmi se rozhněval a řekl mi, abych mu vzkázal, že ho nechce vůbec vidět po polích ani mimo Guyennu a že pojede přes Bordeaux, byť si byl rozhodl cestu přes Auvergne, jen aby se tam dal poznat a byl poslouchán podle své moci, a že tam zavede takový pořádek, že bude moc, kterou tam pan d'Épernon má, tím více snížena. Mírnil jsem ty řeči, když jsem odpovídal hraběti de Maillé, a napsal jsem panu d'Épernon, abych ho pobídl přijet do Montaubanu a vyhnout se tomu, aby si toho všemohoucího člověka přivedl na krk. Hrabě de Maillé jel a vrátil se po třech hodinách s odpovědí, že pan d'Épernon přijede nazítří ráno do Montaubanu pozdravit pana kardinála, protože ten neodjíždí před obědem, jak byl ujištěn; a že mě prosí, aby mě mohl vidět před svým příjezdem, a pana de Montmorency také; a nadto, že očekává, že mu dám oběd. Šel jsem večer říci ten příjezd panu kardinálovi, který byl zase upokojen, uznal za dobré, abych mu jel vstříc, chtěl i to, aby se pěchota při jeho příjezdu postavila do zbraně, a řekl mi, že mu chce dát oběd a mně také a že bychom mu oba učinili pohanu, kdybychom učinili jinak. Pan de Montmorency se dělal chladným jít mu vstříc a já jsem ho k tomu nechtěl příliš tlačit.

Ve středu 22. jsem jel do poloviny cesty k Montech, kde jsem našel pana d'Épernon a dovedl jej do Montaubanu. Pan kardinál se byl vrátil od toho, že s paní de Roquelaure držel u křtitelnice dítě pana de

[182] Kdyby se mělo věřit *Mercure françois*, byl by maršál de Bassompierre vešel do Montaubanu teprve 20. srpna a kardinál de Richelieu 21., což by odchod posledně jmenovaného kladlo na 23. Maršálovo podrobné vypravování všechna ta data opravuje. Stejně tak určuje na 22. datum dopisu, který kardinál napsal panu de Nogent (*Dopisy kardinála de Richelieu*, sv. III, s. 415).

[183] Philippe de Bertier, pán de Montrabe, president toulouského parlamentu. Jeho syn Jean de Bertier, pán de Montrabe, byl prvním presidentem téhož parlamentu.

[184] Suzanne de Bassabat, dcera Berauda de Bassabat, barona de Pordeac, a Kateřiny d'Hebrail, dámy de Capendu, byla od roku 1625 vdovou po maršálu de Roquelaure, jemuž byla druhou manželkou.

[185] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna. – Montech, středisko kantonu v okrese Castelsarrasin, departement Tarn-et-Garonne.

[186] Donatien de Maillé, markýz de Kerman, hrabě de Maillé, nejstarší syn Charlese de Maillé, markýze de Kerman, hraběte de Maillé, a Charlotty d'Escoubleau, byl roku 1652 zabit v souboji.

Faudoas (svého bratrance)[187], a čekal na pana d'Épernon ve svém bytě; přijal ho s velkou ctí, nicméně s několika štípáními. Po obědě ho požádal, aby se urovnal s panem de Bordeaux, což učinil s nechutí a tak, že si byli v srdci více zlí než dříve: ani pan kardinál z toho nebyl uspokojen.

Pan kardinál odjel, aby jel na nocleh do Frontonu: pan d'Épernon ho vyprovodil, pak já jeho k Montech, a odtud jsem se vrátil do Montaubanu, odkud jsem dal vyjít všem oddílům, které se tam velmi dobře chovaly. Páni z Montaubanu mě prosili, abych v jejich městě zůstal do nazítří, aby mě mohli provést přes baštu du Moustier, kterou byli ve dvou dnech tak srovnali, že by nikdo nebyl uměl říci, kde byla a kde býval příkop[188], tak bylo vše rovné.

Paní de Roquelaure se se mnou přijela rozloučit, pak já s ní a s biskupy a prvním presidentem toulouským.

Ve čtvrtek 23. jsem odjel z Montaubanu a přijel na nocleh do Rabastens. Pan kardinál byl přijel do Saint-Géry s panem nunciem.

V pátek 24. jsem jel na oběd do Saint-Géry s panem kardinálem, s nímž jsme po obědě přijeli do Combefa[189], hradu, který náleží panu biskupovi albijskému[190]; ten nám tam vystrojil hostinu.

V sobotu 25. se pan de Montmorency rozloučil s panem kardinálem, který přijel na nocleh do Nocelles[191], abatství pana de Valence.

V neděli 26. jsme přijeli do Rodez, kde byl panu kardinálovi vystrojen vjezd. Pan de Noailles[192] nám vystrojil hostinu.

V pondělí 27. jsme šli s panem kardinálem podívat se na kostel a na ostatky a na zvonici, která je nejkrásnější ve Francii. Urovnali jsme spor biskupa[193] a konzulů a jeli jsme na nocleh do Espalionu[194]; v úterý do Laguiolu[195] a ve středu do Caudesaigues[196], kde jsme zůstali nazítří, a v pátek posledního dne srpna jsme přišli na nocleh do Coyrinu, domu pana de Montgon blízko Saint-Flour[197].

Září. – V sobotu prvního dne září jsme přijeli do Brioude[198].

V neděli 2. jsme šli podívat se na most ve Vielle-Brioude[199], který je nejkrásnější mostní oblouk, jaký jsem viděl, a přijeli na nocleh do Issoire[200], kam přijel pan d'Effiat.

V pondělí 3. jsme přijeli do Clermontu, kde nám vystrojili krásný vjezd. Biskup[201] nám vystrojil nádhernou hostinu.

---

[187] Armand-Jean de Rochechouart, potomní pán de Montclar, byl pátým synem Pierra-Berauda de Rochechouart, barona de Faudoas, a Henrietty de Foix-Rabat. Baron měl za děda bratra Františky de Rochechouart, manželky Louise du Plessis, pána de Richelieu, a kardinálovy babičky z otcovy strany.

[188] Ve starých vydáních stálo „a příkop byl odstraněn".

[189] Combefa, místo poblíž Monestiès, středisko kantonu v okrese Albi.

[190] Albi, později povýšené na arcibiskupství, mělo tehdy biskupem Alphonse d'Elbene.

[191] Naucelle, dnes středisko kantonu v okrese Rodez. Abatství Bonnecombe poblíž Naucelle držel tehdy Charles-Jacques de Gelas de Léberon, biskup valenceský a dieský.

[192] François de Noailles, hrabě d'Ayen, od smrti svého otce nazývaný pan de Noailles, měl guvernérství Rouergue.

[193] Bernardin de Corneillan byl biskupem v Rodez od roku 1614 do roku 1636.

[194] Espalion, okresní středisko departementu Aveyron.

[195] La Guiolle, středisko kantonu v okrese Espalion.

[196] Chaudesaigues, středisko kantonu v okrese Saint-Flour, departement Cantal.

[197] Coren či Corein, ves jednu míli na severu od Saint-Flour. – Pierre de Beauverger, baron de Montgon a de Coren, nejstarší syn Françoise de Cordebeuf, pána de Beauverger, jemuž jeho strýc Jacques de Léotoing dal baronie Montgon a Coren, a Markéty de Monnestai, byl řádným šlechticem komory krále. Vzal si Charlottu de Chabannes, dceru hraběte de Curton.

[198] Brioude, okresní středisko departementu Haute-Loire.

[199] Vieille-Brioude na Allieru, jednu míli od Brioude.

[200] Issoire, okresní středisko departementu Puy-de-Dôme.

[201] Joachim d'Estaing, syn Jeana, vikomta d'Estaing, a Gilberty de la Rochefoucauld, byl biskupem clermontským od roku 1614 do roku 1650.

V úterý 4. jsme prošli Montferrandem a jeli na oběd do Rionu[202] k Muratovi[203], generálporučíkovi, pak na nocleh do Effiatu[204], kde jsme zůstali do 8. toho měsíce a krátili si čas. Tančil se tam balet a byly to ustavičné hostiny. Rozhodli jsme tam také o vojscích pro Savojsko a Piemont a poslali rozkazy, aby se tam vypravila.

V sobotu 8., v den Panny Marie[205], říkal pan kardinál mši, pak po obědě odjel z Effiatu a přijel na nocleh do Saint-Porsain[206].

V neděli 9. jsme se nalodili blízko Moulins a přijeli na nocleh do Villeneuve, pak do Poulli[207] a odtud do Briare, kam přijeli páni de Schomberg, de Nantes a d'Auxerre[208].

Ve středu 12. jsme přijeli na nocleh do Montargis; a ve čtvrtek 13. jsme obědvali v Nemours[209], kam za panem kardinálem přijeli páni kardinálové de Bérulle a de la Valette, páni de Longueville, de Chevreuse, de Saint-Paul, de Montbazon, de la Rochefoucauld, strážce pečetí, Bouthillier a téměř celý dvůr; a pan kardinál s tou družinou přijel do Fontainebleau. Jel sesednout ke královně matce, která byla s královnou svou dcerou[210] a s princeznami. Královna matka pozdravila a přijala pana kardinála velmi chladně, a když mě pak jemu představil, neřekla mi ani slovo, stejně jako maršálu de Schomberg: mluvila pouze s maršálem de Marillac. Ihned po něm přijel král, který učinil panu kardinálovi výtečné přijetí, zavedl ho do kabinetu královny své matky, a pan kardinál ho požádal o dovolení odejít. Král mu řekl, že je chce smířit, a potom, vrátiv se do komnaty královny matky, mi řekl množství krásných slov.

V pátek 14. svár trval a pan kardinál poslal pro paní de Combalet[211], pana de la Meilleraye[212] a jiné osoby od královny, které byly jeho tvory, a řekl jim, aby se připravili odejít od ní, jako i on chce odejít od věcí a od dvora. Toho večera se však učinilo tolik chůzí tam a zpět a král ukázal takovou horoucnost pro to urovnání, že se nazítří, v sobotu 15., stalo k obecnému uspokojení celého dvora, který zůstal ještě nějakou dobu ve Fontainebleau a potom se vrátil do Paříže (říjen) krátce před Všemi svatými.

Zatím Monsieur, bratr krále, obávaje se návratu Jeho Veličenstvu, se odebral do Lotrinska, kam prostřednictvím královny matky poslali pány de Bellegarde a Bouthilliera, aby mu návrat usnadnili a vrátili ho do dobré milosti krále, což se podařilo; a Monsieur požádal, aby se mohl na nějakou dobu odebrat do Orléansu, aniž by krále viděl[213].

Zatím bylo Casale znovu obléháno markýzem Spinolou, který nastoupil po donu Gonzalovi v guvernérství milánského vévodství; a Němci, vešlí do Itálie přes Grisonsko, jehož země obsadili, šli pod velením hraběte de Collalto[214] a ve jménu císaře obléhat Mantovu. Král se rozhodl poslat pana kardinála jako svého generálního vikáře do Itálie s mocným vojskem, jehož generálporučíky jsme měli být pan maršál de Créquy a já (listopad): ale pan de Schomberg, který po tom úřadu dychtil, dal silně

[202] Montferrand, jednu míli od Clermontu na cestě z Issoire do Riomu. – Riom, okresní středisko departementu Puy-de-Dôme.
[203] François de Murat, pán de Varillettes, syn Tristana de Murat, pána de Rochemaure, a Jany de la Volpilière.
[204] Effiat, městečko v kantonu Aigueperse, okres Riom.
[205] Dne 8. září je svátek Narození Panny Marie.
[206] Saint-Pourçain, středisko kantonu v okrese Gannat, departement Allier.
[207] Pouilly-sur-Loire, středisko kantonu v okrese Cosne, departement Nièvre.
[208] Philippe de Cospéan, biskup nantský od roku 1621 do roku 1635, dříve biskup v Aire a potom biskup lisieuxský. – Gilles de Souvré, biskup auxerreský od roku 1626 do roku 1631.
[209] Nemours, středisko kantonu v okrese Fontainebleau.
[210] Dobová dvorská formule: jde o snachu, Annu Rakouskou, manželku Ludvíka XIII. Marie Medicejská neměla roku 1629 žádnou dceru, která by byla královnou ve Francii — Alžběta byla královnou španělskou, Henrietta Marie anglickou a Kristina princeznou piemontskou. (rešerše LP)
[211] Marie-Madeleine de Vignerot, dcera Reného de Vignerot, pána du Pont-Courlay, a Františky du Plessis-Richelieu, vdova po Antoinu de Grimoard de Beauvoir du Roure, pánu de Combalet, a potomní vévodkyně d'Aiguillon, byla u královny matky dámou od šatu (*dame d'atour*).
[212] La Meilleraye byl kapitánem gard královny matky.
[213] Z redakce tohoto místa by se dalo soudit, že se vévoda Orleánský vrátil do Francie ihned. Vrátil se však teprve 9. února 1630, poté co mu král po dlouhých vyjednáváních přiznal vévodství valoiské jako přídavek k apanáži, generální poručnictví v Orléanais a velkou peněžní sumu.
[214] Raimbaud, hrabě de Collalto, syn Antonia, hraběte de Collalto, a Julie Torella, markýzy de Casetti, jeho první manželky, narozen 1579, zemřel 1630.

naléhat vyslanci veneckým a mantovským, aby mě poslali do Švýcarska ke třem cílům: k jednomu, abych viděl, jakých prostředků by bylo k tomu, aby byli Grisoni uvedeni na svobodu a císařské vojsko z nich vyhnáno; k druhému, abych zabránil, aby císařští, kteří byli v Itálii, mohli zesílit své vojsko silami ze Švýcarska; a k třetímu, abych tam učinil mocné nábory, bude-li toho třeba. Takže mi pan kardinál jedno ráno řekl, že je nutně třeba, abych vykonal cestu do Švýcarska, která bude krátká, a že mi mezitím bude mé místo a můj úřad ve vojsku italském zachován. Přijal jsem tu komisi, protože mě jí král chtěl zatížit, a připravil se tam odebrat, jako učinil i pan kardinál pro svou cestu do Itálie.

Mezi tím zemřela v Paříži paní de Longueville[215]; byla u ní paní princezna Marie, která byla dána k paní hraběnce de Saint-Paul[216], dokud o ni nebude jinak postaráno panem jejím otcem (prosinec).

Pan kardinál krátce před svým odjezdem vystrojil nádhernou hostinu králi a královnám, s komediemi, balety a výtečnými hudbami. Potom 29. prosince odjel od dvora, aby se vypravil do Lyonu, a velmi mi připomněl, abych tam byl při jeho příjezdu, abych odtud přešel do Švýcarska; a posledního dne roku mi král přikázal provázet pana hraběte do účetní komory, aby se tam ověřilo množství ediktů — neboť je nutné, chce-li král, aby prošly bez odporu, aby tam poslal prince své krve, úředníka korunního a dva státní rady dlouhého taláru, jimiž tehdy byli páni de Roissy[217] a de Bullion.

---

[215]Paní de Longueville zemřela 1. prosince.

[216]Anne de Caumont, markýza de Fronsac, dcera Geoffroye, barona de Caumont, a Markéty de Lustrac, markýzy de Fronsac, byla provdána nejprve za Henriho d'Escars, prince de Carency, a za druhé za Françoise Orleánského, hraběte de Saint-Paul, vévodu de Fronsac. Zemřela 2. června 1642 ve věku čtyřiceti osmi let. – Hrabě de Saint-Paul byl bratrem zemřelého vévody de Longueville, a jeho žena byla tedy švagrovou vévodkyně de Longueville, která právě zemřela.

[217]Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek I, s. 354, pozn. 1).

X. Vyslanectví ve Švýcarech, nemoc krále v Lyonu a Den oklamaných (1630)

[Rok, v němž se maršálovi obrátí osud. Začíná koupí Chaillot a odjezdem do Švýcarska jako mimořádný vyslanec: solothurnský sněm, z něhož dá Bassompierre vypovědět císařského vyslance, nábory švýcarských pluků a pokusy dostat Grisony z císařských rukou. Pak zpátky do Francie, do Grenoble a Lyonu, kde král na podzim málem umře a kde se mu kardinál začne vyhýbat. V listopadu Den oklamaných: Marillac přijde o pečeti, Châteauneuf je dostane, dvůr se rozestoupí — a král s maršálem tři týdny nepromluví jiné slovo než heslo. Kapitola končí jmenováním tří nových maršálů Francie a první zřetelnou nemilostí, z níž už nebude cesty zpátky.]

Lyon: kardinál odmítne schůzku s princem piemontským (leden 1630)

Leden. – Rok 1630 jsem začal koupí Chaillot, na niž jsem 12. ledna podepsal smlouvu[1]; a když jsem dal nějaký pořádek svým věcem a poslal napřed svou výstroj, vyjel jsem ve středu 16. ledna z Paříže, abych odjel jako mimořádný vyslanec do Švýcarska, a přijel poštou na nocleh do Vertaut[2], ve čtvrtek do Bony, v pátek do Nevers, v sobotu do la Palisse, kde jsem nalezl svůj průvod, v neděli do Tarare[3]; a v pondělí 21. jsem přijel do Lyonu, kde jsem nalezl pana kardinála. Pan d'Alincourt mě ubytoval u sebe.

Téhož dne přijel hrabě de Saint-Maurice od pana prince piemontského, který panu kardinálovi posílal nabídnout průchod a etapy po zemích vévody, svého otce, a zároveň ho prosit, aby se s ním mohl sejít v Pont-de-Beauvoisin[4]; přijel k tomu účelu zvlášť z Turína a při přechodu Malého svatého Bernarda[5] byl pro zlé povětří ve velkém nebezpečí. Pan kardinál ho přijal velmi dobře a odpověděl mu, že o tom, co mu řekl, bude jednat s pány de la Force, se mnou a s panem de Schomberg, které král poslal jako generálporučíky pod ním k svým vojskům, a že mu potom nazítří dá odpověď. Byl jsem při tom prvním setkání hraběte de Saint-Maurice s panem kardinálem a zdálo se mi, že mu bylo velmi vhod sejít se s panem princem piemontským, neboť doufal, že by ta schůzka mohla zplodit úplné urovnání věcí; přál si to, aby se mohl brzy vrátit ke dvoru, kde věděl, že se mu v nepřítomnosti činí zlé služby. Pobízel jsem ho k tomu, když jsme šli do Ainay[6], kde se chtěl ubytovat, protože se mu v arcibiskupském paláci nevedlo dobře.

Poslal pro pány de Montmorency, de la Force, de Schomberg a d'Alincourt, kteří k němu přišli do ainayských zahrad, kde se jich otázal na mínění o tom, co mu hrabě de Saint-Maurice o té schůzce navrhl. Pan d'Alincourt mu řekl, že v tom nevidí žádnou nepříhodnost; ale pan de Schomberg, který se vyslovil po něm — buď aby ukázal svůj bystrý duch tím, že důvody podepře zlé mínění, nebo jen aby odporoval předchozímu —, řekl, že není toho mínění, aby pan kardinál pana piemontského v Pont-de-Beauvoisin viděl, a to z několika důvodů: z jednoho, že by se zdálo, že ho pan kardinál šel hledat, a ukázal by tím chtivost, s jakou mír chce, což jakmile by Španělé zvěděli, dali by mu jej za tvrdších podmínek; z druhého, že je to obveselení, aby se zdržely záměry a postup krále; že je také španělskou slávou nechtít strpět, aby se mír, jehož si zajisté žádají stejně jako my, uzavřel po tom, co královy zbraně vyšly z Francie; a konečně že je pro službu krále užitečné dát pana savojského k tomu, aby se otevřeně vyslovil — ten mnoha znameními ukazuje, že hraje neutrálního, a zvláště právě tím, že se jde sejít na místo, které je zpola jeho a zpola královo, což pan kardinál nemá dopustit. A že je toho mínění, že má panu princi odpovědět, že má v Lyonu ještě na osm dní věci a že mu jeho nemoc nedovoluje jet až do Pont-de-Beauvoisin, a zlíbí-li se mu [vzít na sebe tu námahu][7] a přijet do Lyonu, bude tam přijat, jak

[1] Viz Dodatek XXI. – Chaillot bylo tehdy panství na západ od Paříže; maršál na něm téhož roku začal stavět.
[2] Vertault, poštovní přepřahací stanice mezi la Chapelle-la-Reine a Château-Landon, na cestě do Montargis.
[3] Tarare, středisko kantonu v okrese Villefranche-sur-Saône, departement Rhône.
[4] Pont-de-Beauvoisin, středisko kantonu v okrese la Tour-du-Pin, departement Isère, na samé savojské hranici.
[5] Z Piemontu do Savojska.
[6] Dům se zahradami při soutoku Rhôny a Saôny.
[7] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

se takovému princi a švagru krále sluší; a nemůže-li pan kardinál přijmout tu čest a vidět ho tam, že ho pojede přivítat do Chambéry, až bude odjíždět do Itálie, zlíbí-li se mu ho tam očekávat.

Pan maršál de la Force schválil jeho mínění, aby panu de Schomberg neodporoval, a pan de Montmorency je nerozvážně potvrdil. Já jsem mu chtěl odporovat otevřeně a řekl jsem, že nemají-li král a pan kardinál, který měl pod ním svrchovanou moc [nad jeho vojsky][8], nějaký skrytý záměr — a který by znal jen pan maršál de Schomberg, jenž byl v jeho úzké radě —, záměr, jenž by jim nedovoloval vyslechnout žádnou mírovou podmínku, nemohu pochopit, k jakému cíli lze odmítnout nabídku pana prince piemontského, že se přijede s panem kardinálem sejít; že je to princ oddaný Francii, švagr krále, který jede padesát mil s nebezpečím i pro svou osobu, v přísném zimním čase, hledat pana kardinála, aby mu navrhl věci, které mohou být užitečné přítomným záležitostem i službě krále; že nebudou-li jeho návrhy té vlastnosti, pan kardinál je nepřijme a neztratí žádného času k tomu, aby se vydal tam, kam ho rozkazy krále volají, neuhýbaje nijak ze své cesty a ukazuje celému světu, že je hotov přijmout všechny čestné podmínky, jakož i odmítnout ty, které by neuznal za výhodné pro krále; že se ukáže, že to Španělé jsou chtiví mír zjednat, protože se o pana prince snaží, aby jej zprostředkoval, a ten jede padesát mil vstříc generálovi královského vojska, aby jej i jeho vojsko zastavil přisvědčením k vůli Jeho Veličenstvu; že ta schůzka nemůže panu kardinálovi způsobit obveselení ani zdržení, protože neuhýbá ze své trasy, jeho vojsko se nezastaví ani na jedinou hodinu a on se v Pont-de-Beauvoisin nezdrží více, než bude třeba k tomu, aby vyslechl a odpověděl, uzavřel nebo odmítl mír, který mu jdou vstříc předložit a nabídnout rukama takového prince a tak blízkého spojence Jeho Veličenstvu; že nevidím, v čem ta španělská sláva, kterou pan de Schomberg zvětšil, spočívá, a že mi připadá spíše slávou Francie, že se jí na jejích hranicích přichází nabízet vše, co by se jí mohlo přiznat, až by byla s mocným vojskem uprostřed milánského státu, a že pan de Schomberg měl jít svým nepřátelům vstříc a usmiřovat je a zastavovat slušnými a spravedlivými podmínkami spíše nazvat španělskou předvídavostí než slávou; a že nejen přisvědčuji, že si přejí mír stejně jako my, nýbrž mnohem více, protože nám jej posílají vyžádat a vyprosit až do našich vlastních států; že konečně nemáme žádat obšírnějšího vyslovení pana savojského, protože jsme se spokojili s tím, které nám nabídl loňského roku — totiž že budeme-li chtít vstoupit v otevřenou válku s králem španělským, přidá se k naší straně a podpoří ji deseti tisíci muži pěšími a dvěma tisíci koňmi, které králi k tomu účelu nabízel; a nebudeme-li se chtít vyslovit otevřeně, že se jemu, jenž sousedí s milánským vévodstvím a jenž má čest být bratrancem katolického krále[9], nesluší činit proti němu žádnou demonstraci; že přiznávám, že Pont-de-Beauvoisin dělí Francii od Savojska, ale že pan princ piemontský ten přechod překročí a vstoupí do Francie, aby s panem kardinálem jednal, a ten by podle mého mínění nic neubral své důstojnosti ani majestátu krále, kdyby tam pana prince piemontského přijel navštívit a vyslechnout jeho návrhy; a že je i velmi důležité, aby se uzavření míru nebo jeho zlom stalo prostřednictvím pana prince piemontského, což dá celému světu soudit — uskuteční-li se mír —, že Jeho Veličenstvo od mnoha věcí ustoupilo k přízni a z ohledu na svého švagra, a dojde-li k válce, že podmínky Španělů byly příliš vysoké, protože mocná přímluva pana prince piemontského nemohla krále pohnout k tomu, aby je přijal.

Pan kardinál vyslechl naše rozdílná mínění a následoval to pana de Schomberg. Ubytoval se v Ainay a my jsme trávili čas v domě pana d'Alincourt, který nás velmi dobře pohostil; a pan de Montmorency nebo já jsme po večerech střídavě dávali bál lyonským dámám v saloně pana d'Alincourt.

V pondělí 28. přijel do Lyonu pan Giulio Mazzarini[10] od nuncia Pancirola[11], kterého papež poslal, aby jednal o míru.

Pan kardinál ho v úterý 29. vypravil, potom odjel, aby se vydal do Grenoble.

[8] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[9] Karel Emanuel byl sňatkem s Kateřinou Habsburskou strýcem krále Filipa IV.

[10] Právě při tomto vyjednávání vstupuje jméno Julia Mazarina do francouzských dějin: hned z prvního setkání si kardinál de Richelieu o budoucím prvním ministrovi utvořil vysoké mínění.

[11] Giovanni Giacomo Panciroli, tehdy papežský nuncius, byl potom patriarchou cařihradským a kardinálem. Zemřel 3. září 1651.

Zůstal jsem toho dne ještě v Lyonu a odjel z něho nazítří, ve středu 30., a přijel na nocleh do la Boisse[12].

Ve čtvrtek posledního dne ledna jsem přijel na nocleh do Gisirieux[13].

Cesta do Švýcarska a solothurnský sněm (únor–březen 1630)

V pátek prvního února jsem přišel na nocleh do Nantua.

V sobotu 2., v den Hromnic, jsem přešel Malé Credo[14] a přijel na nocleh do Calonges[15].

V neděli 3. jsem přijel do Ženevy, kde jsem byl velmi dobře přijat.

V pondělí 4. mě přijel navštívit pan markýz Frederik Badenský[16]. Šel jsem mu návštěvu vrátit a jel na nocleh do Nions, v úterý do Morges, ve středu do Eschalans[17].

Ve čtvrtek 7. jsem projel hradem jménem Pieulé, který náleží jednomu z mých dobrých přátel (jménem Petermann d'Erlach)[18] a který mě velmi dobře pohostil, a jel jsem na nocleh do Payerne[19].

V pátek 8. jsem jel na nocleh do Fribourgu, kde jsem byl nádherně přijat avoyery a radou, kteří mi vystrojili vjezd se dvěma tisíci muži ve zbrani a množstvím dělostřelby.

V sobotu 9. za mnou přišli páni z rady. Jednal jsem s nimi a potom jsem jim vystrojil hostinu. Odtud jsem šel k jezuitům, kteří sehráli komedii.

V neděli jsem odtud odjel a přijel na nocleh do Bernu, kde mě nádherně přijali a také mi hradili výlohy.

V pondělí 11. jsem byl zrána v jejich radě a oslovil je řečí; potom přišli obědvat se mnou a zůstali jsme celý den u stolu.

V úterý 12. jsem odtud odjel a přijel do Solothurnu, kde mi rovněž vystrojili nádherný vjezd. Pan de Léon[20], který tam byl mimořádným vyslancem krále, mi vyjel vstříc a dal mi toho večera večeři; bylo masopustní úterý.

Na Popeleční středu, 13., jsme drželi radu o věcech grisonských. Přivedl jsem s sebou pana Mesmina[21], který tam byl vyslancem krále, a plukovníka Salise.

Ve čtvrtek 14. mě poslal navštívit pan nuncius sídlící v Lucernu.

V pátek 15. mi kantony poslaly množství deputovaných, aby mě pozdravili, a v sobotu rovněž.

V neděli 17. jsme vypravili posly ke Grisonům, abychom zvěděli, zda a jak jim můžeme přijít na pomoc a co by mohli učinit oni ze své strany.

V pondělí 18. jsme poslali plukovníka Salise k pánům curyšským, abychom zvěděli, čím mohou k pomoci Grisonům přispět, a jejich mínění o tom, co máme činit.

---

[12] La Boisse, ves v kantonu Montluel, okres Trévoux, departement Ain.

[13] Jujurieux, ves v kantonu Poncin, okres Nantua, departement Ain.

[14] Přechod přes Juru. Velké Credo se zdvíhá nad Collonges.

[15] Collonges, středisko kantonu v okrese Gex, departement Ain.

[16] Jiří Frederik, markrabě bádensko-durlašský, dán do klatby Říše pro svůj přístup k protestantské Unii, žil ve vyhnanství v Ženevě. Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek I, s. 230, pozn. 1).

[17] Nyon a Morges, okresní středisko kantonu Vaud, na Ženevském jezeře. – Echallens, město v kantonu Vaud, tři míle severně od Lausanne.

[18] Petermann d'Erlach, pán de Bioley a de Chanas, syn Jeana d'Erlach a Vérène de Haltweil, jeho třetí manželky, narozen 1579, zemřel 1635. – Bioley je hrad, kterému Bassompierre říká Pieulé.

[19] Payerne, okresní středisko kantonu Vaud, čtyři míle západně od Fribourgu.

[20] Charles Brulart, mladší syn Pierra Brulart, pána de Genlis, a Madeleine Chevalier, byl priorem v Léonu v Bretani, podle čehož se nazýval pan de Léon. Byl mimořádným vyslancem ve Venecii, ve Švýcarsku a na řezenském sněmu a zemřel jako doyen královských rad 25. července 1649.

[21] Mesmin, dříve sekretář markýze de Cœuvres, tehdy vyslanec krále u Šedých lig, byl proti právu národů nějakou dobu držen jako zajatec hrabětem de Mérode, který se zmocnil Churu.

V úterý 19. jsme požádali pana Mesmina, aby jel do Curychu a s těmi pány i s Grisony uvážil, co by se mělo konat.

Ve středu 20. jsme pan de Léon a já jednali s avoyerem de Roll.

Ve čtvrtek 21. mě přišel pozdravit a obědvat se mnou syn plukovníka Berlinguera[22].

Přišla řádná pošta, z níž jsem zvěděl, že se král vydal k Troyes a že Monsieur nenadále přijel do Paříže a zastihl královnu matku nepřipravenou; že odtud šel do paláce Saint-Paul navštívit princeznu Marii a že nazítří k němu přišlo množství návštěv; že král, který byl v Nogent-sur-Seine, byl o tom zpraven a obrátil cestu k Paříži, a Monsieur, zvěděv to, odjel nazítří z Paříže a odebral se do Orléansu[23].

V pátek 22. jsem byl v solothurnském radním domě a obšírně jsem v městské radě promluvil. Nestalo se nic nového, kromě že mi páni biskup basilejský[24] a abbé ze Sankt Gallen poslali své deputované, a některé kantony rovněž, a stejně tak páni z Neuchâtelu.

V pondělí 25. se pan Mesmin vrátil z Curychu a přinesl nám mínění lidí toho kantonu, které bylo takové, že když už Rýn nebude do měsíce září brodný, bylo by zbytečné podnikat v Grisonsku cokoli; že hrabě de Mérode velmi dobře opevnil přístupy ke Steigu a k rýnskému mostu; že co do nich samých, nechtějí se otevřeně vyslovit, uváží-li se blízkost císařských oddílů, ale že mi pod rukou pomohou válečnými zásobami; a že co do potravin je jim to naprosto nemožné, uváží-li se neúrodnost předešlého roku.

V úterý 26. přijel resident venecký jménem Moderante Scaramelli, který dostal od své republiky rozkaz přijet a držet se u mne.

Sněm v Solothurnu: císařský vyslanec vypovězen (březen 1630)

Březen. – Krátce po svém příjezdu jsem svými listy svolal sněm kantonů, které začaly přijíždět v sobotu 2. dne března, a nazítří přijeli všichni ostatní svými deputovanými, kteří mě přišli pozdravit, každý kanton jeden po druhém.

V pondělí 4. se celé shromáždění v plném počtu, po vzájemném pozdravení a po zaujetí svých míst, zdvihlo a všichni deputovaní s nosiči palic před sebou mě přišli pozdravit v mém bytě.

Toho dne přijel do Solothurnu kancléř alsaský, vyslanec celého domu habsburského[25], aniž mi cokoli vzkázal nebo mě poslal navštívit, proti obyčeji u vyslanců zavedenému. Podnikl jsem to, abych mu dal ve shromáždění odepřít slyšení; pan de Léon se mě od toho snažil co nejvíce odvrátit a říkal, že to nedokážu a že nám z toho zůstane pohana. Nicméně spoléhaje na velký vliv, jaký ve Švýcarsku mám, a na svou přičinlivost v jednání s těmi národy, jsem na té věci stál a podnikl ji. K tomu účelu jsem šel nejprve za avoyerem de Roll, svým dobrým přítelem, který svůj kanton řídí, jak chce, a byl předsedou shromáždění. Odvracel mě od toho, jak jen mohl, a říkal mi, že toho od shromáždění nikdy nedosáhnu, což způsobilo, že pan de Léon naléhal ještě více, abych od toho odstoupil, a dokonce zaměstnal veneckého residenta, aby mě od toho odvracel. Avoyer de Roll mi řekl: „Co se týče mého kantonu, slibuji vám jeho hlasy; ale žádný z ostatních se k tomu nepřidá.“ Na to ujištění jsem poslal pro deputované kantonu Glarus, jimž jsem velmi věřil, neboť mi byli zavázáni. Uznali ten podnik za smělý, nový a nesnadný k provedení a odvraceli mě od něho, ujistili mě však třemi hlasy svých deputovaných.

[22] Sébastien de Beroldingen či Berlingen z kantonu Uri, syn landammana Josua de Beroldingen, byl plukovníkem švýcarského pluku ve službě Ligy. Jeho syn patřil rovněž ke straně španělské.

[23] Autor předbíhá události o několik dní. Král odjel z Paříže teprve 21. února; vévoda Orleánský přijel do Paříže 26. a odjel z ní 27. večer (*Memorie recondite*, sv. VII, s. 58–59). – Král se z Nogent-sur-Seine vrátil jen do Fontainebleau. Dne 3. března zadržela královna matka princeznu Marii v Louvru a vzala ji s sebou, když 8. odjížděla za králem. Princezna byla dovedena do kláštera a 17. dubna přijel vévoda Orleánský do Troyes, aby se s králem smířil (*Memorie recondite*, sv. VII, s. 61 a dále).

[24] Jean-Henri de Hostein, biskup basilejský od roku 1628 do roku 1646.

[25] Úřadem je kancléř přední rakouské vlády v Ensisheimu v Horním Alsasku. Jméno toho, kdo jej v březnu 1630 zastával, se z veřejně dostupných zdrojů určit nepodařilo; seznam ensisheimských kancléřů do roku 1632 obsahuje D. Speck, *Die vorderösterreichische Regierung in Ensisheim und ihre Kanzler 1510–1632* (2008), správou Horního Alsaska v letech 1602 až 1638 se zabývá K. J. Seidel, *Das Oberelsaß vor dem Übergang an Frankreich* (1980). (rešerše LP)

V kantonu Uri jsem měl čtyři deputované, z nichž jsem si byl jist třemi — Strickerem, Trogerem a Megnetem[26]; poslal jsem pro ně a dal si od těch tří slíbit, že dají své hlasy v mou přízeň. Z kantonu Schwyz tam byli také čtyři deputovaní, z nichž jsem si zajistil landammana Redinga a Abiberga[27]. Dva jsem měl zajištěné ze Zugu a jednoho z Lucernu. Všichni z Unterwaldenu byli proti mně a nechtěli se odvážit. Bylo tedy patnáct deputovaných, na které jsem se spolehl; a poslal jsem pozvat na večeři deputované čtyř měst, které jsem snadno přesvědčil, aby mi pomohli: lidé z Basileje se rozhodovali nejdéle, jakožto nejbližší Alsasku, ale nakonec k tomu přišli. S lidmi z Fribourgu jsem o tom mluvit nechtěl; zajistil jsem si však jejich deputovaného, plukovníka d'Affry.

Tak jsem se ve shromáždění ocitl nejsilnější v hlasech a přišel jsem v noci k avoyerovi de Roll, jemuž jsem dal uvidět, že jsem si většinou hlasů zajištěn a že to nazítří podniknu bez obavy z odmítnutí.

Uvážili jsme, pánové de Léon, Mesmin, on a já, formu, kterou mám v té věci zachovat; a ta byla, že nazítří ráno, v úterý 5., v den svatého Ursa, patrona Solothurnu — k němuž jsem shromáždění řekl, že se u něho dostavím, abych učinil svůj návrh —, jsem poslal na sněm královského sekretáře a tlumočníka jménem Molondin[28], aby jim mým jménem předložil, že jsem svolal deputované všech kantonů do shromáždění jménem krále pro věci týkající se dobra jejich republik a korony Francie a že jsem se dověděl, že kancléř alsaský v hodnosti vyslance císaře, krále španělského a celého domu habsburského přijel do Solothurnu, aby do toho zasáhl a mé vyjednávání zmařil; což mě zavázalo poslat jim vzkaz, že protože byl tento sněm svolán mnou jménem Jeho Nejkřesťanštějšího Veličenstva a pro jeho zvláštní věci, žádám od nich, aby řečený kancléř alsaský, jenž přijel proti službě mého pána, nebyl na sněm připuštěn ani přijat; a rozhodnou-li se mu dát slyšení, že já o žádné nechci a odložím to, abych za nějakou dobu svolal jiný sněm, nebo se ho docela vzdám a ponechám tento řečenému kancléři, aby na něm jednal věci domu habsburského — žádaje, aby se o tom shromáždění vyslovilo a dalo mi odpověď, než vstoupím na sněm, abych tam učinil svůj návrh.

Když Molondin mým jménem řečené věci předložil, odstoupil, a tehdy byly ve shromáždění velké spory. Přívrženci Španělska předkládali, že je to věc nová a neslyšená, vyhánět vyslance z obecného sněmu — a vyslance císaře, krále španělského a domu habsburského, s nímž kromě dědičné alliance je tolik jiných zvláštních; že jsou to tak mocná knížata, že je velmi nebezpečné je urazit, a to v čase, kdy mají tolik vojsk na nohách, tak blízko Švýcarska, a dokonce v jeho vlastních útrobách v zemi grisonské; že je chci tou lstí vrhnout do války s domem habsburským a přinutit je, aby se vložili do náručí korony Francie; že se Švýcarsko musí mezi oběma korunami udržovat ve stejné rovnováze, neboť jinak by zhynulo; a mnoho jiných věcí, které o tom řekli. Druzí, Francii oddaní, říkali, že když španělští vyslanci svolávali shromáždění do Lucernu, francouzští je tam nejezdili rušit; že Španělé s nimi teď nemají žádnou věc, leda navrátit svobodu Grisonům, jejich spojencům, které nespravedlivě drží; že nemají co přijíždět rušit sněmy, které se jich netýkají a které nejsou svolány jimi ani pro ně, a že mám právo to nestrpět; že ostatně mluvím tak, že proti tomu není co říci, protože nabízím, že tento sněm řečenému vyslanci domu habsburského přenechám, a vyhrazuji si svolat za nějakou dobu jiný; a že shromáždění má na vybranou udělit ten sněm jednomu nebo druhému, že je tedy na něm, aby volilo, a že se mají žádat hlasy, aby se zvědělo, komu jej dá, zamítajíc druhého a odkládajíc ho na jindy.

Po sporech se přistoupilo k míněním, která prošla v mou přízeň. Tehdy pletichaři španělští, vidouce se vyloučeni, navrhli, že mě shromáždění požádá, abych přivolil, aby ten vyslanec slyšení měl, a že on sám

[26] Jean Stricker z kantonu Uri najal roku 1614 s N. Trogerem z téhož kantonu kompanii ve Fegelinově pluku. Když byl pluk rozpuštěn, král Strickerovu polovinu kompanie nicméně zachoval. – Jean-Jacques Troger z kantonu Uri byl roku 1625 kapitánem v pluku Waltera Am-Rhina ve službě Francie. – Megnet byl nepochybně synem Barthélemyho Megneta, který byl za Jindřicha IV. kapitánem kompanie Gallatyho pluku.

[27] Viz kapitolu IV.

[28] Jacques d'Estavayer-Molondin (10. března 1601 Solothurn – 24. dubna 1664 Cressier), syn Philippa d'Estavayer, pána de Molondin — panství u Payerne ve Vaud —, byl sekretářem a tlumočníkem francouzského vyslanectví v Solothurnu od roku 1624 do roku 1648, tedy právě v době tohoto sněmu. Později plukovník vlastního pluku, roku 1645 polní maršál, první Švýcar v té hodnosti, a guvernér Neuchâtelu. (rešerše LP)

mě přijde navštívit a napraví chybu, které se dopustil, když mi nic nevzkázal; a nadto že se bude cítit mým zavázancem za tu úlevu, kterou dostane ode mne.

Vypravili tedy ke mně posly, aby mi ty nabídky učinili; na což jsem odpověděl, že jsem jménem a ze strany krále, svého pána, žádal vyloučení toho vyslance a že už není v mé moci odvolat, co jsem jeho jménem řekl, bez toho, abych mu to dal vědět — což nabízím učinit a jejich odpověď jim věrně oznámit, bude-li ji řečený vyslanec chtít v Solothurnu čekat, a že mu ručím, že ji od krále budu mít do osmi dní.

Dobře viděli, že si tou odpovědí z něho tropím. Proto mu s několika slušnými výmluvami dali jeho odchodné, které vzal s velkými hrozbami, jež proti Švýcarsku učinil; a já jsem s panem de Léon vstoupil na sněm, kde jsem obšírně učinil svůj návrh. Potom, když mě sněm v plném počtu přišel navštívit, aby mi poděkoval, vystrojil jsem jim všem nádhernou hostinu.

Ve středu 6. poslalo shromáždění k tomu kancléři alsaskému se vzkazem, že ho nemůže připustit na sněm, který byl svolán jménem a od krále francouzského, ale že požádá-li o jeden pro dům habsburský, bude mu povolen a bude na něm moci učinit své návrhy a požadavky — nebude-li mu milejší počkat na obecný sněm, který se bude držet v Badenu[29] o příštím svatém Janu. Vrátil se velmi nespokojen a prohlašoval, že Švýcaři jsou v nemilosti celého domu habsburského.

Ve čtvrtek 7. přišla většina deputovaných obědvat nebo večeřet ke mně; a někteří z největších přívržence Španělska, jako Berlinguer a Lussy[30], když z mého návrhu odhalili španělské šibalství, které nesměřuje k ničemu než k podvrácení jejich státu, mě přišli navštívit zvlášť, aby mě ujistili, že se jako dobří patrioti přikloní k obnovení Grisonů v jejich staré svobodě a že v té věci Španělům pomáhat nebudou, nýbrž budou jejich nepřáteli.

V pátek 8. sněm skončil. Celé shromáždění mi v plném počtu přišlo dát odpověď a rozloučit se se mnou; potom se se mnou toho dne přišel rozloučit každý katolický kanton a všichni protestanti přišli se mnou jednat o svých zvláštních věcech.

V sobotu 9. se s námi protestanti přišli rozloučit.

V neděli 10. jsem odbyl množství uchazečů o kapitánství, kteří za mnou přišli, a odeslal je, dokud nebudu chtít konat nábor, který mi byl povolen.

V pondělí 11. jsem poslal šlechtice do Suzy k panu kardinálovi a učinil jsem mu obšírnou depeši jak o úspěchu sněmu, tak o zprávách z Německa i odjinud.

V úterý 12. jsem se cítil poněkud nemocen z výstředností, které se za sněmu konaly, a dal jsem si pustit žilou.

Zůstával jsem zatím v očekávání, co vyjde z mírových smluv, které s panem kardinálem vyjednávali pan savojský, kardinál Antonio Barberini, legát papežův[31], a jiní; a snažili jsme se, pánové de Léon, Mesmin a já, se rozptýlit.

V pondělí 18. za mnou přišli kapitáni Marca a Tomola z mesocké doliny[32] a navrhli mi, že budu-li chtít jejich dolinu podpořit nějakými válečnými zásobami, udrží ji v naší přízni proti silám milánským i proti těm, které měl hrabě de Mérode v Grisonsku; uznal jsem to za výhodné pro službu krále a dal jsem jim dodat, co si žádali.

Téhož dne mi avoyer de Roll přinesl dopis, který obdržel a jímž se mu z Milána vzkazovalo, že mír mezi oběma králi je rozhodnut; ale nazítří v úterý 19. jsem z depeše, kterou jsem dostal od pana kardinála, poznal, že vše směřuje spíše ke zlomu než k urovnání, a dával mi radu, abych kapitány náboru zavázal

[29] Baden, okresní středisko kantonu Argovie.
[30] Nepochybně syn Gaspara Lussyho z kantonu Unterwalden, který byl roku 1593 plukovníkem ve službě Španělska.
[31] Antonio Barberini, kardinál, bratr kardinála Františka Barberiniho, byl později velkým almužníkem Francie a arcibiskupem remešským.
[32] Mesocco v zemi grisonské, na pravém břehu Moësy, přítoku Ticina, než vteče do Lago Maggiore.

závdavkem, aby bylo možné postavit nábor na nohy na první depeši, kterou od něho budu mít; což způsobilo, že jsem nazítří ve středu 20. poslal Molondina do malých kantonů a plukovníka Salise do Curychu, aby vše připravili.

Ve čtvrtek 21. za mnou přijel ve velmi pěkné výstroji plukovník de Fleckenstein[33] z Lucernu, velký přívrženec Španělů a ten, kterého spolu s Berlinguerem vždy zaměstnávali. Dal jsem mu obědvat se mnou, a po obědě mě požádal o slyšení a nabídl se sloužit Francii, chtěl-li bych mu dát zaměstnání. Poděkoval jsem mu a nabídl mu pensi a naději na zaměstnání. Nedokázal jsem odhalit, činí-li to proto, aby mě pokoušel a vyzvídal, nebo aby mě obelstil, anebo konečně aby na sebe u Španělů vzbudil nedůvěru a žárlivost.

V pátek 22. šel řečený Fleckenstein navštívit pana de Léon a obědvat s ním a mluvil s ním, jako mluvil se mnou. Přijel Affry, guvernér Neuchâtelu[34].

V sobotu 23. se se mnou plukovník Fleckenstein přišel rozloučit a potvrdil mi, co mi už řekl.

Vypravil jsem Affryho do Fribourgu, ujistiv ho, že ho učiním plukovníkem jednoho z pluků náboru.

Zlom se Savojskem a nábor šesti tisíc Švýcarů (březen–duben 1630)

Na Škaredou středu 27. března, když jsme byli pan de Léon a já na Temných hodinkách u františkánů, přijel kurýr pana kardinála a přinesl mi zprávu o zlomu mezi Savojskem a králem a o vstupu pana kardinála se zbraněmi do Piemontu[35] — že přešel Doru a jde obléhat Pinerolo[36]; že mě vyzývá, abych rychle postavil na nohy šest tisíc Švýcarů, a že psal králi, aby mi poslal síly a patent generála, abych přivedl Savojsko k jeho poslušnosti.

Ve čtvrtek 28. jsem přijal velikonoční svátost a poslal plukovníka Salise do Bernu, aby plukovníkovi d'Erlach[37] nabídl pluk z toho náboru.

Na Velký pátek 29. mi kanton Fribourg poslal nabídnout nejen pana Affryho za plukovníka, nýbrž všechny své síly pro službu krále.

Přijel mě navštívit baron d'Alto Sax[38]. Salis se vrátil z Bernu s přijetím, které d'Erlach[39] plukovnickému úřadu dal.

V sobotu jsem dal kapitánské kapitulace[40], aby šli konat své nábory, Ulrichovi, Pfendlerovi, Meisovi, Chemitovi[41], Traversovi a Salisovi[42], Stefanu Otisovi a Rot…..[43]

[33] Henri de Fleckenstein z kantonu Lucern byl do roku 1627 plukovníkem pluku ve španělské službě v Milánsku.

[34] Plukovník d'Affry byl guvernérem Neuchâtelu za vévodu de Longueville od roku 1628 do roku 1646.

[35] Kardinál de Richelieu odjel s vojskem ze Suzy 13. března.

[36] Pinerolo, piemontské město na levém břehu Chisone, přítoku Pádu.

[37] Jean-Louis d'Erlach, pán de Castelen a de Gauwestein, z kantonu Bern, syn Rudolfa d'Erlach, pána de Castelen, a Kateřiny de Muhlinen, byl potom generálmajorem vojska vévody sasko-výmarského, guvernérem Breisachu a generálporučíkem královských vojsk. Narodil se 30. října 1595 a zemřel 26. ledna 1650.

[38] Christoph Friedrich, baron de Hohen-Sax, latinsky de Alto Saxo, zemřelý roku 1633, byl posledním potomkem starého rodu ze země grisonské. Jeho bratranec Friedrich Ludwig prodal městu Curychu své panství Hohen-Sax.

[39] Autor napsal mylně „Salis". – Starší vydání měla: „Bailli d'Altesax mě přijel navštívit s přijetím, které Salis dal plukovnickému úřadu."

[40] Kapitulace je zde smlouva, jíž se kapitán zavazuje najmout kompanii a přivést ji do francouzské služby — ne vzdání se města, v jakém smyslu se slovo užívá v dřívějších kapitolách.

[41] Kapitán Ulrich z kantonu Schwyz. – Fridolin Pfendler z kantonu Glarus byl roku 1635 kapitánem v pluku Wolfganga Gredera pod vévodou de Rohan. – Jodok Meiss a Jean-Jacques Schmid z kantonu Curych byli roku 1624 kapitány v pluku Gaspara Schmida pod markýzem de Cœuvres.

[42] Spojení těch dvou jmen nepochybně značí, že Travers a Salis veleli dvěma spřaženým polovičním kompaniím. – Baron de Travers d'Ortenstein a Ulrich-François de Salis byli ze země grisonské.

[43] Jméno je nečitelné. – Předchozí vydání měla: Vatteville.

V neděli posledního dne března, v den velikonoční, jsem dal kapitulace kapitánům Bilsteinovi a Mersovi[44].

Duben. – V pondělí prvního dne dubna dostali své kapitulace kapitáni Curio[45] a Bech z Basileje.

Toho dne jsem návratem šlechtice, kterého jsem poslal k panu kardinálovi, dostal zprávu o dobytí města Pinerola[46] a naději, že se hrad za několik dní vzdá. Zvěděl jsem také, jak tam byl zabit pan de Comminges, čehož mi bylo velmi líto — jak proto, že jsem ho dvacet let vydržoval, tak proto, že to byl velmi chrabrý a schopný šlechtic.

Téhož dne přijeli plukovníci d'Erlach de Castelen a d'Affry, s nimiž jsem uzavřel.

V úterý 2. jsem jim dal jejich kapitulace, jakož i Diesbachovi[47] a Montenachovi[48], d'Erlachovi[49] a Pitonovi[50], oběma kapitánům Guy[51], kapitánovi d'Erlach, bratranci plukovníkovu[52], a Michelovi, zeti bernského avoyera.

Ve středu 3. přišli pro své kapitulace kapitáni Uri[53] a Mouchet a Vallier du Vautravers[54].

Téhož dne ke mně přijel Daridoles, zřízenec pana Hardiera, a přinesl mi zprávu o příjezdu krále do Dijonu[55] a o tom, jak k němu přijel pan jeho bratr. Přinesl mi zároveň můj patent generála k dobytí Savojska.

Ve čtvrtek 4. přišly zprávy z Německa a z Itálie oběma řádnými poštami.

V sobotu 5. jsem vypravil pana de Crozon[56] do země gexské[57].

V neděli 7. jsem dostal zprávu o ochladnutí lidí curyšských k náboru, protože jsem plukovníka z jejich kantonu neustanovil. Napsal jsem jim rozhněvaný dopis skrze tlumočníka Jeana Paula.

V pondělí 8. se přišli nabídnout syn plukovníka Am-Rhina a syn avoyera Almendera[58] s kapitánem Goldym z Lucernu[59], že najmou tři kompanie ze svého kantonu[60] a že budou Jeho Veličenstvu sloužit proti všem a vůči všem.

Dal jsem si pustit žilou, neboť mi bylo nedobře.

[V úterý 9. jsem vzal lék. Kapitáni Stricher a Reding se přišli nabídnout.][61]

---

[44] Bilstein či Bildstein a Gaspar Mertz z kantonu Appenzell.

[45] Caelius Curio, původně pastor, byl roku 1614 kapitánem v Gallatyho pluku.

[46] Město Pinerolo kapitulovalo 22. března, citadela se vzdala 29. Cominges byl zabit při prvních útocích na citadelu.

[47] V předchozích vydáních stálo „Diesperg".

[48] Montenach z kantonu Fribourg.

[49] Nepochybně Albert d'Erlach, baron de Spietz, jeden z mnoha synů Françoise-Louise d'Erlach, barona de Spietz a d'Oberhoffen, bernského avoyera, jehož zetěm byl kapitán Michel.

[50] Pithon z kantonu Fribourg.

[51] Jacques Haudanger de Guy z Neuchâtelu byl potom plukovníkem švýcarského pluku, kapitánem pluku švýcarských gard a polním maršálem. Zemřel roku 1676.

[52] Jean-Antoine d'Erlach, pán de Kiesen, nejstarší syn Antoina d'Erlach, pána de Kiesen, a Agáty de Diesbach, narozen 1590, zemřel 1664, byl bratrancem plukovníka Jeana-Louise d'Erlach.

[53] Kapitán Urner či d'Ury z kantonu Schwyz.

[54] Jean-Victor de Wallier z kantonu Solothurn dostal roku 1648 Wallierovu kompanii v pluku švýcarských gard.

[55] Má se čísti: Troyes. Král, který přijel do Troyes ke konci března, zůstal tam do 23. dubna, a teprve tam k němu 17. dubna přijel jeho bratr (viz výše poznámku o Monsieurově příjezdu do Paříže). – V předchozích vydáních stálo: Lyon.

[56] N. de Rosmadec, hrabě de Crozon.

[57] V předchozích vydáních stálo „Pech". – Gex, dnes okresní středisko departementu Ain, bylo tehdy hlavním městem malé, téměř nezávislé země.

[58] Jméno toho lucernského rodu je An der Allmend.

[59] Jean-Renward Gœldling de Tieffenau z kantonu Lucern najal roku 1625 poloviční kompanii v pluku plukovníka Am-Rhina. Roku 1631 dostal kompanii v pluku švýcarských gard a téhož roku zemřel.

[60] Starší vydání měla: „V pondělí 8. přijel plukovníkův syn, jakož se přišli nabídnout i kapitán Goley a Liverode, a jejich tři kompanie z jejich kantonu." Poslední vydavatelé tu větu opravili velmi nedokonale.

[61] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna. – Gédéon Stricker z kantonu Uri byl roku 1625 kapitánem v pluku Jeana-Henriho Zum-Brunnen. – Jacques de Reding byl roku 1625 kapitánem v pluku Am-Rhinově.

Ve středu 10. ke mně přišli lidé solothurnští mluvit o svých podílech. Vrátil se Jean Paul a přinesl mi uspokojení od lidí curyšských.

Ve čtvrtek 11. se přišel nabídnout kapitán Ouf der Mür[62].

Dostal jsem kurýra od pluku švýcarské gardy; a nějaký Fougeroles za mnou přišel ve věci smrti Naberata[63], mého intendanta, aby dostal jeho místo.

V pátek 12., v den mého narození, jsem dostal zprávu o nové lásce krále a slečny de Hautefort[64].

Nic zvláštního se nestalo až do středy 17., kdy mi plukovník Castelen přinesl trasu a etapy bernské země pro naše oddíly, jimž jsem dal obecné shromaždiště v gexském bailliage.

Ve čtvrtek 18. jsem vystrojil hostinu pánům de Léon, Mesminovi, residentovi veneckému, avoyerovi de Roll a jiným, abych se s nimi začal rozlučovat.

V pátek 19. jsem byl v solothurnském radním domě rozloučit se s kantonem, potom s residentem veneckým a s pány de Léon a Mesminem. Přijeli se se mnou rozloučit landamman Reding[65] a jeho synovec, Seberg, Troger, Stricher, Surelein[66], Rausperg a jiní.

V sobotu 20. jsem šel dát sbohem avoyerovi de Roll; potom mi je přišli dát páni z města. Dal jsem řád svatého Michala landammanovi Redingovi[67]; potom jsem odjel[68] v průvodu pánů vyslanců a residentů a pánů z města, od nichž jsem se krátce nato rozloučil, a přijel jsem na nocleh do Arbergu[69].

Odjezd ze Švýcarska a pochod na Savojsko (duben–květen 1630)

V neděli 21. jsem projel Avanches[70] a přijel na nocleh do Payerne[71]; lidé fribourští mi poslali rytíře Montenacha a Lansbourga[72] jako deputované, aby se se mnou rozloučili; v pondělí do Eschalans, v úterý do Eaubonne[73] a ve středu 24. jsem přijel do Gex, kam za mnou přijel pan du Hallier, určený[74] polním maršálem mého vojska, a několik kapitánů pluků, které vedl.

Ve čtvrtek 25. mi páni ženevští poslali velké poselstvo, aby mě pozdravili. Markýz Badenský mě poslal navštívit. Poslal jsem pana du Hallier[75], aby dal postoupit plukům a jízdě určeným mému vojsku. Dostal jsem zprávu o králi, že se vydává do Lyonu. Vypravil jsem šlechtice k panu kardinálovi, abych ho zpravil o svém příjezdu a poslal mu zvláštní zprávy, které jsem měl od dvora.

---

[62] V předchozích vydáních stálo: „kapitáni Ouf a Remurs se přišli nabídnout“. – O Offtermürovi (Auf der Maur) viz kapitolu IV.

[63] Laurent de Naberat byl intendantem domu a věcí pana de Bassompierre nejméně od roku 1607. Maršál dal jeho dědicům kvitanci a vyúčtování teprve aktem ze 13. července 1646 a uznal v něm, že zemřelý „mu podal dobré a věrné účty o veškerém hospodaření s penězi jak řádnými, tak mimořádnými z jeho jmění a výnosů“ (*Inventář zřízený po smrti pana maršála de Bassompierre*).

[64] Marie de Hautefort, dcera Charlese, markýze de Hautefort, hraběte de Montignac, a Renée du Bellay, provdaná 24. září 1646 za Charlese de Schomberg, vévodu d’Halluin. Narodila se 5. února 1616 a bylo jí tedy tehdy čtrnáct let. – Předchozí vydání měla: slečna de la Fayette. Dějepisec Levassor, zmýlen tím falešným údajem, nechává od této chvíle začínat královu náklonnost ke slečně de la Fayette, která vznikla teprve roku 1635 a jen do roku 1637 odváděla jeho platonické přátelství od slečny de Hautefort.

[65] V předchozích vydáních stálo: „nazítří“.

[66] V městě Badenu byl rod Surlaulin. – Předchozí vydání měla: Zurlauben.

[67] Listem z 11. února 1626 dal král maršálu de Bassompierre, tehdy vyslanci ve Švýcarsku, pověření předat kolanu svatého Michala landammanovi Redingovi: maršál se vymluvil na svůj spěšný odjezd, aby ten rozkaz nevykonal, a v dopise panu d’Herbault ze 6. března 1626 královu přízeň k Redingovi kritizoval. Zdá se však, že při svém druhém vyslanectví musel landammana insigniemi řádu přece odít.

[68] Viz Dodatek XXII.

[69] Aarberg, okresní středisko kantonu Bern, na Aare.

[70] Avenches, okresní středisko kantonu Vaud, enkláva kantonu Fribourg.

[71] V předchozích vydáních stálo: Payscind.

[72] Jean de Lenzburg z jednoho z nejstarších rodů kantonu Fribourg.

[73] Aubonne, město v kantonu Vaud, ležící nedaleko Ženevského jezera.

[74] V předchozích vydáních stálo: pan du Sallier d’Estissac.

[75] V předchozích vydáních stálo: Napsal jsem panu du Hallier.

V pátek 26. dorazily kompanie neuchâtelské[76].

V sobotu 27. jsem napsal lidem ženevským[77], že jsem zvěděl, že se v jejich městě konají nábory pro vévodu savojského, a aby jim zabránili; což učinili a savojské kapitány ze svého města vyhnali.

Dorazily kompanie fribourské.

[V neděli 28. přišla kompanie z Bielu.][78]

V pondělí 29. dorazily kompanie bernské a také plukovník d'Erlach. Přijeli za mnou pan du Hallier a le Plessis de Joigny[79].

V úterý, posledního dubna, dorazily kompanie curyšské.

Pan kardinál mi poslal Lisla. Učinil jsem své rozkazy, aby vojsko pochodovalo přes Grenoble a vstoupilo do Savojska, místo aby vstoupilo přes Chablais a Faucigny, jak jsem byl uvážil. Lislův příjezd, jímž mi ten rozkaz přinesl, mi dal zrušit můj první záměr.

Květen. – Ve středu prvního dne května odjel pan du Hallier do Châtillon-de-Michaille[80], aby dal k tomu postupu rozkaz.

Dorazily kompanie basilejská a Salisova.

Du Muy mi přivezl peníze na přehlídku šesti tisíc Švýcarů, které jsem vedl.

Ve čtvrtek 2. dorazil zbytek kompanií.

V pátek 3. jsem urovnal pořadí kapitánů.

V sobotu 4. jsem zrána přijal kurýra od krále, jímž mi dal vědět, že chce sám osobně vykonat dobytí Savojska a abych k němu přijel do Lyonu, kam dorazil, přijmout jeho rozkazy; že mám zatím dát vojsku postupovat ke Grenoblu, kam se co nejdříve dostaví.

Po obědě jsem dal Švýcarům vykonat první přehlídku a složit první přísahu. Potom, dav jim jejich trasy a zařídiv ostatek svých věcí, odjel jsem v neděli 5. května, prošel Lescluse[81] a Malé Credo, obědval v Châtillon-de-Michaille a přenocoval v Serdonu[82].

Král si vezme savojské tažení sám (květen 1630)

V pondělí 6. jsem obědval v Gisirieux a přijel za králem do Lyonu. Pozdravil jsem ho mezi dámami — galantního a zamilovaného proti svému obyčeji a proti mému mínění. Pan de Guise mi dal večeři.

V úterý 7. jsem obědval u pana d'Alincourt, byl jsem se podívat na přehlídku gardových jezdců a lehké jízdy královy v Bellecouru a potom v kruhu u královny matky v Ainay.

Ve středu 8. jsem šel navštívit strážce pečetí a obědvat k panu d'Alincourt.

Král odjel do Grenoble a já zůstal ještě v Lyonu.

Pan de Châteauneuf přijel ze svého vyslanectví v Anglii.

Večer jsem byl u paní princezny de Conti.

---

[76] V předchozích vydáních stálo: Montchaste.

[77] Republika ženevská byla spojencem Švýcarů a chráněncem Francie.

[78] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna. – Město Bienne, německy Biel, na jezeře téhož jména, dnes náležející ke kantonu Bern, bylo tehdy spojencem Švýcarů.

[79] Viz Díl II (Chantéracova edice, svazek III, s. 200).

[80] Châtillon-de-Michaille, středisko kantonu v okrese Nantua.

[81] Pevnost l'Écluse na pravém břehu Rhôny patřila Francii od roku 1604.

[82] Cerdon, městečko v kantonu Poncin, okres Nantua.

Ve čtvrtek 9. jsme pánové hrabě de Sault, de Châteauneuf a já odjeli z Lyonu, obědvali v Bourgoin[83] a přijeli na nocleh do la Tour-du-Pin.

V pátek 10. jsme obědvali ve Voyron[84], přijeli blízko Grenoble pozdravit pana kardinála, který se vracel z Itálie, a jeli ho provázet, když jel vstříc králi, jenž přijížděl do Grenoble.

V sobotu 11. jsem šel obědvat k panu kardinálovi, potom jsme byli v radě u krále.

V neděli 12. odjel pan kardinál za královnami do Lyonu.

V pondělí 13. odjel královský předni voj vedený panem maršálem de Créquy.

V úterý 14. odjel král z Grenoble se zbytkem vojska, jemuž jsem velel, a přijeli jsme na nocleh do le Coupet.

Ve středu 15. jsme se ubytovali v Barraut[85].

V noci bylo vzato chambéryské předměstí, kde byl pan de Canaples smrtelně ranen[86].

Ve čtvrtek 16. král zůstal v Barraut.

Chambéry kapitulovalo: deputovaní města přijeli za králem.

V pátek 17. kapituloval chambéryský hrad.

V sobotu 18. přijel král na nocleh do Chambéry.

V neděli 19., v den svatodušní, přijal král velikonoční svátost; přijal jsem ji také. Byla dlouhá rada.

V pondělí 20. král zůstal a čekal na pana kardinála.

V úterý 21. se pan kardinál vrátil z Lyonu; a ve středu 22. držel král radu. Znesvářil jsem se s ním ve věci zásob; ale urovnal jsem se s ním v Aix, kam přijel na nocleh.

Ve čtvrtek 23. přijel na nocleh do Arby[87].

Přechod sedla la Lossa: princ Tomáš vytlačen z Tarentaise (květen–červen 1630)

V pátek 24. mi přikázal, abych šel obklíčit Rumilly[88] a vybral mu nedaleko rovinu, na kterou by mohl postavit své vojsko do šiku; a očekával jsem oddíly na rovině u Saugine[89] blízko řečeného Rumilly, kde je král postavil do pořádku. Já jsem zatím šel dát Rumilly vyzvat ke vzdání, a to se po několika chůzích tam a zpět vzdalo králi, který tam přijel na nocleh a odjel odtud nazítří v sobotu 25. za velmi zlého povětří a přijel na nocleh do Nicy[90], kde v neděli 26. zůstal, a v pondělí ještě, a držel tam radu — s panem kardinálem, Effiatem, le Hallierem a mnou —, aby se rozhodlo, co mám učinit s jeho predním vojem, který mi dal do rukou, abych dal opustit výhodné stanoviště, jež princ Tomáš zaujal v Conflans[91], aby nám zabránil ve vstupu do dolin Maurienne a Tarentaise[92]; a to tím, že mu zezadu odříznu cestu k jeho odchodu, vstoupím-li do Tarentaise jakýmkoli způsobem.

Toho dne přijel ke králi Mazzarini a přinesl mu mírové návrhy.

---

[83] Bourgoin, středisko kantonu v okrese la Tour-du-Pin, departement Isère.
[84] Voiron, středisko kantonu v okrese Grenoble.
[85] Barraux, ves v kantonu le Touvet, okres Grenoble, s pevností, kterou roku 1597 vystavěl vévoda savojský na francouzských zemích.
[86] V předchozích vydáních stálo: „byl ranen ještě“.
[87] Alby, v polovině cesty z Aix do Annecy, je dnes středisko kantonu v okrese Annecy, departement Haute-Savoie.
[88] Rumilly, středisko kantonu v okrese Annecy.
[89] Sallagine, velká i malá, je na rovině na jihu od Rumilly, asi míli od toho města.
[90] Annecy.
[91] Conflans v departementu Savoie leží při soutoku Arly a Isère, na pravém břehu Isère.
[92] Maurienne a Tarentaise jsou dvě doliny; jednu zavlažuje Arc, přítok Isère na levém břehu, druhou Isère. Jejich hlavní města, Saint-Jean-de-Maurienne a Moûtiers, jsou dnes dvě okresní střediska departementu Savoie.

V úterý 28. jsem odjel z Nicy s osmi tisíci muži pěšími a sedmi sty koňmi. Dal jsem své shromaždiště na konci jezera[93] na rovině u Lacheray[94], potom přijel na nocleh do Faverge[95], které je jen půl druhé míle od Conflans, kde byl princ Tomáš utábořen.

Večer přijel na nocleh ke mně Mazzarini, který se vracel.

Následovala mě všechna šlechta ode dvora a dobrovolníci.

Ve středu 29. přišel král se svým hlavním vojem zaujmout tytéž byty, které jsem opustil, a já, místo abych šel útočit na zákopy prince Tomáše, vzal jsem se po levé ruce a přijel na nocleh do Eugine[96].

Ve čtvrtek 30., v den Božího těla, jsem odtud odjel, a přešed velmi nepříjemnou horu zvanou la Forcola[97], přijel jsem do Beaufortu, drže se potoka po pravé ruce. Jakmile princ Tomáš — který si nedokázal představit, že bych se chtěl nasoukat do těch tak obtížných a nepříjemných úzkých míst — poznal mé rozhodnutí, poslal spěšně dva tisíce mužů hlídat přechody, které samy od sebe byly nepřístupné: sedla Cormette, la Lossa, la Balme a čtvrté, jehož jméno si nepamatuji[98]. A já jsem dvě hodiny po svém příjezdu vzal dvě stě mužů gardového pluku, které jsem poslal zkusit obsadit sedlo Cormette; sedlo la Lossa jsem dal obhlédnout dvěma sty muži la Meilleraye; to, jehož jméno jsem zapomněl, jsem dal obhlédnout Charrosovi s dvěma sty muži jeho pluku a sedlo la Balme dvěma sty muži pluku Piemont, s nimiž jsem poslal pány du Plessis-Besançon a de Vignoles — s rozkazem všem čtyřem, aby mi čas od času posílali vojáky zpět, aby mě zpravovali a abych se tam vydal, kdyby mi jedno z těch sedel mohlo být otevřeno.

V pátek posledního dne května jsem zůstal v Beaufortu a čekal na zprávy od těch, které jsem poslal přechody obhlédnout. Lidé od gard se vrátili; nalezli sedlo Cormette hlídané plukem — bylo to místo, které by se dalo udržet proti celému světu se sto muži. Pan de Charros se vrátil rovněž; nalezl sedlo, které chtěl obsadit, nejen hlídané, ale nepřístupné. Co do dvou ostatních jsem toho dne nezvěděl nic; a princ Tomáš, aby se pokusil odhalit můj záměr, vzal si za příležitost poslat mi zpátky klusačku, kterou jsem při odjezdu z Faverge půjčil Mazzarinimu.

Měl jsem s sebou pány du Hallier a komtura de Valençay jako polní maršály a markýze de Nesle, s nímž jsme zacházeli téměř jako kdyby jím byl. Byli jsme všichni čtyři spolu ve velké starosti o to, co bychom mohli učinit, abychom prošli, vidouce přechody takto hlídané a polovinu svých lidí už zpátky, aniž cokoli vykonali — když tu ke mně k jedenácté hodině večer přišel voják pluku la Meilleraye a řekl mi jménem svého polního mistra, že když předešlého večera za soumraku dorazil k sedlu, které mu bylo určeno, nepřátelé, kteří by nikdy nebyli dokázali uvěřit, že se o ten přechod někdo pokusí — uváží-li se, že toho, kdo by to chtěl podniknout, je vidět od samého spodku hory, protože cesta jde zpříma; že tam může projít jen jeden člověk po druhém; že se to nedá podniknout, než když slunce nesvítí, protože je plná sněhu, který nedrží, jakmile na něj slunce udeří; a že je třeba stoupat dvě míle, než je člověk na vrcholu —, proto tam k hlídání postavili jen šedesát mužů, pro formu, a to vzatých z pluku, který hlídal sedlo Cormette, jež není ani tisíc kroků odtud a odkud by je byli mohli podpořit, kdyby byli zpozorovali, že někdo stoupá sedlem la Lossa. Ale Bůh chtěl, aby la Meilleraye dorazil za soumraku, aby ho oblak skryl očím těch, kdo sedlo hlídali a kdo tam nechali jen jedinou hlídku, která je nechala vystoupit až na padesát kroků od sebe, aniž je viděla; a když naši na ni vystřelili, zachránila se do své stráže, a lidé ze

[93] Na konci annecyského jezera.

[94] Chantérac určuje jen „na konci annecyského jezera“. Shromaždiště tedy leželo na rovině při jižním konci jezera, kterou protéká Eau Morte, mezi Doussardem a Faverges — Faverges je nocležištěm téhož dne. Jméno „Lacheray“ dnešní místopis nemá. Dolina Olacheray, jmenovaná dále, leží jinde, pod sedlem la Lossa nad Beaufortem; podobnost obou jmen tedy není totožnost míst, neboť text je klade dva pochodové dny od sebe. Obě jména zůstávají neurčená: nezná je ani Chantérac, ani článek v *Annuaire du Club alpin français* (1900), který celou tuto pasáž přetiskuje a ostatní sedla glosuje.

[95] Faverges, středisko kantonu v okrese Annecy, na jihu od jezera.

[96] Ugine, středisko kantonu v okrese Albertville, departement Savoie, při soutoku Chèze a Arly.

[97] La Fourclaz, mezi Arly a potokem Doron de Beaufort. – Beaufort, středisko kantonu v okrese Albertville, leží na pravém břehu Doronu.

[98] Sedla la Louzaz, de Cormet, du Coin (nepochybně to čtvrté, jehož jméno autor zapomněl) a de la Balma či de Bresson leží přibližně na jedné přímce od západu k východu.

stráže se rozprchli — takže pan de la Meilleraye sedlo obsadil a vzkazoval mi, abych mu spěšně poslal zbytek jeho pluku a potraviny, neboť věřil, že tam bude napaden. Při té zprávě učinila radost v mém srdci výstřelek, a téže hodiny jsem dal vypravit pluk la Meilleraye, aby šel spojit se se svým polním mistrem, jemuž jsem poslal potraviny a ujistil ho, že následujícího dne budu u něho s celou svou pěchotou.

V sobotu prvního dne června jsem poslal zpět celou svou jízdu, s níž se vrátila největší část šlechty, a dal jsem postoupit sedmi tisícům pěších, kteří mi zbývali, zlehka a bez zavazadel, pod sedlo la Lossa a na dohled la Meilleraye[99], do malé doliny jménem Olacheray. Před odjezdem mi ještě přišli dát zprávu, že le Plessis a Vignoles s muži, které jsem jim dal, získali průchod la Balme, ale že je takový, že nevěří, že by se jím dalo projít, tak byl drsný a nepříjemný. Pokračoval jsem tedy ve svém prvním záměru a přišli jsme se utábořit do Olacheray. Měli jsme nějaký poplach od nepřátel, kteří byli ještě na sedle Cormette nám na dohled; ale nezůstali tam dlouho: neboť jakmile princ Tomáš zvěděl, že sedlo la Lossa bylo zaskočeno, obávaje se, že bude zavřen mezi predním vojem a hlavním vojem královým — jak by se i bylo stalo, kdybych byl prošel —, opustil téže noci[100] svůj zákop v Conflans a s pílí, jaké byl schopen, se dostal k Moûtiers a k průchodu du Ciel[101], kde se mínil opevnit, jako to třicet let předtím učinil vévoda, jeho otec, proti zemřelému králi.

V neděli druhého, za rozbřesku, jsem dal oddílům stoupat, což se dalo činit jen jeden po druhém, a postavil jsem se pěšky v jejich čelo s panem markýzem de Nesle, zůstaviv pány du Hallier a komtura de Valençay v prostředku a vzadu, aby je lépe pobízeli. Šli jsme vesele až do devíti hodin ráno, ač s velkou námahou, ve sněhu; ale po té hodině, když je slunce začalo rozpouštět, jsme měli strašné trampoty, které jsme nakonec přemohli, a k jedenácté jsme sedlo la Lossa vystoupali i sestoupili. Potom jsme pochodovali asi míli, načež jsme narazili na jiné sedlo, bez sněhu, příkřejší než to na la Lossa a plné ostrých kamenů, které nám rozřezávaly nohy: jmenovalo se sedlo Nave; když jsme je s neuvěřitelnými trampotami vystoupali a sestoupili, ocitli jsme se v dosti dobré vsi jménem Nave[102], kde jsme našli nějaké víno, které dobře posloužilo k tomu, aby dalo srdce našim vojákům jít dále, neboť mnozí byli docela vysíleni. Když se trochu zotavili, šli jsme dál a vystoupali ještě dvě sedla, ne taková[103] jako ta dvě první, jmenovaná le grand Cœur a le petit Cœur[104], a pak jsme se ocitli v Aigueblanche[105], kde mě dobrým štěstím přijelo zastihnout dvě stě koní, které mi král poslal v domnění, že princ Tomáš obrátil hlavu proti mně, jenž jsem neměl žádnou jízdu. Vsedl jsem tehdy na koně a postavil se jim v čelo v domnění, že bychom mohli nepřátele zastihnout při jejich odchodu a nějak zapůsobit. Ale ti už prošli Moûtiers, jež se mi při mém příjezdu vzdalo, a vzdala se i jedna kompanie karabinů, která se zastavila vzadu; dal jsem je sesadit z koní a odzbrojit a sledoval jsem nepřátele tak zblízka, že nedokázali uchovat průchod du Ciel, který jsem obsadil bez odporu, a dal jsem postoupit kompanii Casteljaloux[106], kterou jsem tam postavil na stráž. Potom jsem se vrátil ubytovat do Moûtiers tak zemdlen, že jsem nedokázal postavit nohu před nohu — ušel jsem také toho dne pěšky více než dvanáct francouzských mil, ustavičně do vrchu a z vrchu, buď ve sněhu a v mrazu, nebo v nesmírném vedru.

[99] Tj. na dohled oddílů markýze de la Meilleraye, které noc předtím obsadily sedlo la Lossa (viz výše); nejde o místní jméno.

[100] Kardinál de Richelieu v dopise datovaném 29. května ohlašoval královně matce, že princ Tomáš opustil Conflans už předešlého dne (*Dopisy kardinála de Richelieu*, sv. III, s. 679). Ve svých pamětech však kardinál říká, že se princ zastavil u briançonského průchodu, na horním toku Isère. Z toho posledního stanoviště tedy princ Tomáš obsazoval horské přechody, aby si krýl odchod na Moûtiers.

[101] Nejpravděpodobněji défilé du Saix (Sieix, dnes Siaix), soutěska Isère mezi Aime a Moûtiers, široká jen 44 metry — nejužší místo tohoto úseku řeky, a tedy přirozené místo k opevnění. Tomu odpovídá i pohyb vojska: Bassompierre průchod obsadil a hned za ním ubytoval jízdu v Aime. Nejde o *pas de Briançon*, nižší defilé u Notre-Dame-de-Briançon mezi Moûtiers a albertvillskou pánví, kde se podle Richelieuových pamětí princ Tomáš na odchodu zdržel (Chantéracova poznámka k předchozí větě); jsou to dvě různé soutěsky téže řeky a text obě rozlišuje. Poloha a šíře soutěsky podle A. Joanna, *Géographie du département de la Savoie*. Bassompierrovu zprávu, že se tam třicet let předtím opevnil vévoda savojský proti Jindřichu IV., ověřit nelze; opevňování tarentaiských přechodů kolem roku 1600 je doloženo jen obecně.

[102] Naves, velké i malé, je v úžlabině, jejíž potok se vlévá do Isère na pravém břehu.

[103] V předchozích vydáních stálo: „rovněž nepříjemná“.

[104] Le grand Cœur a le petit Cœur jsou na jihu od Naves, dosti blízko Isère.

[105] Aigueblanche v Tarentaise, na pravém břehu Isère.

[106] Scipion de Brion, pán de Castel-Jaloux, měl kompanii zbrojnošů.

Nazítří v pondělí 3. června jsem s devíti kornetami jízdy prošel průchodem du Ciel a dal jsem je ubytovat v Esme[107]; a když přicházela moje pěchota, přijal jsem skrze Constenana[108] dopis od krále, který mi přikazoval očekávat ho v Moûtiers, kam měl nazítří přijet, a předat jeho predni voj panu maršálovi de Châtillon, jenž vstoupil do svého týdne velení. To mě nadmíru urazilo: nemyslel jsem si, že když tytéž oddíly zůstávají predním vojem, má být svržena jedině moje osoba, a že když jsem zdvihl zajíce a nepřítele stíhám, přijde jiný těžit z mých trampot a z mé práce.

Tak přijel pan de Châtillon téhož večera a já jsem mu své oddíly předal a čekal na krále, který přijel nazítří v úterý 4. do Moûtiers s panem kardinálem. Podal jsem jim stížnost na křivdu, která mi byla učiněna, a nedostal z ní jiné zadostiučinění, než že se věřilo, že když můj týden skončil, měl maršál de Châtillon velet svůj.

Král zůstal nazítří v Moûtiers a odjel odtud ve čtvrtek 6., aby se ubytoval v Esme, kde dostal zprávu o úplném odchodu pana prince Tomáše do Valdosty[109] Malým svatým Bernardem — který by mu snad, kdybych byl pokračoval ve své trase, nebyl tak snadný, jak byl.

V pátek 7. se ubytoval v Saint-Maurice-du-Bourg[110] a téhož dne postoupil až k mostu Saint-Germain[111], kde začíná Malý svatý Bernard a kde bylo uzavřeno vystavět pevnost. Šel jsem obhlédnout přechod Rosellan[112] a podal jsem mu o něm zprávu.

V sobotu 8. král zůstal v Saint-Maurice a držel radu, v níž ustanovil le Halliera, aby dal pevnost vystavět a zůstal v tom přechodu.

V neděli 9. odjel král ze Saint-Maurice, přijel obědvat do Esme a na nocleh do Moûtiers, v pondělí do Conflans a v úterý do Saint-Pierre-d'Albigny[113], kde jsme zůstali ve středu i ve čtvrtek; a v pátek 14. král odtud odjel a přijel obědvat do Chambéry, kde zůstal nazítří a čekal na návrat Beringhena, kterého poslal do Lyonu za královnou a který se vrátil večer; a král se rozhodl tam jet. Přikázal mi zůstat v Chambéry s mocí nad svým vojskem. Ustanovil pana de Châteauneuf intendantem spravedlnosti a financí u mne a Constenana a Vignolese polními maršály.

V neděli král odjel a zůstavil mi rozkaz dát svému vojsku pochodovat k Maurienne. Ale v pondělí 17. se Isère tak rozvodnila, že odnesla conflanské mosty, totiž ten u Hospitalu a ten u Chèvres.

V úterý 18. se město Montmélian[114] vzdalo a my jsme začali útočit na hrad minami.

Ve středu 19. se hrad Charbonnières[115] vzdal panu maršálovi de Créquy.

Vzkázali mi, že naše jízda nemůže projít v Conflans, protože tam už nejsou mosty.

Ve čtvrtek 20. mi král napsal, abych dal své gardy francouzské i švýcarské přejít u přechodu la Gache[116].

---

[107] Aime v Tarentaise, na levém břehu Isère, dnes středisko kantonu v okrese Moûtiers.

[108] Polní maršál de Constenan; Chantérac jej neurčuje. Bassompierre si jej roku 1629 přivedl za polního maršála do languedockého vojska a 14. června 1630 byl Constenan v Chambéry jmenován polním maršálem spolu s Vignollesem (viz dále).

[109] Do val d'Aosty. Aosta je v Piemontu, na Doře Baltee.

[110] Saint-Maurice-du-Bourg či Bourg-Saint-Maurice v Tarentaise, na pravém břehu Isère, dnes středisko kantonu v okrese Moûtiers.

[111] Most Saint-Germain je na potoce, který stéká z Malého svatého Bernarda a vlévá se do Isère u Saint-Maurice-du-Bourg.

[112] Chantérac neurčuje. Nejpravděpodobněji jde o přechod Roselend: Cormet de Roselend stoupá přímo ze Saint-Maurice-du--Bourg do Beaufortainu, takže jeho obhlédnutí ve chvíli, kdy se u mostu Saint-Germain zakládala pevnost, mělo vojenský smysl — šlo o boční cestu do zázemí vojska. Jisté to však není; jméno „Rosellan" se v této podobě v místopisu nevyskytuje.

[113] Saint-Pierre-d'Albigny, středisko kantonu v okrese Chambéry.

[114] Montmélian na pravém břehu Isère, dnes středisko kantonu v okrese Chambéry.

[115] Pevnost Charbonnières v Tarentaise stála na skále, která se zdvíhá nad Aiguebelle.

[116] Přechod přes Isère u la Gâche, proti Pontcharra, na savojsko-dauphinéské hranici; na témže místě byl roku 1840 postaven visutý most. „Port" zde neznamená přístav, nýbrž přechod, resp. přívoz. Rozkaz souvisí s povodní ze 17. června, která vzala oba conflanské mosty: vojsko muselo Isère přejít níže po toku, než dorazilo k Chapareillanu.

V pátek 21. června jsem dal Švýcarům postoupit do Chappareillan[117], aby nazítří přešli.

Zřídil jsem čtyři nové kompanie, aby držely posádku v Chambéry; a když jsem tam zůstavil potřebný rozkaz, jakož i k tomu, aby byly conflanské mosty znovu zřízeny pro přechod naší jízdy, odjel jsem v sobotu 22. z Chambéry s panem de Châteauneuf, a projíždějíce Chappareillan, kam se gardy přišly ubytovat, potom Barraut, přijeli jsme na nocleh do la Terrasse[118] a v neděli 23. na oběd do Grenoble, kde pan kardinál už dorazil, a král krátce po nás.

Pan de Créquy mi byl ustavičně hostitelem, dokud tam král zůstával, což bylo do sobotního 29. června, kdy král odjel a přijel na nocleh do Gonsolles[119].

Maurienne: mor, horečka krále a bitka u Veillane (červenec 1630)

V neděli posledního dne června přijel na nocleh do la Roquette[120].

Červenec. – V pondělí prvního dne července přijel na nocleh do Aiguebelle pod Charbonnières[121], kam přijel pan kardinál.

V úterý 2. držel král zrána radu, v níž bylo rozhodnuto, že pan kardinál přejde do Itálie s pány de Schomberg a d'Effiat a že se král na několik dní zastaví v Maurienne a ponechá si u sebe k velení svému vojsku pana maršála de Créquy a mne.

Pan kardinál odjel téhož dne do Suzy, a král, pro mor, který byl v Aiguebelle silný, odjel také a přijel na nocleh do Argentine[122].

Zůstal jsem toho večera, a ve středu 3. jsem se šel ubytovat do královského ležení v Argentine.

Dostal zprávy od pana kardinála, které ho nazítří 4. přiměly odjet, obědvat v la Chambre[123], potom projít mostem Amafré[124] a přijet na nocleh do Saint-Jean-de-Maurienne, kde se pan kardinál zastavil pro příjezd Giulia Mazzariniho, který téhož večera přijel.

V pátek 5. přijel pan de Montmorency, s nímž nebyli spokojeni. Páni d'Effiat a de Schomberg odjeli.

Mazzariniho vypravili, a král, jemuž nebylo dobře, si dal pustit žilou.

Učinil jsem totéž nazítří v sobotu 6., kdy se pan de Montmorency poněkud napravil a poslali ho zpět do Itálie a dali mu pány de Cramail a du Fargis za polní maršály.

Pan de Créquy přijel do Saint-Jean-de-Maurienne.

Přijel převlečený seržant major z Nice; dal jsem ho z rozkazu krále mluvit s panem kardinálem.

V neděli se držela rada, a v pondělí rovněž. Králi bylo nedobře, ale přesto nepřestal dávat konat cvičení; a mně bylo zle v noci.

V úterý 9. se vrátil pan de Schomberg, jemuž pan kardinál svěřil vyjednávání o Nice a odňal mi je z rukou[125].

---

[117] Chapareillan, ves v kantonu le Touvet, ležící na hranici Savojska a Dauphiné.

[118] La Terrasse, ves v kantonu le Touvet, na cestě do Grenoble. – V předchozích vydáních stálo: Caterrasse.

[119] Nepochybně Goncelin, středisko kantonu v okrese Grenoble, na levém břehu Isère.

[120] La Rochette, středisko kantonu v okrese Chambéry.

[121] Aiguebelle na levém břehu Arcu, středisko kantonu v okrese Saint-Jean-de-Maurienne.

[122] Argentine, městečko v kantonu Aiguebelle, ležící výše na toku Arcu.

[123] La Chambre na pravém břehu Arcu, středisko kantonu v okrese Saint-Jean-de-Maurienne.

[124] Pontamafrey na Arcu, nad la Chambre.

[125] „Zde patří celé to vyjednávání o Nice a co se při něm dálo." (Přípis autorův na okraji.) Viz Dodatek XXIII. — Je to tedy **maršálův vlastní pokyn na okraji rukopisu**, kam vložit listiny o vyjednávání o Nice, a Chantérac na něj odpovídá odkazem na Dodatek XXIII, kde jsou vytištěny. Dokládá to jak pravopis věty (*Icy*, *quy*), tak Chantéracovo vlastní návěští.

V pátek 12. přišla zpráva, že pan de Montmorency si chrabře vedl v bitce u Veillane[126], kde byl zajat princ Doria[127].

V sobotu 13. bylo králi zle a vzal lék. Přijel můj dobrý přítel Frangipani.

V neděli 14. přinesli kornetu a šestnáct zástav vzatých v bitce u Veillane.

V pondělí 15. vystrojil Schomberg hostinu k obědu a pan de Longueville k večeři.

Nazítří v úterý 16. jsem jim hostinu vystrojil já. Pan de Créquy se vrátil do Grenoble.

V pátek 19. měl král silnou horečku a říkal, že dají-li ho v Saint-Jean-de-Maurienne zůstat déle, dají ho zabít.

V sobotu 20. přinesla jedna žena dopisy od obležených z Casale.

Ve středu 24. se král rozhodl ze Saint-Jean-de-Maurienne odejít a vykonal to nazítří ve čtvrtek 25., zůstaviv tam pana kardinála a Schomberga, a přijel na nocleh do Argentine, kde bylo vše plné moru: byli jsme přinuceni nocovat na lukách.

V pátek 26. přijel král na nocleh do la Rochette, kam přijeli páni de Guise, de Châtillon a biskup orleánský[128].

V sobotu 27. jel král na nocleh do pevnosti Barraut a dovolil panu hraběti, panu de Longueville a mně jet do Grenoble.

Přijeli jsme na nocleh do Domène[129] a nazítří v neděli 28. jsme přijeli do Grenoble na večeři k panu de Créquy. Nalezli jsme tam strážce pečetí, kterého dali do Grenoble přivolat, aby ho odtáhli z Lyonu od královny[130], o níž byl v podezření, že ji popouzí proti panu kardinálovi; a bylo zřetelně vidět tu zlou shodu, podněcovanou panem de Bellegarde, který se prohlásil nepřítelem pana kardinála za to, že dal burgundské královské místodržitelství, uprázdněné smrtí markýze de Mirebeau, Tavannesovi, jehož neměl rád. Z druhé strany pan de Guise, jemuž chtěl pan kardinál odejmout levantskou admiralitu s tvrzením, že závisí na ponantské, nezanedbával činit mu zlé služby, jaké mohl — a tím více teď, že jejich věci byly v nejhorším, protože pan kardinál poslal do Provence biřice, aby tam vykonal nějaký akt při námořnictví, a pan de Guise ho potupil a potom dal do vězení. Také paní de Combalet, kterou královna neměla v lásce, dobře pomáhala zvětšovat královninu rozhořčenost; ta si stěžovala, že si paní de Combalet drží ve své službě čtyřicet šlechticů, kteří ji vůbec nevidí a nehnou se od pana kardinála. Ten měl zase ze své strany co si stěžovat na to, že se, zatímco je zaměstnán věcmi státu a jeho zvětšováním, strojí jeho zkáza tím, že se královna matka proti němu popouzí; že dva muži, které on vyzdvihl ze země k nejvyšším hodnostem, se znamenitou nevděčností hleděli ho zničit — totiž pan de Bérulle, z něhož z pouhého kněze dal učinit kardinála[131], a pan de Marillac, jemuž dal nejprve dát do rukou finance a potom pečeti; že si v levantské admiralitě nenárokuje nic než to, co si v ní nárokovali ti, po nichž nastoupil v ponantské, a že nevěří, že by mu pan de Guise proto, že není mužem meče, měl mocí uchvacovat to, oč žádá jen soudní cestou — ani že by proto měly být paní princezna de Conti, paní

[126] Bitka u Veillane se strhla 10. července. Podrobnosti lze čísti v *Pravdivém vypsání zvláštností a nejpozoruhodnějších okolností bitky u Villane pod vedením pánů de Montmorency a markýze d'Effiat dne 10. července 1630, kterýžto den král nazval dnem svatého Ambrože* (Paříž, Denys Houssaye, 1630), v *Mercure françois*, sv. XVI, rok 1630, s. 636 a dále, v *Memorie recondite*, sv. VII, s. 196, a jinde.

[127] Fabrizio Doria, vévoda de Vagliana, mladší syn Andrey Dorii, prince z Melfi, a Jany Colonna, velel sboru španělské jízdy ve vojsku vévody savojského. Byl v té bitce ranen vévodou de Montmorency.

[128] Gabriel de l'Aubespine, syn Guillauma de l'Aubespine, barona de Châteauneuf, a Marie de la Châtre, starší bratr markýze de Châteauneuf, byl biskupem orleánským od roku 1604. Zemřel v Grenoblu 15. srpna téhož roku.

[129] Domène, středisko kantonu v okrese Grenoble.

[130] Zde i dále jde o královnu matku.

[131] Ta výtka byla, co se první z těch dvou osob týče, obrácena do minulosti: otec de Bérulle, jmenovaný kardinálem roku 1627, zemřel v říjnu 1629.

d'Elbeuf[132] a paní d'Onano[133] ustavičně u uší královny matky, aby o něm zle mluvily; že panu Vrchnímu prokázal dobrodiní, co mohl, ale že je to člověk, který, požívav v útlém mládí přízně krále Jindřicha Třetího, věří, že je z jeho otcovského dědictví, a nemůže snést ty, kdo ji požívají; že záminka, kterou si k nenávisti k němu bere, je nespravedlivá, uváží-li se, že král, a ne on, dal královské místodržitelství osobě od mládí vychované s ním, velké kvality, jejíž děd byl maršálem Francie a jejíž otec a strýc drželi v Burgundsku celý ten úřad, z něhož mu král dal jen částku v uznání služeb jeho předků i jeho vlastních, a zvláště pro náklonnost, kterou k němu od jeho dětství nese; že markýz de Tavannes byl už polním mistrem Navarry a sloužil více než ti, které pan Vrchní králi pro burgundské královské místodržitelství navrhl; že ostatně král není povinen do toho úřadu dávat ty, které mu guvernér provincie jmenuje — a tím méně si přát, aby byli příliš svázáni přátelstvím nebo závislostí.

V pondělí 29. vzal pan maršál de Créquy pana hraběte, pana de Longueville a mne na oběd do svého krásného domu ve Vigille[134], kde jsme viděli pana de Canaples hodně nemocného. Ta cesta se konala proto, aby se dal parlamentu čas rozhodnout, co učiní při příjezdu pana hraběte, jejich guvernéra, kterého byli povinni navštívit. Věc byla ta, že grenobelský parlament, jehož hlavou je guvernér a v němž předsedá — rozsudky se vydávají jeho jménem, není-li ve Francii dauphin —, konal odedávna svým guvernérům a královským místodržitelům velké povinnosti, mezi jinými tu, že když přijížděl nebo odjížděl, dvůr mu v plném počtu přicházel složit poklonu a on ji šel vyprovodit jen na vrch svého schodiště; totéž se zachovávalo královskému místodržiteli. V tom byli v nepamětné držbě a nebylo to upíráno ani panu hraběti, ani panu de Lesdiguières, ani panu maršálovi de Créquy. Stalo se, že tři roky předtím, když pan Princ měl pověření velet královským vojskům proti hugenotům v Languedoku, bylo jeho pověření rozšířeno až do Provence a do Dauphiné; a když se vracel do Francie a projížděl Lyonem, vypravil parlament prvního presidenta a počet radů, aby mu přišli složit poklonu. Pan Princ, který každému činí více čest, než se od něho žádá, je přišel přijmout až na spodek svého schodiště a vyprovodil je až k jejich kočárům; o čemž podali parlamentu zprávu a dali ji do svých registrů, a potom vydali rozsudek, jímž bylo zakázáno chodit dále zdravit guvernéra provincie ani královského místodržitele, nebudou-li jim činit tutéž čest — což ani jeden, ani druhý činit nechtěl. Tak pan hrabě při svém příjezdu do Grenoble loňského roku, když král jel do Suzy, parlamentem navštíven vůbec nebyl; ale řekli mu také, že je to proto, že král byl v Grenoblu a že za jeho přítomnosti dvůr v plném počtu k nikomu nechodí. Ale při jeho návratu do Valence, když řečený parlamentní dvůr poslal prvního presidenta a počet radů za králem, dali panu hraběti vyzkoumat, chtěl-li by jim učinit čest, kterou si nárokují; což jim odmítl, a když se obrátili na strážce pečetí, aby je králi představil, dal jim pan hrabě odepřít slyšení pod záminkou, že přijíždějí z města zamořeného. Nato se jednalo o prostředcích k urovnání a panu hraběti dali naději, že se dvůr postaví do své staré povinnosti, neboť první president to panu de Senneterre ujistil. K tomu účelu přijel pan hrabě do Grenoble bez krále na naléhání pana maršála de Créquy; pan de Senneterre přijel před ním a šel o té věci jednat s prvním presidentem a způsobil, že pan hrabě vešel do Grenoble teprve v noci a že nazítří ráno jel do Vigille, aby dal lidem z parlamentu čas na rozmyšlenou. Ale bylo to nadarmo, neboť nedali se k tomu přivést. Při návratu z Vigille uvážili pan hrabě a pan de Créquy, dotčeni tou pohanou, co mají činit, a já jsem jim poradil, aby ten dvůr, který jimi pohrdá, trápili a užili své moci k tomu, aby je přivedli k rozumu a učinili z nich žadatele: aby dali přikázat, že se po sedmé hodině nikdo nemá po městě procházet, a potom dali rozšířit zprávu, že se ten zákaz týká jen parlamentu, a jakmile by nějaký rada nebo president vyšel, dát ho jmout a poslat do vězení do citadely nebo do arsenálu; že k tomu mají síly i autoritu v rukou. Pan de Créquy se k tomu mínění přidal zpříma; ale Senneterre pana hraběte od jeho přijetí odvrátil a způsobil, že nechtěl vidět žádného radu v soukromí, protože ho neviděli na veřejnosti, a že podal králi stížnost, aby měl proti těm pánům nařízení.

V úterý 30. jsme obědvali u pana hraběte. Po obědě se zdvihla nejzuřivější bouře, jakou jsem ve svém životě viděl.

[132] Jde zde i dále o druhou vévodkyni d'Elbeuf, dceru Jindřicha IV. a Gabrielly d'Estrées.
[133] Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek I, s. 212, pozn. 2, a svazek II, s. 283, pozn. 3).
[134] Vizille, dnes středisko kantonu v okrese Grenoble.

Srpen. – Ve čtvrtek prvního dne srpna měl pan hrabě celý den horečku, což způsobilo, že chtěl nazítří 2. odjet v mém kočáře a přijet na nocleh do Moyrans; a já jsem ho provázel, a pan de Longueville také.

V sobotu 3. jsme se při obědě dověděli o dobytí Mantovy, čímž byl pan de Longueville velmi zarmoucen[135], a jeli jsme na nocleh do Artas[136]; a v neděli 4. jsme přijeli do Lyonu, kde byl mým hostitelem pan d'Alincourt.

Dne 7. tam přijel král; a když jsem se o několik dní později s králem rozloučil, abych šel dát pořádek svým věcem v Paříži, odjel jsem v sobotu 17. dne srpna z Lyonu a přijel na nocleh do la Bresle[137], potom do la Palisse, do Nevers, do Montargis; a konečně ve středu 21. dne srpna jsem přijel do Paříže, kde jsem nalezl pana d'Épernon. Monsieur, bratr krále, tam přijel nazítří, a za několik dní přijeli pan hrabě, pan de Longueville a pan de Guise. Nemysleli jsme na nic jiného než jak si tam dobře krátit čas[138]. Já jsem se obveseloval stavbou Chaillot.

Král v Lyonu málem umře (září–říjen 1630)

Ale měsíc po tom (září) jsem dostal zprávu, že král má trvalou horečku a že není bez nebezpečí. To mě přimělo vzít poštu a jet se vší pílí do Lyonu, kam jsem přijel (říjen) nazítří po dni, kdy král pomýšlel zemřít a kdy jeho hlíza odtekla dolů[139]; z čehož jsem měl nesmírnou radost. Přijel jsem sesednout u krále, který byl velmi rád, že mě vidí, a já byl unesen tím, že je z nebezpečí venku. Potom jsem viděl královny, princezny a pana kardinála a šel jsem se podle svého zvyku ubytovat k panu d'Alincourt.

Pan kardinál mě přijal velmi dobře, učinil mi velmi dobré pohoštění a mluvil se mnou s velkou důvěrností. Ale nazítří jsem v něm zpozoroval nějaký chlad ke mně; a když jsem se pana de Châteauneuf tázal po příčině, řekl mi v důvěře, že panu kardinálovi dali zprávu, že jsem od Monsieura přinesl královně matce nějaká slova s pověřením zatknout ho, kdyby bylo s králem zle; což bych se odvážil přisahat, že Monsieur neměl ani na mysli, protože když jsem odjížděl, netušil, že by král byl v nebezpečí. Řekl mi také, že to, že jsem přijel sesednout do bytu pana d'Alincourt, kde už byl ubytován pan de Créquy, a že pan de Guise jel část cesty se mnou a ubytoval se také dveře ode dveří pana d'Alincourt, mohlo o mně dát nějakou nedůvěru — o mně, který jsem byl každý večer u paní princezny de Conti a celý den u královny matky. Řekl jsem mu, že jsem Monsieura, bratra krále, ráno v den svého odjezdu neviděl a že předešlého večera jsem se s ním nerozloučil; že jsem královně matce dosud neřekl jediné slovo, leda nahlas; že je to úřad kurýra, a ne maršála Francie, být nositelem takových pověření, která by byla přišla příliš pozdě, kdyby Bůh krále zázračně nevyléčil; že jsem už deset let neměl v Lyonu jiného bytu než byt pana d'Alincourt, svého starého přítele; že to není od nynějška, co pan de Créquy a já žijeme jako bratři, nýbrž od našeho prvního poznání, a že je už téměř třicet let, co chodím k paní princezně de Conti; že Villeclair[140] a Guillemot[141], kteří přijeli poštou se mnou, by mohli svědčit, že pan de Guise vyjel z Paříže po mně, že mě první den předjel, kdy jsem nocoval v la Chapelle-la-Reine[142], že jsem ho následujícího večera dohonil v Pouilly a že v Moulins, když mě nedokázal následovat, jsem ho předjel; a že ho prosím, aby pana kardinála ujistil, že nejsem člověk pletich ani intrik, že jsem se nikdy nemíchal do ničeho než abych dobře a věrně sloužil nejprve králi a potom svým přátelům, z nichž on je jedním z prvních a jemuž jsem zasvětil veškerou nejponíženější službu. To mi slíbil učinit, a když jsem za ním jednou šel, řekl jsem mu v podstatě tytéž věci i sám, čímž mi dal na srozuměnou, že je uspokojen.

[135] Mantovu vzali císařští 18. července.
[136] Artas, ves v kantonu Saint-Jean-de-Bournay, okres Vienne, departement Isère.
[137] Viz kapitolu III.
[138] Viz Dodatek XXIV.
[139] Král onemocněl 22. září; hlíza, která jeho život ohrozila, se otevřela 30.
[140] Snad la Ville-aux-Clercs.
[141] Charles Guillemeau, řádný lékař krále.
[142] La Chapelle-la-Reine, středisko kantonu v okrese Fontainebleau.

Král se dal donést do Bellecouru do domu paní de Chaponay[143], kde byl ještě hodně nemocen. Ale když mu Bůh vrátil zdraví, odjel, aby se vrátil do Paříže[144].

Následovali jsme ho den po něm, pánové hrabě, kardinál de la Valette, de Longueville a já, a dohonivše ho v Roanne jsme se nalodili před ním a přijeli dnem i nocí do Briare, kde jsme nalezli můj kočár, který nás dovezl do Paříže; kam se za několik dní, krátce po Všech svatých, dostavily královny — a královnu matku nebylo dva nebo tři dny po jejím návratu vidět, neboť byla ubytována v Luxembourgu.

Listopad. – Král ji přijel navštívit z Versailles v sobotu 9. listopadu a pro větší pohodlí se přijel ubytovat do palácu vyslanců blízko řečeného Luxembourgu; a pan kardinál, který přijel v témž lodním plavidle s královnou ve velké důvěrnosti s ní, se vrátil rovněž zároveň s králem do Paříže a ubytoval se v malém Luxembourgu.

Den oklamaných (11. listopadu 1630)

Zvěděl jsem potom — a Bůh mě potrestej, měl-li jsem o tom předtím jinou známost než jen po částech —, že královna a pan kardinál byli někdy ve sváru, někdy v dokonalé shodě; zvěděl jsem, pravím, potom, že si král často stěžoval královně své matce na pana kardinála a královna králi naopak; [že mu nakonec dvakrát či třikrát řekla][145], že se s ním chce otevřeně rozsvářit a vyjít z jeho poručnictví — to byla její slova — a že ji král čas od času prosil, aby to odkládala, což činila; a že při návratu krále do Lyonu král v něčem královně přisvědčoval, přesto ji však prosil, aby počkala ještě do jejich návratu z Paříže[146]; že král, když v Roanne viděl rozhodnutí pana kardinála počkat na královnu matku, mu napsal, aby jí učinil velmi dobré pohoštění, jak i učinil; a že v neděli 10., v předvečer svatého Martina, když král ráno přijel navštívit královnu svou matku, jsem ho provázel. Zavřeli se oba v jejím kabinetě a král ji přišel prosit, aby ještě šest neděl nebo dva měsíce odložila, než proti panu kardinálovi vybuchne, pro dobro státních věcí, které byly tehdy ve své krizi, neboť král přikázal svým generálům za horami, aby odvážili bitvu pro vysvobození Casale[147]; a královna matka se rozhodla ještě tu dobu na prosbu krále, svého syna, odložit. Když byli v té rozmluvě, přišel pan kardinál, a nalezna dveře z předpokoje do pokoje zavřené, vstoupil do galerie a přišel tloukat na dveře kabinetu, kde nikdo neodpověděl; nakonec, netrpěliv a znaje poměry toho domu, vešel malou kaplí, jejíž dveře nebyly zavřeny. Král byl jeho vstupem poněkud udiven a řekl královně: „Vše je ztraceno[148]; tu je“ — neboť se domníval, že vybuchne. Pan kardinál, který ten úžas zpozoroval, jim řekl: „Jsem si jist, že jste mluvili o mně.“ Královna mu odpověděla: „Nemluvili.“ Když na to namítl: „Přiznejte to, Madame,“ řekla mu, že ano, a nato se proti němu obrátila s velkou rozhořčeností a prohlásila mu, že ho už nechce užívat, a mnoho jiných věcí; nato přišel pan Bouthillier, a ona pokračovala ještě, dokud král nešel obědvat a pan kardinál ho nenásledoval.

Ten svár byl ze všech stran držen tak tajně, že o něm nikdo nic nezvěděl a že se o něm netušilo. I Monsieur, bratr krále, který jel králi vstříc až do Montargis — když ho král velmi prosil, aby se urovnal s panem kardinálem, jemuž chtěl zle, odpověděl mu, že ho nejponíženěji žádá, aby chtěl vyslechnout spravedlivé důvody, které má k tomu, aby ho nenáviděl, a po tom že učiní vše, co se Jeho Veličenstvu zlíbí mu přikázat; a král to vyslechl celé a požádal Monsieura, aby chtěl na své domnělé urážky zapomenout a pana kardinála mít v lásce, a Monsieur mu to slíbil[149]. Ale když král přijel v sobotu do Paříže, ať

[143] Éléonore de Villars, dcera Balthazara de Villars, pána du Val, a Louisy de Langes, se provdala za Humberta de Chaponay, pána de l’Islemean, který byl postupně generálporučíkem v lyonském senešálství a intendantem v provinciích Lyonnais, Bourbonnais a Berry.

[144] Král odjel z Lyonu 19. října a z Roanne 22.

[145] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[146] Má se čísti: do Paříže.

[147] Té bitvě zabránil 26. října Mazarin, který se mezi bojující vrhl se slovy míru; ale při výkonu úmluv nastaly nějaké zmatky a generálové byli přinuceni 27. listopadu obnovit smlouvu, která stanovila vyklizení Montferratu Španěly a odchod francouzského vojska.

[148] V předchozích vydáních stálo: „a řekl královně, celý zděšený“.

[149] Totiž Monsieur mu to slíbil.

byl Monsieur nemocen, nebo nemoc předstíral, dosud ke králi nepřišel; a ten téhož večera[150] poslal le Plessis-Praslina zvědět zprávy o jeho zdraví. Ale krátce potom přišel le Plessis-Praslin říci králi, že pan jeho bratr je v domě a jde k němu; nato poslal král pro pana kardinála, a pohovořiv chvíli s panem svým bratrem, představil mu pana kardinála a požádal ho, aby ho měl v lásce a držel za svého služebníka; což Monsieur králi dosti chladně slíbil učinit, bude-li se k němu chovat, jak se má. Byl jsem při tom srovnání, po němž mě pan kardinál, když jsem byl blízko něho, vzal a řekl mi: „Monsieur si na mne stěžuje, a Bůh ví, má-li k tomu příčinu; ale bití platí pokutu.“ Řekl jsem mu: „Pane, nehleďte na to, co Monsieur říká: nečiní nic než to, co mu Puylaurens a le Coigneux radí; a budete-li chtít Monsieura držet, držte ho skrze ně, a zastavíte ho.“ Potom mi o svém sváru[151] neřekl ani slovo; nechť mě také Bůh zahubí, jestli jsem o něm jen tušil. Po večeři jsem šel navštívit paní princeznu de Conti, viděv předtím krále ulehnout, který nedal nic najevo; otázal jsem se ho, odjede-li nazítří; řekl mi, že ne. Nalezl jsem paní princeznu de Conti v takové neznalosti té věci, že o ní dokonce ani nemluvila, a odvážil bych se dobře přisahat, že o ní nic nevěděla.

V pondělí 11., v den svatého Martina, jsem přišel zrána ke králi, který mi řekl, že se vrací do Versailles. Nepomyslel jsem si, k jakému záměru. Měl jsem svůj: obědvat s panem kardinálem, kterého jsem u něho od jeho příjezdu nemohl vidět, a šel jsem k poledni do jeho bytu. Řekli mi, že tam není a že toho dne odjíždí do Pontoise. Ještě ani tehdy jsem si na nic nepomyslel — a tím méně, když jsem se vrátil do Luxembourgu, kam pan kardinál přijížděl, a dovedl jsem ho až ke dveřím pokoje královnina a on mi řekl: „Už si nebudete všímat člověka vypadlého z přízně, jako jsem já.“ Představil jsem si, že chce mluvit o zlé tváři, kterou předešlého dne dostal od Monsieura. Nato jsem na něho chtěl počkat, abych s ním šel obědvat; ale pan de Longueville mě odvedl, abych šel obědvat k panu de Créquy s Monsieurem, jak mě o to prosil. Jak jsme tam byli, řekl mi pan de Puylaurens: „Nu, tentokrát je to doopravdy, že jsou naši lidé rozsváření: neboť královna matka včera panu kardinálovi otevřeně řekla, že ho nikdy nechce vidět.“ Byl jsem tou zprávou velmi udiven a pan de Longueville mi ji krátce potom potvrdil. Poslal jsem v tu hodinu k paní princezně de Conti, aby ji nejponíženěji požádal, aby mi o tom poslala zprávy; a ta mému člověku přisahala, že tato je první, kterou o tom zvěděla, a že mě prosí, abych jí poslal podrobnosti. Nezvěděl jsem nic jiného, než že mi řekli, že se paní de Combalet rozloučila s královnou matkou a že král a pan kardinál odjeli. Večer mě pan hrabě vzal ke královně matce, která mluvila jen s královnou a s princeznami.

V úterý 12. jsem jel na celý den do Chaillot, a když jsem se vracel, potkal jsem Lisla, který mi řekl, že panu de Marillac odňali pečeti a poslali ho se strážemi do Touraine.

Ve středu 13. mi pan de Lavrillière, vracející se v galopu z Versailles, řekl, že panem strážcem pečetí je pan de Châteauneuf; a večer u královny matky jsem viděl pana de la Ville-aux-Clercs, který jí to přišel říci jménem královým.

Ve čtvrtek 14. mě zrána přišel navštívit Lopes[152] a řekl mi, že bych dobře učinil, kdybych jel do Versailles navštívit krále a pana kardinála; což bych byl učinil téže hodiny, kdybych nebyl chtěl pozdravit nového strážce pečetí, který byl mým zvláštním přítelem a který toho dne přijížděl do Paříže pozdravit královny. Viděl jsem ho tedy k večeru, a když jsem se ho otázal, jsem-li u dvora dobře nebo zle, řekl mi, že nezpozoroval, že by bylo něco proti mně, ale že bych dobře učinil, kdybych se šel představit[153]. To jsem učinil v pátek 15.; a když jsem vstoupil do pokoje krále, řekl, jakmile mě uviděl, tak nahlas, že jsem to mohl slyšet: „Přijel po bitvě,“ a potom mi učinil velmi zlé pohoštění. Nepřestal jsem přesto dělat dobrou tvář, jako by nic nebylo. Nakonec mi král řekl, že bude v pondělí v Saint-Germain a abych tam dal dostavit jeho švýcarskou gardu. Zároveň jsem zaslechl, jak Saint-Simon, první podkoní, řekl panu hraběti: „Pane, nezvěte ho na oběd, ani já ne, a vrátí se, jak přišel.“ Nestoudnost toho malého šereda mě v srdci rozhněvala, ale nedal jsem to najevo: neboť posměváčci nebyli pro mne — a nevím ani

[150]Téhož večera, v neděli 10. listopadu.
[151]O svém sváru s královnou matkou.
[152]Alphonse Lopez byl mezi tajnými agenty kardinála de Richelieu.
[153]Toho dne byl president le Jay učiněn prvním presidentem.

proč. Pan hrabě mi nicméně řekl: „Chcete-li obědvat, mám tam nahoře tři nebo čtyři mísy, které sníme.“ Odpověděl jsem mu: „Pane, dávám dnes oběd v Chaillot panu de Créquy, panu de Saint-Luc a hraběti de Sault, kteří mě čekají; vzdávám vám za to nejponíženější díky.“ Nato přijel pan kardinál, který mi učinil chlad a mluvil se mnou dosti lhostejně, a potom vstoupil s králem do kabinetu. Dal jsem se do řeči s panem hrabětem, a v tu chvíli mi přišel Armaignac[154] říci jménem pana kardinála, chci-li s ním přijít obědvat. Ale protože jsem to už odmítl panu hraběti, před nímž se mnou mluvil, učinil jsem mu tutéž výmluvu, jakou jsem učinil dříve — čímž se pan kardinál urazil a řekl to králi.

V pondělí 18. přijel král do Saint-Germain, kde jsem se nalezl také, a učinil mi tam nejhorší tvář na světě.

Vrátil jsem se tam ve středu 20., kde mi neučinil lepší přijetí.

Přijely tam královny, jimž učinil mnoho poct, málo důvěrnosti.

Rozhodl jsem se nakonec zůstat v Saint-Germain a byl jsem tam po tři neděle, aniž mi král kdy řekl jediné slovo, kromě hesla.

Pan d’Épernon tam přijel v neděli 24.[155] a byl velmi dobře přijat jak králem, tak panem kardinálem; ale já ustavičně v témž stavu. Pan kardinál mě požádal, abych dal panu d’Épernon oběd, protože byl na lože — k čemuž jsem byl už připraven a on mi to poslal říci.

Mezi tím se Puylaurens a le Coigneux urovnali s panem kardinálem, který jim dal od krále dát každému sto tisíc écu — tomu poslednímu[156] alespoň úřad presidenta dvoru[157], který tolik stojí nejméně. To srovnání se stalo skrze pana de Rambouillet, který měl mít třicet tisíc écu. Puylaurensovi bylo také slíbeno, že z něho učiní vévodu a paira. Nato přijel Monsieur ke králi[158], který mu učinil velmi dobrou tvář. Šel navštívit pana kardinála a vše brávalo dosti dobrý běh; neboť pan kardinál Bagni podnikl urovnání pana kardinála s královnou matkou, kterou pan kardinál šel navštívit (prosinec), když vyšel od pana Prince, jemuž držel u křtitelnice druhého syna[159]. Ale to smíření se neukázalo úplným; k tomu se v téže době dostala královně matce zpráva o zadržení maršála de Marillac[160], které se stalo krátce po tom, co bylo Casale vysvobozeno královským vojskem a co byl obecný mír odpřisáhnut.

V témž čase byl Beringhen poslán ze dvora; Jacquinot[161] dostal zákaz tam přicházet; pan Servien[162] byl učiněn státním sekretářem; pan de Montmorency učiněn maršálem Francie, a pan de Toiras rovněž[163]; pan d’Effiat, rozhněván, že jím není, se odebral do svého domu v Chilly[164], odkud se krátce potom vrátil a byl učiněn maršálem Francie[165].

---

[154] Jean d’Armaignac, jeden z prvních komorníků krále.

[155] V rukopise je 23.; a výše „ve středu 19.“ — chyby opravené ve všech vydáních.

[156] V předchozích vydáních stálo: „sto tisíc écu alespoň, a tomu poslednímu“.

[157] Úřad *président au mortier* v parlamentním dvoře — jednoho z předsedů komor, nazvaného podle čapky *mortier*, kterou nosil.

[158] Dne 6. prosince.

[159] Armand de Bourbon, princ de Conti, mladší syn Jindřicha Bourbonského, prince de Condé, a Charlotty-Markéty de Montmorency, narozený 11. října 1629, byl pokřtěn u Saint-Sulpice 23. prosince 1630 a kardinál de Richelieu mu byl kmotrem.

[160] Maršál de Marillac byl zatčen 21. listopadu u italského vojska, do Francie však byl dovezen teprve v průběhu prosince.

[161] Henri Jacquinot, syn Nicolase Jacquinota, byl stejně jako Beringhen prvním komorníkem krále. Oba byli zapleteni do intrik strojených proti kardinálu de Richelieu.

[162] Abel Servien, markýz de Sablé, syn Antoina Serviena, rady grenobelského parlamentu, a Diany Bailly, byl 11. prosince 1630 opatřen úřadem státního sekretáře, uprázdněným smrtí Charlese le Beauclerc. Roku 1653 byl učiněn superintendantem financí a zemřel 19. února 1659 ve věku šedesáti pěti let.

[163] Listiny pana de Montmorency jsou datovány 11. prosincem, listiny pana de Toiras 13.

[164] Chilly, ves v kantonu Longjumeau, okres Corbeil. Markýz d’Effiat byl ustanoven dědicem svého prastrýce Martina Ruzé, pána de Beaulieu, Chilly a Longjumeau, státního sekretáře, pod podmínkou, že přijme jeho jméno.

[165] Listiny jsou datovány 1. lednem 1631.

XI. Zatčení, Bastila a Evropa z okna vězení (1631–1634)

[Nejkratší kapitola knihy a nejtěžší. První třetina je pád v přímém čase: Monsieur opouští dvůr, královna matka je zatčena v Compiègne, a pan d'Épernon maršála večer předem zpraví, že má být zatčen i on. Bassompierre odmítne jeho radu uprchnout i nabídku padesáti tisíc écu, spálí šest tisíc milostných dopisů a ráno jede sám do Senlis králi vstříc — a 25. února 1631 je odveden do Bastily, kde zůstane dvanáct let. Zbytek kapitoly je Evropa viděná z vězeňského okna: Lotrinsko, Valdštejn, Nördlingen, a maršál, jemuž dvakrát slíbí vyplatit zadržené služné a dvakrát je odepřou.]

Monsieur opouští dvůr (leden–únor 1631)

Leden. – Král žil s královnami chladně a v kruhu s nimi téměř nemluvil, když jsme vstoupili do roku 1631, na jehož počátku mi přikázali rozpustit pluk plukovníka d'Erlach — pluk plukovníka d'Affry jsem byl rozpustil už v září předešlého roku; ale pro obtíž s výplatou tu věc odložili.

Zatím se hledělo (jak říkají lidé Monsieurovi) rozdělit Puylaurense a le Coigneuxe: pan strážce pečetí, příbuzný prvního z nich[1], ho přesvědčoval, aby svého druha opustil. Když o tom byl le Coigneux zpraven paní de Verderonne, která byla úschovou jejich přátelství, a když o tom Monsieur dostal zprávy, poradili oba ve shodě Monsieurovi, aby na počátku měsíce února opustil dvůr; což vykonal …..[2], když byl předtím vyhledal pana kardinála v jeho bytě a řekl mu, že se zříká jeho přátelství.

Únor. – Byl jsem u presidenta de Chevry, když jsem tu zprávu zvěděl, a šel jsem v tu hodinu za panem kardinálem zvědět, co mám činit — jakožto k prvnímu ministru, v nepřítomnosti krále. Řekl mi, že král bude téhož večera v Paříži a že v galopu poslal pana Bouthilliera, jak aby ho zpravil o Monsieurově odjezdu, tak aby mu poradil přijet do Paříže.

Přijel sesednout u pana kardinála, kde se sešel celý svět, a odtud šel ke královně matce. Dal mě posadit do svého kočáru, dal mi kance, kterého toho dne ulovil, a učinil mi velmi dobré pohoštění. Když jsme jeli k Louvru, řekl mi, že se jde pohádat s královnou svou matkou, že dala pana jeho bratra odjet od dvora. Řekl jsem mu, že by byla hodna výtky, kdyby to učinila, a že se velmi divím, že by mu byla takovou věc poradila. Odpověděl mi: „Ale ano, zajisté — pro nenávist, kterou nese k panu kardinálovi." Nato vstoupil ke královně své matce, která toho dne vzala nějaký lék.

Za několik dní se král rozhodl jít prožít masopust do Compiègne a královny ho tam chtěly následovat. V předvečer svého odjezdu mi dal ještě kančí hlavu ze svého lovu a slíbil mi, že mi v Compiègne učiní dar, aby mi spravil věci rozvrácené nesmírnými výdaji, které jsem loňského roku učinil v Savojsku.

V neděli 16. února jsme se rozloučili [s královnami; neboť král mi dovolil prožít masopust v Paříži. Šel jsem se potom rozloučit][3] s paní princeznou de Conti — což je naposledy, co jsem ji viděl. Královny odjely nazítří v pondělí 17. února, aby se vydaly do Compiègne, kde byla královna matka králem pobízena, aby se urovnala s panem kardinálem; ale protože je velmi celá a zatvrzelá a rána byla ještě čerstvá, nedala se k tomu přivést.

Večer před zatčením (23. února 1631)

V neděli 23. února jsem obědval u pana maršála de Créquy, a když jsem odtud jel na Place Royale k panu de Saint-Luc, zavěsil jsem se s vozem, který vezl do Bastily postel abbého de Foix, jenž tam byl ráno doveden jako zajatec[4]; čímž jsem o jeho zajetí zvěděl.

[1] Jacqueline de la Châtre, manželka Guillauma Pot, pána de Rhodes, a Puylaurensova babička z matčiny strany, byla sestrou Marie de la Châtre, matky Châteauneufovy.

[2] Dne 1. února podle Levassora; kardinál de Richelieu ve svých pamětech a Vittorio Siri v *Memorie recondite* však kladou odjezd vévody Orleánského na 30. ledna.

[3] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[4] „Abbé de Foix," říká kardinál de Richelieu ve svých pamětech, „měl za řemeslo být ve všech dvorských pletichách."

Louise-Marguerite Lotrinská, princezna de Conti (1588–1631). Neznámý malíř, olej na dřevě, první čtvrtina 17. století. Musée Condé, Chantilly, inv. č. PE 290.

K večeru jsem čekal na hodinu, kdy se půjde na komedii k panu de Saint-Géran, který ji toho večera dával a po ní bál, když mě pan d'Épernon poslal požádat, abych přišel k paní de Choisy[5], kde byl. A když jsem tam přišel, řekl mi, že královna matka byla téhož rána zatčena v Compiègne, odkud král odjel na nocleh do Senlis; že paní princezna de Conti dostala dopisem královým, který jí pan de la Ville-aux--Clercs přinesl, rozkaz odejít do Eu[6]; že král učinil paní de la Flotte dámou od šatu královny a slečnu de Hautefort dvorní dámou královny, své ženy[7], a že obě přijely s královnou do Senlis; že první lékař královnin[8], pan Vautier, byl odveden jako zajatec v králově průvodu; a konečně že z dobrého zdroje ví, že bylo na stole zatknout nás — jeho, maršála de Créquy a mne; že proti těm dvěma nebylo ještě nic uzavřeno, ale že bylo rozhodnuto učinit mě zajatcem v úterý při příjezdu krále do Paříže, o čemž mě chtěl zpravit, abych na sebe pomyslel. Otázal jsem se ho, co mi radí činit a co chce činit on sám. Řekl mi, že kdyby měl jen padesát let, nebyl by v Paříži ani hodinu a odebral by se na bezpečné místo, odkud by potom mohl učinit svůj mír; ale že blízko osmdesáti let se sice cítí ještě dost silný na jeden přejezd, bál by se však, že nazítří zůstane ležet. Že proto, když byl tak málo obratný, že ještě ve svém věku přišel dělat dvořana, je mu po právu, že za to pyká; a že se pokusí o všechno a dá v pohyb všechny kameny, aby se jakž takž obnovil, a potom aby odešel dokonat své dny v pokoji ve svém guvernérství. Ale mně, který jsem ještě mladý, ve stavu sloužit a čekat na lepší štěstí, radil, abych se vzdálil a zachoval si svobodu; a nabídl mi, že mi půjčí padesát tisíc écu na dva zlé roky, které mu vrátím, až přijdou dobré.

Vzdal jsem mu především nejponíženější díky za jeho dobrou radu a potom za jeho nabídku a řekl jsem mu, že mi má skromnost brání přijmout tu druhou a mé svědomí vykonat tu první, jsa zcela nevinen každého zločinu a nikdy nekonav čin, který by si nezasluhoval spíše chválu a odměnu než trest; že se ukázalo, že jsem vždy hledal spíše slávu než zisk, a že, dávaje svou čest nejen nad svou svobodu, ale i nad svůj vlastní život, ji nikdy nevydám v nejistotu útěkem, který by mohl vzbudit podezření a pochybnost o mé poctivosti; že třicet let sloužím Francii a připjal jsem se k ní, abych v ní učinil své štěstí; že si teď, když se blížím věku padesáti let[9], nechci hledat nové; a že když jsem králi dal svou službu a svůj život, mohu mu dobře dát i svou svobodu, kterou mi brzy vrátí, až obrátí oči na mé služby a mou věrnost; že v nejhorším případě raději zestárnu a umřu ve vězení, od každého uznáván nevinným a svůj pán nevděčným, než abych nerozvážným útěkem o sobě dal věřit, že jsem vinen, a nechal podezřívat, že neznám hodností a úřadů, které mi král chtěl udělit; že si nedokážu představit, že by mě chtěli uvěznit, když jsem nic neučinil, ani mě tam držet, když proti mně nenajdou žádnou obvinu; ale budou-li chtít učinit obojí, že to snesu s velkou stálostí a mírností, a že se místo vzdálení rozhoduji jít se hned nazítří ráno představit králi do Senlis — buď abych se ospravedlnil, obviňují-li mě, nebo abych vstoupil do vězení, podezřívají-li mě, nebo i abych umřel, dokážou-li se pochyby, které o mně mohli vzít; a kdyby na mém životě ani na mém chování nenašli co vytknout, abych umřel také, a to velkodušně a stále, pohání-li mě mé zlé štěstí nebo vztek mých nepřátel až do té krajnosti.

Když jsem tu řeč dokončil, pan d'Épernon mě se slzami v očích objal a řekl mi: „Nevím, co se vám přihodí, a prosím Boha z celého srdce, aby to bylo všechno k dobrému; ale nikdy jsem neznal šlechtice lépe urozeného, než jste vy, ani takového, který by si lépe zasloužil všechno dobré štěstí: měl jste je až dosud; Bůh vám je zachovej. A ačkoli se toho vašeho rozhodnutí obávám, přece je schvaluji a radím vám, abyste je následoval, neboť jsem vaše důvody vyslechl a zvážil."

Požádal mě potom, abych tu zprávu, která bude brzy veřejná, nerozhlašoval, a požádal mě, abych mu po komedii dovolil dát mi večeři u paní de Choisy, kde ji dal připravit. Nato jsme šli na slavnost k panu

[5]Renée de Beauvau, dcera Jacquesa de Beauvau, barona de Rivau, a Františky le Picart, byla provdána za Charlese de l'Hôpital, markýze de Choisy.

[6]Vévoda de Guise, bratr princezny de Conti, byl hrabětem d'Eu po své matce Kateřině de Clèves.

[7]Catherine le Voyer de Lignerolles, manželka Reného du Bellay, barona de la Flotte-Hauterive, byla babičkou slečny de Hautefort z matčiny strany. Byla jmenována dámou od šatu královny na místo paní du Fargis, upadlé v nemilost; a slečna de Hautefort, která ke dvoru přišla roku 1628 jako čestná dvorní dáma královny matky, jí byla odňata, aby v témž titulu vstoupila do domu královny.

[8]Královny matky. – François Vautier, první lékař královny matky od roku 1626 a předtím jeden z jejích řádných lékařů, byl podle kardinála de Richelieu „hlavním a nejnebezpečnějším nástrojem celé té strany".

[9]Byl už i přes něj.

de Saint-Géran, kde jsem našel pana maršála de Créquy, jemuž to pan d'Épernon přede mnou řekl, i to, co chci učinit já; a on to schválil a řekl, že co do něho, učiní, co bude moci, aby tu bouři odvrátil, ale že ji bude čekat.

Krátce potom paní hraběnka rozhlásila zatčení královny matky, a my jsme vyslechli komedii, viděli bál a o půlnoci přišli večeřet k paní de Choisy, kam přišel pan de Chevreuse — jenž byl vzdálením své dobré sestry od dvora málo dotčen a byl veselý jako obvykle. Když jsme se rozcházeli, přijel pan du Plessis-Praslin a řekl panu de Chevreuse jménem královým, že paní jeho sestru vzdálil od královny své matky nikoli z nenávisti, kterou by k jeho domu nesl, nýbrž pro dobro své služby.

Šest tisíc dopisů a cesta do Senlis (24.–26. února 1631)

Nazítří v pondělí 24. dne února jsem vstal před rozedněním a spálil více než šest tisíc milostných dopisů[10], které jsem kdy přijal od různých žen, z obavy, že kdyby mě vzali do vazby, přišli by do mého domu hledat a našli by tam něco, co by mohlo uškodit — byly to jediné papíry, které jsem měl a jež by byly mohly někomu uškodit. Potom jsem vzkázal panu hraběti de Gramont, že jedu za králem do Senlis, a kdyby tam chtěl jet, že ho tam dovezu; což rád učinil. A když jsem ho přijel vzít do jeho bytu, vsedl do mého kočáru a jeli jsme až k Louvru[11], kde jsme nalezli pana hraběte, pana kardinála de la Valette a pana de Bouillon[12], kteří po ohřátí vstupovali do kočáru, aby jeli do Senlis. Pan hrabě chtěl, abychom pan de Gramont a já vsedli do jeho kočáru a jeli tam ve společnosti, a řekl mi, abych se přišel ohřát; potom, když se mnou vystupoval do pokoje, mi řekl: „Vím zajisté, že vás chtějí zatknout; budete-li mi věřit, odejdete, a budete-li chtít, hle, dva běžci, kteří vás chrabře odvezou deset mil odtud.“ Poděkoval jsem mu nejponíženěji a řekl mu, že nemaje na svědomí nic zlého, také ničeho nebojím a že budu mít čest provázet ho do Senlis. Tam jsme krátce potom přijeli a nalezli krále s královnou, jeho ženou, v jejím pokoji a paní Princeznu a paní de Guéménée[13]. Přišel k nám a řekl: „Hle, dobrá společnost“; a když chvíli pohovořil s panem hrabětem a s panem kardinálem de la Valette, zdržel mě dosti dlouho a říkal mi, že učinil, co mohl, aby královnu svou matku přivedl k urovnání s panem kardinálem, ale že tím nedokázal nic získat. O paní princezně de Conti mi nikdy nic neřekl. Potom jsem mu řekl, že mi dali zprávu, že mě chce dát zatknout, a že jsem přijel za ním, aby neměli námahu mě hledat, a že kdybych věděl, kde to je, šel bych tam sám bez toho, aby mě tam vedli. Nato mi řekl tato slova: „Jakže, Betsteine[14], ty bys měl tu myšlenku, že bych to chtěl učinit? Dobře víš, že tě mám rád.“ A věřím opravdu, že v tu hodinu to říkal tak, jak to myslel. Nato mu přišli říci, že pan kardinál je v jeho pokoji; a tehdy se se společností rozloučil a řekl mi, abych nazítří ráno zavčas dal postoupit kompanii, která byla na stráži, aby ji mohla konat v Paříži; potom mi dal heslo.

Zůstali jsme chvíli u královny a potom jsme šli všichni večeřet k panu de Longueville, a odtud jsme se vrátili ke královně, kam po večeři přišel král. Dobře jsem viděl, že je proti mně něco; neboť král ustavičně klonil hlavu, hrál na kytaru, aniž se na mne podíval, a po celý večer mi neřekl ani slovo. Řekl jsem to panu de Gramont, když jsme spolu šli ulehnout do bytu, který nám byl připraven.

Nazítří v úterý 25. dne února jsem vstal v šest hodin ráno, a jak jsem stál v županu před ohněm, vstoupil do mého pokoje pan de Launay, poručík tělesné gardy[15], a řekl mi: „Pane, se slzou v oku a se srdcem, které mi krvácí, jsem já, který jsem dvacet let vaším vojákem a byl jsem vždy pod vámi, nucen vám říci, že mi král přikázal vás zatknout.“ Nepocítil jsem při té řeči žádné zvláštní pohnutí a řekl jsem mu: „Pane,

[10] Tento údaj patří k nejcitovanějším detailům maršálova života; opakují jej Tallemant des Réaux i pozdější životopisci. Chantérac k němu poznámku nemá. (rešerše LP)

[11] Některá předchozí vydání, ne však první, měla: až do Louvru.

[12] Frédéric-Maurice de la Tour, vévoda de Bouillon, tehdy princ sedanský a potom, výměnou s králem, vévoda d'Albret a de Château-Thierry, nejstarší syn Henriho de la Tour, vikomta de Turenne a vévody de Bouillon, a Elišky Nasavské, jeho druhé manželky, narozen 22. října 1605, zemřel 9. srpna 1652.

[13] V předchozích vydáních stálo: a paní princezna de Guéménée. – Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek II, s. 147, pozn. 1).

[14] Německá podoba Bassompierrova rodového jména; viz kapitolu V.

[15] Křestní jméno se v pramenech neobjevuje a Chantérac je nekomentuje; jeho jméno i hodnost potvrzuje dvorský deník citovaný níže. (rešerše LP)

nebudete s tím mít velkou námahu, neboť jsem k tomu účelu přijel zvlášť, jak mě o tom zpravili. Celý svůj život jsem byl poddán vůli krále, který může o mně i o mé svobodě nakládat po své vůli.“ Nato jsem se ho otázal, chce-li, aby se moji lidé odebrali pryč; řekl mi však, že ne, a že nemá jiného pověření než mě zatknout a potom to poslat říci králi, a že mohu mluvit se svými lidmi, psát a vzkazovat vše, co se mi zlíbí, a že mi je vše dovoleno. Pan de Gramont tehdy vstal z lože a přišel ke mně s pláčem, čemuž jsem se dal do smíchu, a řekl jsem mu, že nebude-li mým vězením zarmoucen více než já, nebude z něho mít žádný pocit — jak jsem si z něho vskutku mnoho nedělal, nevěře, že v něm zůstanu dlouho[16]. Launay nikdy nedopustil, aby kdokoli z gard, kteří byli s ním, vstoupil do mého pokoje; a krátce potom přijel před můj byt kočár krále, jeho mušketýři na koních a třicet jeho lehkých jezdců. Vsedl jsem do kočáru s Launayem samotným a při odjezdu jsem potkal paní Princeznu, která ukázala, že je mou nemilostí dotčena. Potom jsme ustavičně jeli dvě stě kroků před králem až k bráně Saint-Martin, kde jsem se obrátil nalevo, a projíždějíce Place Royale mě dovezli do Bastily, kde jsem jedl s guvernérem panem du Tremblay[17], a potom mě dovedl do pokoje, kde býval kdysi pan Princ, a v němž mě zavřeli s jediným sluhou.

Ve středu 26. mě přišel pan du Tremblay večer navštívit a řekl mi jménem královým, že mě nedal zatknout pro žádnou chybu, které bych se dopustil, a že mě drží za svého dobrého služebníka, nýbrž ze strachu, aby mě nepřivedli ke zlému činu; a že tam dlouho nezůstanu[18] — z čehož jsem měl velkou útěchu. Řekl mi nadto, že král mu přikázal nechat mi veškerou svobodu kromě té vyjít; že mohu vzít k sobě ty ze svých lidí, které budu chtít, [mluvit s kýmkoli budu chtít][19] a procházet se po celé Bastile. Přidal ještě k mému bytu jiný pokoj při mém pro mé lidi. Vzal jsem jen dva sluhy a kuchaře a byl jsem více než dva měsíce, aniž jsem chtěl vyjít ze svého pokoje — a nebyl bych z něho vyšel vůbec, kdyby mi břicho nenabylo tak, že jsem myslel, že umřu.

Z vězení: smrt princezny de Conti a odchod královny matky (březen–červenec 1631)

Dva dny po svém uvěznění jsem dal vyzkoumat, bylo-li by králi příjemné, aby mě navštívil můj synovec de Bassompierre; a on mi dal odpovědět, že to nejen schvaluje, nýbrž že si toho i žádá a že mého synovce miluje pro něho samého stejně jako z ohledu na mne.

Březen. – Král odjel hned po masopustu[20] do Orléansu, aby pana svého bratra přinutil k němu přijet. Můj synovec dal ještě krále požádat, co se mu zlíbí, aby s ním bylo, a král mu dal říci, že by byl velmi rád, kdyby na tu cestu jel s ním; nato jsem ho dal vystrojit do velmi dobré výstroje a poslal ho v jeho průvodu. Monsieur, bratr krále, cítě, že se k němu král blíží, nechtěl ho čekat a odešel Burgundskem do Besançonu s pány d’Elbeuf a de Bellegarde. Král ho sledoval až do Dijonu, a na zpáteční cestě dal v Chanseaux[21] mému synovci říci, že král neschvaluje, aby ho dále následoval, ani aby zůstával ve Francii, ale že uznává za dobré, aby se s ním přišel rozloučit; což učinil a odebral se ke svému otci do Lotrinska.

Král se vrátil do okolí Paříže a já jsem dal naléhat o svou svobodu; ale bylo to nadarmo. Onemocněl jsem v Bastile hodně nebezpečným otokem, pocházejícím snad z toho, že jsem nebral vzduch: také jakmile jsem se šel projít na terasu, začalo mi otékání ustupovat[22].

---

[16] „Nazítří byl pan maršál de Bassompierre, který byl přijel do Senlis králi vstříc, hned zrána zatčen de Launayem, poručíkem tělesné gardy, a téhož dne doveden královými mušketýry a lehkými jezdci do Bastily. V Paříži ho velmi litovali pro upřímnost jeho dobré povahy. Ze všech byl tím nejméně zarmoucen a všechno své neštěstí bral žertem. Byl tam vsazen ne tak pro to, co učinil, jako pro to, co učinit mohl.“ (Opis dvorského deníku, chovaný v Godefroyově kolekci, portefeuille CCLXXXV.)

[17] Charles le Clerc, pán du Tremblay, syn Jeana le Clerc, pána du Tremblay, a Marie de la Fayette, byl mladším bratrem slavného otce Josefa.

[18] Maršál zůstal v Bastile do ledna 1643: propouštěcí rozkaz byl podepsán 18. ledna a Bastilu opustil kolem 21. ledna, tedy po bezmála dvanácti letech. Deník jeho vypuštění nevypráví — končí v říjnu 1640, kdy je autor stále ve vězení. (rešerše LP)

[19] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[20] Masopustní úterý bylo 4. března; král odjel 11.

[21] Král, který přijel 26. března do Dijonu, odtud odjel 2. dubna.

[22] Viz Dodatek XXV.

Duben. – Zároveň jsem zvěděl o smrti paní princezny de Conti; měl jsem z ní tu bolest, kterou si zasluhovala čest, jaké jsem od svého příchodu ke dvoru od té princezny přijímal — a ona vedle tolika jiných dokonalostí, které ji učinily obdivuhodnou, měla i tu, že byla velmi dobrou přítelkyní a velmi zavazující. Budu její památku ctít a litovat jí po ostatek svých dnů. Byla tak zdrcena bolestí, že se vidí odloučena od královny matky, s níž pobývala od chvíle, kdy přišla do Francie, a tak zarmoucena tím, že vidí svůj dům pronásledován a své přátele a služebníky v nemilosti, že to nechtěla ani nedokázala přežít, a zemřela v Eu v pondělí posledního dne dubna[23] toho nešťastného roku 1631.

Zatím byly královně matce učiněny nějaké návrhy, aby se šla držet v Moulins nebo v Château-Thierry; ale ona se rozhodla vyjít z Francie[24]. A když dala s Vardesem[25] vyjednat, aby ji přijal v la Capelle[26], otec, který byl starým guvernérem, byl zpraven o nějakých pletichách, jež se v jeho místě dějí, a běžel tam dnem i nocí; přijel večer předtím, kdy se tam královna měla nazítří dostavit, a vstoupiv tam bez vědomí svého syna, promluvil k vojákům, kteří byli jeho tvory a kteří ho za guvernéra uznali, a vyhnal odtud svého syna, hraběnku de Moret a Besançona[27], kteří tam byli. Ti odešli královně matce vstříc, nalezli ji míli odtud, řekli jí o té nehodě, která jim brání sloužit jí podle jejího přání, a provázeli ji až do Avesnes[28], odkud odešla do Bruselu, kde se od té doby drží — což bylo příčinou toho, že její jmění a vdovský podíl byly zabaveny.

Pan hrabě de Saint-Paul krátce nato zemřel[29], čímž Château-Thierry přešlo zpět do držby krále.

Vévodkyně d'Onano, která spolu s paní d'Elbeuf dostala rozkaz odejít, když byla královna matka zůstavena v Compiègne, byla přijela k paní princezně de Conti do Eu; a po její smrti, když zvěděla, že královna matka vyšla z Francie, nalodila se v Eu a odešla za ní do Flander.

Německo: Lipsko a postup krále švédského (1631)

Král švédský, který byl předešlého roku vstoupil do Německa a učinil tam znamenité postupy, jež i v přítomném roce pokračoval, postoupil tak, že se přišel spojit s kurfiřtem saským[30], jenž se chopil zbraní proti císaři. Císař poslal hraběte Tillyho, velkého a šťastného kapitána, aby mu čelil; a ten přišel u Lipska dát vévodovi saskému bitvu a vyhrál ji. Král švédský, zpraven, že hrabě Tilly pochoduje proti kurfiřtovi, jel celou noc se čtyřmi tisíci koňmi jemu na pomoc; ale nalezl ho na rozvrácení, a to tak příhodně, že se do toho vložil a hraběte Tillyho, vítěze nad Sasem, úplně rozbil[31] a stíhal ho tak živě, že mu nedal pokdy se vzpamatovat až do Erfurtu, který je odtud blízko sta francouzských mil[32], zabíjeje vše, co ze zbytků Tillyho vojska zůstalo po cestách. To přineslo věcem císařovým takové zděšení, že kdyby se Švédovi nepostavil vévoda bavorský s mocným vojskem, nebyl by v celém Německu nalezl nic, co by mu bylo kladlo odpor.

Pan lotrinský, který měl v té době nějaké oddíly na nohách, najal se vší pílí ještě další a s osmi tisíci muži pěšími a dvěma tisíci koňmi přešel do Německa na pomoc vévodovi bavorskému, svému strýci. Můj bratr a můj synovec ho na tu cestu následovali a můj synovec se tam vyznamenal. Přišel také (září) můj

[23] Dne 30. dubna byla středa.

[24] V *Pamětech k dějinám kardinála de Richelieu*, sebraných panem Auberym (sv. II), lze vidět dopisy o tom vyměněné, vypočítané průtahy královny matky a nakonec její odjezd, který se uskutečnil večer 18. července.

[25] René du Bec, markýz de Vardes, syn Reného du Bec, markýze de Vardes, a Heleny d'O. Oženil se s hraběnkou de Moret.

[26] La Capelle, dnes středisko kantonu v okrese Vervins, departement Aisne, bylo tehdy místo blízko hranice.

[27] Viz Dodatek XXVI.

[28] Avesnes, dnes okresní středisko departementu Nord, náleželo tehdy ke španělskému Nizozemí.

[29] Teprve 7. října.

[30] Jan Jiří I., syn Kristiána I. a Sofie Brandenburské, byl kurfiřtem saským po svém bratru Kristiánu II., od roku 1611 do roku 1656.

[31] Bylo to 7. září (28. srpna starého stylu), kdy se stal onen lipský den, v němž král švédský velkým vítězstvím napravil porážku kurfiřtovu.

[32] Erfurt, město v Thuringii, je od Lipska méně vzdálen, než se autor domnívá. – V předchozích vydáních stálo: který je nedaleko odtud.

bratranec hrabě z Pappenheimu[33] a postavil se králi švédskému, který obrátil hlavu k Frankům, vzal Würzburg, Mohuč a Frankfurt, jež nebyly ani opevněny, ani zásobeny, a vložil do Německa takovou hrůzu a zděšení, že se vše vzdávalo.

Říjen. – Zatímco byl pan lotrinský v Německu a Monsieur, bratr krále, v Nancy, kam se byl přišel držet krátce po svém odchodu do Besançonu, přijel král do Metz a jeho vojsko k hranici lotrinské[34]; a pan lotrinský, zpraven, že tak mocný princ je s takovými silami na jeho pomezích, se vší pílí přivedl své zpět do své země (listopad). A když se Monsieur znovu odebral do Besançonu, byla mezi králem a panem lotrinským uzavřena nějaká smlouva, jíž byl králi vydán Moyenvic a město Marsal vloženo na čtyři roky do rukou krále[35].

Když byl král v Metz, dal parlamentní dvůr — který byl za to, že předešlého léta vydal jakýsi rozsudek, jenž se králi nezalíbil[36], obeslán, aby přišel pěšky a v plném počtu za králem do Louvru a přinesl mu své registry, v nichž král řečené rozsudky vlastní rukou roztrhal a dal do nich zapsat jeden rozsudek své rady, který jim nebyl k výhodě — od té doby ještě několik jiných rozsudků, které se Jeho Veličenstvu nezalíbily[37]. Král nato (prosinec) pozastavil pět z toho dvoru, rady nebo presidenty[38], a vzkázal, aby první a druhý president, provázeni počtem radů, přijeli za ním do Metz[39], kde jim učinil silnou výtku.

Odtud král, poslav markýze de Brézé jako svého vyslance ke králi švédskému[40], se vrátil do okolí Paříže dokonat rok 1631[41].

Rok 1632: Marillac, Montmorency a Lützen

Na počátku roku 1632, krátce po návratu krále z jeho cesty do Metz, mi dali nějakou naději na svobodu; ale věřím, že to bylo spíše k tomu, aby mé trápení tou zklamanou nadějí zdvojnásobili, než aby mé zlo lepším stavem ulehčili — neboť krátce potom jsem dobře viděl, že mě vypustit nechtějí. K dovršení svého trápení jsem měl smrt svého bratra, která přišla brzy nato a byla způsobena námahami vytrpěnými předešlého roku v německém vojsku a nelibostmi z mého dlouhého zadržení.

Pan kardinál byl potom učiněn guvernérem Bretaně[42], a maršál de Marillac, který byl dlouho držen jako zajatec v Sainte-Menehould, kde mu vedli proces, byl nakonec doveden jako zajatec do Rueilu; a byli ustanoveni noví soudcové, aby mu řečený proces vedli a dokonali, a bylo mu dovoleno vybrat si radu. Byl odsouzen …. dne ….[43] a nazítří vykonán na Grève.

Březen. – Na všech stranách ve Francii se dály četné pletichy ve prospěch Monsieurův, ale především v Languedoku, kde se pan de Montmorency vzbouřil[44] a přitáhl k sobě několik měst, biskupů, pánů i jiných přívržen̈ců. Z druhé strany byl král v pochybnostech o králi anglickém a málo zajištěn panem

[33] Godefroy-Henri, hrabě z Pappenheimu, syn Vita, hraběte z Pappenheimu, a Marie Salome z Preisingu, jeho druhé manželky, narozen 29. května 1594, zabit u Lützenu 6. listopadu 1632.

[34] Král se usadil 18. října v Château-Thierry, zatímco jeho oddíly postupovaly do Tří biskupství; do Metz však přijel teprve 21. prosince.

[35] Smlouva ve Vicu, jíž vévoda lotrinský vkládal opevněné město Marsal do rukou krále pro zajištění svých závazků, byla podepsána teprve 6. ledna 1632. – Moyenvic, město biskupství metského, obsazené císařem v době, kdy byly francouzské síly zaměstnány v Itálii, kapitulovalo 21. prosince 1631. – Vzdálil-li se vévoda Orleánský ještě jednou z Nancy, bylo to teprve po tom, co se 3. ledna 1632 tajně oženil s princeznou Markétou Lotrinskou.

[36] Rozsudkem o rozdělení hlasů z 23. dubna 1631 odmítl pařížský parlament zapsat prohlášení o zločinu velezrady, vznesené proti těm, kdo následovali Monsieura. Rozsudek byl králem roztržen 25. května.

[37] Parlament se stavěl na odpor řízením mimořádné soudní komory v Arsenálu.

[38] Gayan, Barillon, Thelis, Tudert a Laisné.

[39] Parlament přijel do Metz 10. ledna 1632.

[40] Markýz de Brézé odjel z Metz 8. ledna 1632.

[41] Král opustil Metz teprve na počátku února 1632; z Verdunu odjel 12., aby se dostavil do Versailles.

[42] Kardinál obdržel bretaňské guvernérství roku 1631.

[43] V sobotu 8. května. Poprava se konala teprve o dva dny později.

[44] Ještě ne otevřeně.

savojským[45], který netrpělivě snášel, že město a citadela Pinerolo zůstávají v rukou krále, byť mu je byl zvláštní smlouvou ponechal[46]; a král měl také nějakou nedůvěru k maršálu de Toiras — pro úzkou shodu, v níž byl s panem vévodou savojským, pro to, že do casalské citadely vložil pluk svého synovce[47] a učinil se tam nejsilnějším, pro zlou shodu, v níž byl s panem Servienem, vyslancem krále u pana savojského, a konečně pro pletichy a úklady, o nichž Jeho Veličenstvo vědělo, že je jeho bratři[48] — kteří na něm naprosto záviseli — činí v Languedoku (duben). Na straně Roussillonu přišlo po moři osm tisíc Italů; najímali se také Španělé. Pan lotrinský mocně zbrojil ze své strany pod záminkou Švédů, kteří sousedili s jeho zemí; ale král měl v podezření, že je to ve prospěch Monsieurův, o němž mu dali zprávu, že se chystá sňatek s princeznou Markétou, sestrou řečeného vévody. Monsieur měl ze své strany dva tisíce koní na nohách a nějakou pěchotu; takže to vše dávalo králi dobře co myslet. A nedal se přesvědčit, aby se zmocnil osoby pana de Montmorency, byť o tom měl zprávy docela jisté, nýbrž ho poslal do jeho guvernérství, aby tam dal držet stavy a aby se připravil proti silám, které byly v hrabství Roussillon. Jeho Veličenstvo se zatím (květen) vydalo se silným vojskem do Lotrinska[49] — v čase, kdy holandské vojsko, vzavši Španělům Linguen[50], Roermond a několik jiných míst, přišlo udeřit na Maastricht a tak se před ním zakopalo, že španělské vojsko, podporované vojskem hraběte z Pappenheimu, který se přiblížil, mu nemohlo přijít na pomoc ani zabránit, aby bylo ke konci podzimu vzato[51], a potom i vévodství limburské. Zatímco v Německu král švédský vytáhl na jaře do pole a podrobil své moci Švábsko[52] s markrabstvím burgavským[53], obnovil Palatina v jeho uchvácených zemích, vysvobodil vévodu württemberského z jarma jeho nepřátel a vzal Donauwörth[54] i celé vévodství bavorské kromě Ingolstadtu — když tu se Valdštejn s velmi mocným vojskem přiblížil k Norimberku, který by byl vzal, kdyby tam král švédský rychle nepřiběhl a nezakopal se mezi městem a jím. Vévoda bavorský se k Valdštejnovi připojil, a držíce krále švédského na zadku až do zimy, zastavili pro ten rok běh jeho vítězství. A potom[55], když Valdštejn odešel do Čech a odtud k Sasku, aby kurfiřta pokáral, král švédský tam přiběhl a Pappenheim ho následoval; a když se řečený král a Valdštejn potkali u Lützenu[56], dali si bitvu[57], kterou král švédský vyhrál — ale byl v ní zabit, a také Pappenheim, který tam přišel, právě když se bitva dávala. Vévoda Bernard Výmarský[58] vzal po smrti krále švédského péči o vojsko.

Král se s mocným vojskem přivalil do Lotrinska[59], vzal bez odporu vévodství barské kromě la Mothe[60] a přišel se zmocnit Saint-Mihielu, Nomeny a Pont-à-Mousson[61]. Pan lotrinský, spojen s Monsieurem,

[45]Vévodou savojským byl tehdy Viktor Amadeus I., švagr krále; nastoupil po svém otci Karlu Emanuelovi I., zemřelém 26. července 1630.

[46]Smlouvou v Cherascu, francouzsky Quérasque, podepsanou 6. dubna 1631, bylo dohodnuto, že vévoda mantovský a vévoda savojský budou obnoveni ve svých zemích. Pinerolo, nejprve zůstavené králi francouzskému v zástavě a potom 20. září vrácené vévodovi savojskému, bylo pod záminkou nějakých obav, způsobených Španěly z Milána, vloženo do úschovy do rukou Švýcarů podle zvláštní smlouvy podepsané v Millefleurs 19. října; a konečně v průběhu května 1632 se vévoda savojský toho místa Francii definitivně vzdal. Ve skutečnosti ta poslední smlouva jen potvrzovala a veřejně vyhlašovala postoupení Pinerola, již přiznané tajnou a zvláštní smlouvou z 31. března 1631.

[47]Henri Bourcier de Barry, pán de Saint-Aunez, se roku 1623 oženil s Klárou de Lesignan, dcerou Pierra, pána de Lesignan, a jedné z Toirasových sester, Isabely de Saint-Bonnet.

[48]Restinclières starší a Claude de Saint-Bonnet de Toiras, biskup nîmeský.

[49]Král odjel 10. května do Calais a odtud se obrátil k Lotrinsku.

[50]Lingen, město ve Vestfálsku na Emži, k španělskému Nizozemí nenáleželo. Staří vydavatelé psali, a ne bez důvodu: Venlo. Venlo a Roermond, místa na pravém břehu Maasy, byly v té době vzaty Holanďany.

[51]Maastricht, obléhaný od 10. června, se vzdal 22. srpna.

[52]Švábsko.

[53]Markrabství burgavské mezi Ulmem a Augsburkem náleželo domu habsburskému.

[54]Donauwörth.

[55]Celý ten úsek, od slov „Valdštejn s velmi mocným vojskem“ až ke slovům „po smrti krále švédského“, připsal autor na okraj.

[56]U Lützenu v Sasku.

[57]Dne 16. listopadu (6. listopadu starého stylu).

[58]Bernard, mladší syn Jana, vévody sasko-výmarského, a Dorothey Marie Anhaltské, narozen 16. srpna 1604, zemřel 18. července 1639.

[59]Král, který byl už před sebou poslal maršály de la Force a d’Effiat, vyjížděl sám 18. června ze Sainte-Menehould, aby vstoupil do Lotrinska.

[60]La Mothe, místo slavné dvěma obléháními, která vydrželo proti Francouzům roku 1634 a roku 1645.

[61]Saint-Mihiel na Maase, středisko kantonu v okrese Commercy, departement Meuse. – Nomeny na Seille a Pont-à-Mousson na Moselle, střediska kantonů v okrese Nancy.

měli dobře vojsko dostatečné, aby mu odolali; ale protože byl Monsieur volán do Languedoku, odloučil se od něho, a pan lotrinský zároveň s králem vyjednal smlouvu[62] a dal mu za zajištění tři místa v úschově na tři roky — Stenay, Jametz a Clermont-en-Argonne[63]; potom, když přijel za králem, když se ten vracel, ujistil ho o své službě — v téže době, kdy Monsieur s více než dvěma tisíci koňmi vstoupil do vévodství burgundského. Král za ním poslal pana de la Force a potom ještě pana maršála de Schomberg s dostatečnými silami.

V téže době poslal do Alsaska pana maršála d'Effiat s vojskem, a sám se zbytkem svých oddílů sledoval stopu pana svého bratra[64], který odešel do Auvergne, aby odtud přešel do Languedoku. A tehdy vstoupil pan maršál de la Force do Languedoku u Beaucaire, zatímco pan de Schomberg přešel na stranu Albi. Pan de Montmorency se tehdy spojil s Monsieurem s četnými oddíly pěšími i jezdeckými, a Monsieur poslal k Beaucaire pana d'Elbeuf, aby se postavil maršálovi de la Force, zatímco sám přišel udeřit na pana de Schomberg, který obléhal Saint-Félix-de-Caraman a vzal je; a když se chtěl stáhnout do Castelnaudary, nalezl před sebou Monsieura se silami mnohem většími, než byly jeho. Ale pan de Moret, který se chtěl jít podívat na nepřátele příliš zblízka, byl přinesen mrtvý[65]; a pan de Montmorency, domnívaje se, že ho následuje zbytek vojska, který se nehnul, udeřil s padesáti nebo šedesáti koňmi a činil divy; ale nakonec byl jeho kůň zabit a on ranen dvaceti ranami, jat jako zajatec a doveden do Castelnaudary. A vojsko Monsieurovo, udiveno těmi dvěma velkými ztrátami, se stáhlo bez boje a krátce nato se rozběhlo (září). Le Fargis, který byl šel hledat Španěly, co měli přijít Monsieurovi na pomoc, postoupil, aby mu o tom řekl zprávu, a nalezl ho, jak už poslal ke králi, aby získal nějakou formu míru; což učinil a byl poslán držet se v Tours nebo v okolí (říjen). Král přijal zprávy o tom šťastném výsledku v Lyonu a poslal ze své strany Aiguebonna[66] k panu svému bratru a nabídl mu, co přijal. Potom Jeho Veličenstvo prošlo Beaucaire, Montpellierem, Pézenas a Béziers, kde dalo vykonat nějaké exekuce; a když přijel do Toulouse, zacházel poněkud zle s lidmi z toho města, kteří příliš ukázali svou náklonnost k panu de Montmorency. Toho přenesli do Lectoure[67], aby ho vyhojili, a odtud ho dal král dovést do Toulouse a v předvečer Všech svatých, posledního dne října, mu dal setnout hlavu v toulouském radním domě[68]; odkud nazítří odjel (listopad), učiniv pana de Brézé maršálem Francie[69], aby se vrátil k Paříži přes Limoges — královna a pan kardinál se vracejíce přes Bordeaux a la Rochelle.

Pan maršál d'Effiat, který byl vstoupil do Alsaska, byl na to, aby tam učinil velké postupy, neboť měl krásné síly a dobře placené a vedl se tam velmi dobře, a všechna knížata, páni i města se přicházeli vložit pod ochranu krále, bojíce se jeho zbraní a obávajíce se švédských, které s nimi sousedily. Ale náhlá nemoc ho dala umřít[70] a přeťala nit tolika krásných nadějí.

Monsieur, bratr krále, který byl vyjednával (jak říkal) jen v naději na vysvobození pana de Montmorency, když zvěděl, že mu byla setnuta hlava, se velkými denními pochody odebral do hrabství burgundského a odtud se vydal do Flander.

Královna se s panem kardinálem, panem strážcem pečetí a panem de Schomberg nalodila na Garonnu v Toulouse a plula dolů až do Cadillacu, kde je pan vévoda d'Épernon nádherně přijal; potom přijela do Bordeaux, kde pan kardinál upadl do nesmírné nemoci. Královna přešla do Blaye se strážcem pečetí[71],

[62] Už 26. června, v Liverdunu.

[63] Stenay na Maase, středisko kantonu v okrese Montmédy, departement Meuse. – Jametz, město v kantonu Montmédy. – Clermont-en-Argonne, dnes středisko kantonu v okrese Verdun, bylo králi postoupeno definitivně.

[64] Král odjel 12. srpna z Paříže, kam byl přijel držet lit de justice.

[65] Známa je legenda o hraběti de Moret, který po té bitce, v níž byl za mrtvého pokládán, zmizel ze světa a dokonal své dny v poustevně.

[66] Rostain-Antoine d'Eurre du Puy-Saint-Martin, pán d'Aiguebonne, nejstarší syn Antoina d'Eurre, pána du Puy-Saint-Martin, a Baptistiny de Simiane, zemřel 9. května 1656. Zatímco král posílal Aiguebonna k Monsieurovi, Monsieur posílal ke králi Chaudebonna, Aiguebonnova bratra.

[67] Lectoure, okresní středisko departementu Gers.

[68] Vévoda de Montmorency byl sťat v sobotu 30. října, a ne posledního dne měsíce. Král odjel z Toulouse 31.

[69] Markýz de Brézé byl do maršálské hodnosti povýšen 28. října.

[70] Maršál d'Effiat zemřel 27. července.

[71] Kardinál měl strážci pečetí za zlé, že u něho nezůstal. Viz *Dopisy a státní papíry*, sv. IV, s. 410–411.

a pan de Schomberg zemřel v téže době v Bordeaux na mrtvici[72]; a přijelo tam ze všech stran tak velké množství šlechty, povolané panem d'Épernon, aby královně učinila čest, že to vzbudilo nedůvěru pana kardinála, který se dal nenadále odnést do bárky a dovést do Blaye. Královna se zatím vydala do la Rochelle, kde ji pan kardinál dal nádherně přijmout, a sám se dal malými denními pochody odnést do Richelieu; a ke konci roku 1632 přijel za králem do Dourdanu[73], kam mu vyšel vstříc celý dvůr.

Rok 1633: pád strážce pečetí a obléhání Nancy

Na počátku roku 1633 jsem měl velkou naději na svobodu. Pan de Schomberg mi dal říci, že při tom návratu krále mě z Bastily vyvedou, neboť to pan kardinál několikerým dosvědčil a král se s tím několika osobám otevřel; a všichni moji přátelé se z toho se mnou radovali — když tu dali Monsieurův odjezd posloužit za záminku k mému zadržení. A zároveň mi místo vysvobození odňali onu část mého služného, která mi byla ty dva předešlé roky vyplácena, byť jsem byl zajatcem, a která činila třetinu toho, co jsem byl zvyklý ročně brát. To mi dalo dobře uvidět, že mě chtějí v Bastile zvěčnit: také od té chvíle přestávám doufat v cokoli než v Boha.

Únor. – V měsíci únoru začal pan strážce pečetí pociťovat obrat štěstěny a přijímat od krále i od pana kardinála méně dobrou tvář, než byl zvyklý; a to pokračovalo tak, že 25. února — v týž den, v jaký jsem byl zatčen já právě dva roky předtím — byl uvězněn v Saint-Germain-en-Laye a nazítří pod dobrou a bezpečnou stráží doveden na hrad v Angoulême, kde zůstal. Zároveň vzali jeho synovce de Leuville[74], rytíře de Jars, jeho důvěrníka, jeho sekretáře Menessiera, Mignona a Jolyho[75]. Ty dva posledně jmenované krátce nato vysvobodili; Menessiera, který ztratil rozum, vypustili na svobodu. Rytíř de Jars byl doveden do Bastily zároveň s Leuvillem; ale po dvou měsících byl odtud vyveden, doveden do Troyes, kde mu byl učiněn a dokonán proces, a byl odsouzen k setnutí hlavy, doveden na lešení, a potom na něho zvolali milost[76] — ale vskutku to bylo proměnění trestu, neboť byl doveden zpět do Bastily, kde od té doby zůstal. Co do markýze de Leuville, ten tam zůstal ustavičně; a král dal pečeti presidentu Séguierovi[77].

Krátce nato přišli Švédi vzít vévodovi lotrinskému město jménem Bouquenom[78]; a když si vévoda stěžoval králi, který mu byl slíbil zabránit, aby se jeho zemí dotkli, nedostal žádné nápravy. To ho přivedlo k tomu, aby najal oddíly a proti přání krále vstoupil do Alsaska. Král, tím rozhněván a mající už nějakou zprávu o sňatku pana svého bratra s princeznou Markétou, sestrou řečeného vévody — byť mu to jedni i druzí ustavičně upírali —, postoupil k Château-Thierry, v téže době, kdy bylo malé vévodovo vojsko Švédy v Alsasku rozbito[79]. To způsobilo, že král rychle postoupil do Châlons, kam ho přišel vyhledat kardinál lotrinský a byl od něho velmi dobře viděn i přijat. Ale když byl nazítří v radě s králem, aby jednal o věcech vévody, svého bratra, řekl mu král, že má různé zprávy, že se už před rokem, bez jeho vědomí, Monsieur, jeho bratr, oženil s princeznou Markétou, sestrou vévodovou i jeho, a že si žádá zvědět, co na tom je. Kardinál odpověděl, že kdyby se ho byli otázali, byl by řekl pravdu, neboť nikdy neumí lhát, a že je pravda, že ten sňatek byl učiněn a dokonán už předešlého roku. Tehdy mu král řekl, že nechce žádné smlouvy, a dal své oddíly postoupit až před Nancy. Vévoda se se svými stáhl do Vogéz, zatímco kardinál konal chůze tam a zpět (září) pro nějaký mír; a v téže době, byť bylo Nancy

[72] Dne 17. listopadu.

[73] Dourdan, středisko kantonu v okrese Rambouillet. – Kardinálův dopis (*Dopisy a státní papíry*, sv. IV, s. 418), datovaný v Beaugency posledního prosince 1632, dává předpokládat, že se ke králi připojil teprve v prvních dnech roku 1633.

[74] Louis Olivier, pán a potom markýz de Leuville, nejstarší syn Jeana Oliviera, pána de Leuville, a Madeleine de l'Aubespine, sestry strážce pečetí. Narozen roku 1601, zemřel 5. srpna 1663.

[75] V zatýkacím rozkazu je Mignon jmenován výslovně mezi sekretáři a jinou čeledí strážce pečetí. Z pozdějšího dopisu Laffemasova Séguierovi se také zdá, že Mignon měl „velkou známost" tajemství rytíře de Jars. – Joly byl nepochybně mezi služebníky strážce pečetí.

[76] Dne 14. listopadu 1633.

[77] Pierre Séguier, pán d'Autry, hrabě de Gien, nejstarší syn Jeana Séguiera, pána d'Autry, a Marie Tudert, byl tehdy presidentem pařížského parlamentu. Narodil se 28. května 1588 a zemřel 28. ledna 1672.

[78] Boucquenom, lotrinské městečko na Sáře, bylo sídlem prefektury příslušné k bailliage v Sarreguemines.

[79] Vojsko vévody lotrinského bylo rozbito u Pfaffenhofenu blízko Haguenau 10. srpna; král byl 18. v Château-Thierry.

obklíčeno, princezna Markéta z něho vyšla v převlečení[80] a přijela do Thionville, kam jí Monsieur poslal s Puylaurensem své kočáry a úředníky, aby ji dovedli do Bruselu. Tehdy přijel král Nancy obléhat a učinit před ním silné obkroužení; ale kardinál lotrinský zprostředkoval mír[81], jímž vévoda vložil Nancy do rukou krále — vedle ostatních míst, která mu byl dal —, a to aby je držel v úschově po tři roky; a vévoda přijel za králem. Potom Jeho Veličenstvo vstoupilo do Nancy nového, a když do něho vložilo silnou posádku, a do starého města také, v němž vévoda zůstával, vrátil se do okolí Paříže, kde dokonal rok 1633.

Rok 1634: dvakrát slíbené a dvakrát odepřené služné

Na počátku roku 1634 mi dali z pokladny říci, že mé švýcarské služné dvou tisíc livrů měsíčně, které bylo předešlého roku pozastaveno, je ještě ve fondech v rukou pokladníka, a že kdybych o tom dal říci slovo, věří, že mi bude vydáno. Ze skromnosti jsem o té věci zachovával mlčení, aniž jsem si na to zkrácení stěžoval nebo se o jeho obnovení domáhal; ale protože mi dali tu radu, která snad přicházela z větší dálky, dostal jsem strach, aby mé mlčení nebylo přičteno pýše nebo vzdoru. To bylo příčinou, že jsem požádal guvernéra Bastily, aby panu kardinálovi mým jménem řekl, že ho mám za tak velkodušného, že by mi nebyl chtěl dát to malé pokoření, aby mi bylo odňato mé služné zároveň s mou svobodou, a že ho nejponíženěji žádám, aby mi u krále vymohl tu milost, že mi dá ten prostředek, abych mohl zaplatit zadržené úroky z rent, které jsem v jeho službě zřídil. Pan kardinál mi vzkázal (únor), že mě chce v té příležitosti zavázat, že slibuje o tom promluvit s účinkem a že si troufá to od krále získat, [a vskutku mi za několik dní vzkázal, že to od krále získal][82], a dokonce mi dal vydat nařízení o výplatě. Ale když je před panem kardinálem předložili panu de Bullion, aby je dal vyplatit, řekl pan de Bullion, že mu král výslovně zakázal je vyplatit; nato pan kardinál bez odporování nařízení roztrhl. To mi dali vědět a já na to už nemyslel. A v téže době (duben) byl v radě dán tvrdý rozsudek proti panu d'Épernon pro nějaký výstřelek, jehož se dopustil na osobě arcibiskupa bordeauxského; nicméně král chtěl a trval na tom, aby pan kardinál řečeného arcibiskupa od sebe vzdálil, což učinil[83].

Princ Tomáš Savojský se v té době odebral od svého bratra a zřekl se francouzské pense, aby se odebral do Flander.

Pan lotrinský, po míru, který byl od krále obdržel, poslal to, co měl oddílů, s oddíly císařovými, jimž veleli pan markýz Badenský, Edouard[84], a hrabě de Salm[85]; a velení nad těmi oddíly dal pan lotrinský mému synovci de Bassompierre. A vida řečený vévoda, že se král jeho činy nemůže uspokojit a že mu jeho nepřátelé u něho činí ustavičné zlé služby, poslal nejprve svého bratra kardinála do Francie, aby se ospravedlnil; a vida, že to nedokáže, rozhodl se opustit svůj stát a zříci se ho ve prospěch řečeného svého bratra, což učinil veřejným aktem[86]. A potom, když řečeného svého bratra uvedl v držbu, odebral se do Besançonu. A v téže době, když přišla císařská vojska z Alsaska do styku se švédskými[87], byla bez odporu rozbita rýnským grófem Ottou, Švédem; a můj synovec, který nechtěl utíkat jako ostatní a chrabře šel s nemnoha lidmi udeřit na nepřátele, byl nakonec ranen na dvou místech a jeho kůň zabit,

[80] V neděli 4. září.

[81] Smlouva byla podepsána 6. září; vévoda lotrinský však dal králi odepřít vstup do města Nancy. Vyjednával znovu 20. v Charmes s kardinálem de Richelieu a 21. přijel do ležení krále, který ho lstí u sebe zadržel. Vjezd krále do Nancy se stal 25. září.

[82] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[83] Arcibiskup bordeauxský byl od dvora vzdálen teprve po rozhřešení, které 20. září dal vévodovi d'Épernon, protože v tom aktu užil slov, která nebyla povolena. – O dlouhém sváru těch dvou osob lze čísti podrobnosti u otce Griffeta v jeho *Dějinách vlády Ludvíka XIII.*, sv. II, s. 497–531.

[84] Vilém, markýz Badenský, nejstarší syn Eduarda Fortunáta a Marie z Eickenu, narozen 1593, zemřel 22. května 1677. Bassompierre ho zde i v Dílu I nazývá Eduardem mylně.

[85] Otto Ludvík, syn Fridricha, rýnského grófa z linie Dauhna, hraběte de Salm-Neufville, a Sibyly Juliány z Isenburg-Birsteinu, jeho třetí manželky, byl děkanem strasburským. Starší bratr Otty Ludvíka, Filip Otto, byl roku 1623 povýšen do knížecí hodnosti de Salm.

[86] Z 19. ledna 1634.

[87] Potyčka se stala 12. března 1634 mezi Thannem a Cernayem v Alsasku.

a pod ním byl jat jako zajatec[88]. Nepřátelé s ním zacházeli dobře, jako s příbuzným a přítelem hraběte Otty, a dali ho obvázat. Zůstal zmrzačen na pravé ruce, ale nakonec vyšel za malé výkupné a šel vyhledat svého pána do Tyrol, kam se odebral ke kardinálu infantovi[89] — ten, přešed už předešlého roku do Itálie, se tehdy vydal do Tyrol, aby odtud přešel do Flander.

Když nový vévoda kardinál lotrinský vstoupil zřeknutím v držbu vévodství, poslal to králi dát vědět; ten ho však za takového uznat nechtěl, protože nepřipouštěje onen salický zákon, který chtěli v Lotrinsku zavést, říkal, že ten stát náleží dvěma dcerám zemřelého vévody a že vévoda Karel na něj má právo jen po své ženě — a ta, byť učinila nějaké zřeknutí k jeho prospěchu, nemohla tím připravit svou mladší sestru; a nadto že při zřeknutí učinila nějaký protest a že je v tajné shodě s králem. Tehdy se řečený kardinál, aby se ve svém novém státě lépe zajistil, rozhodl oženit se s mladou princeznou, sestrou vévodkyně[90]. Když o tom ministři krále v Lotrinsku dostali vítr, postavili se na to, aby tomu zabránili, a poslali požádat nového vévodu, který byl v Lunéville, aby přijel do Nancy s princeznami. Téhož dne[91] se vévoda s princeznou oženil a přijel na nocleh do Saint-Nicolas[92], kde se nazítří ráno dostavilo dvacet francouzských jízdních kompanií, aby je všechny zatkly; ale nalezli vévodu na loži, ležícího se svou ženou. Odvedli je všechny na hrad v Nancy pod bezpečnou stráž. Princezna de Phalsbourg se za několik dní zachránila a odešla do Besançonu za vévodou Karlem, svým bratrem, a krátce potom odešla do Flander k paní své sestře. Zatím ostatní princezny a vévoda byli v Nancy pod velkou stráží na hradě, vedle té, která byla v obou městech[93]. Nicméně vévoda a jeho žena našli způsob, jak uprchnout, nejprve z hradu večer posledního dne března, a nazítří ráno, prvního dubna, vyjít z města. Za branou ho čekal kočár, do něhož vsedli, a jedouce se vší pílí do Mirecourtu vyšli z Lotrinska a zachránili se v Besançonu.

Valdštejn, Cheb a Nördlingen (1634)

Zatím v Německu Valdštejn, který od svého obnovení ve stavu generála zbraní Říše měl ustavičně záměr vzbouřit se proti svému císaři a který předešlého roku nechtěl s velkým vojskem, jež měl, nic vykonat — zdržován shodou, kterou měl se Švédy a s jinými knížaty, a ctižádostí učinit se králem českým —, se nakonec otevřeně proti císaři prohlásil, dal vojsku složit přísahu svým jménem a dal vojákům dvě výplaty ze svých peněz. Ale mezi tím, když přišel do Chebu[94], císař pověřil své věrné služebníky, aby toho vzbouřence vyhladili; a oni všichni, netrpělivě snášejíce, že by jím měli být i oni a stát se poddanými toho člověka — sám o sobě nesnesitelného, z domu prostředního, a jehož většina viděla sobě rovným a druhem —, učinili podnik, aby ho zabili, což vykonali v Chebu … dne …[95]; a zavraždili s ním plukovníka Tertského, Kinského a ještě jednoho, jeho sekretáře[96], a pážeho, který se chtěl postavit na obranu. Potom vyhodili těla z okna, a ta byla nějakou dobu na dlažbě na podívanou, a pak byla rozčtvrcena a rozvezena na různá místa, aby tam byla viděna a vzata na vědomí. Vojsko potom složilo novou přísahu císaři, který dal generální místodržitelství svých vojsk svému nejstaršímu

[88] Viz Dodatek XXVII.

[89] Ferdinand Habsburský, kardinál-arcibiskup toledský, mladší syn Filipa III., krále španělského, a Markéty Habsburské, narozen 17. května 1609, zemřel roku 1641.

[90] Princezna Klaudie, sestra vévodkyně Nicoly.

[91] Dne 18. února 1634.

[92] Saint-Nicolas-de-Port, středisko kantonu v okrese Nancy, dvě míle od toho města.

[93] Staré a nové město nancyské.

[94] Egra čili Cheb v Čechách, na pomezí Frank.

[95] Dne 25. února (15. února starého stylu). – Datum, které autor ponechal nevyplněné, bylo v nejstarších vydáních doplněno podle starého stylu.

[96] Adam, hrabě Tertský, byl Valdštejnovým švagrem, oženiv se s Maximiliánou z Harrachu, sestrou Marie Isabely z Harrachu, vévodkyně frýdlantské. – O Kinském viz Díl I (Chantéracova edice, svazek I, s. 138, pozn. 3). – Illo, generální polní mistr, a Neumann, Valdštejnův důvěrník, byli zavražděni zároveň s Tertským a Kinským. – Jménům, jak je píše Bassompierre, odpovídají čeští šlechtici **Adam Erdman Trčka z Lípy** (asi 1599/1600 – 25. února 1634 Cheb), který se roku 1627 oženil s Maxmiliánou z Harrachu, a **Vilém Kinský z Vchynic a Tetova** (1574 – 25. února 1634 Cheb), jenž byl oženěn s Alžbětou Magdalenou Trčkovou, sestrou Adama Erdmana. Chantérac české podoby neuvádí. (rešerše LP)

synovi, zvolenému králi uherskému[97]; ten přišel obléhat Řezno, předešlého roku císaři vzaté, kam odešel vévoda lotrinský, jenž byl postoupil svůj stát svému bratru, s velením nad vojskem pod řečeným králem; a můj synovec, vyšlý z vězení, se tam šel za ním. Král uherský nakonec Řezno vzal (červenec), ztrativ před ním mnoho lidí[98], a odtud šel znovu vzít Donauwörth, který byl král švédský dva roky předtím vzal, a potom přišel položit obléhání před Nördlingen[99]. To jsem chtěl říci v jednom proudu, abych to nemíchal s jinými věcmi.

Když se pan nový vévoda lotrinský zachránil se svou novou ženou, jak bylo řečeno výše, král, který nechtěl, aby se totéž stalo vévodkyni lotrinské, ženě vévody Karla, ji dal odvést pod dobrou a bezpečnou stráží do Paříže, kde zůstala v plné svobodě, a přijal ji s velkou ctí ve Fontainebleau[100], kam mu přijela složit poklonu. A zároveň se zmocnil celého vévodství lotrinského bez odporu, kromě la Mothe a Bitche[101], které dal obléhat; to druhé se vzdalo za krátko[102], ale la Mothe se uchovalo, dokud žil jeho guvernér jménem Iche, a ještě šest neděl po jeho smrti pod jeho poručíkem jménem Vatteville, Švýcarem, a bratrem zemřelého, který je kapucín[103].

Když byl král ve Fontainebleau, pan kardinál, jenž je pečlivý v zachovávání slov, která dává, promluvil s králem o obnovení mého služného generálního plukovníka Švýcarů a způsobil, že král nařídil, aby mi bylo vypláceno. A v téže době jsem dal nabídnout, že se řečeného svého úřadu zbavím, vezmu-li za to nějakou náhradu, abych si pomohl zaplatit své dluhy, a dal jsem pana kardinála nejponíženěji požádat skrze pana du Tremblay, aby to dal králi schválit. A protože byl řečený pan du Tremblay velmi dokonalým přítelem Rochefortovým[104], jenž je zeť Montmortův, a protože jsem Montmortovu kabelu soudil schopnou dobře mi ten úřad zaplatit, navrhl jsem řečenému panu du Tremblay, aby se přimluvil za Rocheforta, aby mohl dostat dovolení mě odškodnit; což učinil a obdržel jedno i druhé (srpen). Ale ten ničema Rochefort, v naději, že bude mít nějaký lepší obchod, po tom, co mi za to nabídl čtyři sta tisíc franků za věc, za niž jsem jich kdysi osm set tisíc odmítl, přišel ničemně pletichařit u pana kardinála, aby dal nařídit, že mu to za tu cenu přenechám; a potom šel vyhledat ty, kdo o týž úřad jednali se mnou pro jiné, aby je odvrátil od toho, aby mi za něj cokoli nabídli. Způsobili také, že mé řečené dvakrát slíbené služné bylo podruhé odepřeno — a já jsem pokračoval ve svém bídném vězení v Bastile s velkým nepohodlím ve svých domácích věcech.

Krátce nato[105] bylo mezi Švédy a královými komisaři na frankfurtském shromáždění dohodnuto, že Philippsburg bude vložen do jeho rukou za podmínek, které mezi nimi byly stanoveny; a král, který měl blízko sto dvaceti tisíc mužů na nohách, poslal silné vojsko do Německa pod panem maršálem de la Force — který nicméně tak brzy Rýn nepřešel.

Král uherský zatím obléhal Nördlingen s císařským vojskem a s vojskem katolické ligy, nad nímž vévoda bavorský přenesl generálství na vévodu lotrinského, svého synovce[106]; a kardinál infant španělský postupoval, aby se k nim spojil. Ale švédská vojska se shromáždila, jak aby jim zabránila sejít se v jeden

[97] Ferdinand Habsburský, syn císaře Ferdinanda II. a Marie Anny Bavorské, králem uherským 8. prosince 1625, prohlášen králem českým 25. listopadu 1627, zvolen králem římským 22. prosince 1636, císařem pod jménem Ferdinand III. roku 1637. Narodil se 13. července 1608 a zemřel 2. dubna 1657.

[98] Řezno, obklíčené 13. května, kapitulovalo 26. července, odrazivši několik vražedných ztečí.

[99] Nördlingen v Bavorsku, tehdy svobodné říšské město, bylo v tomto století v několikaletém odstupu jevištěm dvou velkých bitev (1634 a 1645).

[100] Vévodkyně přijela 7. května do Paříže; 20. byla přijata ve Fontainebleau.

[101] La Mothe v lotrinském Bassigny; Bitche, opevněné místo německého Lotrinska.

[102] Bitche kapitulovalo 18. května.

[103] Antoine de Choiseul, pán d'Ische, nejstarší syn Antoina de Choiseul, pána d'Ische, a Jany de Lavaux, guvernér la Mothe a bailli v Bassigny, byl zabit 21. června. – Louis, baron de Watteville, oženěný s Janou de Choiseul, sestrou pána d'Ische. – Christophe de Choiseul, kapucín zvaný bratr Eustach, bratr pána d'Ische. – La Mothe kapitulovalo 26. července po dlouhém obléhání.

[104] Louis d'Aloigny, markýz de Rochefort, nejstarší syn Antoina d'Aloigny, pána de Rochefort, a Lukrécie de Perion, se oženil s Marií Habert, mladší dcerou Jeana Haberta, pána de Montmort, pokladníka mimořádných válečných výdajů.

[105] Dne 26. srpna. Philippsburg, důležité místo na pravém břehu Rýna, byl Švédy vzat roku 1633.

[106] Eliška Lotrinská, žena Maxmiliána I., vévody bavorského, byla sestrou Františka, hraběte de Vaudémont, otce Karla IV., vévody lotrinského.

celek, tak aby Nördlingen vysvobodila a dala od něho obléhání zdvihnout. Avšak vojsko infantovo bylo už k ostatním spojeno, což Švédi nevěděli; a nechtějíce čekat na rýnského grófa, který jim vedl krásné oddíly na pomoc, přišli nabídnout císařským bitvu, kterou císařští po dlouhém zápolení a velkém krveprolití vyhráli[107] a jali generála Horna[108] jako zajatce, a potom vzali i město Nördlingen; kde se nalezl můj synovec v průvodu vévody lotrinského a vyznamenal se tam[109].

Konec roku 1634: úřad prodán, svoboda slíbena

Říjen. – V neděli 8. dne října opustil Monsieur, bratr krále, Flandry a přijel téhož dne na kurýrních koních do la Capelle. Přijel za králem do Saint-Germain v sobotu 2. téhož měsíce[110], a ten ho velmi dobře přijal. Nazítří přijel do Rueilu k panu kardinálovi, který mu vystrojil hostinu; potom se vrátil do Saint-Germain a odjel odtud v pondělí 23., aby jel do Limours, kde ho čekala slečna, jeho dcera.

V neděli …[111] listopadu byly v Louvru učiněny zásnuby pana de la Valette[112] s nejstarší dcerou pana de Pontchâteau, bratrance pana kardinála de Richelieu[113], a zároveň pana de Puylaurens s druhou dcerou řečeného Pontchâteaua[114], a potom pana hraběte de Guiche s dcerou pana du Plessis de Chivré, který je také bratrancem pana kardinála[115].

V úterý[116], což byl den svatby, vystrojila paní de Combalet oběd snoubencům a snoubenkám a několika z příbuzných. Potom se královna ke čtvrté hodině dostavila do Arsenálu, kde ji pan kardinál přijal četnou dělostřelbou a ohňostroji; potom byla na velmi krásné komedii a odtud na nádherné hostině; a po četných hudbách a bálu šli novomanželé dokonat své sňatky.

Dne …[117] prosince složil pan de Puylaurens přísahu a byl v parlamentu přijat za vévodu a paira d'Aiguillon; a následujícího pondělí 11. přijel Monsieur, bratr krále, poštou do Paříže, aby viděl Puylaurense, který se zranil, padnuv v kočáře.

Ve čtvrtek 14. ke mně přišel pan du Tremblay, guvernér Bastily, mluvit znovu o prodeji mého úřadu a že kdybych k tomu chtěl přistoupit, vidí potom mou svobodu zajištěnou, [ale že má pověření nabídnout mi za něj jen čtyři sta tisíc livrů a že je to pro mocné osoby, které mohou mé svobodě nadmíru posloužit][118]. Odpověděl jsem mu, že jsem vždy nabízel přenechat a odstoupit jej někomu z příbuzných pana kardinála za cenu, kterou by řečený můj pán kardinál chtěl určit, a že pro kohokoli jiného by to bylo za nejvyšší cenu, jakou bych za něj mohl dostat[119]. Odpověděl mi, že mi nemůže říci, pro koho to je, ale že je velká podobnost, že by takový úřad nepadl jinam než do dobrých rukou; a dal mi dobře pochopit, že to bude

[107] Dne 6. září.

[108] Gustav Horn, slavný švédský generál, se oženil s Kristinou, dcerou kancléře Oxenstierny. Narozen 1592, zemřel 1657.

[109] Markýz de Bassompierre napsal vypsání bitvy u Nördlingen, které lze čísti v *Pamětech pana de Montrésor* (sv. II, s. 130, leydenské vydání 1665).

[110] Data v tomto odstavci se neshodují: 8. října je zde nedělí, a návštěva u krále se pak klade na sobotu 2. téhož měsíce. Chantérac to místo nekomentuje.

[111] Datum je nevyplněné. Bylo to 26. listopadu.

[112] Vévoda de la Valette byl od roku 1627 vdovcem po Marii Angelice, legitimované dceři Francie, slečně de Verneuil.

[113] Marie du Cambout, nejstarší dcera Charlese du Cambout, markýze de Coislin, barona de Pontchâteau, a Filipy de Beurges, dámy de Seury, jeho první manželky. Neměla dětí a zemřela 12. února 1691. — Baron de Pontchâteau měl matkou Luisu du Plessis, sestru Françoise du Plessis, pána de Richelieu, otce kardinálova; tak byl kardinálovým bratrancem z prvního kolena.

[114] Marguerite-Philippe du Cambout, od roku 1635 vdova po panu de Puylaurens, se roku 1639 provdala podruhé za Henriho Lotrinského-d'Elbeuf, hraběte d'Harcourt, a zemřela 9. prosince 1674.

[115] Françoise-Marguerite de Chivré, dcera Hectora de Chivré, pána du Plessis, a Marie de Conan. — Hector de Chivré měl matkou Léonoru de la Porte, soukrevnou sestru Zuzany de la Porte, matky kardinála de Richelieu; tím byl také kardinálovým bratrancem z prvního kolena.

[116] Sňatky byly slaveny v malém Luxembourgu v úterý 28. listopadu.

[117] Dne 7. prosince. Datum, které je v původním rukopise nevyplněné, je v starých vydáních doplněno. — Zřizovací listiny byly dány v prosinci; ale slib vévodství s pairií byl učiněn 1. října, zároveň se smlouvou o dohodě s Monsieurem.

[118] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[119] Viz Dodatek, Nevydané dopisy, I.

pro jednoho z jeho příbuzných[120]. Tehdy jsem ke čtyřem stům tisícům livrů nabízeným přivolil, pod podmínkou, že mi zároveň dají vyplatit mé služné z řečeného úřadu, které mi bylo dlužno od mého zajetí; což mi slíbil předložit, a že hned nazítří ráno půjde odnést mou odpověď otci Josefovi, svému bratru, který přijel z Rueilu zvlášť pro tu věc. Ale protože byl v pátek 15.[121] řečený otec zrána povolán panem kardinálem, aby k němu přijel do Rueilu, šel tam pan du Tremblay nazítří v sobotu 16. odnést mu mou odpověď a zároveň žádost, kterou jsem činil o splatné služné z řečeného svého úřadu; což otec Josef a pánové Bouthillierové, otec i syn[122], uznali za rozumné. A vzkázali mi skrze pana du Tremblay, že jsou velmi rádi, že jsem se zpříma přiklonil k tomu, co se ode mne žádalo; že dají mou odpověď na srozuměnou panu kardinálovi, který z ní bude zajisté dobře uspokojen; že mé nároky na služné zařídí tak, abych z nich měl uspokojení; a abych měl dobrou naději na svou blízkou svobodu, a že všichni tři berou mé věci na sebe a chtějí se jimi zatížit, pročež abych je nechal činit. Pan du Tremblay mi nadto řekl sám od sebe, že si nemyslí, že bych měl být o Vánocích v Bastile. Dal mi také tušit, že řečený můj úřad padne do rukou pana de Pontchâteau a na přežití markýzi de Coislin, jeho synovi[123].

Král od té chvíle začal svůj balet a opakoval jej v Saint-Germain až k Vánocům, kdy se vrátil do Paříže s celým dvorem; a tam dali králi schválit osobu markýze de Coislin, aby po mně nastoupil v úřadu generálního plukovníka Švýcarů. A pan strážce pečetí de Séguier mu za to šel vzdát díky[124] dva dny před prvním dnem roku 1635. A tehdy bylo rozhlášeno, že řečený markýz de Coislin bude generálním plukovníkem, a pan strážce pečetí mi o tom dal učinit nějaké zdvořilosti skrze pana du Tremblay. A tehdy se ten hlas, který byl šest neděl předtím velmi silný, o mém vyjití tak zesílil, že množství osob přicházelo každý den do Bastily vidět, jsem-li tam ještě; a mělo se za jisté, že vyjdu o Třech králích.

---

[120] Pro jednoho z příbuzných kardinálových.

[121] V rukopise je: ve čtvrtek 15., a dále: nazítří v pátek 16.; je to chyba.

[122] Léon Bouthillier, hrabě de Chavigny, syn Clauda Bouthilliera a Marie de Bragelogne, státní sekretář roku 1632 s oddělením zahraničních věcí na místě svého otce, který se stal superintendantem financí, zbaven svého úřadu roku 1643, byl učedníkem a přítelem kardinála de Richelieu. Narozen 1608, zemřel 11. října 1652.

[123] César du Cambout, markýz de Coislin, nejstarší syn Charlese du Cambout, markýze de Coislin, barona de Pontchâteau, a Filipy de Beurges, zemřel roku 1641 ve věku 28 let na rány, které dostal při obléhání Aire.

[124] Markýz de Coislin se smlouvou z 22. ledna 1634 oženil s Marií Séguier, nejstarší dcerou Pierra Séguiera, tehdy strážce pečetí, a Madeleine Fabry.

XII. Prodaný úřad, zbořené domy a rok Corbie (1635–1637)

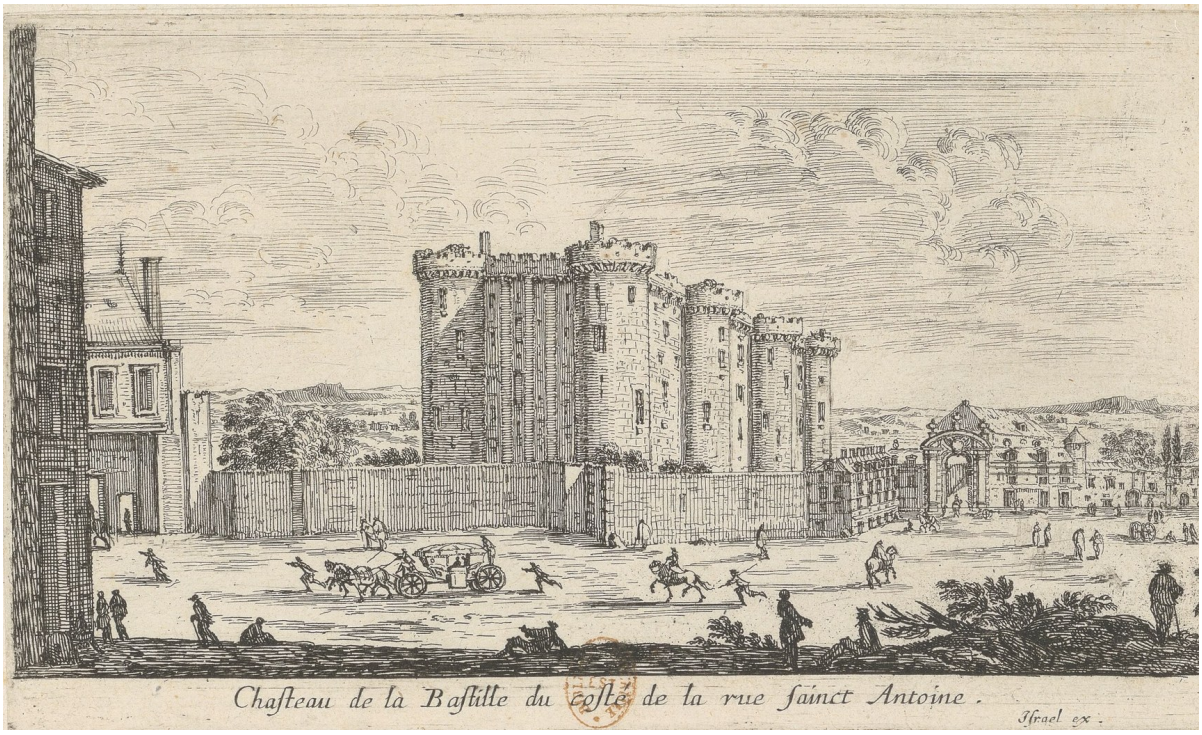

Bastila od ulice Saint-Antoine. Israël Silvestre, lept, 1652. Bibliothèque nationale de France.

[Nejdelší kapitola čtvrtého svazku a celá psaná z Bastily. Tři roky, v nichž se maršál propuštění nedočká — dvanáctkrát mu je ohlásí a dvanáctkrát je odvolají — a v nichž po kusech ztrácí všechno, co měl: úřad generálního plukovníka Švýcarů prodá za čtyři sta tisíc livrů zeti strážce pečetí, rodný dům v Bassompierre dají srovnat se zemí, Harouel obsadí lotrinská posádka a Dommartin shoří. Mezitím za oknem probíhá rok 1636: Španělé dobudou Corbie, Paříž zabedňuje sklepní okénka a očekává obležení, a maršál si vede soupis cizích vítězství s přesností člověka, který nemá co jiného dělat. Kapitolu uzavírá sonet, jenž začíná jeho jménem — a jehož autor sedí za něj ve vězení.]

Prodej úřadu generálního plukovníka Švýcarů (leden–březen 1635)

Leden. – Nicméně se to protáhlo přes celý měsíc leden, kdy pro množství záležitostí nemohl otec Josef vzít si u pana kardinála rozkaz, aby se mnou přišel promluvit, až do soboty 27. ledna, kdy ten příkaz dostal; ale v pondělí 29. přišla zpráva o dobytí Philippsburgu na Rýně císařskými vojsky, jimž velel plukovník Bamberg, který tam kdysi býval guvernérem[1], což ho zaměstnalo tak, že odložil svou návštěvu u mne na den Hromnic. Ale neštěstím v předvečer, kteréžto byl ve čtvrtek prvního dne února, upadl, když šel navštívit benediktinky od templských bažin, a poranil se tak, že z toho byl několik dní na lůžku.

Únor. – Mezitím byl v té době pan první podkoní de Saint-Simon králem uctěn důstojností vévody a paira Francie[2]; a potom ve středu 14., na nějakou zprávu, kterou král dostal, že vévoda de Puylaurens vyjednává a kuje pikle s cizinci a jinými nepřáteli státu, proti ujištěním, jež Jeho Veličenstvu dal od svého posledního prominutí, dal ho Jeho Veličenstvo ve svém kabinetu zajmout Gordesem, kapitánem gardy, který ho odtud odvedl do pokoje pana de Chevreuse v Louvru; a v týž čas zajal Charros, rovněž kapitán gardy, na dvoře Louvru le Fargise; a le Coudray-Montpensier byl zajat u pana strážce pečetí

[1] Císařští se Philippsburgu zmocnili přepadem 24. ledna 1635; vedl je plukovník Gaspard Baumberger. Autorův tvar „Bamberg“ je ponechán.

[2] Zřizovací listiny jsou z měsíce ledna; nový vévoda zaujal místo 1. února. — Je to Claude de Rouvroy, první vévoda de Saint-Simon, otec pozdějšího pamětníka.

a krátce potom odveden do Bastily. Zároveň byli vzati také Charnisay[3], Saint-Quentin[4], oba bratři Senantesové a …..[5], tajemník vévody de Puylaurens, kteří byli odvedeni k rytíři noční stráže[6]. Král promluvil s Monsieurem a uspokojil ho.

Ve čtvrtek 15. ráno odvedli s velkým průvodem vévodu de Puylaurens a le Fargise do vincenneského lesa do donjonu. Monsieur, králův bratr, šel navštívit pana kardinála a rozešli se v dobrém. Na Puylaurensovo místo v králově baletu postavili Briona[7]. Oba Senantesy odvedli do Bastily a u vévody de Puylaurens dali všechno zabavit. Paní de Verderonne a její dva synové (z nichž starší byl Monsieurovým kancléřem)[8] dostali rozkaz odebrat se do svého domu ve Stors.

V pátek 16. mi dal pan Bouthillier vzkázat, že mě z králova příkazu přijde vyhledat v sedm hodin ráno. Ale když k němu přijel kurýr, který přinesl zprávu, že pan de Lorraine vstoupil do Lotrinska a je v Lunéville, jakož i o porážce kompanií baronů de la Frézelière[9] a de …..[10] od císařských, šel s tou depeší ráno ke králi a k panu kardinálovi a odložil schůzku na večer; v čemž neselhal, kolem devíti až deseti hodin večer, a ujistil mě o dobré milosti královně a o přízni pana kardinála, jakož i o mém vyjití, aniž mi určil čas. Řekl mi nadto, že král jmenuje na mé místo generálním plukovníkem Švýcarů markýze de Coislin, který mi za to dá čtyři sta tisíc livrů hotově, a že co se týče služného a náležitostí, jež mi byly z toho úřadu dlužny, mí přátelé — totiž jeho otec, on a otec Josef — o tom nechtěli dělat zmínku a ponechali mně samému, abych o tom jednal po svém vyjití; k čemuž mi nezbylo nic jiného než přisvědčit.

V neděli 18. tančil král v Louvru s královnou velký balet; a v pondělí 19. mě přišel vyhledat pan Tudert, děkan u Panny Marie a rada velké komory, z příkazu pana strážce pečetí, svého synovce[11], aby uzavřel naši smlouvu o mém úřadu generálního plukovníka Švýcarů pro markýze de Coislin, syna pana de Pontchâteau, synovce pana kardinála a zetě řečeného strážce pečetí; kterýžto, když se se mnou dosti dlouho poradil, odložil všechny obtíže, které se v té věci objevily, k rozhovoru s panem strážcem pečetí, a nepřišel ani v masopustní úterý 20., ani následující Popeleční středu, kdy do Bastily přivedli jako zajatce ještě jednoho z Monsieurových šlechticů, jménem Saint-Quentin.

Ale ve čtvrtek 22. se řečený Tudert vrátil ve společnosti pana des Noyers, intendanta financí[12], s nimiž jsem o řečeném svém úřadu sjednal dohodu ve prospěch řečeného markýze de Coislin za sumu čtyř set tisíc livrů splatnou v patnácti dnech následujících.

---

[3] Charnizé, příbuzný pana de Puylaurens, byl ve službách vévody orleánského. — Mezi zajatými téže chvíle se uvádí N. de Carnazet de Saint-Vrin, poručík knížecí gardy. Podobnost obou jmen, Charnizé a Carnazet, dovoluje mít za možné, že jde o jednu a tutéž osobu.

[4] Saint-Quentin, Monsieurův šlechtic, byl zajat o několik dní později. Autor nejprve nechal jméno nevyplněné. — Vydání z roku 1665 má místo tohoto jména jména Bezars a Guerinet, kteří byli skutečně mezi zajatými.

[5] Jméno je v rukopise nevyplněné. Nejstarší vydání mají: Du Plessis, šlechtic vévody de Puylaurens. Jeden Puylaurensův šlechtic toho jména byl vskutku zajat; jeho tajemník se však jmenoval Bezars.

[6] *Chevalier du guet* byl velitel pařížské noční stráže, úřad s vlastním vězením — odtud „odvedeni k němu“ místo do Bastily.

[7] François-Christophe de Lévis, hrabě de Brion, mladší syn Anna de Lévis, vévody de Ventadour, a Marguerity de Montmorency; v listopadu 1648 se stal vévodou de Damville novým zřízením panství Damville, jež matce připadlo při dělení, když král daroval sestrám vévody de Montmorency větší část majetku na něm zabaveného. Zemřel 9. září 1661.

[8] Charles de l’Aubespine, pán de Verderonne, a Claude de l’Aubespine, baron de Noirat, oba synové Clauda de l’Aubespine, pána de Verderonne, a Louisy Potové, jeho druhé ženy. První byl Monsieurovým kancléřem, druhý jeho komorníkem. — Tím je zodpovězena otázka otevřená v kapitole XI.: paní de Verderonne, u níž byla „úschova přátelství“ Puylaurense a le Coigneuxe, je **Louisa Potová**, vdova po Claudovi de l’Aubespine. Chantérac tu souvislost neuvádí.

[9] Isaac Frézeau, markýz de la Frézelière, syn Jacqua Frézeaua, pána de la Frézelière, a Suzanny Berruyerové, byl kapitánem řadové kompanie. Byl zabit roku 1639 při obléhání Hesdinu.

[10] Jméno je nevyplněné.

[11] Nicolas Tudert, syn Clauda Tuderta, pána de la Bournalière, rady pařížského parlamentu, a Nicole Hennequinové, byl bratrem Marie Tudertové, manželky Jeana Séguiera a matky strážce pečetí. Strážce pečetí Pierre Séguier byl tedy jeho synovcem z matčiny strany.

[12] François Sublet, pán des Noyers, baron de Dangu, tehdy intendant financí, roku 1636 opatřen úřadem státního tajemníka; zemřel 10. října 1645.

Téhož dne byly pečeti Monsieura, králova bratra[13], odňaty Verderonnovi, který jimi byl před málo dny opatřen, a byly dány panu Bouthillierovi synovi.

V neděli 25. února, v den, kdy jsem byl čtyři roky předtím doveden jako zajatec do Bastily, tančili v Arsenalu balet, kde byl král, královna i Monsieur, a po jeho skončení se Monsieur rozloučil s králem a odjel se šesti poštovními koni do Blois.

Král odjel téhož dne do Senlis a toho téhož pondělí 26. řekl pan strážce pečetí mému intendantovi, že mi dá vyplatit dvě sta tisíc livrů hotově z mého úřadu generálního plukovníka Švýcarů pro svého zetě de Coislin a že žádá, abych mu potom dal do rukou své odstoupení, a že po libosti, až bude přijato[14], mi dá vyplatit druhých dvě sta tisíc livrů; což mě rozhněvalo, a vzkázal jsem mu, že své odstoupení nedám, dokud nebudu úplně zaplacen.

V úterý 27. mě přišel navštívit pan des Noyers, intendant, a já jsem mu otevřeně řekl své rozhodnutí, aby je dal panu strážci pečetí na vědomí.

Ve středu 28. mi poslal pana Lopeze, s nímž jsem se dohodl, že mi celou sumu pošle do Bastily a že ji pan du Tremblay, guvernér, přijme do úschovy, aby mi ji vydal, až dám své odstoupení.

Březen. – Ve čtvrtek prvního března mě dal pan strážce pečetí navštívit svým tajemníkem a požádal mě, abych mu poslal opis svých jmenovacích listin, což jsem učinil.

V neděli 4. jsem se s panem strážcem pečetí dostal do nových obtíží; dal mi vzkázat, že mi zamýšlí platit pistolemi, což bylo proti tomu, co jsem sjednal s panem des Noyers a Tudertem: vzkázal jsem mu, že na to nepřistoupím.

V pondělí 5. mi poslal Lopeze, jemuž jsem přiznal, že vezmu toliko čtyři tisíce pistolí.

V úterý 6. mě přišel jeden jménem Pepin, intendant pana strážce pečetí, z jeho příkazu požádat, abych vzal až pět tisíc pistolí; což jsem mu přiznal, a téhož dne mi začal nosit 33 000 livrů. Toho téhož dne jsem dostal ujištění o své blízké svobodě a že pan Bouthillier syn odjel do Senlis vzít si od krále podobu, jak ji vykonat.

Ve středu 7. mi Pepin přinesl 53 353[15] livrů.

Ve čtvrtek 8. mi týž Pepin přinesl ještě 200 000 livrů.

V sobotu 10. mi Pepin přinesl 40 000 livrů.

V neděli 11. přijel pan kardinál do Paříže, protože Mademoiselle[16] chtěla tančit svůj balet u něho; a pan strážce pečetí, který si přál, aby jeho zeť šel nazítří s ním ke králi složit přísahu generálního plukovníka Švýcarů, mě dal požádat, abych předešel stanovený čas a dal mu své odstoupení, na ujištění, které mi dával, že mi nazítří pošle zbytek mých peněz, což jsem mu přiznal: ale rozmyslil se a nechtěl je.

V pondělí 12. dne března mi Pepin a Lopez přinesli zbytek sjednaných čtyř set tisíc livrů, totiž 73 665 livrů, a já jsem jim dal obecnou kvitanci a své odstoupení; což se stalo v týž měsíc, den a hodinu, v nichž jsem jedenadvacet let předtím složil králi do rukou přísahu téhož úřadu generálního plukovníka Švýcarů.

[13] Zde začíná list 667 rukopisu, poslední číslovaný list.

[14] Snad by se mělo číst *receue*, totiž: až by bylo moje odstoupení přijato.

[15] Má se číst 53 335, aby součet souhlasil s ostatními sumami uvedenými dále. — Součet pak dává přesně čtyři sta tisíc livrů: 33 000 + 53 335 + 200 000 + 40 000 + 73 665.

[16] Anna Marie Louisa Orleánská, zprvu nazývaná Mademoiselle, později Mademoiselle d'Orléans, vévodkyně de Montpensier. Na začátku svých pamětí vypravuje o tomto dětském baletu, v němž vystupovala slečna de Brézé, kardinálova neteř, později princezna de Condé.

Dvanáctkrát slíbená svoboda (březen–červen 1635)

Následující neděli 18. mě přišel vyhledat do Bastily pan Bouthillier syn, a když mi byl vyřídil poručení od pana kardinála de Richelieu, řekl mi, že řečený pan kardinál mluvil s králem o mé svobodě, kterou král povolil, a že prvního dne vyjdu. Nicméně jsem na něho silně naléhal, aby mi řekl, kterého dne přesně vyjdu; což nechtěl učinit, ale dobře mi řekl, že nebudu-li do osmi dnů na plné svobodě, abych mu o tom napsal do Blois (kam se chystal konat svůj úřad Monsieurova kancléře) list výčitek.

Duben. – Přišla Květná neděle, kterouž byl první den dubna, a já jsem neměl žádnou zprávu o svém vyjití, a ty, které přišly o dobytí Trevíru a o zajetí kurfiřta[17], posloužily těm, kdo mě o mé svobodě ujišťovali, za záminku, aby mi řekli, že to dobytí a příjezd Oxenstiernův[18], který se stahoval z Německa, dávají panu kardinálovi tolik práce, že na mé věci nemůže myslet.

Tak jsem prožil své Velikonoce a dokonce i Bílou neděli bez jakékoli zprávy, kromě pondělí 16., kdy mi pan princ (který, byv povolán, aby byl poslán velet do Lotrinska, přijel ke dvoru dva dny předtím) vzkázal, že mu pan kardinál řekl, že mě půjdou vypustit, a to se ctí a s dobrou milostí královou.

Téhož dne přijel pan kardinál do Paříže a Monsieur, králův bratr, kterého také poslali povolat a který přijel ve čtvrtek předtím, byl na komedii a na večeři u pana kardinála, jenž těm, kdo s ním mým jménem mluvili, řekl, že o tom nazítří promluví s králem. Ale Jeho Veličenstvo odjelo nazítří v úterý 17. do Compiègne a o dva dny později se tam vydal pan kardinál.

[Král měl 18. dosti velkou mdlobu při odjezdu ze Senlis; ale milostí Boží přešla a král se téhož dne dostal do Compiègne, kam pan kardinál přijel o dva dny později][19], jakož učinil krátce potom i švédský kancléř Oxenstierna, který se vracel do Švédska[20]; král mu hradil výlohy a přijal ho velmi dobře: přijel také vyslanec holandský; kteréžto všechny věci posloužily opět za záminku k zdržení účinku mé tolikrát slíbené svobody, takže ti, které jsem byl poslal o ni žádat, se vrátili tak, jak byli přišli, když viděli odjet v neděli 22. pana kardinála[21] a krále v pondělí 30. a poslední den dubna, aby jel do Péronne. Ale téhož večera napsal otec Josef svému bratru du Tremblay, guvernérovi Bastily, že mě může ujistit, že dostanu svou plnou svobodu návratem mladého Bouthilliera do Paříže, který mi ji měl přinést; ten přijel v sobotu 5. května do Paříže, a když ho šla navštívit má neteř de Beuvron[22], řekl jí, že měl v rukou depeši o mé svobodě, ale že zpráva, která přišla králi, že Monsieur, jeho bratr, odjel z Blois sám šestý a odebral se do Bretaně snad proto, aby se nalodil a přeplavil do Anglie, byla příčinou, že řečenou depeši vzali zpět, a že, bude-li pravda, že Monsieur vyšel z Francie, nemám tak brzy vyjít; pakli také, jak doufá, tomu tak není, že je má svoboda nepochybná, jakmile vzkáže, že je u něho — kamž se vydával se vší rychlostí; a vskutku odjel v témž okamžiku, velmi znepokojen tou nehodou, o níž byl zpraven teprve při příjezdu do Saumuru, kde šťastně nalezl Monsieura v témž hostinci, v němž přijel spát, a hned odeslal ke dvoru, aby tam dal zvědět tyto dobré zprávy a že Monsieur, byv navštívit hraběte du Lude, odjeli odtud do Machecoulu navštívit pana de Retz. Ale má svoboda tím nebyla pokročila.

Krátce potom vstoupilo královo vojsko, které se sbíralo v okolí Mézières pod velením maršálů de Châtillon a de Brézé, do zemí krále španělského zemí lutyšskou, a když princ Tomáš Savojský postoupil s nerovným vojskem, aby se jejich průchodu postavil, nabídl jim bitvu u Avein[23], kde byl 20. května rozbit; a potom se naše vojsko spojilo s vojskem holandských států, jemuž velel princ Oranžský[24],

[17] Trevírský arcibiskup-kurfiřt Filip Kryštof ze Sötern se dal pod ochranu Francie. Dne 26. března se Španělé ve shodě s císařskými přepadem zmocnili města Trevíru, obsazeného francouzskou posádkou, a odvedli arcibiskupa, jehož drželi v zajetí.

[18] Axel Oxenstierna, syn barona Gustava Oxenstierny a Barbary Bielkeové, kancléř švédský, narozen 1583, zemřel 1654.

[19] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[20] Kancléř Oxenstierna, přijev do Compiègne 26. dubna, dostal tam 29. rozlučkovou audienci.

[21] Podle *Dopisů a státních papírů* přijel kardinál de Richelieu do Compiègne nejdříve 21. dubna a odjel odtud teprve 28. nebo 29.

[22] Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek I, s. 37).

[23] Avein, vesnice v Lucembursku, dvě leuvy od Rochefortu.

[24] Fridrich Jindřich Nasavský, princ Oranžský, syn Viléma, hraběte nasavského a princa Oranžského, a Luisy de Coligny, jeho čtvrté ženy. Narozen 24. února 1584, zemřel 14. května 1647.

a vzali Diest a Tirlemont[25], v kterémžto městě, dobytém útokem, byly spáchány ukrutnosti a zlovolnosti úděsné: Francouzi říkají, že to byli Holanďané, a oni, aniž se omlouvají, říkají, že Francouzi neučinili méně než oni. Ztratili mnoho času zbytečně a dali Španělům pokdy, aby se vzpamatovali a dali se do stavu postavit se jim. Potkali se ještě na místě pro Španěly výhodném, kteří si před sebe položili malou řeku; ale když ji naše vojska přešla, aby je šla napadnout, stáhli se a vložili své vojsko do měst Bruselu, Mechelnu a Lovaně. Vojska francouzské a holandské přišla obléhat to poslední, které vydrželo jejich zuřivost[26] a obtěžovalo je velkými a častými výpady; ale ta vojska byla mnohem víc obtěžována nedostatkem potravin, který je přinutil stáhnout se do Roermondu, byvše neustále následována a dorážena vojskem španělským, zesíleným tím, které císař poslal jemu na pomoc pod velením Piccolominiho[27]. Z Roermondu se stáhla k Venlu, a krátce potom Španělé přepadem vzali tvrz Schenk[28], což byla Holanďanům ztráta nevýslovná, jež je zavázala jít ji s našimi dvěma vojsky rychle obklíčit v domnění, že ji zpět vezmou; ale shledavše, že je to nemožné, dali hned od měsíce srpna následujícího své vojsko i naše do posádek bez naděje podniknout cokoli po zbytek roku, a naše vojsko bylo nesmírně zmenšeno a zchřadlé a nemělo způsob, jak se vrátit do Francie, než po moři. Položil jsem naráz všechno, co se ve Flandrech přes celé léto stalo, abych o tom nemusel mluvit tak často.

Zatím šel král navštívit svou pikardskou hranici a dal rozkaz opevnit Péronne na té straně, kde bylo potřebné pracovat, a prošed potom Saint-Quentinem a la Fère, odešel na poutní cestu k Panně Marii Liesské a potom se vrátil do Château-Thierry[29].

Má švagrová de Removille, zoufající nad svým zdravím, a když lékaři nenalézali žádný lék, byvši vodnatelná v plné podobě a majíc k tomu ještě vodnatelnost plic, zatoužila jít umřít v náručí svého otce a matky a ve své rodné zemi. K tomu cíli odjela z Chaillot v úterý 22. května, aby se vrátila do Lotrinska, a nikdo z lékařů ani z těch, kdo ji viděli, se nemohl přesvědčit, že tam může dojet živa: nicméně jí Bůh učinil tu milost, že tam dojela. Téhož dne, kdy odjela, mi přišlo na mysl, že jeden minim[30], který měl papežským breve dovoleno zůstávat se mnou a který byl kdysi zázračně vyléčil z vodnatelnosti mou zemřelou tetu de Chantelou[31], výtečný lékař jménem otec Nicolas d'Ormançay, by jí mohl přinést nějaký lék, kdyby se k ní mohl dostat, než umře: poslal jsem v témž čase do kláštera na Place Royale zvědět, kde tehdy přebývá; a když mi bylo vzkázáno, že je v Lyonu, poslal jsem ho poštou povolat, a přijel do Nancy dva dny po mé švagrové, pro ni tak šťastně — neboť už nečekala, že bude žít tři dny —, že jí vrátil úplné zdraví.

Ve středu 23. května mi přišel markýz de Coislin dát sbohem a učinil mi nějakou zdvořilost jménem pana kardinála, který ho tím byl zavázal. Odjížděl za králem do Château-Thierry a odvedl s sebou mého hofmistra Du Boise[32], komisaře pluku francouzské gardy a ještě pluku Švýcarů, aby jim dal vykonat přehlídku.

V pátek 25., jak řečený Du Bois vstoupil do králova pokoje, jakmile ho Jeho Veličenstvo uvidělo, řeklo panu Bouthillierovi otci, s nímž mluvil: „Hle, Du Bois, pan hofmistr: tak jsme ho jmenovali před la Rochelle na rozdíl od jeho bratra, kterého nazývali Du Bois gardista[33]; je to hofmistr maršála de

[25]Diest a Tirlemont, města v jižním Brabantu. Diest kapituloval 14. června, po dobytí a vyplenění Tirlemontu.

[26]Obléhání Lovaně bylo podniknuto 24. června a zrušeno 4. července.

[27]Ottavio Piccolomini, třetí syn Silvia Piccolominiho a Violanty Geriniové, později říšské kníže a vévoda z Amalfi, byl jedním z nejslavnějších generálů třicetileté války. Narozen 1599, zemřel 16. srpna 1656.

[28]Tvrz Schenk, ležící na hrotu batavského ostrova, který tvoří Rýn s Waalem, byla dobyta 28. července.

[29]Král odjel 7. května z Péronne do Saint-Quentinu; v Château-Thierry zůstal do 8. června, kdy z toho města odjel do Monceaux.

[30]Minimové, žebravý řád založený svatým Františkem z Pauly, měli v Paříži klášter na Place Royale, o němž je tu řeč. Chantérac řád nevysvětluje.

[31]Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek I, s. 39, pozn. 3).

[32]Bezpochyby týž jako Bois d'Arcy, jmenovaný v *Inventáři učiněném po úmrtí pana maršála de Bassompierre*.

[33]Viz Díl II, kapitolu VI. (Chantéracova edice, svazek III, s. 337), kde je Du Bois gardista zabit nepřáteli v kanálu před la Rochelle. — Gardista je podle královych vlastních slov **bratr maršálova hofmistra** (pravděpodobně Bois d'Arcy z inventáře maršálovy pozůstalosti, viz poznámku výše); **ztotožnění s hrabětem du Bois de la Roche, uvedené v kapitole VI., není jisté** — hrabě byl kapitánem ordonanční kompanie, ne gardistou v ní, a jméno Du Bois je běžné. Otázka zůstává otevřená.

Bassompierre. Často nás dobře pohostil.“ A když to pověděl zcela nahlas, [mluvil s ním dosti dlouho v tajnosti, po čemž][34] pan Bouthillier, vycházeje z pokoje, zatáhl Du Boise za plášť a řekl mu, aby ho následoval; což když učinil až do jeho bytu, otázal se ho, vrací-li se brzy do Paříže: a když mu Du Bois odpověděl, že to bude hned nazítří, až dá vykonat přehlídku, řekl mu: „Počkejte ještě a neodjíždějte dříve než po svátku svatodušním[35], a dám vám depeši o svobodě pana maršála de Bassompierre, kterou vypravím v pondělí, až promluvím s panem kardinálem.“ Du Bois se na tu dobrou zprávu zastavil a odeslal mi poštou, aby mě o tom zpravil.

V pondělí 28. šel pan Bouthillier vyhledat pana kardinála do Condé[36], kde bydlel, a při odchodu řekl Du Boisovi, že mu po svém návratu tu depeši zajisté dá a aby byl hotov odjet nazítří ráno. Du Bois ho šel večer vyhledat, aby depeši dostal; ale on mu řekl, že nemohl o mé věci s panem kardinálem promluvit, protože ten se stále radil s nunciem Mazarinim a s ním o důležitých věcech, a že mu pan kardinál řekl, aby řečeného Mazariniho při odchodu vyprovodil, s nímž se také vrátil, ale že pan kardinál přijede ve středu do Château-Thierry za králem a že se ta věc tam rozhodne.

Pan kardinál se ke dvoru ve středu nevrátil, jak byl Du Boisovi řekl, nýbrž až v pátek prvního dne června. Ale po jeho odjezdu, když Du Bois šel vyhledat pana Bouthilliera, řekl mu, že bylo na přetřesu tolik věcí, že mezi ně nebylo lze vložit věc mé svobody, ale abych se ujistil, že při první příležitosti v tom neselže; abych ji měl za zajištěnou a že je mým služebníkem; že on, Du Bois, může, chce-li, udělat si cestu do Paříže a potom se vrátit; což učinil, a velmi zahanben, že mi byl dal tak silné naděje, aby mi nakonec přinesl tak slabé účinky.

V sobotu 2. mi dal pan hrabě vzkázat, že z velmi dobrého zdroje ví, že má svoboda je rozhodnuta a že do čtyřiadvaceti hodin bez chyby vyjdu.

Ale v pondělí 4. jsem viděl Du Boise, který mi dal uvidět, že to nebylo nic než čirý podvod; a byť mi pan první president téhož dne dal říci, že z dobrého místa ví, že vyjdu před koncem týdne, neuvěřil jsem ve svou svobodu nic.

Ve středu 6. byl pan Bouthillier mladší, vracející se z Blois, viděn mou neteří de Beuvron, jíž řekl, že má svoboda už byla pětkrát nebo šestkrát rozhodnuta a potom zdržena; že odjíždí ke dvoru a že, nevyjdu-li po jeho návratu, nemám to už očekávat, ježto příčina odkladu nebyla založena na ničem jiném než na náhlém Monsieurově odjezdu z Blois.

Neměl jsem žádné zprávy až do čtvrtka 21., kdy mi pan du Tremblay přišel jménem pánů Bouthillierů, otce i syna, říci, abych je nikdy neměl za řádné lidi, budu-li ještě patnáct dní zajatcem; a v pátek 29. mi pan du Tremblay ještě jménem pana Bouthilliera syna řekl, že mu pan kardinál dal opět slovo o mé svobodě a dovolil mu, aby mi je poslal dát.

V sobotu posledního června přijel pan princ do Paříže, vracející se ze svého úřadu generálního místodržitele královského vojska v Lotrinsku, a při odjezdu zanechal rozkaz zbořit můj zámek v Bassompierre[37], což bylo potom vykonáno.

Červenec. – V neděli prvního dne července zemřel ve vincenneském lese ve dvě hodiny po půlnoci pan vévoda de Puylaurens, který tam byl zajatcem.

Ve středu 4. odjel pan kardinál de la Valette, aby nastoupil po panu princi v místodržitelství královského vojska v Lotrinsku.

Můj dům v Bassompierre byl srovnán se zemí 6., v pátek.

Ve středu 11. podepsali preláti shromáždění duchovenstva své mínění o neplatnosti sňatku Monsieura, králova bratra.

[34] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[35] Svatodušní svátky byly 27. května.
[36] Condé-en-Brie, středisko kantonu v okrese Château-Thierry, departement Aisne.
[37] Zámek Bassompierre ležel v německém Lotrinsku, v bailliage Briey, v části náležející k trevírské diecézi.

Ve čtvrtek 19. mi přišel pan du Tremblay jménem pánů Bouthillierů říci, že má svoboda byla toho dne úplně rozhodnuta a že mi za to ručí.

V pátek 20. mi má neteř de Beuvron vzkázala, že jí tytéž osoby poslaly říci tutéž věc, a lidé z jejich domu mi dali říci totéž.

Má neteř šla nazítří v sobotu 21. vyhledat pana Bouthilliera otce, který jí tutéž věc znovu potvrdil s velmi velkými ujištěními, požádal ji, aby mi je dala jeho jménem, a téhož dne mi dal tutéž věc ještě říci panem du Tremblayem, který mi také dal uvidět list, jejž mu jeho bratr otec Josef napsal v úterý 24. a jímž ho ujišťoval, že mi pan Bouthillier syn má do dvou dnů přinést depeše o mé svobodě; ten přijel nazítří ve středu 25. a nepřinesl mi žádnou zprávu, nebo mi řekl takovou, která se mi málo zalíbila — že král odjíždí téhož dne spát do Chantilly a odtud přejít do Lotrinska; neboť jsem se dobře domyslil, že v jeho nepřítomnosti nevyjdu z místa, kde jsem byl zadržován čtyři a půl roku. Také pan du Tremblay, který byl v pondělí 29.[38] v Rueil navštívit pana kardinála, mi nepřinesl nic dobrého; a od té doby jsem neměl žádnou naději na své vyjití; a dokonce ani má neteř de Beuvron, která byla dvacetkrát na místech, kde se pan kardinál zdržoval, aby s ním promluvila, nikdy nedokázala získat k němu přístup, ba ani zařídit, aby mu řekli, že tam je.

Tažení roku 1635: Itálie, Německo a Saint-Mihiel (srpen–listopad 1635)

Srpen. – Zatím byla normandská zadní hotovost[39], složená z téměř dvou tisíc koní, přivedena panem vévodou de Longueville a v sobotu 14. srpna vykonala přehlídku u Saint-Denis a potom se vydala do Châlons, kde bylo jejich shromaždiště.

Král také požádal kantony o nábor dvanácti tisíc Švýcarů, který mu byl povolen; a 16. srpna mi pan strážce pečetí z rozkazu pana kardinála napsal, aby měl mé mínění o způsobu, jakým se má postupovat při odeslání toho náboru, o čemž jsem mu poslal rozsáhlé memoráře, jichž nebylo následováno.

Král krátce potom dal generální místodržitelství svého vojska panu hraběti a Jeho Veličenstvo se vydalo do Châlons[40].

Už od měsíce dubna předtím byl pan maršál de Créquy králem prohlášen generálním místodržitelem v jeho italském vojsku, které připravoval, aby zaútočil na milánské vévodství a napadl Španěly z té strany, byv s sebou spojil[41] republiku venecijskou, vévody savojského, mantovského, parmského a modenského[42], a papež mu nebyl na odpor. Maršál de Créquy vstoupil do Itálie v červenci a oblehl Valenzu na Pádu, náležející k milánskému vévodství. Španělé do ní vložili čtyři tisíce mužů pěších a dvě stě koní, kteří činí[43] každý den velké a zuřivé výpady. Vévoda parmský tam přijel v tomto měsíci a vévoda savojský krátce potom, jenž má v královském vojsku hlavní velení[44].

Můj synovec de Bassompierre byl na počátku tohoto roku učiněn generálním sergentem majorem[45] císařova vojska, a neměl jsem o něm žádné zprávy než od zajatců, kteří se zachránili z rukou císařových lidí, jehož věci velmi prospívaly, ježto se s ním téměř všechna německá knížata (alespoň nejpřednější)

[38] Má se číst: 30.

[39] *Arrière-ban* byla druhá výzva šlechtické zemské hotovosti, povolávající k poli ty, kdo nebyli pojati do výzvy první. Chantérac výraz nevysvětluje.

[40] Král odjel do Châlons teprve okolo polovice měsíce září.

[41] Smlouvou z 11. července 1635.

[42] Odoardo Farnese, vévoda parmský, syn Ranuccia I., vévody parmského, a Markéty Aldobrandiniové, nastoupil po svém otci roku 1622. Zemřel 12. září 1646. — František I. d'Este, vévoda modenský, nejstarší syn Alfonse III., vévody modenského, a Isabely Savojské, nastoupil po svém otci roku 1629. Narozen 5. září 1610, zemřel 14. října 1658.

[43] Užití přítomného času v této větě a o několik řádků dále dává předpokládat, že autor sepisoval tuto část pamětí v době, kdy se události děly.

[44] Maršál de Créquy vytáhl do pole teprve 15. srpna; před Valenzu položil obležení 9. září, když se byl spojil s vévodou parmským. První oddíly vévody savojského přišly 24. září; on sám se dostavil do táboru teprve 19. října. Obležení bylo zrušeno 29. října.

[45] Francouzský tvar hodnosti; v císařské službě jí odpovídá *Generalwachtmeister*, generální vachtmistr. Chantérac hodnost nevysvětluje.

urovnala[46], a nezbývá už než landkrabě hesenský[47], o němž se dokonce má, že bude vyjednávat. Vévoda württemberský[48], zbavený svých zemí, se odebral do Strasburku, a pfalcká knížata ze Zweibrückenu[49], z Birkenfeldu[50], z la Petite-Pierre[51], markrabí bádenský[52], hrabata z Hanau[53], z Nassavska[54], ze Solmsu[55] a množství jiných se uchýlila do Metz; Heidelberg, Worms[56] a jiná místa byla vzdána Gallasovi[57], jednomu z jeho generálních místodržitelů.

Pan de Lorraine v tomto měsíci znovu vstoupil do Lotrinska a činil tam nějaký pokrok.

Pan de Rohan, kterého král hned od počátku jara poslal s dosti velkými silami do Valteliny, ji byl obsadil bez odporu: ale když tam přišla císařská vojska, prošla přes ni proti jeho vůli, a potom mu ponechala její užívání, dokud se jim nezachtělo učinit totéž.

Vévoda Bernard Sasko-Výmarský se stáhl za Rýn, který byl přešel zpět, a přišel dosti rychle až k Saarbrückenu[58], když se pan kardinál de la Valette přiblížil, aby ho podpořil[59] vojskem, jemuž nově velel, a tehdy byli pro císařské vážní; neboť vévoda Bernard byl přivedl dobrých sedm až osm tisíc koní; takže Gallas, obléhav Zweibrücken[60], a když už byl Zweibrücken kapituloval, slyše, že naši přicházejí na pomoc, stáhl se v noci a přešel zpět Rýn.

V tu dobu město Frankfurt, vidouc se opuštěno od pomoci, když za Rýnem nebylo už jiného vojska než landkraběte hesenského, dosti zaměstnaného hájením svých vlastních zemí, poslalo deputované ke králi uherskému, aby se dalo pod ochranu císařovu — tehdy, když landkrabě a vévoda Bernard, soudíce, jak důležité pro stranu je zachování toho mocného města, vzkázali kardinálovi de la Valette, aby přešel Rýn u Mohuče, a že se landkrabě spojí s vévodou Bernardem a s ním, aby se pokusili Frankfurtu přispět na pomoc, a že snad bude způsob se ho zmocnit; což by byla velká výhoda pro jejich stranu a prostředek, jak dát svá vojska přezimovat za Rýnem, čemuž on nevěřil, že je vůbec nemožné, protože jsme měli ještě silnou posádku v Sachsenhausenu, kteréžto je opevněné předměstí za Mohanem[61]. Ale jak pan vévoda Výmarský a pan kardinál de la Valette na počátku září přešli Rýn u Mohuče, aby se spojili s landkrabětem, který se k nim přiblížil na denní pochod, Frankfurtští, zpraveni o záměru, který jsme měli zmocnit se jejich města, nebo jej tušíce, rozhodli se vyhnat posádku ze Sachsenhausenu a vyjednávat

[46] Smlouvou podepsanou v Praze 30. května učinil kurfiřt saský mír s císařem. K té smlouvě přistoupil kurfiřt brandenburský, několik knížat a nejvýznačnější města protestantské konfederace.

[47] Vilém V., landkrabě hesensko-kasselský, syn landkraběte Mořice a Anežky ze Solmsu, jeho první ženy, nastoupil po svém otci roku 1627. Narozen 1602, zemřel 1637.

[48] Eberhard III., vévoda württemberský, syn Jana Fridricha, vévody württemberského, a Barbory Sofie Brandenburské, nastoupil po svém otci roku 1633. Narozen 16. prosince 1614, zemřel 2. července 1674.

[49] Jan II., pfalcký hrabě ze Zweibrückenu, nejstarší syn Jana I., pfalckého hraběte ze Zweibrückenu, a Magdaleny, dcery vévody Viléma z Jülichu; zemřel krátce potom, 30. července 1635.

[50] Jiří Vilém, pfalcký hrabě z Birkenfeldu, syn Karla, pfalckého hraběte z Birkenfeldu, a Dorotey Lüneburské, narozen 6. srpna 1591, zemřel 25. prosince 1669.

[51] Jiří Jan, pfalcký hrabě z Lützelsteinu čili la Petite-Pierre, mladší syn Jiřího Jana, pfalckého hraběte z Veldenzu, a Anny Marie, dcery krále švédského, narozen 1586, zemřel 1654.

[52] Fridrich V., nejstarší syn Jiřího Fridricha, markrabího bádensko-durlašského, a Juliany Uršuly, dcery rýnského hraběte Fridricha, jeho první ženy; spravoval otcovy země od té doby, co byl otec dán do říšské klatby. Narozen 6. července 1594, zemřel 8. září 1659.

[53] Filip Mořic, hrabě z Hanau, syn Filipa Ludvíka, hraběte z Hanau, a Kateřiny Belgické, dcery princa Oranžského, narozen 1605, zemřel 1638.

[54] Vilém Ludvík, hrabě nassavsko-saarbrückenský, nejstarší syn Ludvíka, hraběte nassavsko-weilburského, a Anny Marie, dcery landkraběte Viléma IV. Hesensko-Kasselského; oženil se s dcerou markrabího Jiřího Fridricha Bádensko-Durlašského. Narozen 18. prosince 1590, zemřel 22. srpna 1640.

[55] Jeden z mnoha tehdy žijících hrabat ze Solmsu; snad Jan Albrecht, hrabě ze Solms-Braunfelsu, syn Jana Albrechta, hraběte ze Solms-Braunfelsu, a Anežky ze Sayn-Wittgensteinu, jeho první ženy; nebo Fridrich, hrabě ze Solms-Lichu, strýc landkraběte hesenského z matčiny strany.

[56] Heidelberg na Neckaru, residence kurfiřta pfalckého. — Worms, svobodné a říšské město v Hesensku, na levém břehu Rýna.

[57] Matyáš Gallas, jeden z předních generálů Říše za třicetileté války. Narozen 1589, zemřel 1647.

[58] Saarbrücken, na levém břehu Sáry.

[59] Na rozkaz daný královým listem z 20. července.

[60] Zweibrücken, německy Zweibrücken, na levém břehu Erlbachu, přítoku Sáry.

[61] Frankfurt je na pravém a Sachsenhausen na levém břehu Mohanu.

s králem uherským. První učinili bez odporu té posádky a druhé za podmínek, jakých chtěli; o čemž byv landkrabě zpraven, stáhl se do své země, a naše vojska se položila táborem u Mohuče a vojsko Gallasovo na leuvu od nich, jedni i druzí se zakopavše; naše v nesmírné nouzi o potraviny, a vojsko Gallasovo se zvětšovalo z okolních posádek a z oddílů, které byly blokovaly Mannheim (jenž se v témž čase vzdal)[62]. Gallas učinil záměr odříznout našemu vojsku návrat a cestu potravinám: k tomu cíli dal 20. září přejít Rýn třem tisícům Chorvatů[63] a se zbytkem se připravil je následovat; o čemž vévoda Výmarský a kardinál dostavše zprávu a soudíce se za ztracené, kdyby se Gallas položil mezi Francii a je, nechali své nemocné v Mohuči, a sbalivše zavazadla, přešli zpět Rýn, aby se vrátili. Nedaleko odtud se potkali s těmi již přešlými Chorvaty, udeřili na ně, a oni podle svého obvyklého zvyku pustili se na úprk a před nimi se rozplynuli. Naši, nadšeni, mysleli, že rozbili Gallasovo vojsko, našedše dokonce třináct malých polních kusů, které uveze jeden kůň, takže věřili ve svůj zajištěný návrat — když tu se po čtyřech hodinách tíž Chorvati vrátili je dorážet a nepustili jich až na šest leuv od Metz, zabíjejíce, co zůstávalo vzadu nebo nedrželo dobře svůj řád. Ztratili jsme tam osm kusů kanónu a téměř všechna zavazadla svého vojska, a ty, kdo nemohli následovat po šestatřicet hodin, co ten odchod trval, bez ležení a bez krmení, s tisíci strastmi a nepohodlími; a Gallas, který následoval, je zmeškal o šest hodin — bez čeho by bylo to vojsko bylo zcela ztraceno.

Král byl tehdy v Châlons s množstvím oddílů a šlechticů ze zadních hotovostí a postoupil, aby podpořil svá vojska a aby oblehl Saint-Mihiel, který Leymont[64] byl vzal pro pana vévodu lotrinského.

Vévoda d'Angoulême zůstával, aniž co činil, v táboře u Lunéville, nechávaje ztratit svá zavazadla v Saint-Nicolas; a krátce potom vzali nepřátelé ještě na témž místě konvoj pěti set vozů s moukou, který jel do Lunéville; a nechával většinu Lotrinska platit kontribuci vévodovi lotrinskému, aniž tomu odpomáhal[65]. Král mu poslal rozkaz postoupit do Baccarat u Rambervillers[66].

Můj dům v Harouel byl vzat oddíly pana de Lorraine[67], jimž velel jeden jménem Du Parc, který tam vložil posádku, byv předtím spálil Crantenoy[68], jednu z mých vesnic blízko řečeného domu, a vzal koně i dobytek patnácti jiných vesnic téhož panství, dávaje mým poddaným platit kontribuce a odnímaje obilí, jež dává nosit do Rambervillers, kde vévoda táboří. Tak jeho oddíly bez jakéhokoli odporu vymáhají kontribuci až na leuvu od Nancy.

Všechny tyto věci vybídly krále odjet z Châlons se všemi silami, které tam měl, a učiniv svým generálním místodržitelem pana hraběte de Soissons, poslal ho na počátku měsíce října[69] obklíčit Saint--Mihiel, kde velel Lenoncourt de Serres[70], jejž tam pan de Lorraine byl vhodil s nějakými oddíly, ale který se vzdal na milost a nemilost, nemoha se v tom chatrném místě udržet před králem, jenž byl postoupil do Kœuru[71].

Po dobytí Saint-Mihielu dal král část svého vojska kardinálovi de la Valette, aby ji připojil ke zbytku toho, které měl, a k Výmarovým oddílům, aby, všechna spolu spojena, mohli zahnat Gallase za Rýn;

---

[62] Mannheim, na soutoku Neckaru a Rýna.

[63] Jde tu bezpochyby o Chorvaty, lehké oddíly, jichž Gallas užíval. Ale vévoda lotrinský vydržoval také vojáky, kterým se říkalo *Cravates*, ač byli Lotrinčané nebo kterékoli jiné národnosti, a kteří Chorvaty předčili svými výstřelky všeho druhu.

[64] François de Saligny, pán de Leymont, syn Waryho de Saligny, pána de Leymont, a Antoinetty de Florainville, bailli clermontský, polní maršál vévody lotrinského. Zemřel roku 1636.

[65] Po právu se musí říci, že vévoda d'Angoulême, postavený do čela šlechtické zadní hotovosti, byl dosti v nesnázi, jak tu nedisciplinovanou sílu uvést v činnost.

[66] Baccarat, na levém břehu Meurthe, asi tři leuvy od Rambervillers. — Rambervillers čili Remberviller, na Mortagne, středisko kantonu v okrese Épinal, bylo hlavním stanem vévody lotrinského.

[67] Maršál dostal „zprávu o dobytí Harouel" listem notáře Malcuyta ze 6. září 1635. (*Inventář učiněný po úmrtí pana maršála de Bassompierre*.)

[68] Crantenoy leží na potoce, který se vléval do Madonu v příkopech harouelského zámku.

[69] Král, přijev 20. září do Saint-Dizier, dal hraběte de Soissons odjet hned 23. Baterie začaly na Saint-Mihiel střílet 29. Město se vzdalo 3. října.

[70] Charles de Lenoncourt, pán de Serres, syn Louise-Jeana de Lenoncourt, pána de Serres, a Claude de Fresneau, kapitán gardy vévody lotrinského, bailli saint-mihielský. Zemřel roku 1644.

[71] Kœur-la-Grande, vesnice na levém břehu Mázy, leuvu od Saint-Mihielu. Král přijel do Kœuru 30. září.

a Jeho Veličenstvo poslalo zbytek svých oddílů panu d'Angoulême (který se při Gallasově příchodu, obávaje se, aby nebyl uzavřen mezi jeho vojsko a vojsko vévody lotrinského, stáhl do Saint-Nicolas, a vévoda lotrinský byl postoupil k Pont-Saint-Vincent)[72]; a král mu vzkázal, aby se ztratil, anebo aby řečeného vévodu lotrinského přinutil přejít zpět do jeho starého zákopu u Rambervillers.

Konec roku 1635: Carmain v Bastile a Séguier kancléřem

Po těchto daných rozkazech obrátilo Jeho Veličenstvo hlavu k Paříži a přijelo do Saint-Germain v pondělí 22. října, a téhož dne přivedli jako zajatce do Bastily pány de Lenoncourt, de Salins a de Mauljean[73], kteří byli vzati v Saint-Mihielu.

V úterý 23. byl do Bastily přiveden také pan hrabě de Carmain[74], a téhož dne byla má svoboda znovu na přetřesu, když pan kardinál řekl guvernérovi Bastily, že mě půjdou vypustit.

Ve čtvrtek 25., když řečený guvernér šel vyhledat krále do Saint-Germain, řekl mu nuncius Mazarini, že mu předešlého úterý při večeři pan kardinál řekl, že mě půjde vypustit, a že mi to může říci jeho jménem. To mě zavázalo poslat svou neteř de Beuvron vyhledat pana kardinála v Rueil v úterý 30., aby ho mým jménem žádala. Viděla ho, a on se jí s tvrdou tváří otázal, co chce. Odpověděla mu, že ho přichází ve vší poníženosti prosit, aby zprostředkoval mou svobodu, jíž jsem už pět let zbaven. Nikdy z něho nemohla vytáhnout nic jiného, než že o tom promluví s králem, což jí čtyřikrát opakoval, a potom ji opustil. Viděla mě nazítří a řekla mi, jak málo zdání nachází pro mé vyjití, k čemuž jsem už nic nečekal.

Listopad. – Má sestřenice d'Espinal, abatyše[75], jíž jsem byl dal od své zemřelé tety dát řečené abatství, zemřela prvního dne listopadu, což probudilo staré nároky, které ti z Bourbonne na ten kus měli, jehož byla má neteř koadjutorkou, a poslali ke králi žádat ho o brevet[76].

Za málo dní, když byl otec Josef přišel vzdát poslední povinnosti presidentce le Clerc, své neteři[77], která zemřela ve čtvrtek 8. v Bastile, dal mi řečený otec říci, že do dvou dnů, vraceje se, o mně promluví s panem kardinálem a že si troufá, že to nebude bez plodu; ale uznávaje, kolikrát jsem byl marně nakrmen těmito prázdnými nadějemi, nepřidal jsem tomu žádné víry. Také jsem z toho neviděl žádný účinek: naopak v úterý 18. prosince, když má neteř de Beuvron šla do Rueil promluvit s panem kardinálem, řečený otec jí nikdy nechtěl dát ani minutu audience, ačkoliv se při návratu do Paříže v téže hodině octl těsně vedle jejího kočáru.

Král přijel nazítří 19., dal téhož dne složit přísahu kancléře Francie strážci pečetí Séguierovi[78] a byl nazítří 20. ve svém parlamentu, aby tam dal schválit množství ediktů[79].

---

[72] Pont-Saint-Vincent, na levém břehu Mosely, leží asi tři leuvy od Nancy.

[73] Salins byl lotrinský plukovník z rodu pocházejícího ze Champagne; François de Mauljean byl chrabrý kapitán, rodák ze Saint-Mihielu, který tam konal úřad sergenta majora. — Lenoncourt zůstal v Bastile čtyři roky.

[74] Hrabě de Cramail, po několika letech v nemilosti pro své styky s paní du Fargis, byl právě provázel krále v jeho krátkém tažení; té příležitosti užil, aby s ním mluvil proti kardinálovi de Richelieu. Ten, zpraven samým králem, se rozhodl naložit s hrabětem de Cramail stejně jako s maršálem de Bassompierre. V memoráři zaslaném králi k ospravedlnění toho zatčení viní kardinál hraběte de Cramail, že je volnomyšlenkář, a dodává, že „první president toulouský Mazuyer mu chtěl vést proces jako druhu Lucilovu". (*Dopisy kardinála de Richelieu*, sv. V, s. 333.) Ten Lucilo nebyl vévoda de Montmorency, jak se domnívá pan Avenel, nýbrž Lucilio Vanini, dřívější Bassompierrův kaplan, upálený za živa v Toulouse pro hlásání bezbožných učení.

[75] Claude de Cussigny, sestřenice maršála de Bassompierre z prvního kolena. Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek I, s. 18, pozn. 3, a s. 146, pozn. 3).

[76] Nicméně Marguerite-Anne de Bassompierre, maršálova neteř, byla abatyší až do roku 1639. — Viz Dodatek XXVIII.

[77] Nemělo by se spíše číst: své matce? Marie de La Fayette, matka kapucínova i guvernéra Bastily, byla vdovou po Jeanu le Clercovi, pánu du Tremblay, presidentovi při žádostech Palácových v pařížském parlamentu.

[78] Kancléř d'Aligre zemřel 11. prosince.

[79] Dvaačtyřicet ediktů zřizujících místa a úřady.

Měl jsem v tu dobu zprávy, že předposledního dne předešlého měsíce vyšla posádka vložená lidmi vévody Karla Lotrinského [do Harouel] z něho a že markýz de Sourdis[80] tam vložil jinou pro krále v sobotu prvního prosince.

Rok 1636: parlament a zpustošený Harouel

Leden. – Rok 1636 začal nějakým nepořádkem, který nastal v parlamentu nad tím, že se komory vyšetřovací chtěly sejít, aby prohlédly edikty schválené 20. minulého měsíce, když byl král na svém lůžku spravedlnosti[81], a aby hleděly vytěžit nějaký lepší prospěch z toho přírůstku čtyřiadvaceti radů a jednoho presidenta v čepci[82], který byl učiněn. První president řekl vyšetřovacím komorám, že má od krále list jeho parlamentu, který jim shromáždění zapovídá. Oni naléhali, aby list viděli, a když on nechtěl, přišli zasednout ve středu 2.; a v pátek 4., když byli přišli zasednout do velké komory, dostali od krále list, který jim přikazoval poslat k němu nazítří deputaci třiceti ze sboru. V tomtéž čase obvinil rada Laisné[83] prvního presidenta. Následujícího pondělí poslali do rozličných míst pobytu presidenta Barillona a rady Laisného, Foucaulta, Sevina a Eaubonna[84].

Měl jsem v tu dobu zprávu o krajní nemoci své neteře sekretářky[85], o malém zdání delšího života u mé švagrové, a že ze svého příjmu z minulého roku[86] nemám nic očekávat. Všechny tyto věci, s malou nadějí na svobodu, mě uvrhly ve velmi silnou melancholii.

Konečně 12. jsem dostal truchlivou zprávu o smrti své neteře sekretářky remiremontské; a za málo dní mi vzkázali, že královi komisaři potravin odvezli obilí z mého domu v Harouel, které je mým hlavním příjmem, a to nejen bez zaplacení, ale ještě aniž o tom chtěli dát potvrzení, že je vzali.

Únor. – Přišel měsíc únor, na jehož počátku mi z Lotrinska vzkázali, že jeden jménem pan de Villarceau[87] má od krále poručení srovnat se zemí můj dům v Harouel, což mi bylo velmi kruté, a dal jsem u pana kardinála učinit naléhání, aby tu bouři odvrátil.

V pátek 8. byl pan princ v parlamentu, aby tam jménem krále přikázal přijmout Colombela radou, což bylo učiněno s velkou pohanou pro řečeného Colombela[88].

---

[80] Charles d'Escoubleau, markýz de Sourdis a d'Alluye, mladší syn Françoise d'Escoubleau, hraběte de la Chapelle-Bellouin, a Isabeau Babou, dámy d'Alluye, byl bratrem arcibiskupa bordeauxského. Zemřel 21. prosince 1666 ve věku 78 let.

[81] *Lit de justice*, lůžko spravedlnosti — slavnostní zasedání parlamentu v přítomnosti krále, při němž král dával své edikty zapsat a zapovídal rozpravu. Chantérac obřad nevysvětluje.

[82] *Président à mortier* — president parlamentu, jemuž přísluší nosit *mortier*, válcovitý čepec zdobený zlatou krajkou; odtud označení. Chantérac je nevysvětluje.

[83] Jean Laisné, přijat radou 20. srpna 1613. — Právě v tomto zasedání 4. ledna vzal si Laisné na starost prvního presidenta, kterého vinil, že ho superintendantu Bullionovi označil za jednoho z nejhorlivějších mezi odpůrci.

[84] Jean-Jacques Barillon, pán de Châtillon-sur-Marne, druhý syn Jeana Barillona, rady parlamentu, a Judity de Mesmes, jeho druhé ženy, byl radou a presidentem při vyšetřovacích komorách pařížského parlamentu. — Claude Foucault byl přijat radou 30. července 1627. — Jean Sevin, pán de la Grange, syn Michela Sevina, rady parlamentu, a Magdaleny de Fortia, přijat radou 19. dubna 1619. — André le Fèvre, pán d'Eaubonne, syn Oliviera le Fèvre, pána d'Eaubonne a d'Ormesson, presidenta účetní komory, a Marie Hennequinové, přijat radou parlamentu 23. března 1624.

[85] Nicole-Henriette de Bassompierre. Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek I, s. 34, pozn. 3). — V remiremontské vznešené kapitule byla *secrète* jednou z hodností kapituly; Chantérac to nevysvětluje.

[86] Dřívější vydání měla: *et que de mon neveu revenu de l'année passée* — „a že od svého synovce, vrátivšího se z minulého roku".

[87] Anne Mangot, pán de Villarceau, mladší syn Clauda Mangota, strážce pečetí, a Marguerity le Beau, dámy de Villarceau, byl intendantem spravedlnosti a financí ve Třech biskupstvích. Zemřel jako děkan mistrů žádostí 10. června 1655. — Kardinál de Richelieu dával o bourání malých lotrinských míst rozkazy opakovaně. V listě princi de Condé z 31. května 1635 psal: „Pan du Hallier se svými oddíly vyčistí, jak nejrychleji bude možno, Lotrinsko…, dávaje srovnat se zemí malá místa, která nemají být držena…" A v listě Servienovi z 3. července 1635: „Píšu panu princi, aby poslal dva šlechtice po všech místech, která mají být v Lotrinsku zbořena, aby dal bourání pospíšit." Konečně v jednom Servienově memoráři se nalézá tato zmínka: „Depeše dané dvěma šlechticům pana princa, kteří jdou do Lotrinska pro bourání míst." (*Dopisy a státní papíry kardinála de Richelieu*, sv. V, s. 39, 88 a 89.)

[88] Claude Colombel, učený právník, jmenovaný radou na základě ediktů, podstoupil před parlamentem nepříznivou zkoušku a byl přijat teprve na opakované naléhání princa de Condé.

V úterý 12. tam byl Bullion přijat presidentem v čepci, a téhož dne tančil král svůj balet[89].

V sobotu 16. přijel do Paříže vévoda parmský a v úterý 19. učinil pan kardinál de Richelieu řečenému vévodovi nádhernou hostinu.

Březen. – Dne 5. března, ve středu, byl jeden jménem La Rivière[90], který byl tehdy první v dobré milosti Monsieura, králova bratra, odveden jako zajatec do Bastily, a nazítří ve čtvrtek 6. byli čtyři z jeho lidí vzdáleni od jeho osoby, a to vikomt d'Auteuil, rytíř de Bueil, l'Espinay[91] a jeho první komorník jménem le Grand.

V sobotu 8. přijel do Paříže vévoda Bernard Výmarský a ve středu 12. z ní Monsieur, králův bratr, odjel; a následujícího úterý 18. téhož měsíce odjel vévoda parmský.

Na Zelený čtvrtek 20. mě chtěl přijít dát sbohem nuncius Mazarini, který nazítří odjížděl na své vicelegátství avignonské a který se říkal být velmi mým přítelem, a řekl mi mnoho věcí o předmětu mé svobody; ale znaje ho, jak ho znám, [a přítomný stav věcí][92], neměl jsem téměř žádnou námahu poznat, že to nebylo nic než písničky.

Dne 24., kteréžto bylo velikonoční pondělí, si přál mě vidět pan biskup lisieuxský[93], který mi neřekl více než to, co mi byl řekl Mazarini.

Prožil jsem potom celý měsíc duben bez jakéhokoli zdání svobody a s nesmírným zármutkem.

Květen. – Měsíc květen mi nebyl méně bolestný; neboť jsem zvěděl, že mistr žádostí Gobelin[94] dal vzít v mém domě v Harouel obilí, které tam bylo, v počtu 1500 rezalů[95]; a když jsem měl královo nařízení, abych je dostal zpět, ten zlý člověk, který za mého dobrého štěstí byl mým důvěrným přítelem, nikdy na ně nechtěl dát ruku pustit, nýbrž se tomu formálně postavil na odpor, a dokonce přijel výslovně ke dvoru, aby o tom mluvil v radě, kde dal Bullion rozhodnout, že král si řečené obilí ponechá a že je dá zaplatit z královské pokladny, což je co říci nic. A potom, když o tom mluvili s panem kardinálem de Richelieu, mi řekli, že mu bylo velmi divné, že žádám krále o peníze za své obilí, ježto jsem tak bohatý, že si v Chaillot buduji nádhernou stavbu, že si dávám dělat tak bohatý nábytek, že král podobného nemá, a že si vedu velký dům po šest let, co mě uvrhli do vězení, a že mě nelze pokořit.

Za málo dní v témž měsíci dostal vévoda Výmarský od krále přidělení, aby občerstvil své vojsko v grafství vaudémontském[96] a v mém markrabství harouelském, které mu bylo dáno v plen; což dal vykonat tak dobře, že tam byla provozována všechna lupičství, ukrutnosti a nelidskosti a mé panství bylo úplně zničeno, vyjma zámek, který nemohlo vzít to vojsko, jež nemělo žádný kanón.

V tu dobu jsem myslel, že ztratím svou neteř abatyši d'Espinal, která dostala purpuru[97]. Zvěděl jsem také, že se můj synovec de Bassompierre odebral od pana vévody lotrinského, s nímž byl velmi zle; a na konci řečeného měsíce května napadly oddíly řečeného vévody Bernarda Výmarského náš zámek v Removille, kam se uchýlilo pět nebo šest set venkovanů všeho věku i pohlaví, a oni jej nakonec ve

[89] Balet *Les Improvistes*.

[90] Louis Barbier, zvaný abbé de la Rivière, který se tehdy domáhal úřadu prvního almužníka Monsieurova, dospěl potom k velkým hodnostem ochranou toho knížete, jehož cenu — podle slov Mademoiselle — znal proto, že ho mnohokrát prodal. Stal se roku 1656 biskupem a vévodou langreským a zemřel 30. ledna 1670 ve věku 76 let.

[91] Vikomt d'Auteuil, snad Charles Combaud, baron d'Auteuil, syn Charlesa Combauda a Marie Pajot, dámy d'Auteuil. — Claude de Bueil, pán de Trescourt, mladší syn Clauda de Bueil, pána de Courcillon, a Kateřiny de Montecler, a bratr hraběnky de Moret, byl prvním komorníkem Monsieurovým. Zemřel roku 1644. — Pierre, markýz d'Espinay a de Boisgueroust, syn Renéa, markýze d'Espinay a de Boisgueroust, a Claude de Roncherolles, jeho druhé ženy.

[92] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[93] Philippe de Cospéan.

[94] Gobelin byl intendantem spravedlnosti a financí pro krále v Lotrinsku.

[95] *Rezal* byla dutá míra užívaná v Lotrinsku.

[96] Grafství vaudémontské bylo sousedem markrabství harouelského: snad bylo markrabství do grafství i pojato; jeho hlavním místem byl po zkáze Vaudémontu, dokonané roku 1639, Vézelise.

[97] *Le pourpre* bylo dobové označení horečnatého onemocnění s vyrážkou (spála nebo skvrnitý tyf). Chantérac je nevysvětluje.

středu 28. května vynutili a zabili muže i staré ženy, které tam byly, mladé odvedli, když je byli znásilnili, a děti spálili se zámkem, když ho byli vyplenili.

Dole, Saverne a vpád kardinála infanta (červen–červenec 1636)

Téhož měsíce se pan princ de Condé, generál královského vojska, vrhl do grafství burgundského a přišel položit obležení před Dole, které nalezl lépe opatřené muži a více v obraně, než si to byl představoval, a mnoho šlechty té země, vrhnuvši se do města, činilo ustavičné výpady na naše, kteří tam každý den dostávali nějakou pohromu; a vévoda Výmarský s panem kardinálem de la Valette se vydali se svými vojsky k německé hranici (která byla zvětšena větší částí toho, jež měl pan hrabě v Champagni), aby učinili nějaký pokrok v Alsasku, což učinili na počátku měsíce června[98], jdouce obléhat Saverne, které se chtělo nejprve vzdát na smluvené podmínky: ale vévoda Výmarský, popuzen hněvem proti tomu, kdo ve městě velel[99] a který byl předtím vydal zámek Landstuhl císařským, je k tomu nechtěl vůbec připustit; čehož neměl nelitovat: neboť obležení, vidouce se bez naděje na milost, hleděli prodat své životy draze a rozličnými výpady nesmírně obtěžovali oddíly řečeného vévody, který byl také dobře zbit v rozličných útocích, které dal na město učinit a na něž je byl napadl bez kanónu: ztratil při tom obležení prst mušketovou ranou; plukovník Hebron[100], chrabrý a udatný vojevůdce, jenž byl jedním z jeho polních maršálů, tam byl zabit a vikomt de Turenne[101] ranou z mušketu poraněn na ruce.

Během tohoto měsíce také pokračovalo obležení Dole pro nás málo šťastně pro časté výpady těch z vnitřku, kteří mezi jinými věcmi učinili v jednom z nich velkou pohromu na pluku pikardském[102]: a Holanďané, kteří byli předešlého měsíce vzali zpět tvrz Schenk[103], vidouce oba krále (podle toho, čeho byli vždy žádali) zabrané do silné války jeden proti druhému, nechali je spolu vyřídit si své rozdíly a vložili své vojsko do posádek na celé léto, což dalo kardinálovi infantovi odvahu obrátit své záměry proti Francii; k tomu cíli, spojiv ke svým silám síly vévody lotrinského, Jana de Werth[104] a knížete Františka, biskupa verdunského[105], vstoupil téhož měsíce s vojskem dvaceti tisíc koní a deseti tisíc mužů pěších do Francie, položil obležení před la Capelle, kterou vzal sedmého dne[106], a přišel se položit táborem u Guise[107].

Král, který bral vody ve Fontainebleau, kde byl zůstával od počátku jara, zvěděv tu zprávu, se vrátil do Paříže v úterý 15. července, jakož učinil i pan kardinál, a téhož dne byla v Louvru rada a nazítří také: potom z ní jeden i druhý odjeli, král do Versailles, a pan kardinál se vrátil do Charonne, poslav mi po cestě požádat o zapůjčení mého domu v Chaillot, aby se tam šel ubytovat po dobu, kdy král půjde přebývat v Madridu[108]. Soudil jsem za vhodné napsat mu list, jak abych mu dal na sebe vzpomenout, tak abych se při přítomných příležitostech nabídl nést svůj život tam, kam by mi jej služba králova chtěla určit[109], a poslal jsem mu jej guvernérem Bastily ve čtvrtek 17., který mu jej dal, jak vycházel

[98] Vojsko přišlo před Saverne 11. června.

[99] Otec Griffet (*Historie Ludvíka XIII.*) nazývá toho guvernéra Jiří Fridrich Mulheim. Ale v kapitulaci Saverne se plukovník de Mulheim tituluje velitelem pro císaře a krále uherského v Dolním Alsasku. Guvernérem měl být spíše Eberhard ze Sickingen, který předešlého roku skutečně vydal Gallasovi zámek Landstuhl (Languestel podle Bassompierrova pravopisu) a tím usnadnil odchod tohoto generála po zrušení obležení Zweibrückenu.

[100] John Hepburn, skotský šlechtic, byl roku 1633 ve své zemi zřídil pluk, který byl vydržován ve službě královně. Ten chrabrý důstojník, známý pod jménem plukovník Hebron, byl v témž roce 1633 učiněn polním maršálem. Byl zabit 8. července.

[101] Henri de la Tour, vikomt de Turenne, druhý syn Henriho de la Tour, vikomta de Turenne a vévody de Bouillon, a Elišky Nasavské, jeho druhé ženy, narozen 11. září 1611, zabit ranou z kanónu 27. července 1675. — Turenne byl poraněn 9. července.

[102] Pluk pikardský odrazil v červnu a červenci několik výpadů; byl nadto zapleten do dvou dosti horkých střetnutí 14. června a 5. července.

[103] Holanďané vzali tvrz Schenk zpět ke konci měsíce dubna.

[104] Jan de Werth, slavný partyzán, narozen v Brabantu roku 1594, zemřel na svých pozemcích v Čechách 6. září 1652.

[105] František Lotrinský, druhý syn Henriho Lotrinského-Mercœura, hraběte de Chaligny, a Claude de Mouy, nevysvěcený biskup verdunský od roku 1623 do roku 1661.

[106] Obležení bylo před la Capelle položeno 2. července; místo se vzdalo 9.

[107] Guise, středisko kantonu v okrese Vervins, departement Aisne.

[108] Na zámku Madrid u Boulogneského lesíka.

[109] Viz Dodatek, Nevydané dopisy, II.

z Charonne, aby přijel do Paříže držet na křtitelnici Mademoiselle, jedinou dceru Monsieurovu, jejíž kmotrou byla královna, která ji nazvala Anna Marie[110], a byla pokřtěna v královnině pokoji v Louvru; potom se vrátil do Charonne.

Nebylo tehdy bez práce: neboť bylo ve Francii dvacet tisíc koní nepřátel, kteří, vzavše la Capelle s deseti tisíci muži pěšími, kteří se k nim byli připojili, se rozdělili, totiž těžká jízda šla k Guise s pěchotou, vévoda Karel a kníže František táhli k Vitry, a Jan de Werth tloukl krajinu v Pikardii, Île-de-France a Champagni. Činili zdání, že obléhají Guise; ale našli šest až sedm tisíc mužů, které tam byli vhodili, složených ze šestnácti kompanií gardy, z pluku champagneského, z pluku Saint-Lucova a z pluků de Vervins[111] a Langeronova[112], kteří na ně učinili silný výpad, když se k němu chtěli přiblížit, takže na tom netrvali. Kardinál infant přijel obědvat do la Capelle v pondělí 25.[113] téhož měsíce a držel tam vojenskou radu; a pan hrabě de Soissons v témž čase, sesbírav všechny oddíly, které mohl mít z Champagne a z Pikardie, se přišel položit táborem před la Fère se třemi tisíci koní a deseti tisíci muži pěšími, k němuž každý den přicházely nové oddíly, aby čelily Španělům.

Na druhé straně šlo obležení Dole zdlouhavě: obležení Saverne pokračovalo ještě, byť to nebylo než chatrné hnízdo[114], kde bylo ztraceno více než dvanáct set mužů a víc poraněných; a mezi jinými vévoda Výmarský tam ztratil prst mušketovou ranou a potom měl jinou ránu na stehně[115]: plukovník Hebron tam byl zabit mušketovou ranou do hrdla, což byla velká ztráta, neboť byl chrabrý muž; mladý hrabě z Hanau[116] také a několik lidí vznešených: a na moři rozehnaly protivné větry naše lodní vojsko a odchýlily jeho cestu.

V Itálii byl pan maršál de Créquy napaden na břehu Ticina, kde činil divy, aby se dobře obhájil, a byl dobře podpořen panem savojským, a vhod, neboť byl tísněn. Konečně měli nad Španěly výhodu; ale nebylo to bez ztráty našich[117].

Konečně plukovník de Mercy[118], guvernér Longwy[119], vida, že pan hrabě opustil svou správu, aby šel do Pikardie postavit se Španělům, vytáhl do pole se dvěma pluky nepřátelské jízdy připojenými ke svému a přišel se vrhnout do Barrois, které nalezl neopatřené.

Croquanti[120] a vzbouření venkované ze Saintonge, Angoumois, Limousinu a Poitou postoupili až k le Blanc v Berry[121].

---

[110] Křest vykonal Dominique Séguier, biskup auxerreský, kancléřův bratr.

[111] Claude-Roger de Cominges, markýz de Vervins, syn Rogera de Cominges, pána de Saubole, a Isabely de Coucy, dámy de Vervins, byl polním mistrem pěšího pluku.

[112] Plukovníkem toho pluku byl bezpochyby Hector de Langeron, markýz de Maulevrier, který se oženil s dcerou barona du Bourg-l'Espinasse.

[113] Dne 25. července byl pátek.

[114] *Pouillier* (od *pou*, veš) je dobové označení pro špinavé, bídné místo; v autorově větě znamená, že Saverne nestálo za takové ztráty. — **Chantéracova poznámka k tomuto slovu se v podkladu nedochovala**: na jejím místě stojí podruhé text poznámky následující. K doplnění z originálu.

[115] Autor tu zapisuje podruhé totéž, co byl zapsal o obležení Saverne v odstavci výše — ztrátu prstu i smrt plukovníka Hebrona. Aparát k tomu mlčí. Shoduje se to s pozorováním v poznámce o přítomném čase výše: autor psal tuto část pamětí průběžně, jak zprávy přicházely.

[116] Jacob-Jean z Hanau, čtvrtý syn Filipa Ludvíka, hraběte z Hanau, a Kateřiny Belgické, dcery princa Oranžského.

[117] U Buffalory na Ticinu podpořil 22. června vévoda savojský užitečně maršála de Créquy, zapleteného do boje se Španěly; ale jeho zlá vůle potom zabránila oběma vojskům užít své výhody k spojení s vévodou de Rohan v Milánsku.

[118] Pierre-Ernest de Mercy, jeden z velkých vojevůdců třicetileté války, smrtelně poraněný 3. srpna 1645 v bitvě u Nördlingen, kterou proti princi de Condé prohrál, slouživší tehdy jako plukovník pod vévodou lotrinským.

[119] Longwy, místo zaklíněné do nepohyblivého Barrois, na lucemburské hranici.

[120] *Croquants* bylo jméno vzbouřených venkovanů v jihozápadní Francii; vzpoura roku 1636 byla odpovědí na válečné daně a na vymáhání kontribucí. Chantérac jméno nevysvětluje.

[121] Le Blanc, středisko okresu v departementu Indre.

Španělé na Sommě: Corbie a strach Paříže (srpen 1636)

Srpen. – Přišel měsíc srpen, v němž Španělé oblehli a ve dvou dnech vzali le Catelet[122] a přišli na břeh řeky Sommy, aby ji přešli. Pan hrabě přišel na druhý břeh, aby se tomu postavil, ale nadarmo, neboť …..[123] nepřátelé přešli, rozsekavše pluk piemontský[124], což dalo panu hraběti rychle se stáhnout do Noyonu.

Tyto zprávy daly hned přijet do Paříže králi a panu kardinálovi, kteří dali svolat všechny stavy a řády a žádat je o pomoc při té nové nehodě. Každý se snažil šlechetně přispět, čím mohl, a nikdo neodmítl podle své možnosti opatřit muže, koně, zbraně a peníze.

V neděli 10. šla má neteř de Beuvron vyhledat pana kardinála, aby s ním promluvila o mé svobodě, a promluvila s ním, když vycházel ze svého pokoje: ale on jí posměšně odpověděl, že jsem byl v Bastile ještě jen tři roky[125] a že pan d'Angoulême tam byl čtrnáct let; že přijel vhod, aby mu mohl dát dobrou radu o předmětu mé svobody a že se s ním o tom poradí. Zapomněl jsem říci, že při poplachu z přechodu Sommy byli pan d'Angoulême, pan de la Rochefoucauld, pan de Valençay a jiní vyhnanci zpět povoláni[126]: ale hněv a nenávist proti mně pokračovaly tak, že nejen nebylo ohledu ani soucitu k mým dlouhým strastem, nýbrž naopak je chtěli tímto posměchem a výsměchem rozmnožit. Nebylo to proto, že by lid a všechny řády Paříže nemluvily hlasitě o mé svobodě a nežádaly ji naléhavě.

Téhož dne 10. šel pan kardinál vidět u Saint-Denis oddíly, které Pařížané ve spěchu zřídili, aby se postavily nepřátelům. Toho dne se král cítil trochu nedobře, což mu zabránilo jít ty oddíly vidět.

V pondělí 11. se parlament, který byl předešlého dne králi slíbil vydržovat na své výlohy po dva měsíce dva tisíce šest set mužů pěších, sešel, aby uvážil, odkud na to peníze vezme a v jaké formě; a bylo navrženo poslat dvanáct radů řečeného parlamentu do městského domu, jak aby dali nutný rozkaz ke stráži Paříže, tak aby měli oko na to, aby peníze, které tehdy každý dával králi na zřízení a vydržování velkých sil, byly dobře vynaloženy: čemuž se první president postavil na odpor, řka, že se nesešli pro tu věc: ale president de Mesmes[127] dal dlouhou řečí rozhodnout, že se o tom bude mluvit. Tehdy první president vyšel, a pan president de Bellièvre[128], který ho chtěl následovat, byl zadržen, aby držel parlament jako druhý president; a toho nakonec, když byl slíbil přivést prvního presidenta zpět, jak učinil, pustili vyjít; a když se vrátili, a hodina k rozchodu krátce potom odbila, odložili porady na nazítří. Ale hned po obědě dal král povolat velké presidenty a první presidenty a děkany každé komory a učinil jim tvrdou domluvu a zapověděl jim do budoucna mluvit a míchat se do jiné věci než do procesů.

V úterý 12. bylo po Paříži přikázáno strhnout přístřešky krámů a zacpat všechna sklepní okénka; ale to nařízení bylo hned odvoláno.

Ve středu 13. byl výnos rady, aby byly zastaveny dílny a odstraněni všichni služebníci a učedníci, vyjma jednoho v každém krámě; a v sobotu 16. odjel král do Senlis, kde bylo shromaždiště vojska.

---

[122] Le Catelet, malé místo, dnes středisko kantonu v okrese Saint-Quentin, departement Aisne, kapitulovalo 25. července.

[123] Dne 4. srpna.

[124] U Cerisy, mezi Corbie a Bray.

[125] Maršál byl v Bastile od 25. února 1631, tedy v srpnu 1636 už pět a půl roku — a sám o několik odstavců výše píše „po šest let". Kardinálovy „tři roky" jsou tedy buď úmyslné zlehčení, anebo omyl. Chantérac místo nekomentuje.

[126] Vévoda d'Angoulême byl předešlého roku zbaven svého velení; pan de la Rochefoucauld se byl uchýlil do své správy v Poitou; pan de Valençay byl roku 1632 zbaven správy Calais a poslán do svého domu jako podezřelý z přízně ke straně Monsieurově.

[127] Henri de Mesmes, pán de Roissy, nejstarší syn Jeana-Jacqua de Mesmes, pána de Roissy, státního rady, a Antoinetty Grossaineové.

[128] Nicolas de Bellièvre, pán de Grignon, syn Pomponna de Bellièvre, kancléře Francie, a Marie Prunierové, byl presidentem pařížského parlamentu od roku 1614. Narozen 21. srpna 1583, zemřel 8. července 1650.

V neděli 17. byla obecná zvěst o dobytí Corbie[129], kde velel pan de Saucour[130], a v témž čase se zvědělo o zrušení obležení Dole[131].

V úterý 19. přijel Monsieur poštou, a byv navštívit pana kardinála, odjel za králem do Senlis.

V pondělí prvního dne září odjeli král a pan kardinál k vojsku: a v témž čase byl okraden nanceyský dostavník, který mi vezl několik svrchků, jež jsem si dával přivézt, a peníze na mou výživu; a když jsem ještě naléhal na zaplacení svého odvezeného obilí, dali mi říci, že z toho nemohu nic doufat ani čekat; také jsem na to už nemyslel a vykonal jsem své jubileum v neděli 21. téhož měsíce, abych se vložil do rukou Božích, když jsem od lidí nemohl nic doufat.

Zvěděl jsem téměř v týž čas, že král dal srovnat se zemí a potom spálit zámek Dommartin[132], náležející mému synovci de Bassompierre, o němž mi také vzkázali, že je vodnatelný v plné podobě a ve velkém nebezpečí ve Vesoulu[133].

V tomto měsíci dal král své generální místodržitelství Monsieurovi, svému bratru, který je přijel přijmout, a vojsko přešlo řeku Sommu, když bylo bez mála rozbilo zadní stráž vojska nepřátel, kteří ji v témž čase přešli zpět a stáhli se do Flander, když byli opatřili tři místa, která byli vzali, nakolik jim to málo času, který jim k tomu dali, mohlo dovolit, a když byli odvedli a rozbili plukovníka Eichfelda s jeho ležením[134].

V tu dobu přicházely ze všech stran oddíly a šlechta, takže královo vojsko bylo z více než padesáti tisíc mužů, kteří se zaměstnali konáním obkroužení Corbie, opatřeného několika velkými tvrzemi, schopnými udržet osm nebo deset tisíc mužů v chatrčích jen na straně za Sommou, aby je příští zimu vyhladověli, ježto se jim nedostávalo mlýnů k mletí obilí, jehož měli hojnost.

Dobytí Corbie zpět a konec roku 1636

Tak prošel měsíc září, a k počátku října, když vévoda Karel Lotrinský byl postavil své oddíly znovu na nohy a hrabě Gallas se k němu připojil, vstoupili do vévodství burgundského. Přešed Saônu, vzal Gallas Mirebeau a vyplenil Cîteaux[135]. Vévoda lotrinský oblehl Saint-Jean-de-Losne, které se tak dobře hájilo, že vévoda Výmarský, který byl nakonec vzal Saverne, a kardinál de la Valette měli pokdy přijít mu na pomoc[136].

Konali zatím komisaři proces s panem de Saucour, který byl odsouzen být roztržen čtyřmi koňmi, a jeho rozsudek byl vykonán na podobizně v Amiens.

Kardinálové savojský a Aldobrandini[137] opustili v témž čase v Římě francouzskou stranu, a ten první, odloživ ochranu Francie, kterou měl, přijal ochranu Německa.

---

[129] Corbie, na pravém břehu Sommy, dnes středisko kantonu v okrese Amiens, kapitulovalo 15. srpna.

[130] Maximilien de Belleforière, pán de Soyecourt a de Tilloloy, syn Ponthusa, pána de Belleforière, a Françoisy, dámy de Soyecourt a de Tilloloy, podepsal kapitulaci Corbie nikoli jako guvernér toho místa, nýbrž jako generální místodržitel ve správě pikardské. Guvernérem Corbie byl markýz de Mailly.

[131] Obležení Dole bylo zrušeno 15. srpna na rozkaz krále. — Dřívější vydání měla: *l'événement du siége de Dôle*, průběh obležení Dole.

[132] Dommartin-sur-Vraine, dnes městečko kantonu Chatenoy, okres Neufchâteau, departement Vosges, bylo tehdy sídlem baronie, kterou Markéta z Dommartinu, maršálova babička, zčásti přinesla do rodu Bassompierrů.

[133] Vesoul ve Franche-Comté.

[134] Ležení německého plukovníka Eggenfelda, který přicházel připojit se k francouzskému vojsku, bylo odvedeno v Montigny mezi Corbie a Doullens oddílem, jemuž velel Jan de Werth. Mezi zajatci byl mladý Roderich Württemberský, syn Julia Fridricha Württemberského a Anny Sabiny Holštýnské.

[135] Mirebeau, středisko kantonu v okrese Dijon, bylo vzato 23. října. — Abatství Cîteaux v kantonu Nuits, okres Beaune.

[136] Saint-Jean-de-Losne, na levém břehu Saôny, středisko kantonu v okrese Beaune. To malé město, téměř bez posádky, vydrželo útok nepřítele hrdinně a zasloužilo si přezdívku *Belle-Défense*, Krásná obrana, která mu byla dána. Obležení trvalo od 25. října do 3. listopadu.

[137] Ippolito Aldobrandini, kardinál z povýšení roku 1621, zemřel roku 1638.

Lodní vojsko krále, přešedši šťastně průliv, odešlo k provensálským břehům se záměrem vzít nepřátelům zpět ostrovy Saint-Honorat de Lérins a Sainte-Marguerite[138]: ale zlý rozkaz, který dal biskup nanteský (dříve nazývaný abbé de Beauvau), aby byly hotovy všechny věci nutné k tomu přechodu, zabránil tehdy jeho vykonání, za což padl v nemilost, jakož padli i Saint-Simonové[139], a ten mladý, který byl strašidlem favorita, byl rozkázán odebrat se do Blaye[140].

Pan de la Valette dostal také rozkaz jít vyhledat pana d'Épernon v Guyenne.

Král se vrátil ke konci měsíce[141] do Chantilly, zanechav vojsko zaměstnané stavbou a chatrčemi tvrzí obkroužení Corbie.

Španělé zatím vstoupili do Francie ze strany Fontarabie[142], vzali a vyplenili městečka Saint-Jean-de-Luz a Ciboure a zmocnili se Socoa[143], které opevnili: a učinivše v témž čase vylodění po moři na bretaňském břehu, zbaveném lodí odjezdem královy flotily, přišli napadnout abatství la Prière u Vannes[144], odkud byli odraženi, což je dalo znovu nalodit.

Markýz de Sourdis byl v tu dobu odvolán z Lotrinska, kam ho byli poslali, aby tam velel, a velký probošt d'Hocquincourt[145] poslán na jeho místo.

Mé švagrové, jejímu otci, matce a dětem bylo přikázáno vyjít z Nancy[146], a všichni se přišli uchýlit do mého domu v Harouel.

Vignoles zemřel v Péronne[147], a vytáhli odtud na odměnu pana de Blérancourt, který tam byl guvernérem[148], aby tam vložili mladého d'Hocquincourt[149].

Pan kardinál byl v Abbeville[150] a přivedl obyvatele k tomu, aby dali dvacet pět tisíc écu na práci na svém opevnění, kterýchžto bylo potom obráceno na stavbu citadely.

Vytáhli také Comenyho z Corbie a vložili na jeho místo rytíře de Comières[151], a Montcavrel[152] vrátil Ardres králi za odměnu, který dal jeho správu Saint-Preuilovi[153].

---

[138]Tyto dva ostrovy, hlavní ze skupiny ostrovů lerinských proti provensálskému břehu, byly předešlého roku obsazeny Španěly.

[139]Toto označení zahrnuje vévodu de Saint-Simon a jeho příbuzné, mezi jinými Charlesa, zvaného markýz de Saint-Simon, jeho starší bratr. Vévoda padl v nemilost zdánlivě proto, že se ujal obrany svého strýce Étienna de Saint-Simon, pána de Saint-Léger, guvernéra le Catelet, stíhaného a odsouzeného pro vydání toho místa: ve skutečnosti lze věřit, že začínal být kardinálovi de Richelieu na obtíž.

[140]Vévoda de Saint-Simon byl guvernérem Blaye.

[141]Dne 28. října.

[142]K počátku listopadu.

[143]Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek II, s. 233, pozn. 5 a 3).

[144]Abatství Prières (*B. Maria de Precibus*), v místě zvaném Belliers, nedaleko ústí Vilaine, mezi Vannes a la Roche-Bernard, bylo hájeno nejmladšími z řeholníků.

[145]Georges de Monchy, pán d'Hocquincourt, druhý syn Antoina de Monchy, pána de Montcavrel, a Anny de Balsac, byl proboštem dvora a velkým proboštem Francie od 25. února 1630.

[146]Kardinálovi de Richelieu velmi záleželo na vykonání toho rozkazu, a zdlouhavost, s jakou se mu pan de Sourdis podroboval, byla snad jednou z příčin jeho nemilosti. Dne 10. října mu kardinál psal: „Ztrácíte se tím, že zdržujete paní de Bassompierre v Nancy, psal jsem vám to už několikrát; je to příliš mnoho hluchého ucha a brát si prázdné a lehkovážné výmluvy o vymyšlených nemocech, které nemají jejímu vzdálení nijak zabránit, ježto o něm máte naprostý příkaz." (*Dopisy a státní papíry*, sv. V, s. 624.)

[147]Dne 5. října. — Vykonával v Péronne autoritu vyšší, než byla autorita guvernérova.

[148]Bernard Potier, pán de Blérancourt, druhý syn Louise Potiera, barona de Gesvres, potom hraběte de Tresmes, státního tajemníka, a Charlotty Bailletové, zemřel roku 1662.

[149]Charles de Monchy, markýz d'Hocquincourt, maršál Francie roku 1651, syn Georgesa de Monchy, pána d'Hocquincourt, a Claude de Monchy, dámy d'Aussennes a d'Inquessen, jeho první ženy, byl zabit v řadách španělského vojska 13. června 1658.

[150]Od 29. října do 4. listopadu.

[151]Z dopisů kardinála de Richelieu se zdá, že správa Corbie byla dána baronu de Nanteuil, ale teprve po vydání toho místa.

[152]Jean de Monchy, pán de Montcavrel, nejstarší syn Antoina de Monchy, pána de Montcavrel, a Anny de Balsac, zemřel v říjnu 1638 ve věku 62 let.

[153]Viz Díl II, kapitolu VII. (Chantéracova edice, svazek III, s. 361, pozn. 1).

V témž čase přivedl pan de Longueville králi velké oddíly, kterémužto přikázal vést je do Burgundska, aby s těmi, které tam už byly, učinil silné vojsko a vyhnal odtud Gallase.

Listopad. – V měsíci listopadu bylo u Corbie uzavřeno nějaké vyjednávání, aby byla vložena do rukou krále[154], což způsobilo, že se na počátku měsíce začalo útočit na ni silou. Kapitulovali 8.[155] a královy oddíly tam vstoupily 14., o čemž se 17. v Paříži zpíval Te Deum, kam Monsieur, králův bratr, [byl projel několik dní předtím, aby se vrátil do Blois[156]; a když král přijel 18. do Versailles, přijel pan hrabě, který byl cestou viděl Jeho Veličenstvo v Écouen, téhož dne do Paříže, a Monsieur, králův bratr][157], když tam byl přijel poštou v noci z 19. na 20., on, pan hrabě a pan de Retz[158] z ní odjeli téhož dne v jedenáct hodin v noci, Monsieur, aby se odebral do Blois, pan hrabě do Sedanu a vévoda de Retz do Machecoulu.

Dne 21. dali Monsieurovy služebníky, už dříve zajaté, zavřít do Bastily.

Král se vrátil do Paříže 22. a pan kardinál, který byl zůstal v Pikardii, byl 24. zpět v Rueil.

Dne 28. bylo odvolání služného parlamentu; ale protože se to dělo v nepříhodnou dobu, bylo to odvolání za málo dní zrušeno: a v témž čase přišla zpráva o výstřelku, jejž pan maršál de Vitry učinil na osobě pana bordeauxského v Cannes v Provenci[159].

Prosinec. – Přišel měsíc prosinec, a 4. jeho dne byl jistý šarlatán, který říkal, že nalezl kámen filosofský, a od něhož si slibovali mnoho milionů zlata, odkryt jako podvodník a odveden jako zajatec do vincenneského lesa, kde ti, kdo ho navrhli, dávají ještě doufat, že jej k úspěchu přivede. Ten podvodník se jmenoval Du Bois, byl z Coulommiers v Brie, kde byl kapucínem, a potom, učiniv se odpadlíkem, se oženil[160].

Přikázali také oběma bratřím de Baradat vyjít z království do šesti dnů: a pan de Chavigny odjel 6., aby šel jménem krále vyhledat Monsieura v Blois, kam už byl poslán Bautru starší[161], jenž tam byl velmi zle přijat: poslali také pana de Liancourt k panu hraběti do Sedanu. Pan de Chavigny se z Blois vrátil 16.[162] a byl tam poslán znovu hned potom: a kardinál de la Valette, přišed dát své vojsko přezimovat v Lotrinsku, oblehl dva zámky náležející mému synovci, které byly předtím zbořeny a kam se byli vrátili uhnízdit lupiči, a po několika salvách z kanónu je vzal zpět a spálil; jmenují se le Châtelet a Dommartin.

Přišly také zprávy, že král uherský byl 22. tohoto měsíce zvolen králem římským a že nebylo lze nic podniknout na ostrovech Saint-Honorat de Lérins a Sainte-Marguerite, jak k tomu naše lodní vojsko mělo rozkaz od dvora.

[154] Podle kardinála de Richelieu (*Dopisy a státní papíry*, sv. V, s. 678) rozšířil hrabě de Soissons, „velmi divný člověk“, mající často „podivné představy“, falešně zvěst, že nepřátelskému veliteli v Corbie byla dána silná suma, aby ho pohnula ke vzdání: kardinál tu zvěst rázně popírá a má ji za pohanu zbraní královských.

[155] Nepřátelé žádali o kapitulaci 9.; kapitulace byla podepsána 11.

[156] Monsieur byl opustil vojsko hned 20. října, když byl s hrabětem de Soissons učinil několik spiknutí proti kardinálovi de Richelieu, jež jeho nerozhodnost dala ztroskotat.

[157] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[158] Pierre de Gondi, nejstarší syn Philippa-Emmanuela de Gondi, hraběte de Joigny, a Françoisy-Marguerity de Silly, dámy de Commercy, stav se vévodou de Retz odstoupením Henriho de Gondi, vévody de Retz, jehož dceru si vzal, a novými listinami z února 1634, byl generálem francouzských galér. Narozen 1602, zemřel 29. dubna 1676.

[159] Arcibiskup bordeauxský, představený rad lodního vojska, vinil maršála de Vitry, guvernéra Provence, že dal ztroskotat podniku na lerinské ostrovy: maršál mu odpověděl ranami holí.

[160] Ten podvodník, jehož pravé jméno bylo Girard, se dával nazývat Du Bois Maillé nebo Mailly. Zaplatil draze za zklamání kardinála de Richelieu, který se zdá, že jeho slibům na okamžik uvěřil.

[161] Dne 26. listopadu.

[162] Chavigny se vrátil 12. a odjel znovu 16.

Dne 19. prosince zemřela velkovévodkyně Kristina[163] ve věku 74 let: byla vnučkou královny Kateřiny Medicejské, dcerou vévody Karla Lotrinského: a 22. téhož měsíce byl Ferdinand III., král uherský a český, jmenován králem římským na řezenském sněmu[164].

Rok 1637: ztráty v rodině a smrt Ferdinanda II.

Leden. – Na počátku roku 1637 mi vzdálení Monsieura a pana hraběte a nehody, jichž se bylo třeba bát, že z toho mohou nastat, nedovolily ani pomyslet na to, abych dal o své svobodě mluvit, dobře věda, že mé námahy a péče v tom domáhání by byly neúčinné: k čemuž jsem také nebyl téměř nakloněn, byť mí přátelé na mne naléhali, abych dal ve věci pokračovat; neboť zlá a nedůstojná odpověď, kterou pan kardinál dal mé neteři de Beuvron poté, co jsem mu byl napsal tak ponížený a podrobený list a poslal ji učinit pokus, když nepřátelé předešlého roku přešli Sommu, mě přivedla k rozhodnutí neobtěžovat ho po celý svůj život a zemřít raději ve svém zajetí, než se ještě dávat do stavu snášet nové pohany, klada svou jedinou naději v Boha a v nehody, které by mi mohly způsobit mé rozšíření. Pan princ nicméně (který mi za mého vězení učinil mnoho milostí svědectvími své dobré vůle a nelibosti, kterou měl z mých dlouhých útrap, s ujištěními, která mi čas od času dával, že kdyby viděl místo pomoci mé svobodě svými radami a naléháním, že by to učinil s péčí a vroucností) mi dal říci, že vidí k mé svobodě světlo, a že kdyby se Monsieurovy věci urovnaly a byly následovány obecným klidem zbraní, jak se o něj jednalo s nadějí, že by mohl uspět, že má svoboda je v tom případě zajištěna a že mi za ni může ručit. Ale protože jsem si nikdy nepředstavoval, že by Španělé přijali dlouhý klid zbraní, ani že by král povolil krátký, hledě na jejich rozdílné zájmy, neuvěřil jsem své svobodě tím prostředkem, jehož příčiny jsem viděl tak vzdálené.

Z Lotrinska mi vzkázali o pokračování zkázy mého majetku; o úkrytu téměř všech obyvatel panství harouelského v městečku a v domě, kteří je plnili nemocemi a nákazami; a o úbytku zdraví a života mé švagrové, patrném na oko, s níž jsem nebyl ve velmi dobré shodě, protože nechtěla, aby se má neteř d'Espinal vdávala podle mého záměru, a aby mi v tom zabránila, když jsem jí byl nalezl vhodnou partii, nikdy mi nechtěla říci ani prohlásit, co by jí mohla dát, čímž jsem byl velmi zarmoucen.

Únor. – Měsíc únor mi byl nesmírně nešťastný, nejen pokračováním mého zajetí, ale ještě ztrátou, kterou jsem učinil na své švagrové, která měla zvláštní péči o své děti a o zachování domu mého zemřelého bratra v přítomných neštěstích, nakolik mohla. Zesnula v Harouel …. dne běžícího měsíce, zůstavivši své dva poslední syny nezletilé[165] pod opatrovnictvím pana hraběte de Tornielle, svého otce, jejž učinila také vykonavatelem svého testamentu. Její smrt mě od té doby zůstavila v ustavičném nepokoji o tu bídnou rodinu, jediný zbytek našeho domu.

Ztratil jsem také 22. téhož měsíce, v masopustní neděli, pana d'Alméras, dříve generála pošt a tehdy prostého kněze, ale velmi velkého muže dobrého, tak k Bohu jako k lidem, jehož budu litovat, dokud budu žít, pro dokonalé přátelství, které jsem k němu nesl po bezmála čtyřicet let bez přerušení, a který mě vždy draze miloval: Bůh dej jeho duši do svého raje.

Císař Ferdinand II. zemřel také tohoto téhož měsíce, 15., kteréžto byl velmi dobré kníže; byl jsem ho poznal v Ingolstadtu, když tam studoval, a já také. Činil mi tu čest, že mi chtěl dobře, a z ohledu na mne ji činil i mému synovci de Bassompierre, jejž byl uctil úřadem generálního seržanta bitvy svých vojsk a potom úřadem místodržitele polního maršála[166], což je v Německu velký úřad.

[163] Kristina Lotrinská, dcera Karla III., vévody lotrinského, a Claude Francouzské, provdaná 30. dubna 1589 za Ferdinanda I., velkovévodu toskánského.

[164] To je, co bylo už řečeno výše. — Autor tedy zapisuje tutéž zprávu v dvou po sobě jdoucích odstavcích; srov. poznámku o jeho průběžném zapisování výše.

[165] Charles de Bassompierre, baron de Dommartin, druhý syn Georgesa-Africaina de Bassompierre, markýze de Removille, a Henrietty de Tornielle; Gaston-Jean-Baptiste, potom markýz de Bassompierre, jejich třetí syn, zakladatel větve, která přetrvala až do našich dnů.

[166] Autor užívá pro synovcovy císařské hodnosti tři různé francouzské tvary — výše „generální sergent major", zde „generální seržant bitvy" a „místodržitel polního maršála" —, patrně jak po sobě postupoval. Chantérac je nevysvětluje a jejich přesné německé protějšky z textu určit nelze.

Od nenadálého odjezdu Monsieura, králova bratra, a pana hraběte se ustavičně pracovalo na tom, aby je[167] přivedli zpět ke dvoru, tu vysláním otce Gondrana, jeho zpovědníka, k němu[168], potom vysláním hrabat de Guiche[169] a de Chavigny: a potom dali abbého de la Rivière (zajatce odedávna v Bastile) na svobodu na ujištění, které dal, že tam bude králi u Monsieura slouhou podle záměrů Jeho Veličenstvu. Konečně se král (který se už byl vydal do Fontainebleau) odebral do Orléansu[170] v záměru dorážet na Monsieura, až by ho přivedl zpět k jeho povinnosti; k čemuž se Monsieur uchystal: a uzavřev s výše řečenými a s panem de Léon (který tam byl také poslán)[171] body své dohody, přijel vyhledat Jeho Veličenstvo 8. tohoto měsíce února do Orléansu, kde byl velmi dobře králem přijat, a ten, vrátiv se hned do Paříže, byl za málo dní Monsieurem následován.

Tohoto téhož měsíce hrabě d'Harcourt[172], generál královy flotily v levantských mořích, nemoha vykonat záměr, který mu král byl rozkázal, totiž znovu dobýt Španělům ostrovy Saint-Honorat a Sainte--Marguerite, se dal znovu na moře a přišel s řečenou flotilou učinit vylodění na ostrově Sardinii; ale byv živě odražen těmi z ostrova, byl přinucen se znovu nalodit, aniž tam co učinil[173].

Konečně vévoda parmský, který se od roku 1635 byl dal do války proti králi španělskému, aby si zachoval pevnost Sabbionettu[174], o níž tvrdil, že mu náleží, vida po tom, co byla zničena celá jeho rovinatá země a vzata všechna jeho místa (vyjma Piacenzy a Parmy), že je bez naděje na pomoc ze strany Francie, protože nebylo žádného způsobu, jak se k němu dostat, byl přinucen přijmout podmínky, které mu velkovévoda, jeho švagr[175], mohl zprostředkovat, aby se s řečeným králem španělským urovnal, a přijmout na nějaký čas vojenské lidi řečeného velkovévody do citadel těch dvou měst, které mu byly vévodou parmským složeny do úschovy na dobu, jež byla jeho smlouvou dohodnuta.

Březen. – Král se na počátku měsíce března vydal k Rouenu s nějakými silami pěšími i jezdeckými, pro nelibost, kterou měl z parlamentu a z města — že první naprosto odmítl schválení všech ediktů, které mu byly předloženy, aby se nabyly peníze na vydržování velkých válek, do nichž byl král zabrán, a město odmítlo zaplatit výpůjčku, o kterou je král požádal jako všechna ostatní města svého království. Ale protože byly rozdílné strany tak ve městě, jako v parlamentu, a mnozí nebyli mínění těch rozličných odmítnutí, byli ti, kdo byli ještě v dobré milosti králově, prostředníky, jak aby krále upokojili, tak aby přivedli ostatní k tomu, aby snížili svůj vzdor a poslechli jeho příkazů, takže král nepřešel Dangu[176]: ale poslal pana kancléře do Rouenu, aby dal ty edikty projít a dal městu zaplatit řečenou kontribuci; kterémužto kancléři předcházela garda francouzská a švýcarská a nějaké jiné pluky, které daly vstoupit do města a ubytovat se v něm po celý čas, co tam řečený kancléř byl; a také tam dali ubytovat dvanáct nebo patnáct kompanií jízdy, po čemž se král vrátil do Paříže.

Duben. – Měsíc duben mi byl dosti nešťastný, nad mé obvyklé nehody; neboť jsem měl zprávy, že můj synovec de Bassompierre (který, nad přirozenou lásku, kterou mu musím nést, byv mi tím, čím mi je, a nad zvláštní něžnost a lásku, kterou k němu mám, zdá se být nyní jedinou nadějí našeho domu a tím, kdo ji, bude-li žít a pokračovat, jak dobře začal, podle všeho má vrátit v její starou nádheru) upadl zpět do první nemoci, kterou byl měl, která mu hrozila vodnatelností; z čehož jsem pocítil prudkou nelibost. A nad to jsem téhož měsíce začal jednu záležitost[177], z níž jsem potom měl tisíc příčin kát se, a dej Bůh, abych jich v budoucnu neměl větších.

---

[167] Snad by se mělo číst *le*, jednotně; v dalším vyprávění mluví autor jen o Monsieurovi. Jednání se však vedla i s hrabětem de Soissons a vévoda orleánský smlouval i za něho.

[168] Otec de Gondran byl do Blois poslán 24. prosince 1636 a potom ještě v lednu 1637.

[169] Vyslání hraběte de Guiche předcházelo první Chavignyho cestu a následovalo po cestě Bautruově. Chavigny dostal později nová poslání k Monsieurovi.

[170] Král psal svému bratru 25. ledna z Fontainebleau a 30. ledna z Orléansu.

[171] Pan de Léon dostal své pokyny 17. ledna.

[172] Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek II, s. 166, pozn. 2).

[173] Hrabě d'Harcourt učinil své vylodění 22. února; znovu se nalodil 23.

[174] Sabbionetta, město ležící sedm leuv jihozápadně od Mantovy, bylo hlavním místem knížectví.

[175] Už bylo vidět, že vévoda parmský se oženil s Markétou Medicejskou, sestrou Ferdinanda II., velkovévody toskánského.

[176] Dangu, vesnice kantonu Gisors, okres Andelys, departement Eure.

[177] Nevím, jaká je to záležitost.

Graubünden a lerinské ostrovy (květen 1637)

Květen. – V měsíci květnu nastaly dvě důležité věci, jedna velmi škodlivá Francii, a druhá k její ustavičné slávě a povědomí.

První byl odchod našich oddílů z Graubündenu (abych neřekl, že z něho byly vyhnány), jehož počátky přišly z toho, že král, poslav už roku 1632 pana de Rohan s malým vojskem na pomoc Graubündenským (jimž Španělé rušili svrchovanost nad Valtelinou), kde se mu to tak šťastně podařilo, že je z ní nejprve vyhnal a potom ji proti nim hájil, když učinili záměr přijít ji znovu dobýt, a potom pomyslel na to, aby se v ní ustavil tvrzemi, které tam dal vystavět, a potom i v přístupech do Graubündenu, u Steigu a u rýnského mostu, které dal hlídat oddíly, jež byl přivedl, a Zuryšany[178], jež pro krále naverboval, ujišťuje nicméně Graubündenské, že to, co z toho činí, je k tomu, aby jim Valtelinu zajistil, a že co se těch dvou tvrzí u Steigu a u Rýna týče, není to s jiným záměrem než zabránit nepřátelům vstoupit do jejich zemí, na nichž král, jeho pán, nenárokuje nic jiného než slávu, že je zachoval proti těm, kdo je chtěli zabrat; čemuž Graubündenští uvěřili, nebo se na nějaký čas tvářili, že věří: ale vidouce, že se tam pan de Rohan ustavuje a že vůbec nedbá o to, aby odtud vyšel, začali šeptat, říkajíce, že už není čeho se bát a že kdyby je král chtěl vrátit do Valteliny, složiv jim tvrze, které tam má, že by si je dovedli dobře hlídat sami, jakož i zabránit, aby jejich nepřátelé vstoupili po Rýně nebo u Steigu, aniž by tam francouzské oddíly zůstávaly navěky; a že žádají, aby jim král, vrátiv jim podle svého slibu jejich zemi, nechal její svobodné a úplné užívání. Pan de Rohan dobře soudil, že mají pravdu; ale nemaje tehdy rozkaz, aby jim ji vrátil, přišel na lest, která nicméně byla potom příčinou jeho zkázy: odpověděl jim tedy, že král, který nemá žádného záměru ani úmyslu přivlastnit si kterékoli z jejich zemí, není bez obavy, že by na ně nepřátelé neměli zrak, a že je nic nezdržuje od toho, aby se o to pokusili, než nemožnost, kterou tam nacházejí v mocném odporu zbraní Jeho Veličenstvu, od nichž očekávají odchod, aby dospěli ke svým cílům; a že ježto je ztráta Graubündenu spojena s jeho znatelným zájmem, nemůže nijak svolit k tomu, aby věci vydal na pospas po dobu války, nýbrž že dobře dá Graubündenským uvidět čistotu své duše a upřímnost svých záměrů tím, že do těch tvrzí vloží k hlídání Graubündenské samé; že k tomu cíli dá naverbovat čtyři nebo šest pluků po tisíci mužích z jejich krajanů, jak aby jich užil, kdyby byl napaden Španěly, tak aby jim svěřil hlídání části těch tvrzí, dokud by věci nemohly být ve stavu, kdy už není čeho se bát. Ten návrh Graubündenské uspokojil, a pan de Rohan věřil, že je to pro něho větší utvrzení, protože vybral nejvěrnější z Graubündenských ve službě králově jak do úřadů plukovnických, tak kapitánských, které tím novým dobrodiním ještě více zavazoval, a protože by je neustavil na nejdůležitější místa, kdyby nechtěl; což se mu na tu dobu podařilo. Ale protože ten nábor vyžadoval pro svou výživu a žold velkou sumu peněz nad tu, kterou král vynakládal na vydržování ostatních sil, jež měl v řečené zemi, a protože král v témž čase činil ohromné výdaje na mnoha jiných místech, nebyly výplaty tak srovnané a tak jisté, jak by bylo bývalo žádoucí; takže ti, kdo byli postaveni na nohy se záměrem umlčet ostatní, byli ti, kdo s časem křičeli nejhlasitěji a kdo dali panu de Rohan nejvíc práce. Léta zatím plynula a Graubündenští byli utlačováni našimi oddíly a zle placeni ve svém služném, což jim působilo mnoho hněvů a nelibostí a což probudilo přívržence Španělů, kteří začali pod rukou rozsévat rozličné řeči v neprospěch Francie, aby pohnuli své krajany, dávajíce jim pozorovat dlouhý pobyt francouzských zbraní v jejich zemi, tvrze, které je držely jako v porobě, zlé výplaty jejich pluků a konečně, že jsou v horším stavu, než když Španělé Valtelinu obsazovali, protože graubündenské země byly francouzským zbraním podrobeny stejně dobře jako zbytek, stavbou tvrzí u Steigu a u Rýna; a že by bylo dobře nejlepší, kdyby mohli žít svobodni a užívajíce všech svých zemí v dobré neutralitě, o čemž se ujišťovali, že by ji Španělé ze své strany učinili, kdyby Francouzi chtěli učinit totéž. Ten návrh byl schválen všemi Graubündenskými a ti španělští přívrženci dostali dovolení učinit o to pokus u Španělů. Pan de Rohan se dlouho nezdržel, aby byl o té praktice zpraven, ani aby o ní dal zprávu králi, jemuž vzkázal, že jediný prostředek, jak jí zabránit, je poslat peníze jak na zaplacení toho, co bylo těm graubündenským plukům, které byl naverboval, dlužno, tak na jejich výživu v budoucnu, čímž sliboval Graubündenské udržet a nepřátele odrazit. Král byl několik dní předtím poslal pana Laniera, svého obyčejného vyslance u Lig, jemuž dal intendanci spravedlnosti a financí ve vojsku pana de Rohan,

[178] Lidé ze Zurychu.

a na zprávu, kterou od řečeného vévody dostal, dal vypravit do Graubündenu zásilku sedmdesáti tisíc écu. Ale než přišla, když byla řečeného vévodu zastihla ve Valtelině velká nemoc, a když tíž straníci Španělska rozehřáli své pletichy a dokonce získali některé ze šesti plukovníků, kteří veleli plukům, jež král byl v Graubündenu naverboval, měli moc dát poslat deputované Lig do Milánska k vyjednávání; což zavázalo pana de Rohan v krajnosti jeho nemoci poslat pana Laniera (který byl tehdy u něho) do Churu, aby ty rozvrácené plukovníky zkrotil a francouzskou stranu posílil, a řečený Lanier mluvil s plukovníky ostřeji, než měl, hroze jim, že je potrestá a že jim povede a dovede proces, a dokonce s nadávkami, což dokonalo znevážení strany a vrhlo ty, kdo byli Francii nakloněni, v zoufalství. Když zásilka zatím přišla a vévoda de Rohan, vyléčen, se vydal do Churu, uvěřil, že je pro službu královu prospěšné Lanierovy násilné činy neschválit: pročež mu učinil nějaké domluvy před týmiž plukovníky, které Lanier nemoha snést, odvětil tak, že se s řečeným panem de Rohan octl úplně zle; a když ten dal plukovníkům nějaká nařízení, aby dostali peníze, nechtěl je Lanier rozdělit; čímž se vévoda de Rohan cítě obražen, poslal tu zásilku od Laniera odvézt a dal plukovníky zaplatit; a Lanier, který předvídal bouři, která potom nastala, byl velmi rád, že může vzít tu příčinu nelibosti k tomu, aby se vrátil [do Francie. To rozdělení Graubündenské nějak udrželo: ale protože příčiny pokračovaly pro malé zdání, které viděli, že jim Francouzi jejich zemi vrátí, začali krátce potom činit nové pletichy, aby je odtud vyhnali, a][179] jednoho dne, když pan de Rohan vyšel z Churu, aby šel do tvrze Francie, vzali Graubündenští zbraně a vyšli mu vstříc, jak se vracel; což ho dalo zpět zahnat do řečené tvrze, která nebyla téměř zásobena potravinami, a Zuryšané, kteří byli v ní nejsilnější, byli málo rozhodnuti se hájit; vidouce také všechny Ligy ve zbrani, císařské a Španěly na jejich hranicích, aby jim přispěli, a málo pomoci, kterou mohl doufat jak od Francouzů, tak od jejich spojenců, učinil s Graubündenskými smlouvu, že vyjde z Valteliny a z jejich ostatních zemí, pod podmínkou, že vojenským lidem francouzským, kteří byli v jejich zemi, bude zajištěn návrat.

Byla-li ztráta Valteliny a Graubündenu Francii škodlivá, bude jí ta ostrovů Saint-Honorat a Sainte--Marguerite (které Španělé dali Francouzům znovu dobýt) nesmrtelnou slávou. Neboť poté, co byla předešlého roku dána na moře velmi velká flotila, která šťastně prošla průlivem a přirazila k provensálským břehům, kde měl král několik pluků na nohou, se záměrem znovu dobýt ty dva ostrovy, kde se Španělé byli uhnízdili a potom opevnili se vší myslitelnou péčí a přičinlivostí, byla zlá shoda náčelníků námořních (jimiž byl na zdání hrabě d'Harcourt, ale arcibiskup bordeauxský měl dvorní šifru a na něho se v tom podniku spoléhali) a maršála de Vitry, guvernéra Provence, který dokonce přišel od slov k ranám s arcibiskupem, příčinou, že ta velká výprava nepřinesla žádný účinek; a flotila, nevědouc, čím se zaměstnat, šedši učinit vylodění na Sardinii, byla odtud vytlačena samými silami ostrova; vrátivši se zbědovaná a zmenšená, bez jakékoli pomoci od země, rozhodla se napadnout ostrovy Saint-Honorat, a po několika bojích jak při vylodění, tak při útoku na tvrze vložila ty dva ostrovy do moci krále, byvši z nich chrabře vyhnala Španěly 13. května[180].

Nebylo mi třeba se o těchto dvou rozdílných činech rozšiřovat; ale byv se zabral do věci graubündenské, k níž vždy chovám nějakou lásku po tom, co jsem byl jednadvacet let generálním plukovníkem toho národa, pomyslel jsem, že mám také povědět ten chrabrý čin ke chvále Francie, nemaje co povědět o sobě, jenž tlím v tomto bídném vězení.

Landrecies, Maubeuge a Breda (červen–říjen 1637)

Červen. – Měsíc červen nám nepřinesl nic nového než spravedlnost, kterou vykonali na podvodníku, jenž se jmenoval Du Bois, který říkal, že má tajemství, jak dělat zlato, a přesvědčil o tom několik lidí; ale nakonec bylo jeho šibalství odkryto a on oběšen[181].

Bral jsem toho měsíce vody z Forges podle svého zvyku.

[179] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[180] Vylodění na ostrově Sainte-Marguerite se stalo 28. března; poslední tvrz ostrova byla vydána kapitulací 12. května. Ostrov Saint-Honorat, napadený 13., se vzdal 14.
[181] Dne 25. června.

Červenec. – Na počátku měsíce července mi pan kardinál poslal požádat, abych mu zapůjčil svůj dům v Chaillot, což mě zavázalo poslat požádat paní de Nemours[182], kterou jsem tam byl ubytoval, aby mu jej přenechala, což hned učinila, a on tam přijel 5. a odjel odtud teprve 23. následujícího měsíce.

Vzali jsme na konci tohoto měsíce Španělům město Landrecies a 5. dne měsíce srpna město Maubeuge[183], jakož také z druhé strany vzal maršál de Châtillon Yvoy v Lucembursku[184] 14., a 24. vrátil císař kurfiřta trevírského, odedávna drženého v zajetí, na plnou svobodu.

Vévoda de la Mirandole[185] zemřel v témž měsíci, a následujícího měsíce září zemřel také pan vévoda mantovský[186].

Španělé se toho měsíce trochu pohnuli, vzavše města Venlo a Roermond na Máze a vzavše zpět Yvoy porozuměním s obyvateli, když byl kardinál infant obrátil hlavu k těm dvěma městům na Máze po tom, co se byl marně pokusil přispět Bredě, obležené Holanďany[187]. Ale zatímco obléhal ta místa, vzali jsme zpět la Capelle[188], kterou jsme byli předešlého roku ztratili, a učinili jsme ten pamětihodný výkon, že jsme přispěli Leucate[189] rozbivše vojsko, které je obléhalo, což bylo vykonáno 28. téhož měsíce[190].

Paní de Longueville[191] zemřela 9.: a pan kardinál mě v tu dobu dal svým jménem navštívit Lopezem a požádat, abych se netrudil, ujišťuje mě, že kdyby se učinil mír nebo klid zbraní, anebo kdyby se bylo možno trochu zbavit přítomných věcí, že mě dají na plnou a úplnou svobodu, a dokonce se zvláštními známkami dobroty a dobrodiní Jeho Veličenstvu; za což jsem mu dal za málo dní vzdát nejponíženější díky svou neteří de Beuvron, jíž tatáž ujištění znovu potvrdil.

Říjen. – Měsíc říjen[192] byl Francii zhoubný smrtí dvou velkých knížat spojených s touto korunou a velmi užitečných přítomným věcem: jedním byl landkrabě hesensko-kasselský, jménem Vilém, který byl hlavní oporou našich věcí v Německu a který zemřel prvního dne tohoto měsíce[193]; a druhým pan vévoda savojský, kníže nadaný všemi dobrými vlastnostmi, které mohou knížete zdobit, který byl velkým nepřítelem domu španělského a velmi nakloněný Francii, zesnulý 8. téhož měsíce[194]. Ale v náhradu vzal pan maršál de Châtillon nepřátelům Damvillers[195] v úterý 27. října, v den pamětihodný tím dobytím a dobytím pana maršála de Vitry, který byl zajat v [Saint-Germain a téhož dne odveden do][196] Bastily,

[182]Anna Lotrinská, vévodkyně d'Aumale, jediná dcera a dědička Karla Lotrinského, vévody d'Aumale, a Marie Lotrinské-Elbeuf, provdaná 14. dubna 1618 za Henriho Savojského, vévodu de Nemours, zemřela 10. února 1638.

[183]Landrecies a Maubeuge, dnes střediska kantonů v okrese Avesnes, departement Nord, byly tehdy zahrnuty do španělského Nizozemí. Landrecies kapitulovalo 23. července po měsíčním obležení; Maubeuge se vzdalo bez odporu. Obě místa byla vzata kardinálem de la Valette.

[184]Yvoy, dnes nazývaný Carignan, středisko kantonu v okrese Sedan, departement Ardennes, na pravém břehu Chiers.

[185]Alessandro Pico, první vévoda de la Mirandola, syn Ludovica Pica, prvního hraběte de Concordia, a Fulvie de Correggio, manžel Laury d'Este-Modena a prasynovec slavného Pika della Mirandola.

[186]Vévoda mantovský zemřel 15. září.

[187]Breda, město v severním Brabantu, v nynějším království holandském.

[188]La Capelle, obklíčená 31. srpna kardinálem de la Valette, kapitulovala 20. září.

[189]Leucate, městečko kantonu Sijean, okres Narbonne, departement Aude, na stejnojmenném jezeře. To malé místo vydrželo chrabře obležení od 2. září, až je vévoda d'Halluin osvobodil vítězným útokem na španělské zákopy.

[190]Dřívější vydání končila větu slovy, jež v původním rukopise nejsou: *par M. de Schomberg, gouverneur du Languedoc* — „panem de Schomberg, guvernérem Languedoku".

[191]Luisa Bourbonská, dcera Karla Bourbonského, hraběte de Soissons, a Anny, hraběnky de Montafié, byla první ženou Henriho Orleánského, vévody de Longueville.

[192]Původní rukopis má: *novembre*; má se číst: říjen.

[193]Podle Hübnera (*Genealogische Tabellen*) zemřel landkrabě hesensko-kasselský 21. září.

[194]Vévoda savojský zemřel 7. října.

[195]Damvillers, dnes středisko kantonu v okrese Montmédy, departement Meuse, obklíčený 18. srpna, hájil se rázně více než dva měsíce.

[196]Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna. — Uvěznění maršála de Vitry mělo příčinu v nelibosti, kterou způsobilo jeho chování ve vojenských věcech Provence. Maršál zůstal zajatcem v Bastile až po smrt kardinála de Richelieu a vyšel z ní teprve 19. ledna 1643, týž den jako maršál de Bassompierre.

jakož také téhož dne byl vévoda d'Aluin učiněn maršálem Francie[197], a nazítří byl pan hrabě d'Alais opatřen správou Provence, kterou odňali panu maršálovi de Vitry.

Nastala také v témž měsíci Francii dvě dobrá štěstí: jedním byl odchod, který Španělé učinili[198], opustivše sami od sebe, bez toho, že by k tomu byli nuceni nebo přinuceni, tvrze a místa, které byli obsadili nebo vystavěli na bayonnské hranici u Saint-Jean-de-Luz; a spojení, které se stalo 10. října, královského vojska, které se (nevím z jaké příčiny) bylo rozdělilo, zůstavši část v Maubeuge, které bylo našimi vzato, a druhá přišedši obléhat la Capelle, zatímco se kardinál infant, vrátivší se z dobytí Venla a Roermondu, přišel položit mezi jedno i druhé; což přičítám velkému dobrému štěstí králově: neboť pravděpodobně mělo být jedno z těch dvou řečených francouzských vojsk rozsekáno.

Dupleix, sonet a trampoty v Bastile (říjen–prosinec 1637)

Téhož měsíce také, 8., se vzdalo město Breda Holanďanům po šesti nedělích obležení. A jak byl ten měsíc Francii šťastný, byl pro mé zvláštní nešťastný. Na jeho počátku vedl jeden ničema (jejž nechci jmenovat, protože toho není hoden) ke králi řeč proti mně, aby ho popudil a vyňal mu ze srdce kořeny dobré vůle, které ke mně měl (jestli mu jich ještě bylo zůstalo). Nemohu věřit, že by mu byli něco donesli odjinud, a já jsem mu k tomu nikdy nedal příležitost; naopak mi byl zavázán.

V důsledku toho jeden jiný holomek, falešný dějepisec, jaký kdy byl, jménem Dupleix[199], který učinil historii našich králů, plnou nepravd a hloupostí, a vydal ji na světlo pět let předtím[200], mi byla přinesena do Bastily: a jak mám v obyčeji při čtení knih, abych z nich měl prospěch, dělat si z nich výpisky vzácných věcí, tak také, když najdu knihy nepatřičné nebo zřejmě lživé, píšu na okraj chyby, které v nich pozoruji: psal jsem tedy na okraje věci, které jsem nacházel nehodné té historie nebo otevřeně protivné pravdě, která ji má provázet. Stalo se o rok později, že jeden minim jménem otec Renaud, přišed zpovídat abbého de Foix do Bastily, upadnuv potom s ním v rozličné řeči, mu nakonec řekl, že někteří z jejich otců pracují na vyvrácení nepravd toho Dupleixe, a řečený abbé de Foix mu řekl, že jsem o tom učinil nějaké poznámky na okrajích knih; kterýchžto knih mě přišli požádat, abych jim je zapůjčil na den nebo dva, což jsem učinil; a ten mnich z nich vytáhl, co soudil za vhodné, a potom mi knihy vrátil: a nějaký čas potom dal řečený mnich opsat jak ty řečené poznámky, tak ty, které k nim chtěl přidat; a potom jiní, dávajíce o tom dělat opisy, k tomu přidali mnoho věcí, jak proti soukromým osobám, tak proti tomu autorovi; a protože ten mnich vzal všechny své první zápisy ode mne, bylo mu velmi vhod, aby skryl své jméno, říkat polohlasně moje, takže uvěřili, že ty zápisy, které byly částečně učiněny mnou, ale ve věcech pravdivých a skromných, pocházejí zcela ode mne: a pět let potom přišel ten autor Dupleix, poštvaný podle mého mínění jinými, ukazovat mnoha soukromým osobám, a většinou mým přátelům, utrhání a pomluvy, které byly falešně proti nim vloženy, chtěje jim vemluvit, že jsem to já, kdo je napsal a vydal; takže mi několik rozličných osob o tom dalo mluvit, kterýmžto, když jsem jim dal uvidět originály, které jsem byl opoznámkoval, zůstali uspokojeni. Ale protože je člověku velmi vhod nalézat zdánlivé záminky, když pravé chybějí, aby obarvil a schválil věci, které činí, byl ten šibeničník Dupleix vyslechnut, když ministrům dal uvidět ty zápisy, jež mi falešně přičítal, a bylo mu snadno uvěřeno, když řekl, že v nich bylo několik věcí, v nichž jsem svědčil, že neschvaluji přítomnou vládu, byť v nich nebylo ani jedné, ani v těch domnělých poznámkách, která by o tom mluvila; a neopomněli to přinést králi a říci mu, že se z těch zápisů zřejmě jeví, že mám odpor k jeho osobě a ke státu: a dokonce mnozí, kteří mi v mém dobrém štěstí byli zavázáni, se snažili dát mu tomu uvěřit, a král tomu přidal

[197] Jmenovací listiny, odůvodněné výkonem u Leucate, jsou z 26. října; průvodní list, psaný králem, je z 28. — Je to Charles de Schomberg, vévoda d'Halluin; viz kapitolu IX. Autorův tvar „d'Aluin" je, jak tam, ponechán.

[198] Dne 25. října.

[199] Scipion Dupleix, dějepisec Francie, autor obecné historie francouzských králů a několika jiných spisů. Pocházeje z gaskoňského šlechtického rodu, narodil se v Condomu roku 1569 a zemřel v témž městě roku 1661.

[200] Poznámky přičítané maršálovi de Bassompierre se týkají vlád Jindřicha IV. a Ludvíka XIII. Historie Jindřicha IV. od Scipiona Dupleixe vskutku vyšla roku 1632; ale historie Ludvíka XIII. (část první) byla vytištěna teprve roku 1635.

víry tím spíše, že věděl, že byli mými přáteli, a ta věc šla tak daleko, že tomu šibeničníku dovolili napsat proti mně o tom předmětu knihu, a získal listiny, aby ji dal vytisknout[201].

V témž čase byl jeden lehký jezdec zajatcem za to, že odříkal sonet, který začínal slovy *Mettre Bassompierre en prison,* Vsadit Bassompierra do vězení[202], a který pokračoval utrháním proti panu kardinálovi; a protože ho dali přísně hlídat a pečlivě vyslýchat, měli tím větší zvědavost zvědět příčinu jeho zadržení; a když jeden ze zajatců nalezl způsob s ním na okamžik promluvit, řekl mu, že je to pro verše, které mluvily o mně. To mě uvedlo v poplach, který mi byl rozmnožen guvernérem Bastily, jenž mi neuváženě (nebo dobře naschvál) řekl, že ten zajatec byl zajat pro věci, které se mne týkaly: v důsledku čehož mi z města z dobrého místa vzkázali, abych si dal na sebe pozor a že se proti mně kuje něco důležitého, o čemž by se hleděli dozvědět více, nemohouce mi na tu hodinu říci nic jiného než mě upozornit, abych spálil všechny papíry, které bych mohl mít a jež by mi mohly uškodit, protože mě zajisté dají prohledat. Přiznávám, že ta poslední zpráva, která následovala po tolika předchozích okolnostech a jiných zlých potkáních, byla téměř schopna mi obrátit mysl. Bylo to 9. října, kdy jsem ji dostal: byl jsem šest nocí, aniž jsem zamhouřil oko, a téměř ustavičně v úzkosti, která mi byla horší než sama smrt. Konečně ten zajatec, který se jmenoval Valbois, po tom, co byl sedmkrát nebo osmkrát vyslýchán a dal uvidět, že ten sonet byl učiněn sedm let předtím[203], ta věc polevila a já jsem začal nabývat zpět své mysli, která byla zajisté podivně rozrušena.

Měl jsem také ještě několik domácích nelibostí z Bastily, způsobených jak ničemou lékařem Vautierem[204], tak klikou (která se proti mně jeho naváděním učinila) čtyř nebo pěti osob jeho povahy, které, byť byly neschopné mi uškodit, byly schopné mě popudit svým chováním, a já, který jsem (z tisíce důvodů) neměl ve vězení činit — a tím méně v té době, kdy jsem měl tolik rozličných a hněvivých potkání — žádnou věc, která by mohla dát o mně mluvit, nechtěje se ani kompromitovat, ani mstít, dostával jsem tím nucením velké a prudké nelibosti. Stalo se nadto, že guvernérka Bastily, kterou jsem byl vždy věřil za jednu ze svých nejlepších přítelkyň a jejíž blahovůli jsem se vždy hleděl získat vším, co jsem si představoval, že se jí může zalíbit, se neuváženě vrhla do té kliky proti mně, bez jakékoli příčiny ani příležitosti, kterou bych jí byl dal, a to ještě když oni byli ti, kdo o ní nejotevřeněji a nejurážlivěji utrhali; a ona od té doby pokračovala v tom, aby pod rukou činila vše, co si myslela, že se mi může znelíbit, nakolik mohla.

Listopad. – Tak prošel měsíc říjen, a ten listopad, který jej následoval, začal jinou nehodou, která mi byla citelná: a to že jsme pod rukou, prostřednictvím mé sestry de Tillières, byli sjednali a téměř uzavřeli sňatek mé neteře d'Espinal s panem de la Meilleraye, bohatým pánem, rytířem svatého Ducha a generálním místodržitelem Normandie[205], kterýžto (jak jsme byli na tom, abychom tu věc ukončili) zemřel 2. dne měsíce listopadu; a tím ten záměr, který byl jako uzavřen, který mi byl velmi příjemný a mé neteři výhodný, šel v dým.

Můj prasynovec de Houailly zemřel v témž čase. Čtyřdenní zimnice přišla krátce potom na mou neteř, jeho matku[206], která ji od té doby dlouho trápila; a měl jsem zprávy, že můj synovec de Bassompierre je znovu trápen svou vodnatelností.

V témž měsíci vzali císařští zpět tvrze, které byl vévoda Výmarský učinil na Rýně, aby si tam dal průchod, a kterýžto (byv přinucen roční dobou jít hledat své zimní kvartýry) byl řečené tvrze složil panu de Manicamp, jenž se byl uvázal je hlídat.

---

[201] Viz Dodatek XXIX.

[202] Viz Dodatek XXX.

[203] Autor se mýlí: nebylo ještě sedm let, co byl ve vězení. — Potíž je ještě větší, než Chantérac uvádí: sedm let před říjnem 1637 padá na říjen 1630, tedy čtyři měsíce **před** maršálovým zatčením, a sonet začíná právě jeho uvězněním. Buď je Valboisův údaj nepravdivý, anebo si jej autor zapsal nepřesně.

[204] Vautier byl od roku 1631 zajatcem v Bastile.

[205] Louis de Moy, pán de la Meilleraye, nejstarší syn Jacqua de Moy, pána de Pierrecourt, a Françoisy, dámy de Betheville, zemřel na mrtvici.

[206] Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek I, s. 34, pozn. 1).

Měl jsem zprávy toho téhož měsíce, že můj synovec rytíř de Bassompierre[207] se nespravuje, jak má, se svým dědem hrabětem de Tornielle, jemuž jsem napsal, abych se mu za to omluvil, a dal jsem svému řečenému synovci pohrozit, že s ním zle naložím, nedá-li svému dědu veškeré uspokojení. Ale odpovědí, kterou jsem od řečeného hraběte de Tornielle dostal, mi dal následujícího měsíce prosince zvědět, že se můj řečený synovec rozhodl jít vyhledat svého staršího bratra, jenž je ve službě císařově, a že mě o tom zpravuje a že to na mne svaluje, což mě zavázalo, z obavy, aby se toho nechopili proti mně, poslat jeho list panu de Chavigny, který byl předešlého večera dostal od guvernéra Espinalu jménem …….[208] zadržené listy mého synovce de Bassompierre jeho bratru rytíři, jimiž ho vybízel, aby ho šel vyhledat, což mi posloužilo; neboť poznali ze zprávy, kterou jsem o tom sám dával, že jsem na té věci neměl žádného podílu, a tak jsem byl potom dost mocný, abych vytáhl svého řečeného synovce z vězení, kam se rozhodli ho vložit; a ten záměr vykonali poslední den roku, kdy poslali z Nancy šedesát mušketýrů do Harouel, aby se ho zmocnili a odvedli ho do Nancy, kde byl vložen do citadely.

Neříkám na tomto místě nic o rozkolu krále a královny nad přepadením, které bylo učiněno na několika listech, jež psala kardinálovi infantovi a markýzi de Mirabel a jež posílala prostřednictvím anglického agenta, kterého jí byla doporučila paní de Chevreuse; ani o dohodě krále a jí ke konci roku, učiněné v Chantilly[209]; ani o vyhnání řeholnic z Val-de-Grâce, které jí předcházelo; ani o náhlém a neobyčejném odjezdu a cestě paní de Chevreuse do Španěl; ani o tom, že byl otec Caussin, zpovědník krále, zbaven toho úřadu[210] a poslán do Dolní Bretaně; ani o tom, co řekl pan d'Angoulême panu kardinálovi o předmětu řečeného otce Caussina[211]; ani konečně o vstupu pana kancléře do Val-de-Grâce[212], kde dal vylomit královniny kabinety a kazety, aby vzal papíry, které tam měla.

---

[207] Charles de Bassompierre; viz výše poznámku o dvou nezletilých synech maršálovy švagrové.

[208] Jméno nevyplněné.

[209] Královnina přiznání a prohlášení o zapomenutí ze strany krále byly podepsány v Chantilly 17. srpna; ale vyšetřování v té věci se vedlo ještě nějakou dobu.

[210] Dne 10. prosince. — Otec Caussin, jezuita, zpovědník krále, se byl snažil ovlivnit mysl toho knížete ve smyslu protivném politice kardinála de Richelieu. Byl vypovězen nejprve do Rennes a dva měsíce potom do Quimper-Corentin. Vrátiv se do Paříže teprve po smrti Ludvíka XIII., zemřel 2. července 1651 ve věku 68 let.

[211] Vévoda d'Angoulême oznámil otce Caussina kardinálovi a tvrdil, že byl od něho vybízen, aby přijal úřad prvního ministra.

[212] Dne 13. srpna.

XIII. Rheinfelden, narození dauphina a rok bez svobody (1638)

[Rok, v němž se Francii narodí dědic a maršálovi se zavřou poslední dveře. V únoru pošle neteř za kardinálem s připomínkou slibu, že bez jeho svobody nebude žádný mír — a ona ho najde „tak nelítostného“, že maršál svou věc odevzdá Bohu a v celé kapitole už o ni nepožádá. Mezitím vévoda Bernard Výmarský prohraje u Rheinfeldenu obležení, vrátí se po dvou dnech a zajme v jednom ránu všechny čtyři císařské generály; maršál de Créquy padne u Brem kulí ze sedmnáctiliberního kusu; Saint--Omer i Fontarabie se nedobudou. A 5. září se po dvaadvaceti letech bezdětného manželství narodí dauphin. Maršál si i to zapíše — ale kapitolu uzavírá výčet vlastních pohrom: zahradníkův syn, který na něho z Bastily píše udání, lucký bankéř, který po něm vymáhá, co mu nikdy nedlužil, a v prosinci mrtvice otce Josefa.]

Rok 1638 začíná: obtěžkaná královna a Výmarovy zimní kvartýry (leden–únor)

Leden. – Rok 1638 začal pro Francii dobrým znamením tím, že se královna po patrných známkách měla za obtěžkanou (čím za dvaadvacet let, co byla vdána, nikdy nebyla)[1]: to způsobilo velkou radost králi a všem Francouzům naději na velké budoucí štěstí.

Řekl jsem výše, jak se vévoda Bernard Výmarský, po tom, co byl odstoupil Manicampovi tvrze, které byl vystavěl na Rýně, odebral do svých zimních kvartýrů, jež mu byly tak nejisté, že — chtěl-li nějaké mít — byl přinucen vzít si je hrotem meče; což učinil, přišed se položit do malé země, která leží mezi grafstvím burgundským a Švýcary a náleží biskupu basilejskému, jménem Franches-Montagnes[2], která nebyla ještě vyjedena, protože ji hlídali venkované toho místa, kteří zakopali její přístupy; a ti ze sousedních zemí tam byli přenesli, co měli nejdražšího. Vynutil tedy ten zákop, a zabiv část venkovanů, kteří se mu postavili, zbytek šel pod jarmo. Nalezl tam, čím se ubytovat a tam přezimovat, jakož i množství koní, aby znovu posadil na koně své lidi, z nichž většinu byla mortalita, která předešlého roku šla na koně, postavila na nohy. Švýcaři se chtěli pohoršit nad tím Výmarovým vpádem do zemí, které byly pod jejich ochranou; ale nakonec je upokojili krásnými slovy.

Únor. – Měl jsem od pana kardinála předešlého roku tolik dobrých slov, když mi dal ujistit, že nikdy nebude žádný mír ani klid zbraní, aby mi král nevrátil mou svobodu s tolika výhodami a známkami své velkodušnosti a dobroty, že bych měl všelikou příčinu být s tím uspokojen, že jsem uvěřil, že jsem povinen mu to osvěžit v paměti — a tím spíše, že jsem byl k počátku měsíce února zpraven, že se potají, ale velmi horce jedná o klidu zbraní na několik let mezi Francií a Španělskem: což mi dalo příležitost požádat svou neteř de Beuvron, aby u něho šla naléhat o mou svobodu, tak často slíbenou, tak vroucně ode mne očekávanou a tak zle vykonanou. Nalezla tedy po několika obtížích způsob s ním o tom předmětu promluvit; ale proti mému očekávání nalezla jeho mysl tak zjednanou proti mně, tak pyšnou ve svých odpovědích a tak nelítostnou, že jsem nebyl méně ohromen než zarmoucen, vida po tak dlouhých neštěstích tak malé naděje, že jim bude konec. Vložil jsem sebe i svou svobodu v Boha, který bude dobře vědět, jak učinit konec mým strastem, kdy se mu zalíbí.

Nuže, jak jsem se dozvěděl, nebyla vyjednávání o klidu zbraní bez plodu; neboť byl v tu dobu na tom, aby byl uzavřen za těchto podmínek: že bude na čtyři roky mezi oběma králi, císařem a korunou švédskou; že každý zadrží, co drží, vyjma že Francouzi vrátí Landrecies a Damvillers a král španělský le Catelet; že město Pinerolo, které bylo králem zadrženo [proti mírové smlouvě, pod záminkou předstíraného kupu, který král učinil][3] od vévody savojského, a od té doby opevněno s nesmírným nákladem, bude Španělem schváleno, aniž by o něm král španělský mohl v budoucnu pod jakoukoli záminkou nebo barvou činit naléhání nebo žádost, schvalujíc prodej, který řečený vévoda králi učinil; a že týmž způsobem také král

[1] Autor zapomíná, že o královnině obtěžkání mluvil už roku 1622 (Díl II, kapitola I.); to ovšem skončilo nešťastně.

[2] Franches-Montagnes, německy Freybergen, krajina v Juře, dnes zahrnutá do kantonu neuchâtelského, měla hlavním místem Franquemont na Doubsu.

[3] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

nejkřesťanštější vloží do rukou vévodkyně mantovské[4], jménem jejího syna[5], vévodství montferratské, jeho příslušenství a příslušnosti, ježto je král zdržoval jen pod záminkou, že je zachovává a hlídá proti všem pro vévodu mantovského; a po tom vrácení by vévodkyně měla moc o něm vyjednávat nebo je vyměnit s králem španělským, což bylo mezi ní a jím prostřednictvím papeže už uzavřeno v této podobě: že vévodkyně postoupí, jak svým jménem, tak jménem svého syna, Montferrat navždy, začež a v náhradu by král španělský dal malému vévodovi mantovskému tu část Cremonska, která je od Mantovy až po Cremonu výlučně, jakož i ty čtyři kusy oslabené dělením vévodství mantovského, totiž Guastallu, Castiglione, Bozzolo a la Novellaru[6], jejichž vlastníky by odškodnil jinými zeměmi, které by jim dal, a nadto la Mirandolu a la Concordii, Sabbionettu a Correggio[7]; což bylo pro vévodu mantovského velmi výhodné, ježto ta výměna byla o více než padesát tisíc écu renty lepší než Montferrat, byla přilehlá k vévodství mantovskému, a tudíž pohodlnější, a zbavovala vévodu silných posádek, které byl přinucen držet v Casale, a ustavičných obav, v nichž byl se svými sousedy, kteří tam neustále něco hýbali. O tom klidu zbraní se jednalo v Římě, hledán na zdání oběma stranami, obtíženými nesmírnými výdaji, které jim bylo třeba na tu válku činit a z níž ani jedna, ani druhá nedoufala vytěžit velký prospěch, a už se byli dohodli o době, která byla čtyři roky, když tu 3. dne března bitva u Rheinfeldenu dala ten záměr zlomit; a stala se tímto způsobem[8]:

Rheinfelden: prohrané obležení a za dva dny zajatí čtyři generálové (březen 1638)

Řekl jsem výše, jak vévoda saský Bernard Výmarský (po tom, co byl složil rýnské tvrze Manicampovi) byl přišel vzít si své zimní kvartýry na Franches-Montagnes, které byl vynutil a vyplenil, nalezši tam, čím se občerstvit a nějak znovu postavit své vojsko. Ale protože je ta zem malá, byla brzy vyčerpána potravinami, což řečeného vévodu přinutilo myslet na svou výživu do budoucna; a když byl dal zkusit u krále, aby mu dal kvartýr v Bresse a v Burgundsku, dali mu porozumět, že vojsko pana de Longueville tam může s obtíží nalézt, čím se živit, a že ježto je jeho vojsko určeno čelit nepřátelům ze strany Německa, učinil by lépe, kdyby svou výživu hledal na místě, které by mu bylo zároveň výbojem. Stalo se, že mu v témž čase navrhl plukovník d'Erlach Castelen záměr vrhnout se do čtyř jurisdikcí na této straně hory Arberg, které se obecně nazývají čtyři lesní města a náleží domu rakouskému, totiž Rheinfelden, Säckingen, Laufenburg a Waldshut[9], která, byvši za těch válek brána a zpět brána, byla jako vydána prvnímu, kdo je obsadí; že se tam po dva roky selo, k čemuž ještě, že tam byly mosty na Rýně, což bylo to, čeho si měl žádat, a že za nimi by měl hojnost potravin v Alsasku za Rýnem, které se nějak spravilo. Proti tomu stála obtíž to podniknout, ježto tam byli čtyři generálové, kteří by se mohli sejít a kteří spolu spojeni byli bez porovnání silnější než on: ale ta byla překonána snadností podniku i jeho vykonání, ujištěním o pomoci, kterou mu z Francie slibovali, a nutností, že nebylo kam jít jinam; takže se k tomu rozhodl a hned ke konci února se vydal k Laufenburgu, který vzal s malým odporem, jakož učinil i Waldshut a Säckingen, a potom přišel obléhat Rheinfelden. Ten nenadálý vpád probudil náčelníky císařovy strany a spojili se, aby se mu přišli postavit, vévoda Savelli, Jan de Werth, Enckevort a Sperreuter, kteří jednoho

[4]Marie Gonzagová, jediná dcera Františka Gonzagy, vévody mantovského, a Markéty Savojské, se byla provdala za svého bratrance Karla Gonzagu-Clèves, vévodu de Rethelois; když to kníže zemřelo roku 1631 před svým otcem (vévodou de Nevers, jenž se stal vévodou mantovským), nastoupil syn z toho manželství roku 1637 přímo po svém dědu, a Marie Gonzagová byla spíše princeznou než vévodkyní mantovskou.

[5]Karel Gonzaga-Clèves, syn Karla Gonzagy-Clèves, vévody de Rethelois, a Marie Gonzagové, stav se vévodou mantovským pod poručenstvím své matky. Narozen 1629, zemřel 14. srpna 1665.

[6]Guastalla, Castiglione, Bozzolo, la Novellara byla panství náležející rozličným větvím domu Gonzagů.

[7]La Mirandola a la Concordia, panství náležející domu Pico. Knížectví sabbionettské, tehdy v rukou Španělů, upírané knížetem bozzolským jedné dědičce ze Stigliana, pocházející z téže větve domu Gonzagů. Correggio náleželo rodu spřízněnému s domem Pico.

[8]Chantérac tiskne na tomto místě pod čarou větu, která **není jeho, nýbrž maršálova**: *„V pondělí 2. (1.) jsem byl obviněn z několika věcí šibeničníkem jménem la Roche Bernard, synem jednoho zahradníka ze Saint-Germain, zajatcem v Bastile, listem, který proti mně napsal panu de Chavigny.“* Dokládá to první osoba i pravopis; o témž udavači je řeč v odstavci o červenci níže. Chantérac u ní nemá formuli „(Addition de l'auteur.)“ — stejně jako u poznámky 427 v kapitole XI. Mlčení aparátu tedy nedokládá nic.

[9]Rheinfelden a Laufenburg na levém břehu Rýna, Säckingen a Waldshut na pravém; ta čtyři města leží mezi Schaffhausenem a Basilejí.

rána[10] na něho spadli, jak byl zaměstnán tím obležením, jež mu dali v nepořádku zrušit, vhodivše tisíc mužů do Rheinfeldenu, zatímco z jiného místa přišli zuřivě napadnout ležení řečeného vévody, k jehož obraně se pan de Rohan postavil s velkou chrabrostí a byl tam silně poraněn, zajat a potom vyproštěn. Plukovník d'Erlach byl zajat také s několika jinými a nějakým počtem zabitých; vévodova zavazadla ztracena, jeho munice a nějaká artilerie, která — nebyvši tak dobře zapřažena jako ostatní — nemohla vévodu následovat; ten se stáhl do Laufenburgu, zoufalý, že vidí své podniky zmařené a sebe uvedeného do velké krajnosti, nevěda, jak se stáhnout ani kam se obrátit; což ho přivedlo k odhodlanému a nebezpečnému podniku, který se mu nicméně zdařil s nesmírným štěstím: neboť nepřátelé, po tom, co byli přispěli Rheinfeldenu a dali vévodovi Výmarskému zrušit obležení, se měli pravděpodobně od toho místa stáhnout a pomyslet na jiné záměry, čehož nicméně neučinili (buď že byli opojeni tím prvním dobrým úspěchem, buď že se spoléhali na své velké síly, nebo že měli v pohrdání síly vévody Výmarského, nebo že si nemohli představit, že ten, kdo se jich neodvážil vyčkat, maje své síly celé, bude mít odvahu je napadnout, když jsou zničené a zchřadlé tou poslední pohromou), a zůstali dva dny u Rheinfeldenu v radování se ze svého šťastného úspěchu; o čemž byv vévoda Bernard zpraven, pojal v mysli je napadnout nepřipravené a že by je to mohlo uvést v takový nepořádek, že by z toho mohl vytěžit nějakou výhodu, což hned vykonal; a navrhnuv svůj záměr svým náčelníkům a podepřev jej důvody, které soudil za nejvhodnější, aby je k němu přivedl, šel jej on i oni navrhnout oddílům, které byl dal postavit do bitvy, a ty to tak dobře pochopily, že všichni žádali, aby je vedl do boje, což učinil v témž čase; a přešed část noci z 2. na 3. března, přišel za rozbřesku na místo, kde byli ti generálové se svými oddíly zmateně položeni u Rheinfeldenu, a ti, vsedši na koně v nepořádku, byli i po všechen zbytek takoví, takže — když vojáci byli uprchli — náčelníci, kteří chtěli učinit nějaký odpor, byli zabiti nebo zajati, a ti čtyři generálové zajati se svými kanóny, prapory, kornety a zavazadly, a vraždění bylo bez odporu tak dlouho, dokud oddíly vévodovy chtěly císařské pronásledovat.

To vítězství tak šťastné, tak velké, tak úplné a tak nenadálé uvedlo vévodu Výmarského ve velké povědomí, dalo mu v plen celé Alsasko a uvrhlo stranu císařovu ve velké zděšení až k Dunaji, ježto nebylo žádného vojska ani náčelníka, ba ani oddílů v jeho jménu blíže než v Hesensku, kde byl generál Götz[11], jenž neměl své oddíly hotové vyjít ze svých zimních kvartýrů, které jsou tam tvrdší a delší než zde; takže se Výmar mohl bez odporu zmocnit Freiburgu[12] a několika jiných měst, Rheinfelden se mu vzdal krátce po jeho vítězství[13], a začal jako obkličovat Breisach[14], který byl vyčerpal své potraviny jak zásobováním Rheinfeldenu, tak krmením oddílů, které se vydaly mu přispět.

V témž čase, kdy byla na Rýně dána bitva u Rheinfeldenu, vytáhl markýz de Leganés[15], guvernér milánský, do pole, když mu byly přišly nějaké síly z Německa; a jist malými silami, které jsme měli v Itálii, a malým pořádkem, který jsme byli vložili do tvrze Brem[16], kterou jsme dva roky předtím vévoda savojský a my vystavěli na Pádu na milánské straně, přišel ji obléhat; a pan de Créquy, generální místodržitel krále v Itálii, rozhodnuv se jí přispět, byl přišel na tuto stranu Pádu, aby ohlédl místo, kudy by chtěl podnik vést, a byl zabit kanónem o sedmnáctiliberní kuli ve středu 17. března kolem osmé hodiny ráno, kterýžto na něho byl vystřelen z ležení Španělů: byla to Francii velmi velká ztráta; neboť to byla jedna z největších osobností a nejzkušenějších vojevůdců, které měla, a tak důležitá pro italské války, že prosím Boha, abychom v budoucnu nemuseli litovat mnohem více. Ztráta generála dala potom ztratit tvrz Brem, vidouc se bez stavu být přispěna: ale nezanechali toho, aby dali krátce potom setnout hlavu guvernérovi, který ji byl vydal, jménem Montgaillard, a zbavit šlechtictví kapitány, kteří byli pod ním.

[10] Dne 28. února.

[11] Götz čili Gotz, generál Říše.

[12] Freiburg v Breisgau. Breisgau, dnes zahrnuté do velkovévodství bádenského, náleželo tehdy domu rakouskému.

[13] Rheinfelden kapituloval 23. března.

[14] Breisach, na pravém břehu Rýna, nazývaný potom Starý Breisach, na rozdíl od Nového Breisachu na břehu levém, který byl opevněn Ludvíkem XIV. a byl nedávno střediskem kantonu v okrese Colmar. Breisach, dříve svobodné a říšské město, byl hlavním městem Breisgau.

[15] Jacques-Philippe de Guzmán, markýz de Leganés.

[16] Brema, v Lomellině, u soutoku Pádu a Sesie.

Téhož měsíce jsem odkryl zlodějství, které jedna osoba[17], jíž jsem byl učinil dobré ještě dříve, než jsem ji poznal, a jejíž zloba a nevděk byly tak velké, že — když jsem se mu zdůvěřil a dal mu svou prokuraturu, jak abych spravoval ten malý majetek a věci, které jsem měl v Normandii, tak abych se dohodl s jednou osobou, které jsem byl dlužen — dorozuměl se s tou osobou a podvedl mě o více než pětadvacet tisíc livrů, které si přivlastnil, a přijímaje po sedm let můj příjem, nikdy mi z něho nedal dotknout se jednoho sou. Bůh mi dá tu milost, abych mu to dal jednoho dne zúčtovat[18].

Téhož měsíce, když osm a tři miliony renty zřízené na dávkách a solních daních Francie nebyly několik kvartálů předtím vyplaceny, pohnuly rentiéry k tomu, aby v radě naléhali na své vyplacení; což vykonali horčeji a s větším hlukem, než si rada královská žádala, a potom, odcházejíce od kancléře, potkali intendanta Cornuela[19], který vcházel k superintendantovi, a toho stíhali nadávkami, takže kdyby nebyl rychle vešel k superintendantovi, byl by běžel nebezpečí. To bylo příčinou, že vložili do Bastily tři z řečených rentiérů, totiž Bourgese, Chenua a Celorona[20], a když ostatní podali žádost parlamentu, bylo řečeno, že se komory sejdou, aby o tom poradily. Ale když přišly do velké komory, ukázal jim první president list s pečetí nesoucí zápověď poradit se o tom předmětu, a bylo o tom nějaké pohádání; a nazítří přikázali presidentům Gayanovi, Champrondovi[21] a Barillonovi a radům Sallovi de Beauregard, Thibœufovi de Bouville[22] a Sevinovi — prvním dvěma, aby se odebrali do svých domů, a ostatním čtyřem, aby šli, totiž Barillon do Tours, Sallo de Beauregard do Loches, Sevin do Amboise a Thibœuf de Bouville do Caen; a jakmile tam přijeli, přišel jim nový rozkaz zůstat zajatci v zámcích těch čtyř měst. President Gayan dostal za málo dní dovolení vrátit se a konat svůj úřad.

Jakmile přišla zpráva o smrti pana vévody de Créquy, soudili za velmi nutné rychle poslat někoho, kdo by po něm nastoupil, hledě na stav tvrze Brem, o níž nevěřili, že se může udržet, nebude-li jí rychle přispěno: a jak byli v té poradě, nabídl se k tomu úřadu pan kardinál de la Valette, kterýžto mu byl hned povolen, a byl pobízen odjet; ale nemohl to učinit než na počátku dubna. Běžela zvěst, že s ním nebyli příliš uspokojeni v jeho úřadě z minulého roku, jak proto, že se byl zatvrdil zachovat Maubeuge, z čehož se myslelo, že z toho byla velká nepříhodnost, tak proto, že nechtěl podniknout nic na Cambrai ani vykonat podnik, který se na ně měl, jak mu bylo výslovně rozkázáno. K jeho nedorozumění se přidávalo nedorozumění jeho domu; neboť pan d'Épernon neučinil, jak se věřilo, [to], co byl mohl učinit, aby vyhnal Španěly z Fontarabie; a pan de la Valette se byl zapletl do věcí Monsieurových a pana hraběte, čímž byl zde ve velmi zlém předikamentu, nejen u krále a pana kardinála, ale ještě u Monsieura a pana hraběte. Ten poslední úřad pana kardinála de la Valette spravil věc jeho bratra, nebo ji aspoň na tu hodinu zalepil; neboť jeho bratr přijel na jeho slovo vyhledat krále[23] a byl viděn panem kardinálem, a potom se vrátil do úřadu, který měl, generálního místodržitele pod panem princem, jemuž byli dali rozsáhlou moc velet v Languedoku, Guyenne a Béarnu s mocným vojskem, které měl na nohou.

Vojska na rok 1638: rozvrácená pěchota i jízda (duben)

Téhož měsíce dali královy oddíly vyjít z jejich zimního kvartýru, nebo (lépe řečeno) postavili je do pole, aby se z nich tvořily sbory vojska; neboť většina byla žila téměř na milost a nemilost na rovinaté zemi

[17] Mělo by být „jedné osoby“; věta, jak je napsána, není dokončena. Souvětí zůstává i v češtině nedovršené, jako v rukopise.

[18] Musí tu být řeč o panu de Chaumontel, o němž autor v dalším průběhu pamětí mluví ještě jednou. Ta osoba se v maršálově inventáři nazývá „Pierre de l'Escuyer, escuyer, sieur de Chaumontel“, a v listině uvedené v témž inventáři maršál říká: „Mám v Normandii malá panství, totiž Chantelou, le Plancher, Livarot a velkou pastvinu du Thil en Bray, která vynášejí asi 4000 l., a l'Escuyer má o ten malý majetek péči a složí mi z něho počet.“

[19] Claude Cornuel, intendant financí, byl generálním kontrolorem a presidentem účetní komory.

[20] Dřívější vydání měla: *Clervois*. — Guy Patin psal k datu 7. dubna: „Ti tři rentiéři se jmenují de Bourges, Chenu a Celoron a všichni tři jsou *boni viri optimeque mihi noti*.“ Ti tři rentiéři byli vloženi do Bastily 25. března. Podle Tallemanta des Réaux se toho hlučného projevu zúčastnil také president Pascal, otec Blaise Pascala; nemohl však být zatčen.

[21] Pierre Gayan, přijat radou parlamentu 17. ledna 1603, byl přijat presidentem při vyšetřovacích komorách 21. června 1614. — Michel de Champrond, pán d'Auche, nejstarší syn Jeana de Champrond, rady parlamentu a presidenta při vyšetřovacích komorách, a Magdaleny de Montmirail, přijat radou roku 1600, byl dlouho presidentem při vyšetřovacích komorách. Zemřel roku 1647.

[22] Jacques Sallo byl radou parlamentu od 12. července 1619 a Pierre Thibœuf od 3. února 1624.

[23] Dne 30. dubna.

zlým vykonáním, které nastoupilo po velmi dobrém rozkazu: bylo totiž projednáno dát je živit zemím, do nichž byly rozděleny, a že se města uváží jejich výživou podle sazby a porce, která byla vymezena, a že se o tom potom učiní rozvržení na zem, která by tím způsobem byla zachována; k čemuž se lidé tak ochotně nesli, že řečená města většinou předem složila dvě i tři měsíční kontribuce, které v dobré věře vložila do rukou Besançonovi (jejž byl král s rozsáhlou mocí zmocnil ten rozkaz vykonat): ale on si jimi, jak se říká, nejprve naplnil svou mošnu[24], potom, aby si u dvora získal důvěru, dal zprávu, že má v úschově velké sumy, a Bullion, který měl tehdy mnoho peněz k rozdělení a málo fondů, nalomil, aby se vzaly ty, které byly v rukou řečeného Besançona, na podporu naléhavé nouze vévody Výmarského po tom, co vzal Laufenburg, což bylo vykonáno; a vojáci, byvši zbaveni obyčejných porcí, které jim dávali, přinutili města, v nichž byli, aby jim opatřila jejich vydržování, a potom přišli beztrestně plenit rovinatou zemi s velmi velkým nepořádkem, což způsobilo, že nejprve byl zničený lid uveden v nemožnost[25] opatřit obyčejná břemena státu a většina opustila městečka a vesnice, a potom, že vojáci, obtíženi lupem a kořistí, uvažujíce, že jim chtějí dát prožít léto bez žoldu pro tu výživu, kterou měli v zimě, dali přednost pobytu v pokoji po celé to léto ve svých domech nebo v domech svých přátel, kde mohli zůstávat, živíce se tím, co byli nahromadili, před úřadem války přes léto, kde by měli mnoho zel a námah a žádný žold; takže — když většina vojáků opustila kompanie — byly ty, když je chtěli postavit do pole, nalezeny tak slabé, že neměli téměř víc než třetinu vojáků, které si byli slíbili: což bylo příčinou, že se král vydal k pikardské hranici[26], aby svou přítomností, a dokonce i tvrdostí a potrestáním, dal oddíly uvést v lepší stav; k čemuž pokročil až tam, že rozpustil Chandenierovu kompanii[27] při pluku gardovém, která měla být o dvou stech mužích a byla nalezena jen o padesáti, a většinu ostatních kompanií řečeného pluku svedl na 150 mužů. Ty příklady a péče, kterou vynaložili na doplnění kompanií ostatních pluků, je poněkud zesílily; ale nicméně oddíly pěchoty nebyly tak krásné ani tak úplné, jak bývaly v letech předešlých.

Téměř táž nepříhodnost nastala u jízdy: neboť když je vložili do posádek, povolil král kapitánům — aby je obohatil a dal jim způsob vydržovat své lidi přes léto —, že je nezavazuje držet svůj plný počet v posádkách a že jejich příděly poběží, jako by byl plný, pod podmínkou, že se zaváží je doplnit, až přijdou k vojsku: což bylo příčinou, že kapitáni rozpustili všechny své vojáky až na osm nebo deset starých a věrných; a když je bylo třeba dát postavit do pole, nemohli kapitáni nalézt vojáky, protože ti, které byli rozpustili, nedostavše v zimě nic, se už nechtěli vrátit. Konečně nicméně učinili, co nejlépe mohli, a vyšli do polí.

Začali tedy tehdy tvořit sbory vojsk, a zajisté učinili mocný záměr, jak odpomoci všem nepříhodnostem a rázně napadnout nepřátele ze všech stran. K tomu cíli poslali velké sumy peněz generálu Banérovi[28] a straně švédské, aby odvrátili jejich dohodu s císařem, kterou zamýšleli, a dali jim způsob obstát a vést dál válku v Pomořanech a v Meklenbursku[29], kam se byli stáhli. Poslali také velké peníze Holanďanům, aby jim daly učinit mocné vojsko a napadnout Španěly ze strany Flander. Postavili na nohy velké vojsko ze strany Hainautu, jemuž velel maršál de Châtillon, kterého dali zavázat, aby vzal nějaké velké město, bude-li mu k tomu dáno vše potřebné. Jiné vojsko vložili do rukou maršála de la Force, aby napadl Cambraisis a Artois. Jiné bylo dáno maršálovi de Brézé, aby napadl vévodství lucemburské. Vévoda Výmarský byl zesílen muži i penězi, aby čelil na Rýně a učinil tam pokroky, jaké by mohl. Jiné vojsko nechali panu de Longueville, aby se postavil vévodovi lotrinskému v grafství burgundském. Poslali mnoho nových oddílů, aby se připojily k našemu vojsku italskému, jemuž velel kardinál de la Valette,

[24]Mělo by se spíše číst *bouges*, totiž ve staré francouzštině měšec (Littré). Říkalo se „dobře si naplnil své *bouges*“ ve smyslu „učinil velký zisk“ (Ménage).
[25]Autorův tvar *fut impossibilité* znamená „byl uveden v nemožnost“.
[26]Král odjel do Chantilly 26. dubna; z Compiègne se vrátil 21. května.
[27]François de Rochechouart, markýz de Chandenier, syn Jeana-Louise de Rochechouart, barona de Chandenier, a Luisy de Montberon, byl potom kapitánem královy tělesné gardy. Zemřel 14. srpna 1696 ve věku 85 let.
[28]Johan Banér, švédský polní maršál, druh ve zbrani Gustava Adolfa a jeden z jeho nejlepších generálů. Narozen 1596, zemřel 1641.
[29]Meklenbursko.

který odjel teprve 20. tohoto měsíce[30], aby tam šel; a to vojsko, spojené s vojskem vévodkyně savojské[31], se mělo postavit Španělům, kteří tam byli mocní. Pan princ se už byl vydal do Guyenne s velmi krásným vojskem. Konečně dali na moře dvě lodní vojska, jedno v Oceánu, jemuž velel arcibiskup bordeauxský, druhé ve Středozemním moři pod velením hraběte d'Harcourt. Naléhali na paní savojskou, aby potvrdila útočnou i obrannou ligu mezi králem a sebou, kterou byl její zemřelý muž přísahal, a vyjednávali s králem velkobritanským, aby učinil totéž k obnovení pfalckého kurfiřta[32] v jeho zemích: ale ten poslední o tom nechtěl slyšet; dovolil toliko svému synovci pfalckému zřídit lidi ve svých královstvích, aby učinil pokus o Pfalc, a podpořil ho nějakou malou sumou peněz, král větší, Holanďané několika kanóny a municí a jeho matka zástavou zbytku svých drahokamů; s čímž se k tomu cíli připravoval a byl vložil do města Meppen[33] své přípravy a dokonce i své peníze, kteréžto město přišla přepadnout přední stráž Gallasova, a ztráta všeho, co v něm pfalcký měl, dala jeho záměry zmařit.

Téhož měsíce[34] zemřel na svá poranění pan vévoda de Rohan, což byla zajisté velmi velká ztráta Francii; neboť to byla velmi velká osobnost a zkušená jako nikdo našeho času.

Paní de Chevreuse téhož měsíce přešla ze Španěl do Anglie, kde byla velmi dobře přijata: a jezuité, kteří byli v Troyes přijati násilím, jež Besançon dva měsíce předtím učinil, aby je tam silou uvedl, byli obyvateli města vyhnáni toho téhož měsíce dubna[35]; v němž král poslal interdikovat třetí vyšetřovací komoru pařížského parlamentu pro zlé zacházení, které činili jednomu ze svých spolubratří jménem Colombel, který se jim proti jejich vůli vecpal do společnosti[36], a protože nežádali mínění nově ustavených ani jim nerozdělovali procesy; řečená komora dostala také rozkaz vrátit všechny své procesy do kanceláře parlamentu, aby byly znovu rozděleny radům komory ediktu, jíž byl jejich soud přiřčen.

Konečně téhož měsíce, ve čtvrtek 23.[37], pocítila královna pohnout se dítě, jímž byla obtěžkána.

Květen: naposledy nabídnutá naděje na svobodu

Květen. – Na počátku měsíce května mě dala jedna osoba, která o tom mohla mít nějakou známost, upozornit, že kdybych chtěl dát na svou svobodu naléhat, je k tomu doba dobrá a že ví, že nejen budu vyslyšen, ale dokonce s účinkem. Ale protože jsem byl tak často těmito nadějemi podveden a protože jsem znal tu malou dobrou vůli, kterou ke mně měli, a tvrdá a zlá slova, která pan kardinál naposledy řekl mé neteři de Beuvron, nevzal jsem toho upozornění ani na výdej, ani na příjem[38], odkládaje svou svobodu Bohu, kdy se mu zalíbí mi ji dát[39].

Ztratil jsem v témž čase jednu ze svých sestřenic z prvního kolena, nesoucí mé jméno, paní de Bourbonne, kterou jsem byl po celý svůj život nesmírně miloval.

Mor zabil čtyři nebo pět osob ve stájích pana kancléře, což ho pohnulo, aby mi poslal vypůjčit si můj dům v Chaillot, což jsem mu povolil a dal mu ho zařídit nábytkem, jak nejlépe jsem mohl.

Vévoda Výmarský, následuje své vítězství, po tom, co vzal všechna malá místa v Alsasku, postoupil k Württembersku: ale cítě blížit se generála Götze a Sperreutera (nově vyšlého z vězení) se značnými

[30] Dne 17., podle *Gazette de France*.
[31] Vévodkyně savojská byla poručnicí svého syna Františka Hyacinta, vévody savojského, tehdy pětiletého.
[32] Karel Ludvík, kurfiřt pfalcký, nejstarší syn Fridricha V., kurfiřta pfalckého, a Elišky Anglické, sestry Karla I. Narozen 20. prosince 1617, zemřel 28. srpna 1680.
[33] Meppen, město v Hannoversku, na Emži.
[34] Dne 13. dubna.
[35] Obyvatelé Troyes a část duchovenstva se už mnoho let potýkali, aby ve svém městě zabránili zřízení jezuitské koleje.
[36] Viz kapitolu XII., kde byl Colombel přijat radou na opakované naléhání princa de Condé a s velkou pohanou.
[37] Čtvrtek byl 22.
[38] Ani na výdej, ani na příjem, totiž: nijak jsem k němu nepřihlížel.
[39] Maršál de Bassompierre byl v témž měsíci zpraven, že je opět řeč o tom srovnat se zemí jeho zámek v Harouel: napsal o tom jedné význačné osobě, snad panu de Chavigny, list, v němž ještě prosvítá nějaká naděje na svobodu. Viz Dodatek, Nevydané a autografní dopisy, III.

silami a chtěje jim zabránit zásobit Breisach, zbavený potravin, stáhl se mezi Basilej a Strasburk na výhodné postavení.

Markýz de Leganés vytáhl v Itálii do pole s velkými silami a přišel obléhat Vercelli[40], důležité místo pro zem piemontskou.

Maršál de Châtillon vytáhl do pole a přišel vstoupit do Flander u Ardres[41], kde po tom, co vzal několik malých zámků, přišel táborem před Saint-Omer a rozhodl se je obléhat, začav své obkroužení[42].

V témž čase král anglický, který se bohatí z nepořádků svých sousedů a který táhne znamenité výtěžky z obchodu, jenž se s ním vede skrze Dunkerque[43], obávaje se ztráty toho místa pro Španěly, dal svými vyslanci ve Francii a v Holandsku říci, že kdyby král nebo Stavové chtěli podniknout napadení Dunkerque, byl by přinucen mu přispět, a dokonce s námi a s řečenými Stavy otevřeně zlomit.

Král toho měsíce zapověděl veškerý obchod a obcování svých poddaných s těmi ze Sedanu, pro nějakou nelibost, kterou měl král z pana de Bouillon, jenž byl pomohl dát projít několika konvojům potravin k městům vévodství lucemburského, dovoluje jinak lidem pana hraběte moci jít a přijít do Sedanu.

Červen: Saint-Omer vzdoruje, Kallo a spor s papežem

Červen. – Měsíc červen přinesl několik věcí, totiž: pomoc dvou tisíc mužů vhozenou do Saint-Omer princem Tomášem; kteréžto město, velké a plné obyvatel, bylo na tom, aby s maršálem de Châtillon kapitulovalo, aniž by čekalo delší obležení; ale ta tak značná a důležitá posila je zcela rozhodla k rázné obraně a dala v témž čase něco srazit z té první francouzské horlivosti, protože princ Tomáš při vstupu rozbil na padrť třicet kompanií pěších lidí, které byly postaveny na místě, kudy pomoc prošla, a to pluky d'Espagny a de Fouquesolles. Za málo dní jsme měli ještě jinou pohromu, ale menší: neboť jezdecké kompanie Vitenvalova a Wattimontova byly také rozbity v záloze, do níž padly[44]. Tyto rozličné nehody zavázaly krále přikázat maršálovi de la Force (který se svým vojskem pustošil Cambraisis), aby se přišel spojit s maršálem de Châtillon; a maršál de la Force se přišel položit dvě leuvy od Saint-Omer směrem k Ardres. Ale princ Tomáš se položil výhodně mezi město[45] a jej, a když guvernér Ardres učinil malou tvrz na konci hráze, aby mohl snáze chodit po zemích nepřátel na píci, přišel ji princ Tomáš 24. tohoto měsíce napadnout, což zavázalo maršála de la Force poslat vikomta d'Arpajon se silami, aby se pokusil vhodit tam pomoc; ale nalezl redutu vzatou a nepřátele položené před ní; a nazítří, když maršál de la Force šel s celým svým vojskem ji vzít zpět na zprávu, kterou mu byli dali, že se nepřátelé stáhli, nalezl celé vojsko princa Tomáše ve zbrani, aby ji hájilo, a že bylo třeba projít po hrázi odkrytě, aby se tam šlo; což když přikázal učinit, ztratil tam při útoku více než 300 mužů, mrtvých i poraněných, a byl přinucen se stáhnout.

Nuže, jako jsme my učinili rozličná vojska k napadení Flander, určili Španělé ze své strany tři k obraně, totiž: jedno, jemuž velel infant osobně, aby se postavilo vojsku Holanďanů, a to držel mezi Bruselem a Antverpami; druhé, jemuž velel princ Tomáš a které mělo kráčet po boku vojska maršála de Châtillon; a třetí, vedené Piccolominim, aby čelilo maršálovi de la Force v Cambraisis. Ale dva dny po tom, co to poslední vojsko přišlo na své shromaždiště, povolal je kardinál infant na příchod Holanďanů k Vlissingen[46], aby se přišlo spojit s jeho vojskem; a přední stráž Stavů, přišedši vystoupit na zem u hráze

[40]Vercelli, město provincie novarské, na pravém břehu Sesie.

[41]Ardres, dnes středisko kantonu v okrese Saint-Omer, departement Pas-de-Calais, a Saint-Omer neležely ve Flandrech, nýbrž v Artois, na pomezí obou provincií. Artois náleželo tehdy jako Flandry Španělsku; ale Ardres bylo obsazeno Francouzi a mělo tehdy guvernérem pana de Lermont.

[42]Maršál de Châtillon se před tím místem objevil 25. května.

[43]Dunkerque, dnes středisko okresu v departementu Nord, tehdy město španělské.

[44]Podle *Gazette de France* byl 7. června „pan de Vitenval, kapitán jízdy, který byl vyjel na výzvědy s dvaceti jezdci, poraněn k smrti a zajat"; a 8. byly „pluky d'Espagny a de Fouquesolles přinuceny vzdát se princi Tomášovi". V tom posledním střetnutí byl Fouquesolles zabit a jeden syn d'Espagnyho poraněn a zajat.

[45]Město Ardres, ne Saint-Omer.

[46]Vlissingen, město provincie zélandské v Holandsku, ležící na ostrově Walcheren u ústí západní Šeldy.

u Kallo[47], vzala jednu z prvních tvrzí porozuměním a potom jinou a redutu silou, a odtud přišla obléhat tvrz svatého Filipa[48], která se chrabře hájila a dala kardinálovi infantovi pokdy přijít jí přispět; a ten učinil takovou rychlost, že nalezl nepřátele (jimž protivný vítr byl zabránil se znovu nalodit) a rozsekal je na kusy, odnášeje čtyřicet praporů, osm kornet, dvacet pět kanónů litých a více než sto železných, s dvanácti pontony. Syn generálův[49], jímž byl hrabě Vilém Nasavský, tam byl zabit; on sám se spasil s málo jinými; všechen zbytek toho malého vojska o šesti tisících mužích byl zabit, zajat nebo utopen při odchodu, 25. tohoto měsíce[50].

Pan princ zatím, přijev do Bordeaux (kde nalezl pány d'Épernon a de la Valette dávající rozkaz ke všemu, co se mohlo týkat a usnadnit jeho podnik vstoupit do Španěl), dal panu d'Épernon list krále, jímž král řečenému vévodovi vzkazoval, že mu byl předtím povolil jeho odchod do jeho domu v Plassac na naléhavou prosbu, kterou mu o to byl učinil, a že mu to nyní nařizuje naprostým příkazem a aby se odtud nehýbal pod hrozbou přestoupení jeho rozkazu; což mu dával za potrestání toho, že stíhal a trápil osoby, jimž měl pomáhat a přispívat, ježto nesly povahu jeho sloužících a jeho ochranu: čemuž pan d'Épernon hned uposlechl.

Bylo také už několik měsíců, co se v Římě nic nevypravovalo pro konsistorní obročí; čehož příčina byla, že ochrana Aragonie, Valencie a Katalánie, uprázdněna smrtí kardinála ochránce, byla nabídnuta kardinálovi Barberinimu[51], který ji přijal a užíval jí rok, na jehož konci — na nějakou stížnost, kterou královský vyslanec učinil papeži nad tím, že se jeho synovec příliš straní přijetím a vykonáváním té ochrany, a že král chce, aby kardinál Antonio Barberini přijal ochranu Francie, kterou mu nabízel — nalezl papež za dobré, aby ji přijal; ale soudě, že není slušné, aby se jeho synovci tak silně stranili pro jednu i druhou korunu, zapověděl jednomu i druhému ty ochrany vykonávat; čímž se král španělský téměř nestaral, ale král setrval na tom, aby kardinál Antonio tu ochranu rok vykonával, jako byl kardinál Barberini vykonával ochranu aragonskou, k čemuž papež nechtěl svolit; což byla jedna z prvních stížností krále na papeže. Když potom nastalo dobytí Lotrinska, podnikl král opatřovat prostá obročí řečeného vévodství a jmenovat ke konsistorním, jakož rovněž ke třem biskupstvím metskému, toulskému a verdunskému a k obročím na nich závislým, byť nebyla z konkordátu[52]: a když nastalo uprázdnění abatství svatého Pavla verdunského (ač tam byl koadjutor potvrzený u dvora římského), opatřil jím král syna pařížského generálního prokurátora[53], čemuž se papež postavil na odpor, a král dal svého opatřeného užívat jím cestou ekonomátu. Potom, když bylo biskupství toulské uprázdněno tím, že se kardinál lotrinský oženil[54], dal papež řečené biskupství abbému de Bourlemont, svému příbuznému[55], a král k němu jmenoval biskupa korintského[56], jenž byl jeho sufragánem; a papež, přemožen prosbami krále, povolil toliko pro tentokrát, aby byl biskup korintský biskupem toulským; a když ten před rokem

[47]Kallo, město ve východních Flandrech v Belgii, na levém břehu Šeldy.

[48]Tvrz svatého Filipa, na pravém břehu Šeldy, asi leuvu od Antverp.

[49]Mořic Nasavský, syn Viléma Nasavského a Kristiány z Erbachu. — Vilém Nasavský, syn Jana, hraběte nassavsko-siegenského, a Magdaleny z Waldecku, jeho první ženy, narozen 12. srpna 1592, zemřel 18. července 1642.

[50]Toto datum, autorem připsané mezi řádky, se zdá vztahovat k předchozí skutečnosti. Podle *Mercure françois* by však nebylo zcela správné: porážka Holanďanů se stala 21. června a mladý hrabě Nasavský byl zabit už 18. v čele jízdy.

[51]Francesco Barberini, který měl bratrem kardinála Antonia Barberiniho.

[52]Z konkordátu roku 1517, předcházejícího připojení Tří biskupství.

[53]Édouard Molé, nejstarší syn Mathieua Molé, tehdy generálního prokurátora pařížského parlamentu, a Renée Nicolaï, jmenovaný roku 1637 abbé svatého Pavla verdunského, vytlačil Françoise d'Escayeul de la Bretonnière, který byl roku 1625 ustaven cesionářem svého strýce, předešlého abbé.

[54]Roku 1634.

[55]Charles-François d'Anglure de Bourlemont, který byl postupně biskupem airským roku 1650, biskupem castreským roku 1657 a arcibiskupem toulouským roku 1662, byl synem Clauda d'Anglure, barona de Bourlemont, a Angeliky Ajacettiové, dcery Ludovica Ajacettiho, hraběte de Chasteauvillain, a Anny d'Aquaviva d'Aragon, kterážto byla dcerou Jeana-Françoise d'Aquaviva d'Aragon, vévody d'Atri, a Camilly Caraccioliové. Bezpochyby těmito italskými spojeními byl abbé de Bourlemont příbuzný Barberiniů.

[56]Charles-Chrétien de Gournay, syn Reginalda de Gournay, pána de Villers, a Aloisie d'Apremont, dámy de Marcheville, posvěcený biskupem nikoli korintským, nýbrž sitijským na Krétě (*Gallia Christiana*), sufragán kardinála biskupa toulského a zmocněný duchovní správou diecéze, byl jmenován biskupem toulským roku 1634 po odstoupení kardinálově; ale papež mu udělil buly teprve v říjnu 1636. Ten prelát zemřel 14. září 1637.

zemřel, jmenoval k němu král abbého svatého Nikuláše angerského, z Arnauldů[57], a papež tehdy dal toulské biskupství znovu abbému de Bourlemont, aniž se toho chtěl odříci. Po tom, co krále a pana kardinála hněvalo, bylo, že otec Josef, už devět let papeži předkládaný, aby byl učiněn kardinálem, byl Jeho Svatostí stále odmítán, a králi bylo nabídnuto učinit jiného, kdyby chtěl nějakého mít, a že by to papež učinil: ale král se na tom tak zatvrdil, že od toho nikdy nechtěl odstoupit, a papež se také tak zatvrdil, že měl raději nečinit žádné povýšení než k němu otce Josefa připustit. To všechno způsobilo, že zde nebyli s papežem uspokojeni. Ale ještě více než to všechno bylo, že pan kardinál, který se byl několik let předtím dal zvolit abbé cluniackým[58] a byl na to z Říma dostal své buly, chtěje být také představeným řádu dvou jiných řeholí, totiž Cîteaux[59] a Prémontré[60], se byl dal zvolit abbé jednoho i druhého z těch abatství; nad čímž se kongregace řádů v Římě pohoršila na stížnosti, které jí učinili abbé závislí na řečených abatstvích (jichž je větší počet cizích než francouzských) a kteří přednesli, že neodmítají poslouchat a podvolovat se těm francouzským představeným řádu, budou-li zákonně voleni a budou-li mít mnichy za abbé podle řádové instituce, ale ne aby byla doménou[61] jednoho jediného člověka, jak se k tomu chystala; a že žádají (bude-li tomu tak), aby mohli volit generály svých řádů v jiných královstvích, kde jsou kláštery: což papež soudě za nebezpečného důsledku, nechtěl pana kardinála k těm dvěma abatstvím připustit; čímž se on popíchl. Všechny tyto důvody vybídly krále učinit výnos rady, jímž se zapovídalo chodit dále do Říma vyhledávat tam vypravení listin a posílat tam dále peníze. Ten výnos byl potom vložen do rukou lidí královských, kteří, vloživše k němu své shodné závěry, jej přinesli k dvoru parlamentu, aby jej schválil, což by bylo bývalo učiněno jednomyslně (neboť ti, kdo jsou věrní, by byli následovali záměr rady, a ostatní by jej byli schválili, aby ještě více zamíchali karty); ale stalo se, že to byl výnos, a ne nařízení nebo edikt, kteréžto jsou věci, jež se v parlamentu schvalují, a parlament odpověděl, že nemá v obyčeji schvalovat výnosy rady, nýbrž podvolovat se jim, a že kdyby jim poslali nařízení, přistoupili by ke schválení: a během té doby, kterou bylo třeba vložit do změnění toho, přišel nuncius, dostav o té věci zprávu, vyhledat pana kardinála téhož dne, kdy hostil Jana de Werth a Enckevorta, které král, po tom, co je byl vytáhl z rukou vévody Výmarského a vložil jako zajatce do vincenneského lesa[62], konečně toho dne byl postavil na jejich slovo, a pan kardinál jim chtěl učinit hostinu, kde byl i Monsieur[63]. Nuncius tedy přišel vyhledat pana kardinála do Conflans a prostřednictvím otce Josefa dal to řízení zdržet, dokud by o tom nedal zprávu papeži, o němž dával doufat, že králi dá nějaké uspokojení.

Běžela tehdy zvěst, že král řekl panu kardinálovi, že má na svědomí držet mě tak dlouho zajatcem a že — nebyvši proti mně co říci — mě tam už nemůže dále držet; k čemuž pan kardinál odpověděl, že od té doby, co jsem zajatcem, mu prošlo myslí tolik věcí, že už není pamětliv příčin, které byly přivedly krále mě uvěznit a jeho mu to radit, ale že je má mezi svými papíry a že je vyhledá, aby je králi ukázal. Nevím, je-li to pravda; ale ta zvěst běžela Paříží.

Téhož měsíce dala vévodkyně savojská vhodit pomoc šestnácti set mužů do Vercelli, které bylo tísněno markýzem de Leganés. Byly to síly piemontské, které tam vstoupily; ale byli to generálové královi[64], kdo o tom učinili záměr i vykonání.

---

[57] Henri Arnauld, druhý syn Antoina Arnaulda, slavného advokáta, a Kateřiny Marionové, dámy d'Andilly, abbé svatého Nikuláše angerského po Rucellaïovi, děkan toulské kapituly, se stal roku 1650 biskupem angerským. Narozen 30. října 1597, zemřel 8. června 1692.

[58] Cluny, abatství benediktinů, hlava řádu, v diecézi mâconské. Kardinál de Richelieu, ustavený roku 1627 koadjutorem předešlého abbé Jacqua de Veny d'Arbouze, získal abatství roku 1629 odstoupením svého předchůdce.

[59] Cîteaux, hlava řádu cisterciáků čili bernardinů, v diecézi chalonské nad Saônou. Kardinál de Richelieu, který to abatství získal odstoupením předešlého abbé roku 1635, je převzal 15. ledna 1636; nikdy však nebyl svatým stolcem potvrzen.

[60] Prémontré, v diecézi laonské, hlava řádu premonstrátů. Kardinál de Richelieu se byl roku 1635 dal zvolit abbé stranou protivnou té, která v témž čase volila Pierra Desbanse. Papež neuznal ani jednu, ani druhou volbu; kardinál nicméně bral příjmy abatství až do své smrti, ale v té chvíli nařídil jejich vrácení. Stolec zůstal uprázdněn až do roku 1647.

[61] Dřívější vydání měla: *qu'ils fussent émanés*.

[62] Oba generálové přijeli do Vincennes 27. května.

[63] Dne 17. června.

[64] Kardinál de la Valette, vévoda de Candale a hrabě de Guiche. Pomoc vstoupila do Vercelli večer 19. června a v noci následující, pod vedením Saint-Andréovým.

Stala se také toho měsíce změna guvernéra v Lotrinsku, a poslali tam na místo pana d'Hocquincourt, který tam byl, pana de Fontenay-Mareuil: a pan princ vstoupil na konci měsíce s krásným a silným vojskem do Navarry[65], od strany Fontarabie.

Král mi dal 21. téhož měsíce dát list s pečetí, abych vytáhl svého synovce rytíře de Bassompierre z nanceyské citadely, kde byl držen zajatcem od posledního dne předešlého roku, a nařídil v řečeném listě, že bude vložen do rukou těch, které bych k tomu cíli poslal; kterýžto list jsem poslal s jiným svým panu d'Hocquincourt, abych ho požádal, aby se tím chtěl uvázat a chtěl mi ho přivést do Paříže zároveň se sebou[66]. Napsal jsem také panu hraběti de Tornielle a tomu, kdo konal mé věci v Lotrinsku, jménem Losane, aby ho dal vypravit, aby se tam vydal, a opatřil mu věci k tomu cíli potřebné.

Ztratil jsem také téhož měsíce [jednoho ze svých nejlepších přátel, jménem][67] pana de Tilly, radu rouenského parlamentu. Ale smrt pana Pompea Frangipaniho[68], která nastala v řečeném měsíci, mi byla citelná až do té míry, že jsem si tisíckrát přál svou vlastní; byl to jeden z nejdražších, nejstarších a nejpravějších přátel, které jsem kdy měl.

Červenec: Fontarabie obležena, Saint-Omer opuštěno

Červenec. – Měsíc červenec dal počátek obležení Fontarabie, když byl pan princ 2. přešel řeku Bidassou u Irunu bez odporu, a po tom, co Irun vyplenil, vzal téhož dne přístav Passage[69], kde bylo sedm karak[70] téměř dokončených a 150 kusů kanónů, které odvezli do Francie; potom se přišel položit táborem před město Fontarabii se svým vojskem velmi hbitým a opatřeným veškerou výzbrojí potřebnou k napadení toho místa, jež tísnil po celý ten měsíc, přičemž nepřátelé dvakrát vhodili dovnitř pomoc, jednou po zemi a jednou po moři, které měli ještě svobodné, protože flotila krále, jíž velel pan bordeauxský, tam ještě nebyla přijela.

Ale ze strany Pikardie nevzaly věci obležení Saint-Omer dobrý konec, čehož vinu a příčinu dávám porážce Holanďanů na hrázi u Kalla, protože — jak jsem řekl výše — když bylo Piccolominiho vojsko, které bylo určeno čelit panu maršálovi de la Force, kardinálem infantem odvoláno, aby se svým čelilo Holanďanům vylodivším se ve Flandrech a postavilo se jim, nebylo už jiného vojska než vojsko princa Tomáše, které mohlo obležení Saint-Omer rušit: pan de la Force se mu se svým přišel postavit, zatímco pan de Châtillon dával konat obkroužení místa a zásobovat své ležení potravinami a jinými potřebami na šest neděl; a protože z druhé strany řeky[71], která teče k Saint-Omer kanálem, jejž k ní udělali, bylo městu snadno přispět, dal hrází vrátit řeku do jejího prvního řečiště a dal učinit tři reduty na té hrázi; a aby zabránil, že by je přišli napadnout a vzít, dal učinit velkou tvrz na místě, kde byl přechod řečené řeky, která proto byla nazvána tvrz U přechodu, a hleděl do ní vložit čtyři tisíce mužů k hlídání a množství artilerie: ale než byla opatřena potravinami, ba ani zcela v obraně, hrabě Vilém byv rozbit u Kalla a kardinál infant vida se tím způsobem na dlouho zbaven vojska Holanďanů, dal rychle vrátit Piccolominiho s jeho vojskem na pomoc Saint-Omer a poslal s ním hraběte Jana Nasavského[72] s patnácti sty koní, aby se spojil s princem Tomášem; a ti tři generálové, poradivše se o tom, co mají činit, se rozhodli připojit dvanáct set Chorvatů k oddílům hraběte Jana, který by šel dorážet na pana maršála de la Force, zatímco by v týž čas přišel princ Tomáš napadnout tři reduty na hrázi a Piccolomini tvrz

[65] Nebo spíše do Guipuzcoy: Fontarabie leží u ústí Bidassoy, na levém břehu. — Dne 30. června bylo vojsko teprve shromážděno v Saint-Jean-de-Luz.

[66] Viz Dodatek XXXI.

[67] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[68] Chantérac k tomuto jménu poznámku nemá. **Je to odpověď na otázku otevřenou v kapitole X.**, kde se Frangipani objevuje bez křestního jména: autor mu tu říká *Pompeo* a označuje ho za jednoho ze svých nejstarších a nejbližších přátel.

[69] Podle *Mercure françois* se přechod Bidassoy a dobytí Irunu staly 1. července; le Passage, malý přístav v Biskajském zálivu mezi Fontarabií a San Sebastiánem, byl vzat 2. července.

[70] Karaky, velké okrouhlé lodi, způsobilé k boji.

[71] Řeka Aa.

[72] Jan, hrabě nassavsko-siegenský, starší bratr Viléma Nasavského, byl přijal katolickou víru a dal se do služby Španělska. Narozen 29. září 1583, zemřel 27. července téhož roku 1638.

U přechodu: což se jim zdařilo tak, jak to byli projednali; neboť hrabě Jan Nasavský poslal ty Chorvaty udeřit až do ležení vojska maršála de la Force, a jízda maršálova je rázně odrazila až mezi těch patnáct set obrněných koní, které hrabě Jan držel v bitvě, aby je podepřel; při jejichž nenadálém spatření pojala naše jízda zděšení, a byvši v témž čase napadena jízdou nepřátel, vedla ji ta bijíc[73] až k pěchotě, kterou maršál vedl, a ta učinila dokonale dobře, a zastavivši je na zadku, dal jim potom náš kanón obrátit hlavu a naše jízda, shromáždivši se, je zase pronásledovala až do jejich ležení. Nuže, v témž čase, kdy se hrabě Jan objevil, poslal maršál de la Force dát zprávu maršálovi de Châtillon, který dal v témž čase vyjít veškeré své jízdě z obkroužení, aby šla na pomoc řečenému maršálovi de la Force; a on sám, slyše kanonády, které se střílely, soudě, že jsou v rukou, postavil svou pěchotu do bitvy ke místu odchodu maršála de la Force, aby ho přijal v případě neštěstí; a během té doby přišel princ Tomáš napadnout tři reduty na hrázi, které snadno vynutil, protože nemohly být přispěny ze strany ležení, ježto byly oddíly odvedeny jinam, ani ze strany tvrze U přechodu, která byla v témž čase napadena Piccolominim; takže byvši vzaty, oddělily tvrz U přechodu a rozdělily ji od zbytku obkroužení, a nepřátelé měli způsob vejít pohodlně a bez jakékoli překážky do Saint-Omer a opatřit je všemi věcmi potřebnými. Princ Tomáš sám tam té noci šel přenocovat, a Piccolomini, bije zuřivě tvrz U přechodu, ji za dva dny přinutil vzdát se na kapitulace, které jí dal[74]. Všechny tyto rozličné nehody zavázaly naše vojsko zrušit obležení Saint--Omer, což se stalo bez nepořádku a bez zmatku[75]. Boj hraběte Jana a napadení redut a tvrze U přechodu se stalo 7. července[76].

Ze strany Itálie jsme neměli lepšího úspěchu: neboť jak u dvora čekali zrušení obležení Vercelli, které naši generálové vzkázali jako neomylné po tom, co tam byla vhozena pomoc, a jak byly oddíly krále, spojené s oddíly vévodkyně piemontské, položeny táborem u obkroužení, o němž dokonce vzkázali, že bylo vzato, přišla zpráva, že markýz de Leganés vzal Vercelli 8. tohoto měsíce[77]; což způsobilo velké zděšení našim věcem italským.

Ze strany Burgundska vzal pan de Longueville několik zámků, byť měl vévodu Karla, silnějšího než on, na krku[78].

K Německu zásobili nepřátelé Breisach, jakoukoli rychlost mohl vévoda Bernard Výmarský učinit, aby jim v tom zabránil.

Konečně, co se mne týče, byl jsem dvojnásob nešťastný tím, že ten zlosyn la Roche Bernard psal znovu proti mně 19. tohoto měsíce panu Bouthillierovi otci; a guvernér Bastily, u něhož jsem obnovil své stížnosti, místo aby ho za to potrestal, mu dovolil chodit v nedělích na mši s ostatními zajatci. A maje od 21. června list o svobodě svého synovce, o němž jsem mluvil výše, a zvěda, že se pan d'Hocquincourt vrací z Lotrinska, napsal jsem mu, abych ho požádal, aby se jím chtěl uvázat a přivést mi ho do Paříže, a napsal jsem tomu, kdo konal mé věci v Lotrinsku, aby mu opatřil vše, co by bylo k jeho cestě potřebné, v případě, že by to pan hrabě de Tornielle nechtěl opatřit; jemuž jsem rovněž o tom napsal a vzkázal mu, že svého řečeného synovce vložím na akademii, kdybych viděl, že se chystá učinit něco dobrého, a že kdybych ho viděl nakloněného činit zle, držel bych ho u sebe v Bastile a hleděl bych z něho učinit něco dobrého; a vloživ všechny výše řečené listy do jednoho paketu s listem královým, adresované panu d'Hocquincourt, poslal jsem je panu de Ramefort[79], který mi slíbil, že je dá bezpečně vydat do rukou pana d'Hocquincourt. Ale stalo se, že pan de Villarceau, mistr žádostí, zadržel po dvě pošty (nevím, jakým rozkazem) všechny pakety, které přicházely pro řečeného pana d'Hocquincourt do Nancy; a já jsem následující poštou vzkázal tomu, kdo koná mé věci, aby neopomněl vykonat pro odjezd mého synovce to, co jsem mu byl nařídil svými předešlými listy; a ten, byv v nesnázi, že je nedostal, přijel 12.

[73]Dřívější vydání měla: *tambour battant*, za zvuku bubnu.
[74]Posádka, jíž velel Manicamp, vyšla z tvrze 13. července.
[75]Dne 15. července.
[76]Dne 8., podle *Gazette de France* a *Mercure françois*.
[77]Vercelli kapitulovalo 4. července, po útoku daném 2.; posádka vyšla 5.
[78]Vévoda de Longueville vzal Chaussin 2. června, Raon 4., Poligny 28. a Arbois 9. července. V tom tažení bylo vzato ještě několik jiných malých míst.
[79]Charles d'Espagne, pán de Ramefort.

tohoto měsíce do Nancy, aby se dozvěděl, co se s nimi stalo, což zvěděl téhož večera příjezdem pana de Fontenay-Mareuil, který přijížděl nastoupit po panu d'Hocquincourt ve správě Lotrinska. Ale list krále o svobodě mého synovce vydali teprve v hodinu, kdy řečený d'Hocquincourt chtěl odjet, a ne jemu, nýbrž mému řečenému synovci, jemuž adresován nebyl, ani ostatní listy, které jsem psal; a ten, otevřev je a vida, že vzkazuji hraběti de Tornielle, že ho budu držet v Bastile, mu je nechtěl poslat a připravil se se dvěma nebo třemi takovými ničemy, jako byl sám, odejít do Burgundska, což mu bylo snadné; neboť bez toho, že by ho zadrželi do nějakého rozkazu krále, dali mu vyjít z Nancy s jeho sluhou, a on šel vyhledat vévodu lotrinského v Burgundsku: z čehož jsem pocítil krvavou nelibost, namlouvaje si, že ho dali uniknout naschvál, aby to všechno svrhli na mne.

Zlý úspěch obležení Saint-Omer způsobil, že se král rozhodl vydat se do Pikardie, aby byl na místě a svou přítomností odpomohl nepořádkům, které byly v jeho vojskách[80], a dal postoupit maršálovi de Brézé s jeho vojskem, aby se spojil s ostatními nebo aby jim byl oporou.

Z druhé strany odjelo námořní vojsko, jemuž velel arcibiskup bordeauxský, 23. z la Rochelle, aby šlo k pobřeží Fontarabie, která se velmi dobře hájila a chtěla čekat pomoc, kterou jí po moři i po zemi slibovali.

Srpen: Renty, spor o pořadí u Panny Marie a Guetaria

Srpen. – Během měsíce srpna dal král napadnout zámek Renty[81], který byl na konci osmi dní uveden v jeho poslušnost; ale jak jej chtěl dát zbořit a jak se na tom pracovalo, nepřátelé v …..[82] Potom, vida blížit se čas královnina slehnutí, vrátil se z Pikardie do Saint-Germain-en-Laye, zanechav pana kardinála na hranici, a ten v jeho nepřítomnosti dal napadnout le Catelet[83].

Maršál de Brézé měl, jak jsem řekl výše, velení vojska, které bylo sebráno v Rethelois, a dostal po zrušení obležení Saint-Omer rozkaz postoupit; a dokonce se věřilo, že bude mít první a hlavní poslání, byv švagrem pana kardinála a nemaje král velké uspokojení z maršálů de la Force a de Châtillon. Ale protože si pan kardinál, aby mu ten úřad dal bez šeptání, byl přál, aby mu na nějakou malou dobu dali za druha pana maršála de la Force — proto, že pan de Brézé nebyl tak velké zkušenosti —, odmítl toho druha a řekl panu kardinálovi, že není zvíře společenské a aby ho nechal konat samotného; což když mu řečený pan kardinál nepovolil ani naprosto neodmítl, když ho viděl v Abbeville, nicméně na to, že mu řekli, že se opět mluví o jeho spojení s panem maršálem de la Force, dal jednoho rána sebrat náčelníky vojska, a řekl jim, že svůj úřad opouští, a složil jej s velením, které zanechal panu de Lambert, polnímu maršálovi, a bez toho, že by se rozloučil s králem nebo s panem kardinálem, vrátil se do Paříže, cokoli mu mohl namluvit a říci pan de Chavigny, který byl za ním poslán, aby ho dal změnit záměr; a zůstav v Paříži jedinou noc, vrátil se poštou do Anjou.

Dne 15. tohoto měsíce, v den Nanebevzetí Panny Marie, dal král učinit v Paříži slavné procesí pro zasvěcení, které učinil své osoby, svého království a svých poddaných Panně Marii. Nastal toho dne v kostele Panny Marie Pařížské velký zmatek a pohoršení, způsobený právě těmi, kdo mu měli zabránit a potrestat jej, kdyby jej byli vzbudili jiní; čehož příčina byla, že parlament a účetní komora mají v obyčeji kráčet v procesích, do nichž vstupují, parlament po pravici a účetní komora po levici, tak že první presidenti jednoho i druhého jdou vedle sebe; a když vstoupí do chóru kostela Panny Marie, postaví se parlament po pravici a komora po levici do lavic kanovníků; a je-li to Te Deum, postaví se první presidenti do sedadel nejbližších oltáři a zbytek jejich sborů za nimi až po místa nejbližší dveřím chóru; a je-li to při obecném procesí, postaví se první presidenti do sedadel u dveří a sbory za nimi, končíce u oltáře. Nuže, při vstupu není žádného pořádku, protože se každý sejde v chóru bez ceremonie;

[80] Král odjel ze Saint-Germain-en-Laye 19. července a přijel 21. do Amiens.

[81] Renty, dnes městečko kantonu Fauquembergues, okres Saint-Omer. Vojsko se položilo před Renty 1. srpna; místo kapitulovalo 9.

[82] Věta není dokončena. Autor chtěl bezpochyby vypravovat o nějakém málo důležitém poplachu, který nepřátelé přišli učinit oddílům táborem před zámkem, zatímco se zámek zdlouhavě a s námahou bořil.

[83] Le Catelet, jediné místo zůstalé v rukou Španělů od vpádu roku 1636.

ale když je třeba kráčet, aby se šlo k procesí, musí se nutně oba sbory zkřížit, aby se ujaly jeden pravé a druhý levé ruky: první president účetní komory si činil nárok kráčet za presidentem parlamentu, když se mělo vyjít z chóru, a ostatní presidenti v čepci, nechtějíce mezi svého prvního presidenta a sebe nikoho pustit než guvernéra Paříže, mu v tom zabránili; nad čímž se oba sbory daly nejprve do strkání a potom do bití, takže v kostele byl velmi velký nepořádek, a pan de Montbazon[84] a několik lučištníků i jiných vzali meč do ruky. Dali o tom vyšetřovat z jedné i z druhé strany; ale král, byv rychle o té nepříhodnosti zpraven, přitáhl to všechno k sobě, aby je urovnal podle toho, jak by uznal za dobré.

Věci zevní se po ten měsíc držely téměř v témž stavu, vévoda Výmarský se drže táborem před Götzem a vévoda lotrinský čině totéž před panem de Longueville, který bez námahy vzal zpět Champlitte[85]. Holanďané se o nic nepokusili, ani Španělé. Obležení le Catelet pokračovalo, jakož i obležení Fontarabie, vyjma že na moři mělo naše lodní vojsko nějakou výhodu nad nepřátelským, jemuž potopilo a spálilo několik lodí.

Téhož měsíce se královna matka po téměř sedmi a půl letech pobytu ve Flandrech odtud odebrala[86] a s bezpečným průvodním listem, který si poslala vyžádat od Stavů, přijela do Bois-le-Duc, kde byla nádherně přijata, a potom do Haagu.

Ze strany Itálie vložili Španělé po dobytí Vercelli své oddíly do posádek, aby se občerstvili z námah, které měli při obležení toho místa a při obležení Brem, a naše oddíly, jimž velel kardinál de la Valette, se v poli vůbec neukázaly, nebyvše k tomu dosti silné.

Dne 29. tohoto měsíce, v neděli, jsme učinili sňatek mého synovce de Tillières s vdovou po zemřelém hraběti de Mastas[87]; z čehož jsem měl mnoho uspokojení, byvši to bohatá, šlechtická a čestná partie. A 25. téhož měsíce[88] přišlo lodní vojsko krále, jemuž velel pan bordeauxský a které bylo zakotveno proti Fontarabii po dobu obležení, napadnout čtrnáct velkých lodí španělských, které byly přijely vhodit pomoc do Fontarabie [a vyložit nedaleko odtud tři tisíce mužů pěších, aby zvětšily vojsko admiranta aragonského[89], jenž se byl přišel položit táborem u Fontarabie][90], aby naše přinutily obležení zrušit; a štěstí bylo pro nás tak velké, že se vítr, který nám byl protivný, v okamžiku obrátil a stal se protivným nepřátelům, takže — když je byl vehnal do rejdy, odkud nemohli vyjít[91] — bylo panu bordeauxskému snadno poslat na ně zápalné lodi, které je všechny zapálily se vším, co nesly, až na jednu loď, jež se spasila.

Téměř v týž čas Manicamp, který se byl ze strachu z potrestání — po tom, co ztratil tvrze, jež byl vévoda Výmarský na Rýně vystavěl a potom mu je složil — stáhl a ukryl, vida obležení Saint-Omer začaté, přišel nabídnout maršálovi de Châtillon, že tam bude sloužit a tak dobře konat svou povinnost, aby si mohl zasloužit obdržet milost: potom se vrhl do tvrze U přechodu a kapituloval s nepřáteli, kteří ho poslali s tím, co bylo vevnitř, zpět do Francie přes Verdun; a po tom, co tam vložil oddíly, přišel vyhledat pana kardinála do Amiens bez jiného bezpečí než toho, které si vzal ve své představě: ale pan kardinál ho dal hned vložit do amienské citadely a dal mu začít jeho proces.

Posledního dne tohoto měsíce, když byl král vrátivší se ze své pikardské cesty v Saint-Germain, chytila ho třídenní zimnice, která ho držela po devět záchvatů.

---

[84] Vévoda de Montbazon byl guvernérem Paříže.

[85] Champlitte, středisko kantonu v okrese Gray, departement Haute-Saône: to místo se vzdalo 25. srpna. Autrey, dnes středisko kantonu téhož okresu, kapitulovalo 27.

[86] Královna matka odjela nenadále z Bruselu 10. srpna.

[87] Henri le Veneur, hrabě de Tillières, pán de Carouge, nejstarší syn Tanneguyho le Veneur, hraběte de Tillières, pána de Carouge, a Kateřiny de Bassompierre, se oženil 29. srpna 1638 s Claude Rouhaultovou, dcerou Alopha Rouhaulta, pána de Thiembrune, a Claude Chabotové de Jarnac, jeho první ženy, vdovou po Henrim-Sicairovi de Bourdeille, hraběti de Mastas.

[88] Dne 22., podle *Mercure françois*.

[89] Nebo spíše admiranta kastilského, Juana Alfonsa Henriqueze, V. vévody de Rioseco, IX. dědičného admiranta kastilského, syna Luise Henriqueze, IV. vévody de Rioseco, VIII. dědičného admiranta kastilského, a Victorie Colonnové; zemřel 25. ledna 1647. — Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek II, s. 280, pozn. 1).

[90] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[91] Rejda u Guetarie, na pobřeží Guipuzcoy.

Princ Oranžský, nemaje štěstí v záměru, který měl na Antverpy, po tom, co se vzpamatoval ze své ztráty a postavil své vojsko silnější než předtím, přišel obléhat město Geldern[92]. Ale arcivévoda kardinál infant, [který byl na výzvědech, kde si vybere svůj zásek, jakmile o tom dostal zprávu, že jde obléhat Geldern][93], se tam vydal velkými denními pochody a přišel tam, než byli Holanďané zakopáni. Vynutil nejprve ležení hraběte Jindřicha Fríského[94] 27. srpna; což zavázalo princa Oranžského zrušit obležení posledního dne téhož měsíce a stáhnout se, aniž se po všechen zbytek tažení pokusil o jakýkoli jiný výkon.

Září: narození dauphina a pohroma u Fontarabie

Září. – Měsíc září začal velkým a znamenitým bojem patnácti galér francouzských proti stejnému počtu španělských, téměř na dohled od Janova; boj byl velmi zatvrzelý a nakonec se skončil k výhodě Francie, ježto španělské galéry útěkem[95] zanechaly hry se ztrátou pěti svých a dvou našich.

V témž čase dostal pan maršál de Châtillon pro zlé uspokojení, které z něho měli pro úspěch obležení Saint-Omer, rozkaz odebrat se do svého domu.

Ale 5. tohoto měsíce, v den nedělní, v jedenáct hodin ráno se narodil pan dauphin, po tom, co držel královnu v porodních bolestech bezmála pět hodin. Bylo to radování tak obecné po celé Francii, že se předtím podobné nevidělo: radostné ohně trvaly více než osm dní nepřetržitě.

Potom přišla, aby tu radost zmírnila, hněvivá zpráva ze strany Fontarabie: obležení toho města trvalo už přes dva měsíce a každý den se čekalo jeho dobytí, když tu naopak přišla zpráva, že Španělé 7. tohoto měsíce vynutili naše zákopy, které byly našimi dosti lehko opuštěny s takovým zděšením, že se celé vojsko stáhlo ve velkém nepořádku, zanechavši všechna zavazadla a všechny kanóny v moci nepřátel, a ztrativši asi osm set mužů zabitých ranami z ruky a bezmála dva tisíce utopených — a to v předvečer dne, kdy mělo být město vzato, ježto obležení byli vzkázali admirantovi a markýzi de los Velez[96], generálům španělského vojska, kteří byli už dvacet dní položeni táborem před našimi zákopy, aby se pokusili jim přispět, že kdyby se toho dne nepokusili učinit nějaký zdařilý pokus, nemohou se už déle udržet. Čtyři dny předtím dali vybuchnout minu pod jedním baštionem, která jej byla rozevřela, takže se tam mohlo snadno vystoupit, jak svědčí ti, kdo se z té porážky vrátili; a pan vévoda de la Valette, který měl dát učinit zuřivý útok, jej toho dne neuznal za vhodný, nýbrž odložil tu věc na nazítří, a nepřátelé měli zatím pokdy zakopat se na řečeném průlomu a nabýt zpět své mysli, která byla v hodinu miny celá zmatená; a nazítří nedal udeřit tak náhle, jak bylo třeba. Což řečený vévoda de la Valette neříká a uvádí jiné důvody. Tolik je toho, že mu pan princ ten útok odňal a dal jej panu bordeauxskému, jeho smrtelnému nepříteli; a ten pan bordeauxský jej přijal a připravil se s tolikou péčí a rychlostí, že se zajisté věří, že by byl v den Panny Marie září to místo vzal, kdyby se byla předešlého dne nestala ta porážka, jež byla tak velká, že ještě dva dny potom přišli nepřátelé odvézt baterii dvou kanónů, které byly na druhé straně řeky Bidassoy směrem k Saint-Jean-de-Luz. Hned poslali ode dvora dva komisaře[97], aby zvěděli, kdo tu velkou porážku způsobil a kdo je jí vinen. Každý se z toho svezl na pana vévodu de la Valette, který byl v témž čase povolán, aby přišel králi složit počet ze svých činů. Ale on, vida, že nemá posměváčky na své straně, nalodil se na skotskou loď, kterou dal vypravit do války, a odešel do Anglie, kde byl dobře přijat a kam byla také nemnoho času předtím přijela královna matka. Ale protože měli jeden i druhý na moři velké bouře, přirazili tam teprve následujícího měsíce[98].

[92] Geldern, na Nierse, s částí vévodství geldernského, náležel tehdy Španělsku.

[93] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[94] Jindřich Kazimír, hrabě nassavsko-dietzský, nejstarší syn Ernesta Kazimíra, hraběte nassavsko-dietzského, a Sofie Hedviky Brunšvické, guvernér západní Fríse po svém otci, narozen 1611, zemřel 13. června 1640.

[95] Dřívější vydání měla: *par la suite*.

[96] Don Pedro Faxardo, V. markýz de los Velez, syn dona Luise Faxarda, IV. markýze de los Velez, a dony Marie Pimentelové, byl vicekrálem navarrským.

[97] La Poterie a Machault, státní radové.

[98] Královna matka, a po ní vévoda de la Valette, přijeli do Anglie teprve v měsíci listopadu. Autor o obou těch skutečnostech mluví dále na jejich správném datu.

Projde málo měsíců, aby mi nad mé obyčejné neštěstí nenastala nějaká nová nehoda: ten tu mi dal jednu velmi hořkou, a to že vévoda Karel, jehož předkům byli moji předkové učinili tolik znamenitých služeb a jemuž jsem — dokud byl ve Francii jako mladý chlapec — tak pečoval, jako bych byl býval jeho vychovatelem, a pro něhož byl můj synovec de Bassompierre tak zapálen, že nad to, že dlouho snášel jeho výstřelky, vynaložil ve jeho službě sto tisíc écu ze svého a byl při tom zajat a zmrzačen na jedné ruce, a za nímž můj synovec rytíř byl před třemi měsíci přišel [proti svému dobru] a proti mé vůli — poslal v pondělí 5.[99] tohoto měsíce plukovníka Cliquota se třemi pluky pěchoty, třemi jízdy a dvěma kusy kanónů vzít můj dům v Harouel, který nevedl žádnou válku a který nebyl pro jeho věci nijak důležitý, aby tím způsobem bylo to, co zbývalo z toho markrabství, úplně vypleněno a opuštěno.

Měl jsem ještě jednu velmi prudkou nelibost ve svém zvláštním, ale přešla mi[100].

Ve čtvrtek 23. téhož měsíce (4 H. d. M.)[101] mi nastaly také velké bolesti z rány kopím, kterou jsem byl dostal v březnu roku 1605, protože se rána znovu zanítila a dvakrát udělala kůrku, a chirurgové se báli, aby to nebyl svalek, který se byl udělal na pobřišnici a který by se chtěl povolit. Ale Bůh mi dobrým štěstím poslal známost jedné operatérky jménem Giot, tchyně prvního seržanta Bastily, která mi začala v pondělí 27. tohoto měsíce po celý měsíc klást náplasti, jež onu velkou a okrouhlou jizvu svedly na tak malý bod, že by člověk řekl, že to nebyla než rána mečem.

Téhož měsíce dal král obléhat le Catelet, jediné místo, které na nás nepřátelé drželi, a to se po tom, co několik dní obležení vydrželo, vzdalo[102].

Téhož měsíce se také narodila infantka španělská[103], což dalo pozorovat, že v týž měsíc se oběma králům narodili syn a dcera, jako se to bylo stalo jejich otcům sedmatřicet let předtím, a ti byli spolu oddáni[104].

Říjen až prosinec: zpustošený Harouel, Breisach a smrt otce Josefa

Říjen. – V tomto měsíci říjnu nastalo několik rozličných nehod. Neboť král český[105], postaviv na nohy dosti značné vojsko a vytáhnuv do pole v tom dolním Německu, byl hned rozbit[106] císařskými oddíly, jimž velel Hatzfeld[107], a jeho druhý bratr jménem princ Robert[108], mladý muž mnoha naděje, tam byl zajat.

Mladý vévoda savojský zemřel také toho měsíce, zanechav svého jediného druhého bratra, sedmiletého, dědicem svých velkých zemí[109].

Panu vévodovi d'Épernon bylo interdikováno jeho guvernérství v Guyenne a dostal rozkaz přijet do Plassac a odtud se nehýbat až do nového rozkazu. To guvernérství bylo komisí dáno panu princi, který je šel přijmout. Pan vévoda de la Valette dostal také výslovný rozkaz krále šlechticem, jejž k němu poslal, aby ho přišel vyhledat; čemuž slíbil uposlechnout, a rozloučiv se s panem princem, u něhož byl, odjel,

[99] Pondělí bylo 6.

[100] Bez slova „také“, které je ve větě následující, by se mohlo myslet, že to, co předchází, se vztahuje k bolestem z rány kopím. Nevím, měl-li maršál de Bassompierre v té chvíli nějakou jinou zvláštní nelibost.

[101] Opisy a dřívější vydání převedly tuto zkratku slovy „čtyři hodiny ráno“. Chantérac ji přejímá, aniž ten výklad potvrzuje; v textu je proto ponechána tak, jak stojí v rukopise.

[102] Le Catelet, obklíčený 22. srpna panem du Hallier, který byl nastoupil po maršálovi de Brézé, byl vzat útokem 14. září.

[103] Ta infantka, narozená 20. září, byla budoucí manželkou Ludvíka XIV., Marie Terezie Habsburská, dcera Filipa IV. a Elišky Francouzské.

[104] Totiž: jejichž syn a dcera byli spolu oddáni. Ludvík XIII. se narodil 27. září 1601 a Anna Rakouská 20. téhož měsíce.

[105] Totiž Karel Ludvík, kurfiřt pfalcký — titul krále českého nesl po svém otci Fridrichu V.

[106] U Lemga v knížectví lippe-detmoldském.

[107] Melchior, první hrabě z Hatzfeldu a Gleichenu, syn Sebastiana z Hatzfeldu a Marie, dcery Jiřího z Hatzfeldu, jeho druhé ženy, byl jedním z generálů třicetileté války. Narozen 20. listopadu 1593, zemřel 9. ledna 1658.

[108] Robert, známější pod jménem princ Ruprecht, se stal jedním z hlavních generálů Karla I., krále anglického, svého strýce. Zemřel roku 1682.

[109] František Hyacint, vévoda savojský, zemřel 4. října 1638 ve věku šesti let. Karel Emanuel II., jeho bratr, nastoupil po něm: narozen 20. června 1634, byl teprve čtyřletý.

aby se tam vydal; ale místo aby přijel ke dvoru, šel vyhledat svého otce do Plassac, a odtud, přešed do Médoku, nalodil se na skotskou loď, aby se dostal do bezpečí mimo Francii, 19. tohoto měsíce.

Také královna matka, která nějaký čas pobyla v Holandsku, po tom, co tam navštívila všechna krásná města té země, nalodila se, aby se odebrala do Anglie.

Konečně vévoda lotrinský, chtěje se pokusit vhodit do Breisachu pomoc potravinami, učinil k tomu cíli své přípravy ve městě Thannu; a nemaje jízdu, aby to vykonal, poslal o ni požádat generála katolické ligy jménem Götz, který mu poslal patnáct set koní, s nimiž a se třemi tisíci muži pěšími, které měl, se vydal se svým konvojem. Ale vévoda Výmarský, dostav o tom zprávu (pochybuje se, nebylo-li to samým Götzem), a Götz, který měl v týž čas učinit pokus z druhé strany Rýna, aby se zkusil o totéž, stáhnuv se, aniž to podnikl — měl řečený vévoda Výmarský všechen pokdy přispěchat vévodovi lotrinskému se svou jízdou; a když učinil pouze zdání, že napadá jízdu vévody lotrinského, která přišla od Götze, 13. dne října[110], utekla řečená jízda Götzova, aniž vyčkala nárazu, a zanechala pěchotu s vozy a kárami konvoje na milost nepřátel; a ta pěchota, ohradivši se káry, učinila svůj odchod tak dobře, že řečený konvoj přivedla bez jakékoli ztráty do Thannu, ježto ji vévoda Výmarský nikdy nemohl vynutit. Ale protože se zlé štěstí vrhá vždy na ty, které začalo stíhat, můj synovec de Bassompierre, kterého s mnoha důvody dokonale miluji, byv před málo měsíci uctěn císařem úřadem velkého mistra jeho artilerie v provinciích na této straně Dunaje, byl jej přišel přijmout u císařských vojsk, která na jeho úřadu závisela; a přešed nejprve do vojska Hatzfeldova v Hesensku, potom do vojska Piccolominiho, byl konečně přišel dát se poznat a přijmout ve vojsku, jemuž velel vévoda lotrinský, šest dní před tím bojem, a byl hotov odtud odjet, když řečený vévoda učinil rozhodnutí vhodit potraviny do Breisachu, což mého synovce (o němž mohu bez lichocení a bez pochlebování říci, že nehledá nic než příležitosti získat čest) zavázalo zůstat, aby byl v tom střetnutí; a postaviv se v čelo jízdy, která tak zbaběle uprchla, nechtěl činit jako ona, a s dvaceti nebo pětadvaceti koňmi, které ho nechtěly opustit, udeřil na nepřátele; a když byl jeho kůň pod ním zabit, byl zajat a odveden do Colmaru, kde byl velmi dobře a s mnohou zdvořilostí traktován vévodou Výmarským, který — vrátiv se ke své blokádě Breisachu — ho nechal v řečeném Colmaru ve stráži markýze de Montausier[111], jenž s ním zacházel tak lidsky a s tolika svědectvími své přízně, že to bylo řečenému vévodovi podezřelé a ten ho přeložil do Benfeldu, kde byl přísně hlídán[112].

Ztratil jsem téhož měsíce malou dceru svého bratrance de Créquy, dceru svého bratrance de Canaples[113].

Měl jsem zprávy, že moji poddaní z Harouel a z celého toho markrabství opouštějí vesnice, nebyvši jim možno obstát, majíce oddíly vévody Karla, které držely zámek, a oddíly krále, které je z té příčiny traktovaly jako nepřátele — a to tak, že v sobotu 30. tohoto měsíce přišel pan de Bellefonds[114], polní maršál, v noci přepadnout samo městečko Harouel a úplně je vyplenil.

Konečně jsem přijal ještě tu nelibost, že jeden zlý člověk, lucký bankéř jménem Vanelli, jemuž jsem nebyl nic dlužen, dal pod falešným dluhem, který předstíral, zabavit krásnou tapiserii, kterou nesli natáhnout do sálu biskupství u Panny Marie, kde se konal jeden akt. Byl jsem tím činem tím více rozhněván, že se mi nikdy nic podobného nestalo, jakýkoli dluh jsem měl, byť jsem jich v minulosti měl velmi velké. Ta nelibost mi nastala 26. toho měsíce a zrušení zabavení jsem dostal 29. následujícího.

Listopad. – Následující měsíc listopad byl provázen velmi velkými bouřemi na moři, které daly ztratit mnoho lodí, a především v Holandsku, kde na rejdách zahynulo více než šedesát lodí. Královna matka krále, která se byla nalodila předešlého měsíce, [nebyla] těch bouří vyňata; neboť byla několik dní, co

[110] *Gazette de France* a *Mercure françois* kladou tu věc na 15. října.

[111] Charles de Sainte-Maure, baron, potom markýz a potom vévoda de Montausier, druhý syn Léona de Sainte-Maure, barona de Montausier, a Markéty de Châteaubriant, se stal roku 1645 manželem Julie d'Angennes. Zemřel 17. května 1690 ve věku 80 let.

[112] Viz Dodatek XXXII.

[113] Magdalena de Créquy, dcera Charlesa de Créquy, pána de Canaples, a Anny de Grimoard de Beauvoir du Roure, zemřela mladá.

[114] Henri-Robert Gigault, pán de Bellefonds, syn Bernardina Gigaulta, pána de Bellefonds, a Jany aux Espaules, dámy de l'Isle-Marie, byl otcem maršála de Bellefonds.

bloudila po moři, než mohla přirazit k Anglii, kam konečně přijevši byla velmi čestně přijata[115]. Za málo dní tam přijel také pan de la Valette, který se byl stáhl z Francie, boje se nemilosti krále; a bouře dvorní dala téhož měsíce ztroskotat paní markýze de Senecey, mé sestřenici[116], která dostala rozkaz odebrat se se ztrátou svého úřadu čestné dámy královny: paní de Brassac[117] byla na její místo podstoupena a jejímu muži bylo také dáno superintendantství domu královnina. Také Sanguin, který se velmi tlačil ke králi a jemuž Jeho Veličenstvo činilo dosti dobré pohoštění, dostal rozkaz opustit dvůr.

Prosinec. – Mrtvost přišla do té malé rodiny, která mi zbývala v Paříži, v měsíci prosinci; neboť mi z ní tři v deseti dnech zemřeli.

Měl jsem rozličné nelibosti v Bastile, způsobené několika ničemy; a abych nedělal hluk a nekompromitoval se, požádal jsem guvernéra, aby dal na několik dní zavřít jednoho z nich, jménem Tenance[118], což byla jediná prosba, kterou jsem řečenému guvernérovi pro své zvláštní učinil — a on ji nejen neučinil a řekl mu toliko, aby se zdržel toho, aby se přede mnou objevoval, ale dokonce mi na navádění své ženy dal učinit svým místodržitelem v nedělní ráno 19. velmi nepatřičnou řeč o tom předmětu, řka mi, že řečený Tenance musí vystupovat na terasu a že nemůže činit jinak.

Téhož měsíce otec Josef, který byl nějaký čas předtím napaden mrtvicí, do ní zpět upadl 16. tohoto měsíce, z čehož nikdy nemohl být zachráněn, a v sobotu 18. v jedenáct hodin ráno zemřel. A téhož dne se město Breisach po dlouhém obležení vzdalo vévodovi Výmarskému[119].

---

[115] Královna matka, nalodivši se v Haagu, vstoupila do Londýna 5. listopadu, byvši sedm dní na moři.

[116] Marie-Catherine de la Rochefoucauld, jediná dcera a dědička Jeana-Louise de la Rochefoucauld, hraběte de Randan, a Isabely de la Rochefoucauld, od roku 1622 vdova po markýzi de Senecey, bratranci maršála de Bassompierre, čestná dáma královny od roku 1626, byla zapletena do některé z intrik, které se ustavičně znovu tvořily proti kardinálovi, a ten vymohl její vzdálení. Byla do svého úřadu navrácena roku 1644 a stala se vychovatelkou mladého krále Ludvíka XIV.

[117] Starší vydání měla: *Brisac*, a novější: *Brissac*. — Kateřina de Sainte-Maure, dcera Françoise de Sainte-Maure, barona de Montausier, a Luisy Gillierové, dámy de Salles a de Fougeray, se byla provdala za Jeana de Galard de Béarn, hraběte de Brassac.

[118] La Porte, zatčený roku 1637 pro služby, které byl učinil královně ve věci cizích dopisů, jmenuje ve svých pamětech barona de Tenence mezi zajatci, kteří byli zároveň s ním v Bastile.

[119] Kapitulace byla podepsána 16. prosince; posádka vyšla 18.

XIV. Arras, poslední zápis a rukopis, který se zavírá (1639–1640)

[Poslední kapitola celého Deníku, a maršál ji vede z Bastily jako kronikář cizích věcí. Rok 1639 mu vezme Harouel — du Hallier jej oblehne a srovná se zemí —, synovec Dommartin se dá k vévodovi lotrinskému a vybere si na zimní kvartýr právě strýcovo markrabství, a vévoda Bernard Výmarský, největší francouzská naděje za Rýnem, zemře na mor. Rok 1640 přinese dobytí Arrasu a druhého syna Francie. Pak zápis o smrti vévody de Guise — a rukopis se v polovině věty zavírá. Maršál je v té chvíli ve vězení deset let a vyjde z něho ještě po dalších dvou; o tom už ale Deník nic neví.]

Rok 1639 začíná: zimní tažení Výmarovo a pád věcí v Lutychu (leden–únor)

Leden. – Jako zima staví všechny války i cesty, tak ani počátek tohoto roku a celý jeho první měsíc nepřinesl žádnou novost než pokračování pokroků vévody Bernarda Výmarského; ten, nadmut velikým prospěchem svých věcí a velkými úspěchy roku předešlého, kdy byl třikrát nebo čtyřikrát zvítězil nad svými nepřáteli a vzal Breisach, chtěl na počátku tohoto roku překonat ještě i mráz a tvrdou roční dobu a držet pole, když se ostatní drželi u ohně, vrhnuv se do Burgundska[1], kde se stal pánem několika zámků, které se vzdaly bez odporu, a města Pontarlier[2], jež mu čelilo sedmnáct dní.

Věci Francie v zemi lutyšské[3] začaly klesat a potom se zříti úplně, až k tomu bodu, že se abbé de Mouzon, který tam byl jako na místě residentově[4], odtud zcela stáhl.

Ztratil jsem toho měsíce ještě nemocí jednoho šlechtice ze své čeledi, jejž jsem byl vychoval jako pážata, jménem Des Erables[5], jemuž jsem se velmi silně zdůvěřoval a jehož mi bylo líto; a nepravosti podkoního Chaumontela[6] v mých věcech, které byl tak zapletl, aby v nich mohl kořistit, že bylo všechno ve zmatku, a hlavně v Normandii, mě přinutily dát svou prokuraturu své sestře de Tillières.

Únor. – V následujícím měsíci únoru byla věc pana vévody de la Valette, která byla dosud jen nahozena, dána na přetřes, a 4. dne toho měsíce držel král v Saint-Germain o tom předmětu rozsáhlou radu, kam byla povolána knížata, vévodové a úředníci korunní i přední radové, a s nimi sedm presidentů v čepci pařížského parlamentu a děkan radů. Ti pánové z parlamentu, byvše povoláni nikoli jako sbor, nýbrž každý zvlášť jiným listem, přišli nejprve všichni spolu, sesedli v bytě pana de la Ville-aux-Clercs, státního tajemníka, který od krále vymohl, aby jim jeho úředníci připravili oběd; a potom měli velké spory o své místo, tvrdíce, že představují dvůr parlamentu. Když jim to král odepřel a povolil jen, že budou mít místo jako státní radové podle pořadí svého přijetí, nechtěli to přijmout a měli raději držet se všichni spolu pod státními rady, a tudíž hlasovali první; a když byl děkan králem přikázán říci své mínění, po tom, co byla vyšetření přednesena panem de la Poterie, komisařem, hájil, že se ta věc nemůže soudit nikde jinde než v parlamentu, hledě na stav a privilegia obžalovaného[7]; začež byl od krále silně odbyt, a potom i někteří z presidentů. Po čemž bylo z mínění samých tří vévodů a pairů, kteří v té radě byli, rozhodnuto, že podle závěrů lidí královských bude vévoda de la Valette obeslán na tři krátké dny, provoláván a vytrubován po městě, a nedostaví-li se, že mu bude proces veden a dovršen.

---

[1] Ve Franche-Comté.

[2] Pontarlier, středisko okresu v departementu Doubs. — To místo kapitulovalo 25. ledna.

[3] Biskupství lutyšské bylo svrchovanou zemí Německé říše, zahrnutou do kraje westfálského.

[4] Ten resident byl pravděpodobně René-Ludovic de Fiquelmont, který byl abbé Panny Marie v Mouzonu, v diecézi remešské, od roku 1610 do roku 1654.

[5] Bezpochyby syn toho, jenž byl roku 1621 zabit při obléhání Saint-Jean-d'Angély. Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek II, s. 285).

[6] Viz výše kapitolu XIII., kde autor mluví o zlodějství osoby, jíž byl dal svou prokuraturu pro Normandii; Chantérac ji tam ztotožňuje jako Pierra de l'Escuyer, pána de Chaumontel.

[7] *Delat*, latinsky *delatus*, vydaný spravedlnosti.

Téhož měsíce byl markýz de Ville[8], jenž byl zajat při dobytí Lunéville, poslán na své slovo vyhledat vévodu Karla, který byl dal sem vzkázat jedním jezuitou, že si přeje urovnat se s králem a odebrat se od císaře a od krále španělského.

Téhož měsíce zemřel pan de Candale, nejstarší syn pana vévody d'Épernon, který byl generálním místodržitelem v Itálii, v Casale na purpurovou horečku[9].

Toho měsíce se učinily rozličné svatby, jako svatba pana hraběte d'Harcourt s vdovou po panu de Puylaurens, svatba pana de Bonnelles, syna pana de Bullion, s vnučkou paní de Lansac, vychovatelky pana dauphina[10], a jiné. A jako byl ten měsíc provázen mnoha svatbami, byl i mnoha souboji, jako soubojem d'Armentières[11], de Savignac[12], de Boucaut, de Roquelaure[13], de Chatelus, de Cominges[14] a jinými. A co se mého zvláštního týče: nad to, že mi téhož měsíce zemřel bratranec z prvního kolena jménem pan de Viange[15] a můj dobrý příbuzný a dokonalý přítel hrabě de Ribeaupierre[16], z čehož jsem měl citelnou nelibost, měl jsem ještě jednu velmi velkou od svého synovce de Dommartin[17]; ten, nespokojen tím, že se odebral k vévodovi Karlovi proti slovu, které jsem byl za něho dal, a učinil pro řečeného vévodu jakousi takousi kompanii lehké jízdy, požádal řečeného vévodu za svůj zimní kvartýr o markrabství harouelské, které je mé, a o abatství Bechamp[18], jež je blízko něho, a přišel se tam ubytovat s velkým nepořádkem.

Březen. – Balet, který dal tančit pan kardinál[19], zaměstnal počátek měsíce března: byl nejprve tančen v neděli 6. v Saint-Germain před Jejich Veličenstvy, potom v úterý 8. u pana kardinála v Paříži, a konečně v úterý 13.[20] jej tančili v Arsenalu a v Městském domě.

Španělé toho téhož měsíce (jak svým jménem, tak jako pomocníci kardinála savojského a princa Tomáše, jeho bratra, které byl císař ustavil poručníky malého vévody savojského) vytáhli v Itálii do pole a učinili rozličné výkony v Piemontu, zatímco naše oddíly byly většinou přišly vzít si své zimní kvartýry do Francie.

Téhož měsíce se pan vévoda württemberský urovnal s císařem prostřednictvím svých přátel a měl se vrátit do svých zemí, vyjma církevní majetky, které jeho předkové byli obsadili, když opustili katolickou víru; a k jeho větší bezpečnosti mu byli zjednali, že by si vzal jednu z dcer arcivévody Leopolda

[8]Henri de Livron, markýz de Ville, syn Erarda de Livron, barona de Bourbonne, a Gabriely de Bassompierre, dámy de Ville-sur--Illon. V říjnu 1638 byl obsadil Lunéville pro vévodu lotrinského; byv v tom místě zakrátko obležen vévodou de Longueville a přinucen se vzdát, byl držen jako zajatec.

[9]Vévoda de Candale zemřel 11. února.

[10]Noël de Bullion, pán de Bonnelles, nejstarší syn Clauda de Bullion, pána de Bonnelles, superintendanta financí, a Angeliky Faureové, se oženil 27. února 1639 s Charlottou de Prie, dcerou Louise de Prie, markýze de Toucy, a Françoisy de Saint-Gelais, kterážto byla dcerou Artuse de Saint-Gelais-Lusignan, pána de Lansac, a Françoisy de Souvré. Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek II, s. 48, pozn. 4).

[11]Henri de Conflans, zvaný markýz d'Armentières, nejstarší syn Henriho de Conflans, vikomta d'Ouchy, pána d'Armentières, a Charlotty Pinartové, zemřel — podle otce Anselma — posledního února 1639.

[12]Snad Jean-Louis de Pardaillan, syn Antoina-Arnauda de Pardaillan, pána de Gondrin, markýze d'Antin a de Montespan, a Pauly de Saint-Lary de Bellegarde, jeho druhé ženy, zvaný markýz de Savignac v důsledku svého sňatku s Janou Angelikou de Lambez, dámou de Savignac, který se stal roku 1639.

[13]Armand de Roquelaure, baron de Biran, sedmý syn maršála de Roquelaure a Zuzany de Bassabat, jeho druhé ženy, byl zabit v souboji.

[14]Gaston-Jean-Baptiste de Cominges, zvaný hrabě de Cominges, druhý syn Charlesa de Cominges, pána de Fléac, a Marie de Guip, zemřel 25. března 1670 ve věku 57 let.

[15]Viz Díl I (Chantéracova edice, svazek I, s. 18).

[16]Eberhard, hrabě de Ribeaupierre čili z Rappoltsteinu v Alsasku, syn Egenolfa, hraběte z Rappoltsteinu, a Marie z Erbachu, jeho druhé ženy, narozen 12. března 1570, se v prvním manželství oženil s Annou, sestrou rýnského hraběte Otta (viz Díl I, Chantéracova edice, svazek I, s. 36, pozn. 3). Podle *Genealogische Tabellen* by byl hrabě de Ribeaupierre zemřel 27. srpna 1637. — Viz Dodatek XXXIII.

[17]Ten, jejž autor až dosud nazýval rytířem de Bassompierre; je to Charles de Bassompierre, baron de Dommartin.

[18]Bechamp čili Belchamp, abatství řeholních kanovníků svatého Augustina.

[19]Balet *la Félicité*, na předmět šťastného narození pana dauphina.

[20]Je tu chyba ve dni: úterý bylo 15. Balet byl v Městském domě tančen v pátek 18.

innsbruckého[21]. Ale mezi tím, zamilovav se nesmírně do jedné mé sestřenice, dcery hraběte Kazimíra, rýnského hraběte z Morhange[22], vzal si ji — což jeho vyjednávání nějak zdrželo.

Dne 28. toho měsíce byl boj u Cencia v Itálii, kde Španělé měli nějakou výhodu nad našimi[23].

Markýz de Ville, vrátiv se do Paříže, a když ho pan de Chavigny byl ubytoval u sebe, čekaje, až ho odvede do vincenneského lesa, odebral se proti svému slovu jedné noci k vévodovi Karlovi. A co se mého zvláštního týče: toho měsíce zemřel můj dobrý přítel baron de Neuvy; zvěděl jsem, že můj synovec de Bassompierre je nesmírně nemocen a že ten de Dommartin, po tom, co vyplenil můj nábytek, vyplenil svého děda a zle s ním naložil, se konečně z Harouel odebral.

Rozdělení vojsk na rok 1639 (duben)

Duben. – Na počátku tohoto měsíce učinili všechna rozdělení královských vojsk v této podobě:

Pan bordeauxský dostal s velmi mocným lodním vojskem moc na Oceánu za krále. Pan hrabě d'Harcourt dostal velení na moři levantském jak nad okrouhlými lodmi, tak nad galérami, k nimž byl komisí dán komtur de Forbin[24], ježto pan du Pont-Courlay[25], generál galér, byl ve svém úřadu zastaven.

Pan de Longueville byl přidán k panu kardinálovi de la Valette, aby spolu veleli silám krále v Itálii, kam král odeslal také pány de Guiche a de Chavigny — prvního v hodnosti polního maršála, a druhého, jenž je důvěrným přítelem kardinála de la Valette, aby ho přivedl k tomu, aby bez šeptání přijal toho nového druha, kterého mu byli dali.

Poslali nějaké francouzské oddíly, nad ty, které tam už byly, aby zesílily vojsko vévody Výmarského.

Mocné vojsko dali velet panu de Feuquières s rozkazem obléhat Thionville. Vojsko královo dali velet panu de la Meilleraye, velkému mistru artilerie, s rozkazem obléhat Hesdin[26]. Generálem jiného vojska učinili maršála de Châtillon, vypovězeného rozkazem krále do svého domu, odkud ho vytáhli, a ten dostal rozkaz položit se táborem ke Guise a ke Cambrai, aby přispěchal tomu z obou vojsk de la Meilleraye a de Feuquières, které by toho potřebovalo, a aby držel nepřátele v šachu.

Poslali velkou sumu peněz Holanďanům, aby rychle vytáhli do pole a učinili nějaký velký podnik.

Konečně dali generalitu Guyenne a Languedoku panu princi se dvěma vojsky: jedním na hranici u Fontarabie, kde byli místodržiteli páni de Gramont a de Sourdis; druhým v Languedoku, kde byl generálním místodržitelem maršál de Schomberg a pod ním vikomt d'Arpajon. Všichni ti generálové odjeli, aby šli přijmout své síly a připravit se učinit nějaké velké činy.

Ale co nejvíce tísnilo, byla Itálie, v níž princ Tomáš z jedné strany, princ kardinál z druhé a markýz de Leganés činili mnoho pokroků v Piemontu a v Montferratu. A protože síly krále byly většinou stáhnuty do Francie, nebyly ty, které zůstaly, dostatečné, aby vyšly do pole a čelily jim; takže v míhnutí oka, částečně silou a částečně shovívavostí Piemonťanů [kteří Francouze přirozeně nenávidí][27], jimž se vláda Madame nezalíbila a kteří tkli vroucně milovali oba její švagry, se po tom, co bylo vzato Villanova d'Asti,

[21] Leopold Rakouský, arcivévoda v Tyrolích, zemřelý roku 1632, byl synem Karla Rakouského, arcivévody ve Štýrsku, a tudíž bratrem císaře Ferdinanda II.

[22] Anna Dorota, dcera Jana Kazimíra, rýnského hraběte z větve kyrburské a mörchingenské čili morhangeské, a Doroty ze Solmsu, jeho první ženy. Narozena 1614, zemřela 27. června 1655. Podle *Genealogische Tabellen* se byla za vévodu württemberského provdala roku 1637.

[23] Španělé obléhali Cencio v Piemontu, jemuž se Francouzi nadarmo pokusili přispět.

[24] Louis de Forbin, zvaný komtur de Gardane, mladší syn Antoina de Forbin, pána de Gardane, a Lukrécie Adhémar de Castellane, jeho druhé ženy.

[25] François de Vignerot, markýz du Pont-Courlay, syn Renéa de Vignerot, pána du Pont-Courlay, a Françoisy du Plessis--Richelieu, byl opatřen úřadem generála galér roku 1635 po odstoupení vévody de Retz. Zemřel 26. ledna 1646 ve věku 37 let.

[26] Hesdin v Artois, dnes středisko kantonu v okrese Montreuil, departement Pas-de-Calais.

[27] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

potom Asti, Moncalieri a Ponte di Stura[28], vzdala jim téměř celá rovinatá zem piemontská. A majíce rozličná porozumění v Turině, přišli markýz de Leganés, byv se připojil k princi Tomášovi, položit se na počátku svatého týdne mezi Pád a město s velkou nadějí, že je vezmou, a také je dali vyzvat; ale když tam francouzské oddíly a kardinál de la Valette přispěchali, učinili obležení na Zelený čtvrtek[29] velmi velký výpad na Španěly, a zabivše jich množství, zrušili nepřátelé za málo dní[30] obležení, aby šli dokonat dobývání toho, co z Piemontu zbývalo a nebylo silně hlídáno.

Téhož měsíce byl Banér dvakrát ve střetnutí zbit Hatzfeldem; ale ten muž, jenž je zajisté velký vojevůdce, věda, že se Gallas, Hatzfeld a Marazzini[31] mají všichni tři brzy spojit s velkými silami, rozhodl se potírat je rozdělené; a přišed velkými denními pochody potkat Marazziniho, dal mu bitvu[32], rozbil ho a zajal.

Nastala téhož měsíce velmi neobyčejná věc: paní vévodkyně de Chaulnes, šedši ke karmelitkám v Saint--Denis v kočáře o šesti koních na Modré úterý, majíc s sebou tři ženy a jednoho šlechtice, dva lokaje a své kočí, byla při zpáteční cestě napadena pěti jezdci s falešnými bradami, kteří dali její kočár zastavit, zabili jednoho z lokajů, který se chtěl ozvat, a jeden z nich jí přišel vrhnout do tváře láhev plnou leptavé vody. Ona, vidouc ránu přicházet, postavila si před tvář rukávník, který měla v rukou, což způsobilo, že nebyla zraněna; a když vykřikla, že je ztracena, ti jezdci tomu uvěřili a stáhli se k dalším pěti mužům na koních, kteří na ně čekali. A nebylo možno od té doby zvědět, kdo tu zlobu učinil nebo dal učinit[33].

Hesdin, Thionville a zpustošené Harouel (květen–červenec 1639)

Květen. – Tímto měsícem začala válka ve Flandrech a v Lotrinsku, kde byl hned na počátku jeden z plukovníků vévody Karla jménem Cliquot rozbit blízko mého domu v Harouel oddíly vévody Výmarského, které ho sledovaly od Thannu.

Vojsko pana velkého mistra artilerie bylo první na nohou, vstoupilo do Flander, vzalo Lillers[34] a několik zámků a opevněných kostelů. Plukovník Gassion[35] měl nějaké oddíly rozbité Španěly, a pan velký mistr, po tom, co nějakou dobu hledal, které místo by měl napadnout, rozhodl se konečně dát obklíčit Hesdin, před nímž se přišel položit táborem a velmi dobře zakopat[36].

Pan de Feuquières byl ve sbírání svého vojska zdlouhavější: byl nicméně 27. téhož měsíce táborem před Thionville s vojskem dosti značným a hned se tam začal zakopávat a dělat své tvrze. Měl tu výhodu, že se vůbec netušilo, že by chtěl obléhat tak silné místo, takže v něm bylo málo mužů, a dokonce ani hrabě de Weltz[37], který je jeho guvernérem, tam nebyl, když bylo obklíčeno.

Dne 24. drželi v Saint-Germain jinou velkou radu, kam byli povoláni tíž, kdo tam byli předtím: pan de la Valette tam byl souzen a odsouzen, aby mu byla sťata hlava.

Nazítří 25. odjel král, aby jel do Abbeville, a jakmile tam přijel, odebral se nazítří k obležení Hesdinu a potom se vrátil do Abbeville.

[28] Villanova d'Asti, Asti a Ponte di Stura v provincii alessandrijské; Moncalieri v provincii turínské.
[29] Dne 21. dubna.
[30] Dne 25. dubna, v pondělí velikonoční.
[31] Marazzini velel Sasům v císařském vojsku.
[32] U Chemnitz v Sasku, 14. dubna.
[33] Vypravování o té události, i více nebo méně podloženou zvěst, jejímž ohlasem se činí, lze vidět u Tallemanta des Réaux (*Historka o paní d'Aiguillon*).
[34] Lillers v Artois, dnes středisko kantonu v okrese Béthune, departement Pas-de-Calais.
[35] Jean de Gassion, čtvrtý syn Jacqua de Gassion, jenž byl presidentem svrchované rady Navarry a Béarnu, a Marie d'Esclaux, plukovník jezdeckého pluku, maršál Francie roku 1643. Narozen 20. srpna 1609, zemřel 2. října 1647 na ránu do hlavy.
[36] Obležení začalo 19. května.
[37] Bezpochyby některý hrabě z Weltzu.

Monsieur, králův bratr, učinil toho měsíce pro svou milenku Louison[38] velký rozruch[39] ve svém domě, z něhož vyhnal l'Espinaye a potom Briona[40]; a já jsem učinil ztrátu, které budu litovat celý život, na své nebohé neteři de Beuvron, která byla v prostoru osmi hodin zabita prudkou nemocí mateřskou, v neděli 29. května v poledne: Bůh jí dej pokoj.

Červen. – Počátek tohoto měsíce byl pro Francii velmi nešťastný tím, že 7. přišel Piccolomini se silným vojskem udeřit do kvartýrů vojska pana de Feuquières před Thionville, ještě dobře nezakopaných a velmi vzdálených jeden od druhého. A když byl jeden vynutil a vstoupil do zákopů ležení, následoval své vítězství, rozbíjeje a láme sbory pluků jeden po druhém bez velkého odporu; a když se jízda zbaběle stáhla, přišel konečně udeřit na park artilerie, který byl zakopán a kde byl generál Feuquières sebral nějaké oddíly, které nakonec povolily — a on sám, zajat a poraněn, byl odveden jako zajatec do Thionville. Kanóny, munice, potraviny a všechna zavazadla byly vzaty, více než šest tisíc mužů zabito a množství zajato. Piccolomini přišel odtud do Lotrinska vzít Sancy[41], Longuyon[42] a několik jiných chatrčí; a potom, přišed se postavit před Mouzon, které nestojí za nic, nedokázal je nicméně vzít prvním rázem; a dostav zprávu, že maršál de Châtillon kráčí přímo na něho, aby ho přinutil obležení zrušit, nevyčkal ho a stáhl se.

Pan vévoda de la Valette, který byl předešlého měsíce odsouzen k smrti, byl ve středu 8. vykonán na podobizně v Paříži, v Bordeaux a v Bayonne. V Paříži při tom učinili tu ceremonii, že přišli položit jeho obraz do zábradlí, které je uvnitř Zámku, a na tom místě ho úředníci spravedlnosti po nějakých formalitách vzali.

Téhož měsíce pan princ, zanechav pět pluků pěchoty a nějakou jízdu pod velením panů de Gramont a de Sourdis, aby hlídali bayonnskou hranici, přišel se vším svým vojskem obléhat Salses[43] a potom pleniti celé grafství roussillonské až k Perpignanu.

Obležení Hesdinu, držíc ještě celý ten měsíc, se konečně vzdalo …..[44]. Král chtěl přijet vidět to místo a všechno, co při tom obležení pokročilo, a chtěl také uznat tu službu pana de la Meilleraye, přidav k úřadu korunnímu, který už držel, úřad maršála Francie, jehož hůl mu dal …..[45] téhož měsíce.

Když přišly panům kardinálovi de la Valette a vévodovi de Longueville nějaké oddíly z Francie a nepřátelé se dali do posádek po dobu nesmírných žárů, které jsou v Piemontu v měsících červnu a červenci, přišli obléhat Chivasso[46], které se po několikadenním držení vzdalo.

Přijal jsem téhož měsíce dvě domácí nelibosti, které mi byly velmi citelné. Jedna byla, že můj synovec de Dommartin poslal říci panu du Hallier, který byl tehdy přišel jako guvernér Lotrinska, že má v záměru přizpůsobit se nadále mé vůli a přijít mě vyhledat, kdyby mu k tomu cíli chtěl poslat pas. Pan du Hallier, jenž je mým přítelem, byl nadšen, že mě tím může zavázat, a poslal mu jej — a můj řečený synovec jej potom užil k tomu, aby šel v bezpečí vyhledat vévodu Karla. Druhá byla, že bylo dohodnuto, že za Horna a Taupadela[47], zajatce císařovy, vydají čtyři přední zajatce císařské[48]; ale když vévoda Výmarský poslal k tomu cíli žádat Jana de Werth a Enckevorta, aby je vydal, král je odepřel, a tak byla ta smlouva zlomena.

[38] Louison Rogerová, dcera jednoho tourského úředníka, měla syna, jejž Mademoiselle později vzala pod svou ochranu a dala mu říkat rytíř de Charny. Louison vstoupila potom k Visitaci, kde byla známa pod jménem matka Luisa.

[39] Otevření učiněné násilím, s hřmotem (Littré).

[40] Podrobnosti o té palácové převratu lze vidět u Tallemanta des Réaux (*Historka o panu Orleánském*).

[41] Sancy, městečko nepohyblivého Barrois, v bailliage briejském.

[42] Nejde tu o Longwy, které bylo v rukou nepřátel, nýbrž o nějaké malé místo, snad o Longuyon, středisko bailliage nepohyblivého Barrois.

[43] Salses, pevné místo v Roussillonu, na jezeře leucateském, dnes městečko kantonu Rivesaltes, okres Perpignan. Obležení bylo před Salses položeno 14. června (*Dopisy a státní papíry*, sv. VI, s. 402).

[44] Kapitulace byla podepsána 29. června; posádka vyšla 30.

[45] Dne 30. června. V Puységurových pamětech lze vidět, jakým způsobem král panu de la Meilleraye maršálskou hůl předal. Jmenovací listiny byly podepsány téhož dne.

[46] Chivasso v provincii turínské, na levém břehu Pádu, bylo obklíčeno 17. června a kapitulovalo 28.

[47] Georges-Christophe de Taupadel, švédský generál, v dobových dějepisech často nazývaný Dubatel, Taubalde nebo i Tubal, byl už několik měsíců zajatcem.

[48] Synovec maršála de Bassompierre by byl jedním z těch čtyř předních zajatců.

Na počátku měsíce července přišel pan du Hallier, sebrav nějaké oddíly, obléhat můj dům v Harouel; a po tom, co jej dal vyzvat a co ti, kdo v něm byli za vévodu Karla, odmítli jej vydat, bil jej dvěma kusy kanónů, které byl přivedl. A když dům vydržel[49] sedmdesát ran z kanónu, přijal jej řečený pan du Hallier na prosbu hraběte a hraběnky de Tornielle, kteří byli vevnitř s mým synovcem Gastonem, na smluvené podmínky ve středu 8.[50] a zanechal v něm posádku třiceti vojáků na mé výlohy.

Lodní vojsko, jemuž velel pan bordeauxský, dalo se na moře a šlo udeřit na španělský břeh do jednoho přístavu[51], kde byla španělská flotila, kterou tam oblehlo a několik dní na ni ustavičně útočilo; ale když se zdvihla silná bouře, bylo přinuceno zvednout kotvu a vydat se na vysoké moře, kde bylo tak zbito nepohodou, že se vrátilo velmi zřízené do francouzských přístavů.

Král po dobytí Hesdinu šel navštívit své pikardské pobřeží. Během té cesty měl zprávu o dobytí Salses panem princem[52].

Zatím vojsko Holanďanů, kteří byli králi slíbili učinit nějaký velký výkon, se stále drželo u Filipín, což jsou tvrze na jejich hranici, aniž odtud odešlo, jakékoli naléhání jim král mohl učinit.

Turín ztracen přepadem a smrt vévody Výmarského (červenec–srpen 1639)

Ale knížata savojská zatím nespala, a princ Tomáš, vida, že oba generálové královského vojska jsou zaměstnáni dobýváním jednoho zámku při vstupu do lagun[53], vykonal podnik, který kul na Turín s měšťany a obyvateli města, kteří byli jeho strany. Dal po jednom vejít až šest nebo sedm set vojáků, kteří říkali při vstupu do města, který že je z Ivrey, který z Chivassa nebo z jiných piemontských míst, a u brány je nechali projít. Konečně v noci na 27. tohoto měsíce dal pro formu vybuchnout petardu u jedné z bran a ostatní mu byly otevřeny, a jimi vstoupili téže noci řečený princ a markýz de Leganés se svými oddíly. Paní savojská, majíc odedávna takové podezření na obyvatele, že byla dala malého vévodu odejít a zdržovat se v Suze, měla toho dne dvě nebo tři zprávy o tom podniku; ale nemajíc dostatečné síly, aby mu zabránila, [přišla to říci svým švagrovým, zanechala jim své dcery a dámy s tím, co měla svrchků, a][54] vzavši s sebou své drahokamy, stáhla se do citadely, z níž se do města vystřelilo teprve nazítří ráno, ježto nepřátelé měli celou noc, aby se proti té citadele zakopali. Vše, co Madame mohla učinit, bylo rychle o té nehodě vzkázat generálům francouzského vojska; a ti zrušili se vší rychlostí obležení onoho zámku a vydali se k Turínu. Přijeli do Millefleur u Turína posledního dne toho měsíce a tam se položili táborem.

Nastala nám ze strany Německa velká nehoda nenadálou smrtí vévody Bernarda Výmarského, který dostal mor ve městě Neuenburgu na Rýně[55], jak jej chtěl se svým vojskem přejít, aby šel dát zrušit obležení Hohentwielu[56], jejž bylo vojsko vévody bavorského oblehlo. Byl nemocen jen tři dny a zemřel …..[57], zůstaviv ve svém vojsku s velkým žalem velmi velký zmatek. Bylo to i pro mé zvláštní velmi velké neštěstí; neboť kdyby byl žil ještě měsíc, můj synovec de Bassompierre by vyšel z vězení, ježto císař byl povolil, aby byl vyměněn za Taupadela, generálního místodržitele řečeného vévody, který byl několik měsíců předtím zajat v jednom boji.

[49] Autorův tvar znamená: po tom, co dům vydržel.
[50] Středa byla 6.
[51] La Coruña.
[52] Salses bylo vzato 19. července.
[53] Nebo spíše lagun, bažin.
[54] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.
[55] Neuenburg, na pravém břehu Rýna, v Breisgau.
[56] Hohentwiel, pevnost ležící čtyři leuvy severovýchodně od Schaffhausenu, dnes ve velkovévodství bádenském.
[57] Dne 18. července.

Nebylo to jediné neštěstí, které mi toho měsíce nastalo; neboť jsem ztratil smrtí jednoho ze svých nejdražších přátel, pana biskupa renneského[58], jenž byl na mé doporučení předtím k tomu biskupství dostal biskupství tréguierské.

Pan hrabě de Tornielle mi potom učinil stížnosti na tři obyvatele Harouel, kteří proti němu činili spolky, a dokonce jeden z nich pozbyl v jeho přítomnosti úcty.

Konečně jeden pokladník Francie jménem Greffeuille z Montpellieru mě byl deset let předtím požádal, abych vzal mladého chlapce jménem Ducros z téhož města za písaře svých tajemníků, což jsem byl učinil, a dokonce když jsem rozpustil svůj dům, byl jsem si ho zachoval, aby psal a opisoval věci, jichž bych si žádal. Ten nešťastník se dal, aby uhradil své výstřelky, obstřihovat pistole a byl za to 28. toho měsíce zajat.

Srpen. – Prvního dne měsíce srpna vstoupili generálové královského vojska v Itálii s mnoha oddíly do turínské citadely, přišli pozdravit Madame a potom s ní držet radu o tom, co mají činit. Bylo rozhodnuto, že Madame z toho místa vyjde a odebere se do Veillane, což učinila téhož dne, a oni se připravili učinit nazítří velmi velký výpad na město ze dvou míst. Ale protože nepřátelé měli sedm dní času, aby se zakopali, bylo jim to nejen neužitečné, nýbrž škodlivé to vykonat; neboť tam ztratili množství chrabrých mužů bez jakéhokoli účinku. Učinili ještě jiný útok o dva dny později, rovněž bezplodně, což způsobilo, že — tratíce naději vzít Turín zpět, byvši položeni na velmi zlém místě, kde nebylo vody, a nemajíce síly rovné silám nepřátel a den ode dne chřadnouce nemocemi — opustili záměr na Turín, aby pomysleli na uzavření klidu zbraní, jenž by jim dal způsob přispět Casale, které bylo tísněno. Byl uzavřen na dva měsíce, počínaje 24. dnem toho měsíce; ale proti očekávání těch, kdo ten klid zbraní jménem krále sjednali, zpozorovali brzy, že byl učiněn k jejich škodě. A nepřátelé, vidouce nás v Itálii slabé, se vůbec nestarali, aby jej dobře zachovávali; a Španělé podle svého zvyku zachovávají svou věru jen tolik, nakolik je do ní vmíšena jejich výhoda. Tak nechtěli strpět — podle toho, co byli povolili —, aby bylo z Casale vytaženo šest set nemocných a vloženo na jejich místo šest set jiných vojáků zdravých; a vyjednávali pod rukou s komturem de Sales, guvernérem Nice[59], aby vydal město i zámek princi kardinálovi. A ten dobrý a nábožný rytíř, přesvědčen, že jde o jeho svědomí, mu je vydal, ježto se město Villefranche[60] dva dny předtím vzbouřilo proti vévodkyni.

Král zatím navštěvoval svou hranici, zdržel se několik dní okolo Sedanu, buď v Donchery[61], nebo v Mouzonu; během nichž pan hrabě de Soissons k němu poslal Sardiniho a král mu poslal jednoho šlechtice. Ale řečený hrabě, vida krále přibližovat se a boje se, aby nebyl v Sedanu obležen, dal do něho vstoupit dvěma tisícům mužů a rychle pracovat na opravě zemních opevnění, která byla sesutá. Během svého pobytu měl král nejprve zprávu o dobytí Turína, což ho dalo rozhodnout postoupit až k Langres[62]; ale cestou se dozvěděl nejprve o těch dvou útocích a potom o klidu zbraní, který vůbec neočekával. Neotálel v téže hodině se tam vydat, jak nejrychleji mohl, odeslal rychle hraběte de Guiche a hraběte de Chavigny k vévodkyni a odvolal pana de Longueville z Itálie, aby mu dal převzít německé vojsko, jemuž byl vévoda Výmarský velel.

Zatím se princ Oranžský s holandským vojskem přišel položit táborem před Geldern; ale dostav zprávu, že mu kardinál infant přichází to obležení rušit, vrátil se do svých prvních postavení k Filipínám.

Učinil jsem, co jsem mohl, abych tomu bídnému obstřihovači[63] Ducrosovi zabránil v provazu; ale nakonec byl oběšen ve čtvrtek 11. toho měsíce. A zůstala mi ta lítost, že to byl jediný z tolika jiných

[58]Pierre de Cornulier, biskup tréguierský roku 1616, přenesený do Rennes roku 1619, zemřel 21. července 1639 ve věku šestašedesáti let.
[59]Bratr svatého Františka Saleského.
[60]Autor píše Villeneufve; je to Villefranche, dnes francouzské město a přístav v sousedství Nice. Autor tutéž skutečnost opakuje o několik stran dále, na svém pravém místě a se správným jménem.
[61]Donchery, malé město okresu a kantonu Sedan.
[62]Aby se vydal k Itálii.
[63]Dřívější vydání měla: *voyageur*, pocestnému.

sloužících, které jsem kdy měl, který kdy byl — ne odsouzen spravedlností, nýbrž jen obviněn nebo z něčeho podezírán.

Téhož měsíce se stal ve Flandrech boj u Saint-Nicolas a boj u Saint-Venant[64]. První byl velmi krásný podnik, který byl učinil velký mistr artilerie a který by se mu byl zdařil s velkou výhodou, kdyby nebylo rozličných kanálů, jež jsou v těch zemích a jež jeho vojsko rozdělily, takže na té straně, kde udeřil, převrátil, co potkal, a vzal nějaký malý kus kanónu, ale na druhé straně námořní pluk a některé jiné z toho nevyšly tak dobře. Boj u Saint-Venant byl menší; ale neopomněl odvést jeden jezdecký kvartýr a vzít množství koní.

Scanevellova věc a ostrý list králův (srpen–září 1639)

Král, pokračuje ve své cestě, přijel 13. do Sainte-Menehould, odkud napsal guvernérovi Bastily list, aby mi jej sdělil, dosti divný; jehož předmět povím, abych dal poznat, jak bídní jsou nešťastní lidé — i ve věcech, kde by jejich neštěstí mělo skončit. Když se byl vévoda Bernard Výmarský stal pánem Breisachu, učinil král, co mohl, aby mu to místo, které [bylo dobyto] vojskem vydržovaným z jeho peněz, bylo složeno; ale vévoda naproti tomu hájil, že je král smlouvou, kterou s ním byl učinil, povinen vydat mu Colmar a Haguenau se vším, co záviselo na alsaském lantkrabství, o jehož investituru řečený vévoda žádal. A protože to obležení bylo začato, vedeno i dokonáno radou, prostřednictvím a pomocí plukovníka d'Erlach, chtěl mu jeho hlídání svěřit. Ten plukovník d'Erlach je chrabrý muž, šlechtic ze starého domu v zemi bernské ve Švýcarech, a strávil sedm nebo osm svých nejkrásnějších let u krále švédského s takovou úctou toho knížete, že ho dvě léta předtím, než se od něho odebral, byl učinil plukovníkem pluku své gardy. Ale protože Švédsko není velmi příjemné obydlí a protože jeho otec a matka zemřeli a zůstavili ho dědicem dosti velkých majetků jak v zemi bernské, tak u Basileje na dosti krásném panství jménem Castelen, přivedla ho touha spatřit znovu svou vlast a v ní zůstávat, a záměr se oženit, k tomu, aby řečeného krále opustil a vrátil se do své země ke konci roku 1625 — kdy jsem já v týž čas šel jménem krále jako mimořádný vyslanec ke kantonům. A protože jeho starší bratr[65] byl kdysi vychován jako pážata u mého otce a protože jeho dům byl velmi přátelský s mým, přišel mě hned navštívit do Solothurnu a já jsem s ním učinil úzké přátelství, poznávaje ho za osobnost velké zásluhy. A když jsem byl roku 1630 znovu poslán králem jako jeho mimořádný vyslanec do Švýcar s rozkazem podniknout obnovení Graubündenských v jejich svobodě, utlačené předešlého roku císařskými silami, jimž velel hrabě de Mérode, sdělil jsem mu — projížděje Bernem na cestě do Švýcar — svůj záměr nejprve, jako osobě, jíž jsem se zdůvěřoval, jež byla mým zvláštním přítelem, jež byla velmi zručná, aby mi v tom radila, a velmi způsobilá, aby mi pomohla a přispěla při jeho vykonání. K tomu se přidávalo, že smrtí bernského avoyera Grafriera byl jeden z jeho bratranců téhož jména d'Erlach učiněn avoyerem bernským[66] a že řečený avoyer jej dal být v úzké radě toho města — čehož pomoci a přispění jsem měl v té přítomné věci velkou potřebu, a oni byli všemocní, aby mi je zjednali. Ale protože obtíže ve vykonání mého záměru, způsobené našimi nedostatky, vzestupem Rýna[67] a otevřením války v Itálii, jej učinily nemožným, byl jsem zavázán rozkazem, který jsem dostal od pana kardinála de Richelieu, učinit ve Švýcarech rychlý nábor šesti tisíc mužů, abych mu je přivedl; z kteréhožto náboru jsem polovici dal velet v hodnosti plukovníka řečenému panu d'Erlach de Castelen, který přešel do Itálie, kde nemoci zničily jeho pluk po přispění Casale, při němž byl zaměstnán, což ho zavázalo žádat o jeho rozpuštění, jež bylo i záměrem královým. A maje rozkaz vyjednávat s ním o tom rozpuštění, byl jsem velmi rád, že si mohu přidružit maršála de Schomberg, aby odmítání činil on, aniž by se zdálo, že jsem to já; ale řečený maršál ani já jsme neměli mnoho námahy se s ním přít ani mu odporovat, neboť se v tom nesl tak šlechetně, že učinil vše, co jsme mu navrhli, a tak jsme se s ním dohodli. Ale když jsem byl mezitím vložen do

[64] Střetnutí u Saint-Nicolas se stalo 5. srpna a u Saint-Venant 24. — Saint-Nicolas je v sousedství Sainte-Marie-Kerque, v kantonu Audruicq, okres Saint-Omer. — Saint-Venant je v kantonu Lillers, okres Béthune.

[65] Frédéric d'Erlach, nejstarší syn Rudolfa d'Erlach, pána de Castelen, a Kateřiny de Muhlinen, zemřelý roku 1615.

[66] Viz Díl II, kapitolu IV. (Chantéracova edice, svazek III, s. 218, pozn. 2).

[67] Dřívější vydání měla: *sur la retraite de la reine*, o odchodu královny.

vězení, navrhl pan d'Hémery[68], který chtěl dělat dobrého hospodáře, aby si u krále získal důvěru, že by se to rozpuštění mohlo učinit o čtyři tisíce écu méně, než jsme byli s řečeným Erlachem sjednali, a že se mu ta suma musí srazit — což rada a maršál d'Effiat, superintendant financí, byli velmi rádi učinit, aby platili méně. Ale tím toho chrabrého muže rozmrzeli a obrazili tak, že službu krále úplně opustil a stáhl se, aniž do ní od té doby chtěl vstoupit, byť mu nabízeli velmi krásné úřady. A když se byl stáhl do svého zámku Castelen, byl — v době, kdy vévoda Výmarský přezimoval na Franches-Montagnes, kde už nemohl obstát, byv všechno vyjedl — navštíven řečeným plukovníkem d'Erlach, jejž znal; a ten mu poradil, aby učinil záměr na čtyři lesní města, totiž Laufenburg, Waldshut, Rheinfelden a Säckingen, kde by nalezl mosty na Rýně, jež by mu daly způsob podniknout něco ve Švábsku. Uvěřil mu a podnikl to s úspěchem, který každý zná, a potom obležení Breisachu; a když se mu zdařilo, učinil pana d'Erlach jeho guvernérem. Nuže, jak se v Paříži zvěděla smrt vévody Výmarského, řekli ti, kdo věděli o vroucí přízni, kterou mi d'Erlach nesl, snad že by mě mohl žádat, abych na místě vévody Výmarského velel vojsku, které měl; a protože nejsem v Paříži nenáviděn a protože lidé mají mou bídu v soucitu, to, co málo lidí řeklo z dohadu, mnozí říkali jako věc skutečnou, a dokonce dodávali, že d'Erlach — s nímž se vyjednávalo o vložení města Breisachu do rukou králových — nechce nic slíbit, nebude-li předem povolena má svoboda. Několik lidí mi tu běžící zvěst řeklo, a dokonce i guvernér Bastily; ale já, soudě o věcech zdravěji, jsem se všem těm zvěstem vysmál a byl jsem i rozmrzen tím, že běží. Nedovedl bych říci, zda ti, kdo v Paříži vedli věci za krále, nenalezli ty zvěsti dobrými, anebo zda — nenávidějíce mě — se mi tím chtěli hleděti učinit zlo[69], naváděje jednoho jménem Scanevelle[70]; anebo zda ten Scanevelle, zlý člověk a šibal, který byl předešlého roku příčinou, že byla sťata hlava Feuquièrovu švagrovi jménem Heucourt[71], hleděl si získat důvěru tím, že mi ten kousek učinil; anebo i zda to dali učinit odjinud, aby králi ukázali, že činím věci proti jeho službě, které zasluhují, aby mě po tak dlouhém čase drželi ještě zajatcem. Ale jakkoli to bylo, je zcela pravda, že ten Scanevelle, který měl jezdeckou kompanii ve vojsku vévody Výmarského pod panem de Guébriant[72], se vydával za jiného Scanevella, jenž byl vychován jako mé pážata (a ten je už dvanáct let mrtev), a přišel vyhledat pana de l'Espinay, pokladníka drobných výdajů (který má o mé věci nějakou péči), a řekl mu, že — přijav u mne své vychování — si přeje učinit mi velkou službu, a že kdyby mohl, zjednal by ve vojsku vévody Výmarského, aby mě žádali za generála. Pan de l'Espinay ho vyslechl a odpověděl mu, že je chvalitebné být vděčen za dobré vychování, které u mne přijal. Když mu Scanevelle řekl, že mi musí dát zvědět svou dobrou vůli, řekl mu ten druhý, že je zdržen obrnou na lůžku, z něhož nebude moci vyjít měsíc, a snad ani dva; ale že kdyby mu Bůh učinil tu milost, aby se postavil na nohy, dosvědčil by mi tu dobrou vůli, kterou ke mně má. A tak ho Scanevelle opustil — a šel vypravovat ne to, co byl řekl l'Espinayovi, nýbrž že vstoupil do Bastily, že se se mnou poradil a že jsem ho odeslal k Erlachovi, abych ho požádal, aby Breisach králi nevydával, dokud nebudu předem dán na svobodu. Nevím také, řekl-li to, anebo byla-li to záminka, které se chopili k napsání toho ostrého listu, jímž král přikazoval panu du Tremblay, aby mi řekl, že mě ten čin činí vinným; abych přiznal, co se mezi mnou a řečeným Scanevellem jednalo; a že kdybych to opomněl pravdivě prohlásit, uvádím se v divný stav; a konečně že mám, k zadostiučinění a napravení svého zlého chování, napsat řečenému Erlachovi list, v němž se toho zřeknu. Nebyl jsem vůbec vyděšen[73], když jsem ten list viděl, nikdy toho Scanevella nevida, neznaje ani s ním neobcuje a nevěda, co to je. Psal jsem o tom předmětu

[68] Dřívější vydání měla: pan de Mery. — Michel Particelli, pán d'Hémery, intendant financí, byl později superintendantem. Zemřel 25. května 1650.

[69] **Celý úsek od těchto slov** („naváděje jednoho jménem Scanevelle“) **až ke slovům „s markýzem de Haraucourt“ dále v kapitole, který zaplňuje pět listů původního rukopisu, je zcela nevydaný.** Je v rukopisech Fr. 4066 a Fr. 10316; ale chybí v rukopise Fr. 17477. Je také v rukopise arsenálské knihovny, ale na dvou vložených listech.

[70] Kapitán kompanie karabiníků, který byl roku 1635 přešel z vojska maršála de la Force do vojska, jemuž veleli maršálové de Châtillon a de Brézé.

[71] Heucourt, pikardský šlechtic, se byl oženil s dcerou Isaaca Arnaulda, sestrou paní de Feuquières. Předešlého roku byl zatčen pro obvinění ze zrady a z porozumění s princem Tomášem Savojským a v měsíci září mu byla v Amiens sťata hlava. Jeho proces byl podle slov kardinála de Richelieu „plný nečistoty pro stát“ (*Dopisy a státní papíry*, sv. VI, s. 157). Jeho žalobcem byl „kapitán jménem Scanavel“ (*tamtéž*, s. 96).

[72] Jean-Baptiste Budes, hrabě de Guébriant, mladší syn Charlesa Budese, pána du Hirel a de Guébriant, barona de Sacé, a Anny Budesové de Quatrevaux, se stal roku 1642 maršálem Francie. Narozen 2. února 1602, zemřel na ránu 24. listopadu 1643.

[73] Autorovo *estonné* zde znamená vyděšen, ne překvapen.

panu des Noyers, abych o tom ujistil krále a Jeho Eminenci, a psal jsem také Erlachovi ve shodě s tím, co list králův nesl; a za několik dní, zvěda, co ten Scanevelle řekl l'Espinayovi, napsal jsem to ještě panu des Noyers. Což jsem chtěl vyložit celé do šířky, abych dal uvidět, kolika rozličným hněvivým potkáním je podroben člověk, který je ve zlém štěstí. Nedostal jsem žádnou odpověď na své dva listy psané panu des Noyers, ani na ten, který jsem byl řečenému panu des Noyers poslal, aby jej poslal Erlachovi; nevěda ani, byl-li mu vydán — mé první listy byvše psány 22. toho měsíce a ten poslední 24.[74]

Král pokračoval ve své cestě k Itálii, projev Langres, kde se zdržel[75]; odtud přijel do Dijonu; potom, přijev do Chalon na Saône[76], upadl v nemoc, měl silnou horečku provázenou velkým rozvolněním; ale protože je Jeho Veličenstvo silné povahy a protože Bůh má o jeho zachování velmi zvláštní péči pro dobro křesťanstva, byl dosti brzy vyléčen a pokračoval ve své cestě.

Září. – Nastala mi v měsíci září nehoda, kterou je už jen říci směšné a mně hanba, že jsem ji tak pocítil, ale která mi byla mnohem nesnesitelnější než několik jiných důležitějších, jež mi běh mého života dal přijmout. Měl jsem malého chrtíka, který nebyl vyšší než půl stopy, jménem Medor, srsti isabelové a bílé, nejlépe znamenaného na světě, byv zcela jako ti krásní koně plaví[77]; a byl to nejkrásnější, nejživější, nejhezčí a nejmilejší pes, jakého jsem kdy viděl. Má stará fena Diana, kterou jsem byl velmi miloval, jej byla učinila asi rok předtím, než zemřela, jako by mi byla chtěla zůstavit v mém vězení tuto útěchu — která mi byla zajisté velmi velká, neboť mě mnoho rozptyloval a činil mi vězení sladším. Přiznávám, že jsem k němu byl vložil příliš mnoho své lásky; ale nakonec jsem ji k němu vložil. Stalo se, že v pondělí 12. září, jak jsem byl vystoupil na terasu Bastily s pány hrabětem de Cramail, du Fargis a s paní de Gravelle[78] a hrabětem d'Estelan[79], který mě toho dne byl přišel navštívit, velká a ošklivá černá chrtice pana du Coudray — které jsem se pro svého psa vždy tak bál, že jsem ho obyčejně bral do náručí, když jsem věděl, že je nahoře — mu při hraní položila nohu na jeho malé tělo tak, že mu v mé přítomnosti rozdrtila srdce. Zajisté ta nehoda rozdrtila to mé a zarmoutila mě tak silně, že jsem z toho byl velmi dlouho smutný a že mě i vzpomínka na to nebohé zvíře trápí v mysli[80].

Vzkázali mi toho měsíce, že je znovu nějaká naděje na výměnu mého synovce de Bassompierre za nějakého zajatce; ale ta zvěst nepokračovala.

Zatímco v Itálii trval klid zbraní, dal princ kardinál vzbouřit proti své švagrové nejprve město Villefranche a potom město i zámek Nice Provensálské, o čemž král dostal zprávy cestou a které ho pro důležitost té věci velmi silně rozhněvaly.

Princ Kazimír, bratr krále polského[81], který byl předešlého roku zatčen a držen jako zajatec v Salonu v Crau[82] v Provenci, byl velmi čestně odveden až do vincenneského lesa, kam vstoupil ve čtvrtek 15. toho měsíce, a je tam hlídán.

[74] Viz Dodatek, Nevydané a autografní dopisy, IV.

[75] Od 25. do 29. srpna.

[76] Dne 4. září.

[77] Isabelová srst je světle plavá, nažloutlá až smetanová; jméno je od barvy koní. — *Cheval aubère*, kůň, jehož tělo je pokryto směsí srsti ryšavé a bílé, přičemž hříva a ohon jsou téže barvy nebo odstínu světlejšího (Littré).

[78] Marie Creton d'Estourmel, dáma de Gravelle, dcera Antoina Cretona d'Estourmel, pána de Surville, a Magdaleny de Blanchefort, tety maršála de Créquy. Měla s markýzem de Rosny přirozenou dceru, která byla provdána za pana de Contenan. Tallemant des Réaux tvrdí, že měla v Bastile, kde zůstávala několik let, s maršálem de Bassompierre milostný pletich (*Historka o Bassompierrovi*). Narodila se roku 1598.

[79] Syn maršála de Saint-Luc a Henrietty de Bassompierre.

[80] Viz Dodatek XXXIV.

[81] Jan Kazimír, mladší bratr Vladislava VII., krále polského, oba synové Zikmunda III., krále polského, a Anny, dcery Karla Rakouského, arcivévody ve Štýrsku. Jan Kazimír byl postupně jezuitou, kardinálem, po svém bratru králem polským a konečně abbé Saint-Germain-des-Prés. Narozen 22. května 1609, zemřel 15. prosince 1672. — Princ Kazimír projížděl Francií, aby šel převzít vicekrálovství portugalské, které mu byl král španělský udělil.

[82] Salon v Crau, středisko kantonu v okrese Aix, departement Bouches-du-Rhône.

Jedna osoba, která je mi velmi blízká, jménem la Tour[83], hrála a rozmařile vydala mnoho peněz, o čemž jsem byl toho měsíce zpraven, což mě velmi rozhněvalo.

Král, který pokračoval ve své cestě se záměrem vidět paní savojskou, svou sestru, a poradit se s ní o přítomných věcech, hleděl ji přivést do Vimy[84] u Lyonu a k tomu cíli k ní poslal pana de Chavigny, aby ji k tomu vybídl. Ale ona neuznala za vhodné vzdálit se od Savojska a od vévody, svého syna, na tak velkou dálku, z obavy, aby se během její nepřítomnosti v té zemi něco nezměnilo; což dalo krále rozhodnout vydat se až do Grenoblu, kam ho paní jeho sestra přijela vyhledat ve velkém průvodu 27. toho měsíce, ježto jí Jeho Veličenstvo bylo vyšlo vstříc hodně daleko za město. A nazítří, kterýžto bylo 28., zemřel v osm hodin ráno v Rivoli v Piemontu pan kardinál de la Valette, který tam byl čtrnáct dní nemocen.

Říjen. – Na počátku měsíce se pan velký převor champagneský, strýc pana kardinála, z domu de la Porte, stal velkým převorem Francie smrtí velkého převora de Bois-Boudran[85], která nastala 2. října.

Král se rozloučil s paní svou sestrou v Grenoblu a vracel se do Paříže s malým uspokojením z ní; neboť nechtěla povolit, aby byl zámek Montmélian vložen do rukou krále, a tím méně dát mu malého vévodu savojského, svého syna, aby ho odvedl do Francie.

Téhož měsíce odjel princ pfalcký z Holandska, neznán a přestrojen, se šesti poštovními koňmi, přijel do Francie a dostal se až do Saint-Pierre-le-Moutier[86], aby se vydal přes Švýcary do Breisachu v naději, že tam bude přijat a učiní se náčelníkem vojska, jemuž byl předtím velel vévoda Bernard Sasko-Výmarský — ježto bylo to vojsko určeno králem švédským a protestantskými knížaty německými, aby sloužilo ve čtyřech krajích, jichž jsou kurfiřti pfalčtí náčelníky; a byv řečeným králem i řečenými knížaty uznán za kurfiřta, tvrdil, že to vojsko má po právu být pod jeho velením. Král byl o jeho průjezdu zpraven a dal ho v řečeném Saint-Pierre-le-Moutier zajmout a potom odvést na zámek v Nevers.

Král ustanovil pana hraběte d'Harcourt svým generálním místodržitelem v Itálii na místě pana de Longueville, jejž odtud odvolal, aby mu dal velení vojska, jemuž byl v Německu velel pan Výmarský, a na místě pánů kardinála de la Valette a hraběte de Candale, kteří oba v Itálii zemřeli. Řečený kardinál držel sedmdesát tisíc écu renty jak na arcibiskupství bordeauxském, tak na patnácti abatstvích, která byla tehdy všechna rozdána jednotlivým osobám. Byl rovněž guvernérem města Metz a země metské: tu správu dal král panu de Lambert, který byl dlouho v mé čeledi a který byl tehdy polním maršálem v jeho vojsku a guvernérem la Capelle v Pikardii; tato správa byla dána panu de Roquepine[87], který velel v Metz pod zemřelým kardinálem de la Valette. Téhož měsíce[88] se učinilo urovnání o Breisach, který uznal krále, ježto plukovník d'Erlach v něm zůstal guvernérem a vojsko složilo přísahu panu de Longueville za Jeho Veličenstvo[89].

Salses, Harcourtův průraz u Chieri a konec roku 1639

Obležení Salses pořád pokračovalo[90], a pan princ, chystaje se dát je zrušit, postavil na nohy třiadvacet tisíc mužů, maje generálním místodržitelem maršála de Schomberg, a postavil se 24. toho měsíce se svým vojskem k večeru před zákopy nepřátel, které byly toho dne náhodou tak zle hlídané a tak zle učiněné, že by bylo bývalo málo námahy je vynutit; a maršál navrhl, aby se — bez čekání na zadní stráž, kterou vikomt d'Arpajon vedl jinou cestou — ten podnik zkusil, což by se bylo neomylně zdařilo. Ale protože rozhodnutí, které byli učinili v radě před odjezdem, tomu návrhu nebylo ve shodě, nechtěl

[83]François de la Tour byl synem maršála de Bassompierre a princezny de Conti, o nichž se věří, že byli tajně oddáni. Maršál zachovává o tom předmětu nejzdrženlivější mlčení. — Viz Dodatek XXXV.
[84]Vimy byl zámek náležející markýzi d'Alincourt. Král tam přijel 13. září.
[85]N. de Meaulx de Bois-Boudran.
[86]Saint-Pierre-le-Moutier, středisko kantonu v okrese Nevers.
[87]N. du Bouzet, markýz de Roquepine.
[88]Dne 9. října.
[89]Urovnání bylo podepsáno 9. října.
[90]Španělé byli položili obležení 20. září před pevnost Salses, nedávno dobytou vojskem princa de Condé.

je pan princ s mnoha důvody změnit — čehož ho potom výsledek dal litovat. Neboť k noci přišla tak neobyčejná nepohoda a pokračovala celou noc tak prudce, že se celé jeho vojsko rozpadlo se ztrátou více než tří tisíc mužů, kteří buď zahynuli, anebo je už nikdo nespatřil, a potom se rozpadlo mnoho oddílů. Pan princ nicméně a řečený maršál neztratili žádnou péči ani čas, aby je uvedli ve stav učinit nový pokus.

Konečně téhož měsíce generál Oquendo[91], který velel španělské flotile a který byl šťastně přivedl velkou pomoc mužů i peněz do Flander, podnikl odjezd z anglických přístavů, aby se vrátil do Španěl; ale námořní vojsko Holanďanů, jemuž velel jejich generál Tromp[92], napadlo španělskou flotilu[93] a uvedlo ji v porážku, spálivši několik lodí, jiné vzavši a některé jiné dalo uváznout na nepřátelských březích.

Listopad. – Na počátku tohoto měsíce listopadu se pan hrabě d'Harcourt, nový generál královského vojska v Itálii, který už od předešlého měsíce byl přijel do Carignana[94], a když klid zbraní skončil už 24. října, připravil vhodit nějakou pomoc mužů do Casale, jež jich byl mor zbavil. Odjíždí tedy z Carignana s velmi malým vojskem, ale velmi odhodlaným dobře konat, a jehož jízda je nejlepší ze vší jízdy královy, a přišel obléhat Chieri[95], které mu učinilo malý odpor, byť nepřátelé byli na dohled od města, aby mu přišli přispět, a silnější než francouzské vojsko. Po čemž dal své vojsko rychle kráčet přímo k Casale, kam vhodil tisíc mužů pěších, a potom se vrátil zaujmout své ležení u Chieri. Markýz de Leganés a princ Tomáš Savojský, kteří měli každý vojsko silnější než vojsko hraběte d'Harcourt a kteří — nevěřivše, že by řečený hrabě měl odvahu vytáhnout před nimi do pole, a tím méně projít až k Casale — se nepospíšili mu v tom zabránit, [chtěli] pospíšit si tehdy uzavřít mu cestu návratu a položili se táborem mezi Chieri a Carignano, kudy měl projít. Hrabě, nemaje sil rovných, aby jim je postavil, zůstal v Chieri, dokud měl potraviny; ale když mu vyšly, rozhodl se projít, anebo slavně umřít. K tomu cíli odjel z Chieri, a k nástupu noci, která byla tehdy velmi jasná, potkalo ho vojsko Leganésovo po pravici a vojsko princa Tomáše po levici, která mu v týž čas přišla čelit. Ale francouzské vojsko, které vidělo, že nemá jiné brány k návratu než chrabrost, pobízeno svým generálem a pány de Turenne, du Plessis-Praslin a la Mothe-Houdancourt[96], polními maršály, svými jednotlivými náčelníky a vlastní odvahou, se po čtyři hodiny mužně hájilo; na jejichž konci převrátilo vojsko princa Tomáše, dalo vojsku Leganésovu ustoupit a prošlo napříč oběma proti jejich vůli, aby se dostalo do Carignana — což je jeden z nejvyšších a nejchrabřejších činů, jaké se v tomto století staly[97].

Král přijel do Versailles v předvečer svatého Martina, kam ho přijel vyhledat Monsieur, jeho bratr.

Na straně Salses učinil pan princ 2. tohoto měsíce nový útok proti ležení nepřátel, který se mu nezdařil.

V neděli 13. byl pfalcký odveden jako zajatec do vincenneského lesa, nad princem Kazimírem Polským.

Nazítří[98] složil pan de Cinq-Mars, nový favorit krále, přísahu velkého podkoního.

Ve čtvrtek 17. dostala paní de Hautefort, která byla prohlášenou milenkou Jeho Veličenstvu, od něho rozkaz, přinesený panem de Loménie[99], aby se odebrala od dvora; totéž řekli jedné jiné z královniných

[91] Don Antonio de Oquendo, admirál španělský.
[92] Maarten Harpertszoon Tromp, slavný holandský námořník, byl otcem Cornelia Trompa. Narozen 1597, byl zabit roku 1653.
[93] Dne 21. října.
[94] Carignano, město v provincii turínské, na levém břehu Pádu.
[95] Chieri, město v sousedství Turína, po pravici Pádu.
[96] Philippe de la Mothe-Houdancourt, mladší syn Philippa de la Mothe, pána d'Houdancourt, a Luisy Charlesové, jeho třetí ženy, byl učiněn maršálem Francie roku 1642. Narozen 1605, zemřel 24. března 1657.
[97] Ten slavný výkon se stal 20. listopadu.
[98] Nebo teprve 15., podle otce Anselma. — Henri Coeffier, zvaný Ruzé d'Effiat, markýz de Cinq-Mars, druhý syn Antoina Coeffiera, zvaného Ruzé, markýze d'Effiat, maršála Francie, a Marie de Fourcy, popravený v Lyonu 12. září 1642 ve věku 22 let. Král vykoupil úřad velkého podkoního od vévody de Bellegarde, aby mu jej dal.
[99] Charles de Loménie, pán de la Faye, syn Françoise de Loménie, pána de la Faye, byl tajemníkem králova kabinetu.

dívek jménem Chemerault[100] a jednomu králově komorníku jménem Lespine. A nazítří bylo učiněno znehodnocení lehkých pistolí, jejichž dovolené vydávání bylo způsobilo Francii znatelnou újmu[101].

Toho měsíce byl zabit podkoní maršála d'Estrées[102] a jeho hlava položena na most svatého Anděla v Římě, byv vypovězen za to, že silou vyrval člověka odsouzeného na galéry. Ta smrt uvedla papeže a krále do zlého, takže maršál d'Estrées už od papeže neměl audienci a že ji ve Francii odepřeli jeho nunciovi: zapověděli i biskupům ho navštěvovat a mít s ním jakékoli porozumění nebo obcování.

Předešlého léta se byl stal v městě Rouenu nějaký nepořádek proti královým výběrčím, v důsledku čehož se jich dopustili také v Caen a v dolní Normandii, kde se zdvihli nějací croquanti. To bylo příčinou, že — po tom, co se vojska z jedné i druhé strany stáhla z pole — poslal král plukovníka Gassiona s tisícem koní a čtyřmi tisíci mužů pěších do Normandie, aby ty vzbouřence potrestal. Ten se vydal nejprve do Caen a ubytoval se tam, a potom, dostav zprávu, že croquanti jsou u Avranches a Villedieu[103], šel je tam rozsekat na kusy, se ztrátou barona de Courtaumer, jenž byl zabit při útoku na avranchské předměstí.

Syn pana hraběte d'Alais[104] zemřel téhož měsíce, což byla ztráta pro ten dům. Ale protože to dítě bylo malé, nebyla ta ztráta rovná té, kterou přijal dům guiseovský smrtí pana princa de Joinville, jejž měli za nejdokonalejší knížete své doby: Bůh ho drž mezi svými vyvolenými.

Téhož měsíce zemřel také pan de Valençay, můj dobrý a drahý přítel, a který byl kdysi mým druhem v úřadu, když jsem byl polním maršálem.

Paní vévodkyně de Croÿ, která se byla provdala za mého bratrance z druhého kolena, zemřela také na mrtvici v noci z pondělí na úterý 15. tohoto měsíce; a má neteř, abatyše d'Espinal, se provdala za markýze de Haraucourt[105] dne …[106]

Prosinec. – Byv tolik let držen jako zajatec v zámku Bastile, kde nemám jiné práce než prosit Boha, aby mé dlouhé strasti brzy ukončil mou svobodou nebo mou smrtí — co mohu psát o sobě nebo o svém životě, když jej vždy prožívám týmž způsobem, ne-li to, že mi v něm čas od času nastanou nějaké zlovolné nehody? Neboť dobrých jsem zbaven od té doby, co jsem zbaven své svobody. Pročež, nemaje co povědět o sobě, zaplňuji papír tím, co se každý měsíc děje ve světě a co přichází k mé známosti. A protože v zimě všechny věci odpočívají nebo se připravují jednat na jaře, je tento měsíc prosinec na novosti velmi hubený a neplodný, nestavši se nic jiného, než že — když přišla zpráva o druhém pokusu o zrušení obležení Salses, který se vůbec nezdařil — rozhodl se král dát učinit třetí, a k tomu cíli odeslal markýze de Coislin k panu princi, aby mu to nařídil[107]; k čemuž se připravoval na den nového roku. Zatím Espenan[108] kapituloval, že nebude-li do dne Tří králů přispěn, vydá to místo Španělům.

Pan kancléř byl králem ustanoven jít do Rouenu a do dolní Normandie, aby dal učinit příkladnou spravedlnost nad vzbouřenci a rebely té provincie, a odjel z Paříže v úterý 20. tohoto měsíce.

Paní de Hautefort a slečna de Chemerault, které byly přijely do Paříže, opustivše dvůr, dostaly rozkaz z ní odjet v pondělí 26.; čímž tento rok ukončím.

---

[100] Françoise de Barbezières, slečna de Chemerault, se potom provdala za Macého Bertranda, pána de la Basinière. Dopisovala si tajně s kardinálem de Richelieu, který ji zahrnul do nemilosti královy přítelkyně — buď aby odvedl podezření od úlohy, kterou byla hrála, anebo protože se bál jejího vlivu na Cinq-Marse.

[101] Znatelnou újmu.

[102] Pan de Souvray, podkoní maršála d'Estrées, jenž byl vyslancem v Římě, byl zavražděn 28. října. Byl vyrval z rukou biřiců svého sluhu Giulia Bianconiho, odsouzeného na galéry za to, že držel hazardní hru.

[103] Villedieu, středisko kantonu v okrese Avranches, departement Manche.

[104] Armand de Valois, hrabě d'Auvergne, druhý syn Louise de Valois, hraběte d'Alais, a Henrietty de Guiche, narozen 14. července 1635, zemřel 16. listopadu 1639.

[105] Charles, markýz d'Haraucourt a de Faulquemont, byl maršálem lotrinským, generálem jízdy kurfiřta bavorského a guvernérem Marsalu.

[106] Datum nevyplněné. — **Zde končí nevydaný úsek** (viz poznámku o něm výše).

[107] Markýz de Coislin byl odeslán 1. prosince (*Dopisy a státní papíry*, sv. VI, s. 630).

[108] Roger de Bossost, hrabě d'Espenan, byl guvernérem Salses.

Rok 1640: Rouen, Casale a tisíc liber za svobodu

Leden. – Nedoufám, že by mi tento nový rok měl být velmi šťastný, začínaje jej zlou zprávou, kterou jsem přijal prvního ledna — že můj nový synovec de Haraucourt má tajný záměr odebrat se k vévodovi lotrinskému. Což by mi bylo způsobilo citelnou nelibost, že by se osoba tak blízká odebrala od služby krále hned po tom, co vstoupila do mého spříznění; a tím spíše, že by neomylně byli podezírali mou neteř, jeho ženu, že ho k tomu záměru přivedla, hledě na zlé mínění, které už o ní v té věci mají. Bůh mi učinil tu milost, že jsem se od té doby dozvěděl, že ta zvěst je falešná a že on na to neměl žádnou myšlenku.

Pan kancléř přijel do Rouenu 4. tohoto měsíce, ježto tam plukovník Gassion byl se svými silami vstoupil pět dní předtím. Nazítří po vstupu pana kancléře poslal interdikci dvoru parlamentu, dvoru dávek, bailliage a pokladníkům Francie; v důsledku čehož dal učinit několik exekucí těch, o nichž věřil, že se namočili do zmatku předešlého léta.

Salses bylo kapitulovalo, že se vydá v předvečer Tří králů, nebude-li přispěno. Pan princ se téhož rána postavil, aby pomoc zkusil; ale bylo uznáno za úplně nemožné ji učinit, což bylo příčinou, že Espenan z něho 7. tohoto měsíce vyšel s posádkou — kterýžto den byl nicméně Francii šťastný tím, že se královna znovu nalezla obtěžkanou.

Hledali téhož měsíce rozličné prostředky, jak nalézt peníze na podporu velkých nákladů, které bylo třeba na válku činit; mezi nimiž byl přijat prostředek nového zřízení šestnácti mistrů žádostí a předložen parlamentu k schválení a zapsání. Ale protože mistři žádostí učinili silné pletichy a protože parlament měl to nové zřízení v nenávisti, byl odmítnut; čímž se král cítě obražen vypověděl dva rady, Laisného a Scarrona[109], a posledního dne toho měsíce poslal do Bastily mistra žádostí Gamina.

Únor. – Měsíc únor začal nádherným vjezdem vyslance polského, přišlého zprostředkovat svobodu princa Kazimíra, bratra krále polského, drženého jako zajatec ve vincenneském lese; ten přijel do Paříže v den Hromnic.

Pan kancléř, po tom, co dokonal trestání Rouenu, šel učinit totéž v Caen.

Mademoiselle, dcera Monsieurova, tančila 17. balet čtyřiadvaceti dívek, velmi krásný a nádherný, u pana kardinála. Dne 23. jej tančila v Arsenalu a 26. v Městském domě.

Měl jsem v neděli 5. v poledne zprávu o věci, která mi byla velmi příjemná[110], a potom ještě o jiné — že má neteř de Haraucourt, nově provdaná, je obtěžkána. Ale abych neměl dlouhou radost, měl jsem v týž čas zprávy, že u dvora nejsou uspokojeni s nějakými řečmi, které můj synovec markýz de Bassompierre vedl ve svém vězení o Francii, a o nichž se od té doby ověřilo, že jsou falešné.

Má malá neteř, nejstarší dcera pana a paní de Houailly, která byla velmi hezká a dobře urostlá, zemřela 23. v devět hodin ráno; a tři dny předtím, totiž 20., zemřela v mém domě v Harouel v Lotrinsku paní hraběnka de Tornielle, babička mých synovců, kterou jsem velmi silně miloval.

Březen. – Měsíc březen byl pamětihodný smrtí Velkého Turka tehdy panujícího[111], způsobenou mrtvicí, a také proto, že zůstavil dědicem jediného, kdo z otomanského domu zbýval.

Vypustili téhož měsíce princa pfalckého, zajatce ve vincenneském lese, pod podmínkou, že zůstane šest měsíců ve Francii.

[109] Jean Scarron, přijat radou parlamentu 10. února 1600, byl otcem básníka Scarrona. Ten pak poslal králi verše ve věci nemilosti svého otce.

[110] Autor zde připojil několik znaků, jejichž smysl Chantérac nezná.

[111] Murad IV., syn sultána Ahmeda, zemřel 7. února 1640 podle *Art de vérifier les dates*. Jeho bratr Ibrahim nastoupil po něm.

Pan kancléř, po tom, co dokonal exekuce proti vzbouřencům a croquantům, se vrátil do Paříže. A u dvora byl 19. tohoto měsíce vyhnán la Chesnaye[112], první komorník krále a velmi v jeho dobré milosti, s le Perray[113], bratrem pana presidenta de Bailleul, a s několika jinými z jejich kliky.

Dohodli se o svobodě pana de Feuquières výměnou za Enckevorta, zajatce ve vincenneském lese, a dvacet tisíc écu. Dali i Enckevorta na svobodu a ten mě 15. přišel navštívit; ale v sobotu 17., když přišla zpráva o Feuquièrově smrti 13., vložili ho zpět do vězení.

Duben. – Měsíc duben jsem začal zlou zprávou, kterou mi vzkázali, o nedorozumění, jež bylo mezi panem hrabětem de Tornielle, dědem a poručníkem mých synovců, a mou neteří de Haraucourt, jeho vnučkou; ta dala zabavit všechen majetek mých ostatních synovců a učinila v tom velký nepořádek.

Poslal jsem 8. do Holandska svého synovce de Dommartin, druhého syna mého zemřelého bratra, který byl výstředník a byl mě obrazil: nicméně jsem ho chtěl vydržovat, nemaje on nyní nic platného[114].

Ztratil jsem 22. toho měsíce pana de Puisieux, svého dobrého a věrného přítele, který zemřel po dosti dlouhé nemoci.

To je, co se týče mého zvláštního. A co do věcí veřejných: Casale bylo oblehnuto markýzem de Leganés už 9. tohoto měsíce, a pan hrabě d'Harcourt, dostav od krále rozkaz vsadit vše, aby mu přispěl, šel s asi devíti tisíci mužů pěších i jezdeckých proti řečenému Leganésovi, který jich měl dvaadvacet tisíc ve svých velmi silných a dokonaných zákopech; a ty napadl 29. téhož měsíce tak rázně a s tolikou odvahou a vytrvalostí, že — po tom, co byl čtyřikrát odražen — je nakonec popáté vynutil, uvedl v porážku vojsko Leganésovo a vzal mu kanón, munice i všechna zavazadla. Ztratil při těch rozličných útocích nějaké lidi, a mezi jinými nejmladšího z dětí pana du Tremblay, guvernéra Bastily, jménem Villeblavin[115], mladého muže, který o sobě nesmírně mnoho sliboval a jejž jsem zvláště miloval.

Z druhé strany Banér, ztrativ přepadem jedno město, kam byl stáhl svá zavazadla a své munice, byl přinucen opustit výhodné postavení, v němž byl, a stáhnout se k Erfurtu, který byl zůstal na straně švédské; kam byl rychle následován císařským vojskem, jemuž velel arcivévoda Leopold[116] a pod ním Piccolomini.

Dne 20. byl konečně v parlamentu schválen edikt o nových zřízeních mistrů žádostí a počet omezen na dvanáct. Téhož dne byla obnovena třetí vyšetřovací komora, která byla tak dlouho interdikována, s rozkazem radům Bitaultovi[117] a Sevinovi, aby se zbavili svých úřadů, a s interdikcí presidentu Perrotovi de Saint-Dié[118], aby do řečené komory vstupoval a vykonával tam svůj úřad, až do nového rozkazu krále.

Královna pocítila pohnout se své dítě v pátek 20.

Arras a poslední zápis (květen–říjen 1640)

Květen. – Velký úspěch u Casale pobízel naše ostatní generály, aby rychle vytáhli do pole a učinili ze své strany nějaký znamenitý výkon; a už 22. minulého měsíce odjel maršál de la Meilleraye z Paříže s velkou

[112] Charles d'Esmé, pán de la Chesnaye, byl roku 1636 vystřídal Jeana d'Armaignac jako první komorník krále.

[113] Charles de Bailleul, pán du Perray, druhý syn Nicolase de Bailleul, pána de Vattetot, a Marie Habertové, byl od roku 1630 obyčejným hofmistrem krále. Jeho starší bratr Nicolas de Bailleul, baron de Château-Gonthier, pán de Vattetot, byl presidentem pařížského parlamentu od 25. září 1627.

[114] Totiž: protože nyní nic platného nemá.

[115] Syn Charlesa le Clerca, pána du Tremblay, guvernéra Bastily — tedy synovec kapucína otce Josefa, Richelieuovy „šedé eminence" (Chantéracovu poznámku o rodině viz ke kapitole XI: Charles le Clerc byl mladší bratr otce Josefa, syn Jeana le Clerca, pána du Tremblay, a Marie de la Fayette). *Villeblavin* je jméno panství. Vlastní křestní jméno se mi zjistit nepodařilo; Chantérac jej neuvádí. Pozoruhodná je ta věta sama: maršál má syna svého žalářníka „obzvláště v lásce".

[116] Leopold Vilém, arcivévoda rakouský, mladší syn císaře Ferdinanda II. a Marie Anny Bavorské, byl biskupem strasburským, pasovským a jiných. Narozen 6. ledna 1614, zemřel 20. listopadu 1662.

[117] François Bitault, přijat radou parlamentu 24. března 1623.

[118] Jean Perrot, přijat radou parlamentu 11. dubna 1625.

výzbrojí artilerie, táhna k Mézières, kde se mělo konat shromáždění mocného vojska, jemuž velel. Pan kardinál, aby dal všem chrabrým opustit Paříž, z ní odjel 2. tohoto měsíce, a král se už byl vydal na stranu Pikardie[119], kde měl mít také maršál de Châtillon vojsko na nohou, aby hájil hranici a držel nepřátele v šachu, zatímco by maršál de la Meilleraye začal nějaké obležení důležitosti. Ten, sbíraje své oddíly, přijal malou pohromu nějakou jízdou, která mu byla rozbita, a množstvím odvedených koní od artilerie; což mu nicméně nezabránilo přijít rychle obklíčit Charlemont[120], velmi silné město na řece Máze, které by byl podle všeho vzal, kdyby se mu nebylo postavilo nebe ustavičnými dešti, jež mu zabránily se tam zastavit a daly mu změnit jeho záměr v záměr na Mariembourg[121] — kde rovněž nepřátelé, protrhnuvše jedno stavidlo, zatopili zem tak, že mu bylo silou obležení zrušit. Nato mu král vzkázal, aby své vojsko, umdlené a zchřadlé zlým časem, přivedl zpět, aby je spojil s vojskem pana maršála de Châtillon a aby obě podnikla vynucení nějakého velkého místa v Artois.

Téhož měsíce paní vévodkyně de Chevreuse, která předešlého roku[122] byla učinila odchod z Francie a přešla do Španěl, potom ze Španěl do Anglie, a konečně z Anglie přešla do Flander, kam krátce potom přijel levoboček krále dánského[123] se čtyřmi tisíci mužů posily kardinálovi infantovi.

Hrabě d'Harcourt, po vítězství u Casale zesíliv své vojsko několika pluky, které mu byly přišly z Francie, přišel položit obležení před Turín[124] — byť se byl princ Tomáš Savojský málo dní předtím do něho vrhl s pěti tisíci mužů pěších a patnácti sty koňmi a byť markýz de Leganés, který byl s tím, co ze své porážky u Casale zachránil, silnější než řečený hrabě, očekával ještě velké síly z milánského vévodství, které mu kardinál Trivulzio[125] přiváděl. Všechny tyto věci, které by měly ohromit jiného, pobízely toho vítězného muže podniknout to velké obležení, které začal rázně tísnit, a stal se hned pánem jednoho opevněného předměstí, odkud nepřátele vyhnal; což dalo markýzi de Leganés pospíšit si přijít rychle Turínu přispět a znovu jej zásobit, a napadl ležení hraběte d'Harcourt[126], ještě zle opevněné pro ten malý čas, který k tomu měl. Nicméně se hájil tak šlechetně, že byl markýz přinucen stáhnout se se ztrátou bezmála tří tisíc mužů; ale z naší strany byl vikomt de Turenne poraněn a několik jich zabito[127].

Také Holanďané, vystoupivše na zem ve Flandrech a chtějíce přejít kanál u Brug, byli zadrženi hrabětem de Fontaines[128], který se jejich přechodu postavil a po tom, co jich zabil více než osm set a několik důstojníků, je přinutil se stáhnout.

Měl jsem toho měsíce zprávy, že císař s mým synovcem de Bassompierre, zajatcem v Benfeldu, příznivě naložil, povoliv seržanta bitvy Javelitského[129] k výměně za něho, a poslal ho do úschovy do Strasburku.

La Tour[130] odjel 30., aby šel s Gassionem.

Červen. – Obležení Arrasu, obleženého 13. dne tohoto měsíce června, dalo strach oběma stranám: jedné, aby nebyl vzat, a druhým, aby jej nezmeškali vzít. Pročež se každý připravil — totiž ti vnitřní dobře se hájit, my pevně útočit a Španělé jej přispět. První z nepřátelských náčelníků, který přišel

[119] Král byl odjel ze Saint-Germain-en-Laye do Chantilly 30. dubna.

[120] Charlemont, tehdy španělská pevnost na levém břehu Mázy, náleží ke Givetu, ležícímu na břehu pravém, dnes středisku kantonu v okrese Rocroi, departement Ardennes.

[121] Mariembourg, pevné místo provincie namurské v Belgii.

[122] Ne předešlého roku, nýbrž roku 1637.

[123] Kristián Oldřich, přirozený syn Kristiána IV., krále dánského, a první z jeho milenek. Narozen 1611, zemřel téhož roku 1640.

[124] Hrabě d'Harcourt se postavil před Turín 11. května.

[125] Gian Giacomo Teodoro Trivulzio, nejstarší syn Carla Emanuela Teodora Trivulzia, hraběte de Melzi, a Kateřiny Gonzagové, od roku 1620 vdovec po Johaně Grimaldiové, kardinál-diakon od roku 1629. Narozen 1597, zemřel 3. srpna 1657.

[126] Dřívější vydání měla: *du côté d'Harcourt*, ze strany Harcourtovy.

[127] Ten boj byl dán 2. června.

[128] Hrabě de Fuentes, ten „chrabrý hrabě de Fontaines", jehož vojenská duše zůstala až do konce pánem těla, které oživovala, a který byl zabit u Rocroi roku 1643 ve věku 82 let.

[129] Císařský seržant bitvy, držený v úschově ve Strasburku jako výměna za maršálova synovce, zajatého v Benfeldu. Chantérac jej neurčuje a jméno v této podobě se mi dohledat nepodařilo; šlo by patrně jen z německé regionální literatury o alsaských posádkách.

[130] Dřívější vydání měla zde: *syn jedné princezny a jedné vznešené osoby*; ale autor ta slova nenapsal.

rušit naše práce, byl Lamboy[131]; a pan maršál de la Meilleraye, chtěje ho ohledat[132], přišel s nějakou jízdou blízko jeho zákopů a dokonce potlačil nějaké oddíly, které byly vyšly k harcování. Ale naši, pronásledujíce neuváženě utíkající, přišli udeřit tak blízko Lamboyova ležení, že jsme tam ztratili množství dobrovolníků a lidí z hlavního velení: markýz de Gesvres[133], polní maršál, tam byl zajat, a Bréauté[134], seržant bitvy a polní mistr pluku pikardského, zabit — což byla zajisté velmi velká škoda, neboť to byl muž, který měl jednoho dne dospět k největším úřadům.

Červenec. – V tomto měsíci červenci pokračovalo obležení Arrasu s velkou tvrdostí z jedné i druhé strany, a když byla obkroužení dokonána, šlo se zákopy přímo k městu ze dvou rozličných míst[135]. Ale kardinál infant, sebrav všechny své síly, se přišel položit táborem tak blízko Arrasu, že bylo velmi obtížné dát tam projít potravinám nebo vojenským municím, jichž se v ležení nedostávalo; což bylo příčinou, že se zkoušely rozličné konvoje. Mezi jinými podnikl plukovník de l'Échelle vést jeden přes Péronne, a dav o svém záměru zprávu, odjel maršál de la Meilleraye se třemi tisíci koní, aby ho přišel potkat na místě mezi nimi ujednaném[136]; ale jak se tam vydával, potkal hainautskou korouhev, kterou vedli hrabě de Buquoy[137] a několik pánů s ním, a tu maršál napadl a rozbil, ne bez velké námahy a ztráty mužů. Nicméně se stáhla a [maršál ji nechtěl pronásledovat, aby ji úplně rozbil][138], na zvěst, že celé nepřátelské vojsko postupuje: vzal nějaké zajatce stavu a stáhl se do ležení bez konvoje, který se tam nedočkavě očekával, a ten byl potkán onou hainautskou korouhví, která jej rozbila a odvedla zboží, jež nesl. To uvedlo ležení ve velký zmatek, neboť už nebylo potravin ani vojenských municí; ale o dva dny později[139] dal Saint-Preuil jeden šťastně dojít, což bylo příčinou, že obležení nebylo vůbec zrušeno a že město bylo rázně tísněno.

Markýz de Leganés z druhé strany učinil ještě jeden pokus[140] na ležení hraběte d'Alais před Turínem; ale nezdařil se mu lépe než poprvé, a stáhl se se ztrátou.

Srpen. – Měsíc srpen byl pozoruhodný zlým úspěchem Holanďanů, znovu zbitých při novém útoku, který chtěli podniknout, aby přešli kanál ve Flandrech; což je dalo zoufat, že mohou na straně Flander něco učinit, a přivedlo je k obležení Gelderna. Ale ustavičné dešti, které nastaly, a několik stavidel, která nepřátelé protrhli, s příchodem dona Filipa de Silva, Andrey Cantelma[141] a de Fontaines s deseti tisíci mužů, je daly rovněž to obležení zrušit a stáhnout se ke Gennepu.

Měl jsem toho měsíce zprávu, že císař prohlásil náš dům za pošlý v přímé mužské linii od Oldřicha, hraběte z Ravensbergu, mladšího z domu kleveského, a že nás uznává za knížata toho domu, a že kolegium kurfiřtů k tomu rovněž dalo své schválení[142].

Přišly mi také zprávy, že můj synovec de Bassompierre má být za málo dní dán na svobodu, ježto Javelitský, za nějž byl vyměněn, byl už v úschově ve Strasburku. Můj řečený synovec mi dal psát, aby měl mé svolení vzít si sestru princezny de Cantecroix[143].

---

[131] Vilém de Lamboy, říšský polní maršál.

[132] Dne 24. června.

[133] Louis Potier, markýz de Gesvres, nejstarší syn Renéa Potiera, hraběte a potom vévody de Tresmes, a Markéty Lucemburské, zemřel při obléhání Thionville 4. srpna 1645 ve věku 33 let.

[134] Pierre, markýz de Bréauté, se byl oženil s Marií de Fiesque.

[135] Zákop byl před Arrasem otevřen 4. července.

[136] Dne 19. července.

[137] Charles-Albert de Longueval, hrabě de Buquoy, syn Charlesa de Longueval, hraběte de Buquoy, a Magdaleny de Biglia, guvernér Hainautu, generál španělské jízdy v Nizozemí, rytíř Zlatého rouna. Zemřel roku 1663.

[138] Slova v závorce nebyla v dřívějších vydáních otištěna.

[139] Dne 23. července.

[140] Druhý útok markýze de Leganés se stal 11. července. Své pokusy obnovil 24. července a 1. srpna, vždy bez úspěchu.

[141] Andrea Cantelmi, syn Fabrizia Cantelmiho, vévody de Popoli, a Laury d'Evoli, jeho druhé ženy. Zemřel 5. listopadu 1645.

[142] Viz Dodatek XXXVI.

[143] Dcera Clauda-Françoise de Cusance, barona de Beauvoir, plukovníka Burgunďanů v Nizozemí, a Ernestiny de Berghes. — Beatrix de Cusance, od roku 1636 vdova po Eugènovi-Léopoldovi d'Oiselet de Granvelle, princi de Cantecroix, se byla 2. dubna 1637 stala „polní ženou" vévody Karla Lotrinského.

Ale prvního dne srpna, když byly práce u Arrasu pokročily až k tomu, že byly přilepeny k baštionům města, byl hlad v našem ležení nicméně tak velký a obtíž přivést tam potraviny taková — ježto byl král k tomu cíli zavázán rychle povolat vojsko, jemuž velel pan du Hallier při obléhání Sancy v Lotrinsku, které byl konečně vzal[144], a dát vytáhnout síly z pikardských posádek, sebrav vojsko pětadvaceti tisíc mužů a postaviv na nohy konvoj šesti tisíc vozů —, že pan maršál de Châtillon zůstal při obležení a pan maršál de la Meilleraye odjel z řečeného ležení s dvanácti tisíci mužů ve středu prvního řečeného měsíce, aby přišel pomoci vstříc, což učinil na jmenovaný bod. A jak byli v objímání nad tím šťastným úspěchem, přišly zprávy, že nepřátelé přišli napadnout naše obkroužení, z něhož vzali tvrz Rantzau[145] a rozsekali na kusy pluk Roncherollesův[146], který byl vevnitř. Tehdy přijel Gassion s tisícem koní v plném běhu k našemu ležení a byl následován panem de la Meilleraye s tím, co byl přivedl konvoji vstříc. Ale když mu pan maršál de Châtillon vzkázal, že to není nic a že nepřátelé, zkusivše nadarmo útok na linie, byli od nich odraženi a stahují se po levé ruce, kteráž byla k příchodu konvoje, vrátil se s touž rychlostí k řečenému konvoji. Nepřátelé tehdy pokračovali ve svém útoku, při němž odrazili několik našich oddílů. Páni de Vendôme[147] činili toho dne divy, byvše stále na milost tisíce ran mezi nepřáteli, zabíjejíce vše, co potkali, a pobízejíce naše lidi po prostor čtyř hodin, co útok trval; v němž pan maršál de Châtillon učinil, co se lidsky učinit mohlo, a měl pod sebou zabitého koně. Ale konečně, když konvoj přijel do ležení bez střetnutí, s vojskem pana du Hallier a s tím, které byl přivedl pan de la Meilleraye, nebyla už hra nepřátelům udržitelná a ti dobrovolně opustili tvrz Rantzau a stáhli se v krásném řádu, vidouce k sobě přicházet pluky champagneský a navarrský v krásném řádu, aby je odtud vyhnaly. Tehdy nepřátele tísnili tak, že mina, kterou dali vybuchnout při útoku de la Meilleraye, otevřela více než šedesát kroků průlomu; což dalo nepřátele kapitulovat, že vydají to místo králi, nebudou-li do 8. toho měsíce přispěni. Nepřátelé neopomněli se ještě postavit, aby učinili nějaký pokus; ale shledavše tu věc nemožnou, stáhli se, a oddíly krále vzaly ve čtvrtek 9. srpna město Arras v držení.

Přijal jsem téhož měsíce malou nelibost odepřením, které mi pan hrabě de Tornielle, děd mých synovců, učinil, že mi nedá nejmladšího z řečených svých synovců jménem Gaston, abych ho u sebe vychoval. Ale v náhradu jsem měl to uspokojení, že jsem zvěděl, že má neteř de Houailly šťastně porodila dceru 30. téhož měsíce.

Září. – Král se vrátil k Paříži na počátku měsíce září[148], zanechav pana kardinála u hranice, který se šel zdržovat v Chaulnes[149].

Měli jsme toho měsíce dva šťastné úspěchy: jeden z narození druhého syna Francie, ježto královna porodila ….[150]; a dobytí Turína, k němuž došlo … toho měsíce[151].

Vzbouření Katalánců lze také položit mezi štěstí Francie, ježto je to k nevýhodě jejích nepřátel.

Říjen. – V tomto měsíci říjnu zemřel jeden z nejšlechetnějších, nejchrabřejších a nejlepších knížat, které jsem kdy poznal[152], a který mi činil tu čest, že mě draze miloval: také jsem jeho ztrátu pocítil v srdci tak živě jako žádnou věc, která mě dávno postihla. Vytrpěl po devět let mnoho trápení a stíhání od zlého štěstí: vyhnán z Francie, ztrativ svou správu; jeho majetky zničeny; a co vystál ve své rodině ztrátou

[144] Sancy bylo vzato 14. července.

[145] Tvrz Rantzau byla obsazena tím Josiasem, hrabětem z Rantzau, švédským plukovníkem přešlým do služby Francie, maršálem Francie roku 1645, zemřelým roku 1650, o němž bylo učiněno toto čtyřverší: *„Rozsel všude své údy i svou slávu; jeho krev byla na sto místech cenou vítězství. Jakkoli byl sražen, zůstal vítězem, a Mars mu nenechal celého nic než srdce.“* Při obléhání Arrasu přišel o nohu a byl zmrzačen na jedné ruce.

[146] Robert, baron de Roncherolles, syn Roberta, pána de Roncherolles, a Anny de Mailly, byl polním mistrem pěšího pluku.

[147] Louis de Vendôme, vévoda de Mercœur, potom vévoda de Vendôme, nejstarší syn Césara, vévody de Vendôme, a Františky Lotrinské, vévodkyně de Mercœur, narozen 1612, oženil se roku 1651 s Laurou Manciniovou, ovdověl roku 1657, kardinálem roku 1667, zemřel 6. srpna 1669. — François de Vendôme, vévoda de Beaufort, jeho bratr, narozen v lednu 1616.

[148] Přijel do Saint-Germain-en-Laye 7. září.

[149] Chaulnes, středisko kantonu v okrese Péronne, departement Somme.

[150] Dne 21. září.

[151] Turín měl otevřít své brány 22. září; ale hrabě d’Harcourt do něho vstoupil teprve 24. pro zlý čas.

[152] Vévoda de Guise, zemřelý v Itálii 30. září 1640.

svých dvou dětí, z nichž nejstarší[153] byl nejdokonalejší kníže své doby, a zlým vedením třetího[154], který nežil podle svého povolání[155].

---

[153] Princ de Joinville. — Druhý syn, kterého byl vévoda de Guise ztratil ve vyhnanství, byl Charles-Louis Lotrinský, vévoda de Joyeuse, narozen 15. července 1618, zemřelý ve Florencii 15. března 1637.

[154] Ten třetí syn vévody de Guise, který nežil podle svého povolání, byl Henri Lotrinský, potom vévoda de Guise, tehdy nevysvěcený arcibiskup remešský, který se později stal slavným svými galantnostmi a svým dobrodružstvím v království neapolském. Narozen 4. dubna 1614, zemřel 2. června 1664.

[155] **Zde se končí rukopis maršála de Bassompierre.** Rozličná vydání přidávají tuto větu: *„Byl to vévoda de Guise, který se byl uchýlil do Florencie v týž čas, kdy jsem byl vložen do Bastily, kde lituji jeho smrti i své svobody.“* Ty řádky nebyly napsány autorem; alespoň nejsou v jeho autografním opise. — Edice za tímto místem uzavírá svazek formulí *„konec čtvrtého svazku a pamětí“*.

Dodatky

Dodatky jsou Chantéracovy. V jeho edici mají dvě řady — šestnáct ve třetím svazku a dvacet ve čtvrtém, které začíná číslovat znovu od I; zde jsou spojeny v jednu průběžnou řadu I–XXXVI. Převodní tabulka je v ediční poznámce. Čtyři sbírky nevydaných dopisů tvoří vlastní řadu a následují za dodatky. Odkazy na stránky Chantéracovy edice jsou převedeny na odkazy do kapitol.

Dodatek I

Patří k poznámce v kapitole I, k listům, jimiž král poslal La Folaina královně se vzkazem, že slečna de Verneuil a paní konetáblová de Luynes mají opustit Louvre.

Toto první vyhnanství mladé vdovy, která se měla stát vévodkyní de Chevreuse a která k tomu jménu připoutala trojí slávu — galantnosti, intriky a odboje —, dalo podnět k dosti dlouhé korespondenci, opsané převážně v registru pana Tronçona, sekretáře kabinetu, chovaném v Národní knihovně pod číslem Fr. 3722.

Nejprve, k datu 25. března, dává král své rozkazy velmi formálně vévodkyni de Luynes a s větší vlídností a náklonností královně a slečně de Verneuil:

Královně. — „Péče, kterou mám mít o to, aby ve vašem domě byl dobrý pořádek, mě přivedla k rozhodnutí učinit v něm změnu, jež nebude než k většímu dobru, jak časem seznáte. Posílám La Folaina, aby vám o tom dal rozumět mou vůli, kterou vás prosím vykonat co nejdříve a být tak pohotová dát mi uspokojení, jaké od toho čekám, jako věřím, že jste ochotna dát mi přijmout vše, co jsem si od vás přislíbil. — 25. března 1622.“

(fol. 136 v°).

„Paní konetáblové.“

„Má sestřenko, poznav, že je k dobru mé služby zřídit do budoucna královnin dům jinak, než byl v minulosti, usoudil jsem, že to nemohu učinit lépe než formou a prostředky, které vám poví pan de La Folaine, jejž posílám, aby vám dal rozumět mou vůli; a té následujte, jak od vaší náklonnosti k mému uspokojení očekávám, s ujištěním, že nebudete mít menší díl v mé přízni, což vám i vašim dám při příležitostech, které k tomu budu mít, poznat. Modlím se k Bohu, má sestřenko, aby vás měl ve své ochraně. — 25. března 1622.“

(fol. 137 r°).

„Slečně de Verneuil.“

„Má sestro de Verneuil, při rozhodnutí, které jsem učinil, abych provedl nějakou změnu k dobru a dobrému pořádku královnina domu, posílám pana de La Folaina, aby vám dal rozumět mou vůli v tom, co se vás týče; v čemž poznáte, jakou péči o vás mám, neboť jsem psal své sestřenici vévodkyni d’Angoulême, aby vás vzala k sobě, nesoudě, že by bylo útulku, kde byste mohla být s větší ctí a s větším uspokojením. Na kterémkoli místě budete, dostanete svědectví mé dobré vůle. Modlím se k Bohu, aby vás, má sestro de Verneuil, měl ve své svaté ochraně.“

(fol. 92 v°).

Zakrátko ujištění o královnině poslušnosti, provázená snad několika znameními neposlušnosti vévodkyně de Luynes a markýzy de Verneuil, matky slečny de Verneuil, přivedou krále k tomu, aby své první vůle zmírnil, při čemž je v podstatě podrží:

Královně. — „Jako nemiluji nic tolik jako vás, tak také nemohu mít silnějších ohledů než ohled na vaše dobro a vaše uspokojení; což jsem vám už dal poznat dobrým pořádkem, který si přeji ve vašem domě

zavést. Potvrdím to ještě obšírnějším projevem své dobré vůle k listu, který mi Putanges[1] vaším jménem vydal. Nařizuje své sestře de Verneuil a své sestřenici konetáblové de Luynes jiné obydlí než Louvre, nezamýšlel jsem jim do něho zapovědět vstup ani vám odejmout svobodu je vídat; je však k dobru mé i vaší služby, aby věci šly tak, jak jsem La Folainovi přikázal dát vám mým jménem rozumět — což, jak věřím, jste již vykonala, abyste se mé vůli přizpůsobila. — V Orléansu 27. března, na Boží hod velikonoční 1622.“

(fol. 137 r°).

Paní de Verneuil. — „Paní markýzo de Verneuil, jelikož rozhodnutí, které jsem učinil v tom, co se týče mé sestry de Verneuil, vaší dcery, stojí na ohledech, jež jsou k mé službě a k jejímu dobru, přeji si, aby se provedlo tak, jak jsem nařídil. Nevěřte, že by pro změnu obydlí měla menší díl v mé přízni; kdybych ji byl chtěl odstrčit, nebyl bych prosil svou sestřenici vévodkyni d’Angoulême, které si velmi vážím, aby ji přijala; dávám ji na místo, kde o ni bude dbáno a kde bude mít velmi dobrý příklad. Máte více příčin mi děkovat než myslet na to, dát ji jinam; a nemůžete lépe skutkem prokázat to, co obsahuje váš list — že všechno její dobro závisí na mně —, než když všechnu péči a všechny myšlenky, které o ni máte, složíte v mou dobrou vůli, jež jí nikdy nebude chybět. Ujišťuji vás o ní a modlím se k Bohu, aby vás, paní markýzo de Verneuil, měl ve své ochraně. — 3. dubna v Blois.“

(fol. 93 r°).

Slečně de Verneuil. — „Má sestro de Verneuil, k odpovědi na listy, které jste mi psala, vám povím, že čekám, až uvidím skutkem poslušnost, o níž mě ujišťují. Bonneuil[2] mi vyřídil, čím jste ho zatížila; a s odpovědí, kterou mu dávám, vám nese i toto: vím, že neopomenete učinit, co si přeji, a ujišťuji vás, že budu ještě horlivěji hledat příležitosti, jež budou k vašemu dobru. Nad to se modlím k Bohu. — 6. dubna.“

(fol. 93 v°).

Téže. — „Má sestro de Verneuil, bude mi velmi vhod, abyste svými činy svědčila totéž, co svědčíte svými listy: že všechno vaše štěstí závisí na uchování mé přízně; a já jsem vás ujistil, že v ní nebude žádné změny. To je vše, co si můžete k svému uspokojení přát, a já to dám poznat při příležitostech, které se naskytnou. Modlím se k Bohu, aby vás, má sestro de Verneuil, měl ve své ochraně. — V Ponts-de-Cé 8. dubna 1622.“

(fol. 93 v°).

Královně. — „Jsem velmi potěšen, že jste mi svým listem potvrdila a skutkem dosvědčila to, o čem mě vaším jménem ujistil první rytíř[3]; v čemž přijímám dvojí uspokojení, neboť splněním toho, co jsem si přál, jsem dostal důkazy vaší ochoty mi po vůli být — a ty, můžete věřit, jsou přírůstkem mé náklonnosti. — 9. dubna 1622.“

(fol. 139 r°).

„Paní konetáblové.“

„Má sestřenko, není nic, co by vám mohlo lépe zajistit uspokojení, jaké si od mé přízně přejete, než poslušnost, kterou jste mým vůlím prokázala, přizpůsobivši se jim takto. Nepochybujte, že o vás i o vaše mám všechnu péči, jakou můžete ode mne čekat; a modlím se k Bohu atd. — 11. dubna.“

(fol. 139 r°).

Královně. — „Vyrozuměl jsem vše, čím jste zatížila Bonneuila, aby mi vyřídil. Jelikož rozhodnutí, které jsem učinil, bylo učiněno s dobrým uvážením a ustaveno v mé radě před mým odjezdem z Paříže,

[1]Guillaume Morel, pán de Putanges, byl štolbou královniny stáje od roku 1618 do roku 1654.
[2]Bonneuil, uvaděč vyslanců.
[3]Vévoda d’Uzès.

nemohu na něm nic měnit. Jsem si také jist, že mi v tom dáte uspokojení, jaké od toho čekám; a při všech jiných příležitostech budu hledat vaše uspokojení pečlivěji než své vlastní.“

„Rozhodnutí, které jste učinila, vykonat to, co je mou vůlí, mě velmi těší, jak jsem také jiného výsledku čekat nemohl. Máte tedy příčinu věřit, že není nic, k čemu bych lnul tolik jako k vašemu dobru; a to budete poznávat vždy více a více z tolika svědectví mé dobré vůle, až vám v mé náklonnosti nezůstane nic, co byste hledala. Pojedu přes Royan a odtud vezmu svou cestu k Lyonu; a až tam budu, vzkážu vám prvním rytířem, abyste mě přijela najít. — 15. dubna 1622.“

(fol. 138 v°).

Neposlušnost však propuká; a téhož dne, kdy psal tento poslední list, posílá král jiný prezidentu Jeanninovi:

„Pane prezidente Jeannine, zvěděv, že má sestra de Verneuil a má sestřenice konetáblová de Luynes jsou denně u královny se stejnou svobodou nehledě na vzdálení, které jsem nařídil, a nepřeje si, aby takto činila, píši královně, abych jí dal rozumět svou vůli: že naprosto nechci, aby ji vídala jinak než občas a zřídka, jako to činí ostatní dámy. K tomu cíli jí předložíte můj list, který vás prosím provázet svými dobrými a spasitelnými radami, aby se cele mé vůli přizpůsobila. Jelikož jim zcela důvěřuji, jako i vaší náklonnosti k mé službě, neučiním tento list delším, než abych se modlil k Bohu, aby vás, pane prezidente Jeannine, atd. — 15. dubna 1622.“

(fol. 139 v°).

Prezident Jeannin se královu přání přizpůsobil a ke své odpovědi přiložil list, jehož expedici mám v držení, opatřenou tímto nadpisem jeho rukou: „Odpověď na list pana de Tronçona, který provázel list králův“, a podepsanou rovněž jeho rukou: „Váš nejpokornější služebník P. Jeannin.“ V tom listě říká prezident Jeannin panu de Tronçonovi:

„Pane,

viděl jsem dvakrát královnu, jíž jsem při prvním spatření[4] dal listy, které bylo[5] králi libo mi adresovat. Přijala je s úctou a s podrobením. A když je přečetla, dosvědčila mi, že si ničeho nepřeje s větší náklonností než být uctěna královou přízní a dávat mu uspokojení všemi svými činy i chováním. Že se však vidí v nesnázi odepřít paní konetáblové svobodu přicházet ji vídat každý den, ježto je povinna ji přijímat pro úřad, kterým ji Jeho Veličenstvo v jejím domě uctít ráčilo a který nebyl ještě odvolán. Že se měla do čtyř nebo pěti dnů provdat za pana prince de Joinville a že jí ten sňatek dá větší volnost zadost učinit královu rozkazu, který chce dát přednost každému jinému ohledu i respektu. Chválil jsem její náklonnost a nejpokorněji jsem ji prosil, aby v ní vždy pokračovala, jako jediný pravý prostředek, jak se uchovat v královu přátelství, které všichni dobří lidé soudí nutným, aby se Bohu zlíbilo dát z jejich sňatku vzejít dětem, jež by byly dědici tohoto velkého království — bez čehož by jejich sňatek nemohl mít štěstí zcela plné a dokonalé. Dobře přijala důvody, které jsem jí v té věci přednesl podle rozkazu, jejž mi o tom král dal. Řekla mi, že její největší nelibostí je to, že jí Jeho Veličenstvo samo nepovědělo, co bylo jeho úmyslem, bez toho, aby na tom mělo účast tolik lidí; a že by byla stejně rychle poslechla, jako vždy poslechne v každé jiné věci, dá-li jí rozumět, co bude jeho vůlí. Soudím, že to, co mi řekla ústa, je v jejím srdci a že z toho bude mít Jeho Veličenstvo všechno uspokojení. Přeji si to také se vší svou náklonností — a abych měl možnost prokázat vám nejpokornější službu. Jsa

Pane,

váš nejpokornější služebník

P. Jeannin.

V Paříži 18. dubna 1622.“

[4]Oprava rukou prezidenta Jeannina.
[5]Rovněž.

Nic v Tronçonově registru neukazuje, zda byl král nakonec poslechnut. Jak tomu buď, čas — a snad také sňatek paní de Chevreuse — jeho rozpoložení změnil, když k datu 4. července 1622 vyzýval královnu, aby se k němu přijela připojit do Toulouse, a psal jí:

„Touha, kterou mám vás znovu vidět, mi nedovoluje nechat vás déle ode mne vzdálenou; proto vám posílám svého bratrance vévodu d'Uzès, aby vás na cestě provázel a vydal vám tento list, který je k tomu, abych vás prosil vyjet, jakmile to vaše pohodlí dovolí, a přivést s sebou mé sestřenice princezny de Condé a de Conti a mé sestry de Vendôme a d'Elbeuf. Jelikož ke svému bratranci vévodovi de Chevreuse lnu, jak lnu, jsem velmi potěšen, aby má sestřenice, jeho žena, přijela rovněž…"

(Registr pana Tronçona, fol. 153 v°).

Co do slečny de Verneuil, prosil ji zůstat ještě nějaký čas v Paříži jen k tomu, aby podepsala články svého blízkého sňatku s vévodou de la Valette; po čemž svoloval, aby se k němu přijela připojit „se svou sestřenicí vévodkyní d'Angoulême, a nikoli jinak".

Dodatek II

Patří k poznámce v kapitole II, k vyplenění Négrepelisse.

Čest té dobré věci patří panu de Vic, strážci pečetí. Hle, co o tom vypráví *Věrný dějepisec francouzských věcí* (Paříž, Toussainct de Bray, 1623): „Povím vám zde k té věci rys dobročinnosti pana strážce pečetí, který krátce po dobytí města přikázal jednomu ze svých lidí, aby vykoupil dívky a ženy, jež najde v rukou vojáků, aby tím způsobem byla zachována jejich čest i jejich život. To učinil u těch, na které narazil, a přivedl je k řečenému panu strážci pečetí v počtu až patnácti; byly dovedeny do jeho bytu jako na místo útulku a asylu, a z nich některé byly s průvodem poslány zpět do míst, odkud se byly do Négrepelisse uchýlily, když královské vojsko Jeho Veličenstvu přicházelo, a jiné byly dovedeny na bezpečné místo."

Vévoda de Chevreuse a Roger, komorník královy šatny, si také získali čest, jak se vypráví, vykoupením několika žen; a Pontis, tehdy mladý důstojník, zachránil čest osmnáctileté dívky. Protestantský dějepisec Levassor se staví proti tvrzení, že se několik žen z Négrepelisse vítězi oddalo dobrovolně.

Loisel v *Pokladnici obecných dějin naší doby*, když vypověděl, že „10. a 11. června bylo město vynuceno a vzato útokem, osm set obyvatel zabito, všechny ženy a dívky znásilněny a pobity a město obecně vyrabováno, potom vypáleno", a že „zámek byl rovněž vynucen a bylo v něm nalezeno ještě asi čtyřicet vojáků, kteří byli všichni oběšeni a zardoušeni", dodává tuto pokojnou úvahu: „A hleďme, co to je, popouzet velkého krále k hněvu."

Po pravdě je třeba říci — může-li něco hrůzu vyplenění Négrepelisse zmenšit —, že obyvatelé toho města během zimy podřezali čtyři sta mužů Vaillacova pluku, kteří tam drželi posádku, a že se navíc mezi vojáky rozšířila zvěst, že během obléhání Montaubanu nemocní a ranění královského vojska, přenesení do Négrepelisse, tam umírali otráveni léky, které jim byly podávány.

Dodatek III

Patří k poznámce v kapitole II, ke Cuq-Toulze a ke Carmainu.

Cuq-Toulza, který nelze směšovat s Cuq-d'Albigeois, místem v témž departementu, se z té zkázy už nikdy nevzpamatoval. Dosti nedávný zámek a několik chudých domů jsou jediným zdáním shluku, který na místě města existuje.

Caraman (*Caramannum* ve starých listinách), nazývaný bez rozdílu Carmain, Carmaing, Carman nebo Cramail, následoval kdysi příkladu svého pána, který nová učení přijal a podporoval. Dobyto roku 1570 vojskem princů, odolalo to městečko roku 1575 Joyeusovi a od té doby zůstávalo v rukou hugenotů. Hlavním nepohodlím, které působilo obyvatelům Toulouse, byla blízkost toho místa protestantského kultu, jež dovolovala malému počtu reformovaných v hlavním městě Languedoku scházet se tam

k veřejnému výkonu svého vyznání. Až do odvolání nantského ediktu byl Carmain pro Toulouse tím, čím byl Charenton pro Paříž.

Tyto zprávy vděčím ochotě pana Pradel-Verzenobra, člena Společnosti pro dějiny Francie, usedlého v Puy-Laurens (Tarn).

Dodatek IV

Patří k poznámce v kapitole III, ke smrti pana de Combalet u Montpellieru.

Mercure françois (sv. VIII, s. 815) říká, že Combalet byl kapitánem navarrského pluku; ale Roussel ve svém *Pokusu o pluky pěchoty* se shoduje s Bassompierrem v tom, že z něho činí kapitána pluku piemontského.

Charles d'Aigrefeuille ve svých *Dějinách města Montpellieru* (s. 374) a Michel Baudier v *Dějinách maršála de Toiras* (Paříž, Cramoisy, 1644, s. 20) tvrdí, že Combalet byl raněn, odveden do města a zabit s chladnou krví; *Mercure françois* říká pouze, že „Combalet, jsa raněn, byl potom zabit s chladnou krví". První z těch dvou tvrzení je výslovně vyvráceno vyprávěním Bassompierrovým, očitého svědka; a druhé je nejméně zeslabeno mlčením, které zachovává o činu, jenž by byl tak ohavný. V *Poznámkách*, právem či neprávem přisuzovaných maršálu de Bassompierre, k *Dějinám Ludvíka Spravedlivého* Scipiona Dupleixe je ten údaj popřen těmito slovy: „To je nepravda, neboť byl zabit, když chrabře bojoval, a padl obtížen rankami."

Konečně *Mercure françois* i dějepisec Toirasův kladou výpad k datu 3. září; Hérouard se však s Bassompierrem shoduje ve dni, ne-li v hodině, a k datu 2. píše: „Ve čtyři hodiny výpad těch z Montpellieru."

Srovnat s poznámkou 3 na straně 693 prvního svazku *Dopisů a státních papírů kardinála de Richelieu*.

Dodatek V

Patří k poznámce v kapitole III, k levobočkovi hraběte Petra Ernesta z Mansfeldu.

Bassompierre uvádí ve svých pamětech (sv. I, s. 9–10 a 21), že hrabě Petr Ernest z Mansfeldu pojal za ženu Marii z Betsteinu, sestru jeho děda, a to mu dává příčinu nazývat ho svým prastrýcem. Je třeba poznamenat, že ten sňatek není nikde jinde zmíněn a že Hübner, otec Anselm i Moréri dávají hraběti za první ženu Markétu z Reinholdu de Brederode, matku hraběte Karla z Mansfeldu, narozeného roku 1543 a zemřelého roku 1595, kterého by Bassompierre neprávem pokládal za vlastního bratrance svého otce (viz sv. I, s. 20); a za druhou ženu Marii de Montmorency-Nivelle, provdanou roku 1562, zemřelou roku 1570, matku hraběte Oktavia z Mansfeldu, narozeného roku 1564 a zemřelého roku 1591. Je pravda, že hrabě Karel z Mansfeldu pojal v prvním manželství Dianu de Cossé, dceru maršála de Brissac, která byla sestřenicí z druhého kolena Louisy le Picart de Radeval, ženy Christopha de Bassompierre a maršálovy matky; zabil ji, jakož i hraběte de Maure, jejž s ní přistihl v cizoložství, a v druhém manželství pojal Marii Kristýnu z Egmontu, kterou zůstavil vdovou.

Dodatek VI

Patří k poznámce v kapitole IV, k dvorským zábavám roku 1623.

Během těch intrik a změn šly zábavy a slavnosti svým chodem.

Dne 22. ledna dal král přivést a tančit ve svém pokoji balet Monsieurův, představující boj Žeravů s Pygmeji.

Dne 27. února se král odebral k vévodovi de Chevreuse a tančil tam s několika princi a velmoži svůj balet představující Bakchanálie, k němuž verše složil pan Bordier. Král a hrabě de Soissons

představovali trhače vlny; lotrinský princ, potomní Karel IV., a velký převor byli nočními běhači; Monsieur, králův bratr, vévoda de Longueville a vévoda d'Elbeuf dávači serenád; vévoda de Chevreuse, vévoda de Luxembourg, maršál de Créquy a maršál de Bassompierre představovali zamilované. Verše pro Bassompierra byly tyto:

Ať sudba na mne útoky až do mé smrti vysílá, já vítězství nad nimi získám. Nejtvrdší muka ze všech mi nemohou odejmout slávu, že miluji na věky věků.

Dne 5. března se konal balet královnin, představující slavnosti Junonina kultu. (*Mercure françois*, sv. IX, s. 427 a dále.)

Dodatek VII

Patří k poznámce v kapitole IV, k maršálovu návrhu o soli po španělském vyslanectví.

Dupuyův rukopis č. 488 (fol. 43–58) obsahuje zdlouha rozvedený návrh, který patří k tomuto roku a nese tento titul:

„1623. — Zpráva podaná králi v roce 1623 panem maršálem de Bassompierre po návratu z jeho španělského vyslanectví o návrhu, který mu byl učiněn ministry španělského krále ohledně rozvrhu soli v řečených státech i na jiných místech."

V tom návrhu předkládá maršál de Bassompierre králi znovu před oči otevření, která mu byla za jeho vyslanectví učiněna jménem španělského krále, ohledně zamýšlené smlouvy mezi Francií a Španělskem, jejímž účinkem by byla v obou státech zrušena solní daň, dávka by se vybírala přímo u lagun a cena i míra soli by byly sjednoceny v celé Evropě. Jedná o výrobě soli i o obchodu s ní, o zájmu státu i o zájmu lidu a vyvrací námitky, jež by proti zamýšlené smlouvě mohly být vzneseny.

Na okraji jsou napsány tyto řádky Dupuyovou rukou:

„Tento návrh je dobře uvážen a hoden toho, kdo jej učinil, v tom, že ve všech prostředcích, které navrhuje, dává kráčet spravedlnosti a rovnosti a činí z nich podmínku, bez níž nic; a králi nebo knížeti nelze dát lepších zásad ani lepšího poučení."

Jelikož se však mezi předvídanými námitkami nachází i tato — „že nepochybně je v tom návrhu španělského krále skryta jakási lest, kterou Jeho Veličenstvo neodkryje, až když v ní bude dobře hluboko zabředlé a kdy již nebude moci nic napravit" —, nebylo by nemožné pomyslet, že markýz de la Vieuville vzal na počátku následujícího roku ten návrh za záminku, aby maršála de Bassompierre obvinil, že je pensistou Španělska.

Dodatek VIII

Patří k poznámce v kapitole IV, k baletu tančenému králem v únoru 1624.

Balet tančený králem ve velkém sále Louvru v měsíci únoru 1624 byl balet Zlodějů; verše k němu složil pan Bordier. Král představoval holandského kapitána a pan de la Roche-Guyon holandskou dámu; jiní velmoži nebo princové představovali piráty; vévoda de Chevreuse, vévoda de Luxembourg, maršál de Créquy a maršál de Bassompierre představovali korzáry. Bassompierre musel přednést tyto verše:

Přes vlny konečně jsem tedy zpátky zde; moře si slibovalo utopit mou lásku, jejíž stálost mu činí hanbu. Je však daleko od svého počtu: Kalisto, vaše vnady zmařily jeho záměr — vlny, v nichž tonu, jsou ve vašem lůně.

Dodatek IX

Patří k poznámce v kapitole V, k úspěchu švýcarského vyslanectví.

Úspěch vyslanectví maršála de Bassompierre ve Švýcarech byl slaven ve verších, které si opsal do svého vlastnoručního *Repertoria*, citovaného již v Dílu I.

1. července 1626. — Kdo by Bakcha nedal přede Marta, kdo číši před meč, drží-li nové smlouvy s helvetským národem? Více vykoná Bassompierre u stolu a mezi kupami, než ostatní vůdcové krutými zbraněmi.

Odnímá Španělům ty, které smlouvou k Francouzům víže, zatímco všechna města přitahuje k svým pokynům. Jasnější je vítězství zjednané rozlitým Lyaiem než to, které přichází z prolité krve a z vynaložených peněz. Větší je také sláva Bassompierrova, jenž umí vítězit vínem tak, jako vítězit rukou.

Měla-li dobrá tabule v tom vyslanectví svou roli, jak říká básník a jak dává rozumět i Bassompierre sám, nebyl to jediný prostředek, který užil: jeho hojné depeše, jeho řeči i jeho rozklady jsou vytištěny v jeho *Vyjednáváních* nebo chovány v rukopisných sbírkách.

Dodatek X

Patří k poznámce v kapitole V, k maršálovu přání ukončit anglické vyslanectví.

Pan Hippeau vydal za pamětmi hraběte de Tillières list maršála de Bassompierre jeho švagrovi, datovaný tímto dnem, 17. října 1627, v němž znovu projevuje svou živou touhu ukončit vyslanectví rychlým odjezdem: „Holland a Goring,“ píše, „jsou dobří lidé; ostatní, jako hrabě z Carlisle, Pembroke a Montgomery, zdrženliví; vévoda galantní a šibal, který mi dává psát, že je zoufalý z toho, že nemám uspokojení, jaké si přeji. Já budu mít nadmíru velké z toho, že se vrátím — což učiním, jak se tento kurýr vrátí; a vás prosím zprostředkovat, aby mi byl rychle poslán zpátky, neboť zde skomírám bez naděje něco vykonat.“

Dodatek XI

Patří k poznámce v kapitole V, ke královské komisi o zbytečných výdajích.

V průběhu toho roku dostal maršál de Bassompierre od krále poslání, které se zdá málo v souladu s jeho zvyky nádhery a marnotratnosti. Hle, co se čte v nadmíru vzácném tisku, vydaném v Paříži u Jeana Martina roku 1626.

Komise králova pánům vévodům d’Angoulême a de Bellegarde, panu maršálu de Bassompierre a panu komturovi de la Porte k reformaci zbytečných výdajů, které se v tomto království činí.

Ludvík, z Boží milosti král francouzský a navarrský, našim nejmilejším a velmi milovaným bratrancům, vévodům d’Angoulême a de Bellegarde, a našemu nejmilejšímu a věrnému bratranci panu de Bassompierre, maršálu Francie, a našemu milému a věrnému radovi v naší státní radě, komturovi de la Porte, guvernéru našeho města a zámku Angers, zdar. Vidouce, že nešvary a rozmařilosti v našem království den ze dne rostou všelikým výdajem zbytečným a neužitečným ke zkáze všech stavů našeho státu, je zcela nutné hledat prostředky, jak tomu odpomoci; a k tomu účelu ustanovit nejschopnější a nejzdatnější osoby, aby se sešly a sepsaly pamětní spis o tom, co shledají rozumným k reformaci řečených nešvarů. Z těch příčin jsme vás ustanovili, nařídili a vyslali, a ustanovujeme, nařizujeme a vysíláme tímto listem podepsaným naší rukou, abyste se sešli a hledali všechny prostředky, které budete pokládat za rozumné k dosažení reformace všech výše řečených nešvarů, jak při velkých a hlavních úřadech našeho státu, tak u domů, ať mužských či ženských, u průvodů, tabulí, odívání, nábytku a her, kde se řečené nešvary a nepořádky vluzují; a abyste o tom sepsali obšírné pamětní spisy a svá mínění, aby to od nás bylo opatřeno, jak bude rozumné. K tomu jsme vám dali a dáváme moc, pravomoc, autoritu, komisi a zvláštní mandát, vyhrazujíce si, abychom pro ostatní stavy svých poddaných dali podobné poslání jiným osobám, jak toho případ bude žádat; neboť taková je naše vůle.

Dáno v Nantes osmého srpna, roku milosti 1626 a našeho kralování sedmnáctého. Podepsán Ludvík, a níže z rozkazu krále Loménie.

Dodatek XII

Patří k poznámce v kapitole VI, k baletu Vážného a Groteskního.

Král tančil v Louvru a na Městské radnici balet Vážného a Groteskního, k němuž verše složil pan Bordier, mající u Jeho Veličenstvu na starosti poezii.

Byl tam vidět výstup Učesaných flaší, které se měnily v ženy, a švýcarských plukovníků, kteří před nimi tehdy prchali, ale byli přitahováni kupami, jež ony měly v ruce; a maršál de Bassompierre, představující generálního plukovníka Švýcarů, musel přednést tyto verše:

Když Amor dával mi umírat, Bakchus mi přišel na pomoc a navždy mě sobě zavázal; a přece ten malý bůh v mém srdci, jež činí bídným, osobuje si první místo.

Nejkrásnější šíp z jeho toulce mě přichází ranit pokaždé, když mi Bakchus dává slyšení; a nenadálými zásahy Amor, když ztrácím trpělivost, mi vstrkuje svou pochodeň do nosu.

Často s odkrytou hlavou a bosý u nohou Venušiných oltářů pronáším svou žalobu i modlitbu; ale to dítě, jak věřím, aby si vždy popřálo volnosti, vysmívá se své matce i mně.

Velcí bohové, nebuďte už žárliví, učiňte mír, dohodněte se, aniž mě dále trýzníte; mé srdce, vnímavé k vašim radostem, aby je mezi vás rozdělilo, vydává vám mé žádosti.

Dodatek XIII

Patří k poznámce v kapitole VI, k Lucovi degli Asini a k vyjednávání o sňatku Monsieurově.

Luca Fabroni degli Asini patřil k florentské rodině, která přišla do Francie v průvodu Marie Medicejské; byl královým agentem u velkovévody toskánského.

Složka CC.LXX Godefroyovy kolekce v knihovně Institutu obsahuje několik listů, které Luca Fabroni psal italsky královně matce a které se týkají vyjednávání o sňatku Monsieurově.

V prvním, datovaném z Florencie 10. října 1627, „vzkazuje královně matce, že jsa ve Florencii už měsíc, neuzavřel ještě nic o sňatku vévody orleánského s princeznou Markétou Toskánskou, protože velkovévoda a vévodkyně mu nechtěli dát hotově více než tři sta tisíc zlatých pro velké výdaje, které byli učinili, a pro chudobu států, kdežto král žádá pět set tisíc zlatých hotově…; že velkovévodova tíseň pochází z pomocí, které při různých příležitostech poskytl v Německu a v Milánsku. Že obecné věno toskánských princezen i jiných italských panovnic je tři sta tisíc zlatých.“ (Poznámka Godefroyovou rukou.)

V témž listě začíná Luca Fabroni mluvit výhodně o druhé dceři velkovévodově[6]:

„Princezna Markéta,“ píše, „je vzrostlá, dobře vyvinutá a krásná a nemá žádné vady; a princezna Anna, druhorozená, je velmi vzrostlá a je také ona na vdávání a kdykoli způsobilá moci rodit děti. Zůstal jsem v udivení, když jsem tu druhou princeznu viděl tak vzrostlou a tak dobře úměrnou tělem, takže při

[6]**Dcery to nebyly, nýbrž sestry.** Velkovévodou toskánským byl od roku 1621 Ferdinand II. Medicejský (nar. 1610), v době tohoto listu sedmnáctiletý; Markéta (nar. 31. května 1612) a Anna (nar. 21. července 1616) byly jeho sestry, dcery zemřelého Cosima II. a Marie Magdaleny Habsburské. Toskánsko spravovalo regentství dvou žen — matky Marie Magdaleny a babičky Kristiny Lotrinské —, a jsou to tytéž dvě, které podle dopisovatelovy zprávy dále v tomto dodatku prohlídku princezny zařídily. **V říjnu 1627 bylo tedy Markétě patnáct let a Anně jedenáct.** Chantérac věk neuvádí, a bez něho nelze vidět, co tato korespondence doličuje: agent píše o jedenáctileté dívce, že je „kdykoli způsobilá moci rodit děti“, porovnává obě sestry jako zboží a ve zprávě z ledna 1628 potvrzuje pod přísahou tělesnou způsobilost dítěte, které si dal za tím účelem ukázat ve spodním šatu. Dodatek se zde tiskne celý právě proto, že je to doklad toho, jak dynastická politika s královskými dětmi zacházela.

provedené záměně by si ji vévoda parmský mohl kdykoli odvést domů a manželství dokonat, neboť má všechna znamení dívky vyvinuté a na vdávání; a krásou předčí i princeznu starší…“

Listem z 23. října 1627 „vzkazuje Luca Fabbroni degli Asini královně matce, že kavalír Cioli, první státní sekretář vévody florentského, se vrátil z Parmy a říká, že vévoda parmský zůstává zatvrzele při tom, že chce starší sestru velkovévodovu, nehledě na rady, které mu dali kardinálové Aldobrandini a Ludovisi, jeho příbuzní, aby se spokojil s druhou; a že papež chce poslat do Parmy kardinála v téže věci.“

Vévoda parmský prohlásil, že spíše pozbude svého panství i života, než aby se princezny Markéty odřekl, „a princezna, která už předtím byla i ona trochu zamilovaná, vidouc ty horoucí prosby a tolikerou vévodovu něhu k sobě, zdvojnásobila svou lásku a už po několik dní nedělá nic jiného, než že pláče.“

Luca Fabroni však hned nadnáší myšlenku podstrčit Monsieurovi místo princezny Markéty princeznu Annu a vyzdvihuje výhody toho nového plánu: „Nelze-li tedy s touto starší princeznou nijak počítat, soudím, co se mne týče, že Vaše Veličenstvo v tom neutrpí žádné ztráty, naopak znamenitý zisk; neboť od prvního dne, kdy jsem vkročil do Florencie a kdy jsem měl příležitost vidět jednu i druhou princeznu, soudil jsem vždy sám v sobě, že pro Francii je vhodnější druhá než první — vzhledem k tomu, že čirá pravda je, že první je krásou nižší než druhá; první má ducha ospalého a pomalého, kdežto u druhé je nadmíru živý a pohotový; první je povahy melancholické, nemnoha slov a nepříliš té věci, aby si dovedla získat něčí přízeň, druhá je bodrá a veselá, ladná v řeči a má krásný způsob, jak si usmířit přízeň každého; první je na svůj věk příliš tlustá a má zjevná znamení, že má ještě více ztloustnout do té míry, že časem bude málo způsobilá k plození; druhá, ač je bujná, jde více do výšky těla než do tloušťky, dávajíc znamení, že bude vždy úměrné postavy. A mně, který znám potřebu Vašemu Veličenstvu, se nezdá, že by byla učinila jakoukoli ztrátu tím, že nemůže mít starší — naopak ji mám za šťastnou, když Její Veličenstvo má zde výměnou princeznu druhou, od níž může doufat větší uspokojení, než by byl vytěžil z první, neboť od této druhé lze doufat větší způsobilost mít vyšší počet dětí; a je také větší obratnosti získat si dobrou milost Monsieurovu a způsobilejší umět napomáhat zájmu králově i zájmu Vašemu Veličenstvu.“

Dopisovatel dodává, že princezna, přijde-li teprve po Velikonocích, „bude při svém příchodu do Francie ve stavu moci být s mužem a obtěžkat, jakož o tom svědčí všechny známky jejího těla, z nichž každá ukazuje výhodnou úměrnost nohou, rukou, pasu i hrudi, jak bude moci Její Veličenstvo vidět z portrétu, který se jí posílá a který podle mého svědomí je zcela ve shodě s velikostí, tělnatostí i krásou osoby a tváře této druhé princezny. Ujišťuji Vaše Veličenstvo, že jsem si nadmíru pečlivě dal pozor, aby mě v tom malíř ani trochu neobelstil a nepřidal mi ani o vlas více, než ukazuje vlastní předloha, totiž osoba sama princezny Anny; a ta, kdyby Vaše Veličenstvo ráčilo ji chtít, by mohla přijet v týž čas, v jaký by byla přijela princezna starší, a tak by Vaše Veličenstvo v každém případě přeseklo myšlenky všech zlovolných a nespokojených, kteří by nechtěli, aby Monsieur ten sňatek učinil; a tím, že bude co nejdříve přivedena do Francie, by se zajistilo, že zlí lidé, nepřátelé dobra králova, království i pokoje Vašemu Veličenstvu, by nemohli pomýšlet na žádnou novotu ani mít času vymyslit si úskoky a výmysly, aby krále i Monsieura od toho sňatku odvrátili.“

Nakonec se nalezla vynalézavá obezlička, jak se vyhnout zdání, že se francouzskému králi odmítá; a dvěma listy z 5. a 6. ledna 1628 „vzkazuje Fabbroni královně matce, že velkovévoda jí má psát a dát jí volbu buď princezny Markéty, nebo princezny Anny za ženu Monsieurovi, aby se tím dalo vidět, že volba princezny Anny vychází od Jejich Veličenstev a že se starší přenechává vévodovi parmskému, jehož sňatek dají zdržet, dokud nebude odpovědi Jejich Veličenstev; a po příchodu odpovědi dá velkovévoda všem křesťanským knížatům na vědomost volbu, kterou Jejich Veličenstva učinila, totiž princeznu Annu za ženu Monsieurovi.“

Luca Fabroni znovu vychvaluje mravní vlastnosti princezny Anny, a co do jejích vlastností tělesných dodává: „A já o tom mohu mluvit jako kdokoli jiný; neboť arcivévodkyně, její matka, a také Madama velkovévodkyně chtěly, abych ji často viděl důvěrně, a abych mohl Vaše Veličenstvo na své svědomí

a věru ujistit, že na osobě princezny Anny není ani ta nejmenší vada, jaká by být mohla, uvedly mě do vlastního pokoje princeznina a chtěly dokonce, abych ji viděl se strojit a ukázaly mi ji pouze v sukni a šněrovačce, abych jí mohl s veškerým pohodlím pečlivě vidět celý pas, a zvláště plece a celou linii trupu, abych mohl na vlastní oči a s každou přísahou na svou duši Vaše Veličenstvo ujistit, že princezna Anna má pas nadmíru dobře utvářený a plece rovné a od přírody výtečně utvořené, majíc osnovu pasu přímou jako třtinu. A proto Vaše Veličenstvo na svou věru — za kterou jí já vždy stojím — může ujistit kohokoli bude chtít, že na celé osobě princezniné není vady ani nedostatku žádného představitelného; a tvář má nadmíru dobře učiněnou a oči nemá červené, jak se zdálo, že ji malíř vyobrazil, neboť když ji maloval, byla princezna silně nachlazená.“

Jak se stalo, že vyjednávání tak dobře vedené a tak blízké svému konci nemělo žádného výsledku? Snad Monsieur setrval v tom, že princeznu Annu pokládal za zrůdu; snad také král nechtěl dát uzavřít sňatek, který dával královně matce snachu z její krve a jí vděčností zavázanou, jak to velmi správně říkal Luca Fabroni[7]:

„A konečně, tato princezna je z vlastní krve Vašemu Veličenstvu; a ta princezna nebude za tuto velikost vděčit ničemu jinému než čiré dobrotivosti Vašemu Veličenstvu a bude jí dcerou i služebnicí v jednom a témž čase.“

Hledala se příčina návratu Ludvíka XIII. do Paříže v měsíci únoru 1628 a myslelo se, že se našla v nudě; snad měl ten návrat také za příčinu nedůvěřivost, tu druhou nemoc krále Ludvíka XIII., a vůli přesekat plány, které se mu nelíbily.

Dodatek XIV

Patří k poznámce v kapitole VI, k obsazení městečka la Fond před La Rochelle.

Obsazení městečka la Fond bylo pokládáno za čin dosti významný, aby se stalo předmětem podrobného vyprávění, vytištěného v Paříži u Jeana Barbota roku 1627 pod tímto titulem: *Dobytí městečka la Fons s porážkou pěti set Rochelských panem maršálem de Bassompierre*. Spisovatel toho vyprávění provolává Bassompierra „Martovým vyvolencem“ a přisuzuje mu podnět, jaký si maršál sám neosobuje.

Týž čin je vypravován takto v jiném tisku nazvaném: *Vylodění španělské flotily, spojené s královským námořním vojskem, jemuž velí pan vévoda de Guise.* (Paříž, Jean Barbot, 1627.)

„Vycházeje z toho, že není dobrého Francouze, který by z úspěchu královských zbraní nepřijímal nadmíru velké uspokojení, usoudil jsem — vida, že při vyhlášení dobytí městečka la Fons, obsahujícím porážku několika Rochelských, nebylo nijak vypsáno, s kolika pluky se pan maršál de Bassompierre toho místa zmocnil —, že je vhod učinit každého účastným zpráv o pořádku, jaký byl v té věci zachován.

Abych tedy v této řeči neužíval rozvláčnosti, budiž poznamenáno, že čtyřicet praporců anglického vojska nebylo tak brzy králi přineseno, aby vojenskou radou Jeho Veličenstvu nebylo uváženo, že je třeba poslat řečeného pana maršála k městečku la Fons se dvěma pluky, aby se toho místa zmocnil; a ty, vidouce se vedeny a komandovány tak chrabrým kapitánem, nevěřily, že by mohly přijmout zvláštnějšího uspokojení, než jít pod jeho záštitou.

K tomu cíli dal řečený pan maršál postupovat po křídlech jízdě, které bylo počtem čtyři až pět set jezdců; ti se s velikou obezřelostí přiblížili k hradbám, aniž byli nepřítelem spozorováni. Během té doby byl z La Rochelle učiněn výpad, který naše lidi trochu zdržel ve vstupu dovnitř pro boj, jenž se svedl. Ale také nebyl ten boj tak brzy skončen, a oddíly postoupily s takovou zdatností a velkodušností, že se řečeného městečka ihned zmocnily; což bylo v La Rochelle zvěděno v tu samou dobu. Pročež obyvatelé učinili druhý výpad, jak pěších, tak jezdců, s několika polními kusy, které dali přiblížit k řečenému městečku

[7] Z vyjednávání nebylo nic. Markéta se roku 1628 provdala za Odoarda Farnese, vévodu parmského, jak si oba přáli. Anna se vdala teprve roku 1646, ve svých třiceti letech, za arcivévodu Ferdinanda Karla Tyrolského. Monsieur pojal roku 1632 Markétu Lotrinskou.

la Fons; a byli v tom výpadu tak velice rozohněni, že chtěli vyzkoušet, budou-li naši mít tolik odvahy udržet místo, jaké dobyli, kolik oni měli lstivosti a zdatnosti, aby se ho zmocnili. V těch zkouškách — ač učinili velké úsilí — bylo s nimi nicméně zacházeno, jak jim patřilo; a je nadmíru jisté, že ze sedmi nebo osmi set, kolik jich při příchodu bylo, zůstala jich na místě nejméně polovice a zbytek byl rozprášen. Tak že těmito válečnými výkony získal král ve svých věcech velkou výhodu, co se týče dokonání obléhání; a postup v něm je tak příznivý, že nyní zdvíhají, jak chtějí, tvrz, která byla před dlouhým časem začata. A z druhé strany Rochelští — mimo to, že jsou tímto způsobem zblízka hlídáni — nalézají v jiném ohledu nesrovnatelné nepohodlí, protože se jim přetínají přechody sladkých vod, které do La Rochelle tekly…“

Dodatek XV

Patří k poznámce v kapitole VIII, ke vstupu sekretáře le Gouxe do La Rochelle.

Dne 7. srpna byl pan Paul le Goux, sekretář, uveden do města pod dohledem dvou komisařů a rozmlouval s mayorem. (*Mervaultův denník.*) Zdá se, že kardinál de Richelieu vstup Paula le Gouxe do města nejprve povolil a potom své mínění změnil. Maršál de Bassompierre mu o tom napsal tento vlastnoruční list, který je v mém držení:

„Monsignore,

jakmile jsem měl včera od vás povolení dát vstoupit do La Rochelle panu le Gousovi, pověděl jsem mu o milosti, kterou jste mu učinil a kterou si několik dní předtím přál prostřednictvím pana du Hallier a mým; takže dnes ráno do města vstoupil. Nevím, Monsignore, jakého léku přinést tomuto zlu, které se již stalo, a jsem z toho v zoufalství, poněvadž jste měl v úmyslu dát je odložit a já jsem v nemožnosti vykonat vaše rozkazy, kterým budu celý svůj život přinášet úplnou poslušnost.

Monsignore, jsa

váš nejpokornější a nejposlušnější služebník

Bassompierre.“

Dodatek XVI

Patří k poznámce v kapitole VIII, k veršům o zkáze La Rochelle, které si maršál opsal do svého Repertoria.

V *Repertoriu*, již citovaném, opsal maršál de Bassompierre skladbu latinských verší, která se — prosopopeí — zdá obracet ke kardinálu de Richelieu, aby mu ukázala, že je spravedlivé dát Bassompierrovi účast na slávě, jako měl účast na úspěchu.

O zkáze La Rochelle.

Nebylo v sudbách, aby Pergamon zbraněmi zvrátil Péleův syn, první sláva řecké země: co bylo věcí zdatnosti, to básníci připsali sudbě a vyrvali mužům, co přiřkli nebi; zatímco hrdina železem kosí trojské řady, hvězdy neprospívají nic, nýbrž vznešená ruka. Kdo by tě nazval jen jednou ze sudeb La Rochelle,

dává vše nebi, největší, tobě nic. Bez tebe, přiznávám, nemohla být La Rochelle zkrocena, ale čest, která odtud přichází, není věcí sudby: Bassompierrova neúmorná práce a jeho horlivost, mysl, duch, úsilí, předvídavá péče, ruka — to, La Rochelle, bylo z větší části tvou zkázou, to samo bylo příčinou tvého zničení; a kdyby toho bylo chybělo, stálo by, co vidíš rozbořeno, a nesesulo by se naprázdno: sudby vykonal člověk.[8] Kladeš-li sudbu, zdatnost je vyhnána z celého světa; připouštíš-li sudbu, měj

[8] Interpunkce tohoto místa je v podkladu porušená a verš lze číst několika způsoby; *fata peregit homo* („sudby vykonal člověk“) je čtení, které nejlépe odpovídá tomu, co celá skladba hájí — že pád La Rochelle nebyl dílem předurčení, nýbrž práce.

za to, že nikdo si nic nezasloužil. Pošli zdatnost napřed rukou, a pak budou hvězdy následovat: sudbu si chrabrý muž skládá sám sobě.

Dodatek XVII

Patří k poznámce v kapitole IX, k rozhodnutí dobýt suzské přechody.

Dne 27. února 1629 psal král svou rukou královně své matce:

„Madame, vida, že pan savojský nás chce držet v nejistotě návrhy, které byly cele k mé nevýhodě — jak vám, myslím, vzkazuje můj bratranec kardinál de Richelieu —, rozhodl jsem se dobýt přechody; a k tomu účelu jsem přikázal maršálům de Créquy a de Bassompierre, aby je šli napadnout s deseti kompaniemi gard, deseti švýcarskými, dvanácti piemontskými a patnácti Sautovými, s mými mušketýry a osmi sty koňmi, a já budu následovat s ostatkem vojska. Ten útok se stane v pátek 2. března. Můžete se spolehnout, že i kdyby tam bylo vojsko Španělů a vojsko pana savojského, přinutíme je, bude-li Bohu libo. Co se Casale týče, všechna obava, kterou máme, je, že nás Španělé nepočkají a že obléhání zdvihnou, jakmile zvědí, že budu v Piemontu: už odtáhli všechna svá děla a všechnu svou pěchotu a do svých tvrzí vložili milici (což jsou sedláci z Milánska) a jízdu, protože ta se může stáhnout, aniž by riskovala. Nepospíší-li si můj bratr více, než si pospíšil dosud, přijede teprve, až bude vše vykonáno. Prosím vás, abyste mě vždy milovala a věřila, že jsem,

Madame, váš nejpokornější a nejposlušnější syn. Ludvík. V Embrunu 27. února 1629.“

(*Listy královy a jiné, k dějinám roku 1629* (orig.). Národní knihovna, fond Fr. 3825, fol. 39.)

Dodatek XVIII

Patří k poznámce v kapitole IX, k přísaze kapitána Redinga o suzských tvrzích.

Hle formule přísahy, kterou složil kapitán Reding:

„My níže podepsaný Jindřich Reding, kapitán-poručík pluku Švýcarů královy gardy, a všichni naši důstojníci i vojáci zde shromáždění rozkazem Jeho Veličenstvu přisaháme všichni jednomyslně a slibujeme panu vévodovi savojskému, do rukou pana rytíře Jana Baptisty Gabaleona, rady státní a generálního veadora vojenského lidu Jeho Výsosti, zde přítomného a jejím jménem přijímajícího, že budeme držet jako v úschově tvrze svaté Marie a svatého Františka des Gravières u Suze a že je vydáme a vrátíme řečené Jeho Výsosti, nebo tomu, koho k tomu vyšle, ihned po splnění článků sjednaných a podepsaných mezi panem kardinálem de Richelieu za krále a panem princem piemontským za pana savojského; a to bez zkažení, poškození či zeslabení řečených zámků jakýmkoli způsobem, spolu se vším dělostřelectvem, zásobami potravními i válečnými a se vším dalším, co bude obsaženo v inventáři, jehož řádně podepsaný opis nám bude vydán při vstupu do řečených tvrzí, aniž bychom to zkonzumovali nebo umenšili vcelku nebo zčásti. Vše opravdově a v dobré věře, dáno a sepsáno před branou řečené tvrze třináctého dne března 1629. V přítomnosti pana maršála de Bassompierre, generálního poručíka v královském vojsku a generálního plukovníka Švýcarů, pana de Châteauneuf, rady krále v jeho radách státní i tajné, kancléře jeho řádů, a pana de Senneterre, rovněž rady krále v řečených radách a řádného šlechtice komory Jeho Veličenstvu. Podepsáni: Reding, Bassompierre, de l’Aubespine, Senneterre.“

(*Listy a jiné listiny k dějinám let 1629 až 1634* (orig.). Národní knihovna, fond Fr. 3827, fol. 35.)

Ačkoli bylo v kapitole VIII řečeno, že Wolfgang-Theodorich Reding, syn Jindřicha Redinga, složil přísahu jako kapitán na jeho místě, zdá se z této listiny, že Jindřich Reding v té chvíli ještě velel kompanii, které se byl ve prospěch svého syna odřekl.

Dodatek XIX

Patří k poznámce v kapitole IX, ke králově pobytu v Suze.

Ve vlastnoručním listě datovaném ze Suze psal král královně matce toto:

„Madame, hledaje v této zemi něco, co bych vám poslal, nedovedl jsem nalézt než několik nádob z achátu a z horského křišťálu, které vás prosím chtít přijmout; a jsem velmi zarmoucen, že nejsou krásnější. Posílám vám také mulí náklad cedrového octa, který mi poslali ti z Genovy. Prosím vás, abyste jej dala dobře zkusit, než z něho budete pít; neboť přicházeje z onoho místa, nechci za něj odpovídat a volil bych raději padesát tisíckrát umřít, než aby se vám bylo přihodilo nejmenší zlo na světě z něčeho, co přišlo ode mne. Prosím vás tedy ještě, abyste jej dala dobře zkusit, než z něho budete pít. Skončím prose vás, abyste mě vždy milovala a věřila, že jsem,

Madame,

váš nejpokornější a nejposlušnější syn.

Ludvík.

Ze Suze 28. dubna 1629.“

(*Listy královy a jiné k dějinám let 1629 a 1630* (orig.). Národní knihovna, fond Fr. 3828, fol. 37.)

Dodatek XX

Patří k poznámce v kapitole IX, k dobytí a vypálení Privas.

Vévoda de Rohan říká ve svých pamětech:

„První, kteří vstoupili do tvrze, zapálili několik beček prachu, aby měli záminku k vraždění, jak jim bylo přikázáno; což učinili.“

V královském ležení se však odpovědnost za požár svalovala na obránce města, jak je vidět ze zprávy o obléhání, kterou král poslal provinčním guvernérům[9].

Král panu Françoisovi de Noailles, posledního května 1629.

„Pane de Noailles, z mých předešlých listů jste zvěděl, kterak jsem se po svém návratu ze Suze do Valence rozhodl začít kárání vzbouřenců svého království obléháním města Privas, které bylo dosud jejich útulkem ve všech těchto krajích zde. Nyní vám povím, že když jsem nesmírnou prací a pílí dal přivézt své dělo před to místo (což vzbouřenci až dotud měli za nemožné, vzhledem k obtížnosti cest a příchodů k řečenému městu), bil jsem je svým dělostřelectvem tak živě a stísnil je tak všeobecným útokem, který jsem dal provést 26. tohoto měsíce a který mi dal všechna jejich vnější díla, že obležení, zděšeni a poznávajíce, že se svými zločiny a opovážlivostí, jaké měli, mě se mým vojskem očekávat a osm dní se dívat, jak střílí mé dělo, stali nehodnými veškeré milosti, část z nich se rozhodla hledat svou spásu v útěku a vyšla z místa nazítří 27. večer, aby se stáhla pod ochranou noci a hor. To však nemohli učinit tak spěšně, aby mnozí, padnouce do stráží, které jsem postavil k příchodům a horským průchodům, nepřijali na tom místě spravedlivé potrestání svých zločinů. Druhá část se Saint-André de Montbrun, kterého vévoda de Rohan do města vhodil, aby tam velel a přivedl obyvatele k tak zpozdilé obraně, stáhla se v hromadě do tvrze Toulon, jež je nad městem na vysoké hoře, v počtu sedmi až osmi set, jak vojáků, tak obyvatel města. Ale jelikož mezi nimi spravedlivým soudem Božím byl zmatek a nepořádek, Saint-André a čtyři kapitáni, kteří byli s ním, vidouce, že se už nemohou držet ani z té tvrze zachránit (kterou jsem dal ihned obklíčit několika pluky), přišli sami od sebe, bez slibu od kohokoli, do

[9]Obě verze přisuzují týž čin opačné straně a smířit je nelze. Rohan tvrdí, že prach zapálili ti, kdo do tvrze vstoupili první, a to na rozkaz, aby měli záminku k vraždění; králova depeše tvrdí, že si jej úmyslně zapálili obležení sami a že gardy potom jednaly proti výslovnému zákazu, v domnění, že vybuchla mina. Chantérac obě svědectví tiskne vedle sebe a nerozhoduje. Stojí za pozornost, co král v téže větě přiznává bez obalu: vyplenění města svým vojákům odepřít nemohl.

mého ležení, aby se mi představili a vzývali mé milosrdenství — což by se bylo dotklo mého srdce, kdyby se k němu byli obrátili dříve —, a já usoudil, že je mám zadržet, abych uvážil, co s nimi mám učinit. Ti, kteří zůstali, sice potom ještě dělali, jako že se budou bránit, ale když viděli, že zlu, které je tísnilo, uniknout nemohou, vzdali se rovněž na milost a nemilost. Avšak Bůh, chtěje je zahubit a jejich vzpouru a neposlušnost pomstít jimi samými, dopustil, že několik z nich, zatvrzelých ve zlém více a více, úmyslně zapálilo velký pytel, v němž bylo množství dělového prachu; a ten, vyhodiv do povětří toho, kdo jej zapálil, a několik jiných, jak těch bídníků, tak vojáků mých gard, francouzských i švýcarských, které jsem byl určil k zajištění té tvrze a k zabránění, aby v ní došlo k nepořádku, mé gardy, tím zlým činem popuzené a majíce za to, že je to mina, kterou dali proti nim vyhodit, dala se unést zuřivostí a proti mému úmyslu a proti mým zákazům zabila většinu těch, kdo se do řečené tvrze vrhli; takže lze říci, že ti přijali svým vlastním činem kárání, jaké si zasloužili. Někteří se při té nenadálé nehodě zachránili a jiní byli ve velkém počtu zajati — mezi nimi, mimo Saint-Andrého, Clauzela a Vanderoma, ještě šest nebo sedm mužů velitelských; ostatek jsou vojáci a obyvatelé řečeného města. Tak bylo v deseti dnech vzato toto místo, jehož poloha je velmi výhodná a jehož vnější díla byla dobře opevněna baštami, rohovými díly a půlměsíci, mimo tvrze, které byly okolo a z nichž tvrz Toulon se zdála nepřístupná; a ten úspěch lze nazvat — jak také vpravdě je — tím důležitějším a významnějším, že toto dobytí zajišťuje pokoj kraje vivaraiského a svobodu řeky Rhôny, která byla po několik let bez přestání znepokojována těmi, kdo byli v tomto městě, v němž vzaly svůj počátek nepokoje a strany v různých časech v tomto království vzbuzené vzbouřenci domněle reformovaného náboženství. Dav zachránit ženy, nemohl jsem svým vojákům, kteří mi při té příležitosti tak odvážně slouželi, odepřít vyplenění města; ale — věc podivná — ať jsem učinil jakkoli přísné zákazy a ať jsem dal vynaložit jakoukoli péči, aby město nebylo vypáleno, a dal oheň několikrát hasit, bylo nakonec celé vyhlazeno; a Bůh chtěl, aby neslo trvalá znamení své dlouhé vzpoury. Čeho lituji, je ztráta, kterou jsem učinil na některých důstojnících svého vojska a na své šlechtě, kterou želím více, než mohu vyslovit: mimo jiné markýzů d'Uxelles a de Portes, polních maršálů, Marcillaka, kapitána v pluku mých gard, Espagna, poručíka, a deseti nebo dvanácti jiných důstojníků a šlechticů jména. Ale takové činy se nemohou stát bez ztráty, a to i na mé šlechtě, kterou nemohu zdržet a která se do nebezpečí nese s takovou smělostí a zdatností, že nemůže být, aby jich tam vždy několik nezůstalo; a ti jsou ostatními pokládáni za šťastné, že umírají slavně v přítomnosti svého krále a pro dobro státu. Chci doufat, že další průběh mé cesty bude mírnější a že poslušnost dobrovolná — spíše než příklad — mě vyzve užít tolik mírnosti a dobroty k těm, kdo se k ní sami od sebe přikloní, kolik mě vzpoura a zatvrzelost těchto zde přinutila k mé velké lítosti užít proti nim přísnosti a tvrdosti. O to se z celého srdce modlím k Bohu a aby vás, pane de Noailles, měl ve své svaté ochraně. Psáno v ležení před Privas, posledního dne května 1629.

Podepsán: Ludvík. Bouthillier."

(*Listy atd. panu de Noailles od králů atd.*, sv. II, fol. 365. Knihovna zámku Mouchy-Noailles.)

Dodatek XXI

Patří k poznámce v kapitole X, ke koupi zámku Chaillot.

Tato smlouva je zmíněna pod položkou 100 *Inventáře učiněného po úmrtí pana maršála de Bassompierre*.

„Item, smlouva sepsaná před Lecatem a Contenotem, notáři u řečeného Châteletu, dne 12. ledna 1630, obsahující, že paní Charlotta Jeanninová, vdova po zemřelém panu Pierru de Castille, intendantu a generálním kontrolorovi financí, jak svým jménem, tak jako poručnice a zavazujíc se za nezletilé děti řečeného zemřelého a své, prodala, postoupila a přenesla vysoce urozenému a mocnému pánu, panu Georgesovi Africainovi de Bassompierre, markýzi de Removille — přijímaje za něho řečený pan maršál, jeho bratr —, velký dům zvaný Beauregard, ležící u vsi Chaillot, přiléhající k ohrazené zahradě minimů z Nigeonu, dále vyšší soudní pravomoc, její příslušenství a přináležitosti a jiná práva soudní, se vším nábytkem, který v řečeném domě byl, s břemeny v ní uvedenými, a nadto za sumu 80

425 liber 15 sou; z níž bylo řečeným panem maršálem z peněz řečeného pana markýze de Removille vyplaceno řečené paní de Castille v řečených jménech hotově 53 275 liber 15 sou, a za zbývajících 27 150 liber zřídil řečený pan maršál jménem řečeného pana markýze de Removille řečené paní de Castille v řečených jménech rentu 1 696 liber 17 sou 6 denárů. Na okraji té smlouvy je záznam o uvedení v držbu (*saisine*) z 10. dubna řečeného roku 1630, podepsaný Marie Leclerc. S tou smlouvou se nalezly dva inventáře nábytku a listin toho domu i listiny v řečeném inventáři vyjmenované a ratifikace, kterou o tom učinil řečený pan markýz de Removille, sepsaná před Valentinem, přísežným tabellionem v lotrinském vévodství, dne 24. řečeného měsíce ledna 1630, podepsaná Bassompierre a Valentin; inventováno na zadní straně řečené smlouvy i její ratifikace, jedno jako druhé, a všechno pod číslem 100.“

Na základě té listiny učinili maršálovi synovci a neteř, věřitelé jeho pozůstalosti, při inventáři své výhrady, aby uhájili svá vlastnická práva k zámku Chaillot jako dědicové svého otce, markýze de Removille. Louis de Bassompierre, maršálův syn a jeho jediný dědic s výhradou soupisu, proti jejich protestům protestoval, a oni na nich zase setrvali. Roku 1652, kdy pozůstalost měla ještě velmi daleko k vypořádání, dali věřitelé zámek prodat; synovci Bassompierrovi se v něm už byli usadili. Koupila jej anglická královna a založila v něm klášter Navštívení Panny Marie v Chaillot. Právě v kostele toho kláštera pronesl Bossuet roku 1669 její pohřební řeč.

Dodatek XXII

Patří k poznámce v kapitole X, k náboru Švýcarů získanému za tohoto vyslanectví.

Latinská musa slavila rychlost i úspěch náboru dosaženého za tohoto vyslanectví dvěma menšími skladbami, z nichž první obsahuje narážku na Bassompierrovo jméno[10]:

Proč helvetské skály a rétské kameny chtějí z francouzských heroů jediného Bassompierra? Veliké zřícení by skály a kameny způsobily, kdyby těch kamenů nepodpíral onen spodní kámen.

—

Bez Švýcarů by náš král v italském světě nevykonal nic, byť by bojovala celá Galie; a Švýcaři bez tebe nic nezmohou, byť by se jim sama Pallas nabídla za vůdce. Neboť Švýcaři jsou ruce, jimiž se nepřítel přemáhá, a ty sám ty ruce pokynem pohneš ke zbrani. Cokoli tedy slavný král spravedlivými zbraněmi vykoná, Bassompierrovi zůstává sláva sama.

—

(*Repertorium* pana de Bassompierre. — Národní knihovna, fond Lat. 14226.)

Dodatek XXIII

Patří k poznámce v kapitole X, k nisské věci a k autorovu přípisu na okraji.

Tři větné celky týkající se nisské věci byly autorem přidány dodatečně; první dva — *Seržant major z Nice atd.* a *Jemuž pan kardinál uložil atd.* — jsou vepsány do textu, třetí je napsán na okraji. Je důvod myslet, že Bassompierre k té věci nalezl vzpomínky, které opomněl opsat.

Snad šlo o vyjednávání, jak králi vydat Nice de la Paille, místo v Montferratu, které Spinola nedávno dobyl a jež bylo obsazeno švýcarskými oddíly. Pravděpodobnější však je, že předmětem té smlouvy bylo dostat do královy moci přístav Villefranche, soused Nice v Provence, snad i město Nice samo. V listě ze 4. nebo 5. srpna 1630 psal markýz d’Effiat kardinálu de Richelieu:

[10]Vtip skladby je v tom, že maršálovo jméno znamená latinsky „spodní kámen“ (*basis petra*, franc. *basse pierre*): helvetské skály a rétské kameny — tedy Švýcaři — by se zřítily, kdyby je ten spodní kámen nepodpíral. Česky se hříčka udržet nedá, a proto je zde vypsána.

„Osobuji si neomylné porozumění k tomu, abych vzal Villefranche a zámek, který je jediným námořním přístavem pana savojského.“

A kardinál k datu 6. odpovídal:

„Můžete-li vykonat věc těch dvou sousedních míst, která vám byla navržena, byla by to rána neobyčejně důležitá. Nebojte se slíbit sto tisíc zlatých a dát všeliké jistoty: budou dobře vynaloženy. Osobě, s níž se bude jednat, by se dal ještě čestný úřad.“

(*Dopisy a státní papíry*, sv. III, s. 832.)

Dodatek XXIV

Patří k poznámce v kapitole X, k veršům o posledních taženích.

Poezie zatím slavila výkony posledních tažení a Bassompierre si zapisoval do svého *Repertoria* verše, které jeho slávu srovnávaly se slávou Achillovou: Že jsem přistoupil k tobě, navrátivšímu se s hlavou obtíženou palmami Marsovými, a jako pěvec jsem nepřinesl žádných písní, tomu se divíš a budeš i vinit Musy z nečinnosti, že o Bassompierrově slávě pomlčely. Nežaluj však na ně: pimplejský Apollo se bál a mně, tážícímu se po příčině, dal taková slova: „Po nepřátelích tolikrát zkrocených na zemi i na moři, po přeměřených vysokých hřebenech hesperské země a po tolika městech vyvrácených vítěznými zbraněmi a pohřbech, jež lze srovnat s ilijskými pohřebními hranicemi — myslíš, že o heroovi, jenž se má rovnat Aiakovu vnuku a jemuž by Hektor ustoupil, dokážeš psát dost vzletně? Malý básníku, mlč: nejsi Homér,“ řekl mi. A přece: buď nikdy, anebo zde je potřebí Iliady.

(Národní knihovna, fond Lat. 14226.)

Dodatek XXV

Patří k poznámce v kapitole XI, k pamfletu o maršálově uvěznění.

V pamfletu nazvaném *Rozmluva mistra Guillauma s princeznou de Conti na Elysejských polích* se předpokládá, že Madame, zesnulá Gastonova žena, položí náhle tuto otázku princezně de Conti, která na Elysejská pole přichází:

„Můj Bože, sestřenko, zapomněla jsem se vás zeptat na zprávy o nebohém maršálu de Bassompierre.“

Princezna de Conti odpovídá:

„Říkalo se, Madame, krátce před tím, než jsem z onoho světa odešla, že začínal nabíhat a že byl velmi nadmutý. Čekám jen na hodinu, kdy ho tu uvidíme s maršálem de Marillac, který má — jak se povídá — pozvolnou horečku, v níž lékaři nic nepoznávají.“

A mistr Guillaume, ten vymyšlený šašek, filosofující blázen dobových pamfletů, zvolá:

„Ó jak ty pozvolné horečky dobře čpí otráveným, zrovna tak jako nabíhání nebohého Bassompierra!“

Domněnka mistra Guillauma byla bezdůvodná: Bassompierre na své nadmutí nezemřel a maršála de Marillac nezabila pozvolná horečka[11].

Dodatek XXVI

Patří k poznámce v kapitole XI, k Besançonovi a k odjezdu královny matky z Compiègne.

„Ten, kdo tu věc vedl, byl Besançon, muž srdce a odvahy, který byl uprchl z vězení, kam ho byl maršál d’Estrées dal vsadit pro starou hádku, takže se už neodvažoval ukázat; a jsa člověk činný a žádostivý se

[11] Maršál Louis de Marillac zemřel roku 1632 jako odsouzenec: byl na pařížské Place de Grève sťat, odsouzen komisí pro zpronevěru (*péculat*). Chantéracova věta je tedy ironická — pozvolná horečka ho nezabila, protože ho zabila sekera.

dostat výš, nemohl se zdržet, aby něco nedělal — mimo to, že dát ji uprchnout znamenalo učinit příhanu maršálu d'Estrées, jeho nepříteli, který byl u královny z králova nařízení. Vykonal všechna vyjednávání, chození a přicházení s mladým markýzem de Vardes, jenž byl v La Capelle se svou ženou, hraběnkou de Moret, a velel tam v otcově nepřítomnosti. Podnik se měl vykonat v úterý 16. července, kdy královna měla odjet, a k tomu účelu byla poslala své přípřežní kočáry na venkov; ale pro několik vojenských lidí, kteří byli ještě u přechodů řeky, nemohla svou ránu provést dříve než ve čtvrtek 18. večer."[12]

(*Denník dvora za Ludvíka XIII.*, rukopis Godefroyovy kolekce, složka CCLXXXV, fol. 42.)

Dodatek XXVII

Patří k poznámce v kapitole XI, k veršům o strýci v žaláři a synovci na Rýně.

K té věci se v *Repertoriu* maršála de Bassompierre čtou verše, které následují:

Vypravovali, že Bassompierre, zavřený v žaláři, odložil péče zbrojného boha; a přece uprostřed švadron, u rýnských vod blýská mečem Bassompierrova ruka: blýská, a proráží a rozhání klíny, a s čestnou ranou přináší poraněná pravice velikou slávu. Obojí zpěv je pravdivý a vyprávění si neodporuje: strýc žije v zahálce, synovec odtud vojákuje.

Bojují však oba; v šlechetné mysli synovcově kvete šlechetná mysl Bassompierrova; které rány synovec nedávno přijal na těle, tytéž rány nese strýc na mysli. Ale odtud vzchází velká čest: neboť poraněná pravice má více chvály, než kdyby byla více zmohla.

(Národní knihovna, fond Lat. 14225.)

Dodatek XXVIII

Patří k poznámce v kapitole XII, k Markétě de Bassompierre a epinalské kapitule.

Výpis z kapitulní listiny vzaté z archivu epinalské kapituly, chované v archivu domu Bassompierrova.

„My, dámy abatyše, děkanka, kanovnice a kapitula znamenitého kolegiátního kostela světských kanovnic svatého Goëryho v Épinal, bezprostředně podřízené Svaté stolici, dosvědčujeme…

že paní Markéta de Bassompierre byla v tomto kostele kanovnicí, než dosáhla patnácti let; že dne 14. března 1628 obdržela od papeže Urbana Osmého, na přímluvu Jeho Výsosti Karla IV., vévody lotrinského, buly zajišťující jí nástupnictví (*accessus*) v téže abatyšské hodnosti, aby jí užívala po úmrtí paní Klaudie de Cussigny, tehdejší abatyše, své sestřenice; že v těch bulách je kvalifikována jako pošlá z urozeného rodu po otci i po matce; že jí tehdy bylo pouze patnáct let; že sedmého května tisíc šest set dvacet devět pan Georges Africain de Bassompierre, markýz de Removille, velký štolba a státní rada nejjasnějšího vévody lotrinského a barského a bailli provincie Vôge, otec řečené paní Markéty de Bassompierre, předložil jako její zplnomocněný zástupce kapitule řečeného kostela řečené buly, při jejichž příležitosti nastaly obtíže; že dne 1. listopadu 1635, kdy paní de Cussigny zemřela, se řečená paní Markéta de Bassompierre dostavila následujícího 8. prosince, aby se uvázala v držení řečené abatyšské hodnosti, proti čemuž byl rovněž odpor; že dne 4. prosince 1639 se jí odřekla, provdavši se za pana markýze d'Haraucourt…"

(Listina podepsaná a opatřená pečetí kapituly.)

[12] **Dva Besançonové, nebo jeden?** Tento Besançon zorganizoval v červenci 1631 odjezd královny matky z Compiègne. V kapitole XIII vystupuje Besançon jako královský komisař, který si přivlastnil měsíční kontribuce měst a dva měsíce předtím silou uváděl jezuity do Troyes. Povaha se shoduje — „člověk činný a žádostivý se dostat výš" —, ale totožnost obou z textu neplyne a jméno je příliš běžné, než aby se z něj dalo vyvozovat. Ztotožnění s du Plessis-Besançonem neobstojí: Deník sám rozlišuje „Le Plessis Besanson" od „Besanson".

Dodatek XXIX

Patří k poznámce v kapitole XII, k Poznámkám přisuzovaným maršálovi k Dupleixovým dějinám.

Ta kniha, nazvaná *Philotime, aneb zkoumání Aristarchových poznámek k dějinám králů Jindřicha Velikého a Ludvíka Spravedlivého, sepsaným panem Scipionem Dupleixem*, vyšla v říjnu 1637 u Clauda Sonnia s královským privilegiem. Spisovatel ve své předmluvě prohlašuje, že ani Zoilos, ani Pataikión, ani Archilochos nebyli nikdy tak utrhační jako kritik, jemuž odpovídá: „Jeho nestoudnost," píše, „zašla až tam, že aby svému dílu dal úvěr nebo zvědavost věku k jeho spatření přivedl, vydal je pod jménem pana maršála de Bassompierre — nicméně psané rukou, protože nenašel tiskaře, který by se chtěl tak špatným zbožím obtížit." A aby si ve své odpovědi udělal více volnosti, dokazuje, že maršál, který se toho spisu sám odříká, nemůže být jeho spisovatelem, a to ze čtyř hlavních důvodů: „První, že se dobře ví, že ten pán, ač je zarmoucen dlouhostí svého žaláře, požívá nicméně zdraví ducha i těla s touž silou jako předtím… Druhý je, že řečený pan maršál i jeho předkové byli ode vždy dokonale katoličtí; a tento utrhačný censor zastává při každé příležitosti věc souvěrců, jak proti náboženství, tak proti státu… Třetí důvod je, že nemá příčiny být popíchnut proti spisovateli řečených dějin, který o něm i o jeho předcích mluvil při každé příležitosti čestně; a co se týče příčiny jeho žaláře, podal podle toho, co o tom zvěděl, že to byla spíše chyba než zločin a příliš nevázaná svoboda mluvení spíše než nějaký hanebný čin… Čtvrtý důvod je, že i kdyby byl měl proti dějepisci nějakou zlou vůli, on, který velel královským vojskům, by byl dovedl svému hnutí velet tak dobře, že by nikdy nebyl jeho hroty rozšířil na tolik osob cti a zásluhy."

Konečně ve zprávě čtenáři, položené za knihou, spisovatel dodává:

„Od té doby, co bylo toto zkoumání Aristarchových poznámek dáno pod tisk, dostal dějepisec zprávu, že řečené poznámky byly učiněny různými rukami a různými duchy (jejichž jména jsou dosud neznámá), ale všemi nesenými touž zlobou proti němu: jedni pro odpor k přítomné vládě, kterou popsal, nebo protože se — pro své zlé činy — v jeho dějinách nalézají v zlém postavení… Řečená zpráva také nese, že když pan maršál de Bassompierre učinil k řečeným dějinám jisté poznámky, vzali si z toho příležitost vydat své pod jeho jménem, aby své zlobě a podvodům dali více úvěru."

Poznámek přisuzovaných maršálu de Bassompierre je několik opisů:

1. V arsenálské knihovně pod tímto titulem: *Chyby, jež poznamenal pan de B. v dějinách Jindřicha IV., sepsaných Dupleixem* (Conrartova rukopisná sbírka, sv. IX, druhé pokračování, s. 1);
2. V téže knihovně pod titulem: *Světla k dějinám Francie proti Scipionu Dupleixovi, 1636*; opis psaný Conrartovou rukou (*Směsice veršů a prózy*, Franc. krásná literatura, č. 145, s. 991);
3. V Národní knihovně, Fr. 10453: *Věci k potlačení, zkrácení, přidání nebo vyškrtnutí v dějinách krále Jindřicha Velikého, sepsaných Scipionem Dupleixem*; a: *Chyby, jež poznamenal pan de B. v dějinách Ludvíka XIII., sepsaných Dupleixem*;
4. V téže knihovně, Fr. 13581. Tytéž dva tituly.

Tyto poznámky byly vytištěny teprve roku 1665, v roce prvního vydání *Pamětí*, pod tímto titulem: *Poznámky pana maršála de Bassompierre k životům králů Jindřicha IV. a Ludvíka XIII. od Dupleixe*. Paříž, u Pierra Bienfaita, 1665. S královským privilegiem.

Dodatek XXX

Patří k poznámce v kapitole XII, k sonetu o maršálově uvěznění.

Nenašel jsem sonet začínající těmito slovy:

Vsadit Bassompierra do žaláře.

Ale v knize nazvané *Obraz života a vlády pánů kardinálů Richelieua a Mazarina atd.*, Kolín, Pierre Marteau, 1693, se nachází skladba, která začíná takto:

Princové králi.

Velký králi, musí to být, aby kardinál, jemuž celý svět přeje zlé, zneužíval vaší moci? Spravedlivý králi, obraze Boží, musí se pro toho tvrdého Richelieua zbědačovat všechna místa Francie, držet Bassompierra v žaláři, vytlačit Gastona až do Lotrinska a vyhnat Rogera[13] z Dijonu, dávat edikty v Soissons, pozastavit svrchovaný soud, vykázat v jednom týdnu tři princezny[14] z jejich domu, hrozit stínáním hlav, vypovědět tři mistry žádostí, poslat do vyhnanství velké státu, držet zemi i moře, dávat všude volat hlad? To je hra toho odpadlíka. . . . . .

Dodatek XXXI

Patří k poznámce v kapitole XIII, k tomu, proč maršál svěřil synovce panu d'Hocquincourt.

Právě z titulu příbuzenství zatěžoval maršál de Bassompierre pana d'Hocquincourt, aby nad jeho synovcem vykonával jakési poručnictví: otec onoho pána a maršál byli dětmi sestřenců z druhého kolena, jak je vidět z následující tabulky[15]:

Guillaume Picart, pán d'Estelan.

Jeanne de la Garde.

Anne Picartová. — Jean Picart, pán de Radeval.

Jean de Monchy, pán de Montcavrel. — Geneviève Bassetová.

–

–

Nicolas de Monchy, pán de Moncavrel. — Georges Picart, pán de Radeval.

Jossine d'Ailly. — Louise de la Motte-Blequin.

–

–

François de Monchy, pán de Montcavrel. — Louise Picartová, dáma de Radeval.

Jeanne de Vaux, dáma d'Hocquincourt. — Christophe, baron de Bassompierre.

–

–

Antoine de Monchy, pán de Montcavrel. — François, maršál de Bassompierre.

Anne de Balsac.

–

Georges de Monchy, pán d'Hocquincourt.

[13] Bellegarde — Roger de Saint-Lary, vévoda de Bellegarde, guvernér burgundský.

[14] Královna, Conti, Chevreuse.

[15] Tabulku extrakce slila do řádků; v sazbě patří do dvou sloupců. Linie je tato: společným předkem je **Guillaume Picart, pán d'Estelan**. Z jeho dětí jde jedna větev přes **Anne Picartovou** (provdanou za Jeana de Monchy) na Nicolase, Françoise a Antoina de Monchy k **Georgesovi de Monchy, pánu d'Hocquincourt**; druhá přes **Jeana Picarta, pána de Radeval**, na Georgese Picarta a **Louisu Picartovou**, která se provdala za Christopha, barona de Bassompierre, a byla maršálovou matkou. Maršál a Antoine de Monchy, otec Hocquincourtův, jsou tedy ve čtvrtém koleně od společného předka — dětmi sestřenců z druhého kolena, jak Chantérac píše.

Dodatek XXXII

Patří k poznámce v kapitole XIII, k přímluvě za synovce u vévody Výmarského.

Oba následující listy, které se nalézají na stranách 21 a 22 svazku XIV Conrartovy rukopisné sbírky (arsenálská knihovna), dávají soudit, že princezna de Guéménée se u vévody Výmarského přimlouvala, aby pro markýze de Bassompierre vymohla mírnější zacházení.

Od pana vévody Bernarda Sasko-Výmarského

Paní princezně de Guéménée.

„Madame, prosím vás za odpuštění, jestliže mě dosti mocné důvody až dosud zdržely od toho, abych vám vzdal své nejpokornější díky za péči, kterou jste o mé zdraví ráčila mít. Byla mi tak výhodná a přízeň vašich listů tak drahá, že mě přivedly zapomenout na zla, která jsem byl pocítil, ale ne na závazky, které z toho k vám mám a které mě přivedou s dychtivostí hledat prostředky, jak vám dosvědčit svou pravou vděčnost. Byl bych na ně narazil, Madame, v rozkazu, který jste mi dala ve prospěch pana markýze de Bassompierre, kdyby mu nebyla předešla již dříve má poslušnost a rozkaz, který jsem byl dal, aby příčina jeho stížností přestala. To mi dává právem věřit, že mi nějaký dobrý duch často vnuká, abych své činy uváděl ve shodu s vašimi přáními; a má přání budou vyplněna, až budu moci při nějaké dobré příležitosti dát vidět, jak si hledím té cti, kterou jsou vaše rozkazy, a že není nikoho na světě, kdo by byl pravdivěji než já

Madame, váš nejpokornější a nejposlušnější služebník. Bernard Saský. 15. června 1639.“

Od pana markýze de Bassompierre

Paní princezně de Guéménée:

(který jí pan vévoda Výmarský poslal).

„Madame, tak si hledím té cti, kterou jste mi učinila dosvědčivši, že máte jakou účast na mém zlém osudu, že nalézám získ ve ztrátě své svobody, poněvadž mi působí milost tak znamenitou; přijímám ji také se vší úctou, kterou jsem povinen. A kdyby zdvořilost a velkodušnost pana vévody Sasko-Výmarského nebyla vaše přimluvení předešla, bylo by schopno dát mi nalézt radosti v Benfeldu a učinit mi nejnesnesitelnější útrapy mírnými. To jsou, Madame, nejmenší účinky, které plodí tak mocná příčina, jako je vaše pamatování — jež si v žádném ohledu nezasluhuji a kterým jsem, přiznávám se vám, byl překvapen, neboť jsem si nepředstavoval, že byste mohla mít tolik dobroty pro cizí vězně, když jste jí vždy měla tak málo pro své vlastní. Chválím si tedy své neštěstí, Madame, poněvadž mě činí šťastným; a chcete-li mě pokaždé, kdy budu v žaláři, uctít týmž způsobem, ujišťuji vás, Madame, že se nebudu snažit být volný, leč abych se dal znovu zajmout, a vzhrdnu všemi výhodami světa, abych si nějakou novou nehodou koupil slávu podobnou té, kterou v tuto hodinu přijímám z vaší pomoci a z péče, kterou o mne máte — a nebudu mít nikdy zvláštnější péče než tu, abych vám vzdával všechny služby, k nimž je povinen

Madame,

váš nejpokornější a nejposlušnější služebník,

Bassompierre.

Z Benfeldu 24. dubna 1639.“

Dodatek XXXIII

Patří k poznámce v kapitole XIV, k maršálovu listu hraběti de Ribeaupierre.

Ve *Zpravodaji belfortské Společnosti pro emulaci* (ročník 1872–1873, s. 53) se čte list, dosud nevydaný, maršála de Bassompierre hraběti de Ribeaupierre; ten list, zcela vlastnoruční, je datován 16. červnem

1634. Maršál nazývá hraběte de Ribeaupierre „pane můj milý brate“ a děkuje mu za kroky, které učinil, aby dosáhl svobody jeho synovce de Bassompierre, tehdy uvězněného poprvé, a prosí ho, aby mu svou pomoc zachoval.

V témž zpravodaji lze číst list markýzy de Removille, adresovaný synovi hraběte de Ribeaupierre a týkající se zaplacení ceny koně, kterého on prodal panu de Bassompierre.

Dodatek XXXIV

Patří k poznámce v kapitole XIV, k chrtíku Medorovi.

Básník Malleville, sekretář a věrný přítel maršála de Bassompierre, věnoval tomu oblíbenému psu několik stancí.

Jak zrádné jsou naše hry a jak se radosti zde dole často mění v muka, když Medor, který byl tak krásný, právě uprostřed slastí nalézá stíny hrobu! . . . . . Bohové, jak dokonalé bylo jeho štěstí, že nějakým projevem své nenapodobitelné obratnosti rozptyloval nejslavnějšího nešťastníka a nejnevinnějšího vinníka této tak přísné vlády. . . . . Když mu smrt zavřela oči, byl uchvácen do nebes přes příliš přísnou Parku; a od toho vzetí má Jupiter, tak jako jeho bratr[16], psa, kterého vroucně miluje. . . . . Jak se uviděl přenesen do toho palácu, jehož jasnost nemůže vzrůstat ani ubývat, poznal dobře, že mění místo, ale ne že mění pána, neboť se setkal s bohem. . . . . .

Po té poctě, kterou pozbyl, byla by každá jiná moc učinila jeho úděl příliš nerovným; a ten pes — tak královskou měl duši — nemohl lísat se nikomu než Bassompierrovi, nebo Jupiterovi. . . . . .

A v jiných stancích, o smrti krásné chrtice jménem Petita, připomíná památku Medorovu a končí takto:

Ale mýlím se v této řeči: jestliže osud, který řídí naše dny, uchvátil tu krásnou do nebe, je to proto, aby slavnostní uzel učinil z jejího Medora a z ní sňatek, který bude věčný.

Petito, kéž tam nahoře požíváš štěstí bez vady s tak hodnou polovicí; a jako sousedé Orionova psa kéž oba učiníte nové znamení mezi Pannou a Lvem.

(*Poesie pana de Malleville*. Paříž, Nicolas Bessin, 1659.)

Dodatek XXXV

Patří k poznámce v kapitole XIV, k panu de la Tour, maršálovu synu.

Tallemant des Réaux říká ve své *Historce o Bassompierrovi*:

„Věří se, že byl oddán s princeznou de Conti… Měl s princeznou de Conti syna, kterému se říkalo la Tour-Bassompierre; věří se, že by ho byl uznal, kdyby k tomu byl měl kdy. Ten la Tour byl chrabrý a dobře urostlý. V jednom souboji, kde sloužil za sekundanta, maje co činit s mužem, který byl od několika let zmrzačen na pravé ruce, ale měl kdy zvyknout si užívat ruky levé, dal si pravou ruku svázat a svého muže přesto zbil. Býval u maršála; potom zemřel na nemoc.“ (Sv. III, s. 337 a 338.)

Goulas ve svých dosud nevydaných pamětech, po chvále maršála de Bassompierre, dodává:

„Nicméně každý ho haněl, že nedal svým věcem žádný řád a že zůstavil syna, kterého měl s princeznou de Conti — z nejlépe urostlých a nejchrabřejších u dvora — bez obživy a bez zaopatření.“

Ta výtka se bude zdát méně odůvodněná, nahlédne-li se do *Inventáře* maršála de Bassompierre, v němž se čtou tyto zápisy:

„Osmá (listina), psaná rukou řečeného pana maršála, nadepsaná *řádná vydání mého domu v roce 1641*: Panu de la Tour ročně 1 800 liber.“

[16]Naráží se na Kerbera: Jupiterův bratr Pluto má v podsvětí také psa. Vtip skladby je v tom, že nyní má psa i Jupiter.

„Dále je tam výkaz výdajů na lidi a koně pana de la Tour, učiněný řečeným de la Marre, na jehož zadní straně je zápis podepsaný řečeným de la Marre z 20. prosince 1645, obsahující, že mu řečený pan maršál sumu obsaženou v řečeném výkazu přiznal.“

François de la Tour zemřel krátce po svém otci; nejméně už nežil roku 1652, jak je vidět z následující listiny:

„Zápis vykonavatele (*exploit*) o obstavení u třetí osoby (*saisie-arrêt*) na žádost pana du Monceau v rukou pana hraběte de Tillières na to, co on a jeho žena mohou mít v rukou z toho, co patří panu de Bassompierre; z něhož je vzat tento výpis:

„Roku tisícího šestistého padesátého druhého, druhého dne srpna, mocí jistého rozsudku pánů soudců komory *Requêtes du Palais* při pařížském parlamentu ze dne sedmnáctého minulého května a na žádost pana Guillauma du Monceau, rady králova, provinčního pokladníka mimořádných válečných výdajů, jenž k tomu má právo postoupením od pana Michela Barbiera, rovněž rady králova, provinčního pokladníka mimořádných válečných výdajů, od Roberta Legoixe, obchodníka s prádlem, pařížského měšťana, a od Louise Collarda, rovněž pařížského měšťana, věřitelů uprázdněné pozůstalosti pana Françoise de la Tour de Bassompierre… já, níže podepsaný soudní vykonavatel (*huissier*) při komoře *Requêtes du Palais*, pro to, že řečeným panem de Bassompierre nebylo zaplaceno, zabavil jsem a obstavil jménem Krále, našeho pána, v rukou pana Tenneguyho le Veneura, rytíře, hraběte de Tillières, a paní Kateřiny de Bassompierre, jeho manželky, všechny peníze i každý jednotlivý, které mají a které patří zemřelému panu Françoisovi de Bassompierre, zaživa rytíři, pánu de la Tour, a které byly do jejich rukou složeny zemřelým panem Françoisem de Bassompierre, rytířem královských řádů, maršálem Francie…“

Dodatek XXXVI

Patří k poznámce v kapitole XIV, k císařské bule o říšském knížectví.

V *Repertoriu* maršála de Bassompierre (Národní knihovna, fond Lat. 14225) se čte tento výpis z císařské buly:

„Tebe tedy pro předeslané nečiníme knížetem Říše, nýbrž — jako toho, kdo pochází z klévského domu, zřídla tolika knížat, spolu se všemi, kdo od řečeného Oldřicha po mužské linii zákonně pocházejí — tě výsadou přírody, šlechtictvím krve a dědickým právem prohlašujeme za **rozeného** knížete Říše; a chceme, nařizujeme a přikazujeme, abys byl na říšských sněmech navrácen do dávného stavu klévských knížat.“

Nevydané a autografní dopisy

Ve svém *Repertoriu* (Národní knihovna, fond Lat. 14225) zachoval maršál de Bassompierre jistý počet listů, opsaných jeho rukou, z nichž se některé vztahují k dějům vypravovaným v jeho pamětech. Tyto posledně jmenované se zde přetiskují, s odkazem do textu.

Nevydané dopisy I

Patří k poznámce v kapitole XI, k maršálově žádosti vzdát se úřadu generálního plukovníka Švýcarů.

„Pane, měl bych se spokojit s těmi častými dotěrnostmi, které od mé neteře de Beuvron přijímáte ve věci mých nešťastných záležitostí, a nepřidávat k nim ještě dotěrnost svých listů; ale nouze, v níž jsem, odpomoci svým dluhům — které se za ta čtyři léta mého žaláře tak nesmírně rozmnožily, že mi hrozí jistou zkázou —, mě nutí obrátit se k vám, abyste za mne nejpokorněji prosil Jeho Veličenstvo, aby mi ráčil zachovat tutéž milost, kterou mi jeho dobrota už byla minulého léta přiznala: odejmout můj úřad generálního plukovníka Švýcarů a vložit jej do rukou nějaké osoby, která mu bude příjemná a která v něm bude schopna důstojně sloužit, a dát mi za to také slušné odstupné; neboť jiného prostředku, jak se uchránit svých věřitelů, nemám. Vykonával jsem ten úřad jednadvacet let s poctou a slávou; král mi často dosvědčil, že je s tím spokojen, a Švýcaři mi vzdali nejen úplnou poslušnost, ale také nadmíru velké důkazy své náklonnosti — a ta by mě zavazovala (kdyby mi bylo dovoleno dávat Jeho Veličenstvu radu) ten úřad svěřit do rukou nějakého blízkého příbuzného pana kardinála: nejen proto, že je důležité, aby jej držela osoba jistá a oddaná, ale také pro osobní uspokojení Švýcarů, kteří budou tehdy věřit, že jsou autoritou pana kardinála mocně podporováni a chráněni. Dodávám, že by ten ohled nadmíru usnadnil mocný nábor Švýcarů, kdyby jich Jeho Veličenstvo jednoho dne potřebovalo. Není to lichocení ani pochlebenství, co mi to dává říkat, nýbrž ta horoucí dychtivost, kterou mám k dobru královy služby a která nezhasne nikdy jinak než s mým životem, jakkoli tvrdé zacházení mohu za ni přijímat. Učiňte mi tu přízeň, pane, a podepřete mou žádost důvody, které tam podle vás mají být přidány; a poněvadž dobrota a přístupnost osob, které jsou v úřadě, na ně přitahuje dotěrnost nešťastných, strpte, prosím, i tu, kterou vám občas učiní má neteř de Beuvron ve věci mé svobody — té si přeji obzvláště proto, abych vám mohl dosvědčit, jak cítím péči, kterou o mne máte, jsa, pane, atd.“

Zdá se, že ten list má být adresován hraběti de Chavigny, který se o věci maršála de Bassompierre živě zajímal a byl zároveň přítelem kardinála de Richelieu.

Nevydané dopisy II

Patří k poznámce v kapitole XII, k maršálově listu kardinálovi.

„Monsignore, Vaše Eminence ví lépe než kdokoli, co jsem, co jsem hoden a k čemu jsem způsobilý; její soud je tak jasný, že se není třeba ani hájit, ani vymlouvat, ani odporovat ničemu, co rozhodne. A tak se k její dobrotě nyní obracím jen proto, abych ji nejpokorněji prosil, aby se rozpomněla na služby, které jsem tomuto státu vykonal, na své dlouhé zadržování a na svou neproměnnou věrnost — jsa si jist, že (uvede-li to v uvážení) její velkodušnost nedopustí, abych dožil a umřel neužitečný v době, kdy nejbídnější vojáček tohoto království může posloužit aspoň do počtu. Léta mého zajetí (která mohla změnit mou tvář) nijak nezměnila tu nesmírnou dychtivost, kterou jsem vždy měl ke službě královně; a přítomné příležitosti ji rozmnožují tak, že bych se cítil cele nehodným — neříkám cti být jedním z prvních úředníků jeho korony, nýbrž nést jméno obyčejného šlechtice a nejmenšího z jeho poddaných —, kdybych mu znovu nenabídl svůj život (o němž jsou Jeho Veličenstvo a Vaše Eminence věrnými svědky, že jsem ho při službě nikdy nešetřil), aby byl pod ctí rozkazů Vaší Eminence užit tak, jak jej bude libo určit. A jestliže se v minulosti některý z mých činů Vaší Eminenci znelíbil (což protestuji, že nikdy nebylo mým záměrem), prosím ji za to se všelikou podrobeností o nejpokornější odpuštění, jaké má vina zasluhuje — chtěje doufat, že bude dotčena tou dlouhou řadou mých zel a že mi učiní tu čest a navrátí mi svou přízeň, abych mohl ostatek svých dnů prožít a umřít s hodností, pane, atd.“

Nevydané dopisy III

Patří k poznámce v kapitole XIII, k listu o zámku Harouel.

Pane, i kdybych nebyl nikdy měl žádného dílu ve vaší přízni, ba ani ve vaší známosti, ta známost, kterou vy máte o mých velikých a dlouhých útrapách, by byla schopna pohnout vaši lásku k mé pomoci. Ze tří domů, které jsem měl, byl ten, který byl v Německu, vypálen Švédy, druhý — jehož jméno nesím — zbořen rozkazem královým; a v tom, který mi zůstává a jmenuje se Harouel (jediná relikvie třiceti tisíc zlatých renty, které mi moji otcové zůstavili), vydržuji už čtyři léta posádku, kterou tam Jeho Veličenstvo chtělo zřídit a která byla dostatečná k tomu, aby jej chránila proti překvapením a náhlým ranám, ale ne proti dělu, nemaje jiného opevnění než své příkopy, jako Lésigny, Fresne nebo Grosbois. Dali mi zprávu, že se v Lotrinsku chtějí dát zbořit některé zámky a že mám dát pozor, aby můj nebyl v tom počtu. To je, co mě přivádí obrátit se k vám, pane, a nejpokorněji vás prosit, abyste ten záměr ráčil odvrátit svým úvěrem a svými přednesy založenými na tolika ztrátách, které jsem už učinil, na nesmírné zkáze, kterou by mi tato způsobila, a na tom, jak málo je nutné mi ji dát trpět — neboť není žádného zdání, že by nepřátelé byli v budoucnu ve stavu držet pole v Lotrinsku ani tam vozit dělo, bez něhož ten zámek vzít nedovedou a proti němuž by jej potom udržet nedovedli. Nezoufám, že mi dobrota Jeho Eminence tu milost nepřizná, poněvadž ani nechci přestat doufat, že — dotčena soucitem s mými dlouhými bědami — mi brzy neučiní milosrdenství a nezjedná mi mou svobodu, která jí bude po ostatek mých dnů naprosto podrobena. Může--li mi to dobro nastat, pane, budu mít nadmíru zvláštní péči, abych se vůči vám vyrovnal ze všech svých závazků minulých i z tohoto přítomného, které mě činí dokonale, pane, atd. — Dne 23. května 1638.“

Nevydané dopisy IV

Patří k nevydanému úseku kapitoly XIV, ke Scanevellově věci.

List panu d’Erlach.

„Pane, zlý osud nepřestává nikdy působit nová pronásledování těm, které jednou začal napadat. Nedávno se našly osoby dosti zlomyslné, aby daly králi zprávu, že mě v Bastile přišel navštívit šlechtic jménem Scanevelle a že jsem ho po různých návrzích, které mi učinil, poslal k vám se záměrem vyzvat vás, abyste město Breisach vydal do rukou Jeho Veličenstvu jen pod podmínkou, že mě dá vypustit z žaláře. Ta pomluva je tak nemístná a tak odporná mé bezúhonnosti i té nesmírné dychtivosti, kterou mám k dobru královy služby (z jehož čiré milosti očekávám všechno své dobro i svou svobodu), že se zdá, jako by se zmátla a zbořila sama sebou. Měl jsem nicméně za svou povinnost, pane, vás zpravit, že nevím, kdo ten Scanevelle je, a že jsem ho nikdy neviděl, neznal ani s ním neobcoval — aby, řekl-li vám něco mým jménem, jste věděl, že to bylo nadmíru falešně; a že bych naopak z celého srdce vynaložil všechny své nejnaléhavější prosby i přesvědčování, abych vás vyzval a zapřisáhl naším přátelstvím, abyste se přizpůsobil vůlím královým a dal mu všeliká uspokojení v tom, co se Breisachu týče. A věřím, že vám tu radu dávám podle své cti, svého svědomí i náklonnosti, kterou k vám nesu, a že je nejvíce ve shodě s prospěchem obecným i s vaším zvláštním. Nejpokorněji vás prosím, pane, abyste mi vzkázal, je-li pravda, že Scanevelle s vámi o mně mluvil, nebo je-li ten podvod úplný; a abyste mi ráčil zachovat svou náklonnost, která je mi velmi drahá, s ujištěním o mé nadmíru dokonalé a že jsem vpravdě, pane, váš atd. — 21. srpna 1639.“

První list panu des Noyers.

„Pane, kdyby mi byl pan du Tremblay — aby dal úvěr řeči, kterou mi o Scanevellově věci učinil — zároveň neukázal list, který o tom od krále dostal a který je kontrasignován vámi, nebyl by mě nikdy přesvědčil, že bylo možno dát Jeho Veličenstvu zprávu tak vzdálenou zdání i pravdy, ani že by ji byl přijal s jakoukoli pochybností o mé nesmírné dychtivosti k dobru jeho služby. Devět let očekávám z jediné královy dobroty svobodu, které mě zbavil, nepomysliv nikdy na žádný jiný prostředek, jak si ji zjednat, ani jej nehledav — a tím méně na zasáhnutí plukovníka d’Erlacha, které by bylo pro muže mé hodnosti hanebné a proti mé povinnosti. Nejpokorněji vás prosím, pane, abyste mi učinil tu přízeň

a ujistil Jeho Veličenstvo i Jeho Eminenci o této čiré a bezelstné pravdě; a že najde-li se, že ten Scanevelle vstoupil s mým vědomím do Bastily, že mi učinil nějaký návrh nebo že mě dokonce viděl, anebo že jsem za dvacet let znal nebo s někým toho jména obcoval, anebo že jsem toho Scanevella či nějakou jinou osobu poslal k plukovníku d'Erlachovi nebo že jsem mu dal donést jakékoli slovo o věcech či pozdravení — prohlašuji se vinným a zločinným a nežádám žádné milosti; jako také ve vší pokoře prosím Jeho Veličenstvo a Jeho Eminenci, aby mi učinili spravedlnost na spisovateli tak zbabělého a tak nečestného podvodu, i na tom Scanevellovi, užil-li mého jména v čemkoli. Tak horoucně si přeji postup a pokrok králových věcí, že (daleko od toho, abych jejich účinek pro svůj zvláštní zájem zdržoval) bych tam rád obětoval i svůj vlastní život, kdyby tam byl užitečný; a Jeho Veličenstvo by nemeškalo být plukovníkem d'Erlachem plně uspokojeno, kdybych měl tolik moci nad jeho duchem, kolik by byl můj nesen k tomu, jej k tomu naklonit. Píši mu, abych ho vyvedl z omylu, v případě že by s ním někdo chtěl falešně mým jménem mluvit; a jelikož nemohu ani nesmím mít s cizincem žádné obcování, které by neprošlo vašimi rukami, skládám svůj list u vás, abyste s ním naložil, jak uznáte za nejlepší — o což vás nejpokorněji prosím, pane — a abyste mi ráčil zachovat ten díl ve své přízni, který jsem v ní někdy držel, jako váš atd. — 1639, 22. srpna."

Druhý list panu des Noyers.

„Pane, list, který jsem vám psal předevčírem, vám bez obalu vyjevil, co jsem o Scanevellově věci věděl; tímto vám povím, co jsem se právě dozvěděl: že řečený Scanevelle přišel před několika dny k panu de l'Espinay, pokladníku drobných výdajů, který má jakou péči o mé chatrné záležitosti (a kterého jsem už dva měsíce nemohl vidět pro obrnu, jež ho drží v posteli), a řekl mu, že byl vychován jako mé páže — **což je pravda, ale jeho otec byl tehdy živ a on měl jiné jméno**[17] — a že jde do vojska zesnulého vévody Výmarského, kde má nějaký úřad; a že kdyby mi tam mohl učinit nějakou dobrou službu podle falešných zvěstí, které zde o mé svobodě chodily, že by to učinil s velkou náklonností z vděčnosti za vychování, které jsem mu dal. Za což mu řečený l'Espinay poděkoval. Hle, pane, jediná věc, která až dosud přišla v mou známost. Král bude moci dát řečeného Scanevella vyslechnout a zvědět od něho, měl-li se mnou nějakou rozmluvu ústní nebo písemnou, anebo zda mě vůbec viděl za těch dvacet let, co vyšel z pážecích let. To vám vzkazuji bezelstně, pane, jak jsem se to právě dozvěděl v přítomnosti pana du Tremblay — jako učiním i se vším, co budu moci v budoucnu zvědět —, nejpokorněji vás prose, abyste o tom ujistil krále i Jeho Eminenci, jakož i o dokonalé dychtivosti, kterou mám k jejich nejpokornější službě, a abyste mi bezpečně věřil, pane, váš atd. — 24. srpna 1639."

---

[17] **Tato větná vsuvka se bije s vyprávěním Deníku.** Zde, v listě z 24. srpna 1639, maršál píše, že tvrzení toho člověka, že býval jeho pážetem, je *pravdivé* — jen že tehdy, za života svého otce, nesl jiné jméno. V nevydaném úseku kapitoly XIV však maršál vypráví, že se ten Scanevelle *vydával* za jiného Scanevella, který býval jeho pážetem a který zemřel dvanáct let předtím. Obojí zároveň platit nemůže. Listy jsou soudobé a psané do úřadu, kdežto vyprávění Deníku je pozdější; v tom, co maršál v srpnu 1639 věděl, mají proto přednost listy. Je ovšem také možné, že se o falši dozvěděl teprve potom, a Deník pak podává konečné zjištění, ne to, co věděl tehdy. Chantérac na rozpor neupozorňuje.

Místopisný klíč k obléhání La Rochelle

Co je to za pramen

Kapitoly VI až VIII vypravují obléhání La Rochelle den po dni a jmenují při tom přes sto míst — pevnosti, redutty, brány, bastiony, kvartýry, mlýny, hroty a rejdy —, z nichž Chantérac vysvětluje jen část. Souběžně s obléháním vznikl plán, který je jmenuje všechny.

Je to soubor šestnácti mědirytin **Siège de La Rochelle**, který roku 1628 začali a roku 1631 dokončili **Jacques Callot a Abraham Bosse** (vydavatel Israël Henriet). Callot ryl střed šesti velkých desek s vlastním pohledem, bordury, portréty a kartuše dělali spíš Bosse a Michel Lasne. Úplný soubor má National Gallery of Art ve Washingtonu pod přírůstkovým číslem 1952.8.97–112; jednotlivé listy jsou i jinde, například bordura *Profil de la digue* v pařížském Petit Palais (inv. GDUT1203, Meaume 517, Lieure 661).

Klíčem je list s přírůstkovým číslem 1952.8.105 (devátý z šestnácti listů washingtonského souboru; na listě samém je ryto číslo 8). Je nadepsán *Annotations des lieux les plus remarquables de la Rochelle* a nese dvousloupcový seznam, v němž písmena označují město a čísla obléhací práce, kvartýry a lodě. Překlad té legendy následuje. Je to jediný dobový soupis, který Bassompierrův úsek pojmenovává a ohraničuje.

Týž klíč je v souboru podruhé, latinsky, na listě 1952.8.109 (ryto číslo 10), nadepsaném *Super omnibus notatu dignis ad Rupellam pertinentibus scholium*. Má touž stavbu — písmena pro město, čísla pro práce — a slouží jako kontrola tam, kde je francouzské znění zkratkovité.

Poznámka k citování. Číslování desek se mezi sbírkami liší (Wikimedia nazývá titulní list „planche 5“, washingtonská sbírka vede námořní boj jako desku 11), a proto se odkazuje přírůstkovým číslem a Lieurem nebo Meaumem, nikoli pořadím.

Město

†	Hráz, dílo pana kardinála de Richelieu
A	Staré město La Rochelle
B	Nové město
C	Velký chrám
D	Brána de Cogne
E	Brána Maubec
F	Brána a kleštinové dílo sv. Mikuláše
G	Brána a kleštinové dílo Dvou mlýnů
H	Nová brána
I	Starý hrad
K	Lucerní věž
L	Řetězová věž
M	Věž sv. Mikuláše
N	Přístav
O	Starý bastion Evangelia
P	Bastion Bahen
Q	Nová zemní opevnění, zvaná „předpolí“
R	Nový bastion Evangelia
S	Bastion Velkých králíků
T	Bastion Malých králíků
V	Bastion de Cogne
X	Bastion Slévárny

Y	Bastion Maubec
Z	Bastion sv. Mikuláše
ƕ	Pevnost Tasdon

Obléhací práce

Úsek maršála de Bassompierre — čísla 1 až 9.

1. Fort-Louis
2. Reduta Saint-Maurice
3. Pevnost Saint-Esprit
4. Reduta Saint-Louis
5. Pevnost Sainte-Marie
6. Reduta Sainte-Anne
7. Reduta Sainte-Marguerite
8. Pevnost La Fond
9. **Reduta Saint-François, kde končí práce pana maršála de Bassompierre a začínají práce pana maršála de Schomberg**

Dál k východu.

10. Pevnost de Beaulieu
11. Reduta Kosočtverec
12. Reduta du Pré
13. Reduta de Roussay
14. Reduta čtvercová
15. Pevnost Salines
16. Reduta Bastionu
17. Reduta Trojúhelník
18. Reduta des Graules
19. Reduta des Marets
20. Pevnost Moulinette
21. Reduta Moulinette
22. Reduta sv. Mikuláše
23. Pevnost sv. Mikuláše
24. Reduta du Maret
25. Reduta Bongraine
26. Pevnost Bongraine
27. Reduta u cesty
28. Reduta Hrdlořez
29. Reduta Coreilles
30. Pevnost Coreilles
31. Pevnost d’Orléans
32. Le Trancheron
33. Baterie pana de Sauvagère

Hráz a průplav.

34. Reduta
35. Pevnost hráze na straně Coreilles
36. Hrot a baterie Coreilles
37. Reduta Kupců
38. Hráz na straně Coreilles, kde velel pan de Marillac

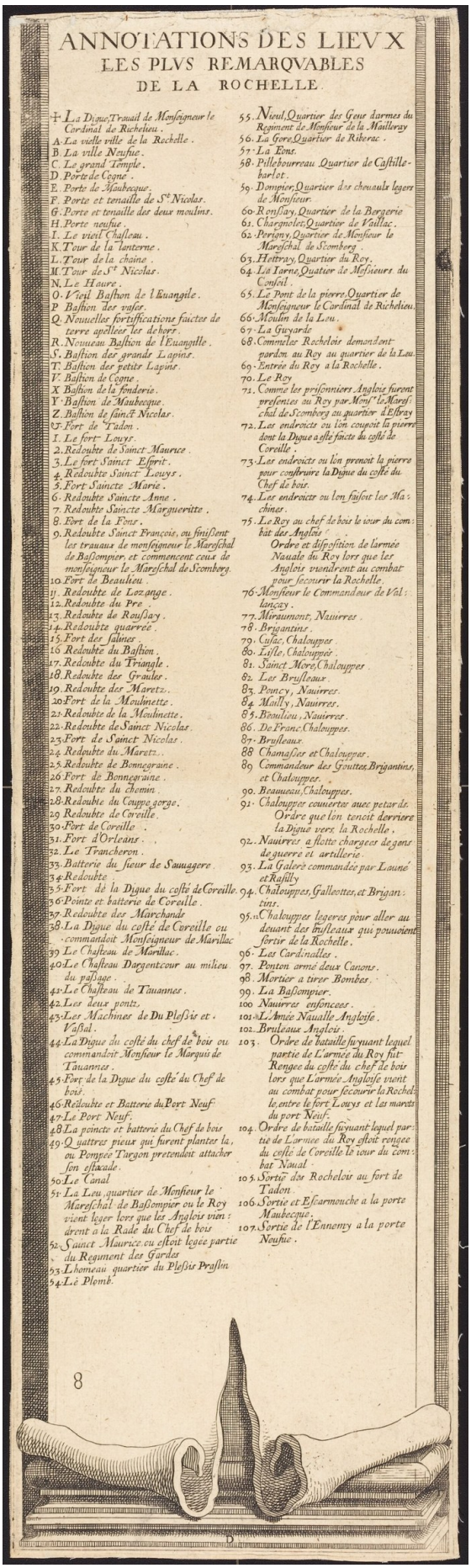

ANNOTATIONS DES LIEVX
LES PLVS REMARQVABLES
DE LA ROCHELLE.

† La Digue, Travail de Monseigneur le Cardinal de Richelieu.
A. La vielle ville de la Rochelle.
B. La ville Neufue.
C. Le grand Temple.
D. Porte de Cogne.
E. Porte de Maubecque.
F. Porte et tenaille de S.t Nicolas.
G. Porte et tenaille des deux moulins.
H. Porte neufue.
I. Le vieil Chasteau.
K. Tour de la lanterne.
L. Tour de la chaine.
M. Tour de S.t Nicolas.
N. Le Haure.
O. Vieil Bastion de l'Euangile.
P. Bastion des vaisseaux.
Q. Nouuelles fortifications faictes de terre apellees les dehors.
R. Nouueau Bastion de l'Euangille.
S. Bastion des grands Lapins.
T. Bastion des petits Lapins.
V. Bastion de Cogne.
X. Bastion de la fonderie.
Y. Bastion de Maubecque.
Z. Bastion de sainct Nicolas.
&. Fort de Tadon.
1. Le fort Louys.
2. Redoubte de Sainct Maurice.
3. Le fort Sainct Esprit.
4. Redoubte Sainct Louys.
5. Fort Saincte Marie.
6. Redoubte Saincte Anne.
7. Redoubte Saincte Marguerite.
8. Fort de la Four.
9. Redoubte Sainct François, ou finissent les trauaux de monseigneur le Mareschal de Bassompier, et commencent ceux de monseigneur le Mareschal de Scomberg.
10. Fort de Beaulieu.
11. Redoubte de Lozange.
12. Redoubte du Pre.
13. Redoubte de Roussay.
14. Redoubte quarrée.
15. Fort des salines.
16. Redoubte du Bastion.
17. Redoubte du Triangle.
18. Redoubte des Graules.
19. Redoubte des Maretz.
20. Fort de la Moulinette.
21. Redoubte de la Moulinette.
22. Redoubte de Sainct Nicolas.
23. Fort de Sainct Nicolas.
24. Redoubte du Maretz.
25. Redoubte de Bonnegraine.
26. Fort de Bonnegraine.
27. Redoubte du chemin.
28. Redoubte du Coupe gorge.
29. Redoubte de Coreille.
30. Fort de Coreille.
31. Fort d'Orleans.
32. Le Trancheron.
33. Batterie du sieur de Saugere.
34. Redoubte.
35. Fort de la Digue du costé de Coreille.
36. Pointe et batterie de Coreille.
37. Redoubte des Marchands
38. La Digue du costé de Coreille ou commandoit Monseigneur de Marillac
39. Le Chasteau de Marillac.
40. Le Chasteau Dargentcour au milieu du passage.
41. Le Chasteau de Tauannes.
42. Les deux pontz.
43. Les Machines de Du Plessis et Vassal.
44. La Digue du costé du chef de bois ou commandoit Monsieur le Marquis de Tauannes.
45. Fort de la Digue du costé du Chef de bois.
46. Reduubte et Batterie du Port Neuf.
47. Le Port Neuf.
48. La pointe et batterie du Chef de bois
49. Quattres pieux qui furent plantez la, ou Pompee Targon pretendoit attacher son estacade.
50. Le Canal
51. La Lieu quartier de Monsieur le Mareschal de Bassompier ou le Roy vient leger lors que les Anglois vindrent a la Rade du Chef de bois
52. Sainct Maurice ou estoit logee partie du Regiment des Gardes
53. L'homeau quartier du Plessis Praslin
54. Le Plomb.
55. Nieul, Quartier des Gens darmes du Regiment de Monsieur de la Mailleray
56. La Gore, Quartier de Riberac.
57. La Eons.
58. Pillebourreau Quartier de Castillebarlot.
59. Dompier, Quartier des chevaulx legers de Monsieur.
60. Ronssay, Quartier de la Bergerie
61. Chargnolet, Quartier de Vaillac.
62. Perigny, Quartier de Monsieur le Mareschal de Scomberg.
63. Hettray, Quartier du Roy.
64. La Tarne, Quatier de Messieurs du Conseil.
65. Le Pont de la pierre, Quartier de Monseigneur le Cardinal de Richelieu.
66. Moulin de la Leu.
67. La Guyarde
68. Commeler Rochelois demondent pardon au Roy au quartier de la Leu.
69. Entrée du Roy a la Rochelle.
70. Le Roy
71. Comme les prisonniers Anglois furent presentes au Roy par Mons.r le Mareschal de Scomberg au quartier d'Esfray
72. Les endroicts ou l'on coupoit la pierre dont la Digue a esté faicte du costé de Coreille.
73. Les endroicts ou l'on prenoit la pierre pour construire la Digue du costé du Chef de bois.
74. Les endroicts ou l'on faisoit les Machines.
75. Le Roy au chef de bois le iour du combat des Anglois
Ordre et disposition de larmée Nauale du Roy lors que les Anglois viendrent au combat pour secourir la Rochelle.
76. Monsieur le Commandeur de Valancay.
77. Miraumont, Nauirres.
78. Brigantins.
79. Cuisc, Chalouppes.
80. Lisle, Chalouppes.
81. Sainct More, Chalouppes.
82. Les Brusleaux.
83. Pouncy, Nauirres.
84. Maully, Nauirres.
85. Beaulieu, Nauirres.
86. De Franc, Chalouppes.
87. Brusleaux.
88 Chamasses et Chalouppes.
89 Commandeur des Gouttes, Brigantins, et Chalouppes.
90. Beauueau, Chalouppes.
91. Chalouppes couuertes auec petards
Ordre que l'on tenoit derriere la Digue vers la Rochelle.
92. Nauirres a flotte chargees de gens de guerre et artillerie.
93. La Galere commandee par Launé et Rassilly
94. Chalouppes, Galleottes, et Brigantins.
95. Chalouppes legeres pour aller au deuant des brusleaux qui pouuoient sortir de la Rochelle.
96. Les Cardinalles.
97. Ponton armé deux Canons.
98. Mortier a tirer Bombes.
99. La Bassompier.
100 Nauirres enfonceas.
101. L'Armée Naualle Angloise.
102. Bruleaux Anglois.
103. Ordre de batuille suyuant lequel partie de L'armee du Roy fut Rangee du costé du chef de bois lors que L'armée Angloise vient au combat pour secourir la Rochelle entre le fort Louys et las marets du port Neuf.
104. Ordre de batuille suyuant lequel partie de L'armee du Roy estoit rengee du costé de Coreille le iour du combat Naual.
105. Sortie des Rochelois au fort de Tadon.
106. Sortie et Escarmouche a la porte Maubecque.
107. Sortie de l'Ennemy a la porte Neufue.

8

Místopisný klíč k obléhání La Rochelle. Jacques Callot a Abraham Bosse, 1628/1631. National Gallery of Art, Washington, přír. č. 1952.8.105.

39. Marillakův hrad
40. Argencourtův hrad uprostřed průplavu
41. Zámek de Tavannes
42. Dva mosty
43. **Stroje du Plessise a Vassala**
44. **Hráz na straně Chef-de-Bois, kde velel pan markýz de Tavannes**
45. Pevnost hráze na straně Chef-de-Bois
46. Reduta a baterie Port-Neuf
47. Port-Neuf
48. Hrot a baterie Chef-de-Bois
49. Čtyři kůly zaražené tam, kde chtěl Pompeo Targone upevnit svou palisádu
50. Průplav

Kvartýry.

51. **Laleu, kvartýr pana maršála de Bassompierre, kam se král přijíždí ubytovat, když Angličané přitáhli na rejdu Chef-de-Bois**
52. Saint-Maurice, kde byla ubytována část gardového pluku
53. L'Houmeau, kvartýr du Plessis-Praslin
54. Le Plomb
55. Nieul, kvartýr zemanů z pluku pana de la Meilleraye
56. La Gord, kvartýr de Ribérac
57. La Fond
58. Pillebourreau, kvartýr Chastelier-Barlotův
59. Dompierre, kvartýr Monsieurovy lehké jízdy
60. Ronsay, kvartýr de la Bergerie
61. Chagnolet, kvartýr de Vaillac
62. Périgny, kvartýr pana maršála de Schomberg
63. **Aytré, kvartýr králův**
64. La Jarne, kvartýr pánů z rady
65. Pont-de-la-Pierre, kvartýr pana kardinála de Richelieu
66. Mlýn v Laleu
67. La Guyarde

Výjevy.

68. Jak Rochelané prosí krále o milost v kvartýru v Laleu
69. Králův vjezd do La Rochelle
70. Král
71. Jak byli angličtí zajatci předvedeni králi panem maršálem de Schomberg v kvartýru v Aytré
72. Místa, kde se lámal kámen, z něhož byla udělána hráz na straně Coreilles
73. Místa, kde se bral kámen ke stavbě hráze na straně Chef-de-Bois
74. **Místa, kde se dělaly Stroje**
75. Král u Chef-de-Bois v den boje s Angličany

Pořádek a rozestavení královského námořního vojska, když Angličané přitáhli k boji na pomoc La Rochelle.

76. Pan komtur de Valençay
77. Miraumont, lodě
78. Brigantiny
79. Cusac, šalupy
80. L'Isle, šalupy
81. Saint-More, šalupy

82. Zápalné brandery
83. Poincy, lodě
84. Mailly, lodě
85. Beaulieu, lodě
86. De Franc, šalupy
87. Zápalné brandery
88. Chamasses a šalupy
89. Komtur des Gouttes, brigantiny a šalupy
90. Beauveau, šalupy
91. Kryté šalupy s petardami

Pořádek, který se držel za hrází směrem k La Rochelle.

92. Lodě na vodě, naložené válečným lidem a dělostřelectvem
93. Galéra, jíž velí Launay a Razilly
94. Šalupy, galioty a brigantiny
95. Dvanáct lehkých šalup, aby vyjely vstříc branderům, které by mohly vyplout z La Rochelle
96. Les Cardinalles
97. Ponton se dvěma děly
98. Moždíř k metání bomb
99. **La Bassompier**
100. Potopené lodě
101. Anglické námořní vojsko
102. Anglické brandery
103. Bitevní pořádek, v němž byla část královského vojska rozestavena na straně Chef-de-Bois, mezi Fort-Louis a bažinami Port-Neuf, když anglické vojsko přitáhlo k boji na pomoc La Rochelle
104. Bitevní pořádek, v němž byla část královského vojska rozestavena na straně Coreilles v den námořního boje
105. Výpad Rochelanů k pevnosti Tasdon
106. Výpad a šarvátka u brány Maubec
107. Nepřátelský výpad u Nové brány

Co klíč potvrzuje a co opravuje

Vymezení úseku. Čísla 1 až 9 jsou Bassompierrovy práce v pořadí, jak je v kapitole VII staví, a devítka ten úsek výslovně ohraničuje. Tím se nezávisle potvrzuje Chantéracova poznámka z kapitoly VI, že jeho velení sahalo jen po mlýn de Beaulieu, nikoli po pevnost téhož jména: pevnost de Beaulieu je až číslo 10, tedy Schombergova.

Aytré, ne Surgères. Číslo 63 označuje Aytré jako kvartýr králův. To je k 12. květnu 1628 silnější doklad než zeměpis: Bassompierrovo „král byl v Surgères“ je chyba předlohy, jak navrhoval už Chantérac.

Tavannes. Čísla 41 a 44 ukazují zámek de Tavannes a hráz na straně Chef-de-Bois, „kde velel pan markýz de Tavannes“. Chef-de-Bois je Bassompierrova strana, takže muž, jehož mu kardinál 19. března dává na hráz, je týž markýz.

Stroje du Plessise a Vassala mají na plánu dvě čísla: 43 pro jejich místo v linii, mezi dvěma mosty a hrází na straně Chef-de-Bois, a 74 pro místa, kde se vyráběly. Nejsou to tedy pohyblivé kusy bez určení.

Čtyři kůly po Targonovi (č. 49) stojí na plánu jako památka neúspěchu z roku 1621 — tam chtěl Pompeo Targone upevnit svou palisádu.

Loď jménem La Bassompier (č. 99) je v řadě plavidel držených za hrází.

Co v klíči není: *le Larron* ani *le Gigot de Mouton*. Obě jména, která Bassompierre uvádí k 25. a 26. lednu 1628, jsou tedy přezdívky prací v jeho úseku, ne jména z oficiálního plánu.

Ediční poznámka k přepisu

Přeloženo z desky přímo, v rozlišení, v němž je písmo čitelné. Pravopis předlohy je nejednotný (*Hettray* za Aytré, *La Iarne* za La Jarne, *Castille-barlot* za Chastelier-Barlot, *Chargnolet* za Chagnolet, *La Gore* za La Gord, *Lhomeau* za L’Houmeau, *Tadon* za Tasdon); v překladu jsou jména normalizována podle téže zásady jako v textu deníku. Kde je čtení nejisté, je to poznamenáno.